GIORGIO BASSANI

ROMANUL FERRAREI

EDITURA UNIVERS

București, 1990

GIORGIO BASSANI

ROMANUL FERRAREI

Traducere de
RODICA LOCUSTEANU
şi
FLORIAN POTRA

Introducere şi note de
RODICA LOCUSTEANU

Coperta de MIHAI MĂNESCU

GIORGIO BASSANI
IL ROMANZO DI FERRARA

Invitație la lectură

Vizitînd România în 1981, Giorgio Bassani oferea, cu multă gentilețe, Editurii Univers *Romanul Ferrarei (Il romanzo di Ferrara)*, recent publicat în Italia. Scriitorul * era bine cunoscut publicului nostru. Apăruseră deja în limba română : *Grădinile Finzi-Contini (Il giardino dei Finzi-Contini* [1]*)*, *Bîtlanul (L'airone)* [2] *și Între ziduri (Dentro le mura)* [3] care se bucuraseră de o primire deosebit de călduroasă din partea cititorilor și a criticii literare.

Renumitul italian propunea acum o nouă lectură mai unitară, mai organică a narativei anterioare, într-o cheie romanescă, cu un cadru ferrarez, o istorie recentă cuprinsă în arcul de timp al primei jumătăți a secolului (doar destinul lui Elia Corcos este împins ceva mai înapoi, în ultimul deceniu al secolului trecut), cu personaje reprezentative pentru diferite secvențe temporale, pături sociale sau comunități religioase.

---

* Giorgio Bassani (n. 1916). Opera : *Poezie : Storia di poveri amanti ed altri versi,* 1946 ; *Te lucis ante,* 1974 ; *Un' altra libertà,* 1952 ; *L'alba ai vetri-Poesie 1942—1950,* 1963. *Proză : Una città in pianura,* 1940 (culegere de versuri și proză) ; *La passeggiata prima di cena,* 1953 (volum de nuvele cuprinzînd și *Una storia d'amore* și *Una lapide in via Mazzini) ; Gli ultimi anni di Clelia Trotti,* 1955 (nuvelă) ; *Una notte del '43,* 1955 (nuvelă) ; *Cinque storie ferraresi,* 1956 (cuprinzînd *Lida Mantovani, La passeggiata prima di cena, Una lapide in via Mazzini, Gli ultimi anni di Clelia Trotti și Una notte del '43),* Premiul Strega în 1956 ; *Gli occhiali d'oro,* 1958 (nuvelă) ; *Le storie ferraresi,* 1960 (apar în plus față de cele cinci anterioare, două scurte povestiri *Il muro di cinta,* scrisă în 1946 și *In esilio* datînd din 1956 ; *Il giardino dei Finzi-Contini,* roman, 1962, Premiul Viareggio 1962 ; *Dietro la porta,* roman, 1964 ; *L'Airone,* roman, 1968, Premiul Campiello 1968 ; *Il romanzo di Ferrara,* proza completă, 1980. *Eseistică : Le parole preparate ed altri scritti di litteratura,* 1966.

[1] Prefață și traducere de Rodica Locusteanu, Editura Univers, București, 1972.

[2] Traducere de Florian Potra, Editura Univers, București, 1973.

[3] Traducere, prefață și tabel cronologic de Rodica Locusteanu, Editura Minerva, București, B.P.T., 1981.

Ferrara este acel dulce și elegiac mit al memoriei, pămînt al copilăriei și tinereții autorului, nativ și formativ, leagăn al ființei și spațiu sacru, în care se consumă iubiri triste, amiciții adolescentine, ore măcinate de dezamăgire și peste care trece valul războiului și al fascismului.

Un oraș văzut și numit în cele mai mici amănunte, cu un remarcabil profil geografic, social-politic, psihologic, devenit nemuritor prin artă : de la Bastioane la vechiul castel al familiei d'Este, de la piața Della Certosa unde se celebrează eternul ritual al morții și al vieții reînnoite, pînă la strada principală, bulevardul Giovecca, unde, în cafeneaua Della Borsa, locuitorii fac politică și își descarcă veșnicul regret și complex al provinciei condamnate la o existență cenușie și inactivă.

Profilul acesta învechit, adormit, care răsare din toate operele lui Bassani, poartă pecetea stabilității și unei identități cu sine însuși pe care nici fascismul și nici războiul nu au reușit să le modifice în esență.

Chipul morții, oricît de adevărat și de tragic ar fi, n-are nici o putere în fața vieții care-și urmează cursul, absorbind și anulînd în ea totul : și moarte, și timp, și istorie. Viața moare ca să renască și să continue. Toți, oameni și lucruri, sînt prinși în aceeași mișcare „pe care nimeni și nimic, era limpede, nu ar fi reușit vreodată s-o oprească, să-i reziste", vastă, inexorabilă și atît de lentă, încît e greu sesizabilă. Ea poate părea, uneori, o stagnare, ca în cazul orașului, ce, după război, „își recapătă încet, încet, profilul somnolent și decrepit", fixat de trecut pentru orice „viitor posibil". Spărturile din zidurile lui sînt reparate, arborii distruși înlocuiți cu alții tineri, găurile lăsate în Fossa del Castello de rafala mitralierei fasciste care ucisese 11 patrioți ferrarezi în *O noapte a lui '43* sînt astupate, iar pe placa memorială de pe strada Mazzini, unde erau înscrise numele celor 183 de evrei ferrarezi deportați și morți în lagărele de exterminare naziste, se depun straturi, straturi de praf.

Trecut al unui oraș în *Între ziduri,* sfîrșit al unei părți a comunității ebraice în *Grădinile Finzi-Contini,* amurg al unei civilizații și al unei categorii sociale în *Bîtlanul,* involuție sau dispariție a unor oameni cunoscuți cîndva, ca doctorul Fadigati din *Ochelarii cu ramă de aur,* Mario Spisani din *Zăpezile de altădată,* Geo Iosz din *O placă memorială pe strada Mazzini* și Clelia Trotti din *Ultimii ani ai Cleliei Trotti* etc., sau sondarea directă și deschisă a propriei adolescențe în *În spatele ușii,* termenul cheie al operei bassaniene rămîne, așadar, trecutul. Un trecut în care autorul se simte profund implicat, protagonist și martor narator.

Uneori se ascunde îndărătul pavezei protectoare, patetică şi ironică „a sintaxei şi a retoricii“, a unei detaşări ce uneşte acuitatea critică cu generoasa comprehensiune umană, ca în *Între ziduri* sau *Bîtlanul,* alteori apare disimulat în protagonistul narator, înclinat spre un lirism elegiac ca în *Finzi-Contini* de pildă.

Oricum, însă, ascuns, disimulat sau deschis, în micul univers dintre zidurile oraşului este şi el. Romanul Ferrarei este şi romanul autorului însuşi, lupta lui cu materia, căutarea şi regăsirea lui în Ferrara primei jumătăţi de secol, diferit de ceilalţi prin componenta ebraică şi temperamentală, orgolios, timid, solitar şi, totuşi, dornic de relaţii umane, dornic de o posesiune a lucrurilor care e apropiere afectivă. După acest efort de descifrare a Ferrarei şi a lui însuşi în micul teatru ferrarez, numai exprimarea sensului ascuns putea calma neliniştea şi tensiunea, putea duce la completa recuperare a fiinţei în artă, prin expresia eliberatoare şi constructivă.

La nivelul contingentului sau al conştiinţei, al omului, al sentimentului sau al limbajului, Giorgio Bassani încearcă să-şi construiască adevărul său ca fiinţă umană ce surprinde existenţa rezolvîndu-şi problemele la nivelul creaţiei care e, în acelaşi timp, umană şi artistică. Arta devine astfel forma supremă de salvare a trecutului, de înfrîngere a morţii, de abolire a timpului suspendat întru eternitate.

RODICA LOCUSTEANU

ROMANUL FERRAREI

În amintirea lui
NICCOLÒ GALLO

Dacă stai s-o asculți, inima are întotdeauna ceva de spus despre ce va să vie. Dar ce știe inima? Abia cîte ceva din ceea ce s-a și întîmplat.

LOGODNICII, cap. VIII

Cartea I

ÎNTRE ZIDURI

În românește de
RODICA LOCUSTEANU

LIDA MANTOVANI

„Enfin, des années entières s'étant passées, le temps et l'absence ralentirent sa douleur et éteignirent sa passion." [1]

La Princesse de CLÈVES

I

Întorcîndu-se la anii îndepărtaţi ai tinereţii, Lida Mantovani îşi aminti toată viaţa, extrem de viu, ceasul cînd născuse şi, mai ales, zilele care îl precedaseră. Ori de cîte ori se gîndea la el, era cuprinsă de emoţie.

Trăise îndelung, mai bine de o lună, întinsă pe un pat din fundul unui coridor ; şi în tot acel timp nu făcuse altceva decît să fixeze prin fereastra din faţă, în general deschisă, frunzele magnoliei mari, seculare, ce se înălţa drept în mijlocul grădinii de jos. Apoi, către sfîrşit, cu cîteva zile înainte de începerea durerilor, care, de altfel îi veniseră cu multă întîrziere, îşi pierduse deodată orice interes, pînă şi pentru frunzele negre şi lucioase, parcă unse, ale magnoliei. Încetase chiar să mai mănînce. Un obiect, iată ce devenise : un fel de obiect umflat şi insensibil (deşi abia aprilie, era deja cald), lăsat în părăsire la capătul unui culoar de spital.

Nu mai mînca aproape nimic. Dar profesorul Bargellesi, medic primar şi director pe atunci al Maternităţii, repeta că este mai bine aşa.

O cerceta de la picioarele patului.

---

[1] În sfîrşit, odată cu trecerea anilor, timpul şi absenţa i-au domolit durerea şi i-au stins pasiunea (fr.).

— Într-adevăr e cald, spunea, netezindu-şi cu degetele subţiri şi înroşite barba lungă, albă, pătată de nicotină în jurul gurii. Dacă vrei să respiri cum trebuie, e bine să rămîi mai uşoară. Şi de altfel, adăugă zîmbind, de altfel, mi se pare că eşti destul de grasă...

II

După naştere, timpul începu iar să curgă.

La început, gîndindu-se la David (veşnic plictisit, nemulţumit, fără să-i vorbească aproape deloc : rămînea în pat zile întregi ascunzîndu-şi chipul în spatele unei cărţi sau dormind), Lida Mantovani încercă să reziste mai departe, singură, în camera mobilată din clădirea de pe strada Mortara, unde locuise împreună cu el în ultimele şase luni. Totuşi, peste cîteva săptămîni, convinsă fiind de acum că David n-o să mai dea nici un semn de viaţă, văzînd că puţinele sute de lire lăsate de el erau pe sfîrşite şi că, pe lîngă toate, începea să nu mai aibă lapte, se hotărî să se întoarcă acasă, la mama ei. Aşa se făcu că în vara aceluiaşi an Lida apăru din nou pe strada Salinguerra, în cămăruţa cu duşumea de lemn prăfuită şi cu cele două paturi din fier alăturate, în care-şi petrecuse copilăria, adolescenţa şi prima tinereţe.

Deşi era vorba de un simplu subsol (folosit, probabil, odinioară pentru lemne), accesul la el nu era deloc uşor.

Odată ajuns în gangul de la intrare, vast şi întunecos ca o şură, trebuia să te caţeri pe o scăriţă ce tăia oblic peretele din stînga. Scăriţa ducea la o uşă mică, situată cam pe la jumătatea peretelui ; după ce-i treceai pragul, aproape că atingeai cu capul un tavan de grinzi care-ţi apăreau dintr-o dată deasupra unui fel de puţ. Doamne, ce tristeţe ! — îşi spusese Lida în seara întoarcerii, zăbovind o clipă să privească în jos — ; şi totuşi ce senzaţie de pace şi de protecţie... Coborîse încetişor, cu copilul în braţe, treptele scării interioare, se îndreptase spre mama ei care, între timp, îşi ridicase capul de pe cusătură, apoi se aplecase s-o sărute pe obraz. Şi sărutul îi fusese înapoiat la fel de liniştit, fără nici un cuvînt, nici de comentariu, nici de salut.

Aproape imediat se pusese problema botezului.

Îndată ce-şi dăduse seama cum stau lucrurile, mama îşi făcuse semnul crucii.

— Ești nebună ? exclamase.

În vreme ce mama vorbea, declarînd agitată că nu mai e nici o clipă de pierdut, Lida simțea că nu mai are tăria să reziste. La Maternitate, cînd veniseră la patul ei să ia copilul și o întrebaseră veseli ce nume o să-i pună, ideea neașteptată de a nu face nimic *împotriva* lui David o determinase să răspundă că nu știa, să o lase-n pace, dorea să se mai gîndească puțin. Dar acum — reflecta — ce rost avea să-și mai facă scrupule ? De ce să mai aștepte ? În aceeași seară copilul fu dus la Santa Maria in Vado. Mama avu grijă să aranjeze totul ; tot ea pretinse să i se dea numele de Ireneo, în amintirea unui frate mort, de a cărui existență Lida nu știuse niciodată... Îndreptîndu-se spre biserică, mama și fiica merseseră cu pași iuți, de parcă le-ar fi urmărit cineva. În schimb la întoarcere, stoarse dintr-o dată de orice putere, urcaseră alene pe strada Borgo di Sotto, unde lampagiul primăriei tocmai aprindea felinarele, unul cîte unul.

A doua zi dimineață își reluară lucrul.

Stînd ca și altădată, ca întotdeauna, sub fereastra dreptunghiulară ce da exact la nivelul străzii, cu capetele aplecate deasupra cusăturilor, preferau să discute mai degrabă despre lucruri indiferente decît despre perioada amară pentru amîndouă prin care tocmai trecuseră. Se simțeau mult mai legate decît înainte, mult mai prietene. Amîndouă își dădeau seama că acordul lor nu putea dura decît așa : cu condiția să evite orice aluzie la subiectul pe care se baza de fapt.

Totuși, cîteodată, Maria Mantovani nu rezista să nu strecoare o glumă, o insinuare ascunsă.

De pildă ajungea să spună suspinînd :

— Of, toți bărbații sînt la fel.

Sau chiar :

— Bărbatul e muieratic din fire.

În clipa respectivă își înălța capul și rămînea contemplîndu-și fiica. Și amintindu-și, în același timp, de fierarul din Massa Fiscaglia care o desvirginase și o lăsase însărcinată cu douăzeci de ani în urmă ; amintindu-și de gospodăria lor de dijmași, pierdută între cîmpuri la doi-trei kilometri de Massa, unde se născuse și crescuse și de unde, după ce avusese fetița, trebuise să plece pentru totdeauna ; părul uns și zbîrlit, buzele groase și senzuale, gesturile leneșe ale unicului bărbat din viața ei deveneau

şi cele ale lui David, domnişorul din Ferrara, evreu, e adevărat, însă aparţinînd uneia din cele mai distinse şi mai bogate familii din oraş (familia Camaioli, cea care locuia chiar pe bulevardul Giovecca, în ditamai palatul, proprietatea lor !) care fusese atîta timp iubitul Lidei, dar pe care ea nu-l cunoscuse, nu-l văzuse nici măcar o singură dată, nici măcar de departe. O privea, o studia. I se părea că se vede pe ea însăşi cînd era tînără în Lida cea slabă, ascuţită, măcinată de suferinţă şi de lipsuri. Totul se repetase, totul, de la a la z.

Într-o seară izbucni pe neaşteptate în rîs. O apucă pe Lida de mînă şi o tîrî înaintea oglinzii de la şifonier.

— Ia te uită cum am ajuns să semănăm, spuse cu glas înăbuşit.

Şi în timp ce în cameră se auzea şuierul lămpii cu carbid, rămaseră îndelung, cu privirea ţintă la chipurile lor alăturate, care abia se distingeau prin placa înceţoşată.

Însă, bineînţeles că în relaţiile dintre ele lucrurile nu mergeau întotdeauna strună. Lida nu era întotdeauna dispusă să asculte fără să crîcnească.

De pildă, într-o seară, Maria Mantovani începuse să-şi depene povestea vieţii (înainte aşa ceva nu s-ar fi putut întîmpla !). În final rosti o frază care o făcu pe Lida să sară-n sus.

— Dacă rudele lui ar fi vrut, spusese, el m-ar fi luat în căsătorie.

Întinsă pe pat, cu faţa ascunsă-n mîini, Lida îşi repeta în minte vorbele acestea, auzea oftatul plin de amărăciune care le însoţise. Dar nu, nu plîngea. Şi cînd mama se grăbise să vină, aplecîndu-se cu sufletul la gură asupra ei, îi arătase, sculîndu-se, obrajii uscaţi, privirea încărcată de plictis şi dispreţ.

De fapt, enervările ei erau rare, şi cînd veneau, veneau pe neaşteptate, ca nişte rafale de furtună într-o zi frumoasă.

— Lida ! exclamă o dată, rîzînd cu răutate, cînd o auzi pe mama ei chemînd-o pe nume. Şi ce mai ţineai, cînd eram la şcoală, să-l scriu pe caiet cu ditamai y ! Ce-ţi închipuiai, c-o să devin actriţă de varietăţi ?

Maria Mantovani nu răspunse. Zîmbea. Izbucnirea furioasă a fiică-si o ducea cu gîndul îndărăt, la fapte de demult, fapte a căror importanţă numai ea singură era

în stare s-o aprecieze. „Lyda“, repetă-n sinea ei, de mai multe ori. Se gîndea la Andrea, Tardozzi Andrea, fierarul din Massa Fiscaglia, care-i fusese prieten, iubit şi ar fi putut să-i devină şi soţ. Venise cu fetiţa la oraş ; şi el făcea în fiecare duminecă şaizeci de kilometri pe bicicletă : treizeci la dus şi treizeci la întors. Se aşeza în locul unde şedea acum Lida. Parcă-l vedea : cu haina de piele, cu pantaloni de abà, cu părul ciufulit. Pînă cînd, într-o noapte, în timp ce se-ntorcea în sat, îl apucase ploaia pe la jumătatea drumului şi se îmbolnăvise de pleurezie. De atunci nu-l mai văzuse. Se mutase în regiunea Veneto, la Feltre : un orăşel de munte, unde-şi luase o nevastă cu care avusese copii. Dacă ai lui ar fi vrut şi dacă, mai apoi, nu s-ar fi îmbolnăvit, s-ar fi căsătorit precis cu ea. Ce ştia Lida ? Ce putea să priceapă ? Numai ea era în stare să-şi dea seama. Pentru amîndouă.

După cină, Lida se ducea de obicei prima la culcare. Dar patul de lîngă cel în care ea şi copilul dormeau duşi (lampa cu carbid pusă în mijlocul mesei, încă nestrînsă, răspîndea-n jur o lumină albăstruie), rămînea adesea neatins pînă noaptea tîrziu.

III

Salinguerra e o străduţă laterală, cu un traseu neregulat şi cu pietrele din pavaj pe jumătate acoperite de iarbă, care începe dintr-un fel de piaţă largă şi ciudată, rămasă aşa în urma unor demolări de demult, şi se termină la picioarele bastioanelor comunale, nu departe de Porta San Giorgio. Ne aflăm încă în oraş : stau mărturie casele, în general sărace şi de proporţii modeste, dar vechi de trei sau patru secole, care mărginesc strada pe ambele părţi. Şi totuşi, cînd o străbaţi, chiar în zilele noastre, liniştea care te înconjoară (ascultate de aici, clopotele bisericilor din Ferrara au un timbru aproape pierit) şi, mai ales, mirosul de bălegar, de pămînt reavăn, de grajd, care dezvăluise grădinile de zarzavat tainice şi întinse din apropiere, totul îţi dă impresia că te afli dincolo de cercul zidurilor oraşului, în plin cîmp.

Glasuri paşnice de animale — de cîini, de păsări, pînă şi de boi — dangătul clopotelor îndepărtate, efluviile cîmpiei, toate aceste sunete şi miresme ajungeau şi-n

fundul subsolului unde Maria şi Lida Mantovani lucrau pentru o croitorie bărbătească. Aşezate sub fereastră, tăcute şi nemişcate ca mobilele cenuşii din spatele lor — masa, scaunele de pai, siluetele lungi şi înguste ale celor două paturi alăturate, leagănul şi dulapul, comoda şi suportul pentru lighean cu cana de apă lîngă el, şi uşiţa de sub scară, abia vizibilă, înapoia lui, unde erau ascunse bucătărioara şi closetul — îşi ţineau capetele aplecate asupra materialelor şi nu le ridicau decît pentru a schimba o vorbă, pentru a controla dacă micuţul nu are nevoie de ceva, pentru a privi afară, de jos în sus, la trecătorii rari sau la ţîrîitul neaşteptat al soneriei, instalată la înălţimea palierului, deasupra dreptunghiului îngust şi vertical al intrării, pentru a se hotărî pe muteşte, printr-un schimb rapid de priviri, care din ele se duce să deschidă...

Trecură trei ani.

Şi era de crezut că mulţi alţii aveau să treacă la fel, fără noutăţi sau schimbări relevante, cînd viaţa, care părea să fi uitat de existenţa lor, îşi aminti dintr-o dată de ele prin persoana unui vecin : un anume Oreste, Oreste Benetti, proprietarul unei legătorii de cărţi de pe strada Salinguerra. Insistenţa ciudată cu care vecinul începuse să le viziteze în fiecare seară după cină căpătă, cel puţin pentru Maria Mantovani, o semnificaţie fără echivoc. Da — se gîndea emoţionată — Benetti venea pentru Lida... Lida era de fapt tînără, foarte tînără... Deveni brusc energică, vioaie, aproape veselă.

Se mărginea să se învîrtească prin casă, fără să se amestece niciodată în discuţiile dintre fiica ei şi musafir, vădit mulţumită că se află acolo, izolată dar prezentă, bucuroasă să aştepte stînd de o parte împlinirea unui fapt minunat.

Cel care vorbea mai tot timpul era legătorul. Despre trecut : părea că altceva nu-l mai interesează.

Cînd Lida era mică — spunea — „doar atîtica“, venea des pe la prăvălie. Intra, se apropia, se ridica pe vîrful picioarelor ca să ajungă cu capul la înălţimea tejghelei.

— Domnule Benetti, îi auzea glăsciorul, îmi daţi şi mie puţină hîrtie lucioasă ?

— Cu plăcere, fetiţo, îi răspundea. Dar aş putea să ştiu la ce-ţi trebuie ?

— La nimic. Vreau să-mbrac abecedarul.

Povestea şi rîdea. Deşi nu se adresa în mod deosebit nici uneia din cele două femei, privirea lui n-o căuta decît pe cea a Lidei. De la ea aştepta atenţie şi aprobare. Iar ea, în timp ce-l observa pe bărbatul dinaintea sa (avea un cap foarte mare, proporţional cu robusteţea trunchiului, dar nu şi cu statura), şi mai ales mîinile lui osoase, încleştate cu putere una-ntr-alta şi puse pe faţa de masă, simţea că măcar în această privinţă nu putea să nu-l mulţumească. Făcînd faţă situaţiei cu o amabilitate rezervată, conversa demnă, calmă şi, totodată, într-un anume fel (simţea o plăcere neobişnuită şi nemaiîncercată pînă atunci), într-un anume fel deja supusă.

De nimic nu părea mai conştient legătorul ca de propria lui importanţă. Cu toate acestea nu scăpa nici un prilej să-şi sporească prestigiul.

Odată, una din puţinele dăţi cînd i se adresă bătrînei chemînd-o pe numele de botez, îi aminti anul în care venise să se stabilească la Ferrara. Mai ţinea minte — spuse — frigul din acel an ? El, da, foarte bine. Mormanele de zăpadă murdară rămăseseră la marginea străzilor pînă dincolo de jumătatea lui aprilie. În plus, temperatura coborîse atît de mult, încît pînă şi Padul îngheţase.

— Chiar şi Padul, repetă cu emfază, holbîndu-şi ochii.

Parcă vedea şi acum — continuă — spectacolul nemaipomenit al fluviului prins în cleştele celor douăzeci de grade sub zero. Apa încetase să mai curgă printre malurile acoperite de zăpadă : absolut de tot. Aşa că pe seară unii căruţaşi, în loc să mai treacă fluviul pe podul de fier de la Pontelagoscuro (era vorba de cei ce transportau lemne de foc pentru joagărul din Santa Maria Maddalena şi care se întorceau acum la Ferrara), preferau să se aventureze cu căruţele goale peste imensa lespede de gheaţă. Ce nebuni ! Înaintau încet, mergînd cu cîţiva metri înaintea cailor, ţinînd hăţurile la spate cu o mînă, iar cu cealaltă împrăştiind rumeguşul, fluierînd şi urlînd ca nişte apucaţi. De ce fluierau şi urlau ? Cine poate şti. Poate ca să dea curaj animalelor, poate ca să-şi dea curaj lor înşişi. Sau poate pur şi simplu ca să se încălzească.

— Mi-aduc aminte că în iarna aceea grozavă, spuse într-o seară pe tonul respectuos pe care-l lua de fiecare dată cînd vorbea despre oameni şi lucruri legate de religie (orfan încă din copilărie şi educat într-un Seminar, avea pentru preoţi, pentru preoţi în bloc, o venerație filială), mi-aduc aminte că în iarna aceea grozavă, Don Castelli, bietul de el, ne ducea-n fiecare sîmbătă după-masă la Pontelagoscuro să vedem Padul. Nici nu ieşeam bine pe Porta San Benedetto şi rupeam rîndurile. Cinci kilometri dus şi cinci întors : era ceva, nu glumă ! Dar ferească sfîntul să-i fi pomenit lui Don Castelli de tramvai ! Cu toate că, din cauza vîrstei, abia-şi trăgea sufletul, era mereu în faţa tuturor, mereu în fruntea grupului, cu sutana fîlfîind şi umila persoană a subsemnatului lîngă el... Un adevărat sfînt, ce mai tura-vura : şi pentru umila persoană a subsemnatului, un adevărat tată !

— De abia avusesem fetiţa, interveni Maria Mantovani în dialect, cu voce joasă, profitînd de tăcerea care urmase după vorbele legătorului. În oraş mă simţeam pierdută, continuă în italiană, pot spune că nu cunoşteam pe nimeni. Dar, pe de altă parte, cum era să mă mai întorc acasă ? Dumneata, Oreste, ştii bine : la ţară, mentalitatea e alta.

Oreste Benetti parcă n-o auzise.

— Un asemenea frig, zise meditativ, n-a mai fost decît în şaptesprezece.

Apoi, cu un fulger în priviri :

— Ba nu, nici pomeneală, ce tot zic ! adăugă, ridicînd vocea şi clătinînd din cap. Nici nu se compară. În iarna lui şaptesprezece era o căldură în Cars ! Dar poate că unele amănunte ar fi mai bine să le cerem aşa-zişilor bolnavi, nişte dezertori care, ştim prea bine (sublinie ultimele cuvinte pe un ton sarcastic) că n-au văzut frontul nici măcar în poză.

Simţind aluzia, neobişnuit de brutală, la Andrea Tardozzi, fierarul din Massa Fiscaglia, care fusese reformat din cauza pleureziei şi nu mai făcuse războiul (în '910 se mutase peste Alpi, la Feltre, unde-şi întemeiase un cămin...), Maria Mantovani înlemni din pricina jignirii. Şi în seara aceea, retrasă-n colţul ei, visînd la nenumăratele lucruri care puteau să fie viaţa sa şi nu fuseseră, nu mai spuse nimic altceva.

Cît despre legător, după ce stabilea distanţele cuvenite, se comporta din nou aşa cum îi era firea, amabil şi binevoitor. În mod normal povestea mai cu seamă despre el şi despre trecutul lui. Pînă la douăzeci, douăzeci şi cinci de ani — suspina — îi mersese destul de prost, din toate punctele de vedere. Pe urmă venise munca, meseria, meseria *lui* ; şi de atunci încolo totul se schimbase : uite-aşa ! „Noi, meseriaşii", obişnuia să spună, nu fără mîndrie, privind-o pe Lida drept în ochi. Iar Lida, niciodată distrată, îi susţinea liniştită privirea. Şi el era vizibil mulţumit că stă mereu acolo, de cealaltă parte a mesei, atît de tăcută, atît de liniştită, atît de atentă să corespundă prin felul ei de a fi tainicului său ideal feminin.

Cu poveştile lui, legătorul rămînea adesea pînă la miezul nopţii. După ce isprăvea cu ofurile personale, începea să vorbească de religie, istorie, economie etcaetera, lăsîndu-se frecvent în voia unor consideraţii amare — exprimate, bineînţeles, în şoaptă — despre politica anticatolică a fasciştilor. În primele timpuri, Lida, fără să se oprească din ascultat, împingea cu vîrful piciorului leagănul în care Ireneo dormi pînă la vîrsta de patru ani. Mai tîrziu, după ce mai crescu şi avu un pătuţ al lui (era firav : pe la cinci ani fu lovit de o boală infecţioasă care, pe lîngă faptul că-i şubrezi sănătatea pentru totdeauna, influenţă neîndoielnic asupra slăbiciunii şi gravei nehotărîri a caracterului său), se ridica din cînd în cînd de pe scaun şi, apropiindu-se de copilul adormit, se apleca să-i pună mîna pe frunte.

IV

În vara lui 1928 Lida împlini douăzeci şi cinci de ani.

Într-o seară, în timp ce ea şi Oreste Benetti stăteau la locurile lor obişnuite, avînd între ei, ca întotdeauna, masa şi lampa, legătorul o întrebă deodată, cu multă simplitate, dacă e de acord să-l ia de soţ.

Lida îl fixă serioasă, fără să arate nici cea mai mică surprindere.

I se părea că-l vede pentru prima dată. Observa cu o atenţie extraordinară fiecare trăsătură a feţei, ochii foarte negri şi umezi, fruntea albă şi înaltă, închisă de arcul părului cenuşiu, tuns perie, cum îl poartă militarii

și unii preoți, și se minuna că se află acolo, că ia notă de toate acestea așa de tîrziu, abia acum. Trebuia să aibă în jur de cincizeci — calculă. Cel puțin.

Brusc fu cuprinsă de neliniște. Neizbutind să spună nimic, se întoarse cerîndu-i ajutor mamei care, între timp, se sculase în picioare și se apropiase de masă, sprijinindu-se de ea cu amîndouă mîinile. Însă plînsul care-i strîmba deja gura, îi mări starea de agitație.

— Ce-i, ce ai ? îi strigă mama, furioasă, în dialect. Se poate ști ce ai ?

Lida sări-n sus, se îndreptă spre scară, urcă treptele-n goană, ieși trîntind ușa, coborî de partea cealaltă, sub portic.

Ajunsă în sfîrșit în stradă, se rezemă de zid, lîngă gaura neagră a porții deschise, și privi cerul.

Era o magnifică boltă înstelată. În depărtare se auzea cîntînd o fanfară. Unde cînta ? — se întrebă, cu dorința neașteptată, chinuitoare, de a se pierde-n mijlocul unei mulțimi vesele și fără griji, ținînd în mînă o înghețată, ca o fetiță oarecare. În piațeta de lîngă biserica San Giorgio ? Sau la Porta Reno, dacă nu cumva chiar în piața Travaglio ?

Dar respirația nu mai era atît de agitată ca mai înainte. Și din spate, prin peretele de cărămidă veche de care se rezemase, ajungea încet pînă la ea murmurul vocii lui Oreste Benetti. Vorbea acum cu mama ei : liniștit, de parcă nu se întîmplase nimic. Ce spunea ? Cine știe. În orice caz, vocea era de ajuns, susurul ei blînd și domol o îndemna la calm, o invita să se întoarcă.

Cînd apăru în capul scării, era din nou perfect stăpînă pe sine : pe gîndurile și pe gesturile sale.

Închise ușa și coborî scara, nici prea grăbită, nici prea alene, avînd grijă să nu întîlnească privirea legătorului sau a mamei (în lipsa ei, cei doi rămăseseră fiecare unde se aflau, unul așezat la masă, cealaltă în picioare : și acum stăteau tăcuți, cercetîndu-i chipul cu un aer întrebător). Trecu pe lîngă masă, se așeză la locul său, dădu ușor din umeri. Și în cele două ore cît mai rămase musafirul — ca, de altfel, în cursul nenumăratelor seri ce urmară — subiectul căsătoriei nu mai fu atins.

Aceasta nu înseamnă că Oreste Benetti ar fi nutrit vreo îndoială în privința răspunsului pe care, mai devreme sau mai tîrziu, l-ar fi primit din partea Lidei.

Dimpotrivă. Pentru el, încă din prima clipă, era ca şi cum Lida ar fi acceptat, ca şi cum ar fi fost logodiţi.

Era clar după felul diferit în care o trata : tot respectuos şi gentil, desigur, însă, pe undeva, cu un fel de autoritate care mai înainte nu exista. Din momentul acesta numai el — părea să spună — era în măsură s-o călăuzească-n viaţă.

După el, caracterul Lidei avea un mare defect — era capabil s-o declare deschis, neezitînd, într-un asemenea caz, s-o cheme martoră, printr-o privire piezişă, pe Maria Mantovani — : respectiv, acela de a privi mereu în urmă, de a rumega mereu în minte lucruri care trecuseră. De ce nu se străduia să privească puţin şi înainte, spre viitor ? Orgoliul este un animal tare urît : ca şarpele se vîră acolo unde te-ai aştepta mai puţin.

— Trebuie să fim raţionali, suspina în chip de concluzie. Trebuie să rămînem liniştiţi şi să mergem înainte.

În schimb, în alte dăţi, aparent contrazicîndu-se, chiar el (prin referiri, aluzii şi insinuări ascunse cu grijă : din locul ei, Lida îi urmărea ca hipnotizată, fără să reacţioneze, toată această abilă şi neobosită urzeală a minţii), chiar el era cel care zugrăvea tabloul tinereţii ei pline de rătăciri, trăită în necunoaşterea legilor, şi necesitatea urgentă de a se mîntui printr-o maturitate mai bună, printr-o existenţă demnă şi senină.

Şi desigur că în această privinţă — lăsa să se înţeleagă —, întrucît o iubea, el sigur că înţelegea, justifica, ierta *totul*. Dar să fie limpede, sentimentul lui nu era orb, nu-l împiedica să-şi amintească (şi să-i amintească) păcatul mortal pe care-l comisese, păcat mortal de care n-o să fie absolvită decît în ziua în care o să-l ia de bărbat. Cam ce-şi închipuise Lida ? Îşi imaginase, cumva, că un om ca el, care, printre altele, îşi da prea bine seama că avea aproape cu treizeci de ani mai mult ca ea, s-ar fi putut gîndi la dragoste în afara căsătoriei, a căsătoriei catolice ? O datorie, o misiune : un adevărat credincios nu putea să conceapă viaţa şi, în consecinţă, raportul dintre un bărbat şi o femeie, într-un alt mod...

În orice caz, toţi trei erau într-o continuă stare de alertă şi aveau nervii aşa de încordaţi, încît era suficientă o nimica toată ca echilibrul precar al relaţiilor dintre ei să se strice. După aceea rămîneau tulburaţi şi bosumflaţi multă vreme.

O dată, de pildă, legătorul spuse, referindu-se la Ireneo, că-l iubea într-adevăr ca pe copilul lui : ca şi cum i-ar fi tată. Furat de avînt, mersese cam departe.

— Cum adică, tu nu eşti *unchiul* Oreste ? exclamă atunci Ireneo care făcuse şapte ani şi se învăţase ca în fiecare seară, înainte de culcare, să-i arate temele.

— Ba da... cum să nu... Ziceam şi eu aşa. Ce-ţi trece prin cap ?!

Zăpăceala legătorului îi dădu brusc Lidei sentimentul importanţei ei. În timp ce bunul om se chinuia să-l lămurească mai departe pe copil, ea şi mama ei se priviră zîmbind.

Însă, unul peste altul, momentele de răceală şi de răutate erau destul de rare. De obicei erau preîntîmpinate sau depăşite cu ajutorul darurilor.

Oreste Benetti fusese darnic încă de la început. Deşi dăduse de înţeles că după nuntă aveau să meargă să locuiască împreună într-o vilişoară dincolo de Porta San Benedetto, pentru a cărei cumpărare era în tratative cu o întreprindere de construcţii, puse să se instaleze lumina electrică, să se zugrăvească pereţii, cumpără cîteva mobile, o sobă economică din fontă, un tablou, diferite obiecte de bucătărie, două vaze de flori etcaetera : ca şi cum nu avea nici o intenţie să grăbească nunta, la care era evident că nu înceta o clipă să se gîndească. Era îndrăgostit — spunea prin darurile sale, e adevărat, deseori utile, însă cîteodată puţin absurde. Dacă o lua în căsătorie, o lua pentru că o iubea. Nu fusese logodit niciodată în viaţa lui ; absolut niciodată. Nici în tinereţe, nici mai tîrziu, în plinătatea vîrstei, nu gustase plăcerea ameţitoare de a face daruri unei logodnice. Acum, că această plăcere îi era permisă, avea tot dreptul să pretindă ca lucrurile să se desfăşoare lent, treptat, respectînd riguros toate regulile.

Sosea în fiecare seară la aceeaşi oră : fix la nouă jumătate.

Lida-l simţea că vine încă de departe, tocmai din stradă. Şi iată zbîrnîitul puternic al soneriei, care-l anunţa, iată-i paşii tacticoşi pe scara de pe una din laturile porticului, iată-l sus, pe palier, cu salutul, cu strigătul lui voios :

— Bună seara, doamnele mele !

În sfîrşit începea să coboare, continuînd să fredoneze printre dinţi aria *Bărbierului,* pentru ca la jumătatea scă-

rii să se întrerupă, tuşind scurt, educat. Şi îndată camera era plină de el, de omul scund cu păr cenuşiu, care avea-n el ceva de soldat şi de preot totodată, de prezenţa lui caldă, vie, imperioasă.

Scena sosirii era mereu aceeaşi : de ani de zile nu se mai schimba. Deşi putea s-o prevadă-n cele mai mici amănunte, Lida era cuprinsă, de fiecare dată, de o stupoare calmă.

Îl lăsa să înainteze, fără să dea cel mai mic semn că ar vrea să se ridice.

Dar *înainte,* în timpurile dinaintea oricărui timp ?

Oh, în epoca aceea, cînd zbîrnîitul la fel de puternic al soneriei însemna că David, îmbrăcat în paltonul gros, albastru, cu guler de blană, bătînd din picioare de nerăbdare şi de frig, o aştepta, cum se înţeleseseră, în faţa porţii de la stradă (niciodată nu voise să intre, niciodată nu simţise nevoia să se prezinte !) : atunci îi rămîneau doar cîteva clipe ca să-şi scoată pardesiul din şifonier, să şi-l pună şi, apoi, după ce închidea şifonierul, să se pudreze-n grabă şi să-şi aranjeze părul, apropiindu-şi faţa de oglinda verticală. Pur şi simplu nu-i erau permise decît cîteva clipe. Şi totuşi era destul pentru ca să vadă apărînd la spate, în oglindă, capul mic şi cenuşiu al mamei, cu părul strîns la ceafă (lumina căzînd din spate o făcea să pară aproape chealã)...

— Ce-ai de văzut aici ? striga, întorcîndu-se brusc spre ea. Ştii ceva ? Află că m-am săturat şi de tine şi de viaţa asta !

Ieşea trîntind uşa ; lui David nu-i plăcea s-aştepte.

V

Agăţată de braţul lui, încă enervată, se lăsa condusă.

De obicei, în loc s-o ia la dreapta, către centrul oraşului, coborau pe strada Salinguerra, pînă la bastioane ; iar de aici, mergînd cu paşi repezi pe străduţa care se deschidea în vîrful fortificaţiei lipsite complet de arbori în această zonă a zidurilor oraşului, în vreo douăzeci de minute ajungeau la Porta Reno. Aşa voia David. Cum se împăcase cu familia (ca s-o poată rupe mai tîrziu — spunea el — în condiţii mai bune : trebuia, totuşi, să-şi ia

odată diploma !), merita osteneala să „fie puțin atenți", evitînd să fie văzuți împreună. Era indispensabil — repeta necontenit, mai ales acum. Dată fiind situația, ea singură trebuia să se convingă că era cazul să pună cruce unor ostentații (și era clar că se referea la primele timpuri, cînd o ducea seara provocator chiar la „Salvini", cînd se așezau în plină zi în principalele cafenele, inclusiv în cea „Della Borsa", cînd declara că se săturase pînă peste cap de viața plicticoasă și ipocrită pe care o dusese pînă atunci : universitate, prieteni, familie...), trebuia categoric. Și, de altfel, nu era mai frumos așa ? — se grăbea să adauge rînjind. Împotrivirile și subterfugiile nu sînt, oare, cel mai grozav stimulent al iubirii ? Oricum, un fapt era cert : pe poteca de lîngă ziduri, ca să nu mai vorbim de micul cinematograf din piața Travaglio unde urmau să ajungă peste cîteva clipe, nimeni din familie sau din mediul lui n-ar fi putut să-i întîlnească.

Cu sufletul și trupul parcă amorțite, mergea lîngă el în tăcere.

Dar cum intra în sala „Diana", arhiplină de lume și de fum, și se așeza lîngă David, cu ochii țintă la ecran, nervii i se destindeau imediat. Filmele prezentau frecvent povești de iubire în care i se părea că întîlnește asemănări cu aceea a cărei protagonistă, în ciuda tuturor lucrurilor, încă se mai visa : ceea ce o făcea ca, în momentele culminante, să privească spre David (în penumbra traversată de lungul fascicol de lumină albastră provenind de la proiectorul din spate, îi zărea gîtul înalt și slab, cu mărul lui Adam puternic ieșit în afară exact deasupra nodului de la cravată, profilul nemulțumit, veșnic ușor somnolent, părul negru, dat cu briantină și vag încrețit la tîmple), și chiar să-i caute mîna, să i-o strîngă tulburată. Și David ? Mereu gata să răspundă privirii și strîngerii de mînă, părea liniștit, aproape bine dispus. Însă nu puteai avea niciodată încredere. Fiindcă, uneori, după ce o lăsa să-i țină mîna cîteva clipe, și-o retrăgea brusc. Se îndepărta de ea cu tot corpul, sau, în cazul că nu-și scosese încă paltonul, se scula în picioare să și-l dea jos. „Ce căldură ! îl auzea bombănind. Nici nu poți respira."

Speriată, ea nu mai insista. Își întorcea grăbită privirea spre ecran, și de atunci încolo David era în centrul marelui dreptunghi de lumină cenușie care se afla în

fundul sălii, ocupat să-şi aprindă o ţigară cu mîinile înmănuşate, să danseze îmbrăcat în *smoking*, să privească drept în ochi femei splendide, superbe, să le strîngă la piept, să le sărute lung pe gură... Filmul o prindea într-o asemenea măsură, încît, dacă mai tîrziu, la sfîrşitul spectacolului, după ce ieşiseră, David, strecurîndu-şi braţul pe sub al ei şi îndulcindu-şi glasul, îi propunea s-o însoţească acasă pe drumul făcut la venire, de fiecare dată tresărea cu violenţă, ca şi cum s-ar fi trezit pe neaşteptate dintr-un fel de somn.

— Mai lungim puţin drumul ! insista David.

— E tîrziu, mama mă aşteaptă de la douăsprezece, încerca să-i răspundă. Şi pe urmă e frig, trebuie să fie totul ud...

Ce bine ar fi fost — se gîndea — să se întoarcă acasă tăind-o prin centru ! Cu ceaţa care era (în cele două ore ceaţa se îndesise aşa de mult, încît luminile galbene ale felinarelor aproape că nici nu se mai vedeau), garantat că nimeni n-ar fi fost capabil să-i observe ; nici măcar dacă ar fi trecut pe la Listone, nici măcar dacă ar fi luat-o pe bulevardul Giovecca. Ar fi mers încet pe trotuarele vîscoase din cauza umezelii, simţind pe buze şi în gene picăturile călduţe, lipiţi unul de altul ca nişte logodnici adevăraţi, şi chiar, cu voia Domnului, vorbind : mai ales David. Oare despre ce-ar fi vorbit ? Poate ar fi vorbit despre film (actorul principal, ce mutră îngîmfată ! — ar fi spus — iar diva, ce mai gîscă !), sau poate despre el, despre studiile, despre proiectele lui de viitor... Pe urmă, înainte de a se despărţi, ar fi putut să intre, eventual, într-o cafenea micuţă : una de pe lîngă Saraceno, ori de pe strada Borgo di Sotto. S-ar fi aşezat într-un colţ şi David ar fi comandat două păhărele. Şi-n toropeala care ar fi cuprins-o, în timp ce-şi sorbea lichiorul de anason şi se gîndea la patul şi la somnul apropiat, s-ar fi simţit, dacă nu chiar fericită, cel puţin, măcar o dată, împăcată cu ea însăşi şi cu viaţa.

Totuşi ceda.

Şi îndată ce se îndepărtau în direcţia zidurilor, din grupurile băieţandrilor din cartier, care zăboveau în faţa uşilor cu geamuri ale cinematografului rămase larg deschise, ca să fumeze, să discute cu voce tare despre sport sau despre cine ştie ce altceva, ori să mănînce castane coapte, cumpărate cu cîţiva bani de la bătrîna cu şal

negru, mănuşi de lînă cu jumătăţi de degete, fustă largă, cenuşie, veşnic aplecată deasupra grătarului de fontă, se auzeau imediat fluierături, urlete, *ps-ps*, vorbe urîte. Nu slujea la nimic să grăbeşti pasul. Pe măsură ce distanţa creştea, strigătele parcă deveneau şi mai ascuţite, şi mai pătrunzătoare. O urmăreau. Erau ca nişte mîini scîrboase, reci şi umede, care încercau s-o prindă, să i se vîre sub veşminte.

În primul loc întunecos, în prima pajişte era trîntită-n iarbă. I se abandona, fără să-nchidă pleoapele, cu bărbia pe umărul lui.

După aceea se ridica prima. Şi dacă, la un moment dat, era cuprinsă de dorinţa neaşteptată de a se zbate, de a-l muşca, de a-i face rău (David nu rezista niciodată la aşa ceva : spinarea încordată ceda, se lăsa cu toată greutatea pe ea), toată acea furie, toată acea mînie care o împinseseră să-l răstoarne, îi dădeau dintr-o dată o groaznică senzaţie de spaimă, de angoasă. Ce departe era ! — se gîndea, în timp ce se chinuia să-l ridice, să-i aranjeze hainele. Cum nu-l mai interesa nimic ! Şi totuşi — îşi spunea — de ce să-i caute vină ? Oare îşi imaginase altceva despre felul în care s-ar fi terminat seara ? De cînd se întîlneau în faţa porţii de la stradă şi, aproape fără să schimbe un salut, începeau să meargă în grabă spre ziduri, totul era, de fiecare dată, mai mult decît previzibil.

Se îndreptau spre casă.

Îşi dădea perfect seama : rece, distrat, orice ar fi venit de la el nu putea decît s-o rănească. Totuşi, îl provoca. Îl întreba de pildă :

— Cum se numeşte mama ta ?

Şi cum David tăcea, răspundea pentru el.

— Teresa, silabisea.

Nu era caraghios să-i pună asemenea întrebări inutile, la care să răspundă tot ea, silabisind ca o şcolăriţă la lecţie ?

— Dar Marina, continua, cum se numeşte sora ta, Marina ?

Izbucnea în rîs. Pe urmă repeta :

— Ma-ri-na.

David căsca, iuţind pasul pe pămîntul întărit de ger. Dar, pînă la urmă, se hotăra să vorbească.

Spunea lucruri bizare, dificile, care aveau, fără îndoială, un grăunte de adevăr, dar şi — era suficient să fii atent la tonul pe care-l căpăta glasul său — o mare doză de născocire. În general povestea despre el şi, în special, despre o „relaţie sentimentală" cu o domnişoară din societatea bună, căreia, fără să-i spună numele, nu mai isprăvea lăudîndu-i frumuseţea, felul modern de a fi, gusturile rafinate şi aristocratice. Întîlnirile şi disputele lor (după cît se părea, se certau des) se petreceau întotdeauna într-un cadru de excepţie : un bal de binefacere la clubul „Dei Concordi", sau la cel de tenis, o reprezentaţie de gală la Teatrul Municipal, o partidă de călărie la ţară, încheiată cu o recepţie grozavă într-o vilă frumoasă înconjurată de un parc vast. În fine, era vorba despre o „relaţie deloc uşoară", „împiedicată" de familiile respective, desigur „doar" din cauza religiilor diferite : în orice caz, o situaţie în care despre „lucrul" pe care-l făcuseră ei cu puţin înainte, pe pajişte, nu se vorbea nici măcar în glumă...

Între timp coborîseră de pe bastioane şi o apucaseră pe strada Salinguerra. Şi dacă pînă-n clipa aceea ascultase în tăcere aproape ţinîndu-şi răsuflarea, îndată ce înţelegea, judecînd după siluetele caselor şi după felinare, că peste cîteva momente trebuiau să se despartă, o cuprindea dintr-o dată o stare de agitaţie nervoasă atît de intensă, încît uneori, se temea că nu va reuşi s-o domine. Oh, ce mult îşi ura acum paltonul ros şi strîmt, părul ciufulit, lipit pe tîmple de umezeală, mîinile grosolane, deformate de muncă şi degerături ! Dar pe de altă parte — se gîndea tot ea — ce putea face altceva decît să se calmeze ? Mică de statură, fără nimic atrăgător, ca fizic sau caracter (de-ar fi avut măcar stofă de prostituată !), cum soarta-i era deja scrisă, era mai sănătos s-o accepte încă de pe acum. Cine ştie. Poate că, dacă s-ar fi liniştit odată sufleteşte, David i-ar fi fost recunoscător. Poate că, în viitor, ar fi ajuns s-o trateze ca pe o veche prietenă, căreia i se permite orice întrebare şi orice sfat, chiar unul scabros. Era puţin ? Se-nţelege că puţin. Totuşi mai bine decît nimic.

Ajunşi în faţa casei, intrau sub portic.

Cu vocea scăzută pînă la şoaptă, David continua să vorbească. Ce spunea ?

Cum își lua diploma — spunea, de exemplu —, părăsea nu numai Ferrara, ci și Italia. Era sătul să vegeteze în provincie, să putrezească-n văgăuna aceea. Se va duce, aproape sigur, în America : o să stea acolo, o să se stabilească acolo definitiv !

Cu cine se va duce în America ? — se aventurase să-l întrebe odată. Singur, sau cu domnișoara care-i plăcea atît ?

— Singur, îi răspunsese sec.

El nu era genul să se însoare, adăugase. Cu nici una. În orice caz, în special acum, nu dorea, așa cum îi spusese, decît să schimbe aerul. Și atît.

Ea nu replicase nimic. Se limitase să dea din cap aprobator, în întuneric.

Altă dată însă — și cît avea să regrete mai tîrziu, în pat, cînd, din pricina tic-tac-ului deșteptătorului pus pe comodă, și a respirației șuierătoare a mamei ei în timpul somnului, nu reușea să adoarmă —, altă dată, auzindu-l că spune asemenea lucruri, îi venise să rîdă.

Îl întrebase :

— Și dacă rămîn însărcinată ?

Știa bine că o asemenea întrebare l-ar fi constrîns pe David să mai rămînă încă cinci minute. Nu conta ce-ar fi fost în stare să spună în cele cinci minute. Conta că, înainte de a pleca, ar fi simțit nevoia să-i dea o sărutare.

VI

Iarna lui 1929 fu extrem de grea. Ca să-i găsească un termen de comparație — susținea Oreste Benetti — trebuiau să ajungă la faimoasa iarnă a lui 1903, cînd înghețase pînă și Padul ; sau, eventual, la cea din '917.

Începu să ningă de Crăciun, și ninse și iar ninse, pînă la Bobotează. Oricum, frigul era departe de a atinge minimele din lunile următoare. Ba, imediat după Bobotează, fu o scurtă perioadă cu soare, cu o căldură ca de primăvară, de se topeau zăpezile.

— Oare o să țină ? se întreba Maria Mantovani.

Din patul unde zăcea de pe la începutul lui decembrie, din cauza unei gripe care o lăsase cu oarecare febră și cu o tuse neplăcută, bătrîna asculta fîșîitul cîte unui

vehicol ce trecea pe strada Salinguerra. Nu, n-avea să țină — își răspundea tot ea, strîmbînd din gură cu amărăciune, sub marginea cuverturii. Căldura și, mai mult decît căldura, ceața care venea dinspre cîmpie, pe la primele ceasuri ale după-amiezii și începea să ude totul, precum ploaia, nu te lăsau să-ți faci, cu toată bunăvoința, nici cea mai mică iluzie.

Primul lucru pe care-l făcea Oreste Benetti cînd intra (intra fără să mai sune ; Lida îi dăduse de mai mult timp o cheie), era să se descotorosească de paltonul ud, agățîndu-l într-un cui de lîngă ușă. Pe urmă cobora vesel scara. În sfîrșit, după ce se așeza la locul său obișnuit din capul mesei, începea să vorbească.

La circa două luni de cînd fusese primit la internatul Seminarului, Ireneo deveni principalul subiect de discuție. Firește — spunea — era destul timp ca să ia o hotărîre. Totuși, după modesta lui opinie, merita să reflecteze încă de acum la ce ar fi putut face Ireneo mare. Cele trei clase de gimnaziu trebuiau, în orice caz, să le termine. Dar după aceea ? Să-l scoată de la școală și să-l bage undeva la lucru, nu, nici gînd. Însă, după ce și-ar fi luat diploma de absolvire a gimnaziului, o opțiune pentru unul din institutele de studii (ce naiba, la Ferrara nu era doar Liceul-gimnaziu, mai erau Școala normală, Institutul tehnic de unde ieșeai contabil sau geometru, sau Institutul industrial din intrarea Roversella !), o opțiune într-un sens sau altul se impunea categoric.

Într-o seară, anunță solemn că după-masa trecuse pe la Seminar. Ceruse să fie primit de Don Bonora, directorul de studii, succesorul sărmanului Don Castelli de peste douăzeci de ani, și-l întrebase despre Ireneo.

— Ce pot să spun, se limitase să răspundă la început Don Bonora. Sîntem abia la primii pași ; la analiza logică și la cea a periodului. Încă n-am intrat în latina propriuzisă...

Atunci încercase să-l întrebe ce credea despre caracterul lui Ireneo. La care părintele, continuînd să se exprime cu mare prudență și delicatețe, replicase că, într-adevăr, caracterul băiatului îl punea oarecum pe gînduri. Se înțelege, era încă devreme — adăugase — pentru a putea formula asupra lui o judecată definitivă. Dar că era vorba de o fire destul de slabă, destul de apatică, nu încăpea, din păcate, nici o îndoială.

Legătorul strînse din buze. Apoi trecu brusc la alt subiect, cel al vremii.

— După mine, încă n-am scăpat, spuse, înălțîndu-și privirea spre tavan și adulmecînd aerul cu neîncredere. Răul de abia acum trebuie să vină.

Și Maria Mantovani, culcată-n patul din fundul camerei (de la masă, unde legătorul și Lida stăteau, ca de obicei, față-n față, nu i se vedea decît nasul palid și proeminent, cu găurile negre, verticale ale celor două nări), se grăbi să aprobe, surîzînd tăcută pentru sine.

Oreste Benetti avea dreptate : mușcătura cea mai grea a iernii de-abia urma. Și într-adevăr, la începutul celei de a treia decade a lui ianuarie, cerul se acoperi din nou, temperatura scăzu și începu să ningă cu furie într-un văzduh șfichiuit în fiecare clipă de rafale violente. Parcă era sus, la munte. Reduse la niște drumeaguri înguste, la niște cărări degajate și păstrate cu greu de către echipele de deszăpezire angajate temporar de primărie, străzile, îndeosebi cele secundare, nu permiteau decît trecerea pietonilor. Cum încă de la început bastioanele orășenești deveniseră cam peste tot locul de întîlnire al unei mulțimi entuziaste de schiori improvizați, în majoritate studenți, la un moment dat, Federația fascistă hotărî să organizeze acolo, mai precis între Porta San Giorgio și Porta Reno, adevărate întreceri : cu rezultatul că strada Salinguerra, de obicei atît de pustie și liniștită, se transformă de la o zi la alta într-o arteră plină de zgomot și mișcare.

Brusc, starea Mariei Mantovani se agravă. Febra începu iar să crească, respirația deveni chinuitoare. Fu chemat un medic care, după un examen rapid, declară că este o pneumonie. Da, era în pericol — confirmă doctorul, răspunzînd unei întrebări precise a omulețului cam în etate, care-l chemase și avea aerul unei rude. Era destul s-o privești ca să-ți dai seama că nu te puteai aștepta la nimic bun de la condiția generală destul de precară a bolnavei.

Prevăzută, temută, criza veni în cea de a cincea zi.

Maria Mantovani nu-și deslipea ochii de la fereastră. Zărea, dincolo de geamurile prin care lumina zilei pătrundea cu greu, vîrtejurile de zăpadă deasă. Își încorda auzul. Strada Salinguerra răsuna înfundat de strigăte vesele, de pași grăbiți. Ce se petrecea afară ? se întreba. Orașul pă-

rea în sărbătoare. Dar de ce fiecare glas, fiecare sunet ajungeau la ea venind de departe, de tare departe ?

— N-aud bine, se văită. Nu mai aud deloc. Parcă aş avea vată-n urechi.

— Ninge, răspunse încet Lida care sta lîngă pat. De asta ţi se pare aşa.

Bătrîna avu un rîs scurt, viclean.

— Nu e deloc *de asta,* murmură, clătinînd din cap şi coborînd pleoapele.

Peste vreo două ore începu să horcăie. Trebuiau să se gîndească la preot. Legătorul dispăru în goană şi apăru puţin după aceea cu parohul de la Santa Maria in Vado. Între timp camera se umpluse de lume. Erau în cea mai mare parte femei din vecini, care veniseră spontan, neanunţate de nimeni. Cum de intraseră? — nu se putu abţine Lida să nu se întrebe. Oare Oreste (da, Oreste — reflectă — înainte de asta nu-i spusese niciodată pe numele mic, nici măcar în gînd...) să fi uitat să-nchidă poarta ? Indiferent cum se întîmplase, cert este că la miezul nopţii, cînd preotul îşi luă rămas-bun, vecinele nu părăsiră camera. Strînse sub fereastră, cu şalurile negre pe cap, stătură pe loc, spunînd în şoaptă rugăciunile.

Oreste Benetti sta drept, în mijlocul camerei, ţinîndu-şi mîinile împreunate.

Cînd horcăitul încetă, se apropie-n grabă şi se aplecă peste căpătîi. Mîinile lui uşoare şi precise închiseră ochii holbaţi ai Mariei Mantovani, îi încrucişară pe piept braţele scheletice şi, la urmă, cu cîteva mişcări îndemînatice, aranjară cearşafurile răvăşite şi cuvertura aproape complet alunecată pe podea.

Tot timpul în care legătorul îndeplini aceste îndatoriri, întorcîndu-se, apoi, fără zgomot, la locul dinainte, Lida nu făcuse nici un gest, nici o mişcare. Dar şi după aceea, cînd din faţa ochilor ei dispărură mîinile mari şi pricepute ale celui care, acum ştia sigur, în curînd va deveni soţul ei, şi după aceea rămase acolo, aşezată lîngă pat, fixînd profilul de ceară al mamei sale. Pleoapele întredeschise, nasul care părea deodată mai mare, mai puternic, buzele schiţînd un vag, un absurd surîs de fericire : chipul atît de familiar i se dezvăluia dintr-o dată, de parcă numai acum era în stare să-i surprindă toate detaliile. Nu se mai sătura privindu-l ; şi simţea, în acelaşi timp, topindu-se-n sine, încet-încet, ceva vechi, aspru, dur.

Își acoperi fața cu amîndouă mîinile și începu să plîngă în tăcere.

După aceea își înălță capul, întorcînd spre legător ochii plini de lacrimi.

— Lăsați-mă, vă rog, spuse cu glas încet. Toți. Și dumneata, Oreste, adăugă, dînd din cap ; du-te și dumneata.

— Bine, dragă, bine... bîlbîi omul, intimidat.

Vecinele începură să plece. După ce ajunse din urmă grupul pe la jumătatea scării, Oreste fu ultimul pe palier și ultimul care dispăru închizînd ușa-n urma lui.

Cu cotul sprijinit pe cuvertură și obrazul în palmă, rămasă singură, Lida se gîndea la mama ei, la ea însăși, la povestea lor. Se gîndea mai cu seamă la David și la camera din imobilul de pe strala Mortara unde, la începutul unei primăveri de demult, se dusese să locuiască împreună cu el.

Se întîmplase astfel.

Într-o seară, pe la sfîrșitul iernii — aceeași iarnă în care, date fiind plictisul și iritarea ce transpăreau din fiecare gest și fiecare cuvînt al lui David, se aștepta ca el să-i spună dintr-un moment în altul : „Ajunge, Lida, e mai bine să nu ne mai vedem de acum încolo", și se consuma așteptînd — într-o seară ca atîtea altele, David îi propuse pe nepusă masă „să întemeieze amîndoi o familie, ca o pereche de muncitori oarecare", în imobilul de pe strada Mortara. Se hotărîse s-o rupă definitiv cu ai lui — adăugase —, și să înceapă „o viață nouă." Aveau să locuiască amîndoi într-o „mansardă", o „mansardă frumoasă, poetică, la ultimul etaj, cu vedere nu numai asupra orașului, dar și asupra cîmpiei, pînă la munții din jurul Bolognei"... pentru „a-și întreține familia", el „avea să intre la fabrica de zahăr"... Și ea ? Ce altceva putea face ea decît să-i spună imediat da, ca și atunci, prima dată, cînd, după ce se întîlniseră întîmplător într-un local în aer liber din cartierul San Giorgio (în epoca aceea ea de abia trecuse de șaisprezece ani : era o fetiță în adevăratul înțeles al cuvîntului), nu se mai despărțiseră toată seara și, pînă la urmă, către miezul nopții, se opriseră pe o pajiște de lîngă ziduri ? Încă o dată nu-și pusese nici o întrebare, nu ezitase nici o singură clipă. Peste cîteva seri ieșise din casă cu o legăturică sub braț (evident că mama observase, dar, ca de obicei, nu îndrăznise să des-

chidă gura) şi, adio, nu mai venise acasă. Bineînţeles că fusese o nebunie ! Şi totuşi, abia mai tîrziu, mult mai tîrziu, cînd se întorsese, după ce născuse, să locuiască singură în camera de pe Mortara, şi copilul nu se mai oprea din plîns, şi ea simţea pe zi ce trece că nu mai are lapte, şi nu-i mai rămăseseră decît cîteva lire ; abia atunci şi numai atunci începuse, nu spun să înţeleagă, dar să se trezească din lungul vis cu ochii deschişi care fusese viaţa ei pînă în momentul acela.

Dar, oare, David cine era ? se întreba acum, după atîţia ani. Ce căuta în fond, ce voia ?

Într-o cameră de la etajul de sub ei locuia familia unui infirmier de la Spitalul orăşenesc Sant'Anna. Se numeau Mastellari şi erau în total şase persoane : infirmierul, soţia şi patru copii.

Dimineaţa, cînd cobora cu cana să ia apă din curte, dădea, nu rareori, peste doamna Mastellari.

— Ce este soţul dumitale ? o întrebase o dată aceasta din urmă. Muncitor ?

— Da. Deocamdată e şomer, dar o să intre în curînd la fabrica de zahăr, răspunse ea liniştită, fără să aibă nici o umbră de îndoială că David, fiul unor oameni cu stare, student — nu contează că în întîrziere cu examenul de diplomă şi în ruptură cu familia —, nu va intra niciodată la o fabrică de zahăr.

El şi muncitor ! Şi, totuşi, la ce aspira David mai mult ca la orice, dacă nu să devină „un muncitor oarecare" ? N-o repeta întruna ?

În realitate, era destul să vorbească, şi totul devenea uşor, posibil, credibil. Să se căsătorească ? El, unul — era capabil s-o spună clar şi răspicat —, considerase întotdeauna căsătoria o bufonadă, una din cele mai tipice şi greţoase „bufonade burgheze". În orice caz, dat fiind că ea părea să ţină la „nuntă", să fie liniştită : la anul, căci într-un an avea să găsească precis o slujbă, puteau foarte bine să-şi reglementeze „situaţia la primărie". Avea s-o ia în căsătorie în mod sigur, nu-i era deloc greu să i-o promită ; aşa încît ea va fi „doamna" lui şi în faţa legii...

Îşi petrecea după-amiezile, toridele după-amieze de vară, dormind mai tot timpul. Respiraţia îi era atît de lentă, obrazul, sub o barbă de cîteva zile, atît de palid, încît, uneori cuprinsă de panică, stînd lîngă patul lui ca acum

lîngă patul mamei ei, nu rezista tentaţiei să-l apuce de braţ şi să-l scuture. „Ce-i ?", bolborosea el fără să deschidă ochii. Apoi, întorcîndu-se cu faţa la perete (pijamaua la spate era leoarcă de sudoare), se cufunda din nou în somn.

Îndată după cină, coborau, ţinîndu-se de mînă, scările interminabile ale imobilului, aflate-n întuneric. Vrînd să se răcorească puţin, luaseră obiceiul să stea pînă tîrziu la Poarta Mare, la nu mai mult de două-trei sute de metri de imobil. La Poarta Mare puţin dincolo de bariera Vămii, era un chioşc cu îngheţată, avînd în faţă vreo zece măsuţe ; or îngheţatele, cum o ştia şi David, erau pasiunea ei încă din copilărie.

Dac-o tăiai pe strada Fossato di Mortara, ajungeai la ziduri într-o clipă. Într-una din serile acelea, în timp ce mergeau pe poteca de pe bastioane, grăbindu-se spre Poarta Mare, se oprise deodată.

— Ştii, cred c-o să am un copil, spusese foarte calmă, punînd o mînă pe braţul lui David.

Pe moment, el nu păruse surprins, nu replicase nimic.

Puţin mai tîrziu, după ce ajunseseră la chioşcul cunoscut şi ea sta cu pieptul lipit de marginea de zinc a tejghelei şi cu ochii orbiţi de lumina lămpii cu acetilenă, o întrebase cu amabilitate :

— Vrei de lămîie sau preferi o ciocolată ?

Fără să dea vreun semn că ar vrea să şadă, el începuse să-şi mănînce îngheţata — ca de obicei, una asortată de cremă şi frişcă — şi între timp o privea, o cerceta din cap pînă-n picioare. Părea trist, dezamăgit. Dezamăgit de ce ? Că era însărcinată ? Că alesese încă o dată îngheţata de ciocolată ?

— În seara asta-i o căldură aproape insuportabilă, exclamă, pufnind la un moment dat. Şi cînd te gîndeşti că la munte, cum se-ntunecă, trebuie să-şi pună puloverele.

Era o aluzie clară la cei din familia lui care, încă de la începutul lui iulie, se duseseră cu toţii la Cortina d'Ampezzo.

— Şi la Cortina unde stau ai tăi ? găsise puterea să-l întrebe. Într-un hotel sau într-o casă ?

— La *Miramonti*. Imaginează-ţi un fel de castel, se apucase îndată să-i explice, cu o pădure în jur, cam de şase-şapte ori mai mare ca parcul familiei Finzi-Contini,

ştii care, cel de la Piopponi, chiar sub Mura degli Angeli, şi de cel puţin douăsprezece ori ca Montagnone...

Cine era oare David ? Ce căuta ? Ce voia ? Pentru ce ? Nu exista răspuns la aceste întrebări şi nu va exista niciodată. De altfel era tîrziu. Cineva, probabil Oreste, bătea în geam. Trebuia să se scoale, să ajungă tocmai pînă la poarta de la stradă, să-i spună că putea să se întoarcă.

VII

Într-adevăr era Oreste.

După ce închisese uşa în spatele lui şi le ajunsese pe vecine jos, în gangul de la intrare, se oprise mai bine de o jumătate de oră să vorbească împreună cu femeile despre cele întîmplate şi, mai ales, să le asculte. Pe urmă, cercul se spărsese ; şi el, rămas singur, nemaiştiind cărui sfînt să se roage începuse să se plimbe-n sus şi-n jos prin faţa casei.

Simţea cum se ciocnesc în el două sentimente aprinse, două necesităţi contrastante.

Pe de o parte era împins să dea fuga să închidă prăvălia, ceea ce i-ar fi permis după aceea să procedeze cu grija cuvenită la cele cerute de moartea Mariei Mantovani (starea ei se agravase pe neaşteptate şi nimeni, în ultimele zile, nici chiar el, nu avusese cum să se pregătească pentru tot ce era mai rău). Dar gîndul la Lida îl reţinea. Aplecîndu-se şi apropiindu-şi faţa de geamurile aburite ale ferestrei, încercase de mai multe ori să privească în încăpere. Jos, lîngă patul din dreapta, se distingea o siluetă mică, încovoiată, nemişcată.

— Ce face ? bombăni la un moment dat printre dinţi cu nerăbdarea afectuoasă a unui soţ.

Coborau primele umbre ale înserării : ninsoarea încetase, însă frigul era muşcător. Prin ferestrele caselor din jur se zăreau interioare de bucătării şi de sufragerii iluminate. Trebuia să-i dea zor, să facă ceva. În sfîrşit, cînd se aplecă pentru a nu ştiu cîta oară să cerceteze încăperea şi, din pricina întunericului, nu mai zări nimic, se hotărî să bată cu degetele-n geam. Rămase apoi în ascultare, cu inima zvîcnindu-i surd în piept. Şi, cum i se păru că aude pasul Lidei pe scara dinăuntru, se strecură

rapid pe poartă şi, mai înainte ca ea să apese pe clanţă şi să-i deschdă, se afla deja pe palier.

Îşi dădu seama din prima privire că din nou era cel ce conducea. Cu spatele rezemat de tocul uşii, cu ochii-n ochii lui, Lida îl fixa în tăcere. Atitudinea ei cerea un singur lucru : s-o protejeze.

— Sfinte Dumnezeule, doar nu vrei să-ţi petreci aşa toată noaptea ! spuse, în dialect, cu glas scăzut, aproape brutal.

Apoi, fără să treacă pragul, începu să-i expună, tot în şoaptă, ce avea de gînd să facă.

Mai întîi trebuia să dea fuga să-nchidă prăvălia ; şi cum mai erau cîteva mărunţişuri de aranjat, prevedea că nu s-ar fi întors mai devreme de două ore. Totuşi, înainte de a trece pe la prăvălie, o să se oprească o clipă la o vecină, doamna Bedini. Dat fiind că se oferise ea singură, avea să-i ceară să vină.

— Ce să facă ? exclamă, prevenind o eventuală obiecţie din partea Lidei. Să-ţi ţină de urît... să facă ceva de mîncare... Or, pur şi simplu să se roage !

La cuvîntul „mîncare“, Lida clătinase din cap în semn de refuz. Însă argumentul următor fu mai presus de orice rezistenţă. Lăsă ochii în jos, şi el o privi surîzînd.

— Aşa că, te rog, îi atrase atenţia, să nu încui poarta cu zăvorul. Mai bine las-o întredeschisă. Ne-am înţeles ?

Şi, după ce-i strînse mîna dispăru în goană pe scări.

În timpul nopţii, temperatura scăzu. Slaba lumină trandafirie care îşi făcu loc cu greu în dimineaţa următoare prin geamurile cu crustă de gheaţă (Lida se întinsese în pat, Bedini aţipise pe un scaun, iar Oreste, care se rugase o bună parte din noapte, sta în picioare lîngă fereastră, studiind vremea), era lumina unui soare îndepărtat, pierdut într-un cer de un albastru pal, înceţoşat : un soare care nu încălzea. În momentul acela — calcula Oreste, cu gulerul paltonului ridicat în jurul cefei acoperite cu un păr scurt, argintiu, suflînd peste degetele amorţite — în momentul acela termometrul trebuia să indice multe grade sub zero : zece, cincisprezece, douăzeci, cine ştie. Ceea ce oricum — prevedea el — însemna timp stabil. Frigul avea să atingă puncte şi mai scăzute : aşa că iarna, în timpul căreia canalele de irigaţie, Reno şi chiar Padul aveau, fără îndoială, să-nghețe, conductele de apă potabilă aveau să plesnească, etcaetera,'

etcaetera, avea să fie pînă la urmă, una peste alta, comparabilă numai cu cei din 1903. Agricultura avea să sufere ? Poate că nu. În orice cez, el era mai degrabă mulţumit (o admitea fără nici o jenă) de faptul că putuse prevcdea totul cu exactitate.

Funeraliile Mariei Mantovani se desfăşurară în aceeaşi zi, după-amiaza tîrziu.

În urma dricului de clasa a treia, ce înainta uşor pe zăpada bătătorită, în afara preotului şi a copilului cu crucea, nu mergea decît Oreste. Ascultînd docilă de sfatul lui, Lida rămăsese acasă. Cît despre fostul seminarist, preferatul lui Don Castelli, fost soldat în Cars, asprimea climei — o simţea perfect — îi insufla energie, îl refăcea ca prin minune după orele de somn pierdute în noaptea precedentă. Roţile înalte şi subţiri ale dricului ridicau blocuri compacte de zăpadă care, înainte de a ajunge în partea de sus, cădeau fără zgomot, pudrînd uşor lacul negru, lucitor, al spiţelor şi arcurilor. Reglîndu-şi pasul din instinct după cel al preotului, Oreste mergea cu ochii plecaţi, fără să şi-i desprindă nici o clipă de la brazdele lăsate de roţi în zăpadă, de la micile avalanşe care se prăvăleau necontenit de pe cercurile lor.

Cînd se întoarse, era deja noapte. Şi, în loc să bată în geamurile de la stradă, ca în zilele precedente, preferă să se anunţe, ca de obicei, prin sonerie.

Lida îl aştepta la picioarele scării. Probabil că dormise. Chipul ei marcat mai înainte de oboseală, apărea acum proaspăt, odihnit. Era complet schimbată.

Se aşeză la vechiul lui loc, cu braţele încrucişate pe masă. De acolo, în timp ce Lida trebăluia în jurul sobiţei economice, o observa cu acea expresie deosebită, amestec de adîncă bucurie şi gratitudine, care-i străfulgera-n priviri ori de cîte ori credea că descoperă într-o frază, într-un gest, într-o uitătură de-a ei, efortul şi dorinţa de a-i place.

— În noaptea asta, zise la un moment dat, ar fi bine s-o chemăm iar pe doamna Bedini. O să trec mai tîrziu pe la ea. Mîine am de gînd să mă prezint la Don Bonora. Cred că în următoarele două săptămîni băiatul ar trebui să vină să doarmă acasă. Pe urmă, vom vedea.

De acum, el era cel ce hotăra, cel ce dispunea de viitor.

După cină rămaseră să discute, despărţiţi de masa încă nestrînsă. Oreste vorbi îndelung, cu infinită blîndeţe, despre Maria Mantovani şi despre viaţa ei. Spuse că su-

ferise atît de mult, biata de ea, în timpul vieții, tocmai pentru că iubise prea mult, tocmai pentru că avusese prea mult suflet. Apoi descrise locul din Cimitirul orășenesc unde urmau s-o îngroape a doua zi.

Era un loc cu adevărat frumos — o asigura el — : ca pentru domni. Nu văzuse Lida arcada de construcție recentă care, plecînd de pe latura dreaptă a bisericii San Cristoforo, și descriind o curbă largă, întru totul egală cu cea a arcadei vecină cu strada Borso, venise să completeze și înspre Mura degli Angeli porticul anterior al Mănăstirii ? Ei bine, mama ei avea să fie îngropată exact acolo, sub noile arcade. Da, da — întări iar — ; locul, orientat spre miazăzi, cu soarele care-l bătea din zori pînă-n asfințit, ca într-o seră, era, fără îndoială, magnific.

— Acum, sigur că locurile din partea aceea, adăugă după o pauză, strîmbînd din buze, au prețuri destul de pipărate.

Imediat însă, temîndu-se să nu fi fost greșit înțeles, preciză că, pentru Dumnezeu, Lida nu trebuia să-și facă nici o problemă în legătură cu cheltuielile.

— În atîția ani de muncă, exclamă, slavă Domnului, am pus și eu ceva deoparte.

Și cum ea — continuă, fără a reuși să-și stăpînească un tremur al buzelor — îl făcuse să spere... îl lăsase să creadă... ; și avînd în vedere că lucrul acesta ar fi făcut-o în mod sigur mulțumită pe sărmana ei mamă, se gîndea că...

— În fine, ține cont încă de acum, că tot ce-i al meu este și al tău conchise, coborînd vocea.

O privea drept în ochi (printre altele, era prima dată că-i vorbea cu *tu !*), ușor aplecat înainte. În sfîrșit, se sculă în picioare ; și, luîndu-și rămas-bun în grabă, promise că va reveni în dimineața următoare.

Aveau atîtea și atîtea să-și spună !

VIII

„Mai avem încă atîtea să ne spunem" : așa afirma Oreste de fiecare dată, luîndu-și rămas-bun, sau, cel puțin, așa promiteau în tăcere ochii lui blînzi și negri.

În realitate vorbea numai el.

Cînd nu erau amintiri (de obicei pe tema copilăriei și a unei bune părți din adolescență, petrecute la Seminar,

sau pe tema războiului dus în tranşeele Carsului), erau lungi monologuri legate de religie şi, mai ales, de ultimele hotărîri politice care interesau religia îndeaproape.

După semnarea Acordurilor de la Laterano în februarie al aceluiaşi an, patriotismul său începuse să se manifeste deschis : în efuziunile sentimentale, tandre, proprii unui îndrăgostit care nu se mai îndoieşte în privinţa răspunsului. Bravo bisericii — spunea — care, pentru binele Italiei şi al lumii, ştiuse să dea uitării toate chestiunile de ambiţie şi de revanşă ; dar bravo şi statului italian, căruia trebuia să i se recunoască marele merit de a fi pornit primul pe drumul împăcării : şi, din felul său de a se exprima, era limpede că biserica şi statul îi apăreau în chip de bărbat şi femeie care, lăsînd în urmă o lungă perioadă de relaţii dificile, tulburate adesea de crize violente, hotărîseră dintr-o dată să se căsătorească. Şi ce lucruri frumoase — spunea în continuare cu ochii strălucind — aveau să vină de acum încolo ! Începutul primăverii avea să fie începutul unei ere a păcii şi a bucuriei perpetue, reînvierea miticei vîrste de aur. Biserica şi statul aveau să se recunoască fiecare în sfera sa de influenţă, potrivit preceptelor *Bibliei* şi *Evangheliei*; potrivit visului şi profeţiei lui Dante, libere şi, în acelaşi timp în armonie. Preotul n-avea să mai fie nici persecutat, nici considerat suspect. Societatea n-avea să-l mai respingă, ci să-l primească-n sînul ei ca pe un tată demn de ascultare şi de veneraţie. Şi dacă astăzi era hazardat să speri în renaşterea unui partid catolic în adevăratul înţeles al cuvîntului de tipul P.P. [1], să fie clar, nu conta : rezultatele obţinute erau mai mult decît suficiente deocamdată. Să recunoaştem că nu era deloc puţin faptul că se obţinuse ca A.C. [2] şi tineretul din F.U.C.I. [3] să fie lăsaţi în pace ! Nu era deloc puţin, ba chiar era extrem de mult faptul că în tricolorul cu marea stemă de Savoia putea fi binecuvîntat drapelul Patriei !

Transportat de elan, de emoţia intensă provocată de aceste discursuri, ajungea în sfîrşit, schimbînd tonul, să vorbească şi despre ei, despre el şi Lida şi, mai ales,

---

[1] Partidul Popular.
[2] Acţiunea Catolică.
[3] Federaţia Universitară Catolică din Italia.

despre vilişoara de dincolo de Porto San Benedetto, unde urmau să se mute în mai, a doua zi după nuntă.

Se plîngea. Eara supărat pe zidar pentru că un perete proaspăt zugrăvit asudase ; şi-i apăruseră ici-colo pete de umezeală ; pe tîmplar, din pricină unui oblon care nu funcţiona ; pe geometru, un individ cu o comportare dură, grosolană. Dar cum trecea la descrierea locului unde se ridica vilişoara — îl descria ca fiind mult mai departe de centrul oraşului decît în realitate : ca şi cum ar fi fost vorba de un cartier dintr-un oraş necunoscut, infinit mai frumos, mai plăcut şi mai ospitalier ca Ferrara —, chipul i se destindea complet şi i se lumina. Vilişoara se afla la capătul şoselei San Benedetto — repeta pentru a *n*-a oară — : în zona situată acum între bariera Vămii şi podul de cale ferată, zonă care în ultimii ani se umpluse de case mai mici şi mai mari. Fiecare clădire dispunea împrejur de un teren mai întins sau mai puţin întins, care putea fi cultivat ca grădină de flori sau de legume. Oh, ce aer bun aveau să respire acolo, un adevărat aer de ţară... Şi ajuns aici, nemaigăsindu-şi cuvintele (fericirea care-i aştepta, o fericire apropiată, la îndemînă, deoarece în mai, cel mai tîrziu, *ei doi aveau* să se căsătorească, în sfîrşit — lăsa să se înţeleagă — nu se putea descrie...), ajuns aici, tăcea copleşit.

Veni şi luna mai.

În ultimele zile, Oreste îşi pierduse calmul. Părea plin de teamă, de nelinişte. Întotdeauna vorbise despre căsătorie pe ocolite : referiri, aluzii şi cam atît. Acum, însă, după ce ani în şir se mulţumise cu o promisiune care nici măcar nu fusese exprimată-n cuvinte, după ce acceptase toate amînările, voia să se grăbească, să nu mai piardă nici o zi. Data ceremoniei fusese de mult stabilită pentru a treia săptămînă a lunii. Ce-ar fi s-o anticipeze ? propuse la un moment dat. Ce mai tot aşteptau ?

Lida îl întrebă uimită ce i se întîmplase, cum de-şi schimbase atît de mult felul de a fi.

Zăbovi puţin înainte de a răspunde.

O fixă cu nişte ochi disperaţi, apoi spuse încet :

— Eu sînt ca şi caii cărora le plesneşte splina pe linia de sosire.

Pe urmă vorbi despre căsătorie, despre ce însemna pentru el căsătoria. Spuse că o considera scopul suprem

al vieţii : într-o asemenea măsură, încît numai după ce s-ar fi căsătorit, nu înainte, ar fi avut cît de cît curaj să invoce pentru ei protecţia Providenţei divine. Desigur — admise, dînd din cap cu gravitate — : pînă atunci n-o grăbise niciodată. Dar, pe de altă parte, cum ar fi putut oare, s-o grăbească, simţind, aşa cum simţea, că nu se putea baza decît pe propriile lui forţe ?

Lida îl asculta fără să-l privească. Nu înţelegea. Fu destul, însă, să-şi ridice o dată ochii, ca să priceapă : Oreste încă se mai temea să n-o piardă ! Aplecîndu-se peste masă, puse o mînă pe mîinile lui, încleştate spasmodic, parcă mai mult ca de obicei : şi, o clipă mai tîrziu, se găsea pentru prima dată în braţele lui.

Anii care urmară, ani de muncă, tihniţi, fericiţi în esenţă, nu dădură naştere unor evenimente marcante. Pînă şi iernilor — spunea Oreste, care muri, totuşi, foarte timpuriu, în primăvara lui '38 —, părea să le fi venit mintea la cap odată pentru totdeauna.

Spre sfîrşitul fiecărei toamne îi plăcea să se oprească lîngă geamurile ferestrelor, ca şi în trecut, să cerceteze vremea : dar nu pentru că s-ar fi îndoit de exactitatea previziunilor sale despre o vreme frumoasă şi în general stabilă, în privinţa aceasta era sigur, ci, mai degrabă pentru a degusta plăcerea intimă pe care i-o dădea casa nouă, modernă ; dotată cu tot ce era necesar unui trai comod, în condiţiile unei bunăstări modeste, inclusiv o excelentă instalaţie de încălzire centrală.

Era evident că viitorul (şi — avea aerul că spune — nici nu se putea altfel) nu-l mai preocupa deloc : sub nici un aspect. După căsătorie, Lida se conformase imediat obiceiurilor lui evlavioase, începînd să meargă cu regularitate la biserica San Benedetto, nu prea departe, cum intrai în incinta zidurilor. Pe lîngă aceasta, se îngrăşase. Fata slabă, măcinată de suferinţă, din anii cînd el începuse să-şi facă apariţia în camera din strada Salinguerra, devenise acum o nevastă frumoasă, placidă, senină, un pic durdulie. Ce-ar mai fi putut să-şi dorească ? Ce fericire mai mare ?

Uneori glumeau amîndoi pe socoteala frumuseţii Lidei.

Mai puţin neîncrezătoare decît voia să pară, ea se apăra.

— Frumoasă, eu ? exclama.

— Ba bine că nu ! răspundea el, zîmbind, în timp ce o privea drept în ochi, cu un sentiment de mîndrie.

Şi totuşi nici în asta — continua, redevenind serios — nu era nimic de mirare. Noua ei frumuseţe, atît de normală, atît de potrivită unei soţii, în care, nu i se părea, în fond, prezumţios să-şi atribuie un oarecare merit, venea să demonstreze încă o dată, dacă mai era nevoie, că Domnul nu numai că aprobase unirea lor, dar o socotise şi binevenită.

IX

„A fost fericit", îşi spunea Lida cîteodată.

Numai că, nici nu reuşea să-şi formuleze bine-n minte aceste cuvinte, şi un fel de ecou lăuntric le strîmba, le deforma. Roase de îndoială, de o dureroasă neîncredere, se transformau într-o întrebare la care nimeni, şi ea în primul rînd, n-ar fi fost în stare să răspundă altfel decît printr-un nu.

Bietul Oreste. Într-adevăr nu, nu fusese fericit, îi lipsise ceva. O demonstra cu prisosinţă grija mai mult decît paternă, nespus de afectuoasă, al cărei obiect fusese ani în şir, toţi anii căsătoriei lor, Ireneo.

Cînd ieşise din Seminar cu diploma de absolvire a gimnaziului în buzunar, îl luase imediat la el în prăvălie şi-i aranjase o mică tejghea între maşina de tăiat pe fir şi uşa cu geamuri. Vrusese să-l înveţe meseria lui ; iar ea care, în unele după-amieze, pe înserat, traversa jumătate din oraş ca să ajungă la legătoria de cărţi de pe strada Salinguerra (mai tîrziu se întorceau toţi trei împreună acasă, luînd-o pe Giovecca sau pe strada Mazzini şi trecînd, de fiecare dată, pe la „Caffé della Borsa", în plin centru), ea parcă-l vedea şi acuma îndărătul tejghelei sale mari, urmărindu-l cu o privire arzătoare, plină de dăruire afectuoasă, pe elevul lui atît de apatic, de trist, de tăcut şi, totodată, gata să se lase distras de cel mai mic lucru care se petrecea în piaţeta din faţă. Parcă-l vedea şi-l auzea : cu torsul lui viguros, disproporţionat faţă de gambe, ridicîndu-se deasupra taburetului din spatele tejghelei, cu mîinile lui mari şi aspre, bizar înnobilate de verighetă (nu vrusese să se despartă niciodată de inelul lor : nici măcar în '35, în perioada sancţiunilor !), cu glasul lui puternic, sonor, vesel... Oh, ce mult trebuie să

fi luptat ca Lida să nu-și dea seama cît își dorea un fiu ! Ce mult trebuie să se fi chinuit în taină dacă, pentru a-și pedepsi dorința, pentru a o sufoca-n lăuntrul său, ceruse la un moment dat ca Ireneo să-i poarte numele !

Și totuși — se gîndea Lida — Oreste nu încetase nici o clipă să spere. Era destul să-și amintească, spre a fi sigură, ochiada pe care i-o arunca de fiecare dată cînd o vedea intrînd în prăvălie : o ochiadă întrebătoare, dar calmă, plină de încredere de nezdruncinat.

Dacă nu acum, spunea privirea lui, curînd, foarte curînd, avea să vină la el cu vestea cea mare. Avea să-i dăruiască în mod sigur un fiu al lui, din sîngele *lui*, diferit ca fizic și caracter de celălalt, fiul avut de ea înainte de căsătorie, care, deși îi dăduse numele, deși-l învăța meserie cu toată pasiunea de care era în stare, nu vrusese niciodată să-i spună altfel decît „unchiul Oreste".

Un fiu al lui — se gîndea Lida — : aceasta era ceea ce-i lipsise, singura umbra ce tulburase seninul vieții lor conjugale.

Ca să înceapă iar să vorbească despre vîrsta de aur, a cărei reîntoarcere o prezisese în februarie '29, evident nu aștepta decît s-o audă spunîndu-i : „Sînt însărcinată".

Era, însă, la fel de evident și de clar că moartea, luîndu-l prin surprindere, nu permisese să i se înfiripe-n suflet nici un început de disperare.

PLIMBAREA DINAINTEA CINEI

„Vino, iubito, apropie-te,
sclavă nu ești, nici slugă."

AIDA. ACTUL I

I

Dacă scotocești prin unele prăvălioare din Ferrara, mai poți găsi și astăzi vederi vechi de aproape un secol. De obicei sînt vederi îngălbenite, pătate ; cîteodată greu de descifrat... Una din ele înfățișează bulevardul Giovecca, principala arteră a orașului, cum era atunci, spre sfîrșitul lui 1800. În dreapta, din umbra ca o culisă se desprinde pintenul Teatrului Municipal, și toată lumina, lumina specifică a unui crepuscul auriu de primăvară emiliană, se concentrează în stînga imaginii. În partea aceasta casele sînt scunde, cele mai multe cu un singur etaj, cu acoperișurile acoperite de țigle înnegrite, cu cîteva magazine mici la parter, o băcănie, dugheana întunecoasă a unui cărbunar, o măcelărie cu carne de cal etcaetera : lucruri care în '930, al optulea an al E.F. [1], cînd se hotărî construcția uriașului palat în travertin roman alb al Asigurărilor Generale, aproape vizavi de Teatrul Municipal, au fost rase fără milă de pe suprafața pămîntului.

Vederea este executată după o fotografie. Ca atare, oferă o imagine destul de reprezentativă a bulevardului Giovecca pe la sfîrșitul secolului XIX (un fel de drum de căruțe, larg, inform, pavat cu pietre grosolane de rîu, demn mai degrabă de un sat din Bassa decît de o capitală de provincie, despărțit la mijloc de liniile subțiri, paralele,

[1] Erei fasciste.

ale şinelor de tramvai), dar, evident, nu la fel de pregnantă a vieţii care se desfăşura în clipa-n care fotograful apăsa pe declanşator : de la colţul Teatrului Municipal şi a cafenelii „Gran Caffé Zampori", aflate pe dreapta, la numai cîţiva metri distanţă de locul unde era plasat trepiedul, pînă jos, departe, la arcul însorit al bulevardului Prospettiva.

Imaginea din prim plan apare încărcată de amănunte. Se vede un ucenic de frizerie care iese în pragul prăvăliei să se scobească-n dinţi ; un cîine care adulmecă trotuarul din faţa măcelăriei cu carne de cal ; un şcolar care traversează-n fugă strada, de la stînga la dreapta, scăpînd ca prin urechile acului să nu sfîrşească sub roţile unei trăsuri ; un domn de vîrstă mijlocie, în redingotă şi melon, care dă la o parte, cu braţul ridicat, perdeaua ce protejează interiorul cafenelei „Zampori" de lumina excesivă ; un superb echipaj cu patru cai, ce vine din faţă şi se pregăteşte să atace în trap întins strada în pantă ce duce la Castel, aşa-numita Salita del Castello. Însă, îndată ce vrei să cercetezi zona centrală, mică şi neînsemnată, a vederii, corespunzînd părţii celei mai vechi a bulevardului Giovecca, oricît ţi-ai ascuţi privirea, totul devine confuz (persoane şi lucruri îşi pierd relieful, dizolvîndu-se parcă într-un fel de pulbere luminoasă), ceea ce explică de ce o fată de circa douăzeci de ani, care mergea sprintenă pe trotuarul din stînga şi tocmai ajunsese la vreo sută de metri de Prospettiva, n-a reuşit să ne transmită nouă, privitorilor de astăzi, nici cea mai mică mărturie vizuală a prezenţei, a existenţei sale.

Trebuie să spunem că fata nu era frumoasă. Mai precis, chipul ei era, ca atîtea altele, nici frumos nici urît : faptul că tinerelor femei din popor nu le era permis pe vremea aceea să folosească rujul, fardul, pudra etcaetera îl făcea, dacă mai era posibil, să pară şi mai comun şi mai şters. Ochi negri ca tăciunele, în care flacăra tinereţii strălucea rar, aproape pe furiş, cu o expresie speriată, melancolică, destul de asemănătoare cu aceea plină de răbdare şi dulceaţă din privirea unor animale domestice ; păr castaniu, strîns la ceafă, lăsînd descoperită o frunte mare şi bombată de ţărancă ; un trup îndesat şi provocator, deasupra căruia se ridica un gît subţire, ca să nu spunem firav, cu o bentiţă de catifea neagră în jurul lui... : e de presupus că, pe o stradă renumită ca Giovecca, şi, în

plus, la ceasul cel mai animat, cel mai agitat, cel care în Ferrara de azi, nu mai puţin decît în cea de ieri, a precedat întotdeauna ritualul de seară al cinei, trecerea unei asemenea fete poate i-ar fi scăpat şi unui ochi mai puţin indiferent decît un obiectiv fotografic.

Rămîne acum de stabilit care puteau fi, într-o seară de mai de acum peste jumătate de secol, gîndurile unei fete ca ea, care deprindea meseria de infirmieră, de aproape trei luni, la Spitalul orăşenesc din Ferrara.

Ei bine, întorcîndu-ne să observăm în vederea de mai sus, cu un dram de participare afectivă, aspectul general al bulevardului Giovecca în acel moment al zilei şi al istoriei lui, constatînd efectul de bucurie amestecată cu speranţă, produs de pintenul negricios din prim plan al Teatrului Municipal, asemeni unei prore care înaintează cutezătoare spre libertate şi spre viitor, va fi dificil să ne sustragem impresiei că din reveriile nevinovate ale unei fete — ale *acesteia*, nu ale alteia — îndreptîndu-se spre casă după multe ore de muncă nu tocmai uşoară, ceva-ceva a rămas, într-un fel oarecare, înregistrat în imaginea care ne stă în faţă.

La sfîrşitul unei zile întregi petrecute în încăperile triste ale fostei mînăstiri unde, imediat după 1860, spitalul Sant'Anna găsise un adăpost provizoriu şi nepotrivit, putem deduce că Gemma Brondi se lăsa cu aviditate în voia viselor şi închipuirilor ei de adolescentă. Într-un cuvînt, mergea fără să privească-n jur. Aşa încît, atunci cînd ajunse sus, pe Prospettiva, îşi înălţă ochii mecanic, cum făcea în fiecare seară, spre cele trei arcuri ce marcau o variaţie arhitectonică, fraza şoptită la ureche („Bună seara, domnişoară", sau ceva asemănător) o găsi nepregătită, fără apărare, gata doar să se înroşească şi să pălească, să privească speriată-n jur, căutînd o scăpare.

— Bună seara, domnişoară, şoptise vocea, îmi permiteţi să vă însoţesc ?

Cum spuneam, aceasta fusese fraza, sau aproape aceasta. Cel care o rostise, şi apoi o antrenase pe Gemma Brondi într-o conversaţie care făcea ca ochii ei să-i evite pe cei pătrunzători şi foarte negri ai interlocutorului, era un tînăr cam de treizeci de ani, într-un costum închis, cu mîinile sprijinite pe ghidonul unei masive biciclete „Triumph" : un tînăr cu faţa trasă, pe care se reliefau

ochelarii cu rame de argint și mustățile mari, la fel de negre ca și ochii, pleoștite-n jurul gurii.

Dar, străbătînd în zbor drumul lung pe care cei doi tineri aveau să pornească peste o clipă, el continuînd să ducă bicicleta de ghidon, să ne mutăm nu departe de Prospettiva di Giovecca, mai precis, în interiorul casei mari, de tip rural, unde locuiește de mai multe generații familia Brondi, o familie de țărani urbanizați. Casa se înalță drept sub zidurile orașului, de care e despărțită numai printr-o străduță plină de praf ce mărginește bastioanele în zona respectivă. Este aproape noapte. Tocmai au aprins lumina în camerele de la parter, care, din pricina pintenului înierbat al zidurilor, primesc lumină mai ales prin ferestrele din spate, cele dinspre întinsele grădini de zarzavat.

II

Singura ființă din casă, care remarcase încă de la început prezența doctorului Corcos, doctorul Elia Corcos, fusese Ausilia, sora mai mare. Însă nu scosese nici o vorbă : de vorbit nu vorbea cu nimeni, nici chiar cu mamă-sa. Totuși, de la un timp, în comportarea ei apăruse o schimbare elocventă și semnificativă de care toți își dăduseră seama.

În fiecare seară, același lucru.

După ce pusese masa rotundă din sufragerie, și aprinsese focul sub oala și cratița din bucătărie, exact în clipa-n care începeau să se audă vocile tatălui și ale fraților care se întorceau din grădina de zarzavat unde munciseră pînă tîrziu, Ausilia parcă se evapora, ca să reapară tocmai cînd ceilalți ajunseseră la sfîrșitul mesei. Deși ghicise aproape imediat totul, mama nu deschisese gura. Așezată, ca o adevărată *arzdóra* [1], cu spatele la ușa de la bucătărie, se mărginea să surîdă unei imagini lăuntrice, în care Ausilia, fiica ei preferată, sta cu brațele încrucișate la fereastra camerei cu două paturi de la etaj, pe care o împărțea cu Gemma, și, cel mult, scotea uneori cîte un suspin adînc. Cît despre bătrînul Brondi și cei trei băieți,

[1] Gospodină de la țară (dialect ferrarez).

continuau să mănînce cu poftă, aplecați deasupra farfuriilor. Noutatea disparițiilor punctuale și repetate ale Ausiliei în timpul cinei părea să nu-i intereseze în nici un fel. Pentru ce să se preocupe ? — aveau aerul că-și spun în gînd. Fata bătrînă și capricioasă, cum era pe cale să devină Ausilia, avea să-și revină în curînd : îndată ce o să-i treacă.

Coborînd pe scara interioară, fără să producă nici cel mai mic zgomot, Ausilia apărea, în fine, ușoară ca o nălucă, în pragul sufrageriei. Singura dintre cei prezenți care înălța capul era mama. Mergea treaba, mergea ? — întreba fără vorbe, aruncînd o privire rapidă spre zona de umbră unde Ausilia obișnuia să se oprească o clipă, înainte de a se apropia și a se așeza. Răspunsul Ausiliei nu se lăsa nici el așteptat. Cu o mică anticipație față de intrarea Gemmei, veșnic grăbită și dezordonată, Dolores Brondi primea informația pe care o cerea, care îi sta pe inimă. Da, sigur, treaba mergea mai departe — voia să însemne strîmbătura imperceptibilă de aprobare a Ausiliei : nu da nici un semn că s-ar isprăvi.

Mama și fiica schimbară cîteva cuvinte abia peste o lună, cînd se îndreptară spre slujba de vecernie de la biserica Sant' Andrea, din apropiere, cum făceau de obicei pe la ceasul asfințitului.

Cărarea ce ducea din bătătura din spatele casei prin grădina de zarzavat pînă la o poartă mică, verde, tăiată în zidul de incintă (pentru a intra în biserică era suficient pe urmă să faci cîțiva pași la dreapta, pe strada Campo Sabbionario), nu permitea decît trecerea unei singure persoane odată. Primele confidențe, primul schimb de observații și păreri au fost, fără îndoială, favorizate de o asemenea împrejurare. Cert este că numai după acele prime replici, întretăiate, aproape speriate, ale unui dialog început între cele două femei ce mergeau iute, fără să se privească, replici referitoare la aspectul amorezului Gemmei, necunoscutul care, judecînd după paloarea feței și după mustățile negre ce-i coborau pe bărbia rasă cu grijă, nu putea fi decît un domn, numai de atunci încolo i se permise Ausiliei să se-ntoarcă acasă cu cel puțin douăzeci de minute înainte de sfîrșitul slujbei. Dolores Brondi, cu ochii țintă la altar, o auzea cum se ridică și dă ușor la o parte scaunul de paie de lîngă ea. Din păcate, noutățile — se gîndea, roasă de invidie, odată rămasă sin-

gură — n-o să le poată discuta pe îndelete decît în seara următoare. În orice caz, gîndul la Ausilia stînd de pîndă la fereastră o făcea să mai zăbovească la taifas cu vecinele, în pragul portiței de la grădină, cîteva clipe-n plus ; dacă, peste puțin, un glas bărbătesc ar fi strigat de departe, din spatele ei : „Mîncăm odată, sau nu ?" (pînă acum nu, nu se întîmplase niciodată, dar putea foarte bine să se-ntîmple !), ea ar fi pornit spre casă fără grabă, ba, mai mult, cu o față ostilă, întunecată, de om hotărît să-și impună drepturile cu orice preț. Ausilia și ea nu ieșeau niciodată decît la sfîrșitul zilei, ca s-o încheie cu sfințenia cuvenită. Avea cineva ceva împotrivă ? Însemna să aibă curaj, nu glumă ! Dacă lucrurile s-ar fi petrecut așa, cina ar fi decurs într-o liniște de mormînt. Și după ce Gemma se întorcea și isprăvea de mîncat, la culcare cu toții !

Vara se apropia. În jurul massei negricioase în contralumină a absidei bisericii Sant' Andrea se învîrteau liliecii cu țipete tot mai ascuțite. Pe măsură ce trecea timpul, imaginea curtezanului Gemmei se îmbogățea cu noi detalii : o superbă haină albastră în coadă de rîndunică, ochelari cu ramă de argint, strălucitoare, un ceas mare, probabil de aur, pe care-l scoase o dată, înainte de a-și lua rămas-bun, dintr-un buzunar al vestei, și apoi, rînd pe rînd, o cravată de mătase albă, un baston cu măciulie de fildeș, și un aer, un aer anume... Într-o seară, perechea, în loc să apară pe stradă, apăruse sus, printre copacii de pe bastioane, aproape la înălțimea ferestrei, provocînd retragerea precipitată a Ausiliei : mai-mai să te facă să presupui că Gemma și bărbatul stătuseră pînă atunci întinși pe iarba deasă a unei pajiști, strîngîndu-se-n brațe și sărutîndu-se. Într-altă seară, luîndu-și rămas bun, își scoase pălăria, se înclinase ceremonios și poate chiar îi sărutase mîna. Intențiile erau mai mult decît limpezi ! — conchidea Ausilia, fermecată și totodată indignată, relatînd aceste ultime amănunte. Era, oare, posibil ca Gemma să nu-și dea seama de pericolul prin care trecea ? Era, oare, posibil să nu priceapă că un domn ca el... ? Dar cine era, de fapt, domnul, cum îl chema ?

Din păcate, n-a rămas nici un portret al doctorului Elia Corcos la vîrsta de treizeci de ani. Singurul păstrat de doamna Gemma Corcos, natural că-n timpul vieții sale, într-un mic scrin care, la mulți ani după dispariția

ei, după declararea morții probabile a doctorului Corcos și a unicului său fiu și moștenitor rămas împreună cu el, doctorul Jacopo, fu vîndut, împreună cu alte lucruri care-i aparținuseră, unui anticar de pe strada Mazzini, putea fi identificat numai decupînd un cap minuscul, dintr-un grup fotografic (o clasică fotografie tip amintire : circa zece medici, așezați în prim plan, îmbrăcați în halate albe și, în picioare, la spatele lor, formînd un fundal ca o coroană, vreo treizeci de infirmiere în halate cenușii), pe care ea, o fată cu un oval micuț, pierdut printre toate celelalte, o adusese cine știe cînd acasă de la spital și o ascunsese apoi în sertarul unde-și păstra lenjeria. Ei bine, admițînd că, prin explorarea măruntaielor unei mobile prăfuite și roase de cari, scoasă la iveală dintr-un fund de depozit, ar fi posibilă recuperarea fotografiei în cauză, n-ar fi exclus ca, privind cu atenție chipul supt, avid și extrem de palid al lui Elia Corcos la treizeci de ani, să ne putem reprezenta destul de exact sentimentul de stupoare, mai întîi al Ausilei Brondi și apoi al mamei sale, cînd, în fine, izbutiră să-și oprească ochii asupra unei realități, complet diferită de cea pe care și-o construiseră încet-încet în închipuire. Așadar, un doctoraș de la spital ! — exclamară, probabil, dezamăgite și iritate. Nu, nici gînd : trebuiau împiedicați să continue, trebuiau să afle toți din familie. Dacă Gemma nu se hotăra să vorbească, aveau s-o facă ele : chiar și cu riscul ca, după dezvăluirea legăturii cu „ăla“, tatăl și frații să nu-i mai dea voie să iasă din casă. De data asta bătrînul o să se facă auzit și încă bine ! Și ca să se termine cu tot scandalul, familia o să renunțe bucuroasă la cei cîțiva bănuți cîștigați de Gemma la spital.

Între vorbe și fapte, între închipuire și îndeplinire era, însă, ca de obicei, cale lungă. Așa se face că Ausilia (drumul înapoi, de la portița verde pînă la bătătură, avusese, întotdeauna, asupra celor două complice un efect calmant), nici nu intra bine, că se și grăbea să se urce-n cameră și, după ce pusese fotografia la loc în sertarul Gemmei, să se așeze la fereastra obișnuită.

Numai că era scris ca deliciile spionajului și povestitului, ale presupunerilor și deducțiilor, tainice delicii pe care fantezia, dînd peste cap intențiile de severitate intransigentă formulate adesea, avea tendința să le împingă

către un viitor vag, nelimitat, trebuiră să se oprească brusc, chiar în aceeaşi zi, în faţa realităţii faptelor.

Cei doi îndrăgostiţi veneau pe străduţă, fără să dea vreun semn că şi-ar fi dat seama că ajunseseră acolo unde se despărţeau de obicei, după ce aruncau o privire către jaluzelele în dosul cărora veghea Ausilia. Gemma se ţinea la oarecare distanţă de doctor, şi acesta, deşi mergea în acelaşi pas, rămînea despărţit de ea prin bicicleta de care se sprijinea, cum obişnuia, cu amîndouă mîinile. Ca întotdeauna, nu schimbau nici un cuvînt. Dar ceva din ţinuta lor rigidă, din încăpăţînarea cu care-şi ţineau, atît el cît şi ea, privirile în pămînt („Ce s-o fi întîmplat, Doamne ? şoptea Ausilia, apăsîndu-şi o mînă pe piept), da tăcerii lor o greutate, o gravitate cu totul deosebite. Pe lîngă aceasta, după ce se apropiară mai mult, Ausiliei i se păru că sora ei avea faţa scăldată-n lacrimi.

Acum stăteau nemişcaţi sub fereastră, înaintea uşii. Ce-aveau de gînd să facă ? Ce însemna privirea aceea ochi în ochi, în timp ce continuau să fie despărţiţi de bicicletă, fără să-şi spună nici un cuvînt ?

Drept răspuns, doctorul se întoarse şi traversă rapid strada. Cîteva secunde rămase aplecat deasupra bicicletei pe care o sprijinise cu delicateţe de marginea bastionului. Pe urmă se îndreptă („Isuse Cristoase, şi acum... ?"), întorcîndu-se încet înapoi.

Gemma nu se mişcase. Aştepta rezemată de tocul uşii.

Celălalt făcu un gest straniu : de parcă — aşa i se păru Ausiliei — şi-ar fi netezit mustăţile.

Se sărutară de mai multe ori, îndelung.

După care doctorul (trebuia să fi trecut mult timp : începea să se întunece şi mişcările i se distingeau cu greu), traversă din nou ulicioara, luîndu-şi bicicleta, o urmă pe Gemma în casă.

III

După ce fu introdus în sufragerie şi pus să şadă chiar în faţa stăpînului casei, care, la întrebarea lui, îşi ridicase ochii de la pasienţă şi rămăsese privindu-l cu gura întredeschisă, întîi de toate, doctorul se prezentă. Nume, prenume, părinţi, profesiune, pînă şi adresa... Fu o declaraţie anagrafică în toată regula : o tiradă lungă care,

dacă n-ar fi fost ajutată de perfecţiunea extraordinară, şi într-un anume fel paralizantă, a manierelor sale, sau, poate, de tensiunea creată dintr-o dată în cameră, ar fi putut părea plictisitoare, pedantă şi, prin minuţiozitatea ei, cel puţin extravagantă.

Elia Corcos — se gîndeau între timp cei patru bărbaţi din casă, care, mai înainte, nici măcar nu ştiau că există — ce mai nume şi ăsta ? ! Redingota meseriei, cravata de mătase albă ; pălăria neagră, cu borurile largi ridicate, pusă pe genunchi, abia trecea de marginea mesei, totul uşor uzat, puţin decolorat, ca şi cum ar fi fost cumpărat la mîna a doua, discursul lui, presărat din cînd în cînd cu fraze scurte sau cu cuvinte în dialect, pronunţate aproape cu neîncredere, de parcă le-ar fi luat cu binişorul ; pînă şi chipul lui, ce părea plămădit dintr-o materie specială, mai fragilă şi mai delicată decît cea normală : oricît de modestă putea să-i fie familia, ca şi actuala lui situaţie financiară, în cazul că trăia singur, ca un celibatar, totul la el — îşi dădeau bine seama —, arăta că aparţine păturii de sus, că este diferit şi fundamental străin de ei.

În comparaţie cu aceasta, orice altă consideraţie, inclusiv aceea că nu era catolic, ci evreu, de fapt „izraelit", cum precizase el însuşi, era menită, pentru moment, să treacă pe planul doi. În sfîrşit, în afară de obişnuitul şi eternul sentiment de inferioritate, de respect făcut mai cu seamă din timiditate expresivă, care a caracterizat dintotdeauna relaţiile ţăranilor din partea locului, indiferent dacă au fost primiţi sau nu să trăiască în interiorul zidurilor oraşului, cu pătura burgheză, la început prezenţa lui nu produse nici o altă impresie. Dar, în fond, ce impresie ar fi trebuit să producă în epoca aceea ? Soarele notorietăţii, sau mai bine zis al admiraţiei afectuoase şi de nezdruncinat, foarte apropiată de idolatria fetişizantă, cu care trei generaţii de ferrarezi, din toate categoriile sociale, aveau să însoţească pas cu pas lunga viaţă a lui Elia Corcos, făcînd din el, cu timpul, un fel de instituţie, de simbol municipal, soarele acela era încă departe de a răsări şi de a se înălţa, odată cu zorii noului secol, pe cerul vast ce domina oraşul.

Şi într-adevăr :

— Un mare clinician ! aveau să-l proclame : însă abia peste vreo zece ani, nu mai devreme.

Sau cîteva decenii mai tîrziu, martorii bătrîneţii prospere a lui Elia Corcos :

— Un geniu, domnilor ! Un om care, dacă la momentul oportun Ferrara n-ar fi fost Ferrara, ci Bologna...

După aceştia care, printre altele, nu se mai săturau să deplîngă decadenţa ferrareză de azi, să evoce şi să suspine după vechile splendori ale Renaşterii din epoca familiei d'Este, cauza hotărîtoare a unui renume atît de necorespunzător, limitat la nivelul provinciei, al doctorului Corcos, trebuia căutată într-un anume eveniment istoric petrecut spre sfîrşitul secolului trecut.

În jurul lui 1890, un obscur deputat socialist bolognez obţine, şantajîndu-l „în mod josnic" pe Crispi, pe marele Francesco Crispi, ca cel mai important nod feroviar din Italia septentrională, după Milano, să fie amplasat la Bologna în loc de Ferrara. Şi cum toată neîntrerupta prosperitate şi bunăstare ulterioară a Bolognei depinseseră de acea hotărîre fatală, cu atît mai odioasă cu cît fusese smulsă printr-o înşelătorie de un socialist, ceea ce nu înseamnă, însă, că era mai puţin eficace sau avantajoasă pentru Bologna, care devenise, astfel, cît ai clipi, cel mai mare oraş din Emilia, ce fusese, oare, Elia Corcos, ca atîţia alţi concetăţeni, ca atîţia alţi oameni cu vază, de talia lui, vinovaţi că se născuseră şi crescuseră la Ferrara, dacă nu o victimă inocentă a intrigilor politice ? Şi el, ca nenumăraţi alţi compatrioţi demni de o soartă mai bună, în momentul în care se pregătea să-şi ia zborul (Glorie, Putere, Fericire, etcaetera : oh, ce vorbe mari şi eterne, pe care o pudoare feroce le oprea pe limbă, dar fiind oricînd capabile, în fantezie, de a înflăcăra, în spatele celor patru turnuri ale Castelului ce se înalţă în centrul aşezării şi aduc primul salut al oraşului celor care vin de la ţară...) şi el trebuise să renunţe în momentul cel mai propice, să se retragă, să se predea. Cam în aceeaşi perioadă se şi căsătorise. Şi căsătoria sa la treizeci de ani cu o fată din popor, fără îndoială dotată cu nişte calităţi frumoase, dar care cine ştie dacă avea măcar patru clase primare, pecetluise înfrîngerea şi sacrificiul.

De această factură aveau să fie, peste cîteva decenii, gîndurile ferrarezilor, ale căror tîmple încărunţiseră între cele două războaie din secolul acesta, despre Elia Corcos şi strania, ca să nu spunem misterioasa, lui căsătorie din tinereţe. După ce se avîntaseră atît de departe

în trecut, evocînd pînă şi memoria lui Francesco Crispi, gîndurile duceau veşnic la aceeaşi concluzie : că doamna Gemma, răposata soţie a lui Elia Corcos, nu *pricepuse*, că biata Gemma Corcos, născută Brondi, nu fusese deloc la înălţime. Dar era, oare, drept să fie anulată cu atîta dezinvoltură ? Moartă de o bună bucată de vreme, era singura care-şi găsise odihna în cimitirul mînăstirii de la capătul străzii Borso. Nu fusese ea, tocmai ea, unica persoană din Ferrara care izbutise să treacă dincolo de bariera saluturilor solemne şi ironice pe care Elia Corcos, îndeosebi în anotimpul cald, le împărţea, scoţîndu-şi pălăria, cu dărnicie-n dreapta şi-n stînga, coborînd pe Giovecca, înainte de cină : o barieră în faţa căreia trebuise să se oprească inexorabil orice curiozitate şi orice investigaţie ? Şi, la urma urmei, lăsînd la o parte Ferrara şi declinul ei progresiv după Unire, în acea îndepărtată noapte din vara lui 1888, cînd Elia Corcos se hotărîse să se logodească oficial, cine alta dacă nu ea şedea în sufrageria rustică, întunecoasă a casei Brondi, chiar între Corcos şi capul familiei, la egală distanţă de unul şi de altul : în locul cel mai potrivit pentru a surprinde clipa precisă în care, ieşind brusc din umbră, chipul oaspetelui intrase, livid, în cercul de lumină, în jurul căruia erau adunaţi cu toţii ?

În jur, peste tot umbră. În centru strălucea imaculată faţa de masă.

Nu : nimeni nu fusese în stare, mai bine ca Gemma Corcos, născută Brondi, să aprecieze timpul de care fusese nevoie pentru ca sacrificiul să fie consumat. Elia n-avusese nevoie de prea mult ca să explice motivul exact al prezenţei sale în casă — avea să-şi amintească Gemma pînă la sfîrşitul zilelor ei — mult mai puţin chiar decît era necesar ca să execute o serie de mişcări : să-şi îndoaie spatele, să-şi împingă capul înainte, să ofere luminii un chip extrem de palid, mai slab ca oricînd, de parcă tot sîngele din artere şi vene ar fi fost dintr-o dată supt de inimă.

Chipul său plin de teamă (valul de cuvinte care continua să-i iasă din gură nu conta, nu avea nici cea mai mică importanţă) spunea :

„Pentru ce mă aflu aici, şi-i cer, cum am făcut acum o clipă, bătrînului beţiv mîna fiicei sale, infirmieră ? Pentru Dumnezeu, de ce mă distrug cu propriile mele

mîini ? Numai din cauza unei graviditǎţi care, pe deasupra, nici mǎcar nu e sigurǎ ?"

Şi apoi :

„Dacǎ vreau, încǎ mai pot alege. Dacǎ renunţ la idee, încǎ mai pot sǎ ies de aici, sfidîndu-i pe toţi, tatǎ, mamǎ, fraţi, şi sǎ nu mǎ mai arǎt niciodatǎ. La fel cum pot, viceversa, sǎ continui jocul, dacǎ aşa prefer, sǎ accept de pe acum existenţa modestǎ de medic-curant de provincie : în acest caz cu avantajul cǎ, peste puţin, cînd fata o sǎ mǎ însoţeascǎ pînǎ la uşa de la stradǎ, aş putea începe sǎ insinuez cǎ ea este cauza *tuturor acestora*, cǎ, într-un anume sens, *ei* au fost cei care m-au obligat la cǎsǎtorie".

Şi apoi :

„Sǎ fim drepţi, în faţa a douǎ drumuri, primul aspru, greu, nesigur, celǎlalt neted, uşor, grozav de comod, n-ai de ce sǎ eziţi prea mult pe care sǎ-l apuci !"

Şi, în sfîrşit, în timp ce buzele aveau sub mustaţǎ un imperceptibil rictus lateral, evident sardonic :

„Sǎ fie, oare, chiar aşa de neted drumul pe care am luat-o ? Aşa de uşor, aşa de grozav de comod ? Cine poate şti".

IV

Se cǎsǎtorirǎ. La început locuirǎ la tatǎl lui, bǎtrînul negustor de grîne, Salomone Corcos, şi acolo, pe strada Vittoria, în inima a ceea ce fusese pînǎ nu demult ghetoul din oraş, se nǎscu în curînd Jacopo, apoi Ruben. Trebuirǎ sǎ treacǎ vreo doisprezece ani pentru ca reşedinţa din strada Ghiara, *„parva sed apta mihi, sed nulli obnoxia, sed parta meo"* [1] — cum obişnuia sǎ spunǎ Elia, ale cǎrui tîmple şi mustǎţi se înspicaserǎ între timp uşor cu alb —, sǎ poatǎ fi cumpǎratǎ.

Pentru a ajunge aici, de la casa Brondi, dupǎ ce strǎbǎteai, bineînţeles, poteca din vîrful bastioanelor, evitînd orice scurtǎturǎ prin oraş, trebuia sǎ faci o cursǎ de cel puţin o jumǎtate de orǎ. Mai întîi lǎsai în spate

---

[1] Micǎ, dar potrivitǎ mie ; nimǎnui supusǎ, ci de mine fǎcutǎ (lat.).

cartierul San Giovanni, îngrămădit în jurul marii biserici cu același nume și al clopotniței ei negricioase. Pe urmă o apucai pe lîngă zidul lung, monoton și orb al balamucului. În sfîrșit, după ce începea să se zărească la stînga, la capătul cîmpiei nesfîrșite, linia albăstrie, unduioasă a colinelor Bolognei, dacă întorceai capul spre oraș, privirile erau atrase imediat de o fațadă cenușie, acoperită aproape în întregime de dantela viței americane, cu obloane verzi, închise pentru a apăra interiorul de orice exces de lumină : o fațadă care, așa cum era orientată spre miazăzi, deci gata să primească și cea mai mică variațiune de lumină, cînd palidă, cînd întunecată, cînd vibrînd și cînd roșindu-se pe neașteptate, te făcea să te gîndești într-adevăr la ceva viu, uman.

Dacă o privea cineva de sus, din înaltul zidurilor, ar fi numit-o un fel de gospodărie de țară : cu nelipsita bătătură, despărțită de grădina de legume printr-un gard viu, și cu livada plină de pomi fructiferi, tăiată în două pe la mijloc de o cărare îngustă, ce cobora jos de tot, pînă sub zidul solid de incintă. Și nu era nici un pericol, nu, nici pomeneală, ca venind din partea asta să fii intimidat !— se gîndeau tatăl și frații Gemmei, care, în dupăamiezele cînd soseau la spart lemne, o apucau întotdeauna pe drumul de pe ziduri. În timp ce se anunțau de sus prin strigăte și chiote, simțeau, chiar dacă într-un mod confuz, fără să și-o fi mărturisit vreodată, că între privirea aruncată de clădire spre cîmpuri, cu o blîndă încruntare a geamurilor de la etajul doi și de la pod, și cea, bine cunoscută, pe care o îndrepta spre ei, de departe, prin aerul înnegurat, o femeie încă tînără, cu bustul plin, încadrat de o fereastră de la etajul întîi, există o anume relație, o asemănare și o tainică afinitate. Ea ridica un braț și-i saluta agitîndu-l insistent, cu bucurie. Să vină odată ! — părea să-i îndemne. Să se apropie ! Ce Dumnezeu, nu știau că portița de la picioarele lor, cea de la baza zidului, care permitea accesul în casă și prin spate, rămînea deschisă pînă tîrziu, special ca ei să poată trece nestingheriți ?

Din cealaltă parte, casa era de nerecunoscut.

Părea un palat mic și demn, din cărămidă roșie aparentă. Și rudelor lui Elia, venite-n vizită, li se părea de fiecare dată incredibil că, la numai cîteva zeci de metri distanță, dincolo de ultimul val de fațade cu un aer în

general burghez, iar uneori de-a dreptul aristocratic, printre care se alinia, fără să fie cu nimic mai prejos, cea a doctorului Corcos, începea cîmpia, a cărei existenţă strada Ghiara, cu aspectul ei retras şi liniştit, aproape că te făcea s-o uiţi.

Indiferent că erau rude de sînge sau prin alianţă, că se numeau Corcos, Josz, Cohen, Lattes sau Tabet, nici unul din ei nu părea intimidat în vreun fel de plăcuţa dreptunghiulară din alamă cu inscripţia DR. ELIA CORCOS MEDIC-CHIRURG, care, lustruită cum se cuvine, se detaşa cu literele ei negre, mari şi frumoase pe uşa de la stradă. Şi cu toate că la vremea respectivă îl criticaseră cu vehemenţă pe Elia pentru că luase de soţie o *guià* [1] ; şi pe urmă dezaprobaseră faptul că părăsise cartierul ghetoului unde se născuse, mergînd să se stabilească într-o zonă a oraşului aşa de peste mînă ; totuşi, ajunşi aici, erau cuprinşi de un sentiment de intimă satisfacţie în pragul intrării principale, atît de impunătoare şi de respectabilă, atît de potrivită cu Elia şi cu ei înşişi. Fizionomia casei, calmul şi tihna locurilor, extrem de asemănătoare, deşi altfel, cu ulicioarele medievale de unde plecaseră, îi linişteau cu prisosinţă. Arătau clar că, în fond, Elia nu se schimbase, rămăsese unul de al lor ca sînge şi ca educaţie : adică un Corcos.

Odată stabilit şi un ultim fapt esenţial, respectiv că, după cum reieşea limpede, n-avea de gînd să se convertească, ci, dimpotrivă, succesul său crescînd în oraş şi în provincie, conferea originii lor comune o strălucire de care, mai devreme sau mai tîrziu, ar fi beneficiat şi ei (la nici patruzeci de ani, pe lîngă postul de medic primar la secţia de femei a spitalului Sant' Anna, devenise medicul personal al ducesei Costabili, de departe cea mai *chic* şi mai influentă femeie din Ferrara, şi, poate, după moartea prematură a consortului, ceva mai mult decît medicul personal...) : aşa încît restul se putea scuza, justifica şi, în unele situaţii, chiar aplauda.

Ce conta, de pildă — judecau ei — că provenea dintr-o familie mai mult decît mediocră, că era fiul nepricopsitului de Salomone Corcos, un negustoraş de trei parale, insipid din toate punctele de vedere, care, în afară de

---

[1] Creştină (dialect ebraic ferrarez).

a aduce copii pe lume (avusese nici mai mult nici mai puţin decît doisprezece !) şi de a trăi, în final, pe spinarea lui Elia, ultimul din serie, nu făcuse nici o ispravă-n viaţă ? Şi chiar soţia pe care şi-o alesese, *guià* şi de condiţie modestă — devotată, altfel, pricepută să conducă o gospodărie, harnică şi muncitoare cum puţine sînt, poate ca nimeni alta, bucătăreasă inegalabilă —, pe ce motiv să-şi bage-n cap ideea că era un fel de ghiulea de plumb agăţată de picioarele lui, cum continuau să vorbească mulţi în jur ? Nu, nu : dacă el, prudent şi lucid cum era, hotărîse la un moment dat să-şi ofere plăcerea şi luxul unei *mesalliance*, nu putea să fi luat această decizie numai şi numai pentru a remedia consecinţele unei greşeli comise în timpul unei solitare gărzi de noapte petrecute la spital în compania unei fete exuberante (prin părţile Ferrarei nu era socotit absolut indispensabil ca, în asemenea cazuri, să ajungi în faţa primarului !), ci ştiind perfect ce făcea. Oricum ar fi mers lucrurile, important era ca el, în ciuda excentricităţilor şi bizareriilor, inclusiv cea de a refuza, cu începere de la o anumită dată, să mai plătească taxa anuală Comunităţii, afirmînd că nu-i permitea conştiinţa să simuleze o credinţă care-i lipsea — pentru ca, apoi, cînd fusese vorba de circumcizia fiilor, să accepte bucuros mica operaţie şi, pe deasupra, să declare în plin Templu că „obiceiul" nu-i displăcea, deoarece corespundea în mod evident unor norme de igienă cunoscute încă din antichitate şi tocmai de aceea preluate cu înţelepciune de către religie —, important era ca el, la o adică, să se conformeze, în fapt, mai departe regulii generale.

Şi într-adevăr, în 1904, cînd micul Ruben murise, la cinci ani, de meningită, nu fusese pentru toţi o surpriză, o surpriză plăcută şi mîngîietoare faptul că în situaţia aceea chiar el, Elia, în contradicţie cu obişnuita lui nepăsare în materie de practică religioasă, insistase ca al doilea născut să fie îngropat lîngă bunicul Salomone, după cel mai riguros ritual ? Ea încercase să se împotrivească măcar o dată. Nu numai că urmase pas cu pas cortegiul funerar din strada Vittoria pînă la cimitir, dar după aceea, cînd ciocliii isprăviseră de umplut groapa, se aruncase cu braţele desfăcute pe mormanul de pămînt reavăn, începînd să strige, scandalizîndu-l de-a binelea pe doctorul Levi, întrerupt din rugăciuni, că nu

voia să-şi lase acolo copilul, *„al mié pòvar putìn"* [1]. Acum, sigur că e de înţeles : o mamă rămîne mamă, nimic de zis. Totuşi, cam ce pretindea Gemma : ca un Corcos, în loc de cimitirul izraelit din fundul străzii Montebello, atît de intim, micuţ, verde şi bine îngrijit, să fie îngropat dincolo de ziduri, în cel parcă nesfîrşit al mînăstirii, unde pentru a găsi o lespede aveai nevoie de zile întregi ? Şi revenind la povestea cu plînsul, bine, de acord cu Gemma. Dar rudele ei, răsărite cu duiumul şi tîrînd după ele, cu prilejul acela, un întreg alai de prieteni şi cunoscuţi, care nici măcar nu ştiau că este interzis să stai fără pălărie, ce aveau de se zbuciumau aşa ? Şi femeia aia ? Cine mai era şi femeia aia cu un aer de fată bătrînă, cu un şal negru pe cap, care, ajutată de Elia şi de Jacopo (băiatul semăna foarte mult cu Elia : brun, palid, fin...) încerca s-o ridice pe Gemma care, pe de altă parte, da din cap că nu, şi nu se hotăra deloc să se scoale odată-n picioare ?

— Ausilia Brondi ? A, da, sora ei.

Veşnic cîte o rudă a lui Elia, ciocnindu-se din pură întîmplare de Ausilia în pragul casei de pe strada Ghiara, era gata să repete această frază. Ausilia, intimidată, îşi strîngea şalul sub bărbie, şi la clicul făcut de încuietoarea deschisă de la etajele superioare cu ajutorul unei sfori trase cu mîna, se grăbea să cedeze întîietatea.

Fata nemăritată se da la o parte, plecîndu-şi ochii. Cît ar fi preferat, în clipa aceea, să se întoarcă înapoi acasă, la ai săi ! Dar nu. Pînă la urmă intra şi ea, închidea încetişor uşa, şi cam pe la jumătatea scării se aşeza în coada grupului compact al celorlalţi, ocupaţi să discute repede şi mărunt între ei : era o mişcare instinctivă care, vreme de cel puţin patruzeci de ani, fusese totdeauna mai puternică decît orice voinţă de a-i rezista, de a şi-o interzice.

V

Se regăseau din nou împreună pe palierul de la etajul întîi, dinaintea unei alte uşi închise, unde, aşteptînd să vină cineva să deschidă, mai trebuia făcut un scurt popas suplimentar.

---

[1] Bietul meu copilaş (dialect ferrarez).

În sfîrşit, iată-i înăuntru. Însă, rămînînd iarăşi ultima (ceilalţi trecuseră deja pragul şi se îndreptau hotărîţi spre bucătărie), se întîmpla adesea ca Ausilia să zăbovească, rătăcind de una singură prin încăperi. Privea în treacăt nenumăratele obiecte atît de cunoscute care le încărcau : dulapurile ticsite de cărţi şi hîrţoage împrăştiate mai peste tot, chiar şi pe coridoare, pînă şi-n toalete sau în alte locuri retrase, mobilierul eterogen, mese şi măsuţe avînd, inevitabil, pe ele lămpi de studiu, stranii, complicate, pînzele vechi, aproape toate-n stare proastă, atîrnate pe pereţi lîngă fotografii de familie, sau de spital, puse-n rame cu geamuri, etcaetera ; repetîndu-şi plină de amărăciune că între ei, Brondi, şi lumea aceea închisă şi orgolioasă, care o trata aşa cum o trata, n-ar fi fost nicicînd posibile un acord adevărat, o altă înţelegere decît de suprafaţă.

De fiecare dată, încă înainte de a-l vedea, şi-l închipuia pe Elia.

În bucătăria largă unde vasele de aramă agăţate de zid aruncau reflexe de văpaie, şi unde, odată terminate călătoriile anuale de vară la Baden-Baden sau la Vichy, în suita ducesei Costabili, se întorcea în fiecare toamnă cu o dorinţă nespus de intensă, nespus de imperioasă de reculegere şi de pace, Elia avea să-i apară, peste cîteva clipe, stînd ca întotdeauna la biroul pus sub fereastra cea mai îndepărtată de uşă, poate tocmai cînd îşi ridica ochii de pe cărţi, privind afară, dincolo de grădina de legume, dincolo de zidul de incintă ce despărţea grădina de bastioane, dincolo de bastioanele înseşi, pentru ca în final să şi-o oprească, surîzînd uşor sub mustaţă, asupra norilor mari, aurii, care ocupau cerul înspre Bologna. Şi era destul să prevadă scena, să şi-l imagineze pe Elia, ca să-şi dea seama, o dată mai mult, că în bucătăria imensă, plină de servitoare, de infirmiere de la spitalul Sant' Anna sau de la clinică, de distinse rubedenii izraelite, de copii şi copilaşi veşnic gălăgioşi, dezlănţuiţi adesea în jocuri şi curse năvalnice, unde nici măcar Gemma, cît era de soţie şi stăpînă a casei, nu reuşise vreodată să treacă dincolo de zidul invizibil în spatele căruia Elia se izola de tot ceea ce-l înconjura, ea, soră şi cumnată nemăritată — bună exclusiv să tricoteze cu andrelele cîte un lucruşor pentru iarnă, cu mănuşi, şosete şi jersee pentru nepoţi —, n-ar fi putut ocupa în nici un caz decît

un biet loc mai la o parte, complet subordonat şi secundar. Avea dreptate mama ei care refuzase întotdeauna să vină-n casa aceea ! Sau tatăl şi fraţii ei pe care, cînd veneau să spargă lemne, era imposibil să-i faci să urce, aşa că, la un moment dat, trebuia să li se ducă mîncarea şi băutura jos, în magazia de lemne, nu aveau, oare, dreptate să evite orice fel de confidenţă şi de intimitate ? Oh, sfîntă Fecioară, cîtă dreptate aveau !

Şi totuşi printre rudele lui Elia era cineva (convingere pe care anii aveau să i-o întărească treptat Ausiliei) complet diferit de toţi ceilalţi.

Era vorba de tatăl lui Elia, de bietul domn Salomone, care, după ce se căsătorise de trei ori şi avusese doisprezece copii, deşi tare bătrîn, văduv pentru a treia oară în perioada căsătoriei lui Elia şi foarte ataşat de apartamentul închiriat pe strada Vittoria unde trăise peste jumătate de secol, se hotărîse, pînă la urmă, să-şi urmeze fiul preferat, doctorul, în casa din strada Ghiara : tocmai la timp, de parcă ar fi presimţit că o să moară acolo aproape centenar.

Ce diferenţă era să ai de-a face cu el ! E adevărat că şi el era ceremonios ; şi el era gata să-şi scoată pălăria şi să facă plecăciuni sau complimente de tot felul. Dar fără nici o umbră de afectare, fără ironie.

Pentru a defini tipul de om, să zicem că se-ntîmpla să întîlnească pe stradă o femeie pe care o cunoştea personal, indiferent că avea o pălărie de doamnă sau un şal de femeie din popor. Imediat, în semn de respect, cu o uşoară nuanţă de admiraţie cînd era cazul, se lipea complet de zid, sau cobora pur şi simplu de pe trotuar. Deşi era un practicant extrem de credincios (ei, sigur că da : căsătorindu-se cum se căsătorise, Elia trebuia să-i fi produs, cel puţin la început, o grea durere...), în casă nu discuta niciodată despre religie : nici despre a lui, nici despre a altuia. Se limita să se exprime în dialectul acela deosebit, asemănător celui ferrarez şi totuşi altfel, pentru că era plin de cuvinte ebraice, folosite curent prin părţile străzii Mazzini : şi asta era tot. Numai că, în gura lui, cuvintele ebraice nu mai aveau nimic straniu, nimic misterios. Dobîndeau, cine ştie cum, culoarea veşnicului său optimism, a bunătăţii sale.

Cînd era rugat, scotea afară din buzunarul lui de vestă un mic ceas de argint, cu cheie, care, la moartea lui, avea

să-i revină lui Jacopo, primul născut dintre nepoţi : înainte de a citi ora, îl ducea întotdeauna la ureche, cu o expresie de încîntare. Şi adesea, chiar dacă nu i-o ceruse nimeni — fiindcă, deşi omul cel mai blînd de pe lume, era un mare patriot — adesea se apuca să povestească despre anii de demult, cînd Ferrara se afla încă sub Austria şi soldaţi în uniforme albe făceau de gardă în piaţă, în faţa Palatului Arhiepiscopal, cu ditamai baioneta scoasă. Lumea-i privea pe soldaţi cu dispreţ, cu ură şi chiar el — admitea — care atunci, înainte de '61 era destul de tînăr, făcuse cîteodată aşa. Dar dacă te gîndeai bine — adăuga — ce vină aveau băieţii aceia, săracii de ei, cei mai mulţi boemi şi croaţi, că stau să-l păzească pe cardinalul guvernator ? Se ştie doar, cînd eşti sub arme, trebuie să asculţi. Ordinele nu se discută.

Oricum, cel mai frecvent revenea la Garibaldi, care — o declara fără nici o reţinere — fusese soarele, idolul tinereţii lui. Şi descria vocea Generalului, puternică şi melodioasă ca a celui mai bun dintre tenori, şi tocmai de aceea capabilă să-ţi răscolească sîngele, pe care el, Salomone Corcos, pierdut în mijlocul unei mulţimi entuziaste, o auzise într-o înstelată noapte de iunie a lui 1863, înălţîndu-se din balconul palatului Costabili, unde Eroul celor două lumi fusese oaspete o săptămînă întreagă.

Se dusese cu Elia — obişnuia să povestească —, ţinîndu-l în braţe cît durase discursul : şi aceasta pentru ca fiul său cel mai mic, prea mic spre a-şi putea aminti de o altă noapte extraordinară, cu cîţiva ani înainte, cînd gardul ghetoului fusese doborît de furia poporului, să păstreze întipărită-n minte, de atunci încolo, imaginea Omului blond cu cămaşa roşie, care făcuse Italia. Garibaldi ! El ducea-n spate povara unei familii deloc uşoare : numai vreo doisprezece copii ! Cu toate acestea simţea că ar fi fost destul un singur cuvînt al Generalului (totdeauna se bîlbîia puţin cînd spunea lucruri de acest gen ; dar ajuns aici, rămînea aproape fără suflare) şi el, dacă era nevoie, l-ar fi urmat pînă la capătul lumii. Da, întocmai, pînă la capătul lumii ! — repeta cu ochi strălucitori. Oricine l-ar fi ascultat pe Garibaldi vorbind mulţimilor, ar fi făcut la fel.

Cu Gemma fusese mereu gentil, uman, plin de atenţii. Şi chiar faţă de ea, Ausilia, cîtă bunăvoinţă şi politeţe

arătase de fiecare dată ! De exemplu : cînd o întîlnea prin casă, ştiind că e din neam de grădinari, o întreba întotdeauna de preţul legumelor : cît mazărea, cît salata, cît cartofii, cît bobul, etcaetera. „Dumneata eşti Ausilia, sora Gemmei", spunea : şi părea grozav de mulţumit — fiindcă memoria, explica surîzînd şi ciocănindu-şi fruntea cu degetul, de la o vreme încoace îi cam juca feste — că-şi amintise singur.

Dar mai era un lucru, în afară de cîrlionţii albi, strălucitori ca mătasea, şi de nasul mare, caracteristic, de care-şi amintea în mod deosebit. Era mirosul ce emana din hainele lui.

Amestec de vag parfum de citrice, de fîn veşted şi de grîu, era acelaşi miros pe care, răsfoind unele cărţulii de credinţă ebraică, aduse de el în casa din strada Ghiara în vederea unei „eventuale" distribuiri în rîndul invitaţilor la cele două cine succesive de Paşti, îl simţise întotdeauna înălţîndu-se din vechile pagini indescifrabile, ilustrate cu gravuri albăstrii, un pic decolorate, care reprezentau, după cum se putea citi în italiană sub fiecare, cele zece plăgi ale Egiptului, pe Moise dinaintea faraonului, trecerea Mării Roşii, căderea manei, Moise pe culmea muntelui Sinai stînd de vorbă cu Tatăl cel Veşnic, adorarea viţelului de aur : şi aşa mai departe, pînă i se dezvăluia lui Iosif Pămîntul Făgăduinţei. Redingota lui Elia nu mirosise niciodată a altceva decît a sublimat şi a acid fenic. În schimb, din hainele şi din toată persoana lui Salomone Corcos se desprindea o mireasmă care, deşi era diferită, te ducea cu gîndul la cea de tămîie.

Puse într-un dulap din aşa-zisul salon bun — o cameră mare, veşnic în penumbră, cu vederea spre strada Ghiara, unde nimeni nu punea vreodată piciorul —, cărţuliile pascale impregnaseră încet-încet cu mirosul lor nu numai mobila, ci tot locul. Într-o asemenea măsură, încît ea, ori de cîte ori se ducea să se închidă acolo, rămînînd, apoi, ore-ntregi în întuneric, cu gîndul la ale ei (continuase să se servească de salonul cel bun ca de o ascunzătoare şi după moartea Gemmei în 1926, cînd venise să locuiască împreună cu Elia pentru a conduce gospodăria şi chiar după deportarea lui Elia în Germania în toamna lui '43...), încerca mereu senzaţia că bietul domn

Salomone era şi el prezent în carne şi oase între cei patru pereţi. Ca şi cum ar fi fost încă pe lume şi ar fi stat lîngă ea, respirînd tăcut.

VI

Dragostea era altceva — se gîndea Ausilia — : nimeni nu putea s-o ştie mai bine ca ea.

Era ceva crud, atroce, ceva ce se cerea iscodit de la distanţă ; sau visat cu pleoapele lăsate.

Şi într-adevăr, tainicul sentiment care o ţinuse încă de la început, fără să şi-o fi mărturisit vreodată, atît de legată de Elia, încît s-o oblige toată viaţa la o prezenţă continuă, fatală, indispensabilă, sentimentul acesta nu fusese niciodată izvorul celei mai mici bucurii, nu, hotărît nu, din moment ce, de fiecare dată cînd intra în bucătăria mare a casei de pe strada Ghiara, unde el întîrzia studiind lîngă fereastra din colţ, pînă la ora cinci (studia şi părea să nu observe nimic : dar poate că, în realitate, nimic din ceea ce merita să fie notat nu scăpa ochilor lui extrem de negri, pătrunzători, scrutători...), ea simţea nevoia să evite privirea calmă care, la intrarea ei, se înălţase pentru o clipă de pe carte, şi să invoce, întru apărare, imaginea bună şi gentilă a lui Salomone Corcos.

Privirea lui Elia ! Era exclus să-i scape ceva. Şi totuşi, parcă nu vedea nimic...

În noaptea faimoasă în care se logodise cu Gemma (fusese în august 1888), întorcîndu-se acasă la o oră tîrzie şi trecînd în vîrful picioarelor prin faţa uşii de la dormitorul tatălui său, se oprise un moment, şovăind dacă să intre sau nu. Gata cu dintele, gata şi cu durerea — îşi spusese pînă la urmă. Poate era mai bine să-şi informeze tatăl imediat, despre toate.

— Pe unde mi-ai umblat, pentru numele lui Dumnezeu ? strigase deodată bătrînul dinăuntru, mai înainte ca el să fi apucat să apese pe clanţă. Ştii că n-am reuşit să-nchid ochii ?

Vorbele tatălui şi mai ales tonul plîngăcios al glasului îl determinaseră să-şi schimbe ideea. Urcînd în camera lui, o cameră micuţă ce da spre acoperişuri, primul lucru pe care-l făcuse fusese să meargă să deschidă

larg fereastra şi să privească afară. Şi dîndu-şi seama că era deja revărsatul zorilor (în casă nici un zgomot, oraşul adormit la picioarele lui, departe, vîrful unuia din cele patru turnuri ale Castelului atins uşor de o lumină trandafirie), hotărîse brusc, nu numai să renunţe la somn, dar să se apuce fără nici o zăbavă de studiu.

Ştiinţa — îşi spunea-n timpul acesta în sine. Nu era, în fond, ştiinţa misiunea lui ?

Chiar el îi povestise toate acestea, nesilit de nimeni, cîteva decenii mai tîrziu — îşi amintea Ausilia — la sfîrşitul uneia din obişnuitele lor cine în doi, în bucătărie.

Sta de cealaltă parte a mesei, cu faţa luminată din plin de candelabrul central ; şi, în timp ce vorbea, cu un zîmbet ironic abia perceptibil sub mustăţile mari şi foarte albe, părea s-o privească.

Dar o vedea în realitate ? O vedea într-adevăr ?

Hotărît lucru, ochii lui aveau o expresie tare ciudată în momentul acela, biata, sărmana Gemma ! Ca şi cum, începînd de a doua zi dimineaţă, după seara în care-i promisese surorii ei că o ia în căsătorie, aşa avea să privească totdeauna lucrurile şi oamenii : de sus şi, într-un fel, de undeva din afara timpului.

O PLACĂ MEMORIALĂ PE STRADA MAZZINI

„Et j'ai vu quelquefois ce que l'homme a cru voir." [1]

RIMBAUD

I

Cînd, în august 1945, Geo Josz, singurul supraviețuitor din cei o sută optzeci și trei de membri ai Comunității izraelite deportați de nemți în toamna lui '43, și pe care cei mai mulți îi considerau, nu fără motiv, exterminați pînă la unul de o bună bucată de vreme în camerele de gazare, își făcu apariția în Ferrara, la început nimeni din oraș nu-l recunoscu.

Ca să fim drepți, nici măcar nu-și aminteau cine este. Numai dacă nu era cumva — adăugau unii cu îndoială — dacă nu era cumva unul din fiii lui Angelo Josz, binecunoscutul negustor angrosist de țesături, care, deși fusese distins pentru merite patriotice (așa suna motivația decretului din '39 care-l ferea de discriminare ; și, la urma urmei, fusese uman din partea răposatului consul Bolognesi, secretar federal la Ferrara pe vremea aceea, și, în continuare, foarte bun prieten cu bătrînul Josz, să folosească, în amintirea expedițiilor fasciste de pedepsire la care participaseră amîndoi în tinerețe, un limbaj atît de generic), nu reușise, totuși, să evite pentru el și familie marea razie de peste cinci ani.

Da, unul din băieții aceia retrași — începu să-și amintească țuguindu-și buzele și încrețindu-și fruntea — să fi fost cam vreo zece, care, după ce fuseseră siliți încă din '38 să rupă orice legătură de studii cu foștii lor co-

---

[1] Și am văzut uneori ceea ce omul a crezut că vede (fr.).

legi de şcoală, şi, în consecinţă, să nu-i mai frecventeze nici acasă, nu se mai arătaseră decît rar, şi atunci cu nişte feţe aşa de ciudate, speriate, sălbatice şi sfidătoare totodată, încît oamenii care le vedeau din cînd în cînd în fugă, aplecate pe ghidonul unei biciclete gonind cu viteză pe Giovecca, sau pe bulevardul Roma, preferau, tulburaţi, să le uite.

Dar lăsînd aceasta la o parte : cine l-ar fi putut recunoaşte pe omul de o vîrstă nedefinită, atît de gras că părea umflat, cu un *kolbak* din blană de miel pe capul ras, îmbrăcat într-un fel de combinaţie din toate uniformele militare cunoscute şi necunoscute în momentul acela, pe copilul de acum şapte ani sau pe adolescentul nervos, slab şi dezorientat din '43 ? Şi dacă existase într-adevăr un Geo Jasz ; dacă făcuse şi el parte din cortegiul celor o sută optzeci şi trei de năluci înghiţite de Buchenwald, Auschwitz, Mauthausen, Dachau etcaetera, cum era posibil ca numai el să se întoarcă de acolo şi să se prezinte, ce-i drept cam bizar îmbrăcat, dar, în orice caz, viu şi gata să povestească despre sine şi despre ceilalţi care nu se mai întorseseră şi, în mod cert, nici nu aveau să se mai întoarcă vreodată ? După atîta timp, după atîtea suferinţe care-i loviseră oarecum pe toţi, fără deosebire de convingeri politice, avere, religie sau rasă, ce mai voia şi individul ăsta tocmai acum ? Pînă şi inginerul Cohen, preşedintele Comunităţii izraelite, care, abia întors din Elveţia, voise să le dedice celor dispăruţi o placă mare de marmură, ce se ivi în curînd strălucitoare, enormă şi dură pe faţada din cărămidă roşie a Templului (fireşte că trebui apoi refăcută, spre satisfacţia celor ce-i reproşaseră inginerului această grabă a comemorării : fiindcă rufele murdare — însăşi iubirea de patrie te-nvaţă ! — pot fi spălate întotdeauna şi fără scandal...), pînă şi el ridicase la început o grămadă de obiecţii, într-un cuvînt, nu voise să ştie.

Dar să procedăm în ordine şi să ne oprim mai întîi un moment la episodul plăcii comemorative fixate pe faţada Templului izraelit din imprudenta iniţiativă a inginerului Cohen : episod de la care porneşte, de fapt, istoria reîntoarcerii lui Geo Josz la Ferrara.

Povestită acum, scena s-ar putea să pară puţin credibilă. Ca să te îndoieşti, este suficient să ţi-o imaginezi

desfăşurîndu-se pe fundalul atît de obişnuit, atît de familiar al străzii Mazzini (nici măcar războiul n-o atinsese : parcă spre a demonstra că nimic nu i se poate întîmpla vreodată !) : respectiv străzii care, plecînd din Piazza delle Erbe[1] şi mărginind fostul cartier al ghetoului — cu capela lui San Maurelio la început, intrîndurile înguste ale străzilor Vignatagliata şi Vittoria, pe la jumătate, faţada din cărămidă roşie a Templului izraelit puţin mai încolo, plus, pe tot parcursul, de o parte şi de alta, şirurile compacte ale nenumăratelor depozite, prăvălii şi prăvălioare —, stabileşte un fel de legătură între nucleul medieval al Ferrarei şi partea renascentistă şi modernă a oraşului.

Strada Mazzini se deschidea goală, pustie, intactă, cufundată în strălucirea şi liniştea amiezii de august, o linişte întreruptă arar de ecourile unor împuşcături îndepărtate. Aşa îi apăruse şi tînărului muncitor cocoţat, pe o mică schelă, cu un coif din hîrtie de ziar pe cap, care se apucase, de pe la unu şi jumătate, să trebăluiască în jurul unei plăci mari de marmură ce trebuia fixată la o înălţime de doi metri pe faţada din cărămidă prăfuită a sinagogii. Fiinţa lui de ţăran, obligat să se urbanizeze din pricina războiului şi să devină zidar improvizat (simţea cum îl pătrunde încet-încet un sentiment de singurătate şi o uşoară spaimă : pentru că era vorba de o placă memorială, deşi el se ferise cu grijă să-şi oprească ochii asupra celor scrise pe ea !) fusese încă de la început înghiţită de lumină, nu izbutise să anuleze acel gol al orei şi al locului. Nu izbutise să anuleze golul acesta nici micul grup de trecători viu colorat, ce se oprise în diverse poziţii pe strada din spatele lui, umplînd-o treptat, fără ca el, în aparenţă, să observe ceva.

Primii care se opriseră fuseseră doi tineri : doi partizani ochelarişti şi bărboşi, cu pantalonii pînă la genunchi, basmaua roşie la gît, puşca automată în bandulieră : studenţi, domnişori de la oraş — se gîndise tînărul ţăran-zidar, auzindu-i vorbind şi trăgînd cu coada ochiului spre ei. Peste puţin li se adăugase un preot, înfruntînd vajnic căldura în sutana lui neagră, cu mînecile suflecate dînd la vedere nişte antebraţe albe şi păroase ; pe urmă, un

---

[1] Piaţa de legume (n.t.).

burghez cam de şaizeci de ani, cu o bărbuţă căruntă, un aer rătăcit, o cămaşă descheiată, lăsînd să se vadă pieptul slab şi mărul lui Adam zvîcnind neliniştit. Care burghez, după ce începuse să citească încet, cu jumătate de glas ceea ce scria, probabil, pe placă — nume şi iar nume —, la un moment dat se întrerupse exclamînd cu emfază : „O sută optzeci şi trei din patru sute !" : ca şi cum toate acele nume şi cifre ar fi putut să-l privească în chip direct şi pe el, Podetti Aristide, din Bosco Mésola, aflat din întîmplare la Ferrara şi neavînd intenţia să rămînă nici o zi în plus faţă de cele necesare, preocupat cum era doar de munca lui şi de nimic altceva. Evrei, auzea spunîndu-se-n jur de către un număr crescînd de persoane. O sută optzeci şi trei de evrei deportaţi în Germania şi morţi acolo în chipul bine cunoscut, din cei patru sute cîţi trăiau la Ferrara înainte de război. Totul limpede. Însă, o clipă. Întrucît cei o sută optzeci şi trei fuseseră predaţi nemţilor de către fasciştii din Salò, în cazul că aceşti *tupin* [1] într-o bună zi veneau iar la putere (nimic mai uşor, în aşteptarea revanşei, decît să bată străzile încă de acum, poate chiar cu basmaua roşie la gît !) nu era mai bine să se prefacă omul că habar n-are cine mai erau şi evreii ăştia ? Ehe, fasciştii ! De unde să ştii că atunci cînd ar fi sosit momentul, la fel de iute cum găsiseră, la venirea americanilor, găurile în care să se dea la fund, n-aveau să ţîşnească iar la lumină, în uniformele lor de culoarea şobolanului, cu capul de mort pe fesuri şi stindarde ! Nu, nu : dat fiind aerul care plutea în jur, cu cît omul ştia mai puţine de evrei şi de neevrei şi, în general, de toate, cu atît era mai cîştigat.

Şi bietul băiat, întors cu încăpăţînare cu spatele la soare, era atît de hotărît să nu ştie de nimeni şi de nimic — pentru el era destul să muncească, altceva nu-l mai interesa — ; atît de plin de neîncredere faţă de oricine, atît de închis în dialectul lui aspru, din deltă, încît, la un moment dat, simţind cum îi atinge glezna cineva („Geo Josz ?", zicea între timp o voce batjocoritoare), se răsuci înfuriat la culme.

---

[1] Numele dat fasciştilor italieni aparţinînd Republicii din Salò.

În fața lui se afla un om scund, îndesat, cu o căciulă ciudată de blană îndesată pînă peste urechi. Arăta cu brațul ridicat spre placa din spate. Ce gras era ! Părea un înecat umflat de ape. Totuși, nu, nu era de temut : rîdea, evident ca să-i cîștige simpatia.

— Geo Josz ? repetă, arătînd întruna spre placă : dar acum serios.

Începu iar să rîdă. Însă imediat, căindu-se parcă și presărîndu-și discursul cu numeroși „vă rog“, după moda germană (se exprima cu o eleganță salonardă : și Podetti Aristide, pentru că lui i se adresa, îl asculta cu gura căscată), declară că-i displace, „credeți-mă“, să strice totul cu intervenția lui, care, era gata s-o recunoască, avea toate caracteristicile unei *gaffe*. Ei, da — suspină — : placa va trebui refăcută, dat fiind că acel Geo Josz, cui îi era, printre alții, dedicată, nu era altul decît el, el în carne și oase. În afară de cazul că (și, între timp, își rotea împrejur ochii albaștri, parcă spre a reține o imagine a străzii Mazzini, din care să fie exclus micul cerc de persoane ce se strînsese mut în jurul lui), în afară de cazul că onoratul comitet de organizare a funeraliilor, acceptînd faptul ca pe o sugestie a destinului, nu renunța cu totul la ideea unei plăci comemorative. Care — rînji —, deși oferea, într-adevăr, pusă-n locul acela cu o circulație intensă, avantajul indubitabil de a fi citită aproape obligatoriu („Însă, dumneavoastră, dragă prietene, nu țineți cont de praf ; peste cîțiva ani, puteți fi sigur, nimeni n-o să mai observe ceva !“), avea un grav inconvenient, acela de a altera într-un mod inacceptabil fațada atît de modestă, atît de demnă a „dragului și bătrînului nostru Templu“ : unul din puținele lucruri rămase, slavă cerului, la fel ca „mai înainte“, pe care („...da, dragă prietene, o spun și pentru dumneavoastră care-mi închipui că nu sînteți izraelit...“) cineva încă mai putea conta în Ferrara.

— Ar fi ca și cum v-ar obliga cineva, cu fața și cu mîinile pe care le aveți, să vă puneți, știu eu, smokingul, conchise.

Și spunînd acestea, își arăta propriile sale mîini, neînchipuit de bătătorite ; dar cu dosul atît de alb, încît cele cinci cifre precedate de litera *J.* ale unui număr matricol tatuat pe pielea flască, parcă fiartă, puțin mai sus de încheietură, puteau fi citite clar.

II

Aşa apăru, deci, Geo Josz în Ferrara, palid şi umflat, ca şi cum ar fi răsărit din cine ştie ce adîncuri acvatice (ochii de un albastru apos, priveau cu răceală de jos în sus, de la picioarele micii schele ; deloc ameninţători, ci, mai degrabă, ironici şi amuzaţi).

Venea de tare departe, Geo Josz : de mult mai departe decît venea în realitate. Şi cînd se aflase, deodată, în oraşul unde se născuse...

Lucrurile se petrecuseră aproximativ în felul următor.

Autocamionul militar la bordul căruia făcuse doar cîteva ore de la Passo del Brennero la Val Padana nici nu se desprinsese bine de bacul de la Pontelagoscuro, că şi pornise să urce lent pe malul drept al Padului. Şi odată ajuns în vîrf, după o ultimă opintire aproape îndărătnică, în faţa privirilor lui se deschise imensa cîmpie a copilăriei şi adolescenţei. Acolo jos, aşezată un pic mai la stînga, ar fi trebuit să fie Ferrara. Dar era Ferrara — Geo Josz se întrebase imediat şi-l întrebase şi pe şoferul de lîngă el —, era chiar Ferrara poligonul acela masiv din piatră de un roşu-închis, ajuns să semene, dacă n-ar fi fost cele patru turnuri ale castelului d'Este ce răsăreau aeriene, ireale, drept în mijloc, cu un mare fier de călcat strivind cu o lugubră inerţie verdele cîmpului ? Şi dacă de Ferrara era vorba — continuase raţionamentul pentru sine — ce se-ntîmplase cu bătrînii arbori, mari şi luminoşi, al căror dublu şir se înălţa odinioară pe coama zidurilor urbane, acoperindu-le mai mult sau mai puţin pe toată lungimea lor ? Autocamionul se apropia iute de oraş şi, accelerînd pe ultima porţiune de asfalt în linie dreaptă, rămasă intactă, parcă se prăvălea din înălţime peste el : prin breşele largi, deschise ici-colo în bastioanele sfărîmate, se puteau zări străzi şi pieţe, distruse într-un asemenea hal de bombardamente, că deveneau aproape de nerecunoscut. Nu trecuseră decît doi ani de cînd fusese deportat. Dar erau doi ani care contau cît douăzeci, sau cît două sute.

Se întorsese cînd nu-l mai aştepta nimeni. Şi acuma ce voia ?

Pentru a face față cu calmul cuvenit unor întrebări de acest gen, poate că era nevoie de alte vremuri și, mai ales, de alt oraș.

În orice caz, era nevoie de oameni mai puțin îngroziți decît distinșii domni care, azi ca și ieri, dădeau tonul opiniei publice locale (în numărul lor intrau ca de obicei profesioniștii notorii, avocați, medici, ingineri, ca de obicei marii negustori, ca de obicei bogații proprietari de pămînturi : dacă-i luai unul cîte unul, nu erau mai mult de treizeci...) : numai oameni care, întrucît pînă-n iulie '43 făcuseră parte din ceea ce, în sens larg, se putea numi pătură conducătoare din oraș, și, în septembrie același an, fuseseră constrînși să „adere" la defuncta Republică din Salò de trei luni încoace aveau impresia că văd pretutindeni tot soiul de uneltiri și de curse.

E adevărat — admiteau — : primiseră carnetul, blestematul carnet de adeziune la Republica din Salò. Însă o făcuseră din datorie civică, din pură iubire de Patrie. Și nu mai înainte de ziua fatală de 15 decembrie 1943 cînd fuseseră împușcați în plin centru unsprezece ferrarezi și se declanșase în toată Italia acea luptă fratricidă care niciodată n-o să fie deplînsă îndeajuns. E ușor să spui vorbe mari. Fapt este că văzuseră cu ochii lor trupurile nefericiților ciuruiți de gloanțe în fața porticului cafenelei „Della Borsa", unde rămăseseră expuse o zi întreagă, răsturnate ca niște baloturi în zăpada fleșcăită, sub supravegherea a zece militari cu dițamai pușca mitralieră sub brațul stîng !

Dar revenind la tînărul Josz — continuau ridicînd capul și umflîndu-și pieptul sub haina la a cărei butonieră puseseră, în locul semnului distinctiv bine cunoscut, orice fel de decorație disponibilă — ce sens avea îndîrjirea lui de a purta, în ciuda zăpușelii de la mijlocul lui august, căciuloiul de blană ? Și rînjetul lui continuu ? În loc să se comporte așa, ar fi făcut mai bine să explice cum de era atît de gras. Dat fiind că nimeni nu auzise vreodată vorbindu-se mai înainte de un edem *al foamei* (era evident, o minciună gogonată, pusă-n circulație, după toate probabilitățile, chiar de el, principalul interesat !), grăsimea lui putea să însemne două lucruri : ori că în lagărele de concentrare germane nu se suferea de acea teribilă lipsă de hrană, cum susținea propaganda, ori că reușise, numai el știe cu ce preț, să se bucure de un tra-

tament aparte, privilegiat. Deci să stea-n banca lui, mă rog frumos, să se potolească odată cu sîcîiala asta. Cine caută paiul din ochiul altuia, să se gîndească mai bine la vestita bîrnă, etcaetera.

Şi ce să mai zicem de ceilalţi — ca să fim drepţi, o minoritate — care rămîneau încuiaţi în case, trăgînd cu urechea la cele mai mici zgomote de afară, imaginea însăşi a fricii şi a urii ?

Printre ei erau cei ce se oferiseră să prezideze, cu eşarfa tricoloră în diagonală peste piept, licitaţiile publice ale bunurilor sechestrate Comunităţii izraelite, inclusiv mobilierul — candelabrele de argint şi toate celelalte — ale celor două sinagogi suprapuse din Templul de pe strada Mazzini, cea de rit german şi cea de rit italian ; şi cei care, punîndu-şi peste părul alb tichia lugubră a Brigăzilor Negre, făcuseră pe judecătorii în cadrul unor tribunale extraordinare, vinovate de multe pedepse capitale ; cetăţeni, altfel, aproape întotdeauna respectabili, care înainte nu dăduseră nici un semn că s-ar interesa de politică în mod deosebit, ba chiar, în majoritatea cazurilor, duseseră o viaţă în general retrasă, dedicată familiei, profesiei, studiilor... Ei bine, se temeau pentru ei înşişi într-o asemenea măsură, le era o asemenea frică să nu fie chemaţi pe neaşteptate să plătească, poate chiar cu viaţa, pentru faptele lor, încît şi dacă Geo Josz n-ar fi cerut altceva decît să trăiască, să reînceapă să trăiască (şi, ce să mai vorbim, era cel mai mic lucru la care te puteai aştepta de la el), pînă şi în faţa unei cerinţe atît de simple, de elementare, s-ar fi simţit ameninţaţi personal. Gîndul că, într-o noapte sau alta, unul din ei ar fi putut fi ridicat pe tăcute de „roşii", şi apoi măcelărit în cine ştie ce colţ de cîmpie, gîndul acesta cumplit era o tortură permanentă, chinuitoare. Să iasă basma curată, să scape nepedepsiţi. Trebuiau să reuşească. Orice-ar fi.

Şi măcar dacă epava asta nenorocită — răbufneau ei — s-ar fi hotărît odată să piară din ochii lor, să se mute din Ferrara !

Fără să-i pese că partizanii, ce luaseră locul comandamentului Brigăzii Negre, foloseau casa din strada Campofranco, aflată încă pe numele tatălui său şi, deci, acuma a lui şi numai a lui, drept cazarmă şi închisoare, îşi tot plimba pe acolo mutra aducătoare de nenorociri : în sco-

pul destul de clar de a pune paie pe foc, făcînd să crească furia celor care, mai devreme sau mai tîrziu, aveau să treacă la lichidarea tuturor socotelilor. Oricum, era scandalos că noile autorități răbdau o asemenea stare de lucruri. Era inutil să recurgi la prefect, doctorul Herzen, instalat în funcție a doua zi după așa-zisa Eliberare de către C.L.N. [1] al cărui președinte clandestin devenise imediat după evenimentele din decembrie '43 : dacă era adevărat, după cum era, că listele de proscripție erau revizuite mereu, în cadrul unor ședințe secrete, noaptea, în biroul lui de la Castel. Ehei, îl cunoșteau ei bine pe individul ăsta care în '39 se lăsase zvîrlit afară ca un gunoi, fără să sufle, din fabrica de încălțăminte pe care o avea și o administra personal, la vreo doi kilometri pe drumul spre Bologna, cam pe lîngă Chiesuol del Fosso, și care, mai tîrziu, în cursul războiului, se prefăcuse într-un morman de dărîmături ! Cu capul său pe jumătate chel, cum îi sta bine unui demn tată de familie, cu veșnicul său zîmbet ce-i da la iveală dinții de aur, cu lentilele sale groase de miop montate în ramă de baga, prezenta aspectul inofensiv caracteristic (lăsînd la o parte spinarea dreaptă, extrem de țeapănă, care era, parcă, înșurubată în șaua inseparabilei biciclete : o spinare care se potrivea așa de bine cu numele lui de evreu de origine germană...) al tuturor persoanelor într-adevăr de temut. Dar Curia arhiepiscopală ? Și administrația guvernatorului englez ? Nu era, oare, acesta, din păcate, semnul vremurilor care, pînă și prin părțile lor, nu găsea alt răspuns în afara unor suspine de dezolată solidaritate sau, și mai rău, a unor zîmbete încurcate și batjocoritoare totodată ?

Dar cu frica și ura nu se discută. Dacă, dimpotrivă, și-ar fi dat cît de cît osteneala să înțeleagă ce se petrecea cu adevărat în sufletul lui Geo Josz, ar fi fost suficient să se-ntoarcă la momentul primei lui apariții inopinate în Ferrara : mai precis, la urmarea acelei scene unice cînd, exact lîngă intrarea Templului izraelit de pe strada Mazzini, ceva îl împinsese la un moment dat să-și întindă mîinile spre a fi examinate de privirea speriată a unui tînăr muncitor.

[1] Comitetul de Eliberare Națională, organ conducător al luptei de partizani.

Presupun că vă reamintiți de burghezul de circa șaizeci de ani, cu bărbuța rară, căruntă și gîtul slab, care se oprise printre cei dintîi sub placa memorială comandată de inginerul Cohen, și, apoi, făcuse un fel de comentariu („O sută optzeci și trei din patru sute !", strigase pe un ton de mîndrie), cu un glas țipător.

Cînd, după ce asistase în tăcere, împreună cu ceilalți, la tot ce se întîmplase în minutele următoare, își croi drum cu coatele prin micul grup și se aruncă de gîtul omului cu *kolbak*, sărutîndu-l zgomotos pe obraji, acesta din urmă, cu antebrațele goale încă întinse înainte, se limită să-i spună extrem de rece : „Dragă unchiule Daniele, era mai să nu te recunosc, cu bărbuța asta ridicolă." Frază ce ar fi trebuit privită ca revelatoare încă de atunci. Și nu numai în privința gradului de rudenie dintre cei doi, bătrînul și tînărul, dezvăluit celor prezenți, ci, în general, în prezența suferinței acute, profunde pe care Geo Josz o încercase încă de la început față de toate semnele din Ferrara care-i vorbeau de timp și de schimbările petrecute, chiar și cele mai mici.

Și mai departe :

— De ce barba asta ?

— Credeți că vă stă bine cu barbă ?

Observa cu ochi critic, țîțîind din buze, bărbile de toate felurile și mărimile, care după război deveniseră la fel de obișnuite ca și actele false : de parcă numai și numai la ele îi era gîndul. Dar era limpede că nu atît cu bărbile avea ce avea, ci cu tot restul, cu toate celelalte.

În imediata apropiere și în interiorul celei ce fusese înainte de război casa Josz, în pragul căreia, în aceeași după-amiază, se prezentaseră unchiul și nepotul, circulau multe asemenea bărbi ; ceea ce avea darul să-i dea palatului scund din cărămidă roșie aparentă, atît de lung încît acoperea aproape în întregime una din laturile liniștitei străzi Campofranco, cu zveltul lui turn ghibelin, un aer aspru, milităresc, evocîndu-i mai degrabă pe vechii proprietari ai imobilului, marchizii Del Sale, de la care-l cumpărase Angelo Josz, în '910, cu cîteva mii de lire, și în nici un caz pe el, angrosistul de țesături, evreu, deportat în Germania împreună cu soția și copiii.

Poarta de la stradă era larg deschisă. În fața ei, așezați pe treptele de la intrare, cu pușca automată între

picioarele goale, sau tolăniţi pe scaunele unui *jeep* oprit lîngă zidul înalt de vizavi, ce mărginea o grădină particulară vastă şi luxuriantă, leneveau vreo duzină de partizani. Alţii, într-un număr şi mai mare, purtînd pe chip amprenta energiei şi hotărîrii, cu fascicole voluminoase sub braţ, se vînturau de colo pînă colo, în ciuda căldurii din toiul acelei după-amieze. Astfel, între strada jumătate-n umbră şi jumătate-n soare şi porticul spart al vechiului palat aristocratic era un du-te vino intens, vesel, viu, în deplină armonie cu ţipetele rîndunicilor care zburau jos, aproape atingînd pavajul, şi cu ţăcănitul maşinilor de scris, ce ieşea neîntrerupt prin grilajele de fier enorme, bombate, ale ferestrelor de la parter.

Ciudata pereche — unul înalt, slab, agitat, celălalt gras, greoi, transpirat — pătrunse sub portic, atrăgînd imediat atenţia celor prezenţi : în cea mai mare parte oameni înarmaţi, cu barba şi părul mari, cum era moda, aşteptînd pe nişte banchete grosolane, dispuse de-a lungul pereţilor laterali. Făcură roată-n jur ; şi Daniele Josz, care ţinea, evident, să-i demonstreze nepotului că se simte la el acasă acolo, în prezenţa noilor locatari, începuse să răspundă cu bunăvoinţă la întrebări, în contul său şi al tovarăşului său.

Cît despre Geo Josz, el fixa unul cîte unul chipurile sangvine, bronzate, care-l strîngeau ca-ntr-un cleşte, ca şi cum ar fi vrut să descopere prin bărbi, sub ele, cine ştie ce secrete, să observe cine ştie ce infirmităţi.

— Ehe, nu mă duceţi voi pe mine ! spunea zîmbetul lui.

Dîndu-şi seama, la un moment dat, în urma unei ochiade a cărei semnificaţie era lipsită de orice echivoc, că dincolo de grilajul porticului, chiar în mijlocul grădinii destul de strîmte, părăginite, întunecoase, se înălţa încă, mîndră şi strălucitoare, o imensă magnolie, parcă se însenină. Dar fu chestiune de o clipă. Fiindcă puţin mai tîrziu, deasupra, în biroul tînărului secretar provincial al A.N.P.I. [1] (acelaşi care, peste vreo doi ani, avea să devină cel mai remarcabil deputat comunist din Italia : atît de amabil, politicos, liniştitor, încît, dat fiind că provenea dintr-una din cele mai bune familii burgheze din

---

[1] Asociaţia Naţională a Partizanilor din Italia.

Ferrara, familia Bottecchiari, şi în plus, mai era şi burlac, suspinau după el o mulţime de domnişoare nemăritate de prin partea locului), iată-l făcînd, pentru a doua oară în ziua aceea, bizara observaţie :

— Ştiţi că nu vă stă deloc bine cu barbă ?

Şi totuşi, în ciuda îngheţului care coborî brusc asupra unei conversaţii care pînă atunci, datorită în primul rînd bunelor oficii ale unchiului Daniele, nu fusese lipsită de cordialitate, în cursul căreia viitorul deputat dăduse dovada că nu observă acel „Dumneavoastră" al interlocutorului, insistînd într-un afectuos „tu", ca între oameni de aceeaşi vîrstă şi tovarăşi, dacă nu de partid, oricum aflaţi de partea aceleiaşi cauze, dintr-o dată în momentul acela reieşi limpede motivul care-l adusese-n vizită (eh, de-ar fi putut asista la scenă toţi cei care în zilele succesive aveau să adune atîtea suspiciuni inutile pe socoteala lui !).

Casa aceea — spunea privirea lui care, mutîndu-se între timp spre dactilografă, devenise deodată atît de ameninţătoare încît fata, tresărind, se oprise din bătut —, casa aceea unde *ei*, roşii, se instalaseră aidoma *celorlalţi*, celor negri, era a lui, nu-şi aduceau aminte ? În baza cărui drept puseseră stăpînire pe ea ? Să aibă, aşadar, grijă cum vorbesc, atît dumneaei, secretara cea graţioasă, cît şi dumnealui, simpaticul şi bravul şef de partizani, aşa de hotărît, în bunătatea lui, să reînnoiască lumea. Cam ce le trecea prin minte ? Că el ar putea accepta să locuiască într-o singură cameră din tot palatul ? Dacă asta le trecea prin minte, dacă erau dispuşi să-i propună, pentru a-l îmbuna, chiar camera unde stăteau acum de vorbă — desigur, cea mai bună din toate punctele de vedere, deşi probabil cineva folosise unele bucăţi din pachet în loc de lemne de foc —, în cazul acesta se înşelau amarnic.

Degeaba cîntau ei frumos, în stradă :

Şuieră vîntul, urlă furtuna,
încălţările-s sparte, dar mergem înainte.

Nimic, nici pomeneală : casa era a lui, să nu-şi facă iluzii. Trebuiau să i-o restituie integral. Şi cît mai repede.

III

Aşteptînd ca imobilul din strada Campofranco să reintre în proprietatea sa efectivă şi integrală, Geo Josz păru să se mulţumească, pentru moment, cu o singură cameră. Respectiv, să fie doar oaspete şi atît.

În realitate, era vorba mai degrabă de un fel de grînar, situat în vîrful turnului crenelat ce domina casa, la care ajungeai căţărîndu-te pe o scară cu cel puţin o sută de trepte, de unde, apoi, pe o altă scăriţă de lemn roasă de carii, dădeai direct într-o cămară, folosită pe vremuri ca ascunzătoare perfectă. Geo însuşi vorbise despre acel „cotlon", pe tonul dezgustat al omului ce se resemnează la tot ce e mai rău. Cît despre cămara de sub grînarul propriu-zis — adăugase — date fiind împrejurările, se putea dovedi utilă. De pildă, putea să-l aranjeze acolo pe unchiul Daniele, care nici el — şi rîsese silit — nu avea încă o locuinţă stabilă. Aşa că, decît nimic, mai bine...

Însă deveni repede evident că de la înălţimea aceea, Geo putea urmări, printr-o fereastră largă, tot ce se petrecea atît în grădină, cît şi pe strada Campofranco. Şi cum nu ieşea aproape niciodată din casă, petrecîndu-şi probabil ore-n şir ca să privească peisajul vast al acoperişurilor din olane negricioase, al grădinilor de zarzavat şi al cîmpiilor verzi ce se întindea la picioarele lui (o panoramă care trebuia să i se pară nesfîrşită, acum, cînd nu mai era limitată de uriaşii arbori de pe zidurile oraşului), prezenţa lui continuă ajunse în scurt timp, pentru ocupanţii etajelor inferioare, un gînd nesuferit, sîcîitor. Încă din epoca Brigăzii Negre, pivniţele casei Josz, dînd toate în grădină, fuseseră folosite ca închisori secrete, şi în oraş, chiar după Eliberare, continuau să circule pe socoteala lor poveşti sinistre. Dar acum, supuse fiind, după toate aparenţele, controlului perfid al oaspetelui din turn, era clar că nu mai puteau sluji justiţiei sumare şi clandestine căreia se gîndiseră iniţial să le destineze. Cu Geo Josz instalat în acel soi de observator, nu mai aveau linişte nici măcar o clipă, nici măcar noaptea : fiindcă lampa cu petrol pe care o ţinea aprinsă de la lăsatul serii pînă-n zori — lumina ei slabă se zărea răzbătînd prin geamuri — lăsa să se presupună că era veşnic treaz, veşnic la pîndă. Să fi fost ora două

sau trei în dimineaţa imediat următoare serii în care Geo Josz apăruse pentru prima dată în strada Campofranco, cînd Nino Bottecchiari, ce rămăsese la birou pînă tîrziu şi, în sfîrşit, se pregătea să-şi ofere un pic de odihnă, ieşind în stradă, îşi ridică din întîmplare ochii spre turn. „Aveţi grijă !“, avertiza lumina lui Geo, suspendată-n văzduh sub cerul înstelat. Şi tînărul viitor deputat se urcă în *jeep* oftînd, reproşîndu-şi cu asprime consimţămîntul dat cu o uşurinţă vinovată, dar, în acelaşi timp, pregătindu-se, ca un bun politician, să ţină cont de noile circumstanţe de fapt.

În plus, era posibil ca la orice oră din zi să te pomeneşti cu el pe scări sau sub portic, cum începu să facă în scurtă vreme : trecînd prin faţa partizanilor aflaţi în permanenţă acolo, îmbrăcat într-un costum burghez impecabil din gabardină de culoarea măslinei, cu care înlocuise aproape imediat *kolbak-ul,* vestonul de piele şi pantalonii strînşi pe gleznă de la sosirea în Ferrara. Trecea fără să salute pe nimeni, elegant, perfect bărbierit, cu borul pălăriei de fetru maron lăsat într-o parte pe frunte, deasupra ochiului rece, glacial ; iar tăcerea şi jena provocate la fiecare trecere a sa, îl indicaseră încă de la început ca pe adevăratul stăpîn al casei, prea bine educat ca să se certe, dar sigur pe dreptul lui, a cărui apariţie este suficientă spre a-i aminti chiriaşului debitor şi vandalic că gata, ajunge, trebuie să plece, să nu-i mai stea-n drum. Chiriaşul şovăie, se preface că nu remarcă protestul mut, insistent al proprietarului clădirii, care, deocamdată, nu deschide gura, dar, desigur că, la momentul oportun, îi va cere socoteală de pardoselile stricate, de pereţii mînjiţi, etcaetera : aşa încît, cu fiecare lună, situaţia lui se înrăutăţeşte, devine tot mai incomodă şi mai precară. Abia tîrziu, a doua zi după alegerile din '48, cînd multe lucruri în Ferrara se schimbaseră, sau, mai bine zis, reveniseră la starea dinainte de război (între timp candidatura ca deputat a tînărului Bottecchiari avusese un succes triumfal ; abia atunci A.N.P.I. se hotărî să-şi mute sediul în cele trei camere ale fostei Case a Fasciei, de pe calea Cavour, unde, din '45, îşi stabilise birourile Federaţia Provincială a Muncii. Însă, nu e mai puţin adevărat că datorită acţiunii tăcute, implacabile a lui Geo Josz, de o bună bucată de vreme această mutare apărea mai mult decît imperioasă.

Nu ieşea aproape deloc din casă, ca şi cum ar fi vrut ca nimeni de acolo să nu uite nici o clipă de el. Ceea ce nu-l împiedica să se arate din cînd în cînd pe strada Mazzini, unde obţinuse ca, din septembrie, magazinul tatălui său, unde Comunitatea izraelită depozita tot ce reuşea să recupereze încet-încet din lucrurile sechestrate evreilor pe vremea Republicii Sociale, să fie evacuat în vederea „unor lucrări de renovare mai mult decît necesare“ — cum îi spuse inginerului Cohen personal — „şi a repunerii sale în funcţiune“, sau, mai rar, pe bulevardul Giovecca, mergînd cu pasul nesigur al celui ce înaintează pe un teren interzis, cu sufletul sfîşiat între teama de a nu avea întîlniri neplăcute şi dorinţa contrară, acerbă de a le avea, pentru a-şi face plimbarea de seară ce fusese reluată, şi era la fel de vie şi de însufleţită ca întotdeauna : sau, la ora aperitivelor, prăvălindu-se pe scăunelul de lîngă o măsuţă — fiindcă ajungea de fiecare dată şiroind de sudoare şi cu răsuflarea tăiată —, la cafeneaua „Della Borsa“ de pe bulevardul Roma, care rămăsese centrul politic al oraşului. Iar atitudinea lui obişnuită, de ironie dispreţuitoare, care-l convinsese pînă şi pe unchiul Daniele, atît de expansiv şi de electrizat de atmosfera imediat postbelică, să renunţe în curînd la orice conversaţie prin chepengul de deasupra capului său, nu da nici un semn să cedeze în faţa primirilor cordiale, a afectuosului „Bine te-ai întors !“ care acum, după nesiguranţa iniţială, îl întîmpinau pretutindeni.

Se desprindeau din pragurile prăvăliilor vecine cu magazinul ce-i aparţinuse lui Angelo Josz, cu mîna întinsă, gata parcă de orice sacrificiu moral şi material ; sau traversau Giovecca special, cît era ea de largă, şi i se aruncau de gît cu o însufleţire excesivă, isterică ; se repezeau afară din cafeneaua „Della Borsa“, cufundată în aceeaşi penumbră subversivă de altădată cînd se auzeau ieşind din ea, în fiecare zi la ora unu, anunţurile radiofonice ale înfrîngerilor (anunţuri care treceau uşor pe lîngă bicicleta în goană a băiatului Geo, aproape atingînd-o) şi veneau să se aşeze lîngă el, sub copertina galbenă de afară, care nu izbutea să-i protejeze nici de soarele orbitor, nici de praful ridicat de vînt în vîrtejuri ample peste dărîmăturile din cartierul vecin, San Romano. Fusese la Buchenwald şi era singurul ! care

se întorcea, după ce cine știe ce torturi ale spiritului și ale trupului îndurase, după ce cine știe la ce grozăvii asistase. Ei bine, erau la dispoziția lui, toți numai urechi, gata să asculte. Să povestească, și ei — printre altele spre a fi iertați că-l recunoscuseră atît de tîrziu, că încercaseră, de fapt, să-l respingă, să-l excludă încă o dată —, ei aveau să-l asculte fără să obosească vreodată, fiind dispuși să renunțe pentru el chiar și la prînzul unde-i chema, prin cele două bătăi, ceasul din înaltul Castelului. În timp ce arătau, drept mărturie a bunei lor credințe și în sprijinul evoluției suferite de „ideile“ lor în anii aceia cumpliți, hotărîtori, pantalonii din pînză grosolană, saharienele cu mînecile suflecate, gulerele răsfrînte, fără urmă de cravată, picioarele goale încălțate în sandale și pantofi nelustruiți pentru nimic în lume și, bineînțeles, barba, fiindcă nu exista nici unul ca să n-o aibă, era ca și cum ar fi spus cu toții : „Știi că te-ai schimbat ? Acum ești bărbat în lege, și pe deasupra te-ai îngrășat grozav ! Dar vezi : și noi ne-am transformat, timpul a trecut și pentru noi...“ Și fără îndoială că erau sinceri cînd se ofereau examenului și judecății lui Geo, erau sinceri cînd se plîngeau, apoi, de refuzul lui inflexibil. La fel de sinceră fu și convingerea care după aprilie '45 puse stăpînire cam pe toți din oraș — inclusiv pe aceia care aveau pentru ce să se teamă de prezent și să se îndoiască de viitor — : convingerea că de bine de rău era pe cale să înceapă o epocă nouă, incomparabil mai bună decît cealaltă care tocmai se sfîrșea în sînge, ca un vis lung plin de coșmaruri înfiorătoare.

Cît despre unchiul Daniele, care de trei luni trăia din expediente, fără să știe dimineața unde va pune capul seara, cotlonul sufocant din turn fusese o cucerire extraordinară, și nimeni nu era mai convins ca el, în optimismul lui de nezdruncinat, că odată cu sfîrșitul războiului urma să înceapă într-adevăr fericita eră a democrației și frăției universale.

— În sfîrșit se poate respira ! se hazardase să spună în prima noapte cînd intrase în posesiunea bîrlogului său ; vorbea stînd întins pe salteaua din păr de cal, cu mîinile încrucișate sub ceafă.

— Uff ! în sfîrșit se poate respira ! repetase ceva mai tare.

Şi apoi :

— Nu ţi se pare şi ţie, Geo, continuase, că-n oraş e o atmosferă foarte, dar foarte diferită de cea dinainte ? Ce-i drept e drept : numai libertatea e în stare să producă asemenea minuni ! Cît despre mine, unul, sînt profund convins...

Lucrul de care Daniele Josz era profund convins, pentru Geo prezenta, probabil, un interes extrem de îndoielnic, dacă drept răspuns nu lăsă să cadă, prin deschizătura spre care suiau scăriţa de lemn şi pasionatele apostrofe ale unchiului, altceva decît cîte un „Hm !“, sau cîte un „Oare ?“, care-i tăiau acestuia orice chef să mai continue. „Ce-i cu el, ce-o să facă ?“, se întreba atunci bătrînul amuţind, cu ochii spre tavanul măsurat de la un cap la altul de o pereche de ghete neobosite ; şi măcar o vreme se abţinea să mai vorbească.

I se părea imposibil ca Geo să nu-i împărtăşească entuziasmul.

Fugit din Ferrara în zilele armistiţiului, stătuse mai mult de un an ascuns într-un sătuc pierdut în Apeninii toscano-emiliani, în gazdă la nişte ţărani. Acolo, după moartea soţiei care, biata de ea, atît de credincioasă, trebuise îngropată sub nume fals într-un pămînt sfinţit, se făcuse comisar politic într-o brigadă de partizani : situaţie care-i permisese să intre în Ferrara eliberată printre cei dintîi, bronzat şi bărbos, cocoţat într-un camion. Ce zile de neuitat fuseseră acelea ! — îşi amintea. Ce bucurie pe el să găsească oraşul, e adevărat, pe jumătate dărîmat, aproape de nerecunoscut, însă complet curăţat de toţi fasciştii de toate soiurile : de la cei de prima pînă la cei de ultima oră ! Ce plăcere încercase putînd să se aşeze, ca altădată, la una din măsuţele cafenelei „Della Borsa“ — loc pe care-l alesese imediat, de cum se întorsese, ca bază de operaţiuni pentru vechea şi modesta lui meserie de agent de asigurări —, fără să fie obligat să plece din pricina unei priviri ameninţătoare, ba mai mult, avînd senzaţia că se află în centrul unei simpatii generale ! Dar Geo ? — se întreba. Era posibil ca Geo să nu simtă nimic din ce simţise el cu cîteva luni în urmă ? Era posibil ca după ce coborîse în infern şi urcase îndărăt ca prin minune să nu existe în el alt impuls decît acela de a evoca neclintit trecutul, după cum mărturisea şirul de fotografii ale tuturor mor-

ţilor lui — Angelo şi Luce, părinţii, şi Pietruccio, frăţiorul mai mic, doar de zece ani — : fotografii care te îngheţau şi pe care le văzuse într-o zi, cînd suise pe furiş în camera de deasupra, umplînd toţi cei patru pereţi ? în fine, era posibil ca singura barbă din oraş, împotriva căreia Geo nu avea nimic de obiectat, să fie tocmai barba lui Geremia Tabet, cumnat cu bietul Angelo şi vechi fascist : atît de merituos în ochii Regimului, încît izbutise pînă şi după legile rasiale din '38 şi după ostracizarea de rigoare a evreilor, să frecventeze mai departe, din cînd în cînd, Clubul Comercianţilor pentru partida de *bridge* de după-amiază ? Chiar în seara zilei în care-şi făcuse apariţia Geo, el, Daniele Josz, trebuise să-l urmeze în silă în casa Tabet de pe intrarea Roversella, unde pînă atunci se ferise cu grijă să se arate. Ei bine, nu fusese culmea — continua să-şi repete în sine însuşi fostul comisar politic, fostul partizan în jur de şaizeci de ani : între timp, în camera de sus, nepotul nu mai isprăvea cu plimbatul acela apăsat în sus şi-n jos — nu fusese culmea strigătul pe care-l scosese Geo cînd unchiul fascist se arătase la o fereastră de la etajul întîi, un strigăt extrem de ascuţit, pătimaş la modul ridicol şi isteric, aproape sălbatic ? De ce acel strigăt ? Ce voia să însemne ? Să însemne oare că Geo, în ciuda lagărului şi a exterminării alor săi, crescuse la fel ca Angelo, care, în ingenuitatea lui, continuase să fie pînă-n ultima clipă, eventual în pragul camerei de gazare, un „patriot“, cum îl auzise de atîtea ori definindu-se cu mîndrie prostească ?

— Cine e ? întrebase de sus o voce nesigură, îngrijorată.

— Eu sînt, unchiule Geremia, eu, Geo.

Se aflau jos, în faţa porţii închise a casei Tabet. Era deja zece şi pe străduţă nu se mai vedea nici la doi paşi. Strigătul lui Geo — îşi amintea Daniele Josz — îl luase pe nepregătite, făcîndu-l să tresară. Fusese un fel de urlet straniu, gîtuit de o emoţie violentă şi inexplicabilă. Ce-ar fi trebuit să facă el ? Ce să spună ? Evident, nimic. Şi într-adevăr, lovindu-se unul de altul şi împiedicîndu-se de trepte, se căţăraseră amîndoi pe bîjbîite, în tăcere, într-o beznă totală, pe scara abruptă.

Ajunşi sus, în faţa uşii întredeschise a apartamentului, se treziră înaintea lui Geremia Tabet în persoană. În pijama, ţinînd în mîna dreaptă o farfuriuţă cu o lu-

mînare pe ea, a cărei lumină oscilantă da chipului palid, încadrat de o barbă ascuţită ce nici măcar nu încărunţise prea tare, vagi reflexe verzui, avocatul îi privea perplex, dar nu uluit, perfect stăpîn pe sine, ca de obicei.

El se oprise la marginea palierului. În schimb Geo continuase să înainteze. După ce pusese pe duşumea farfurioara cu luminarea şi se ridicase, Geremia Tabet îşi deschisese, în sfîrşit, braţele, strîngîndu-şi nepotul la piept ; fusese de ajuns pentru ca nepoftitul, rămas să observe scena de la o depărtare de trei metri, uitat în semiîntuneric ca un străin oarecare, să se simtă iar, încă o dată, ruda săracă pe care toţi — fratele lui, Angelo, de perfect acord şi în această privinţă cu familia soţiei — o ţinuseră oarecum la distanţă şi o dispreţuiseră din cauza convingerilor sale politice. În casa *aceea*, înăuntrul ei — îşi spusese — n-avea să pună niciodată piciorul, asta nu. O să plece. O s-o întindă fără să-şi ia măcar rămas-bun. Şi cînd colo ? Cînd colo, ca un adevărat idiot, făcuse exact pe dos. La urma urmei — se gîndise — biata Luce, mama lui Geo, era o Tabet. Cine ştie : poate că amintirea mamei, soră cu Geremia, fusese cea care-l reţinuse pe Geo să se poarte faţă de unchiul său cu răceala pe care o merita bătrînul fascist. Odată isprăvite primele efuziuni, destul de fireşti în fond, nu era deloc exclus ca Geo să-şi revină, restabilind prompt distanţa cuvenită...

Dar, din păcate, îşi făcuse iluzii ; şi tot restul vizitei ce durase pînă noaptea tîrziu — se părea că Geo n-o să se mai hotărască odată să-şi ia rămas bun- — îi fusese dat să asiste, aşezat într-un colţ al sufrageriei, la nişte manifestări de afecţiune şi de încredere aproape dezgustătoare.

Era ca şi cum între cei doi s-ar fi stabilit instinctiv o înţelegere, căreia i se conformaseră, înainte de a merge la culcare, şi ceilalţi din casă (Tania, soţia — ea, una, îmbătrînită şi prăpădită — şi cei trei copii, Alda, Gilberta şi Romano, toţi, ca de obicei, fără să-şi dezlipească privirea de pe buzele soţului, şi respectiv părintelui...). Pactul propus de Geremia Tabet era următorul : Geo n-avea să facă nici o aluzie la trecutul politic al unchiului şi unchiul, la rîndul său, avea să se abţină de la pretenţia ca nepotul să-i povestească ce văzuse şi pătimise în Germania ; în acea Germanie unde

şi el, Geremia Tabet, ce Dumnezeu ! — şi asta trebuiau să şi-o amintească toţi care se gîndeau acum să-i reproşeze unele mici rătăciri din tinereţe, unele greşeli, mai mult decît omeneşti, de opţiune politică, făcute într-o vreme aşa de îndepărtată, că părea aproape legendară —, pierduse o soră, un cumnat şi un nepoţel, nespus de dragi. Sigur, cum să nu, ultimii trei ani fuseseră teribili. Pentru toţi. Totuşi în ziua de azi sentimentul echilibrului şi al discreţiei (trecutul era trecut : inutil să-l mai dezgropi !) trebuia să învingă celelalte impulsuri. Mai bine să priveşti înainte : spre viitor. Şi apropo de viitor, în ce constau — întrebase, la un moment dat, Geremia Tabet, adoptînd tonul grav dar binevoitor de şef de familie care vede multe şi poate prevedea şi mai multe — în ce constau proiectele lui Geo ? Dacă, să presupunem, se gîndea să redeschidă magazinul tatălui său (aspiraţie extrem de nobilă, pe care el nu putea decît s-o aprobe, dat fiind, printre altele, că magazinul, *cel puţin acela,* încă mai exista), bravo, foarte bine. Însă pentru ca întreprinderea să reuşească, se cereau bani, mulţi bani : într-un cuvînt, se cerea sprijinul unei bănci. O să reuşească să-l ajute în această privinţă ? În sfîrşit, el spera, o dorea chiar. Dacă, între timp, cum casa de pe strada Campofranco fusese ocupată de „roşii", Geo voia să vină să locuiască deocamdată la ei, un pat de campanie se găsea oricînd.

Exact aici, la cuvîntul „pat" — îşi amintea Daniele Josz — ridicase capul, concentrîndu-şi brusc asupra lor toată atenţia de care era în stare. Ce se petrecuse ? — se întrebase. Voia să înţeleagă. Trebuia să înţeleagă.

Transpirînd din belşug, deşi era în pijama, Geremia Tabet sta de o parte a mesei mari, negre, de sufragerie, în mijlocul căreia sfîrîia lumînarea gata să se stingă ; şi, devenit iar perplex şi neîncrezător, îşi frămînta cu vîrful degetelor bărbuţa cenuşie, ciocul clasic de fascist pe care numai el din toţi vechii fascişti ai Ferrarei avusese curajul, sau neruşinarea, sau poate, cine ştie, isteţimea de a-l păstra intact. Cît despre Geo, în timp ce clătina din cap, declinînd surîzător invitaţia, ochii lui albaştri erau aţintiţi cu o fixitate încăpăţînată, fanatică, asupra ciocului cenuşiu şi asupra mîinii grăsuţe care-l scărmăna.

IV

Toamna se sfîrşi. Veni iarna, iarna lungă şi rece din valea Padului. Se întoarse primăvara. Iar odată cu primăvara, invocat parcă de privirea scrutătoare a lui Geo Josz, se întorcea trecutul.

Ciudat, nu-i aşa ? Fapt este că timpul aranja astfel lucrurile, încît să te facă să crezi că între Geo şi Ferrara exista, ca să spunem aşa, un fel de misterioasă relaţie dinamică. Ştiu că este cam greu s-o explic clar. Oricum, pe de o parte trupul lui Geo resorbea progresiv umorile nesănătoase care, la prima sa apariţie pe strada Mazzini, în luna august a anului trecut, dăduse naştere atîtor nedumeriri şi discuţii. Pe de altă parte, în Ferrara renăştea, mai întîi timidă, apoi tot mai hotărîtă şi mai evidentă, vechea imagine fizică şi morală a societăţii, pe care, în inima lui, nici un ferrarez nu dorise, de fapt, să o uite. Încet-încet, el slăbea, căpătînd, odată cu trecerea lunilor, cu excepţia părului rar, încărunţit prematur la tîmple, un chip pe care obrajii traşi îl făceau şi mai tînăr, aproape adolescentin. Iar oraşul, după ce mormanele cele mai înalte de moloz fură îndepărtate şi avîntul iniţial al unor schimbări de suprafaţă se epuiză, oraşul îşi redobîndea încet-încet profilul somnolent, decrepit, pe care secolele de decadenţă clericală, ce veniseră deodată, printr-un hain decret al Istoriei, după îndepărtatele şi îndîrjitele şi glorioasele vremuri ale stăpînirii ghibeline, îl fixaseră de acum, pentru orice viitor posibil, într-o mască de neschimbat. Într-un cuvînt, erau prinşi în acelaşi joc. De o parte, Geo ; de cealaltă, Ferrara şi locuitorii ei — inclusiv evreii — : toţi şi totul apăreau prinşi deodată într-o mişcare vastă, ineluctabilă, fatală. Armonioasă ca aceea a două sfere angrenate pe o singură axă invizibilă — şi, repet, atît de lentă, încît numai creşterea tinerilor platani, sădiţi încă din vara lui '45 pe bastioanele oraşului, în locul celor vechi care fuseseră tăiaţi, sau praful depus pe marea placă comemorativă de pe strada Mazzini ar fi putut da măsura corespunzătoare — pe care nimeni şi nimic, era limpede, nu ar fi reuşit vreodată s-o oprească, să-i reziste.

Sosi luna mai.

Deci asta era tot ? se gîndea cîte unul, surîzînd indulgent în mintea lui. Deci numai pentru ca absurdul

regret al lui Geo față de adolescența pierdută să nu mai pară așa de absurd, și iluzia că-și recuperează această adolescență să pară perfectă, începînd din primele zile ale lunii, pîlcuri compacte de fete frumoase ce pedalau alene spre centrul orașului, întorcîndu-se din excursii afară, la cîmp, cu ghidoanele bicicletelor încărcate de flori, își reluaseră defilarea pe străzile principale ? Și nu din același motiv apăruse iar, ieșită din cine știe ce ascunzătoare, zăbovind într-un colț al străzii Vignatagliata, cu spinarea rezemată de stîlpul de marmură ce ținuse în picioare timp de secole una din cele trei porți ale ghetoului, figura mică, ermetică, neschimbată ca un idol de piatră, a rău-famatului conte Scocca, simbol pentru toți al unui fericit *entre-les-deux-guerres* ? („Ehei, uite-l din nou pe bătrînul nebun !", bombăniseră spontan, îndată ce observaseră în tăcere pălăria gălbuie de pai, imposibil de confundat, lăsată pe urechea dreaptă, scobitoarea strînsă între buzele subțiri, nasul gros, senzual, înălțat să aspire mirosul ruinelor pe care vînticelul de seară îl aducea cu sine.)

Și cum, între timp, cîteva reprezentante ale ultimei generații de fete frumoase din Ferrara, trezind exclamații laudative fățișe pe trotuarele înguste și ochiade admirative ceva mai furișe în penumbra magazinelor aliniate-n spate, tocmai isprăviseră, într-una din seri, să urce leneș pe strada Mazzini și treceau mai departe rîzînd, gata să se reverse în Piazza delle Erbe : în fața spectacolului vieții în eternă reînnoire și totuși veșnic egală cu ea însăși, indiferentă la problemele și pasiunile oamenilor, orice supărare, oricît de încăpățînată, în clipa aceea trebui să cedeze. Mica scenă de pe strada Mazzini prezenta de o parte rîndurile strînse și luminoase ale fetelor pe biciclete, venind spre soare, din fundul străzii ; de cealaltă parte, pe contele Lionello Scocca, imobil și cenușiu ca zidul de care se sprijinea. Ei bine, cum să nu te miște reprezentarea concretă a unei asemenea alegorii ce concilia deodată, cu înțelepciune, absolut totul : un ieri atroce, chinuitor, cu un azi cu atît mai senin și mai bogat în promisiuni ? Cert este că, revăzîndu-l pe neașteptate pe vîrstnicul și lefterul aristocrat reluîndu-și frumos unul din locurile lui de observație obișnuite, un loc de unde, unul ca el, care avea vederea lungă și auzul fin, putea supraveghea de la un cap la altul strada Ma-

zzini şi, totodată, Piazza delle Erbe de alături, nimeni nu avu inima să-i reproşeze că fusese ani în şir informatorul plătit al O.V.R.A.[1], sau că, din '39 pînă în '43 condusese secţia locală a Institutului de cultură italo-german. Mustăcioara *à la* Hitler pe care şi-o lăsase să crească la momentul respectiv, şi încă o mai păstra, inspira acum numai reflecţii pătrunse de simpatie, ba chiar, de ce nu, ba chiar de gratitudine.

De aceea păru scandalos ca Geo Josz să se comporte faţă de contele Scocca — o pată de culoare inofensivă, în fond — într-un mod străin de cel mai elementar simţ de omenie şi de discreţie. Şi surpriza fu cu atît mai vie cu cît, de la o vreme, luaseră obiceiul să surîdă cu înţelegere şi bunăvoinţă de el şi de ciudăţeniile lui, inclusiv de aversiunea pentru aşa-numitele „bărbi de război" (Avea ce-avea cu bărbile ? Bine, dacă numai asta era, hai să-i facem pe plac..."), recunoscînd că era în mare parte meritul lui dacă atîtea feţe de cetăţeni de vază şi cu stare îndrăzneau, în sfîrşit, să se expună direct la lumina directă a soarelui. Era adevărat, perfect adevărat, în această privinţă — se gîndeau unii — că avocatul Tabet, avocatul Geremia Tabet, unchiul lui Geo dinspre mamă, încă nu-şi răsese barba şi, după toate probabilităţile, nici n-avea să şi-o radă vreodată. Dar era la fel de adevărat că numai cine nu ştia să asocieze mental ciocul acela prăpădit şi cărunt cu cazaca neagră din postav, cizmele negre, lustruite, fesul negru de catifea, cu care, în fiecare duminică dimineaţă, pînă în vara lui '38, pînă la ultima limită a „frumoaselor vremuri", între douăsprezece şi unu, demnul profesionist obişnuia să-şi facă glorioasa apariţie la cafeneaua „Della Borsa", numai acela putea judeca un caz absolut particular, special, drept un semn de contradicţie şi de incoerenţă.

La început, incidentul păru neverosimil. Nu credea nimeni. Nu reuşeau să-şi imagineze concret scena în care Geo intra ca de obicei, cu pasul lui moale, în cîmpul vizual al contelui Scocca, rezemat de zid, în colţul străzii Vignatagliata şi în care acelaşi Geo trăgea două palme seci, hotărîte, „de adevărat fascist", peste obrajii pergamentoşi ai bătrînului spion ieşit din bîrlog. Oricum, fap-

[1] *Opera Vigilanza Repressione Antifascismo* — organism poliţienesc de represiune antifascistă în Italia mussoliniană.

tul se petrecuse în mod sigur : îl văzuseră zeci de persoane. Dar, pe de altă parte, nu era ciudat că începuseră să circule imediat felurite versiuni contradictorii despre felul cum decurseseră lucrurile ? Aproape că-ţi venea să te-ndoieşti nu numai de fundamentul fiecăreia, dar şi de realitatea obiectivă a celor două plesnituri, *trosc-pleosc*, aşa de sonore şi de pline că se auziseră, potrivit opiniei generale, pe o bună bucată din strada Mazzini : pînă hăt departe, la Templul izraelit, ba chiar şi mai departe.

Gestul lui Geo rămînea pentru mulţi nemotivat, fără explicaţii plauzibile. Cu cîteva clipe mai înainte fusese văzut mergînd alene în aceeaşi direcţie cu fetele de pe biciclete : lăsîndu-se depăşit treptat de ele. Privea neabătut spre mijlocul străzii : şi nimic de pe chipul său, pe care se citea un sentiment amestecat, de bucurie şi stupoare, nu permitea să-ţi imaginezi ce avea să se întîmple peste un minut. Ajuns în faţa contelui Scocca, şi luîndu-şi privirea de la o triadă de cicliste gata să intre în Piazza delle Erbe, iată-l pe Geo oprindu-se brusc : ca şi cum prezenţa contelui în locul şi la ceasul acela i s-ar fi părut, ca să spunem aşa, de neconceput. În orice caz, ezitarea durase extrem de puţin. Exact timpul necesar ca să-şi încrunte sprîncenele, să strîngă din buze, să-şi încleşteze convulsiv pumnii, să bolborosească ceva fără sens, fără cap şi fără coadă. După care, Geo se năpustise literalmente ca scăpat din praştie asupra bietului conte care, pînă atunci, nu dăduse nici un semn că l-ar fi observat.

Asta era tot ? Existase ea o cauză — obiectau alţii, făcînd o strîmbătură — cum să nu existe ? ! Bun : contele Scocca nu observase venirea lui Geo. Deşi lucrul era ciudat în sine, aici toţi păreau în general de acord. Totuşi cum să poţi crede că Geo îl observase pe conte tocmai în momentul cînd cele trei cicliste, pe care le fixau cu aviditate ochii lui, erau gata să dispară în pîcla aurie din Piazza delle Erbe ?

După aceştia, contele în loc să stea nemişcat şi tăcut, observînd circulaţia, preocupat numai şi numai să corespundă imaginii pe care, într-un elan unanim de simpatie şi-o făuriseră, şi oraşul şi el, făcea ceva. Şi acest ceva de care nimeni din cei ce treceau la peste doi metri depărtare n-ar fi putut să-şi dea seama — printre altele,

pentru motivul că buzele lui schimbau întruna scobitoarea dintr-un colț al gurii în altul —, acest ceva era un șuierat ușor, atît de slab încît părea timid, întîmplător : un fel de fluierat leneș și fortuit care ar fi trecut desigur neobservat dacă motivul de care amintea n-ar fi fost cel din *Lili Marlèn.* (Dar, pe de altă parte, nu era tocmai acesta amănuntul cel mai picant, cel pentru care ar fi trebuit cu prisosință să-i fie recunoscători bătrînului delator ?)

În toate serile, la umbra felinarului,

fluiera așadar încet dar limpede contele Scocca, cu privirea pierdută, în ciuda celor șaptezeci și mai bine de ani, după fetele cicliste. Poate că și el, cine știe, renunțînd o clipă să mai șuiere, își unise la un moment dat vocea cu corul unanim de laude ce se înălța de pe trotuarele străzii Mazzini, șoptind în dialect, cu acel amestec de bunătate și senzualitate specific regiunii emiliene : „Fiți binecuvîntate de Dumnezeu !“, sau : „Fiți binecuvîntate dimpreună cu mama care v-a născut !“. Numai că, spre ghinionul lui, fluieratul leneș și nevinovat — nevinovat pentru alții, bineînțeles, dar nu pentru Geo ! — îi venise iar pe buze. Inutil să mai adăugăm că de aici pînă la sfîrșit, a doua versiune a incidentului concorda pe deplin cu prima.

Exista, însă, și o a treia versiune : aceasta, ca și prima, nu vorbea nici de *Lili Marlèn,* nici de alte fluierături mai mult sau mai puțin nevinovate ori provocatoare.

Dacă dai crezare celei de a treia variante, contele fusese cel care-l blocase pe Geo. „Hei !“, exclamase, văzîndu-l trecînd. Geo se oprise brusc. Și atunci contele începuse discuția, nimerind perfect, de prima dată, atît numele cît și prenumele („Ia te uită, ia te uită“, spusese : „n-o fi cumva Ruggero Josz, fiul mai mare al bietului Angiolino ? !“) : fiindcă Lionello Scocca știa tot despre toți, și anii pe care trebuise să-i petreacă ascuns nu-i încețoșaseră deloc memoria și nu-i slăbiseră faimoasa capacitate de a recunoaște un chip dintr-o mie. Și astfel, înainte ca Geo să se năpustească asupra bătrînului și, fără a ține seamă nici de vîrstă nici de altceva, să-l pălmuiască violent, cîteva minute cei doi continuaseră să converseze cu multă afabilitate, contele Scocca între-

bîndu-l pe Geo despre sfîrşitul tatălui, faţă de care — declarase — fusese *întotdeauna* extrem de ataşat, informîndu-se în amănunt despre soarta avută de ceilalţi membri ai familiei, inclusiv Pietruccio, deplîngînd toate acele „excese oribile“ şi, totodată, felicitîndu-l pe Geo că scăpase ; iar Geo, la rîndul lui, răspunzînd, e drept, cu o reţinere oarecum ostilă, dar răspunzînd : nedeosebindu-se prin nimic de orice alţi cetăţeni care întîrzie pe trotuare discutînd vrute şi nevrute, în aşteptarea întunericului. Ce-l împinsese, apoi, pe Geo să-l atace dintr-o dată pe conte, care, era normal să-i acorzi acest credit, nu spusese probabil nimic ce-ar fi putut displace cît de cît interlocutorului şi nu dăduse drumul nici celui mai mic fluierat : aici era toată ciudăţenia caracterului lui Geo — după opinia celui ce povestea asemenea lucruri, reluînd întruna subiectul cu noi şi noi argumente şi supoziţii — aici era „enigma“ lui.

V

Oricum s-ar fi desfăşurat lucrurile în realitate, cert este că, începînd din seara aceea de mai, totul se schimbă. Cine vru să priceapă, pricepu. Celorlalţi, celor mai mulţi, le fu dat doar să afle că se petrecuse un eveniment grav, ireparabil, peste ale cărui consecinţe nu se putea trece, deci trebuiau suportate.

De pildă, chiar a doua zi lumea îşi dădu deodată seama ce mult slăbise Geo în ultima vreme.

În mijlocul uluirii, jenei şi alarmei generale, apăru, absurd ca o sperietoare de ciori, îmbrăcat în hainele pe care le purtase la întoarcerea din Germania, în luna august a anului trecut, inclusiv *kolbak*-ul şi vestonul de piele. Îi rămăseseră atît de largi — iar el, era clar că nu se gîndise deloc să şi le ajusteze —, încît atîrnau pe el ca pe un umeraş. Lumea-l privea venind pe bulevardul Giovecca, în soarele de dimineaţă care-i lumina blînd şi paşnic petecele, şi nu-i venea să-şi creadă ochilor. Deci aşa stăteau lucrurile — se gîndea. Deci în ultimele luni nu făcuse decît să slăbească, să se usuce încet-încet, de ajunsese doar piele şi os ! Dar, să fie limpede, nimeni nu avea chef să rîdă. Văzîndu-l cum traversează Giovecca în dreptul Teatrului Municipal, şi apoi o ia pe bulevardul Roma (tra-

versase ferindu-se cu grijă bătrînească de mașini și de biciclete), foarte puțini fură cei care să nu se înfioare în sinea lor.

Și astfel, din dimineața aceea, se poate spune că Geo, veșnic în aceleași haine, se instală definitiv la cafeneaua „Della Borsa“, pe bulevardul Roma, unde începeau să se arate, unul cîte unul, dacă nu chiar schingiuitorii și călăii de dată recentă din Brigada Neagră, pe care condamnări devenite deja „inactuale“ îi țineau deocamdată încă departe, încă ascunși, în orice caz, vechii bătăuși, cei care împărțiseră odinioară, în '22 și în '24, purgații, și pe care ultimul război îi dăduse complet uitării. Geo, în zdrențe, fixa de la măsuța lui micile grupuri cu un aer de sfidare și de rugă, cu o atitudine care contrasta, bineînțeles, în dezavantajul lui, cu timiditatea, cu dorința vădită de a trece cît mai neobservați, care transpărea din fiece gest al foștilor satrapi. Bătrîni, acum, inofensivi, purtînd pe fețe și pe trupuri semnele necruțătoare ale anilor, dar rezervați, bine crescuți, corect îmbrăcați : ei erau cei care păreau incontestabil mai umani, mai cinstiți, ba chiar mai înduioșători. Deci ce voia, de fapt, Geo Jasz ? — reîncepură să se întrebe toți cei convinși că perioada imediat postbelică, atît de propice chestiunilor morale și examenelor de conștiință individuale și colective (ce perioadă romantică, dacă te gîndeai bine !), în timpul căreia, înainte de a lua cea mai mică decizie, părea indispensabil să despici firul de păr în patru, nu mai putea fi, în nici un caz, reînviată. Era întrebarea obișnuită ; însă formulată acum fără temeri, cu brutalitatea impusă de viață, nerăbdătoare să reintre în drepturi.

Pentru aceste motive, cu excepția unchiului Daniele pe care prezența „pe față“, la aceleași măsuțe, a cîtorva din cei mai notorii reprezentanți ai primului fascism local, îl umplea întotdeauna de indignare și de avînt polemic, pentru aceste motive deveniseră foarte rari clienții cafenelei, capabili încă de efortul de a se ridica de pe scaunul lor, de a străbate cei cîțiva metri de rigoare și, în sfîrșit, de a se așeza lîngă Geo.

Mai rămînea cîte unul care se încăpățîna să nu dea ascultare sentimentului intim de repulsie. Dar senzația de plăcere pe care o încercau în timpul acestor „corvezi“ voluntare le da o asemenea stare de suferință amestecată cu iritare, încît nu reușeau să se scuture de ea decît după

cel puţin două sau trei zile. Sincer, era imposibil — exclamau — să faci conversaţie cu un individ travestit ! Iar, pe de altă parte, dacă-l lăsai să vorbească numai pe el — continuau — iar începea să-ţi povestească ore-n şir de Fòssoli, de Germania, de Buchenwald, de sfîrşitul alor săi, etcaetera, că la un moment dat nu mai ştiai cum să scapi. Afară, sub copertina cafenelei, care izbită oblic de siroco, nu prea izbutea să protejeze măsuţele, scaunele şi pe consumatori de violenţa soarelui trecut bine de amiază, nu-ţi mai rămînea nimic de făcut, în timp ce Geo turuia fără oprire, decît să urmăreşti cu coada ochiului mişcările muncitorului de vizavi, ocupat să tencuiască găurile lăsate în parapetul şanţului de la Castel de gloanţele execuţiei din 15 decembrie '43, ori, în lipsă de ceva mai bun, să observe veşnicele evoluţii ale porumbeilor deasupra aceluiaşi şanţ al Castelului. Ce tot pălăvrăgea Geo între timp ? Repeta cu insistenţă cuvintele pe care tatăl său i le murmurase într-o suflare, înainte de a se prăbuşi sfîrşit pe drumeagul ce ducea de la *lager* la mina de sare unde munceau împreună ; şi apoi nemulţumindu-se cu atît, făcea cu mîna micul semn de adio pe care i-l adresase mama lui la sosirea în gara întunecoasă din mijlocul pădurii de brazi, în timp ce era luată şi împinsă în grupul celorlalte femei; şi pe urmă povestea despre Pietruccio, frăţiorul mai mic, aşezat lîngă el, în beznă, în autocarul care-i transporta de la gară la barăci, şi dispărut apoi fără un strigăt, fără un vaiet, fără să se poată afla nimic nici atunci, nici altă dată... Groaznic, sigur că da, sfîşietor. Totuşi, trebuia spus că în toate acestea era ceva excesiv — declarau în unanimitate cei întorşi de la acele şedinţe mult prea lungi şi deprimante — ceva forţat, fals. Fapt este — adăugau — că auziseră deja, la *vremea lor,* atîtea poveşti de genul acesta încît, să le mai auzi trîmbiţate încă o dată, şi asta cînd ceasul din înaltul Castelului bătea oră după oră, nu reuşeai să scapi de o anume impresie de plictiseală şi de neîncredere. Nu, hotărît nu : ca să impresionezi şi să interesezi în ziua de azi era nevoie de cu totul altceva decît o haină de piele şi o căciulă de blană pe cap ! Hai să fim serioşi !

Tot restul anilor '46, '47 şi o bună parte din '48, figura din ce în ce mai jalnică şi mai amărîtă a lui Geo Josz fu în centrul atenţiei întregului oraş. Pe străzi, în pieţe, în cinematografe, în teatre, în jurul terenurilor

de sport : cum întorceau capul, îl zăreau acolo, neobosit, veşnic cu acea umbră de uimire întristată în priviri. Să înceapă vorba : era evident că asta voia. Dar aproape toţi îl ţineau acum la distanţă, fugeau de el ca de ciumă.

Întors de la Buchenwald în starea de spirit în care se afla, era mai mult decît firesc — îi mai auzeai spunînd pe cîte unii — să prefere să rămînă acasă, sau, dacă ieşea, în locul unor artere ca Giovecca, o stradă aşa de largă că-i da, uneori, ameţeli pînă şi omului celui mai normal şi mai echilibrat, ori chiar ca bulevardul Roma, să caute instinctiv străduţe înguste şi dosnice, gen strada Mazzini, strada Vittoria, strada Vignatagliata, strada Delle Volte, şi altele la fel. Şi pe urmă, după ce renunţase la costumul de gabardină, croit şi lucrat pe măsură de croitoria Squarcia, indiscutabil cea mai bună din oraş, şi scosese iar la vedere uniforma aceea lugubră, de deportat, de ce ţinea atît de mult să pice oriunde exista o adunare populară, poftă de distracţie sau, pur şi simplu, dorinţa sănătoasă de a se smulge din mizeriile perioadei de după război : ce scuză putea să aibă o conduită aşa de extravagantă şi agresivă ?

Sub acest aspect — continuau — scandalul petrecut la *dancing*-ul Doro, în august '46 (la un an de la terminarea războiului, lucru demn de subliniat !), unde Geo avusese grozava idee de a apare împopoţonat aşa chiar în prima seară, în seara inaugurării, reuşind să stingă imediat rîsul de pe buzele tuturor, putea fi socotit, fără îndoială, un exemplu.

Să lăsăm deoparte locul în sine. Nu putea fi caracterizat decît printr-un singur adjectiv : formidabil. Conceput pe baza unor criterii ultramoderne, de tip american (pista de dans descoperită, iluminaţia cu neon, barul şi restaurantul deschise în permanenţă, zi şi noapte, arătau clar că gustul şi stilul veneau de peste Atlantic), nu suferea nici cea mai mică critică, poate cu excepţia celei de a se ridica doar la vreo sută de metri de locul unde, în '44 fuseseră lichidaţi cei cinci componenţi ai celui de al II-lea C.L.N. clandestin — păcat de ei, sărmanii băieţi ! — împrejurare, fireşte, destul de neplăcută, pe care poate că tînărul Bottecchiari nu greşise subliniind-o, dacă priveai lucrurile din punctul lui, personal, de vedere, în notiţa în cursive apărută în *Gazzeta del Po*, la două zile după inaugurare. În orice caz, numai unui nebun (nu,

Nino Bottecchiari, bineînţeles : el juca disciplinat rolul pe care-i ordonaseră să-l joace...), numai unui nebun de calibrul lui Geo i-ar fi putut veni în minte să se dedea la o asemenea formă de sabotaj faţă de un local atît de vesel şi de simpatic ! În fond, ce era rău aici ? Dacă lumea, aşa cum lăsase, de altfel, foarte repede şi clar să se înţeleagă, simţea acum nevoia unui local de acest gen, un local în afara Porţilor — deci, într-un fel, afară din propria lor carapace — unde să poată merge după film nu numai să ia o gustare, dar să rămînă uneori pînă-n zori, dansînd în sunetele unui radiogramofon, laolaltă cu alte grupuri şi cu şoferii aflaţi în trecere, ei bine, să fim drepţi, nu avea, oare, lumea perfectă dreptate ? Societatea, zdruncinată de război şi rîvnind să înceapă prin orice mijloc reconstrucţia dorită şi de dorit, încerca să-şi revină. Slavă Domnului, viaţa reîncepea. Şi cînd reîncepea, cum bine se ştie, nu se uita la nimeni.

Feţele care, cu o clipă înainte, exprimau neîncredere, îndoială şi amărăciune se luminau deodată cu maliţiozitate. Şi dacă deghizarea şi tot acest spectacol insistent şi iritant oferit de Geo avea o anume semnificaţie politică? Dacă — şi îşi făceau complice cu ochiul — era un comunist ?

În seara aceea la *dancing*, de exemplu, se apucase să arate-n dreapta şi-n stînga fotografiile familiei moarte în Germania, cu o insistenţă excesivă, ajungînd chiar să-i tragă de pulpana hainelor pe băieţii şi fetele care, în momentul acela — dat fiind că între timp radiogramofonul începuse iarăşi să cînte —, evident că nu se gîndeau la altceva decît cum să se avînte mai repede pe pista de dans. Nu erau deloc poveşti, foarte multe persoane de încredere fuseseră martore. Aşadar, la ce făcea aluzie Geo, ce voia să spună cu toate gesturile şi mişcările lui de apucat, cu pantomima aceea bizară, macabră, împănată cu rînjete mieroase şi strîmbături rugătoare şi totodată ameninţătoare, dacă nu că el şi Nino Bottecchiari, după ce căzuseră recent de acord în privinţa casei de pe strada Campofranco, se împăcau de minune *şi în ce priveşte restul, respectiv politica, respectiv comunismul* ? Dar atunci, dacă el acceptase rolul de idiot folositor, nu părea mai mult decît justificat, în fond, ca aşa numitul „Club al Prietenilor Americii", unde, cineva, în haosul şi entuziasmul primei perioade de după război, crezuse nimerit să-l înscrie pe

Geo din oficiu, luase destul de prompt toate măsurile spre a-l exclude din rîndul membrilor săi ? Să ne înțelegem : probabil că nimeni n-ar fi visat vreodată să-l izgonească. Cel care *voise* scandalul și sancțiunile corespunzătoare fusese întîi și-ntîi el, ce mai tura-vura ! ; la fel, într-o altă noapte de pomină (se petrecuse în februarie '47), cînd se prezentase la ușa Clubului, personalul de serviciu în loc să se afle în fața unui domn decent îmbrăcat, se trezise în fața unui soi de cerșetor și, pe deasupra, ras în cap ca ocnașii — într-un cuvînt, o veritabilă epavă umană, semănînd perfect cu răposatul Tugnín de la Casa lui Dumnezeu —, care se apucase să urle în holul plin de blănuri și paltoane, că nu și nu, să-l lase să intre, fiindcă oricine era înscris reglementar la Club putea să-l frecventeze cum și cînd avea chef. Desigur, excluderile sînt întotdeauna antipatice. Cum să nu. Dar, pe de altă parte : era sau nu adevărat că deja de cîtva timp, mai precis din toamna anului precedent, membrii „Clubului Prietenii Americii" votaseră în unanimitate revenirea cît mai grabnică la vechiul și gloriosul nume de „Clubul Concordiei", restrîngînd ca și odinioară sfera celor înscriși la aristocrații din familiile Costabili, Del Sale, Maffei, Scroffa, Scocca etcaetera și la pătura cea mai elevată a burgheziei — evident, cea catolică, dar în unele cazuri speciale și cea izraelită — aleasă din rîndul proprietarilor de pămînturi și profesiunilor liberale ? Asemeni unui fluviu larg care, revărsîndu-se, inundase pe o mare întindere cîmpiile învecinate, lumea simțea de acum nevoia să reintre în matcă : asta era esența. Ceea ce explica, printre altele, de ce pînă și bătrîna Maria, Maria Ludargnani, care în cursul aceleiași ierni, iarna dintre '46 și '47, redeschisese casa de toleranță de pe strada Arianuova (în numai cîteva săptămîni avea să se dovedească singurul local public, într-un anume fel, din Ferrara, unde mai era încă posibil ca oamenii să se întîlnească fără ca, la un moment dat, opiniile politice și apolitice să scoată capul, înveninînd relațiile dintre ei : și serile petrecute acolo, cel mai ades pălăvrăgind sau jucînd cărți cu fetele, le copiau perfect pe cele din frumoasele vremuri de altă dată...), pînă și ea socotise necesar în noaptea cînd Geo venise să bată la ușă, să-i spună clar și răspicat că el nu, el să plece de acolo exclamînd, după ce se asigurase privind prin vizor că într-adevăr plecase, înghițit de ceață : Numai nenorocitu'

ăsta mai lipsea-n localu' meu ! În concluzie : dacă nimănui nu-i trecuse prin minte că Maria Ludargnani, interzicîndu-i lui Geo accesul în casă, îl privase de un drept al lui, cu atît mai mult trebuiau să admită că membrii „Concordiei" acționaseră față de el în chipul cel mai corect, reglementar și responsabil cu putință. Și la urma urmei, dacă omul nu poate să-l dea afară din casă pe cine crede de cuviință, unde mai e libertate, ce rost mai are să vorbești despre democrație ?

Abia în '48, după alegerile din 18 aprilie, după ce Secția provincială a A.N.P.I. fu obligată să se mute în trei camere din fosta Casă a Fasciei de pe calea Cavour (și apăru, astfel, dovada tardivă că zvonurile despre o aderare la comunism din partea proprietarului casei din strada Campofranco erau absolut fanteziste), abia în vara aceluiași an Geo Josz se hotărî să părăsească orașul. Dispăru pe neașteptate, aidoma unui personaj de roman, fără să lase nici cea mai mică urmă ; și imediat unii spuseră că emigrase în Palestina, luîndu-se după doctorul Herzen, alții în America de Sud, alții într-o țară, undeva „în spatele cortinei de fier".

Continuă să se vorbească despre el încă vreo cîteva luni : la cafeneaua „Della Borsa", la „Doro", în casa de toleranță a Mariei Ludargnani, peste tot. Lui Daniele Josz i se oferi de mai multe ori prilejul să țină dizertații publice pe această temă. Avocatul Geremia Tabet interveni și el în calitate de curator al intereselor deloc neglijabile ale dispărutului. Și între timp :

— Ce nebun ! îi auzea repetînd.

Clătinau blînd din cap, strîngeau din buze în tăcere, ridicau ochii spre cer.

— Dac-ar mai fi avut un pic de răbdare ! adăugau oftînd ; și erau din nou sinceri, din nou sincer îndurerați.

Spuneau că timpul care rezolvă totul pe lumea asta și datorită căruia, din fericire, Ferrara însăși renăștea din ruine identică, egală cu cea care fusese în trecut, timpul avea să-l potolească și pe el pînă la urmă, ajutîndu-l să revină la o viață normală, să se reintegreze : fiindcă, dacă te gîndeai bine, tocmai asta era problema *lui*. Și cînd colo, exact pe dos. Preferase să plece. Să dispară. Să facă pe tragicul : și asta tocmai acum cînd, închiriind palatul de pe strada Campofranco, rămas, în sfîrșit, liber și punînd pe

roate întreprinderea paternă, ar fi putut să ducă o viață comodă, de adevărat domn, și chiar să se gîndească, eventual, să-și refacă familia. Să se căsătorească, sigur că da : fiindcă n-ar fi existat în Ferrara nici o domnișoară, dintr-o familie burgheză bună și chiar foarte bună, căreia, la o adică, să-i treacă prin cap să considere deosebirea de religie drept un obstacol insurmontabil (nu, într-adevăr, nu trecuseră degeaba atîția ani : în privința aceasta anumite norme rigide de altădată deveneau din zi în zi mai puțin sesizabile, mai puțin actuale). Dar cum era el sucit și incapabil să judece calm, firește că nu putea s-o intuiască : cert este că pînă la urmă lucrurile s-ar fi aranjat încet-încet, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic nicicînd. Însă pentru a-i da timpului posibilitatea să rezolve totul, trebuia să știi s-aștepți, să știi să-ți stăpînești nervii. În loc de asta, se mai văzuse oare vreodată o comportare mai nelogică ? Se întîlnise, oare, vreodată, un caracter mai de neînțeles ? Hai s-o spunem cinstit : în realitate, avuseseră chiar prea multă răbdare ! Fiindcă, pentru a pricepe ce soi de individ, ce fel de enigmă vie le căzuse pe cap, episodul cu contele Scocca ar fi putut fi mai mult decît suficient, fără a mai aștepta și restul...

VI

Da, o enigmă.

Și totuși, cînd, în lipsa unor indicii mai sigure, reveneam la acea dublă senzație de ceva absurd și de adevăr revelat totodată, pe care o poate trezi în oricare din noi o întîlnire la căderea serii, exact episodul cu contele Scocca putea să nu conțină nimic enigmatic, nimic care, dacă te gîndeai bine, să nu poată fi înțeles de o inimă cît de cît solidară.

Oh, cît e de adevărat ! Lumina diurnă este plictis, somn greu al spiritului, „plictisitoare veselie“ — precum spune Poetul. Dar faceți să vină, în sfîrșit, ceasul crepusculului, ceasul de umbră și lumină al unui liniștit crepuscul de mai : și atunci se poate întîmpla ca oamenii și lucrurile care vi se păruseră înainte complet normale și indiferente, să vi se arate dintr-o dată drept ceea ce sînt cu adevărat, se poate întîmpla să vă vorbească din-

tr-o dată — şi-n clipa aceea veţi fi ca fulgeraţi — pentru întîia oară de voi şi de ei înşişi.

— De ce stau cu acest om ? Cine e el ? Dar eu care răspund la întrebările lui, care mă pretez la jocul lui, eu, cine sînt ?

După cîteva momente de stupoare mută, două palme răspunseseră fulgerător întrebărilor insistente, deşi politicoase, ale lui Lionelle Scocca. Dar întrebărilor le-ar fi putut răspunde şi un urlet furibund, neomenesc : atît de puternic, încît l-ar fi auzit cu groază tot oraşul, de la înşelătoarele culise rămase intacte ale străzii Mazzini, pînă la zidurile dărîmate din depărtare.

ULTIMII ANI AI CLELIEI TROTTI

„Persoanele a căror afecțiune este cucerită printr-o înșelătorie nu sînt niciodată iubite sincer. Îmi amintesc că un muribund n-a acceptat să schimbe nici măcar două vorbe cu niște persoane care-l iubeau, fiindcă le făcuse să creadă că le iubește."

SVEVO

I

Dacă numești consolator vastul complex arhitectonic al cimitirului din Ferrara, așa cum îi apare celui ce intră din îngusta stradă Borso în imensa piață Della Certosa, riști să ți se rîdă-n nas. În nici o zonă din Italia, și cu atît mai puțin din regiunea Emilia, moartea n-a fost ținută vreodată la loc de cinste... Și totuși, vederea neașteptată a cimitirului la capătul străzii Borso — un simplu maț de legătură, nu mai lung de o sută de metri, strivit de o parte și de alta de frunzișul debordant a două mari parcuri aristocratice, și cu prăvăliile pietrarilor și florarilor îngrămădite toate la început și la sfîrșit —, îți face întotdeauna o impresie plăcută, parcă de sărbătoare.

Ca să ai o idee despre ce înseamnă piața Della Certosa, trebuie să te gîndești la o pajiște întinsă, aproape pustie, presărată ici-colo cu monumentele funerare ale unor iluștri necatoloci din secolul trecut : într-un cuvînt, la un fel de cîmp de exerciții militare. În dreapta, fațada aspră, neterminată a bisericii San Cristoforo, și, arcuit într-un larg semicerc pînă sub zidurile orașului, un portic amplu din prima jumătate a secolului al XV-lea, pe care soarele,

în unele după-amieze, părea să-l încunune cu o aureolă. În stînga numai căsuţe joase de tip rural, numai ziduri scunde mărginind grădinile mari de zarzavat, în care este şi acum destul de bogată această zonă de la periferia oraşului : căsuţe şi ziduri care, spre deosebire de ceea ce există în faţa lor, nu formează nici cel mai mic obstacol în calea lungilor raze de soare ale după-amiezei şi amurgului. În spaţiul cuprins între aceste limite, foarte puţine lucruri îţi vorbesc despre moarte. Pînă şi cele două perechi de îngeri din vîrful extremităţilor porticului, reprezentaţi în clipa cînd aşteaptă semnalul din cer spre a da glas trîmbiţelor lungi, de bronz, duse deja la gură, dacă-i priveşti bine, nu au nimic înfiorător în ei. Îşi umflă pe întrecute obrajii roşii, nerăbdători să sufle, dornici de joacă : înfăţişaţi de artistul baroc cu trăsăturile unor băieţoi zdraveni, probabil de prin împrejurimile Ferrarei.

Poate din cauza aceasta, poate pentru dulcea seninătate a locului şi, bineînţeles, pentru perpetua şi aproape absoluta ei solitudine, piaţa Della Certosa a fost întotdeauna punctul de întîlnire al îndrăgostiţilor. Chiar şi astăzi, unde te duci în Ferrara, dacă ai chef să vorbeşti discret cu cineva ? întîi şi-ntîi în piaţa Della Certosa ; căci, dacă lucrurile o apucă pe făgaşul dorit, nimic mai simplu decît să te îndrepţi apoi spre bastioanele din apropiere, unde găseşti locuri ferite cîte vrei de privirile indiscrete ale doicilor, şi ele destul de numeroase la ceasul amurgului ; dacă, din contră, idila nu merge, nimic mai uşor şi, totodată, departe de a fi compromiţător, decît să te întorci împreună cu persoana respectivă spre centrul oraşului. Este un obicei adînc înrădăcinat, un fel de ritual : probabil la fel de vechi ca însăşi Ferrara. Dăinuia înainte de război, dăinuie şi azi, va dăinui şi mîine. Desigur, campanila bisericii San Cristoforo, retezată la jumătate de o grenadă englezească în aprilie '45 şi rămasă aşa, ca un ciot sîngeriu, sta mărturie că orice garanţie a veşniciei e iluzorie şi, deci, inclusiv mesajul de speranţă ce pare să se desprindă din vibraţia roşie, caldă a soarelui pe porticul intact, nu-i altceva decît un truc, o înşelătorie, o minciună cusută cu aţă albă. Da, se va sfîrşi, mai devreme sau mai tîrziu va înceta să existe — aşa cum, în apropiere, a încetat să mai existe campanila bisericii San Cristoforo — şi dansul zvelt al arcurilor ce se deschid ca două braţe întinse spre lumină, înseninînd şi amăgind sufletele celor

ce-l contemplă. Fără îndoială, odată şi odată se va isprăvi şi cu ele : ca şi cu toate celelalte. Dar pînă atunci, la un pas de miile şi miile de orăşeni morţi, înşiraţi în cimitirul din spate, cît timp pe întinsa suprafaţă de iarbă, semănată ici-colo cu coloane şi lespezi funerare, rezistă cu îndîrjire urzeala paşnică, indiferentă a vieţii, extrem de hotărîtă să nu se lase, să nu se predea, ce profeţie mai mult decît aceea care promite inevitabilul Neant final pare sortită să se piardă în aerul îmbătător al serii apropiate, să rămînă neascultată ?

Atmosfera de manifestaţie populară, aproape sportivă, provocată pe neaşteptate în piaţa Della Certosa de un cortegiu funerar mult prea deosebit de cele normale spre a putea trece neobservat, cortegiu care, într-o după-amiază de toamnă a lui 1946, ţîşnise de pe strada Borso cu fanfara în faţă, atrase imediat atenţia frecventatorilor obişnuiţi ai locului — în primul rînd doici, copii şi perechi de îndrăgostiţi — făcîndu-le pe cele dintîi, aşezate pe iarbă lîngă cărucioare, să-şi ridice uimite ochii de pe ziar sau de pe broderie, pe următorii să întrerupă jocul de-a prinselea sau jocul cu mingea, iar pe ultimii să-şi dea drumul la mîini şi să se îndepărteze brusc unul de altul.

Toamna lui '46. Războiul era acum de domeniul trecutului. Însă, observînd cortegiul care-n momentul acela îşi făcea apariţia în piaţa Della Certosa, prima impresie era de întoarcere la mai şi iunie din anul precedent, la zilele fierbinţi ale Eliberării. La prima vedere, cu inima şi sîngele zvîcnind dintr-o dată, ţi se părea că eşti chemat să asişti iar la unul din tipicele examene colective de conştiinţă, atît de frecvente în epoca respectivă, prin care o societate veche şi vinovată se străduia cu disperare să se reînnoiască. Şi după ce observai în treacăt pădurea de steaguri roşii ce veneau în urma sicriului, cu zeci şi zeci de pancarte amestecate printre ele, pe care scria GLORIE ETERNĂ CLELIEI TROTTI, sau CINSTE CLELIEI TROTTI, MARTIRĂ A SOCIALISMULUI, ori TRĂIASCĂ CLELIA TROTTI, CĂLĂUZĂ EROICĂ A CLASEI MUNCITOARE, purtate de partizani bărboşi, şi mai ales absenţa preoţilor şi clericilor din faţa dricului de clasa întîi, privirea o lua înaintea cortegiului ce se contura stacojiu pe verdele intens al covorului de iarbă, spre ţinta către care se îndrepta : o groapă săpată în pajişte, chiar vizavi

de fațada bisericii San Cristoforo. Deci în afara cimitirului propriu-zis, în pămînt nesfințit : unde, cu excepția unui protestant englez, mort de malarie la Ferrara în 1917, nimeni nu mai fusese îngropat de mai bine de cincizeci de ani.

Însă revenind la cortegiul funerar al cărui capăt se afla acum doar la cîțiva zeci de metri de groapa laică, umilă, ce aștepta deschisă (între timp lumea se revărsa în continuare de pe strada Borso, de-ți venea să crezi că nu se mai sfîrșește), un ochi cît de cît exersat își dădea seama cu ușurință, dintr-o sumedenie de amănunte, că impresia inițială a unei magice întoarceri la atmosfera din '45 fusese înșelătoare.

Să luăm de pildă fanfara care, e bine să precizăm, mergea la oarecare distanță înaintea dricului și cînta în ritm lent marșul funebru de Chopin. Uniformele nounouțe ale membrilor ei — unul din motivele de laudă ale administrației comuniste instalată de curînd la primărie — fără îndoială ar fi încîntat un neștiutor, un străin, dar nu pe cine era în stare să recunoască sub șepcile largi cu cozorocuri lucioase după moda poliției americane figurile blajine și umile ale bătrînilor plini de zel din *Orfeonica* (risipiți cine știe pe unde, săracii de ei, pe vremea atacurilor și schimburilor de focuri care urmaseră după ruperea frontului și insurecția națională !). Dar grijulia punere în scenă, atît de străină haosului genial al unei revoluții, apărea și mai evidentă, dacă lucrul acesta mai era posibil, în grupul compact a nu mai puțin de cincisprezece *arzdóre*, țărănci tipice din regiunea Bassa, care înconjurau de ambele părți dricul ca un fel de gardă de onoare, purtînd, două cîte două, coroane mari de trandafiri și de garoafe. Chipurile pămîntii, puternic marcate de oboseală ale acestor mame cam de aceeași vîrstă cu Clelia Trotti erau suficiente ca să ghicești de unde veniseră și cum veniseră. Convocate din cele mai îndepărtate sate de pe coasta adriatică, de unde plecaseră în zori, înghesuite în trei sau patru automobile, la Ferrara putuseră să se întremeze cu o porție de spaghete, o felie de friptură și un sfert de vin, dar, din păcate, nu și să se odihnească. Aceeași minte birocratică, semn al unor vremuri deja pașnice, care prevăzuse o masă împodobită cu stegulețe roșii de hîrtie, hotărîse apoi, implacabilă, ca îndată după aceea vîrstnicele gospodine să se curețe de praf cum puteau

mai bine și pe urmă să îmbrace peste hainele de toate zilele un fel de tunică bizară : roșie, bineînțeles, și presărată cu o mulțime de minuscule seceri și ciocane negre. Astfel gătite, făceau figura pe care trebuiau s-o facă : de preotese ale socialismului. Dar pasul greoi și nesigur, privirile sălbatice pe care le aruncau în jur (era explicabil : majoritatea vedeau un oraș pentru prima dată !), le trădau cu prisosință. Și te făceau să te gîndești că obositoarea odisee ale căror protagoniste fuseseră încă din zorii zilei era, din nefericire, foarte departe de a se apropia de sfîrșit. Dezbrăcate de tunici peste cîteva ore, urcate în mașinile care le aduseseră în oraș, abia în toiul nopții aveau să se înapoieze la căminele lor. Și cine știe dacă, înainte de a le expedia, avea să-și amintească cineva să le așeze pentru a doua oară, așa cum s-ar fi cuvenit, la masa împodobită cu stegulețe roșii.

Imediat după dric, în spațiul îngust dintre dric și masa anonimă a purtătorilor de steaguri și pancarte, se înșirau pe cînteva rînduri autoritățile.

Erau socialiști, comuniști, catolici, liberali, membri ai Partidului Acțiunii și ai celui Republican, într-un cuvînt, tot fostul directorat al Comitetului de Eliberare Națională clandestin, reconstituit aproape în întregime cu acest prilej. În plus, grupului i se adăugaseră cîteva personalități nu chiar strict politice, ca de pildă inginerul Cohen, președintele Comunității izraelite, sau doamna Bettitoni, primăreasa proaspăt numită.

Astfel că, deși deputatul Mauro Bottecchiari, supranumit de obicei la Ferrara „principele Baroului nostru", acum, după recentele alegeri administrative care marcaseră victoria strivitoare a comuniștilor, nu mai putea fi socotit drept cea mai reprezentativă figură politică a orașului, spre el se îndreptau întîi și întîi privirile tuturor, spre coama lui zbîrlită, de argint, spre fața deschisă, leală, aprinsă la culoare. Da, din punct de vedere politic, onorabilul Bottecchiari era un om sfîrșit („Un reformist gen Turati", începuse să fie calificat cu ironie de către comuniștii). Totuși, în comparație cu bătrînul leu, ce erau ceilalți membri ai fostului Directorat al C.L.N. clandestin ? Cu excepția doctorului Herzen, așa-zisul prefect al Eliberării, emigrat recent în Palestina, nu lipsea nimeni. Era avocatul Galassi-Tarabini, democrat creștin care, preocupat de faptul că se afla într-un cortegiu funerar laic (din

care pricină își rotea în jur ochii albaștri, apoși, părînd mereu gata să se umple de lacrimi) mergea lîngă Don Bedogni, de la Acțiunea Catolică, iar acesta, în basc și în pantaloni, încerca, dimpotrivă, să-și pună în evidență chiar și într-o asemenea împrejurare dezinvoltura și ușurința scînteietoare ce făcuseră din el unul din cei mai ascultați polemiști politici din întreaga regiune. Era inginerul Sears din Partidul Acțiunii care sta, ca de obicei, ceva mai retras, cu mîinile mici încrucișate la spate, zîmbind ușor, ca pentru sine. Era grupulețul republicanilor istorici — farmacistul Ricoboni, croitorul Squarcia, dentistul Canella — după cum se vedea limpede, destul de încurcați, dar dornici să țină și ei pasul. În sfîrșit, era Alfio Mori, fruntașul comunist al Ferrarei, mic, oacheș, cu ochelari, cu un zîmbet vag ce-i dezvelea un pic incisivii superiori, mari și foarte albi, vorbind liniștit cu Nino Bottecchiari, tînărul și promițătorul secretar provincial al A.N.P.I. Ei bine, ce erau în ansamblu acești oameni care mergeau gîrboviți și umili, dacă nu o mică echipă de nulități ? Deputatul Bottecchiari îi depășea cu un cap și, din cînd în cînd, întorcea sfidător împrejur chipul roșu, coleric, dinaintea căruia pînă și rău-famatul Sciagura, trimis să-l atace în plină Giovecca, mai demult, în '22, trebuise să bată rușinat în retragere. Nu încăpea nici o îndoială : măcar pentru ziua aceea — de altfel în armonie cu tonul de polemică inactuală care i se imprimase ceremoniei — tot el era, ca altădată, șeful recunoscut și indiscutabil al antifascismului din oraș. De aceea, nimic mai firesc ca, după ce dricul se oprise alături de groapă și țărăncile din deltă scoseseră din el sicriul de zinc al Cleliei Trotti, deputatul Bottecchiari să înainteze primul spre catafalc. La transferarea rămășițelor pămîntești ale Cleliei Trotti, moartă în temnița din Codigoro cu trei ani în urmă, în timpul ocupației germane, de la cimitirul din Cadigoro la cimitirul orășenesc din Ferrara, nimic nu-l putea opri să nu joace iar rolul de primă mînă ce i se cuvenea. Lui, celui mai vechi tovarăș de luptă socialistă al Cleliei Trotti îi revenea cinstea să înceapă seria discursurilor comemorative.

— Tovarăși ! strigă deputatul Bottecchiari : un urlet răgușit, imperios, al cărui ecou răsună îndelung sub porticul cimitirului.

— Tovarășe ! adăugă, pe un ton mai scăzut, după o pauză, ca și cum s-ar fi pregătit să-și ia avînt.

Pe urmă începu să vorbească gesticulînd. Şi cuvintele lui ar fi ajuns precis pînă în cele mai îndepărtate colţuri ale pieţei (din pricina efortului, chipul deputatului devenise brusc stacojiu), dacă, exact în clipa aceea, de pe strada Borso n-ar fi ţîşnit o motoretă zgomotoasă : o „Vespa“, una din primele care se vedeau circulînd prin oraş după război. Ţeava de eşapament era lipsită de silenţiator. Ba, mai mult. O instalaţie bătătoare la ochi, din metal cromat, vizibilă jos, pe partea stîngă a scuterului, în loc să atenueze pocniturile motorului, avea, în mod evident, efectul contrar : respectiv, le făcea şi mai seci şi mai gălăgioase, în armonie cu mîna nervoasă, adolescentină care le provoca necontenit.

Întrerupt din avîntul său oratoric, deputatul Bottecchiari tăcu. Încruntîndu-şi sprîncenele albe, zbîrlite, îşi aţinti privirea spre capătul pieţei. Era presbit şi, nevăzînd bine, îşi scoase cu un gest nervos al mîinii mari, tremurătoare, *pince-nez*-ul minuscul. În obiectiv intră imaginea îndepărtată a unei fete care, după ce ieşise din strada Borso, încetinise şi acum gonea pe „Vespa“ de-a lungul porticului arcuit al cimitirului, pe la spatele lumii strînse în semicerc. Oh, era vorba, probabil, de o fată foarte tînără, de familie bună — rostiră buzele deputatului Bottecchiari, făcînd o strîmbătură de tristeţe. Cine să fie oare, a cui fiică ? spunea chipul lui descumpănit şi iritat, de parcă ar fi recapitulat mental, în timp ce observa picioarele bronzate, robuste, de adolescentă în jur de cincisprezece ani, întoarsă după cel puţin două luni de şedere la mare la Cesenatico ori la Marina di Cervia (evident, după ce trecuse furtuna războiului, burghezia îşi relua rînd pe rînd vechile obiceiuri !), toate numele celor mai bune familii burgheze din oraş, din care făcuse întotdeauna parte şi familia Bottecchiari. „Ce indecenţă !“, blamă, atunci, cu glas tare, cu amărăciunea celui ce se simte rănit, neînţeles. „Eu mă întreb“, adăugă, arătînd cu mîna întinsă spre tînăra motociclistă, dreaptă în şa, cu bustul slăbuţ, aproape masculin, acoperit de o bluză din mătase neagră şi cu o panglică roşie în păr, „mă întreb dacă poate exista o proastă creştere mai mare de atît !“. Şi mulţimea — sute de feţe scandalizate — se întoarse lent, îndreptîndu-şi privirea într-acolo, cerînd linişte.

— Sst !

Fata nu pricepu sau nu vru să priceapă. Deşi ajunse deja în punctul unde-şi propuse (deputatul Bottecchiari care o văzuse dispărînd îndărătul unei perdele de oameni ceva mai înaltă, fiindcă, pentru a asista mai bine la ceremonie, se sui sus pe parapetul ce delimita spaţiul din faţa bisericii, aşteptase inutil să apară din nou la loc deschis), nu numai că nu socoti oportun să stingă motorul, ci dimpotrivă, deşi oprise, cuteza să se joace mai departe, dînd drumul din cînd în cînd unor acceleraţii bruşte şi zgomotoase.

— Faceţi-o să înceteze, pentru Dumnezeu ! strigă exasperat deputatul Bottecchiari.

— Sst ! repetară energic în cor oamenii cocoţaţi pe parapet : cefe ce se răsuceau, ochi severi ce urmăreau de sus o scenă pe care deputatul Bottecchiari, chiar dacă se ridica pe vîrful picioarelor, tot nu putea s-o zărească. Însă nimeni nu se hotăra să sară jos, nimeni nu risca să-şi piardă locul spre a pune capăt scandalului !

Aşezat pe parapetul de piatră, într-o poziţie bună, de unde vedea totul — pe deputatul Bottecchiari, aşteptînd să-şi poată reîncepe discursul şi, la o distanţă de doi-trei metri, pe fata de pe „Vespa“, ai cărei ochi albaştri exact în clipa aceea se întîlneau cu ai lui — Bruno Lattes tresări.

Se simţea stînjenit (vom explica mai tîrziu pentru ce) şi lăsă capul în jos. Cînd îl ridică peste cîteva secunde, fata privea deja altundeva. Fixa cu evidentă ironie un băiat cam de aceeaşi vîrstă, la fel de blond ca ea, cu aceeaşi expresie dură şi indiferentă în ochii limpezi. Era aşezat drept în faţa ei, pe parapetul de piatră, cu racheta între picioare şi pulovărul alb cu mînecile înnodate în jurul gîtului. Era clar că flirtau — se gîndi Bruno Lattes — de asta îşi dăduseră întîlnire în piaţa Della Certosa ! Dar cine era ea, a cui fiică era ? — continuă, atras pe neaşteptate, spasmodic, de panglica roşie ce lega părul fetei. Era, oare, posibil ca războiul, anii în care el fusese băiat iar ea fetiţă să nu fi lăsat asupra ei nici cea mai mică urmă ? Era oare posibil ca în Italia adolescenţii să fie pretutindeni la fel : *teenagers*[1] complet neştiutori, ieşiţi parcă din paginile unei reviste ilustrate americane ?

---

[1] Tineri între 13 şi 19 ani (engl.).

— De aproape jumătate de oră te aştept, spunea tînărul tenismen, fără să dea semn că ar vrea să se ridice.

— Şi te mai plîngi ! răspunse fata.

Cu o mică strîmbătură batjocoritoare, arătă spre piaţa mişunînd de lume.

— După cîte văd, aveai cum să-ţi petreci timpul, adăugă.

— Sst ! Linişte ! repetară pentru a treia oară oamenii cocoţaţi pe parapet.

Băiatul îşi luă aerul unui „dur“ din filme. Indică rînjind scuterul.

— Vrei să-ţi calmezi odată mînuţa aia nervoasă ? făcu.

— Mai bine hai să mergem, se lamentă fata, care între timp coborîse din şa, oprise motorul şi venea să se aşeze lîngă prietenul ei. Doar nu vrei să rămînem aici ?

— În faţa acestui sicriu unde sînt închise rămăşiţele pămînteşti ale Cleliei Trotti, ale neuitatei noastre Clelia, atacă, din colţul său, deputatul Bottecchiari pe un ton ce vestea că peste o clipă lacrimi mari aveau să-i brăzdeze obrajii apoplectici —, nu pot, tovarăşi, prieteni, concetăţeni, să nu mă întorc la un trecut comun. Dacă-mi amintesc bine, Clelia Trotti şi cu mine, cel care vă vorbeşte, ne-am cunoscut în aprilie 1904...

Întorcîndu-se încet, Bruno Lattes începu să privească în direcţia oratorului. Dar tresări din nou. Nu cumva-l cunoştea pe omuleţul de colo, cel îmbrăcat în negru, care sta drept şi ţanţos lîngă deputatul Bottecchiari ? Nu era cumva Cesare Rovigatti, cizmarul din piaţa Santa Maria in Vado ?

Ce puţin timp trecuse — îşi spuse apoi cu durere — de cînd în august, deci după 25 iulie ’43, părăsise Ferrara pentru Roma şi, peste nici măcar un an, pe aceasta pentru Statele Unite ale Americii ! Şi totuşi, cîte se petrecuseră în acel scurt răstimp !

La începutul ultimilor trei ani de groază, părinţii lui, care nu consideraseră niciodată că trebuie să fugă, nu acceptaseră niciodată să se înarmeze cu acte false, fuseseră luaţi şi duşi de nemţi : acum numele lor figurau împreună cu alte aproape două sute pe placa memorială pusă de Comunitatea izraelită pe faţada templului din strada Mazzini. Iar el ? El fugise din Ferrara. Plecase la momentul oportun, spre a nu împărtăşi soarta tatălui şi a mamei lui,

sau, eventual, spre a fi împuşcat, în decembrie următor, de republicanii din Salò ; avînd în plus, pe lîngă cîştigul de a-şi fi salvat pielea, şi pe acela de a fi apucat pe drumul unei cariere universitare demne şi calme (deocamdată, se înţelege, doar cu titlu provizoriu, era un simplu *Lecturer in Italian,* dar în curînd avea să fie angajat definitiv ; ceea ce i-ar fi permis ca, peste alte cîteva luni de aşteptare, să obţină mult rîvnita cetăţenie americană...).

Ultimii trei ani contau în adevăr cît o viaţă. Şi totuşi, cu voia Domnului — continua să-şi spună Bruno Lattes, clătinînd, fără să-şi dea seama, aprobator din cap — Rovigatti nu părea îmbătrînit aproape deloc, pînă şi părul negru, uşor încărunţit rămăsese mai mult sau mai puţin la fel. La fel ca deputatul Bottecchiari şi toţi ceilalţi antifascişti ferrarezi, prezenţi astăzi în mod oficial la funeraliile Cleliei Trotti, pe care-i cunoscuse pe rînd şi-i frecventase în '39 ; la fel ca Ferrara care, lăsînd la o parte stricăciunile pricinuite de război, de altfel pe cale de a fi înlăturate, i se păruse încă din primul moment absolut identică, egală cu oraşul copilăriei şi adolescenţei lui (însăşi casa unde se născuse şi crescuse îi fusese restituită intactă, chiar dacă nu mai avea nici o mobilă, intactă ca o găoace goală...) şi pentru Rovigatti — poate mai ales pentru el ! — se părea că timpul trecuse în van, ba pur şi simplu se oprise.

Iată deci — conchise — bătrîna şi mica lume a provinciei pe care o lăsase în urmă. Iată-i deci pe toţi, turnaţi parcă în ceară, toţi identici, egali cu ei înşişi. Dar Clelia Trotti ?

Ultima dată o întîlnise cu o zi înainte de plecare, exact acolo, în piaţa Della Certosa, aproximativ pe locul unde se odihnea acum sicriul ei ; şi în amintirea lui, în timpul celor patruzeci de luni nespus de lungi care urmaseră, Clelia Trotti rămăsese neschimbată.

Ce mult ar fi vrut s-o fi găsit şi pe ea turnată în ceară, nemişcată ca o statuetă grotescă de care, cu un amestec de milă şi derîdere, să fi putut dispune după plac ! I-ar fi spus zîmbind : „Vedeţi că aveam dreptate cînd vă promiteam că am să mă întorc ? Vedeţi că greşeaţi cînd nu aveaţi încredere ?“

Să nu se schimbe nicicînd, să rămînă mereu identică, egală cu cea pe care o văzuse ultima după-amiază înain-

tea plecării, înainte de a tăia coarda salvîndu-se... Era ceea ce ar fi *pretins* şi de la ea, dacă între timp n-ar fi murit.

II

În toamna tîrzie a lui 1939, cam la un an de la promulgarea legilor rasiale, cînd se hotărî să pornească în căutarea Cleliei Trotti, Bruno Lattes nu ştia nimic despre ea. Din auzite se părea că este o femeie micuţă, uscată şi neîngrijită, în jur de vreo şaizeci de ani : arătînd ca un fel de călugăriţă pe care, dacă o întîlneai pe stradă, nici n-o observai. Dar, în fond, cine în toată Ferrara putea afirma că o cunoştea personal, sau, pur şi simplu, îşi mai amintea că există ? Pînă şi deputatul Bottecchiari, deşi o frecventase foarte mult în tinereţe, la începuturile carierei lui politice, cînd conduseseră împreună legendara revistă *Fiaccola del Popolo* (după cîte se şoptea, fuseseră amanţi, cel puţin pînă la izbucnirea primului război mondial...), pînă şi el avea aerul că-i pierduse complet orice urmă.

— Iată-l şi pe micul nostru Lattes ! strigase deputatul, din spatele monumentalei mese în stil renascentist ce-i slujea drept birou, atunci cînd Bruno se dusese în mod special la el spre a afla ceva despre bătrîna învăţătoare. Hai, intră ! adăugase vesel, văzîndu-l că rămăsese nehotărît în prag. Ce mai face papà ?

Spunînd acestea, îi întindea lui Bruno o dreaptă viguroasă, în semn de salut şi de încurajare, iar între timp, sculîndu-se pe jumătate din jilţul comod, avocăţesc, căptuşit în întregime cu mătase roşie, îl scruta binevoitor din cap pînă-n picioare. Însă, cum auzi numele lui Trotti, se închise rapid în cea mai precară rezervă.

— A, da... stai puţin..., răspunse, evident încurcat, cineva, nu-mi mai amintesc cine, parcă m-a informat că stă... că s-ar fi dus să stea pe undeva pe lîngă Saraceno... pe strada Belfiore...

Apoi devie discuţia spre alte teme : războiul, acel *drôle de guerre*, intervenţia probabilă a Italiei, de fapt „a lui Mussolini“, următoarele „lovituri“ posibile ale lui Hitler. „Ei, da“, spuneau între timp ochii lui albaştri, plini de vinişoare roşii, scînteind ironici şi triumfători,

„ei, da ! Douăzeci de ani *pînă și voi* m-ați privit cu suspiciune, m-ați evitat și m-ați disprețuit, ca antifascist, subversiv, adversar al Regimului, iar acum că scumpul *vostru* Regim vă azvîrle afară, iată-vă la Canossa, cu urechile pleoștite și coada între picioare !“

Discuta mereu despre altceva, dar fără să părăsească sfera politicii internaționale și tipicele elucubrații pe teme militare — denumite de fasciști cu sarcasm „strategie înaltă“ — care, atunci cînd radioul transmitea buletinul zilnic de știri de pe frontul oprit la linia Maginot, umplea însăși cafeneaua Della Borsa. Era limpede că de data aceea — se gîndi Bruno — nu voia ca discuția să părăsească un atare făgaș. Tonul de complicitate blîndă nu trebuia să dea naștere nici unui echivoc în cel care-l asculta : hotărît nu. Spre a-l justifica era suficientă prietenia care-l legase pe tatăl său, și el tot avocat, de Botteechiari, încă din anii îndepărtați ai liceului (de fapt, mai degrabă decît prietenie se putea numi stimă și considerație între doi colegi burghezi înstăriți !), și care continuase între ei, chiar și după marșul asupra Romei, chiar și după asasinarea deputatului Matteotti, făcîndu-i să schimbe, zîmbindu-și de la distanță, de pe un trotuar pe altul al bulevardului Giovecca, saluturi solemne și confidențiale, cum cereau vechile uzanțe... Astfel că pentru Bruno fu o surpriză extraordinară ca mai tîrziu, la sfîrșitul „simpaticului lor conciliabul“ — cum se exprimase avocatul — tocmai deputatul, pe punctul de a-și lua rămas-bun, să revină spontan la subiectul Clelia Trotti.

— Dacă reușești să dai de ea, salut-o din partea mea..., spuse cu un rînjet cordial, în ușa întredeschisă, bătîndu-l pe Bruno pe umăr.

Și apoi în șoaptă :

— Nu-l cunoști pe Rovigatti, Cesare Rovigatti, cizmarul care-și are prăvălia în piața Santa Maria in Vado, lîngă biserică ?

— El ne-a pingelit întotdeauna pantofii, răspunse Bruno.

Simți că roșește.

— Dar de ce ?

— Este omul care-ți poate spune unde stă Trotti, îi explică deputatul. Caută-l și întreabă-l. Dar atenție, adăugă ușor cu un suflu (între timp deschizătura ușii cu

geamuri translucide se redusese la o simplă crăpătură) : *ea* este supravegheată, ai grijă !

Cînd ajunse jos, gata să treacă pragul porții de la stradă, primul lucru pe care-l făcu Bruno fu să privească-n sus, spre cadranul slab luminat al ceasului din piață. Era șapte. De ce să nu se ducă imediat la Rovigatti ? reflectă. Dacă se grăbea, putea foarte bine să-l mai prindă încă în chichineața lui. Era tipul care nu închidea niciodată înainte de opt, opt și jumătate.

Așteptă momentul cel mai prielnic pentru a se strecura afară fără a da de bănuit. În sfîrșit se hotărî și, străbătînd în grabă scuarul din față, la ora aceea arhiplin de lume ca întotdeauna, se furișă sub porticul Domului.

Mergea acum ceva mai lent, cu mîinile înfundate în buzunarele impermeabilului, gîndindu-se la primirea ambiguă pe care i-o făcuse Bottecchiari.

Îi revedea chipul, așa cum îi apăruse la sfîrșit, în ușa întredeschisă. Spusese : „Rovigatti“ și, în același timp, clipise cu subînțeles. Ei bine, ce voia să spună deputatul Bottecchiari cu acea ocheadă complice ? Voia oare ca prin semnul acela destul de vulgar și prin numele pe care i-l șoptise să-i ceară indirect scuze fiindcă în timpul conversației pedalase cam prea mult pe generalități ? Sau voia pur și simplu să facă aluzie la legătura care-l unise odinioară și, poate, cine știe, încă-l mai unea tainic de vechea lui tovarășă de luptă : aluzie suficientă-n sine spre a lua celor spuse orice încărcătură *politică* ? De fapt, cam așa se comportau de obicei la Ferrara, cînd își mărturiseau ca între bărbați — dar mai ales ca între burghezi ! un pic lăudîndu-se și un pic rușinîndu-se, o legătură cu o fată din popor. Exact așa, și asta din vremuri imemoriale. Dar, pe de altă parte, nu era destul de ciudat ca deputatul Bottecchiari, fost deputat socialist, vechi antifascist, unul care, după toate aparențele, nu-și plecase niciodată capul, să adopte, nu contează că doar pentru o clipă, nu contează că din amuzament sau din cochetărie, aerul batjocoritor, stupid și crud al turmei de conformiști ce ocupau cu aroganță străzile, cafenelele, cinematografele, sălile de dans, terenurile sportive, frizeriile, pînă și casele de toleranță, excluzîndu-l cu autoritate pe oricine era ori părea altfel ? Adevărul era că

nici măcar deputatul Bottecchiari nu reuşise să scape nealterat, fără nici o degradare a caracterului, a tinereţii lui puternice şi drepte, de sub teascul deceniilor care, din '15 în '39 văzuseră la Ferrara, ca de altfel pretutindeni în Italia, decăderea progresivă a oricărei valori. Da, de acord : colegii lui avocaţi, toţi fascişti, spumegau literalmente de furie cînd, în timpul peroraţiei, lăsa să se înţeleagă ce gîndea. Fără îndoială că destui ar fi vrut să intre tare-n el, să-l apuce de reverele de la togă şi să-i strige cu o mutră feroce : „Aţi vrut să insinuaţi aşa şi pe dincolo, nu ? Recunoaşteţi !" Dar fapt este că îl lăsaseră să cînte : mulţumiţi, în fond, că-l mai obligaseră încă o dată pe bătrînul luptător să spună şi să nu spună, să facă iar aluzii, întruna, neobosit, ceea ce cu trecerea anilor devenise un fel de tic, de viciu, expresia unei a doua naturi. Ce mai : dacă deputatul Bottecchiari, în ciuda trecutului său, putuse totdeauna să-şi permită ca la întoarcerea acasă de la tribunal sau de la birou, să o apuce în fiecare zi, pe jos, pe bulevardul Giovecca, fluturîndu-şi trufaş coama de un alb strălucitor, aproape luminos, în faţa puţinilor prieteni şi nenumăraţilor duşmani, toate acestea nu se putuseră petrece fără ca în adîncul lui să fi pierdut şi el ceva.

Cufundat în aceste gînduri care-i strîngeau inima ca într-un cleşte chinuitor, lovindu-se şi lăsîndu-se lovit de trecători, Bruno urcă lent pe strada Mazzini şi strada Saraceno. „Ce scîrbă !", şuiera din cînd în cînd printre dinţi. Privea cu ură vitrinele scînteietoare, lumea oprită-n faţa geamurilor ca să observe marfa expusă, negustorii ieşiţi în pragul prăvăliilor şi magazinelor, şi semănînd ca atitudine — după cum se spunea — cu vrăjitoarele care vegheau, jumătate înăuntru, jumătate afară, la uşile bordelurilor de pe strada Colomba, de pe strada Sacca etcaetera. Încă umilit de pasiunea care pînă în luna august a aceluiaşi an făcuse din el sclavul uneia din cele mai strălucitoare şi mai curtate fete din Ferrara, Adriana Trentini, avea impresia că femeile — frumoase, blonde şi mai cu seamă elegante — care veneau din sens opus, atingîndu-l în treacăt, fără să-l vadă, purtau în felul lor de a fi şi de a se comporta, adorabil şi totodată detestabil, amprenta unei depravări prost disimulate. „Ce putreziciune, ce ruşine !", continua să repete furios şi nu tocmai în şoaptă.

Dar pe măsură ce mergea înainte, pe măsură ce străzile deveneau tot mai înguste şi mai puţin luminate — într-un cuvînt, pe măsură ce se îndepărta de centru şi se apropia de acea parte a oraşului toată numai străduţe întortocheate, greu de străbătut, pe jumătate pustii, unde, după cîte părea, Clelia Trotti se resemnase să trăiască — mînia şi dezgustul îi scădeau. Luînd-o la stînga, pe strada Borgo di Sotto, ajunse în dreptul străzii Belfiore. Era gata să traverseze şi s-o apuce într-acolo. Însă cel puţin pînă în punctul unde străduţa da cotul, dindărătul obloanelor închise ale caselor abia se strecura cîte o lumină gălbuie. Cui să se adreseze, unde să sune ? Lumea era acum la masă (la el acasă probabil că îl aşteptau...). Amintindu-şi de Rovigatti, merse pînă la urmă mai departe.

În faţă îi apăru pe neaşteptate piaţa Santa Maria in Vado înecată în ceaţă ; faţada întunecată a bisericii într-o parte, gaura neagră a străzii Scandiana drept înainte, la mijloc mica fîntînă asaltată de femei guralive, iar împrejur căsuţe şi dughene mizere, de unde ieşeau, laolaltă cu mirosul de castane coapte şi turte de castane, tot soiul de sunete uşoare : o nicovală lovită fără forţă, plînsul înăbuşit al unui copil, o „noapte bună“ şi un „la revedere“ schimbate, între doi oameni în vîrstă, sub un portic invizibil, un clinchet de pahare... ; zgomotele calme şi plăcute de la încheierea zilei unui meşteşugar sau muncitor. Privirea i se îndrepta iute spre stînga, spre o vitrină mică, luminată ceva mai intens. Rovigatti era acolo, aşezat la măsuţa lui de lucru : silueta lui familiară se putea zări prin geamul aburit al vitrinei. O luă imediat într-acolo. Şi totul se petrecu de parcă el ar fi stat nemişcat şi imaginea neschimbată a cizmarului casei i-ar fi venit în întîmpinare prin ceaţă.

Intră, îşi scoase pălăria, îi dădu mîna lui Rovigatti pe deasupra măsuţei, se aşeză în faţa lui şi obţinu pe dată, fără nici o dificultate — ba chiar cu o docilitate oarecum ostentativă din partea gazdei — adresa exactă şi completă a învăţătoarei : strada Fondo Banchetto 36, la familia Codecà. Apoi se apucară să vorbească despre o infinitate de alte lucruri. Astfel încît, o dată-n plus, şi în seara aceea se întoarse acasă cînd cina era de mult terminată.

A doua zi sună la casa din strada Fondo Banchetto 36. Şi sigur că, dacă ar fi fost primit imediat, dacă la uşă nu s-ar fi prezentat o femeie grasă, cu un şorţ de satin negru, cu însemnul fascist prins în piept, părul cărunt şi aerul bănuitor(„Sora ei", îi explicase mai pe urmă, sec, Rovigatti) spunîndu-i că învăţătoarea nu era acasă ; dacă în ziua următoare n-ar fi apărut tot ea să-l anunţe că învăţătoarea avea lecţie şi de aceea nu putea primi pe nimeni ; iar în cealaltă că nu se simţea bine ; apoi că plecase la Bologna, de unde nu se întorcea pînă săptămîna viitoare, şi tot aşa mereu, săptămîni şi săptămîni la rînd, după toate probabilităţile el şi Rovigatti n-ar fi putut să se împrietenească atît de mult, cum se împrieteniră. De fapt pricepuse rapid că trebuia să facă anticameră serioasă la Santa Maria în Vado. Însă pentru cît timp ? — îşi pusese imediat întrebarea. Oare Clelia Trotti aflase despre tentativele lui de a o cunoaşte ? Oare sora ei, Codecà, după numele soţului, îi spusese că trecea pe acolo aproape zilnic ?

De fiecare dată apăsa pe butonul soneriei cu inima zvîcnind ; şi de fiecare dată avea o nouă deziluzie. Respins, o apuca spre piaţa Santa Maria in Vado, aflată la nici două sute de metri depărtare. Nu, uşa cu geamuri a lui Rovigatti n-avea s-o găsească niciodată închisă : de asta putea fi sigur. Ajungea s-o împingă cu două degete şi cizmarul era veşnic acolo, cu părul lui lucios ca tăciunele, căzîndu-i încă tinereşte pe fruntea palidă, cu tîmplele pline de punctişoare negre, cu zîmbetul, cu ochii lui întunecaţi, parcă febrili, care-l priveau de jos în sus. „Bună seara, domnişorule Bruno, ce mai faceţi ?", spunea Rovigatti. „Veniţi înăuntru, luaţi loc." Şi lui aproape nu i se părea adevărat că poate lua loc.

Uneori vorbeau pînă după nouă. Şi în timpul acesta, stînd pe bancheta din faţă, Bruno îl observa cum lucrează.

Rovigatti trăgea spre el, energic dar măsurat, sfoara înfăşurată în jurul palmelor, nu mai puţin dură decît talpa din care tăiase mai înainte forma unei pingele ; din comoditate, păstra veşnic în gură un pumn de ţinte, pe care limba şi buzele le scoteau la iveală, în funcţie de necesităţi, cu o promptitudine şi o precizie uimitoare ; bătea cu ciocanul, cu un automatism neobosit, în încălţămintea pe care o ţinea zdravăn între genunchii strînşi ca o menghină... Ce priceput şi ce sigur era ! — se gîn-

dea Bruno. Ce forţă, ce conştiinţă de sine părea să găsească Rovigatti în exercitarea acestei munci manuale ! Era clar că discuţia nu-l împiedica deloc să lucreze cu mîinile lui mari, înnegrite, incredibil de bătătorite. Ba dimpotrivă. În unele momente, un cui înfipt în grosimea tălpii cu o singură lovitură de ciocan părea să-l ajute mai bine la sublinierea unei idei, decît orice fel de raţionament suplimentar.

Şi totuşi, ce anume continua încă să-i despartă ! — i se întîmpla să se întrebe adesea. Ce-l împiedica să se bucure mai repede din partea lui de o încredere deplină, absolută ? Să fi fost deosebirea de clasă ? Era oare posibil ?

Într-adevăr, atunci cînd vorbea de rău fascismul (în fond era un simplu expedient pentru a-l atrage de partea sa, pentru a-l simţi mai puţin distant şi, mai cu seamă, pentru a obţine ca, graţie bunelor lui oficii, porţile împărăţiei Cleliei Trotti să i se deschidă mai devreme decît fusese stabilit), el ori se limita să asculte, ori îi răspundea pe un ton placid, exagerat de obiectiv, dacă nu chiar rece.

— Nu, n-aş spune, ajunse odată să replice, după o uitătură rapidă afară, în piaţă : de parcă s-ar fi temut ca un eventual trimis al O.V.R.A. să nu se fi apropiat, protejat de întuneric, pînă la cîţiva metri distanţă şi acum să stea cu urechea lipită de zid, ascultînd tot ce spuneau ei. „Nu, n-aş zice. Au făcut şi fasciştii ceva bun."

În mod evident triumfa. Şi nu numai pentru că domnişorul Bruno, fiul unor oameni bogaţi, proprietari ai palatului de pe strada Madama (evrei, de acord, dar bogaţi : şi, de cînd e lumea lume, corb la corb nu-şi scoate ochii...), cărora de circa douăzeci de ani le pingelea pantofii, venise să-i facă o vizită, dar şi fiindcă, acum o clipă, îşi putuse permite luxul de a recunoaşte adversarului comun unele mici merite. El, unul, nu era bogat — avea aerul că spune. El, Cesare Rovigatti, se născuse şi crescuse în tabăra celor săraci, a persecutaţilor, a asupriţilor. Cum adică ? Pentru că Cesare Rovigatti era doar un simplu cizmar, doar pentru atît i se pretindea o duşmănie obtuză, o ură oarbă şi nediscriminată ? A, nu, era mult prea comod ! S-au dus timpurile în care cei bogaţi şi puternici se puteau servi de poporul muncitor ca de o masă de manevră, păstrînd pentru ei monopolul sentimentelor

elevate ! Gata cu asemenea echivocuri ! Dacă astăzi *cineva* își mai făcea încă iluzia că ar putea s-o ia de la capăt cu vechile trucuri ale trecutului, încredințînd clasei muncitoare nobila misiune de a scoate din foc niște castane care n-o priveau, ei bine, cu atît mai rău pentru acest *cineva !*

Părea să prefere mai degrabă alte subiecte decît cele politice. De pildă, literatura.

Lui Bruno îi plăcea Victor Hugo ? — îl întreba. Ce carte neînsemnată era *Nouăzeci și trei !* Dar *Mizerabilii ?* Dar *Omul care rîde ?* Dar *Oamenii mării ?* În Italia numai Francesco Domenico Guerazzi, în secolul nouăsprezece, făcuse ceva asemănător în materie de romane, însă la un nivel cu mult inferior. Totuși, în ansamblu, ce dezastru era literatura italiană, dacă o analizai din punctul de vedere al proletarului, ținînd cont de gradul de instrucție la care poate aspira proletariatul în țara noastră ! Dacă-i scuturai bine, din toți poeții rămînea numai Dante, cel mai mare poet din lume. În schimb, cei care veniseră după el, în loc să scrie *pentru* popor, scriseseră întotdeauna *pentru* stăpîni. Petrarca, Ariosto, Tasso, Alfieri (chiar așa, pînă și Alfieri !), Foscolo : numai lucruri pentru o *élite.* Cît despre *Logodnicii,* prea mult miros de sacristie, prea multă reacțiune ! Nu : dacă un om dorea încă să mai citească ceva demn — putea să fie modest, dar demn — trebuia să facă un salt zdravăn pînă la Carducci din *Cîntecul iubirii* sau la Stecchetti din unele satire sociale. Dar apropo : lăsîndu-l la o parte pe degeneratul de D'Annunzio și lăsîndu-l la o parte pe Pascoli, astăzi cum mai stăteam cu literatura ? El, din păcate, nu dispunea de timpul necesar pentru a fi la curent : Biblioteca orășenească închizînd la șapte, nu-i permitea nici unui muncitor, chiar unuia ca el, fără obligații familiale, să profite în orele serii de serviciile ei. Cu domnișorul Bruno, în schimb, era altceva. Deși, ca izraelit, nu mai putea frecventa Biblioteca orășenească, preda deja la școala medie izraelită de pe strada Vignatagliata, așa că se putea considera, fără nici o reținere, profesor, chiar dacă nu-și luase încă diploma. Ei bine, instruit cum era și precis în temă cu ultimele noutăți, domnișorul Bruno credea cu adevărat că mai existau acum, în Italia, scriitori buni ?

Bruno tăcea, cuprins pe neaşteptate de un adînc sentiment de inutilitate, aproape de neputinţă.

— În privinţa asta aş fi gata să pariez, încheia atunci Rovigatti, clătinînd din cap, că astăzi nu se mai face nimic frumos, nimic într-adevăr util !

Dar, de fapt, subiectul care-l făcea pe Rovigatti să se simtă cel mai mult în largul său era meseria.

Era o meserie umilă — zicea — ba chiar foarte umilă : nimeni nu era mai convins de asta decît el. Însă, datorită ei, nu numai că putuse s-o scoată binişor la capăt încă din copilărie, ci şi să reziste, fără să-şi îndoaie spinarea, în toţi anii aceia de dictatură. Şi pe urmă, ce credea domnişorul Bruno, că meseria de cizmar nu avea şi laturi interesante ? Orice activitate omenească le are : cu condiţia s-o exerciţi cu pasiune, să pătrunzi în miezul ei, să-i cunoşti tainele.

În asemenea clipe vorbea fără nici un fel de ironie, fără nici o urmă de resentiment ; iar Bruno, ascultîndu-l, uita încet-încet de propria lui tristeţe şi sfîrşea prin a se simţi aproape fericit.

În mîna lui, un pantof scîlciat devenea totdeauna ceva viu. După modul cum clientul căscase un vîrf, tocise un flec, deformase o căpută, Rovigatti putea să-i intuiască infailibil caracterul. Înainte de a se apuca să repare un pantof, obişnuia să-l cîntărească-n mînă, apropiindu-l de lumina becului care atîrna deasupra măsuţei de lucru, cu zîmbetul îngăduitor al artistului care, atunci cînd aduce pe lume un personaj, este dispus să-l vadă înfăptuind cele mai teribile mîrşăvii, numai să aibă o existenţă cît mai convingătoare.

— Vedeţi dumneavoastră, de la domnul ăsta o să fie cam greu să scot banii, spunea, de exemplu, răsucind în mîini nişte pantofi escarpen, de lac, foarte strîmţi, ce păreau noi, dar ascundeau sub vîrfurile ascuţite serioase semne de uzură ; şi precauţia cu care-i punea sub ochii lui Bruno, cu scopul ca domnişorul Bruno să-i cerceteze cu interesul pe care-l meritau, îl făcea să ghicească fără greş pe proprietarul obiectelor respective, care nu era altul decît Edelweiss Fegnagnani, unul din cei mai cunoscuţi „desfrînaţi" din oraş.

— Şi tu, blondă frumoasă, fii atentă pe unde umbli ! murmura cu un zîmbet de simpatie, trecîndu-şi degetul

mare peste tocul foarte înalt, ascuțit ca un pumnal, al unui pantof de damă, din piele de crocodil, pe care o călcătură energică, exuberantă, victorioasă îl dezlipise de ambele părți.

Odată îi arătă lui Bruno, printre altele, și pantofii deputatului Bottecchiari, „prințul Baroului nostru" (spuse chiar așa, nu fără oarecare sarcasm : dar în timp ce-i observa gînditor, ochii îi ardeau de pasiunea luptei, de fidelitate și de perseverență).

— Bineînțeles, are și el defectele lui, adăugă după cîteva clipe, dar este o persoană pe care te poți bizui. Ce contează dacă s-a îmburghezit ? Cîștigă, și încă bine ; are o casă frumoasă, o soție frumoasă — firește, frumoasă la vremea ei : acum s-au adunat și la ea vreo cincizeci de ani ! — ; cu inteligența lui, cu calitățile lui de orator, pînă și fasciștii-l respectă, îi fac curte. Un singur lucru importă : anul trecut cînd au vrut iar să-i dea carnetul, știți ce le-a spus ? Le-a dat cu el peste bot !

Și între timp învîrtea întruna în mîini pantofii deputatului Bottecchiari (o pereche de pantofi maro, cu vîrful pătrat : pantofii unui om sangvin, optimist, cu o masă de peste un chintal), lîngă care luptase încă din tinerețe în rîndurile Partidului Socialist Italian al lui Giacomo Matteotti, Filippo Turati și Anna Kuliscioff, și fusese atacat în '24, în localul Cooperativei de consum a lucrătorilor de la tramvaie ; amîndoi salvîndu-se numai printr-o adevărată minune, pe o ieșire secundară.

Arătă cu bărbia afară, spre strada Fondo Banchetto.

Era adevărat că nici el, nici ceilalți prieteni de odinioară — continuă — nu se mai întîlneau cu deputatul Bottecchiari de aproape douăzeci de ani. Și totuși, cu nici o săptămînă în urmă, văzîndu-l trecînd în sens opus pe celălalt trotuar al bulevardului Giovecca (de cealaltă parte a baricadei ! se gîndi Bruno — ; și se simți mai solidar ca oricînd cu Rovigatti, cu Cleia Trotti și cu toți oamenii sărmani, trădați și uitați, pe care și-i imagina venind după ei ; mulțumit și fericit că este cu ei acum și pentru totdeauna...), cu nici măcar o săptămînă în urmă, deputatul, jovial și expansiv ca de obicei, îi strigase, ridicînd un braț și agitîndu-l deasupra capului :

— *Ciao*, Rovigatti !

III

Într-o bună zi, ușa casei de pe strada Fondo Banchetto se deschise fără ca în prag să apară binecunoscuta figura dolofană a doamnei Codecà. Trebuia să se întîmple. În orice basm care se respectă (putea să fie trei și jumătate după-amiaza ; liniștea cartierului complet pustiu avea într-adevăr ceva ireal), este rar ca acțiunea să nu se încheie prin dispariția sau prin metamorfoza Monstrului. Deodată vraja se rupsese, doamna Codecà dispăruse. Prin urmare, cine putea să fie persoana care venise să deschidă în locul ei, dacă nu Clelia Trotti ? Precis era ea — își spunea Bruno — : femeia micuță, uscată și neglijentă, genul acela de călugăriță despre care vorbea lumea, nu putea fi alta decît ea. De altfel, ca să te convingi, ajungea să-i vezi ochii. Erau ochii minunați ai fetei frumoase care fusese discipola Annei Kuliscioff, ai energicei eroine a clasei muncitoare, iubită în tinerețe de deputatul Bottecchiari...

Lepădîndu-și pielea de balaur, recăpătîndu-și printr-un miracol adevăratul chip, Clelia Trotti, întocmai ca prințesele din basme, zîmbea cu blîndețe tînărului oprit pe trotuarul dinaintea ușii, de aerul lui surprins și perplex. Ar fi fost suficient un : „Intrați, veniți, știu din ce cauză sînteți aici" ; și basmul cu ușa ce se închidea lent în spatele lor, în liniștea ca de vată a străzii Fondo Banchetto ar fi avut un sfîrșit perfect, impecabil. Dar fraza nu fu rostită. Zîmbetul dulce, dezmințit de altfel de expresia cercetătoare a privirilor albastre, era doar întrebător. Întreba : „Cine sînteți dumneavoastră ? Ce vreți ?". Așa încît, cel puțin de data aceasta, lui Bruno nu-i fu greu să-și dea seama, să înțeleagă. Era clar — se gîndi : nimeni nu pronunțase pînă atunci numele lui în fața Cleliei Trotti : nici doamna Codecà, nici Rovigatti ! Trebui, deci, să-și spună numele și prenumele, rămînînd de cealaltă parte a pragului încă interzis : pe silabe, „Bruno" și „Lattes". În orice caz, fu destul pentru ca după uimirea ce se răspîndise pe chipul Cleliei Trotti — o uimire sinceră și totodată o acceptare plină de încredere, în timp ce o undă de tristețe generoasă făcea să i se întunece irisul limpede —, realitatea să-și reia locul și dimensiunile obișnuite.

„Fiţi atent, că *ea* este supravegheată !“, îi spusese deputatul Bottecchiari în şoaptă. Se referea la O.V.R.A., la poliţie. Dar, o dată mai mult, privite de aproape, lucrurile apărură altfel.

— Veniţi să vorbim în sufragerie, murmură bătrîna învăţătoare, după ce-l introdusese pe Bruno în vestibulul de la intrare şi închisese uşa de la stradă.

Acum mergea înaintea lui, în vîrful picioarelor, pe un coridor umed şi întunecos. Ţinîndu-se după ea, încercînd să nu facă zgomot şi, în acelaşi timp, observînd-o cum umblă cu toată precauţia de care era în stare, îi fu din nou uşor să ghicească. Dacă Clelia Trotti era supravegheată, era supravegheată mai ales *în casă*. Adevăraţii temniceri ai Cleliei Trotti erau doamna Codecà şi soţul ei (prima, învăţătoare titulară, încă în activitate ; al doilea, casier la „Cassa Agricola“, citadela burgheziei agrare din oraş). Şi O.V.R.A. ? O.V.R.A. ştia perfect ce făcea. Lăsînd-o pe bătrîna de şaizeci de ani, aflată în „libertate condiţionată“ sub controlul domestic al celor doi demni soţi — evident, persoane cu mult prea mult bun-simţ ca să-i permită acestei rude şi musafire incomode să primească vizite suspecte —, se putea limita să se arate doar din cînd în cînd ; iar între timp, să doarmă în linişte şi pace.

Intrară în sufrageria de la parter. Bruno îşi roti privirea-n jur. Deci aici — îşi spuse — îşi petrecea cea mai mare parte a zilelor, omorîndu-se să-i înveţe carte pe copiii mai mari sau mai mici din împrejurimi ! Aceasta era, deci, închisoarea ei !

Mobila, dintr-un lemn spălăcit, de duzină, dar nu fără oarecari pretenţii ridicole ; cuvertura de lînă verde stins, pătată de cerneală, ce acoperea masa din centru ; candelabrul de sticlă, stil Murano, agăţat de tavan ; diploma de contabil pe care era înscris cu caractere gotice înflorite numele stăpînului casei, Evaristo Codecà, atîrnînd glorioasă printre tablouaşe mizerabile cu peisaje alpestre şi marine ; într-un colţ, masa întunecată a unei pendule imense, cu un *tic-tac,* sec, sonor şi ameninţător ; raza de soare care pătrundea oblic în cameră prin fereastra, unică de altfel, ce da spre o grădiniţă de legume, punînd în evidenţă în partea opusă, în mijlocul unei canapeluţe înguste şi goale din răchită, un cap de cal pictat în ulei pe faţa din pînză de cînepă a unei perini mari ;

şi, în fine, de cealaltă parte a mesei, surîzînd, e adevărat, însă cu aerul că se scuză şi cere un pic de indulgenţă, bătrîna revoluţionară care-i văzuse cu ochii ei pe Anna Kuliscioff şi pe Andrea Costa, care discutase despre socialism cu Filippo Turati, care avusese un rol deloc secundar în faimoasa săptămînă roşie din Romagna în '914, ajunsă să vorbească cu glas înăbuşit, abia inteligibil, ridicîndu-şi din cînd în cînd ochii în sus, spre tavan, spre a arăta că sora şi cumnatul puteau coborî oricînd de la etaj să-i întrerupă, să-i surprindă, sau rămînînd tăcută, cu o mînă deschisă în aer şi cu arătătorul celeilalte lipit de buze (în timpul unei asemenea tăceri, pendula bătu răguşit ; iar din grădină veni cotcodăcitul paşnic al găinilor), exact ca o şcolăriţă speriată că este prinsă asupra faptului. În acel fund de puţ, în acel soi de vizuină nesigură, totul îi vorbea lui Bruno despre plictis, acreală, ani lungi de sechestrare jalnică, meschină, despre uitare. Dar atunci — nu se putu abţine să nu se-ntrebe la un moment dat —, dar atunci merita într-adevăr osteneala, să te comporţi în viaţă într-un mod atît de diferit, de pildă, de cel în care se comportase deputatul Bottecchiari, dacă morbul obişnuit, timpul care roade şi duce cu el totul, putuse să-şi înfăptuiască la fel de bine opera de coroziune şi de dezagregare ? Clelia Trotti nu se plecase niciodată, îşi păstrase întotdeauna sufletul pur ; deputatul Bottecchiari, dimpotrivă, deşi nu acceptase niciodată carnetul de fascist, în anii maturităţii se integrase perfect în societate, ajungînd chiar să facă parte din consiliul de administraţie al băncii „Cassa Agricola“ : şi aceasta fără ca nimeni să se plîngă ori să se scandalizeze. Ei bine, luînd în consideraţie rezultatele, care din cei doi avusese dreptate în viaţă ? Şi ce venise să facă el, atît de tîrziu, dacă nu să-şi dea seama că lumea mai bună, societatea dreaptă şi civilizată a cărei epavă şi dovadă vie o constituia Clelia Trotti, nu avea să se mai întoarcă niciodată ? Se uita la antifascista patetică, persecutată, la prizoniera demnă de milă, şi nu reuşea să-şi dezlipească ochii de la dunga negricioasă, clar vizibilă, ce-i marca jur împrejur, puţin mai jos de părul alb strîns într-un coc la ceafă, gîtul slab şi ridat. Ce fel de ajutor — îşi spunea, continuînd să fixeze gîtul acela firav şi prost spălat — putea aştepta el de la Clelia Trotti, de la Rovigatti şi de la cercul prietenilor lor asupriţi care, de altfel, cine ştie dacă

exista într-adevăr ? să fim serioși ! Trebuia să se eschiveze de la conversația aceea grotescă și să dispară cît mai repede, începînd, eventual, să deschidă mai bine urechile la sfaturile pe care tatăl lui nu mai contenea să i le dea. Bineînțeles. De ce să nu-și asculte, măcar o dată, tatăl ? Încă din septembrie anul trecut, tatăl său nu lăsase să-i scape nici o ocazie de a-l îndemna să se ducă în „Erez“ [1], cum se obișnuise imediat să spună, sau în Statele Unite sau în America de Sud. Era tînăr, insista el, avea toată viața în față. De aceea *trebuia* să emigreze, să părăsească Ferrara și Italia, să prindă rădăcini în altă parte. Dacă voia, mai era încă posibil : cel puțin pentru el. În mod sigur, înainte de vara viitoare, Italia n-avea să intre în război ; și nimeni n-ar fi avut curajul să-i refuze pașaportul unui evreu discriminat...

— Fiți, vă rog, îngăduitor, spunea între timp Clelia Trotti, cu glasul mai scăzut ca oricînd, casa aceasta nu-mi aparține absolut deloc, nici un pic. Sora și cumnatul meu, adăugă privindu-l fix pe Bruno, cu ochii ei albaștri ce exprimau din nou bucuria de a se destăinui, certitudinea că nu greșește avînd încredere, sora și cumnatul meu care de cînd m-am întors din exil, adică de cîțiva ani, m-au luat la ei, nu se gîndesc decît cum să mă împiedice — acum rîdea, clătinînd amuzată din cap — să mai comit alte prostii. Mă supraveghează, își vîră nasul în tot ce fac, pretind să mă întorc acasă cu cel puțin două ore înainte de căderea întunericului : mai rău decît dacă aș fi o fetiță, vă rog să mă credeți ! Îmi dau seama că pentru oamenii care nu gîndesc ca *noi*... mai mult, care au o idee despre politică complet diferită de *a noastră*... altfel, oameni de treabă, adevărate inimi de aur..., îmi dau seama că li se pare un fel de drept al lor să se comporte în privința mea așa cum se comportă, din păcate. Susțin c-o fac pentru binele meu ; s-ar putea. Totuși — și aici făcu o mică strîmbătură obosită, în vreme ce privirea îi devenise dintr-o dată serioasă, aproape severă — totuși, ce plictiseală !

— Este sora dumneavoastră doamna care vine întotdeauna să deschidă ușa ?

— Da, sigur, dar de ce ? făcu învățătoarea, alarmată. Ce vreți să spuneți ? Vreți să spuneți că nu este prima

[1] Izrael.

dată că veniți la mine ? Oh, sărăcuțul ! exclamă, împreunîndu-și mîinile mici, osoase, cu arătătorul și mijlociul pătate de nicotină. Cine știe de cîte ori nu v-o fi pus Giovanna pe drumuri degeaba !

— O dată îmi zicea ceva, altă dată altceva. Pricepeam foarte bine că erau pretexte. Însă nu puteam presupune că nu sînteți, într-un fel oarecare, la curent cu situația. Și atunci...

— Oh, sărăcuțul ! repetă Clelia Trotti. Și eu care vorbeam despre un drept. Dar de data asta or să vadă ei, am să le arăt eu lor ! În anumite limite, să zicem că i-aș putea înțelege. Dar asta-i prea de tot, prea de tot !

Rămase cîteva clipe în tăcere, meditînd asupra gravității arbitrariului ce i se făcuse, și asupra măsurilor pe care urma să le ia spre a-și impune punctul de vedere. Se vedea însă că totodată se gîndește și la altceva. Și trebuia să fie vorba de ceva care, fără voia ei, îi făcea o anume plăcere.

— Spuneți-mi cum ați reușit să obțineți adresa mea ? Îmi imaginez că n-a fost prea ușor.

— Acum vreo două luni m-am dus la avocatul Bottecchiari, spuse Bruno privind în altă parte. Și fiindcă Trotti nu intervenea, adaugă :

— Avocatul Bottecchiari este un vechi prieten al familiei noastre. Contam pe faptul că va ști să mă-ndrume. Însă ori n-a știut, ori n-a vrut să-mi spună nimic precis. Oricum, m-a sfătuit să mă adresez lui Rovigatti, Cesare Rovigatti, știți, cizmarul care are prăvălia la doi pași de aici, în piața Santa Maria in Vado. Din fericire, îl cunoșteam foarte bine...

— A, da, Cesarino al nostru. Dragul de el. Dar nu izbutesc să pricep cum de... Ar fi putut, totuși, să-mi vorbească de dumneavoastră ! Vedeți ? Dintr-un motiv sau altul, toți cred că-i de datoria lor să ia în privința mea cele mai bizare inițiative. Și nu pricep că în sistemul acesta, creînd încet-încet un gol în jurul meu, e ca și cum mi-ar lua aerul pe care-l respir. Decît așa, mai bine-n temniță !

În tonul cu care pronunțase ultimele cuvinte era oboseală, dezgust, amărăciune adîncă. Bruno o privi-n față. Dar ochii ei de un albastru intens, fermi și uscați sub sprîncenele cenușii încruntate, erau plini de speranță. Ca și cum s-ar fi îndoit de toți și de toate, în afară de el.

Dintr-o dată se deschise ușa. Apăru cineva. Era doamna Codecà.

— Cine e ? întrebase vocea cunoscută, odioasă, încă înainte de a-și vîrî pe ușă capul cărunt ca să spioneze.

Privirea bănuitoare a doamnei Codecà se întîlni cu cea a lui Bruno.

— Oh, spuse rece, nu știam că ai vizite.

— Vai, dar e un prieten ! Domnul Lattes, se grăbi să explice, agitată, Clelia Trotti. Bruno Lattes !

— Încîntată, făcu doamna Codecà, fără să înainteze nici măcar un pas. Deci ați găsit-o pînă la urmă, nu-i așa ? adăugă adresîndu-se lui Bruno cu un surîs acru, fără să-l privească.

Se trase puțin într-o parte și de pe coridorul în beznă își făcu apariția un copilaș de opt sau nouă ani, cu un aer speriat. Era îmbrăcat cu un șorțuleț negru, cu trei dungi albe orizontale peste piept.

— Hai, vino-ncoace ! îl încuraja doamna Codecà. Și apoi către sora ei :

— Nu te deranja. Îl conduc eu pe domnul Lattes.

Cînd se aflară iar, ca de obicei, ea blocînd ușa de la intrare cu persoana-i corpolentă și Bruno în stradă, privind-o de jos în sus :

— Nu știu dacă sora mea și-a amintit să vă spună, începu Codecà, dar cel mai tîrziu poimîine va fi obligată să lipsească, de data asta cu adevărat. E vorba de o călătorie destul de lungă. Cît o să dureze precis ? Cine știe : poate cîteva săptămîni... poate cîteva luni... În sfîrșit, vă rog să înțelegeți că pentru moment e inutil să-i mai faceți vizite. Pentru moment e absolut inutil. Fiți amabil, domnule Lattes, și faceți-ne plăcerea asta ! *O spun, de altfel, și spre binele dumneavoastră...*

În timp ce vorbea, expresia chipului i se făcea tot mai puțin dură, iar vocea din ce în ce mai nesigură.

Sublinie ultimele cuvinte cu o privire mîhnită, rugătoare. Pe urmă, retrăgîndu-se și închizîndu-i încet lui Bruno ușa în față, adăugă cu glas surd :

— Nu știți că sîntem supravegheați ?

În aceeași noapte, întorcîndu-se ca de obicei, extrem de tîrziu, fără ca măcar să fi telefonat în jur de opt să nu-l aștepte cu masa, Bruno fu surprins pe stradă de

ninsoare. (Își petrecuse seara mai întîi la cinema, apoi lîngă un biliard dintr-un bar dincolo de Porta Reno.)

La început fu ca o pulbere măruntă ce se învîrtejea ușor în jurul felinarelor. Însă peste puțin, pe cînd, aplecat înainte, încerca să vîre cheia în broasca ușii de la casă (din pricina întunericului îi trebuia de fiecare dată o grămadă de timp să deschidă), pe strada Madama fulgii deveniseră atît de deși și grei, încît, în curînd, fața îi era udă.

În vreme ce se tot chinuia cu cheia, ceasul Castelului începu să bată orele, așa că se strădui să le numere. Unu, două, trei, patru. Trebuia să fie patru — își zise. Totuși, nu era nici o speranță ca tatăl lui să se fi resemnat să stingă lumina și să ațipească. Ca de obicei, avea să stingă lumina abia după ce l-ar fi auzit trecînd pe bîjbîite și în vîrful picioarelor prin fața ușii dormitorului, abia după ce, tușind și bodogănind, i-ar fi dat de înțeles că rămăsese treaz pînă la ora aceea, pradă neliniștii. Buzele făcură obișnuita schimă de nemulțumire. Dar — reflectă în aceeași clipă — pe de altă parte era mai bine așa. La urma urmei, în noaptea aceea putea renunța să mai repete vechea și stupida comedie a mersului în vîrful picioarelor pe întuneric. Dacă tatăl său încă nu dormea, cu atît mai bine : în loc s-o țină drept înainte pe coridorul aflat în beznă, avea să răsucească comutatorul să intre în camera lui. Știa precis despre ce-ar fi vorbit.

Însă fu destul să ajungă în gangul de la intrare, în fundul căruia, prin grilajul despărțitor, se zăreau plantele întunecate din grădină, ca să-și dea seama, încă înainte de a fi aprins becul de pe scări, că pe sub ușa camerei de la parter care-i servea de cameră de lucru, se strecura o lumină slabă. Se apropie. Deschise încetișor ușa. Tatăl lui era acolo, așezat în fotoliul de lîngă birou. Dormea învelit cu un *plaid* (*Corriere della Sera*, rămas deschis, îi alunecase pe jumătate de pe genunchi pe dușumea), cu capul răsturnat pe spate.

Pătrunse în cameră fără zgomot, rezemîndu-se de peretele de lîngă ușă.

Niciodată nu se înapoiase așa de tîrziu — se gîndea. Și poate din această cauză, neputîndu-se hotărî să stingă lumina, dar nereușind nici să-l mai aștepte culcat, tatăl lui se hotărîse la un moment dat să se scoale din pat

și să coboare în papuci și cămașă de noapte la parter (cine știe : poate că-i trecuse prin minte să profite de ocazie și să discute serios cu el problema emigrării în Palestina sau în America, pe care, ori de cîte ori încercase s-o ridice, constatase că i se răspunde fie cu răceală, fie pur și simplu cu mojicie). Dacă avea să-l aștepte jos, în birou — probabil se gîndise —, ar fi putut să vorbească și, la nevoie, să strige cît voiau. Chiar dacă s-ar fi certat, glasurile lor n-ar fi trezit pe nimeni din casă...

Porni, rînjind, în vîrful picioarelor. Și tocmai era gata să atingă mîna stîngă a omului adormit, zăcînd ca moartă pe ziarul întins (dreapta, de care se sprijinea cu fruntea, se așezase instinctiv ca o pavăză, protejînd de lumina lămpii de birou pleoapele pe jumătate închise), cînd o senzație neașteptată, o săgetare de durere aproape fizică îi opri gestul.

Rămase îndelung așa, cu mîna întinsă spre cea ca de ceară a tatălui, privind intens tîmplele lui descărnate, niște tîmple nespus de fragile, mai mult cartilagiu decît os, de om dezamăgit, de om ratat, și părul lui alb și ușor ca un puf, la fel de alb și de ușor ca părul Cleliei Trotti. Oare cît timp — se întrebă — îi mai rămînea de trăit tatălui său ? Dar Cleliei Trotti ? Oare or să reușească amîndoi să vadă înainte de a muri finalul tragediei ce răvășea întreaga omenire ?

Deși sfîrșiți, deși atît de aproape de moarte, amîndoi nu se gîndeau în fond — își continuă firul raționamentului — decît la un singur lucru : libertatea. Din temnița de pe strada Fondo Banchetto, Clelia Trotti visa renașterea socialismului italian prin injectarea unui sînge tînăr în venele obosite și îmbătrînite ale partidului (îi citise visul în ochi ; și, de altfel, nu era ceea ce-i propusese el însuși, prezentîndu-se așa cum se prezentase ?). Din ghetoul de pe strada Madama, unde se închisese deliberat, cu dureroasă voluptate (îl excluseseră pînă și din „Clubul Comercianților" ; și acum rămînea toată vremea acasă, umplîndu-și ziua cu lectura ziarelor și cu ascultarea postului de radio Londra), avocatul Lattes, deși se lăsa în voia soartei, nu înceta o clipă să-și închipuie ce „carieră strălucită" îl aștepta cu siguranță pe fiul său în America sau în „Erez". Dar el, Bruno, ce avea de gînd să facă ? Avea să rămînă ? Avea să plece ? Tatăl lui își făcea iluzii în privința valorii efective a discriminării :

autoritățile nu i-ar fi eliberat pașaportul, chiar dacă l-ar fi cerut. Întrucît războiul, abia început, cine știe cîți ani avea să dureze, fără să se poată prevedea astăzi cînd se va sfîrși ; întrucît cursa se închisese, făcînd imposibilă orice evadare, întrucît singurul drum rămas era, evident, cel care-i conducea pe toți, pe absolut toți, spre un viitor lipsit de orice speranță : în aceste condiții, era mai bine să mergi înainte, orice ar fi, să participi mai departe cu tragere de inimă, fie și numai din milă și umilință, la visele solitare, la efortul disperat de a-ți umple timpul, la visele de prizonieri, mizere și triste, ale tovarășilor de călătorie.

Se apropie de fereastră în vîrful picioarelor. După ce întredeschise ușor unul din obloanele interioare, privi prin geamurile aburite și printre stinghiile jaluzelelor. Zăpada continua să cadă. Peste cîteva ore avea să fie mare, avea să acopere întreg orașul, închisoare și ghetou comune, cu liniștea apăsătoare.

IV

Pînă și doamna Codecà era acum mulțumită. Le ceruse să nu-i transforme casa într-un cuib de conspiratori și, în final, se descoperise, dăduse pe față toate bietele ei cărți de temnicer㠖 zeloasă, e adevărat, însă speriată, nu perfidă.

Indiferent de ceea ce zicea sau gîndea ea, după toate probabilitățile, practic, O.V.R.A. uitase complet de casa de pe strada Fondo Banchetto 36. În sfîrșit, de multă vreme nici un polițist nu se mai prezenta în pragul serii să verifice dacă Trotti Clelia era acasă, conform prevederilor „libertății condiționate". Totuși, mai bine să n-o contrarieze pe doamna Codecà — își spune Bruno. Mai bine să-și îndeplinească pasiv rolul de supraveghetoare severă și incoruptibilă pe care și-l asumase singură. Să nu scape din ochi o femeie subversivă ca sora ei, căreia după exil îi fuseseră dați încă zece ani suplimentari de domiciliu forțat, cu obligația de a se întoarce acasă în fiecare zi pînă la apusul soarelui, și de a se deplasa în fiecare săptămînă la Chestură spre a semna în registrul de evidență special al celor cu libertate condiționată ; să se repeadă la ușă ori de cîte ori suna cineva, fără să negli-

jeze vreodată să pună clar la vedere pe pieptul șorțului negru de învățătoare în exercițiul funcțiunii însemnul fascist : doamna Codecà avea și ea dreptul la o mică marjă de iluzie, de joc, necesar oricui pentru a putea supraviețui. Și Clelia Trotti ? Dorea într-adevăr aceste vizite ? Dacă mai era ceva care să-i facă plăcere, nu putea să fie decît asta : să iasă din casă pe furiș, să tragă cu coada ochiului prin grilele jaluzelelor de la etaj, apoi să dea iute colțul pe strada Coperta. Așadar, era destul să aștepte. Mai devreme sau mai tîrziu avea să-și facă ea singură apariția.

Într-o dimineață, cam la două luni după aceea, în timp ce-și ținea orele la școala izraelită de pe strada Vignatagliata, Bruno văzu deodată capul îngrijitoarei apărînd cu prudență pe ușa clasei.

— E voie ?

— Ce este ?

— Vă caută o doamnă.

Îngrijitoarea veni spre catedră, tîrșindu-și papucii pe pardoseala de cărămidă, și trezind ca de obicei hazul în bănci.

— Ce să-i spun ? întreba ea preocupată.

Scundă, durdulie, de o vîrstă nedefinită, cu un păr gras, negru și lucios care-i cădea de o parte și de alta a capului, încadrînd o față de oaie bezmetică, era cea mai puțin vîrstnică dintre pensionarele azilului de bătrîni de pe strada Vittoria, aleasă în mod special de inginerul Cohen în octombrie 1938, cînd fusese nevoie să-i primenească în localul căminului de copii pe elevii eliminați din școlile medii de stat.

— Spuneți-i să aștepte pînă sună, răspunse Bruno atît de sec, încît clasa amuți pe loc. De cîte ori să vă repet că nu vreau să fiu deranjat în timpul lecției ?

Era Clelia Trotti — se gîndea între timp — numai ea putea fi. Continuînd să întrebe și să explice, și-o imagina, o vedea așteptînd în holul de alături. Citea plăcile mari, pline de numele distinșilor donatori, fixate pe pereți între ușile gălbui ale claselor ; contempla unul cîte unul busturile din ghips lăcuit ale lui Vittorio Emanuelle II, Umberto I și Vittorio Emanuelle III, așezate în nișele din zid, împrejurul Buletinului Victoriei ; din cînd în cînd se ducea la una din cele două ferestre mari, larg deschise,

aflate față-n față... În fine, sună clopoțelul. Copiii se revărsau în hol din toate clasele, și de aici se năpusteau în jos, pe scara centrală. Însă, cînd ieși la rîndul lui în holul redevenit pustiu, zărind-o pe femeia micuță, cu pălărie și *tailleur* gri, stînd în picioare, cu spatele la el, ocupată să citească proclamația lui Diaz, Bruno rămase cîteva clipe descumpănit. Trebui ca ea să se întoarcă brusc, auzindu-l apropiindu-se și să-i surîdă cu surîsul ei blînd, parcă printre lacrimi, să-l privească drept în față cu ochii ei albaștri, cu aceeași expresie ironică, tristă și generoasă de prima dată cînd îi spusese cum se numea. De abia atunci o recunoscu.

— De mulți ani nu mai avusesem prilejul să recitesc comunicatul din 4 noiembrie 1918 ! spuse Clelia Trotti înainte de a-i întinde mîna, arătînd cu bărbia spre placă. Trebuie să vin aici ca să fac asta.

Se apropiară amîndoi de fereastra largă ce da spre grădina interioară, cu pomișorii ei firavi, plini de păsări care ciripeau în soarele de primăvară, și se rezemară cu coatele de balustrada de fier.

— Ce anotimp frumos, nu-i așa ? continuă învățătoarea, privind spre întinderea acoperișurilor roșii ce se deschidea în fața lor, dincolo de zidul grădinii.

— Foarte frumos, răspunse Bruno.

O observa cu coada ochiului. De data aceasta se aranjase cu grijă, se vedea după pudra pe care și-o dăduse pînă și pe gît ; vrusese să se facă frumoasă pentru el !

— Parcă reînvii, reluă ea, închizînd pe jumătate pleoapele din pricina reverberației. Apoi, după o pauză, cu aceeași bucurie și veselie interioară :

— Cîtă dreptate aveam noi, socialiștii, continuă, deși adevărul e că încă de atunci destui dintre noi gîndeam altfel, cînd auzeam în glasul clopotelor ce salutau victoria italiană din '918 pe cel anunțînd moartea noastră ! „Văile pe care coborîseră cu siguranță plină de mîndrie." Ce ton, nu ? În el era deja fascismul, retorica trufașă a ultimilor douăzeci de ani.

Dintr-o dată se trezi cu violență-n el dorința, izvorîtă din mlaștina adîncă a propriei lui amărăciuni, de a o răni, de a-i face rău.

— De ce vreți să vă faceți iluzii ? izbucni. De ce continuați să vă bateți joc de dumneavoastră ? Cum bine știți, la Ferrara, noi, evreii, eram toți, sau aproape toți,

nişte burghezi (zic *eram*, fiindcă acum, şi poate-i mai bine aşa, nu mai aparţinem nici unei clase, formăm, ca în Evul mediu, un grup aparte). Eram aproape toţi negustori angrosişti sau cu amănuntul, profesionişti sau proprietari de pămînturi ; deci, prin forţa lucrurilor, aproape toţi fascişti, chiar dumneavoastră mă-nvăţaţi asta. Ei bine, nu vă puteţi imagina cîţi dintre noi au rămas şi astăzi patrioţi înflăcăraţi !

— Vreţi să spuneţi naţionalişti ? îl corectă gentil Clelia Trotti.

— Numiţi-i cum vreţi. Tata, de pildă, s-a dus voluntar să lupte în Cars. În '919, cînd se-ntorcea de pe front, a dat peste o demonstraţie muncitorească, iar aceştia, cînd l-au văzut în uniformă de ofiţer, l-au scuipat din creştet pînă-n tălpi. Azi, bineînţeles că nu mai e fascist, deşi exact carnetul luat în '922 ne-a adus discriminarea... Azi, nici el nu se mai gîndeşte la altceva decît la patria izraelită. Totuşi, n-aş jura — dar din clipa aceea, dojenit cu blîndeţe de privirea bătrînei socialiste, se simţi nedrept, josnic — totuşi, n-aş jura că proza generalului Diaz, care continuă să aibă atîta putere asupra fanteziei majorităţii... cum să-i numesc ?... coreligionarilor mei, a încetat complet să mai aibă putere şi asupra fanteziei lui !

— Mi se pare foarte normal ce spuneţi, rosti calmă Clelia Trotti, e perfect explicabil.

Nu părea deloc dezamăgită, ci, cel mult, întristată.

— Primul război mondial, reluă apoi, oftînd, se ştie ce nenorocire cumplită a fost. Cîte greşeli ne-a obligat să facem ! Chiar şi pe noi ! Oricum, însă, sînteţi mult prea pesimist. De acord, în general poate că aveţi dreptate. Însă de ce, oare, nu ţineţi seama de dumneavoastră înşivă ? Vă deosebiţi, nu sînteţi la fel cu ceilalţi, şi exemplul dumneavoastră este mai mult decît suficient pentru a demonstra că orice regulă are, slavă cerului, excepţiile ei. În plus, sînteţi tînăr, aveţi toată viaţa înainte ; şi, credeţi-mă, pentru tineri ca dumneavoastră, crescuţi sub fascism, sînt atîtea de făcut !

Auzind-o pe Clelia Trotti folosind aceleaşi fraze ca tatăl lui, Bruno înălţă capul. În timpul discuţiei se întoarse iar să privească afară, pe fereastră. Viitorul văzut de ea se afla acolo, în direcţia mării, unde ultimele case din Ferrara, de un ruginiu închis, se topeau în culoare verde-albăstrie a cîmpiei nesfîrşite.

Peste cîteva luni, Italia fascistă se decise să coboare şi ea în arenă.

— În sfîrşit ! exclamă voioasă Clelia Trotti, în seara de 10 iunie, intrînd în grabă, cu răsuflarea tăiată, în camera de lucru de pe strada Madama. În sfîrşit ! repetă, lăsîndu-se să cadă în fotoliul îmbrăcat în catifea verde, de lîngă birou.

Se rezemă cu ceafa de spătează şi închise ochii. Nu era prima dată că venea la Bruno, profitînd de camuflaj şi sfidînd orice interdicţie. Iar surescitarea, starea aproape febrilă pe care i-o dăduseră încă de la început aceste vizite, nu dădeau nici un semn să slăbească.

Cînd respiraţia i se mai linişti puţin, spuse că fascismul, prin gestul nebunesc de a ieşi din cobeligeranţă, nu făcuse decît să-şi semneze actul de deces. Era sigură de asta, afirmă — ; şi se apucă să explice cu un avînt şi o înflăcărare extraordinare de ce era aşa de sigură de pronosticul ei.

Bruno o fixa în tăcere. Era de o bună credinţă absolută — îşi spunea — nimeni n-avea dreptul să se îndoiască. Totuşi, de ce să nu recunoască ? Nu strălucea, oare, în ochii ei, certitudinea că, întrucît acum pentru el devenise imposibil să iasă din Italia, nu se mai putea sustrage misiunii pe care i-o încredinţase în inima ei, într-un cuvînt, nu mai putea să-i scape din mînă, cum se temuse pînă mai ieri ? Da, era şi asta. Chiar dacă expresia dulce şi totodată sceptică a gurii sale arăta extrem de clar că în primul rînd ea (ea, care-i putea fi mamă !), îşi interzicea orice comparaţie între băiatul din faţa ei şi Mauro Bottecchiari, tovarăşul de tinereţe căruia intrarea Italiei în război în îndepărtatul 1915 îi oferise pretextul politic de a o părăsi, de a se elibera.

Într-o primă perioadă, întîlnirile din camera de la parter avură loc cu o anumită regularitate. Evident, totul avea aerul unui joc, jocul tipic, obişnuit din închisori, pătruns de amărăciune şi absenţă : în el intra şi o doză de subterfugiu, într-un anume fel erotic, pe care-l căpătau întîlnirile lor şi în care Bruno se complăcea. Ştiind dinainte că ea trebuia să vină, cobora îndată după cină în birou ; şi privirea cu care tatăl lui, aşezat în capul mesei, îl urmărea pînă-n pragul sufrageriei, era cea alarmată şi curioasă dintotdeauna cînd îl bănuia protagonistul unei intrigi sentimentale sau îl ve-

dea absorbit de o treabă dacă nu misterioasă, în orice caz nu tocmai limpede. Uneori, Trotti întîrzia. Aşteptînd-o, nu-i rămînea altceva de făcut decît să se forţeze să citească o carte, ori să pregătească o lecţie. Din cauza camuflajului, era imposibil să ţină deschisă fereastra mare pe unde, în alte veri, intrau sunetele şi miresmele cîmpiei nu prea îndepărtate. Era miros de ape stătute, de drumuri şi de ierburi prăfuite ; lătrături şi cîte un crîmpei de muzică venind de aiurea ; sau, răsunînd pe neaşteptate ca sub tavanul unei peşteri, rîs de fete, glasuri tari, bărbăteşti, amestecate adesea cu tropăitul greoi al soldaţilor ce ieşeau dintr-o cazarmă din apropiere ori se întorceau acolo, chemaţi de trompeta care anunţa retragerea. În schimb acum, în camera închisă cu pereţii îmbrăcaţi în lemn, unde căldura devenea curînd insuportabilă, nu se auzea decît bătaia încăpăţînată, obsesivă a aripilor unui fluture ce se lovea întruna de lampa de birou.

Dar, iată, cineva ciocănea uşor, complice, în jaluzelele de afară.

Cum intra, Clelia Trotti se ducea imediat să se aşeze în fotoliu, astfel încît Bruno, ca să-i vorbească ori s-o asculte, era obligat — lucru care-l deranja de fiecare dată — să-şi reia locul la biroul încărcat cu hîrtii. Însă cîteodată, fără să-şi scoată nici măcar mănuşile de aţică gri (cel puţin pălăriuţa, în ciuda căldurii ce făcea să-i şiroiască sudoarea pe frunte, nu şi-o scoase nicicînd), cîteodată zăbovea în picioare, cu nasul lipit de geamurile unuia din cele patru dulapuri dispuse simetric pe cei doi pereţi mai înguşti ai încăperii. Faptul că se abţinea să deschidă uşile dulapurilor ca să ia vreun volum, dovedea un fel de umilinţă încăpăţînată. Se mărginea să le cerceteze prin sticlă, ajutîndu-se uneori, la citirea titlurilor, de o lornietă înceţoşată pe care o scotea din geanta de piele, mare şi neagră, de învăţătoare.

— De ce nu luaţi acasă nişte cărţi ? o încuraja Bruno. Vi le împrumut bucuros.

— Am atîtea lecţii, că n-aş avea timp să le citesc, îi răspundea.

— Cultura mea, dacă se poate numi cultură, îi mărturisi într-o seară, este rămasă atît de mult în urmă, încît, ca s-o aduc la zi, ar trebui să fac un efort excesiv,

peste puterile mele. Şi, la urma urmei, cu ce scop ? De pildă, am dorit întotdeauna să citesc cel puţin o carte de Benedetto Croce, nu ştiu, să zicem una din cele mai puţin subtile, una de istorie. An de an amînam : pe de o parte gîndindu-mă la Giovanna, sora mea, care cine ştie ce spaimă ar fi tras, biata de ea, dacă i s-ar fi găsit în casă o asemenea carte, pe de altă parte, dintr-un fel de neîncredere... socialistă. Aşa au trecut, an cu an, deceniile, şi acum nu mai merită osteneala. Cînd eram tînără, mă pasiona filozofia. Pe vremea aceea erau la modă Comte, Spencer, Ardigò, Haeckel, cel cu *monismul*.

Zîmbi compătimitor ; apoi, cu o umbră de timiditate în ochi :

— Dumneavoastră, în schimb, cunoaşteţi foarte bine operele lui Croce, nu-i aşa ?

Era o aluzie, o simplă aluzie la ceea ce ştia foarte bine, la ceea ce Bruno însuşi, de altfel, căindu-se imediat după aceea, nu se putuse abţine să nu-i declare odată : respectiv, că el nu era socialist şi, după toate probabilităţile, nici n-avea să devină vreodată.

Dar mai puternică decît orice durere, mai puternică decît orice regret că nu era capabilă să-l înveţe ceva, era convingerea consolatoare că tocmai lucrul acesta era drept şi oportun : ca el să *nu* fie socialist, ci altceva, ceva nou. Viitorul, anii care aşteptau ca un nor negru Italia şi toată omenirea după terminarea războiului aflat abia la început — ani la care aveau să ajungă după o amarnică ispăşire de lacrimi şi de sînge — n-ar fi ştiut ce să facă — obişnuia să spună — cu ei, socialiştii de modă veche. „Sîntem nişte moşnegi, buni de dat la fiare vechi", insista : şi parcă afirma că mîine, în locul lor avea să fie nevoie de tineri ca el, Bruno, care să fie socialişti fără a fi. Aceasta nu însemna că renega „Ideea", nu, deloc ! Era socialistă şi aşa voia să moară. Dar păstra convingerea că era necesar să se gîndească încă de pe acum la ceva inedit, original, care să nu intre în tiparele obişnuite. Numai astfel ar fi fost posibil ca „după" să le pună beţe-n roate comuniştilor, care, deşi erau nişte „giganţi" (admiraţia ei era indubitabil sinceră ; alianţa realizată cu un an în urmă de către Uniunea Sovietică şi Germania hitleristă nu părea s-o tulbure cîtuşi de puţin ; dar faptul că Alfio Mori, eliberat din Trèmiti, în

'933, se străduia de cîtva timp să-i lipsească şi de restul bazei muncitoreşti şi ţărăneşti ce le mai rămăsese credincioasă — se gîndea Bruno — nu putea să nu-i umple sufletul de amărăciune şi, eventual, de o ciudă ascunsă...), în mod precis şi ei, mai cu seamă ca „metode", aparţineau trecutului.

Pe neaşteptate, către sfîrşitul lui septembrie, O.V.R.A. se deşteptă.

Într-o zi, pe înserat, un agent în civil din Brigada politică veni să întrebe dacă doamna Trotti se afla „la locuinţa ei". Codecà răspunse cu sufletul la gură că da, sigur că da, sora ei era acasă. Ceva, însă, probabil agitaţia femeii, trezi neîncrederea agentului. Care nu vru să plece înainte de a se fi asigurat cu proprii lui ochi, chiar dacă-şi ceru pentru aceasta mii de scuze, că totul era în regulă. Nu mai puteai avea nici o încredere. De teamă că trezirea subită a poliţiei prevestea înăsprirea regimului de control al celor cu „libertate condiţionată", Clelia Trotti decise să renunţe pentru o vreme la escapadele nocturne. Cu Bruno se putea vedea, eventual, ziua : natural, evitînd să folosească, tot ca o măsură de precauţie, camera de lucru din strada Madama.

Deşi nu la fel de frecvent ca mai înainte, stabilind întîlnirile prin intermediul lui Rovigatti, care, gelos pe Trotti, nu se preta bucuros la rolul acesta, începură să meargă, din cînd în cînd, în piaţa Della Certosa. Din punctul lui de vedere — judeca Bruno — Rovigatti nu greşea. Ce aveau atît de important să-şi spună ori să facă el şi Clelia Trotti ca să merite să rişte aşa cum riscau ? Nu că s-ar fi văzut numai pentru a vorbi despre Radio Londra şi despre colonelul Stevens, cum insinua Rovigatti, asta nu. Totuşi, ţinînd cont de direcţia din care bătea vîntul, merita, oare, să iriţi poliţia ?

Încercă să-i relateze învăţătoarei comentariile cizmarului, justificîndu-le cu blîndeţe. Dar ori de cîte ori revenea la subiectul acesta, ea ridica din umeri enervată.

— Ce plictiseală ! răbufnea.

— Săracul Cesarino, rîse într-o seară ; şi nicicînd nu fusese atît de tînără. Face asta fiindcă mă iubeşte. Ştiţi de cînd ne cunoaştem ?

— Îmi închipui că dinainte de primul război.

— Oh ! cu mult înainte ! Din şcoala elementară. Amîndoi locuiam în fundătura Gregorio.

— Deci pe avocatul Bottecchiari l-aţi cunoscut mult mai tîrziu.

— Mult mai tîrziu, răspunse sec. Şi-l privea, nu fără oarecare ironie, mai tînără ca oricînd.

În luminoasele după-amieze de septembrie tîrziu, pajiştea largă din faţa bisericii San Cristoforo era înţesată ca de obicei, ca întotdeauna pe timp frumos, de copii, doici, perechi de logodnici. Bruno Lattes şi Clelia Trotti vorbeau stînd alături, unul lîngă altul : cel mai adesea pe marginea parapetului, sau pe iarbă în zona de umbră care, odată cu apusul soarelui, se lăţea lent către extremitatea sudică a porticului, în partea străzii Borso.

— Nu-i aşa că-i frumos ? spunea Trotti, îndreptîndu-şi privirea spre piaţă. Parcă n-am fi lîngă un cimitir.

— Eu, spuse odată, n-am înţeles de ce la noi este obiceiul ca morţii să fie ţinuţi într-un loc separat, că-ţi trebuie aproape un permis ca la închisoare ca să-i poţi vizita. Napoleon a fost fără îndoială un mare om cînd a impus Europei şi Italiei, prin intermediul Republicii Cisalpine, cuceririle democratice şi sociale ale Revoluţiei. Dar în privinţa faimosului edict al cimitirelor, rămîn la părerea autorului poemului *Mormintele* [1]. Mă credeţi ? Mie mi-ar place să mă îngroape aici, afară, în pajiştea asta frumoasă, cu toată larma vieţii împrejur, chiar dacă m-ar costa — şi rîse — excomunicarea pe vecie. Ştiu bine că e doar un vis — adăugă imediat —, o dorinţă pioasă merită să nu fie transpusă nicicînd în realitate. Dacă las la o parte cîţiva ani de muncă silnică, alţi cîţiva de exil şi, acum, de libertate condiţionată, ce lucruri importante am făcut eu în viaţă ca să merit un mormînt printre oamenii de seamă, fie ei şi eretici, din oraşul nostru ? Imaginaţi-vă că n-am încasat nici măcar o bătaie. Cu mine, fasciştii au fost ceva mai delicaţi. În '922, cînd ieşeam de la şcoala elementară „Umberto I", din strada Bersaglieri del Po, s-au mărginit să-mi dea să beau o jumătate de uncie de ulei de ricin şi să mă mînjească pe faţă cu negru de fum. Şi cu asta ? ! Dacă

[1] Ugo Foscolo.

n-ar fi fost copiii care stăteau să privească şi plîngeau de frică, vă garantez că mie una nici nu mi s-ar fi părut aşa de neplăcut. Nu era nevoie să vină douăzeci, cu bîte, pumnale, capete de mort pe fesuri, etcaetera, ca să se răfuiască cu o femeie singură ! Halal forţă ! Nici nu isprăvisem bine de înghiţit dulcele meu ulei de ricin, şi ştiam deja că toţi vor dezaproba cămăşile negre.

În orice caz, tema preferată a discuţiilor rămînea trecutul ei de deţinută şi de exilată politică.

— Temniţa este o adevărată şcoală, spuse într-o altă seară, aprinzîndu-şi o nouă ţigară Macedonia de la chiştocul celei precedente — era un viciu pe care-l „căpătase" în temniţă, explică ea — cu condiţia să nu dureze prea mult, să nu slăbească sau să frîngă fibra. În ce mă priveşte, sînt recunoscătoare destinului că m-a supus şi la proba asta. Singurătatea, reculegerea, faptul că te afli doar cu tine însuţi sînt lucruri binefăcătoare ; şi numai între cei patru pereţi ai unei carcere se poate să te cunoşti pe tine însuţi, să lupţi împotriva propriilor tale tendinţe, să le combaţi mereu şi, uneori, să ieşi învingător. Cînd, în '930, am părăsit temniţa, am lăsat numărul 36 (vedeţi ce coincidenţă ? Este şi numărul de la sora mea de acasă !) cu o adevărată melancolie, ca şi cum aş fi abandonat o parte din mine însămi. Fiecare colţ, fiecare perete, fiecare lucruşor de acolo purtau pecetea durerii. Adevărul este că locurile unde ai plîns, unde ai suferit şi unde ai găsit destule resurse interne ca să speri şi să rezişti sînt cele de care te ataşezi cel mai mult. Să luăm, de pildă, cazul dumneavoastră. Puteaţi să plecaţi, ca atîţia coreligionari : şi aveaţi tot dreptul, după tot ce a trebuit să înduraţi. Dar aţi făcut altă alegere. Aţi preferat să rămîneţi aici, să luptaţi şi să suferiţi. Şi acum pămîntul acesta, bătrînul oraş în care v-aţi născut, aţi crescut şi aţi devenit bărbat, vă aparţin de două ori. Eu, una, ştiu că n-o să le mai părăsiţi niciodată !

Sfîrşea veşnic aşa. Chiar dacă începea prin a vorbi despre ea şi viaţa ei (despre deputatul Bottecchiari nu spuse niciodată nimic din proprie iniţiativă : în privinţa aceasta se limita să răspundă la întrebări în felul ei dulce, răbdător şi mîndru), revenea invariabil la Bruno şi la ceea ce socotea că va trebui să fie activitatea lui în viitorul apropiat.

De mai multă vreme — spunea de exemplu — proiecta pentru el anumite contacte rodnice cu principalii exponenţi ai antifascismului din oraş : şi, în acest scop, îl însărcinase deja pe Rovigatti să anunţe apropiatele sale vizite.

Deşi considera oportun să intre în contact — urma ea — în primul rînd cu socialiştii, era mai bine ca pe notarul Licci, un maximalist destul de înăcrit şi năzuros, să-l lase să mai fiarbă puţin în suc propriu, să aştepte pînă se scutura singur de ranchiună şi să caute spontan prieteniile de odinioară. În schimb, trebuia să meargă urgent la avocaţii Baruffaldi, Polenghi şi Tamanini, toţi trei reformişti, toţi trei însetaţi să acţioneze, şi pe urmă, să se întoarcă la avocatul Bottecchiari : şi asta nu atît pentru a vorbi cu el, lucru neînsemnat, cît pentru a încerca să-l „racoleze" pe Nino, nepotul intrat recent ca practicant în biroul unchiului său (era vorba de un tînăr fără îndoială foarte isteţ şi capabil, dat fiind că ştiuse să se impună în G.U.F. [1], unde, după cum rezulta, pînă acum vreo doi ani avusese funcţii de oarecare importanţă) şi care, era limpede, trebuia atras cît mai repede, căci altfel exista riscul de a-l găsi într-o bună zi fermecat de cine ştie ce nouă „sirenă totalitară".

Însă, pe lîngă socialişti, era necesar să-i cunoască şi pe republicani : respectiv, pe dentistul Canella, croitorul Squarcia, farmacistul Ricoboni. În ultima vreme dăduseră şi ei semne destul de clare că vor să se mişte şi că, în numele obiectivelor luptei comune, sînt gata să uite eterna rîcă şi prejudecăţile antisocialiste.

Cît despre catolici, lumea lor, asemănătoare în această privinţă cu cea a comuniştilor, rămînea o lume oarecum aparte, în care nu era uşor să pătrunzi. Totuşi, cel puţin avocatul Galassi-Tarbini era un tip remarcabil de deschis. Intim pe vremuri cu contele Gròsoli şi cu Don Sturzo, duşmănit de clericii fascişti în anii cînd Pius al XI-lea îl preamărea pe Mussolini, ajungînd să-l numească Omul Providenţei : ei bine, iată o persoană de treabă, care nu trebuia absolut deloc neglijată. Acelaşi lucru se cuvenea spus şi despre inginerul Sears, şi despre doctorul Herzen,

---

[1] Grupurile Universitare Fasciste.

un sionist înfocat, de acord, dar recuperabil, poate, pentru cauza antifascismului italian, mai cu seamă dacă era abordat de un „izraelit“.

În sfîrşit, mai rămînea Alfio Mori, tovarăşul de închisoare al lui Gramsci, omul despre care se şoptea că, de fiecare dată cînd se întorcea în secret din Uniunea Sovietică, tovarăşul Ercoli îi asculta bucuros sfatul. Mori era cel mai important dintre toţi şi, ca atare, cel mai bine supravegheat. Trebuia să acţioneze întotdeauna cu cea mai mare prudenţă. De pildă : fixai o întîlnire şi el nu venea. O fixai pe a doua, şi el iar lipsea. De abia la a cincea, a şasea întîlnire succesivă, Mori se hotăra să se arate. În orice caz, dacă Bruno avea răbdare, cine ştie, poate că ea o să reuşească să-i combine o întrevedere şi cu Mori...

Vorbea, vorbea întruna. Umbrele monumentelor funerare se alungeau alene pe iarbă, pajiştea se golea treptat, perechi de îndrăgostiţi o apucau pe drumul bastioanelor.

Într-o seară, cînd sta întins ca de obicei la picioarele ei ascultînd fără prea mare atenţie ce-i spunea şi lăsîndu-şi privirea să rătăcească leneş prin piaţă, Bruno observă la vreo douăzeci de metri depărtare un băiat blond, înalt, zvelt, sprijinit de ghidonul unei biciclete. Avea aerul că aştepta pe cineva şi, ca să-şi umple timpul, se cufundase în paginile roz ale ziarului *Gazzetta delo Sport*. Într-adevăr, iată sosind în goană o fată, tot blondă şi tot foarte tînără. Probabil se temea că e urmărită, fiindcă, în timp ce înainta pe pajişte, se întorcea din cînd în cînd să privească în direcţia de unde venise. Însă, odată ajunsă lîngă prietenul ei, se lăsă cea dintîi în iarbă, aranjîndu-şi imediat împrejurul picioarelor, cu o mînă iute şi graţioasă, fusta de lînă albă, plisată. Cealaltă mînă îl obliga cu tandreţe pe băiatul rămas în picioare să se aşeze alături de ea.

Acum erau amîndoi întinşi pe spate în iarbă, aproape de bicicletă. Capetele lor tinere se apropiaseră mai-mai să se atingă. Pătrunşi de dulceaţa aerului, fericiţi de acea simplă atingere a trupurilor lor, păreau că nu schimbă nici o vorbă. „Cine sînt ? Cum îi cheamă ?“, se frămînta Bruno, în timp ce vocea Cleliei Trotti răsuna departe de urechea lui, ca un zumzet de neînţeles. Deşi, în ciuda

eforturilor, nu izbutea să-şi amintească numele lor, avea impresia că-i cunoaşte : atît pe băiat cît şi pe fată. Oricum, de un lucru era sigur : erau elevi, probabil la liceul clasic, şi amîndoi aparţineau celei mai bune burghezii din oraş.

Trecură vreo zece minute.

Bruno îl văzu deodată pe băiat mişcîndu-se. Se sculase în picioare, îşi luase calm bicicleta şi, apoi, îi oferise mîna prietenei sale. Lăsîndu-se trasă greu, cu capul răsturnat pe spate, ea avea acum un rîs leneş, cochet.

Traversînd oblic pajiştea, se îndreptară în direcţia zidurilor.

— De ce nu urcăm şi noi pînă acolo ? spuse Bruno. Întinzînd braţul stîng, arăta spre Mura degli Angeli, încă în plin soare.

— E tîrziu, mi-e teamă că n-o s-avem timp, răspunse Clelia Trotti, întreruptă la mijlocul unei fraze. Doar ştiţi că trebuie să mă întorc acasă odată cu găinile !

— Ei, haideţi ! Ce se poate întîmpla... O să vedem un apus superb.

Bruno se şi ridicase. Îi întinse o mînă spre a o ajuta să se scoale, şi porniră într-acolo.

Tînăra pereche mergea cam la vreo cincizeci de metri înaintea lor. Băiatul se urcase în şa şi, din cînd în cînd, pentru a-şi păstra echilibrul, cuprindea cu braţul drept umerii prieteniei lui. Bruno nu se mai sătura privindu-i. „Cine sînt, cum îi cheamă ?", continua să murmure printre dinţi. I se păreau mai mult decît frumoşi, i se păreau minunaţi şi de neatins. Iată, deci, modelul, prototipul rasei ! — îşi spunea închizînd pe jumătate pleoapele, cu ură şi iubire disperată. Sîngele lor era mai bun decît al lui ! Dacă nu se înşela, părul fetei era strîns la spate cu o panglică roşie. Şi puţina lumină rămasă părea să se adune toată-n panglica aceea.

Oh, de-ar fi putut, în ciuda tuturor lucrurilor, să fie împreună cu ei, să fie de-al lor !

— Bine am făcut că v-am ascultat. De pe ziduri o să putem gusta un apus într-adevăr extraordinar, spuse calm Clelia Trotti.

Bruno se întoarse. Aşadar nu văzuse nimic, încă o dată nu-şi dăduse seama de nimic. Şi acum începuse din

nou să vorbească. Ca pentru sine. De parcă și-ar fi urmărit un vis. Pierdută ca întotdeauna în veșnicele, solitarele ei himere de deținută.

Se înfioră.

Poate că într-o zi avea să înțeleagă cine era Bruno Lattes — se gîndi, privind iarăși înaintea lui. Dar ziua aceea, presupunînd că va veni vreodată, era probabil încă foarte departe.

O NOAPTE A LUI '43

„Ce să vă spun, viziunile sînt înspăimîntătoare, dar şi viaţa e înspăimîntătoare. Eu, dragul meu, nu înţeleg viaţa, şi mi-e teamă de ea."

CEHOV

I

Pe moment, cineva poate să nu-şi dea seama. Dar e destul să stai cîteva minute afară, la una din măsuţele cafenelei „Della Borsa", avînd în faţă peretele abrupt, de un roşu aproape dolomitic, al turnului orologiului şi, ceva mai la dreapta, terasa dantelată a serei de portocali, pentru ca lucrul să-ţi sară imediat în ochi. Indiferent dacă e vară sau iarnă, soare sau ploaie, foarte rar se întîmplă ca oamenii care trebuie să străbată acea porţiune din bulevardul Roma, în loc s-o apuce pe sub porticurile joase unde, în penumbra pe care o groasă perdea exterioară o face şi mai densă în lunile călduroase, se află spaţiile rezervate cafenelei „Della Borsa" şi vechii farmacii Barilari, să prefere să meargă mai departe pe trotuarul din faţă, ce mărgineşte în linie dreaptă şi în plină lumină parapetul negricios al şanţului de la Castel. Cel care o face poate fi un turist cu degetul vîrît între paginile ghidului stacojiu editat de Touring, cu ochii pe sus, absorbit de contemplarea celor patru turnuri impunătoare ale castelului familiei d'Este, poate fi un comis-voiajor, cu servieta de piele sub braţ, alergînd cu răsuflarea tăiată spre gară, poate fi un ţăran din Bassa, venit la tîrg în oraş, şi care, aşteptînd cursa de după-amiază spre Codigoro sau spre Comacchio, îşi tîrăşte cu vădită jenă trupul îngreunat de mîncarea şi vinul îngur-

gitate puţin după prînz într-o crîşmă oarecare din San Romano... În sfîrşit, poate fi oricine, dar nu un ferrarez.

Străinul trece, iar lumea, aşezată la cafeneaua de vizavi, se uită şi rînjeşte, încercînd să ghicească, după o examinare amănunţită a înfăţişării lui, de unde vine şi încotro se duce. Însă în anumite ceasuri ale zilei, ochii au o fixitate cu totul specială, respiraţiile se opresc pur şi simplu. După expresia încordată şi concentrată a chipurilor în asemenea cazuri, rezultă clar că e gata să se întîmple ceva foarte grav, ceva foarte important. De cîte masacre imaginare nu se fac vinovaţi plictisul şi trîndăvia de provincie? E ca şi cum piatra trotuarului din faţă — o marmură de Paros, lungă, îngustă şi orbitoare cînd soarele de vară o bate-n plin — trebuie să fie dintr-o dată sfărîmată de explozia unei mine al cărei detonator l-a atins din greşeală piciorul străinului neştiutor. Sau, eventual, ca şi cum rafala rapidă a mitralierei fasciste care, trăgînd exact de sub porticul cafenelei „Della Borsa", doborîse pe acelaşi trotuar, într-o noapte de decembrie a lui 1943, unsprezece cetăţeni, ridicaţi în parte din temniţele de pe strada Piangipane, în parte de la casele lor, îl poate face pe imprudentul trecător să execute acelaşi dans scurt, oribil, făcut din zvîcnete şi contorsionări, pe care l-au executat în mod cert înainte de a cădea neînsufleţiţi unul peste altul cei consacraţi de Istorie drept primele victime, în ordine cronologică, ale războiului civil italian.

Bineînţeles că nimic din toate acestea nu se întîmplă. Nici o mină nu va exploda, nici o mitralieră nu va ciurui cu gloanţe zidul de vizavi. Astfel încît străinul venit la Ferrara pentru a-i admira, să zicem, frumuseţile artistice, va putea călca dezinvolt pe trotuarul unde, cu multă vreme în urmă, zăcuseră unsprezece cadavre însîngerate, ba chiar va putea trece pe lîngă micile plăci de marmură avînd gravate numele celor căzuţi, puse de către primărie în trei locuri distincte, pe parapetul şanţului de la Castel, în '45, a doua zi după Eliberare — exact în locul unde, în dimineaţa de 15 decembrie 1943, fuseseră găsite cadavrele, prăvălite unele peste altele în zăpadă, ca nişte marionete —, fără ca firul gîndurilor să-i fie cît de cît tulburat. Şi semnele proiectilelor, uşoare dar nu mai puţin vizibile, care, deşi au fost astupate cu grijă, încă se mai văd acoperind cu ciupituri ca de vărsat parapetul lîngă

care fuseseră aliniați cei ce urmau să moară ? Epoca masacrelor, a masacrelor adevărate este atît de îndepărtată, încît nu-i de mirare că un ochi distrat, privind în treacăt scrijeliturile de pe zidul de cărămizi, nu-și mai dă seama de ce natură sînt, atribuindu-le exclusiv operei timpului care, după cum se știe, nu cruță nimic, nici măcar vechile pietre.

Cîteodată, totuși — e drept, destul de rar — ceva se întîmplă : ceva suficient ca să explice singur, mai bine decît sentimentul de respect sau de înfiorare provocat de locurile mortuare, refuzul tenace al ferrarezilor de a folosi trotuarul din fața cafenelei „Della Borsa". Nu prea tare, dar destul spre a fi auzită perfect de lumea din cafenea, răsună pe neașteptate o voce. Este o voce ștearsă, spartă ca aceea a unor băieți în pragul pubertății. Și, întrucît iese din pieptul plăpînd al lui Pino Barilari, proprietarul farmaciei cu același nume, care, așezat la o fereastră a apartamentului de deasupra, rămîne invizibil celor aflați jos, sub portic, pentru ei e ca și cum ar coborî din cer. Vocea spune : „Ai grijă, tinere !", sau „Fii atent, domnule, pe unde calci !", sau, pur și simplu, „Hei !". Și, repet, vorbele acestea nu sînt urlate, nu, nici pomeneală. Sună mai degrabă ca un avertisment binevoitor, ca un sfat dat pe un ton blajin de cineva care nu așteaptă să fie ascultat și, în fond, nici nu prea ține să se facă ascultat ; de aceea vorbește fără să strige. Iar rezultatul este următorul : turistul, sau oricine se găsește-n clipa aceea pe trotuarul evitat de toți, își continuă de obicei drumul, fără să dea vreun semn că a înțeles ceea ce i se comunică.

În schimb, cum spuneam, o înțeleg foarte bine consumatorii din cafeneaua „Della Borsa". Străinul distrat abia apare la orizont și deja sub porticul cafenelei discuțiile devin mai puțin aprinse. Ochii privesc fix, respirațiile se gîtuie. Oare omul care se pregătește să treacă pe vizavi își va da seama că îndeplinește un act de la care ar face mai bine să se abțină ? Își va ridica sau nu capul de pe ghidul Touring, de parcă i-ar trece prin trup o descărcare electrică ? Dar mai ales : va coborî sau nu de sus vocea ușoară și absurdă, ironică și tristă a nevăzutului Pino Barilari ? Poate că da, poate că nu. Uneori, așteptarea evenimentului are ceva spasmodic : ca și cum ar asista cu toții la o întrecere sportivă cu un rezultat extrem de nesigur.

„Hei !"

Dintr-o dată, toţi văd cu ochii minţii imaginea farmacistului aşezat la o fereastră a apartamentului de deasupra. Deci de data asta e acolo : lîngă pervaz, la vedere, cu braţele slabe, păroase şi foarte albe înălţate spre a duce la ochi — zîmbind în acest timp sub mustăcioara îngustă gen Adolphe Menjou — lentilele strălucitoare ale unui binoclu de munte, aţintit în direcţia omului care trece fără să ştie nimic. Şi lumea ce se înghesuie jos, în umbra protectoare a porticului, simte o vie senzaţie de uşurare că se află unde se află şi nu la loc deschis, ca un fel de stîlp al infamiei.

II

Cînd la Ferrara, în '39, mai precis din vara acelui an hotărîtor pentru destinele Italiei şi lumii întregi, începuse să fie notată la o fereastră de pe bulevardul Roma prezenţa insistentă a unui bărbat în pijama, aşezat într-un fotoliu, cu spatele sprijinit de două perne, puţine persoane ar fi putut relata altceva decît generalităţi despre el şi despre viaţa lui.

Că era unicul fiu al doctorului Francesco Barilari, mort în '36, care-i lăsase moştenire una din cele mai bune farmacii din oraş : era un fapt notoriu cunoscut pînă şi de băieţii din generaţia mai tînără, asupra cărora se oprise de atîtea ori privirea pătrunzătoare şi ironică a farmacistului în vîrstă, uscat şi veşnic gînditor, poreclit de ei Bilancino[1], parcă spre a cîntări calităţile şi posibilităţile fiecăruia (în dimineţile cînd, în drum spre şcoală, treceau în fugă pe sub porticul cafenelei „Della Borsa", ori prin faţa lui, trăgînd între timp din chiştocurile reduse la minimum ultimele fumuri). În afară de faptul că era un mason cu autoritate, că avusese la început oarecare simpatie, dispărută rapid, pentru fascism şi că rămăsese văduv din vremuri imemoriale, nu prea mai era nimic de adăugat.

Informaţiile despre tînărul Barilari, dacă se poate numi tînăr un om de treizeci şi unu de ani, nu mergeau nici ele cu mult mai departe. În '36, de pildă, cînd bătrînul

---

[1] Balanţa.

mason muri, fu o surpriză generală să-l vadă luîndu-i imediat locul îndărătul tejghelei de la farmacie. Îmbrăcat în halatul alb de rigoare, servea clienții cu siguranță și i se spunea doctor. Așadar, făcuse universitatea ! — șoptea lumea uimită. Dar unde ? Cînd ? Cine fuseseră colegii lui de studii ?

O nouă surpriză și uluire în toamna lui '37, cu ocazia căsătoriei lui neașteptate și complet imprevizibile, avea treizeci și doi de ani, cu Anna Repetto, blonda fiică de șaptesprezece ani a unui plutonier de carabinieri, de loc din Chiavari și mutat de cîțiva ani la Ferrara, împreună cu familia.

Era genul de fată destul de flușturatică, veșnic călare pe bicicletă, sau la dans în cluburile de cartier, urmată în permanență nu numai de cîrduri întregi de băieți de aceeași vîrstă, dar și de privirile a numeroși alții de vîrste diferite, care-i admirau de departe exhibițiile : o fată mult prea arătoasă și prea bătătoare la ochi, de ce să n-o recunoaștem, pentru ca, văzînd cum le-o suflă de sub nas unul ca Pino Barilari, să nu se simtă toți oarecum frustrați și trădați.

Așa încît, îndată după nuntă, reîncepură din plin clevetirile pe socoteala lui Pino. Dar, ca să fim drepți, mai cu seamă pe socoteala foarte tinerei lui soții.

În privința ei, mulți se avîntaseră să facă, la vremea respectivă, cele mai extraordinare pronosticuri. Văzînd-o pe plaja din Rimini sau din Riccione, un grangur din afară se îndrăgostea fulgerător și se căsătorea cu ea ; fermecat de grațiile ei, un producător cinematografic o lua la Roma și făcea din ea o stea de primă mînă... Ei bine, cum puteau acum să-i ierte faptul că nu rezistase tentației de a se aranja rapid, și încă la ce mod ? O acuzau de meschinărie, de cupiditate mic-burgheză, de prostituție înnăscută. O acuzau pînă și de ingratitudine față de familie ! Sigur că da ! — comentau oftînd. Prăpădiții aceia veniți tocmai din Liguria, cine știe ce dezamăgiți trebuie să fi fost și ei, săracii ! Pe urmă : dar cînd se văzuseră, oare, cei doi înainte de a ajunge la căsătorie ? Unde se-ntîlniseră ? Dacă n-ar fi fost vorba, așa cum fusese precis încă de la început, de o mică porcărie, aranjată, eventual, la telefon, n-ar fi fost greu să fie surprinși măcar o dată în piața Della Certosa, sau de-a lungul bastioanelor, sau în piața D'Armi : respectiv, în locurile

unde se duc de obicèi logodnicii. Deci, şi de data asta, prefăcutul ăla de Pino Barilari se purtase cu o abilitate incredibilă. Ascuns în farmacie ca-ntr-un bîrlog, îi lăsase pe cei de afară să se sature contemplînd-o pe Anna, cu părul ei blond dat pe spate, cu buzele groase rujate, arătîndu-şi pînă la coapse, şi chiar ceva mai mult, picioarele lungi şi bronzate, trecînd în sus şi-n jos prin faţa cafenelei „Della Borsa". Iar la momentul oportun, gata ! scoase rapid năvodul : adío şi n-am cuvinte. Dar, pe de altă parte : ce nevoie avea să iasă cu o fată liberă şi fără prejudecăţi, ca Anna Repetto — o fată pe care, dealtfel, oraşul n-o slăbea nici o clipă din ochi — cînd deasupra farmaciei, după dispariţia lui Barilari tatăl, rămăsese disponibil un apartament întreg ? Cine ar fi putut să-şi dea seama dacă ea, să zicem, s-ar fi strecurat în farmacie la două după-masă, cînd soarele de iulie bate din plin, năucitor, în copertina exterioară a cafenelei „Della Borsa", cînd toţi sînt la masă şi singurele fiinţe rămase la adăpostul copertinei sînt muştele, ocupate să se încaiere între ele pentru o firimitură ? Urîtă poveste — conchideau, strîmbîndu-se — : categoric urîtă şi vulgară. De care, dat fiind că se încheiase aşa cum se încheiase, era mai bine să nu mai pomenească, s-o uite.

Numai paralizia neaşteptată care, peste aproximativ doi ani, îi atăcase lui Pino Barilari picioarele, avînd drept urmare că bustul lui în pijama începu să domine de sus, ca din loja unui teatru, scena însufleţită a bulevardului Roma, avusese puterea să mai atragă o dată atenţia generală asupra lui. Tînăra soţie fu compătimită la început, apoi neglijată. Discuţiile se învîrteau acum numai în jurul lui Pino. Dar, în fond, nu voia asta chiar el, expunîndu-se, aşa cum făcea, privirilor tuturor ? De acum era veşnic acolo, aşezat de dimineaţa pînă seara la o fereastră din apartamentul de deasupra farmaciei, gata să-l fixeze pe oricine se aventura să-i intre în raza vizuală, trecînd pe trotuarul de lîngă şanţul Castelului, cu o privire în care strălucea o lumină — garantau trecătorii — insolentă şi impudică. Ba, culmea, pe deasupra, şi veselă ! — continuau : de parcă sifilisul care-i somnolase viclean în sînge atîţia ani şi răbufnise dintr-o dată, retezîndu-i picioarele, îi transformase viaţa cenuşie în ceva limpede, comprehensibil, în ceva cu adevărat *viu*. Se vedea bine că abia acum se simţea puternic, aproape renăscut : cu

totul altul decît figura de naufragiat agățat de un colac de salvare, pe care o făcea la brațul soției, cînd ieșiseră de vreo două-trei ori, seara, pe bulevardul Giovecca, imediat după căsătorie (ea robustă, luminoasă, debordînd de vitalitate ; iar el călcînd mărunt și nebăgat în seamă pe lîngă ea...). „Vedeți, scumpilor, la ce poate duce o mică escapadă de tinerețe ?“, părea că vrea să spună. „Uitați-vă aici, vedeți ?“ Și în ochii lui strălucitori nu exista nici cea mai mică umbră. De nici un fel.

Pentru a ne da seama astăzi de neplăcerea și suspiciunea instinctive, provocate în rîndul concetățenilor de o atare atitudine, trebuie să ne întoarcem la atmosfera din '39 : respectiv, la sentimentul de rătăcire, de nesiguranță și de neîncredere generală care începuse să se insinueze în Italia și îndeosebi în Ferrara încă de la începutul verii.

În ochii celei mai mari părți a burgheziei locale, începînd din luna mai orașul se transformase pe neașteptate într-un fel de infern.

Mai întîi — nu mai isprăveau să recapituleze — fusese povestea cu elevii de liceu : grupul de băieți sub optsprezece ani care, instigați de profesorul lor de filozofie, un anume Roccella, fugit imediat în Elveția, luaseră splendida hotărîre de a sparge în fiecare noapte cîte o vitrină a magazinelor din centru (toate amănuntele complotului se aflaseră în oraș după primele interogatorii de la Chestură), în scopul precis de a semăna panica și haosul în rîndul populației. Fusese nevoie ca poliția să stea la pîndă, ajutată de patrulele voluntare formate personal de Carol-Aretusi, un fascist notoriu dinaintea marșului asupra Romei, din circa douăzeci de veterani fasciști de primă oră, pentru a reuși să-i prindă pe tineri asupra faptului ! Dacă treceai după miezul nopții prin împrejurimile Castelului, timp de aproape două săptămîni, toate gangurile și colțurile întunecoase erau punctate de țigările aprinse ale oamenilor aflați la pîndă... Hai să le numim ștrengării : dar faptul că O.V.R.A. însăși, în ciuda înflăcăratelor profesiuni de credință comuniste ale arestaților — și în temnița de pe strada Piangipane interogatoriile continuau — făcea eforturi eroice spre a reduce la minimum gravitatea politică, însemna că, pe undeva, ceva ceva exista. Veneau vremuri grele, ce mai încolo-încoace. Erau

înconjurați de defetiști, de sabotori, de spioni. Și era ușor de priceput că lucrurile nu mergeau deloc bine, dacă observai fețele evreilor, de pildă, de care te mai loveai și astăzi în plin bulevard Roma, ori sub porticul cafenelei „Della Borsa" (cînd toți evreii ar fi trebuit închiși iar în ghetouri : să se termine odată cu mila asta nelalocul ei !), sau fețele celor mai neînduplecați antifasciști din oraș — ca avocatul Polenghi, ca avocatul Tamagnini, ca onorabilul Bottecchiari, fostul deputat socialist etcaetera — care înainte treceau pe la cafeneaua „Della Borsa" numai cu prilejul unor nenorociri publice, și acum erau veșnic proțăpiți acolo, ca niște păsări nefaste, veneau aproape zilnic și, pe deasupra, la ceasurile cînd se transmitea radiojurnalul. Numai un orb nu și-ar fi dat seama de satisfacția răutăcioasă care le ieșea afară prin toți porii, sub obișnuita mască indiferentă ! Numai un surd n-ar fi simțit în vocea cu care deputatul Bottecchiari se adresa de departe chelnerului Giovanni, cerîndu-i băutura preferată, *Punt e mès* (o voce calmă, puternică, măsurată, ce făcea să tresară lumea de la un cap la altul al localului), batjocura celui ce degustă deja-n sufletul lui revanșa, răzbunarea ! Și însăși acea manie absurdă de a se arăta, care-l apucase dintr-o dată pe Pino Barilari, ce voia să însemne dacă nu că și el, antifascist-subversiv cum era, îi dorea Patriei o înfrîngere grabnică ? În ostentația lipsită de pudoare cu care afișa o boală rușinoasă nu era, oare, cazul să vezi o subtilă intenție agresivă și provocatoare, în fața căreia pînă și cele paisprezece vitrine făcute zob de pietrele bandei de liceeni deveneau o simplă glumă de copii ?

Presupunerile acestea se răspîndiră, luară amploare, ajunseră pînă sus.

Totuși, atunci cînd îi fură împărtășite și i se ceru părerea de către micul cerc de credincioși din jurul lui, Carlo Aretusi, poreclit Sciagura [1], strîmbă din buze neîncrezător.

— Să nu exagerăm, spuse apoi zîmbind.

De douăzeci de ani ocupa veșnic aceeași măsuță de la cafeneau „Della Borsa", în inseparabila companie a lui Vezio Sturla și a lui Osvaldo Bellistracci. Fiind membrul cel mai marcant al faimosului triumvirat fascist din Ferrara pe timpul brigăzilor de șoc și prieten personal

---

[1] Pacoste.

— nu numai cu Italo Balbo —, ci şi cu Buonaccorsi, Muti şi Morigi, i se aduceau imediat la cunoştinţă problemele cele mai delicate. (Nu degeaba cînd se anunţa ceva neplăcut de la Roma, consulul Bolognesi, secretarul federal, da fuga în persoană să-l consulte...).

Sciagura continua să zîmbească incredul şi nostalgic. Oricît insistaseră ceilalţi, fu imposibil să-l facă să vadă ceva ameninţător în comportarea lui Pino Barilari.

— Un subversiv, reformatul ăsta ? pufni pînă la urmă-n rîs. Dar ăsta a fost cu noi la Roma-n '22 !

Aşa că — lucru memorabil, fiindcă nu se mai întîmplase niciodată-n trecut — grupul intimilor a putut să audă de pe buzele lui Sciagura, cu colţurile lăsate patetic în jos, cum se cuvenea cu un asemenea prilej, *chiar* povestea marşului asupra Romei, cu lux de mănunte.

Mde — suspină Sciagura. Întotdeauna preferase să nu vorbească prea mult de marşul asupra Romei !

Ce rost avea — reluă imediat cu emfază — ce rost avea să-şi piardă vremea pălăvrăgind despre un eveniment care însemnase pentru mulţi, e drept, cucerirea puterii cu aranjamentele personale de rigoare, dar pentru el şi atîţia ca el — aici Sturla şi Bellistracci îl aprobară iarăşi în tăcere — reprezentase un singur lucru : *halt* revoluţiei, apusul definitiv al glorioasei ere a brigăzilor de şoc ?

Şi în fond, dacă te gîndeai bine, despre ce fusese vorba, dacă nu de un soi de strămutare în capitală, într-un tren militar, cu opriri în toate gările pentru a strînge plutoane de camarazi (pe vremea aceea tunelurile liniei rapide dintre Bologna şi Florenţa erau încă *in mente Dei !),* şi o adevărată armată de carabinieri şi de soldaţi din garda regală care formau un cordon de protecţie de-a lungul întregii căi ferate ? În schimb, nici carabinierii şi nici gărzile regale nu săriseră-n apărarea celor patru 18 BL care se avîntaseră în '919 pînă la Molinella, în plină regiune roşie, ca să incendieze sediul Camerei muncii : acţiune ce atrăsese pentru prima dată atenţia întregii Italii asupra Federaţiei din Ferrara, şi dăduse naştere primei neînţelegeri dintre Federaţia din Ferrara şi cea din Bologna, căreia expediţia la Molinella i se păruse — şi o declarase explicit — o „ingerinţă provocatoare". Pe atunci fascismul era anarhic, era garibaldin. Pe atunci, spre deosebire de ceea ce avea să se întîmple mai apoi, nu erau preferaţi

birocrații în locul revoluționarilor. Dacă în '919 sau în 1920, tînărul Sciagura (muncitorii bolșevici de dincolo de Porta Reno îl numiseră astfel : și fusese întotdeauna mîndru de porecla lui, se lăudase cu ea cum te lauzi cu o decorație de merit), dacă în '919, sau în '920, tînărul Sciagura, tînărul Bellistracci, tînărul Sturla, înarmați doar cu bîte, boxuri și, cel mult, cîte un vechi pistol Sipe, rămas din război, ieșeau noaptea pe Porta Reno ca să caute ceartă hamalilor comuniști care umpleau crîșmele din suburbia San Luca, e ușor de imaginat că nu puteau conta pe sprijinul, fie și indirect, al Chesturii ! Chestura așteptase pentru a le acorda sprijin fasciștilor pînă în '22, ba chiar pînă în '23, cînd avea să devină de uz curent ca, înainte de a pleca într-o expediție de pedepsire — cea de la Codigoro, de pildă, cu scopul de a le vîrî mințile-n cap muncitorilor de la pompele de desecare — camioanele și mașinile să se strîngă chiar în curtea principală a Castelului. Și tot începînd din '23, cu cîtă înflăcărare avea să le furnizeze mașinile chiar burghezia agrară, proclamîndu-se profund onorată să le pună în slujba Cauzei ?

Dar revenind la marșul asupra Romei și la fiul doctorului Barilari, băiatul se dovedise a fi singura distracție autentică pe tot parcursul călătoriei. Dacă stăteai să te gîndești, el fusese cel care salvase de fapt marșul asupra Romei.

Ajunsese-n ultima clipă, cînd trenul se pusese deja în mișcare : trebuiseră să-i întindă mîna pe fereastră și să-l tragă aproape pe sus. Dar să vezi cum era îmbrăcat. Purta o manta cenușiu-verzuie, precis a lui taică-său, care-i ajungea pînă la călcîie, moletiere militare care i se desfăceau din cinci în cinci minute de pe pulpe, pantofi mari, galbeni, cu tocul jos, și un ditamai fesul care, îndesat pe cap, îi scotea la iveală două urechi așa de clăpăuge că semăna cu un liliac. Iar ei se tăvăleau pe jos de rîs, văzîndu-se contemplați de o pereche de ochi holbați și uluiți de parcă el, Sciagura, ar fi fost un fel de Tom Mix, iar ceilalți din *Bombamano* [1], echipa șerifului ? „Cine ești ? N-oi fi cumva băiatul doctorului Barilari ?", îl întrebaseră imediat, nu că s-ar fi lovit vreodată de el, ci din pricina asemănării. Neputînd vorbi din cauza gîfîielii, făcuse din cap semn că da. „Dar tata știe că vii cu noi ?" Și el făcea

---

[1] Grupare teroristă fascistă.

acum semn că nu, privindu-i unul cîte unul cu nişte ochi de copil care trăieşte un film de aventuri.

Avea, de fapt, şaptesprezece ani, nu mai era deloc un copil ! Şi totuşi, era mai rău decît dacă ar fi fost un copil. La vîrsta lui era încă virgin. Şi cum trenul, atît la dus cît şi la întors, oprea aproape-n toate gările (opriri care la Bologna şi Florenţa durau chiar trei ore) ; şi cum ei profitau mai mult sau mai puţin de toate popasurile ca s-o şteargă-n căutarea bordelurilor, iar Pino, cu o îndărătnicie de catîr nu voia să vină la bordeluri, trebuiau să-l tîrască, pînă la urmă, cu de-a sila, căci era cazul să-l dezvirgineze odată, nu-i aşa ? El rezista, refuza să meargă, îşi împreună mîinile implorîndu-i, plîngea. „Ce ai ? Ţi-e teamă că te mănîncă ?“, îi spuneau ceilalţi. „Vino măcar să vezi. Pe cuvînt de onoare că nu te obligăm să urci în cameră !“

N-avea încredere. La un moment dat era nevoie ca el, Sciagura, să intervină, să-l ia de o parte zîmbind şi făcîndu-i cu ochiul şi să-i şoptească la ureche cîteva fraze : „Chiar nu vrei să vii ?“. Sau : „Hai, nu fi prost !“. Însă nu vorbele contau. Tonul conta.

Abia atunci, ca şi cum l-ar fi recunoscut drept singurul lui prieten adevărat, se hotăra să intre, deşi, nici nu apuca bine să intre laolaltă cu ceilalţi, că se şi ghemuia singur într-un colţ, rotind în jur nişte priviri terorizate. Iar fetele ? Entuziasmate şi înduioşate de spaima lui, fetele (care, dincolo de astea, arătau întotdeauna o mare slăbiciune pentru fascişti !), nici nu se poate imagina cum se luau la-ntrecere ca să-l cocoloşească. Dacă le lăsai în apele lor, erau în stare să transforme bordelul într-un azil pentru copii părăsiţi. Aşa că trebuia să intervină patroana. „Păi ce facem aici, domnişoarelor, le certa ea, tricotăm flanele ?“ De fiecare dată avea loc o comedie, o farsă de genul ăsta.

Scena capitală se petrecuse, însă, pe drumul de întoarcere, la *Specchi* din Bologna.

Dat fiind că Porrettana nu se mai termina (văzuseră ce plictiseală fusese la dus !), coborîseră vreo doi, trei la Pistoia, înainte de a înfrunta Apeninii, spre a face nişte provizii de Chianti. În munţi era un frig şi o ceaţă de nu vedeai la zece metri distanţă. Ca să-şi umple timpul nu le rămînea altceva de făcut decît să bea ; şi, bineînţeles, să cînte, să cînte tot repertoriul. Morala : către miezul

nopții, la sosirea în Bologna — acceleratul de Ferrara urma să plece abia la 2.05 — toți, inclusiv Pino, erau beți turtă.

Într-un subsol de pe strada Dell'Oca, lipit de canatul unei uși ghintuită-n cuie cu floarea lată — de parcă nebunul ar fi vrut să și le vîre-n spate ! — Pino repetase pentru a *n*-a oară tentativa de a rezista. Și atunci el, Sciagura, să fi fost din cauza vinului, sau a călătoriei plicticoase, sau a mîniei de a fi participat, doar ca să iasă numărul, la imensa bufonerie care se dovedise a fi marșul asupra Romei (numai două zile incomplete rămăseseră la Roma și, pe deasupra, consemnați în cazarmă, fără a reuși să-l vadă pe Duce nici de aproape, nici de departe, fiindcă, după cum se spunea, era în tratative cu regele privind formarea guvernului, se trezise la un moment dat, fără să știe cum, ținînd pistolul Mauser sub bărbia băiatului. Că, dacă Pino nu se hotăra să termine pe loc cu smiorcăiala și nu intra imediat ; și, dacă, odată ajunși în sălița compusă de sus, refuza ca de obicei să meargă-n cameră cu o tîrfă, ei bine, de data aceea avea să se aleagă cu altceva, nu doar cu sifilis ; deși, era aproape sigur că exact atunci îl luase !

El însuși îi însoțise-n cameră, ca să fie sigur că atît Pino cît și tîrfa își fac datoria pînă la capăt. Noroc că Pino — repeta neobosit Sciagura —, noroc că Pino nu se opusese ! Altfel, beat cum era, și cu ditamai revolverul scos, cine știe ce putea să se întîmple.

III

Cine din Ferrara nu-și amintește noaptea de 15 decembrie 1943 ? Cine va putea uita vreodată ce încet trecuseră orele-n noaptea aceea ? Pentru toți a fost o veghe cumplită, interminabilă : scrutînd cu ochii aprinși, prin crăpăturile jaluzelelor, străzile cufundate-n bezna camuflajului, cu inima zvîcnind în fiecare clipă la răpăitul mitralierelor sau la trecerea rapidă, zgomotoasă a camioanelor încărcate cu oameni înarmați.

Pe noi moartea nu ne înspăimîntă,
trăiască moartea, trăiască cimitirul...

cîntau oamenii nevăzuţi din camioane. Era un cîntec cadenţat, fără a fi marţial, ci mai degrabă disperat.

Ştirea despre asasinarea consulului Bolognesi, fostul secretar federal — acelaşi care, în septembrie, după scurta paranteză a perioadei badogliene, fusese chemat să reorganizeze federaţia fascistă în calitate de regent — se răspîndise în oraş încă de la începutul după-amiezei de 15. Puţin mai tîrziu, radioul venise cu amănunte : automobilul „Topolino" fusese găsit pe un drum de ţară, în apropiere de Copparo, cu portiera din stînga deschisă : capul victimei rezemat de volan „de parcă ar fi dormit" ; „clasicul" glonte-n ceafă, „mai revelator decît orice semnătură" ; şi indignarea, „valul nestăvilit de indignare", pe care o provocase la Verona, în sînul Adunării Constituante a noii Republici Sociale, întrunite la Castelvecchio, comunicarea acestei veşti. Pe seară (o seară vineţie, cu zgomotele atenuate de ceaţă, de zăpada căzută cu intermitenţă în cursul zilei, cu nici un om pe străzi, lumea fiind obligată să stea-n casă din pricina camuflajului stabilit pentru ora cinci, putuseră să asculte la radio transmisiunea directă a şedinţei de la Verona. O voce subţire şi pătrunzătoare acoperise deodată vocea joasă şi întristată a celui care, după ce le împărtăşise ascultătorilor ştirea morţii consulului Bolognesi, începuse să-i facă necrologul, strigînd mînioasă şi plîngăcioasă, cu inflexiunile unui copil isteric : „Să-l răzbunăm pe camaradul Bolognesi !". Privindu-se speriaţi unii pe alţii, cei din Ferrara nici nu apucaseră bine să închidă radiourile şi prin geamurile ferestrelor care începuseră să vibreze, şi se auzea duduitul surd al camioanelor ce se apropiau şi ţăcănitul îngrozitor al primelor rafale de mitralieră. Afară era noapte, ora camuflajului venise de mult.

Nimeni nu se duse la culcare, nimeni nu se gîndise la somn. Nu există burghez în Ferrara să nu se teamă — chiar dintre cei care, dată fiind atitudinea lor conformistă în trecut faţă de regimul căzut la 25 iulie, priviseră cu mai puţină aprehensiune reîntoarcerea fascismului — că-i vor năvăli-n casă dintr-un moment în altul (cineva se pare că se închisese chiar într-o odăiţă secretă, cerînd să se tragă lîngă uşă, ca s-o mascheze, un şifonier sau o comodă...). În orice caz, în apartamentele burgheze se vorbi, se discută mai mult ca oricînd : în lungile pauze dintre partidele de *bridge* sau de *poker* începute numai

din nevoia imperioasă de a-și ascunde sieși și celorlalți neliniștea și dorința ca timpul să treacă mai repede ; sau așezați, fără a face nimic, sub candelabrele din mijlocul camerei, în jurul meselor la care încercaseră zadarnic să cineze ca în serile precedente, și care rămăseseră așa, pe jumătate strînse, pline de firimituri și de farfurii murdare.

Ce se întîmpla ? Ce avea să se întîmple ?

În rîndul funcționarilor de rang inferior previziunile variau, cum era și firesc, după temperamentul și experiența fiecăruia. Dominante rămîneau, totuși, părerile mai puțin pesimiste.

Orașul, e drept, răsuna de focuri de armă și de cîntece lugubre despre moarte și cimitire — judecau ei. Dar asta nu înseamnă neapărat că fasciștii, care la Ferrara, din septembrie încoace, se limitaseră să ridice acea sută și ceva de evrei pe care reușiseră să pună mîna, și să închidă în temnița din strada Piangipane vreo zece amărîți de antifasciști, voiau să schimbe dintr-o dată foaia și să strîngă serios șurubul începînd tocmai cu Ferrara. Fasciștii erau și ei tot italieni, ce naiba ! Ba chiar, ca să spunem adevărul — și ajunși aici se impunea în mod obligatoriu un zîmbet și un semn cu ochiul — mult mai italieni decît alții, buni numai să-și umple gura cu vorba „libertate“ și să lustruiască cizmele invadatorilor. Nu, nu era nimic de temut. Dacă fasciștii făceau oarecare zarvă, umblînd cu capul de mort pe beretă și cu niște mutre fioroase, o făceau mai ales ca să-i țină la respect pe nemți care, dealtfel, lăsați în voia lor (în fond, prea mare vină nu puteai să le găsești nici lor ; războiul e război și, în război, trădările trebuiesc pînă la urmă pedepsite), nu s-ar fi gîndit nici o clipă să trateze Italia la fel ca pe o Polonie sau o Ucraină oarecare. Bieții fasciști ! Trebuie să încerci să te pui în locul lor, să te străduiești să înțelegi drama lor și a lui Mussolini însuși, care și el, săracul, dacă nu se retrăsese încă la Caminate, cum poate că dorea și precis îi convenea, o făcuse mai ales pentru țară. Ce tot îi dau cu regele și iar regele ! La 8 septembrie, regele nu fusese în stare decît s-o șteargă împreună cu Badoglio. În schimb Mussolini, ca un bun fiu al Romagnei, cu sufletul generos al celor din Romagna (Savoia și Badoglio erau din Piemont : și se știe că piemontezii au fost întotdeauna oameni meschini, nesinceri !), în momentul furtunii, Mussolini nu

ezitase nici o clipă să suie iar pe puntea de comandă şi, înfruntînd talazurile, să ia în mînă cîrma... Şi, ca să fim cinstiţi, cum trebuia, oare, judecată asasinarea consulului Bolognesi : un tată de familie, un om care în viaţa lui nu făcuse rău nici măcar unei muşte ? Nici o persoană civilizată, nici un italian adevărat nu s-ar fi simţit în stare să aprobe un asemenea delict care, era mai mult decît limpede, ţintea să declanşeze şi la noi, imitînd întru totul situaţia din Iugoslavia şi Franţa, grozăviile unui război de partizani. Iar scopul războiului zice-se că ar fi : distrugerea tuturor valorilor civilizaţiei mediteraniene şi occidentale şi, în ultimă instanţă, comunismul ! Dacă iugoslavii şi francezii, în ciuda experienţei recente a Spaniei, voiau comunismul, era treaba lor, n-aveau decît să şi-i păstreze sănătoşi pe Tito şi pe De Gaulle. Italienii, mai ales azi, aveau o singură obligaţie : să rămînă uniţi şi să salveze tot ce se putea salva.

În sfîrşit, dădu Dumnezeu şi se făcu iar lumină. Şi odată cu lumina, cîntecele şi împuşcăturile se potoliră. Şuşoteala din spatele ferestrelor şi uşilor zăvorîte se potoli brusc. Dar nu şi neliniştea. Lumina zilei, ce-i făcea pe toţi, chiar şi pe cei mai orbi, să-şi recapete simţul realităţii, îi mărea intensitatea. Ce însemna liniştea aceea neaşteptată ? Ce ascundea şi ce pregătea ? Putea foarte bine să fie o cursă : aranjată tocmai ca să-i determine pe oameni să iasă afară şi apoi să-i aresteze sau cine ştie ce să le mai facă. Trecură aşa cel puţin două ore — două ore de aşteptare pasivă şi chinuitoare — pînă cînd ştiri vagi despre masacru începură să pătrundă aproape singure în interiorul caselor.

Victimele represiunii erau zece, douăzeci, cincizeci, o sută... Dacă te luai după pronosticurile cele mai disperate, la început se părea că nu doar bulevardul Roma, ci tot centrul oraşului era semănat cu cadavre. În fine, după ce mai trecu cîtva timp — se făcu astfel nouă şi jumătate, zece dimineaţa — fu, în sfîrşit, posibil să se cunoască exact numărul şi identitatea celor ucişi.

Erau unsprezece, prăbuşiţi în trei grămezi separate, lîngă parapetul de la şanţul Castelului, exact peste drum de cafeneaua „Della Borsa“ şi de farmacia Barilari : primii care îndrăzniseră să se apropie (de departe nici măcar nu păreau trupuri omeneşti, ci zdrenţe, nişte zdrenţe prăpădite sau nişte baloturi aruncate la soare, în zăpada

fleşcăită) trebuiseră, spre a-i putea identifica şi număra, să-i întoarcă pe spate pe cei care zăceau pe brînci şi să-i despartă pe cei care căzuseră îmbrăţişaţi, rămînînd înţepeniţi astfel. De abia avuseseră timp să-i numere şi să-i recunoască. Fiindcă peste puţin timp o mică maşină militară, ţîşnind pe neaşteptate pe după colţul bulevardului Giovecca, venise să se oprească, cu un scrîşnet teatral de frîne, în faţa grupului de persoane adunat împrejurul cadavrelor. „Valea ! Plecaţi de aici !" strigară încă înainte de a sări jos miliţienii din Brigada Neagră, care ocupau automobilul. Goniţi de urletele lor, celor prezenţi nu le rămăsese decît să se retragă încet spre cele două capete ale bulevardului Roma şi, de aici, fără a-i scăpa din ochi pe cei patru miliţieni care începuseră să facă de pază, cu puşca mitralieră sub braţ, în timp ce soarele era deja sus, să aducă la cunoştinţă întregului oraş ce văzuseră şi ce riscaseră.

Anunţul numelor celor împuşcaţi trezi în fiecare casă milă, oroare şi o spaimă nebună. Nu erau decît unsprezece, de acord. Dar era vorba de persoane mult prea cunoscute în Ferrara, de persoane despre care se ştiau, în afara numelui, mult prea multe amănunte privind fizicul şi caracterul : mult prea familiare, mult prea legate de fiecare prin mii de fire erau cele unsprezece victime ale măcelului — modestele lor existenţe erau mult prea amestecate cu modesta existenţă a tuturor — pentru ca sfîrşitul lor să nu pară, încă de la prima vedere, drept ceva înspăimîntător, de o grozăvie aproape ireală. Şi va părea ciudat — cum, oare, ar putea să pară altfel ? — dar dezaprobarea aproape generală a asasinatului fu însoţită imediat de hotărîrea, la fel de răspîndită, de a se purta frumos cu asasinii, de a da dovadă de adeziune şi supunere publică faţă de violenţa lor. Aşa se petrecură, din păcate, lucrurile şi ar fi inutil s-o ascundem : dacă este adevărat, şi este, că în nici un alt oraş din Italia septentrională fascismul renăscut la Verona n-a putut conta de atunci încolo pe un număr atît de mare de înscrişi ; încă din dimineaţa zilei de 17 (în timpul nopţii începuse să plouă cu găleata) se vedeau şiruri lungi şi tăcute de cetăţeni, aşteptînd în curtea Casei Fasciei din calea Cavour deschiderea birourilor Federaţiei. Încovoiaţi, umili şi umiliţi, îmbrăcaţi în paltoanele lor grosolane

din stofă produsă de o economie autarhică, era aceeaşi mare de oameni tăcuţi care urmase pas cu pas în după-amiaza zilei precedente sicriul consulului Bolognesi de-a lungul bulevardului Giovecca, al străzii Palestro, al străzii Borso, pînă în piaţa Della Certosa, şi în ale căror chipuri livide, puţinele persoane rămase în case să spioneze cortegiul dindărătul obloanelor (oameni şi iar oameni — — se gîndeau în acest timp — atîţia număra deci, Ferrara?) recunoscuseră, înfiorîndu-se propriul lor chip. Ce puteau face altceva decît să cedeze ? Nemţii şi japonezii care deocamdată păreau că se retrag, în final, dînd la iveală nişte arme secrete de o putere nemaiauzită, aveau să răstoarne situaţia şi, din două-trei mişcări, să cîştige războiul. Nu, nu le rămînea decît un singur drum.

Şi totuşi, cine erau autorii masacrului ? — se întrebase oraşul întreg chiar a doua zi după întîmplare. Nu era nici o îndoială : principalii autori, responsabilii materiali ai masacrului nu puteau fi decît oamenii din camioane — patru cu număr de Verona, VR, şi două de Padova, PD — aceiaşi care făcuseră să răsune toată noaptea Ferrara de cîntece şi de împuşcături şi, spre ziuă, dispăruseră. În mod sigur ei fuseseră răzbunătorii anunţaţi la radio (cîţiva trecători cu permis special, care putuseră să mai întîrzie pe stradă, zăriseră de departe cămăşile albastre extravagante, în genul celor ale Legiunii spaniole, craniul de mort pe beretele ca de pictori, puştile mitralieră în bandulieră şi, vîrîte sub curelele de piele, laolaltă cu pumnalul şi pistolul, cîte două grenade cu mîner lung de binecunoscuta fabricaţie germană...). Şi într-adevăr, ei fuseseră cei care se prezentaseră la două noaptea la poarta temniţei din strada Piangipane şi-l siliseră cu arma-n mînă pe bietul director să le dea întîi lista deţinuţilor politici, apoi să li-i încredinţeze pe avocaţii Polenghi şi Tamagnini, amîndoi socialişti şi vechi organizatori sindicali ca şi pe avocaţii Galimberti, Fano şi Forlivesi, din Partidul Acţiunii : toţi cinci deţinuţi din septembrie, şi în aşteptarea instrucţiei procesului.

Dar, ca o desminţire a zvonului care circula deja — vorbe împrăştiate anume, era clar — potrivit căruia nici un ferrarez nu participase la măcel, nici un ferrarez nu-şi mînjise mîinile, stau mărturie ceilalţi şase morţi : consilierul naţional Abbove, doctorul Malacarne, contabilul Zoli, familia Cases, tatăl şi fiul, muncitorul Felloni : cinci din-

tre ei fuseseră ridicaţi din locuinţele lor, care, spre deosebire de temniţa din strada Piangipane, nu figurau pe nici un fel de hartă ; numai muncitorul Felloni, un slujbaş obscur la Întreprinderea de electricitate, ajunsese în grupul condamnaţilor fiindcă pur şi simplu în zori, cînd se ducea ca de obicei la lucru (bicicleta lui răsturnată, găsită chiar în dimineaţa de 15, pe strada Boldini, în dreptul Ateneului, era o dovadă limpede), dăduse peste una din numeroasele patrule care blocau accesul spre centrul oraşului. Ei bine, nimeni altul decît cineva din partea locului — considerau tot mai mulţi ferrarezi, pe măsură ce zilele treceau — şi, în plus, cunoscînd foarte bine oraşul, ar fi reuşit să dea aşa de uşor peste consilierul naţional Abbove, nu în palatul de pe bulevardul Giovecca, ci în garsoniera-birou pe care şi-o amenajase recent pe strada Brasàvola, liniştită şi dosnică, într-o casă mînăstirească medievală cumpărată pe te miri ce, apoi transformată şi umplută cu cele mai variate lucruri de artă (tablouri, covoare, tot felul de obiecte rare şi bizare : nimic de spus, un *bric-à-brac* de cel mai desăvîrşit gust dannunzian !), în umbra căreia obişnuia să se retragă din cînd în cînd omul, matur şi petrecăreţ, cu delicate flori cărunte pe la tîmple. Nimeni altul decît cineva din Ferrara şi, pe deasupra, extrem de bine informat despre tot ce se petrecuse în oraş în ultima vreme, ar fi putut şti de întîlnirile secrete, ce avuseseră loc în cele patruzeci şi cinci de zile ale perioadei badogliene, exact în garsoniera consilierului naţional Abbove (doctorul Malacarne şi contabilul Zoli se pare că participaseră de fiecare dată, în schimb bătrînul Sciagura nu, declinase întotdeauna invitaţiile...), întîlniri ce urmăreau să stabilească o linie de conduită pentru toţi fasciştii care, după căderea regimului, nu doreau altceva decît să facă să-i parvină regelui „expresia fidelităţii lor necondiţionate", respectiv, cum se zice, să-şi schimbe pielea. Şi mai ales cei doi Cases, tatăl şi fiul, doi din puţinii evrei scăpaţi la marea razie din septembrie (făceau negoţ de piele şi nu se gîndiseră-n viaţa lor la politică), care, din septembrie, trăiau ascunşi în hambarul casei bătrîneşti din intrarea Torcicoda, hrăniţi printr-o deschizătură din podea, doar de soţia şi mama respectivă, cît se poate de ariană şi de catolică : cine altul, dacă nu cineva care ştia perfect ascunzătoarea — deci cineva din Ferrara ! — ar fi fost în

măsură să-i trimită tocmai acolo, la capătul unui adevărat labirint colburos de scărițe pe jumătate prăbușite, pe cei patru ucigași pentru a-i ridica ? Cine altul dacă nu... ?

Da, exact, Carlo Aretusi, zis Sciagura. În fond, pentru ca bănuielile să se îndrepte imediat asupra lui, era suficient (încă din dimineața de 16 preluase din nou conducerea în Federație și, din clipa aceea, numele lui începuse să fie rostit ca pe vremuri, înainte de '22, coborînd instinctiv glasul...), era mai mult decît suficient să-și amintească felul cum apăruse la funeraliile consulului Bolognesi, în după-amiaza aceleiași zile.

Nu acceptase niciodată să participe la întrunirile clandestine care, din august se ținuseră de mai multe ori în casa consilierului național Abbove, trimițîndu-le vorbă foștilor camarazi că nu se simțea în stare să se prezinte pentru simplul motiv că nu dorea să renege la cincizeci de ani — se exprimase chiar așa, textual — ceea ce făcuse la douăzeci și, cum mergea în fruntea cortegiului interminabil, imediat după afetul de tun pe care zăcea sicriul consulului Bolognesi, aruncînd întruna spre casele de pe bulevardul Giovecca și de pe strada Palestro — șiruri întregi de obloane închise — priviri încărcate de ură și dispreț, zvelt cum era, îmbrăcat, în ciuda frigului, numai cu cămașa neagră, cu bereta Legiunii a zecea, pusă pe o ureche, și cu tîmplele abia încărunțite, parcă redevenise tînărul de douăzeci de ani. „Cîrtițe blestemate, marmotelor, burghezi lași ce sînteți ! O să v-arăt eu... vă scot eu din bîrloguri...“, amenințau privirile lui furioase, strîmbăturile gurii. În piața Della Certosa, mai înainte ca sicriul consulului Bolognesi să fie introdus în biserică, se adresă mulțimii exact pe acest ton. Mulțimea asculta, îngrămădindu-se-n jur, cenușie, inertă ; și el se înfuria tot mai mult, se pare, tocmai din cauza acelei inerții.

— Corpurile celor unsprezece trădători împușcați azi-dimineață pe bulevardul Roma, urlase în încheiere, nu vor fi luate de acolo decît atunci cînd voi porunci eu. Vrem întîi să fim siguri că exemplul a dat roadele scontate !

Nu mai lipsea decît ca, în culmea mîniei, să-și atribuie meritul de a fi făcut dreptate el, cu mîinile lui !

Şi puţin mai tîrziu, pe bulevardul Roma, cînd sosirea lui neaşteptată îi făcuse pe cei patru miliţieni din Brigada Neagră să ia poziţie de drepţi : cum să-i interpreteze felul de a se purta, aparent în total contrast cu cel avut cu o jumătate de oră în urmă în piaţa Della Certosa, dacă nu cît o sută de mărturisiri la un loc ?

Coborîse posomorît din maşină, privind doar în treacăt cadavrele întinse pe trotuar ; şi îndată unul din miliţieni făcuse un pas înainte, informîndu-l, cu un aer satisfăcut că sosise tocmai la timp, despre ce se întîmpla. Toată ziua — raporta miliţianul, vorbind în numele său şi al camarazilor săi —, ei trei reuşiseră să ţină la respect persoanele care voiau să se apropie. Pentru a le răspîndi (după toate probabilităţile erau rude ale trădătorilor : femei care plîngeau şi ţipau, bărbaţi care înjurau ; nu fusese deloc uşor să se facă ascultaţi !), fuseseră obligaţi nu o dată să tragă cîteva focuri în aer, respingînd, astfel, lumea la capul bulevardului Giovecca şi în piaţa Cattedrale, unde şi acum se încăpăţînau unii să mai rămînă, după cum putea să-şi dea seama şi camaradul Aretusi. Dar ce trebuiau să facă — adăugase miliţianul, ridicînd un braţ şi arătînd spre fereastra îndărătul căreia se zărea silueta nemişcată a lui Pino Barilari — cu domnul de sus, un tip inconştient de-a binelea, pe cuvînt de onoare, pe care nici o somaţie, nici o ameninţare şi nici o rafală de mitralieră nu-l convinseseră să se clintească din loc măcar un milimetru ? Poate că era surd. Oricum, întrucît ştiau cum să ajungă acolo, unul din ei avea să urce, chiar dacă ar fi trebuit să spargă oblonul prăvăliei, şi să-l someze mai de aproape să şteargă putina, de voie sau de nevoie...

În clipa cînd miliţianul spusese : „domnul de sus“, Sciagura înălţase brusc ochii, ca muşcat de viperă, spre fereastra arătată de tînăr. Pe stradă era deja negură. Revărsîndu-se din şanţul Castelului, ceaţa se îndesea minut cu minut. Şi fereastra de sus era singura luminată pe toată lungimea de aproape două sute de metri a bulevardului Roma.

Cu privirea aţintită într-acolo, Sciagura lăsase să-i scape printre dinţii strînşi o înjurătură înăbuşită, făcuse un gest înciudat. Apoi se întorsese : şi cu vocea schimbată — un fel de murmur înfricoşat — le recomandase celor trei miliţieni ca peste vreo douăzeci de minute, cînd

avea să se prezinte oamenii trimişi de el să ridice cadavrele, să nu se împotrivească.

IV

Îşi imaginau multe.

Îşi imaginau, de pildă, interiorul locuinţei particulare de deasupra farmaciei, unde nimeni din oraş, nici măcar prietenii masoni ai răposatului doctor Francesco nu puseseră vreodată piciorul. O scăriţă în spirală lega odăiţa din dosul farmaciei cu etajul de sus. Acolo — bineînţeles fără a ţine cont de dependinţe — erau doar patru camere : o sufragerie, un salon, un dormitor şi, în sfîrşit, cămăruţa pe care Pino o ocupase în copilărie şi unde se întorsese după ce îl lovise paralizia... Se gîndiseră atît de mult la el, încît vedeau în faţa ochilor planul apartamentului, de parcă ar fi urcat personal acolo. Erau chiar în stare să indice pe care perete din sufragerie era agăţată fotografia lui Bilancino, montată într-o ramă aurie, greoaie, stil secolul al nouăsprezecelea, ori să descrie forma candelabrului central ce concentra pe masa cu postav verde şi pe cărţile pasienţei de fiecare seară o lumină albă, extrem de puternică ; ori să vorbească despre efectul făcut într-o asemenea ambianţă de mobilele şi obiectele de factură modernă, dispuse cam peste tot, dar îndeosebi în dormitor, de către tînăra doamnă Barilari ; ori să descrie, cu un extraordinar lux de amănunte, cămăruţa de lîngă dormitor (amîndouă dădeau într-o curte interioară), unde Pino se retrăgea să doarmă îndată după cină : un pătuţ de fier într-un colţ, un mic birou lipit de un perete, un şifonier lipit de peretele opus, iar la picioarele patului, fotoliul mare cu speteaza reglabilă, îmbrăcat în stofă ecosez, cu carouri albastre şi roşii, pe care în fiecare dimineaţă doamna Anna îl muta în sufragerie, în faţa ferestrei în care bătea veşnic lumina şi unde Pino rămînea aşezat pînă seara. Dacă ar fi vrut, ar fi putut numi toţi autorii cărţilor existente în vitrina pusă între calorifer şi uşă : Salgari, Verne, Ponson du Terrail, Dumas, Mayne Reed, Fenimore Cooper etcaetera. Printre cărţi se aflau şi *Aventurile lui Gordon Pym* de E. A. Poe, într-o ediţie ce avea pe copertă o fantomă mare, albă, înarmată cu o coasă, înăl-

țindu-se deasupra unei baleniere minuscule. Numai că volumul acesta nu sta împreună cu celelalte, în spatele geamurilor vitrinei, ci era pus pe dos, pe noptieră, lîngă un album gros de filatelist, un pahar plin cu creioane colorate, un briceag ieftin, o gumă de șters pe jumătate consumată : respectiv, volumul era astfel așezat încît fantoma albă de pe copertă era mai departe prezentă *era acolo,* dar rămînea invizibilă, nu mai provoca teamă.

Pe urmă își mai imagina o sumedenie de alte lucruri.

— Unde te duci ? întrebase, de exemplu, Pino în seara de 15 decembrie, ridicînd ochii de la pasiență.

Soția se sculase de la masă. Fără să-i răspundă, se îndrepta spre ușă. Vocea ei calmă se auzise abia cînd ajunsese în penumbra coridorului la capătul căruia se deschidea chepengul scăriței în spirală.

— Unde vrei să mă duc ?! îi răspunsese. Cobor să-nchid...

Cine știe : poate că el nu ascultase la radio, în primele ore ale după-amizei, transmisia de la Verona. Oricum, la nouă seara, cînd bătăile ceasului de la Castel se răspîndiseră în tot orașul, cu blîndețea unei binecuvîntări *(bang, bang, bang... :* fără îndoială că zăpada și ceața le făceau să se propage atît de limpezi ; da, între timp, sub sunetul lor se amplifica altul, duduitul îndepărtat al unor motoare puternice care se apropiau), la nouă seara părea normal ca Pino să se afle deja ghemuit în pătuțul lui de copil, cu păturile trase pînă peste urechi, cufundat în somn. Îl vedeau : ca și cum ar fi fost în picioare, în locul îngerului păzitor de deasupra tăbliei patului. Să închidă ochii, să adormă cît mai repede... Auzindu-și soția ridicîndu-se de la masă spre a coborî în farmacie (la ora aceea, jos era veșnic ceva de făcut : de încheiat socotelile pe ziua respectivă, apoi de tras oblonul și de închis cu cheia pe dinăuntru) ; privind-o din spate cînd trecea pragul sufrageriei, la ce altceva ar fi putut să se gîndească Pino, dacă nu că era înaltă, frumoasă și indiferentă ? Ce altceva ar fi putut pretinde ? Să-nchidă ochii și, în seara aceea — indiferent că ascultase ori nu după-masă radioul — să adoarmă mai devreme ca de obicei.

Natural că își imaginau și restul : tot ce urmase.

Îi vedeau pe cei unsprezece oameni împărțiți în trei grupuri aliniate lîngă parapetul de la șanțul Castelului ;

pe legionarii în cămăşi albastre într-un continuu du-te-vino în spaţiul cuprins între porticul cafenelei „Della Borsa“ şi trotuarul opus ; grimasa de disperare a avocatului Fano în clipa dinaintea rafalei, cînd îi strigase lui Sciagura, ocupat să-şi aprindă o ţigară ceva mai încolo : „Asasinule !“ (un urlet atroce, teribil de puternic, ce fusese auzit din cîteva case din piaţa Cattedrale şi de pe bulevardul Giovecca : adică la o depărtare de o sută de metri) ; pe urmă, lumina absolut fantastică, acea incredibilă lună plină care, începînd de la miezul nopţii, odată cu schimbarea neaşteptată a direcţiei vîntului, făcuse din fiecare piatră din oraş o bucată de sticlă sau de cărbune ; şi, în sfîrşit, Pino Barilari, pe care numai strigătul avocatului Fano reuşise să-l smulgă în ultima clipă din somnul lui greu, de copil, sprijinindu-se tremurînd în cîrje, ascuns îndărătul geamurilor ferestrei care domina scena... Şi aceasta luni şi luni întregi, cît timp îi trebui războiului să parcurgă încet, de la sud spre nord, peninsula, adică din decembrie '43 pînă în mai '45 : ca şi cum imaginaţia colectivă avea nevoie — exact ca un om care pentru a se pedepsi face să-i sîngereze o rană nevindecată — să revină mereu la acea noapte cumplită şi să aibă-n faţa ochilor, rînd pe rînd, chipurile celor unsprezece împuşcaţi în clipa supremă, aşa cum doar Pino Barilari le avusese.

Veniră, în sfîrşit, Eliberarea şi pacea : şi pentru mulţi ferrarezi, aproape pentru toţi, dorinţa neaşteptată de a uita.

Dar se poate uita ? E destul s-o doreşti ?

În vara lui '46, cînd, în salonul de conferinţe al fostei Case a Fasciei, din calea Cavour, începu procesul celor circa douăzeci de presupuşi autori ai masacrului înfăptuit cu trei ani în urmă — cea mai mare parte din regiunea Veneto, pescuiţi din închisori şi din lagărul de concentrare de la Coltano — ; şi cînd, descoperit în Toscana, într-un mic hotel din Colle Val d'Elsa, unde se ascundea sub un nume fals, de către tînărul şi foarte activul secretar provincial al A.N.P.I., Nino Bottecchiari, Sciagura îşi făcu şi el intrarea în cuşca acuzaţilor, păru că s-a ivit ocazia cea mai potrivită pentru a îngropa, în sfîrşit, trecutul. Din păcate, era foarte adevărat — oftau — : nici un alt oraş din Italia septentrională nu dăduse atît de multe adeziuni la Republica din Salò ca Fearrara, nici o

burghezie nu se înclinase atît de prompt în fața stindardelor întunecate, puștilor mitralieră și pumnalelor diferitelor miliții și corpuri speciale : Brigăzile Negre, Legiunea a zecea, Parașutiștii și altele. Și totuși, ar fi fost nevoie de foarte puțin, în fond, pentru ca greșeala de calcul comisă de atîția sub presiunea unor evenimente excepționale — o simplă și omenească greșeală de calcul pe care comuniștii locali, instalați la Primărie din '45, aveau tendința să o transforme într-o veșnică pecete a rușinii — să devină, împreună cu toate celelalte, un vis urît, un coșmar îngrozitor din care să se scoale plini de speranță și de încredere în ei înșiși și în viitor ! Ar fi fost nevoie doar de condamnarea exemplară a asasinilor și, îndeosebi, a lui Sciagura : și s-ar fi șters rapid orice amintire a nopții de 15 decembrie 1943, acea noapte decisivă, fatală.

Procesul înainta greoi, într-o atmosferă de zăduf și de plictiseală, trezind în publicul ce se înghesuia să participe-n masă la toate ședințele, un sentiment crescînd de inutilitate și neputință.

Curtea, enervată și deranjată de difuzoarele instalate de către C.L.N. pe bulevardul respectiv, dar cu ramificații pînă în centru, chiar și pe bulevardul Roma, îi interoga pe deținuți unul după altul. Dar dindărătul gratiilor cuștii mari pe care o găsiseră așezată pe o latură a sălii, între două ferestre, aceștia răspundeau mereu la fel : nici unul din ei nu participase la expediția de pedepsire din decembrie '43, ba, mai mult, nici unul din ei nu fusese vreodată la Ferrara. Toți păreau atît de siguri că n-aveau de ce se teme și că, în cel mai rău caz, aveau să scape din insuficiență de probe, încît unii îndrăzneau să glumească, să facă spirite. De pildă, unul din Treviso — brunet, în jur de patruzeci de ani, cu părul lung și cîrlionțat, cu fălci late parcă murdare din pricina bărbii admise că da, fusese efectiv o dată la Ferrara : dar cu douăzeci de ani în urmă, pe bicicletă, ca să-și caute logodnică ; spirit ce-l făcu pe președinte, veșnic gata să se sustragă atmosferei de judecată populară, revoluționară pe care voiseră s-o dea procesului (acceptase să desfășoare ședințele în localul fostei Case a Fasciei — așa se exprimase la deschidere, în prima zi — numai și numai fiindcă sediul tribunalului, pe jumătate distrus într-un bombardament din '44 și în curs de reconstrucție, nu

putea fi încă folosit...) să aibă un zîmbet şiret, tipic napoletan, binevoitor şi înţelegător.

Cît despre Sciagura, nu numai că nega, cum era de prevăzut, cea mai mică participare, directă sau indirectă, la „faptele“ din 15 decembrie 1943, dar, în clipa în care partizanii lui Nino Bottecchiari îl dăduseră pe mîna carabinierilor şi aceştia, după ce-i puseseră cătuşele, îl băgaseră şi pe el în cuşcă, nu lăsase să-i scape nici o ocazie de a manifesta, odată cu cel mai viu respect faţă de Curtea chemată să-i judece „activitatea (faţă de „domnul“ Preşedinte se arăta mai mult decît obsecvios, aproape umil), cel mai profund dispreţ pentru mulţimea ce umplea pînă la refuz spaţiul destinat publicului, în comportarea căreia — avu nas să declare la un moment dat — se putea vedea limpede efectul „actualei stări de lucruri“. Deci aşa — adăugă — cu această ură subversivă, cu această sete de răzbunare ce se citea pe fiecare chip (pe multe din ele le recunoştea — rînji — : aparţineau unor persoane gata oricînd, azi ca şi „ieri“, să bată din palme şi să strige trăiască), deci, cu asemenea sisteme intenţionau să realizeze pacificarea ţării, mult dorită şi, într-adevăr, de dorit ? Acesta era climatul de libertate rezervat Curţii spre a putea emite o judecată dreaptă şi senină în privinţa unui om ca el, vinovat doar de a fi fost un „soldat în slujba unei Idei“ ?

Erau simple prafuri în ochi, manevre de deviere : puse la cale ca să cîştige timp, ca să împiedice procesul ce căpătase o coloratură exagerat de obiectivă, justiţiară, să-i dăuneze pînă la urmă, ca şi cum ar fi fost un proces politic.

„Am fost soldatul unei Idei“, repeta întruna, complăcîndu-se, „nu zbirul unui sistem sau, mai rău, sluga străinului !“

Ori, melancolic : „Acum toţi mă vorbesc de rău !“

Era tot ce spunea. Dar de fiecare dată parcă insinua că actualii săi persecutori să nu-şi facă iluzii că prin condamnarea lui se va uita ce fusese pînă mai ieri. Toţi fuseseră la fel ca el, mai mult sau mai puţin fascişti : şi nici un verdict al nici unui tribunal n-avea să reuşească să şteargă acest adevăr.

Şi, la urma urmei, de ce anume era acuzat ? — porni la atac într-o zi. Dacă înţelesese bine, îl acuzau că furnizase lista celor unsprezece persoane împuşcate în noaptea de 15 decembrie 1943, şi condusese personal execuţia

acelor „nefericiți". Numai că pentru a convinge un tribunal „serios", un tribunal „regulamentar", că el, Carlo Aretusi, înfăptuise într-adevăr cele două lucruri — întocmise lista și condusese operația de împușcare — era nevoie de probe, nu de simple supoziții! „Nu mai pălăvrăgiți atîta despre măcel, fiindcă subsemnatul e gata să-și asume întreaga și deplina responsabilitate!", se părea că ar fi declarat la cîteva zile după „faimoasa noapte": și s-ar fi putut ca acestea să-fi fost într-adevăr vorbele lui la un moment dat. Dar ce era cu asta? Trebuiau probe, probe și iar probe! Pentru că frazele pe care s-ar fi putut să le rostească atunci, „la cald", erau „probabil" menite să convingă „alaiul german" de sinceritatea și fidelitatea necondiționată a Italiei. După 8 septembrie '43, nemții deveniseră adevărați stăpîni ai țării, și, după cum se știe, nu i-ar fi costat nimic să prefacă orice așezare italienească într-un morman de ruine. Deci nu contau niște cuvinte spuse pe deasupra și în public spre a fi auzite de „unii" și raportate. Contau acțiunile, faptele, ca să nu mai adăugăm medaliile de virtute militară pe care le cîștigase în primul război mondial pe cîmpul de luptă, împotriva nemților, față de care era acuzat acum de servilism (servil, tocmai el, soldat din trupele de asalt de la Piave, haida-de). Și, fiindcă fusese menționată adunarea de la Cassa Agricola, de ce să nu amintim că deputatul Bottecchiari care, pînă la căderea „guvernului Badoglio" făcuse parte, după cum se știe, din Consiliul de administrație, fusese eliberat de Crăciun din temnița de pe strada Piangipane, datorită intervenției directe a lui Carlo Aretusi? Cu aceeași ocazie fusese eliberată și învățătoarea Trotti — altă socialistă — care, din păcate, nu mai putea depune mărturie în favoarea lui. Deputatul Bottecchiari, însă, se bucura încă de o sănătate perfectă, slavă Domnului. De ce nu se luau măsuri să fie convocat imediat (deputatul Bottecchiari era o persoană de toată lauda, un om leal, deasupra oricăror meschinării: tocmai de aceea el, Carlo Aretusi, avusese cea mai mare stimă, și asta încă din îndepărtatele vremuri ale anilor '20, '22) invitîndu-l să declare ce știa? Adevărul era că azi, pretutindeni în Italia, uzanțele politice apăreau mult înrăutățite față de odinioară! Și mai trebuia spus încă un adevăr: că astăzi voiau să condamne în Carlo Aretusi pe regentul Secre-

tariatului federal fascist din Ferrara, „înălţat“ în această funcţie a doua zi după moartea consulului Bolognesi. Din acest motiv „de delicată nuanţă politică“ se cerea astăzi pielea lui Carlo Aretusi... Însă un tribunal „serios“, un tribunal „regulamentar“, un tribunal ce nu s-ar fi lăsat „condiţionat de pasiuni politice“ ar fi înţeles cu uşurinţă că acceptase atunci funcţia de regent, exclusiv în scopul de a-i împiedica pe o grămadă de „ticăloşi iresponsabili“ să instaureze un regim de teroare. Ca o dovadă : care fusese prima măsură luată de el îndată ce fusese numit regent, dacă nu cea de a reda neîntîrziat familiilor respective cadavrele victimelor ?

Ca să fim drepţi, preşedintele îşi amintea din cînd în cînd să-l întrerupă, rechemîndu-l cu blîndeţe la ordine : şi el, întotdeauna gata să se supună, îşi descleşta imediat mîinile de pe gratiile cuştii de care se agăţa cînd vorbea, îşi lua privirile arzătoare de la mulţimea din fundul sălii şi se aşeza iar pe bancă, în rînd cu ceilalţi imputaţi. Dar pauzele acestea durau foarte puţin. La prima frază a procurorului care nu-i plăcea, la orice depoziţie socotită de el „eronată“, sau chiar la un simplu murmur al publicului, dar mai cu seamă, la cea mai mică aluzie referitoare la prezenţa lui activă la execuţia din noaptea de 15 decembrie 1943, sărea din nou în picioare, se agăţa din nou de gratii cu furie sălbatică şi-n sală se înălţa iar vocea sa grea şi neplăcută de vechi stăpîn, pe care difuzoarele de afară o răspîndeau în oraş pe o mare întindere.

— Să vină martorii ! urla ca apucat. Să vedem cine are curajul să afirme aşa ceva în faţa mea !

Tăcu, însă, brusc atunci cînd îl văzu deschizîndu-şi drum prin mulţime, sprijinit cu o mînă de braţul tinerei sale soţii, iar cu cealaltă de un baston gros şi noduros, cu măciulia din cauciuc (picioarele slabe ca nişte aşchii în pantalonii de modă militară îi ieşeau în afară, din cauza efortului de a păşi, ca nişte stranii coase laterale), pe Pino Barilari în persoană.

Imobil, aproape fascinat, din clipa aceea nu-şi mai dezlipi ochii de pe farmacistul căruia secretarul provincial al A.N.P.I., Nino Bottecchiari, niciodată absent din aulă (printre altele, el fusese cel ce sugerase în scris Curţii să fie convocat paraliticul) se grăbise îndată să-i găsească loc, împreună cu soţia, în sectorul rezervat mar-

torilor. Se mărginea să-şi netezească încet cu dreapta părul de un cenuşiu-roşcat. Şi între timp, era lesne de înţeles, mintea-i lucra, îi lucra fără odihnă.

Veni rîndul lui Pino Barilari.

Înaintă, susţinut în continuare de soţie, şi jură regulamentar, deşi abia auzit.

Dar, cu un moment înainte de a răspunde la întrebarea preşedintelui, pronunţînd clar, aproape sacadat, acel unic cuvînt : „Dormeam", care, exact ca înţepătura unui ac într-o băşică umplută cu aer, redusese dintr-o dată la zero enorma tensiune generală (tăcerea era absolută, nimeni nu respira ; pînă şi soţia se aplecase să-i scruteze, neliniştită, chipul) : exact în momentul acela, mai mulţi din cei prezenţi îl văzură limpede pe Sciagura făcînd un fel de schimă rugătoare, rapidă, furişă în direcţia lui Pino Barilari ; şi pe acesta, clipind, chiar aşa, clipind imperceptibil în semn de înţelegere.

V

Însă, înainte de a se spune ultimul cuvînt în această chestiune, fu necesar să mai aştepte cîţiva ani. Între timp fiecăruia i se dădu posibilitatea să-şi reia locul. Pino Barilari reîncepu să-şi petreacă o bună parte a zilei aşezat în faţa ferestrei obişnuite : dar devenind agresiv şi ironic, cu un binoclu de munte veşnic la îndemînă, implacabil în funcţia de supraveghetor aproape perpetuu al trotuarului de vizavi, pe care părea să şi-o fi asumat. Şi toţi ceilalţi, bătrînii *habitués* [1] laolaltă cu tinerii din noile generaţii (bineînţeles inclusiv Sciagura, al cărui proces fusese încununat în final printr-o absolvire completă) îşi împărţeau din nou măsuţele şi scaunele cafenelei „Della Borsa", de dedesubt.

În '48, îndată după alegerile din 18 aprilie, Anna Barilari părăsi casa soţului, începînd imediat formalităţile în vederea despărţirii legale. Lumea bănuia că avea să se ducă la tatăl ei, plutonierul Repetto. Dar se înşela.

Se duse să locuiască singură într-un mic apartament la capătul bulevardului Giovecca, pe lîngă Prospettiva :

---

[1] Obişnuiţi (fr.).

două ferestre protejate de un grilaj bombat din fier dau direct spre trotuar. Deşi avea aproape treizeci de ani şi, după cît de frumos se împlinise, arăta mai mult, începu iar să circule pe bicicletă, ca pe vremea cînd era fată şi tîra după ea un cîrd întreg de colegi de liceu ; în oraş erau încă destui care-şi mai aminteau.

Se înscrise la Facultatea de desen de pe strada Romei (dar trecu pe acolo de cel mult vreo două-trei ori), purta pulovere pe gît care-i scoteau în evidenţă pieptul provocator, părul de un blond cînepiu, lung, lăsat pe spate, şi se farda mai mult ca oricînd. Visa, probabil, să le imite pe existenţialistele de la Paris şi de la Roma. În realitate, îşi trăia viaţa, ce să mai discutăm ! — garantau cei în măsură să ştie — şi nici măcar nu se ascundeau : dacă era adevărat, şi era, că frecventa lunea restaurantele şi bodegile din San Romano cu scopul evident de a agăţa vreun străin, din cei picaţi la Ferrara cu ocazia tîrgului.

În orice caz, din cînd în cînd dispărea pe perioade oscilînd între o săptămînă şi douăzeci de zile. Cînd reapărea, o însoţea adesea cîte o prietenă pescuită cine ştie unde, cu care cîteodată era văzută, o lună întreagă, plimbîndu-se la braţ în sus şi-n jos pe bulevardul Giovecca şi chiar pe bulevardul Roma, stîrnind, mai ales cînd trecea pe sub porticul cafenelei „Della Borsa", acelaşi val de interes. Cine putea fi bruneta cu ochi maliţioşi care mergea acum lîngă Anna ? — se auzeau întrebări din toate părţile. Nu era cumva din Bologna ? Nu era cumva din Roma ? Dar cealaltă, cea cu ochii albaştri, chipul fin şi palid, pantofi fără toc şi, parcă, fără talpă, nu era cumva din Florenţa, sau era o străină... ?

Ca să fim sinceri, nu lipseau niciodată cei amatori să se aventureze chiar în aceeaşi seară la capătul străzii Giovecca. Odată sosiţi în faţa apartamentului ocupat de fosta doamnă Barilari, băteau discret în geamuri, iarna spre a li se da drumul înăuntru, iar vara, uneori, pur şi simplu pentru a schimba două vorbe, de la trotuar la fereastră. Astfel încît, trecînd prin părţile acelea în unele nopţi din iulie şi august, în jurul orei douăsprezece (lumina lampionului apropiat se răsfrîngea nu pe pervaz, ci în părul Annei, tot mai oxigenat, strălucind parcă-n negură prin propria lui lumină), era destul de normal să zăreşti un grup de trei, patru bărbaţi stînd de vorbă cu ea şi cu prietena din momentul respectiv.

În general, erau tipi între treizeci și patruzeci de ani, din care mulți căsătoriți și cu copii. O cunoșteau pe Anna de cînd era fată, unii îi fuseseră chiar colegi de școală : rezultatul era că mai tîrziu, pe la unu sau două, cînd se întorceau la cafeneaua „Della Borsa“, lăsîndu-se să cadă obosiți, înfierbîntați, cu mînecile hainelor de pînză suflecate, pe scaunul de lîngă o măsuță, își umpleau timpul pînă se făcea ora de culcare, discutînd și povestind despre ea.

Nu, hotărît, Anna nu avea deloc un caracter comod ! — suspinau ei.

Asta poate pentru că, doar cu puțin înainte fusese ceea ce se numește o doamnă respectabilă, de aceea îi era rușine să o facă pentru bani ; sau poate pentru că nici ei nu reușeau să înlăture anumite complicații : oricum, dintr-un motiv sau altul — afirmau —, nu știai niciodată cum s-o iei. Se supăra dintr-o nimica toată. Îi vorbeai de pe trotuar și deodată-ți trîntea fereastra-n nas, pentru ca s-o deschidă peste cîteva minute în cazul cînd cineva, în loc să ridice din umeri, s-o trimită la dracu și să plece, începea iar să bată-n geam și să fluiere. Chiar dacă intrai în casă, era aceeași poveste. La urmă, de pildă, nu erai nicicînd sigur dacă trebuie sau nu să insiști ca să accepte mia de lire. Și lungile preludii sentimentale (era de sperat ca lunea să fie ceva mai expeditivă cu negustorașii de țară și cu intermediarii de terenuri !) la care era obligat să se supună orice concetățean și în special orice fost coleg de școală ? Și neplăcerea produsă de sporovăiala ei iute, continuă, neobosită ? De exemplu, în timp ce se îmbrăca începea iar să povestească despre ea, despre Pino Barilari (e adevărat că-l părăsise — spunea — dar nu înainte de a-l fi dat în grija unei femei cu ora, bătrînă și foarte pricepută), despre anii în care trăise împreună cu soțul ei în apartamentul de deasupra farmaciei, despre motivele pentru care se căsătorise și apoi despre cele care o hotărîseră să se despartă în mod legal : vorbea numai și numai despre asta. După ce fusese lovit de paralizie — explica — se înțelege că începuse să-l trădeze cînd cu unul, cînd cu altul, fiindcă el era ca un copil, un copil bolnav, sau ca un bătrîn, iar ea abia trecuse de douăzeci de ani. Haosul provocat de război, alarmele, bombardamentele, spaimele de tot felul grăbiseră lucrurile... însă îl iubise în-

totdeauna : ca pe un frate mai mic. Dacă-i punea coarne, o făcea pe ascuns, cu toate precauţiile posibile, ca el să nu-şi dea seama. Şi nici măcar prea des.

Era atît de tîrziu cînd se apucau să relateze poveştile Annei Barilari, bulevardul Roma atît de pustiu şi de tăcut, încît glasurile răsunau ca-ntr-o sală. Nu se auzea decît fluieratul vreunui tren în depărtare şi, din sfert în sfert de oră, bătăile orologiului de la Castel, răsunînd una cîte una în vîrful turnului din faţă.

Într-o noapte de la sfîrşitul lui august '50, unul din ei istorisi ceva nou (dar de data aceasta vorbea în şoaptă, ridicînd într-una privirea în sus, de parcă s-ar fi temut să nu-l asculte cineva).

Cu puţin înainte — începu să povestească — se găsea împreună cu doi prieteni, cutare şi cutărică, în casa Annei. Ea fusese deosebit de plictisitoare toată seara. Aşa că, la un moment dat, enervat că o luase încă o dată de la capăt cu aceleaşi lucruri, o întrerupsese :

— Grozavă iubire aveai pentru bărbatu-tău ! îi spusese rîzînd. Îl iubeai, dar te duceai cu cine-ţi plăcea. Hai, lasă, că întotdeauna ai fost o mare şmecheră !

Parcă venise sfîrşitul lumii.

— Laşilor ! Neruşinaţilor ! Rahaţilor ! începuse să urle. Afară din casa mea !

Era ca o fiară. Cealaltă fată, una din Modena, ţipa şi ea de parcă-i tăia cineva beregata. Dar după ce le ceruseră scuze, se calmaseră amîndouă destul de repede. Şi, să vezi acum ce ieşise din gura Annei.

Pe Pino îl iubise întotdeauna — începuse să spună pe un ton plîngăcios, ca de obicei. Şi pînă la o anumită dată, acordul dintre ei fusese perfect.

De cînd nu mai putea merge, îşi petrecea zilele aşezat în faţa ferestrei de la sufragerie, rezolvînd toate jocurile din *Săptămîna enigmistică* şi din alte asemenea reviste, după care era înnebunit. Nu avea nimic de făcut : asta explică de ce în scurt timp, tot exersînd, devenise excepţional de priceput la genul acesta de jocuri distractive, în special la cuvinte încrucişate şi rebusuri... Astfel, pentru ca ea să-şi dea seama cît era de grozav, se tîra uneori pe cîrje pînă la scăriţa în spirală ce da în încăperea din dosul prăvăliei şi de acolo, aplecîndu-se prin chepeng, se apuca s-o strige cu asemenea insistenţă şi nerăb-

dare încît trebuia să lase baltă casa şi să urce imediat, aşteptînd ca el, după ce-i arăta problema, să se hotărască în sfîrşit, cu ochii strălucind de satisfacţie, să-i dezvăluie soluţia. Ea îi făcea toate seriile de injecţii la care-l obliga boala ; ea îl aşeza-n pat în fiecare seară pe la nouă. Ce importanţă avea că numai dormeau împreună ? Nici înainte de boală el nu prea ţinuse să doarmă împreună : de-ţi venea să te gîndeşti la un moment dat că fusese mai mult decît mulţumit că se putea reîntoarce singur în cămăruţa pe care o ocupase în copilărie... Nu : doi oameni puteau foarte bine să doarmă împreună şi totuşi să nu se iubească deloc !

În orice caz, între ei totul se schimbase complet începînd din noaptea de 15 decembrie 1943 — faimoasa noapte a masacrului.

După ce-l culcase-n pat ca în fiecare seară, ea plecase, convinsă că se va putea întoarce maximum peste o oră (cu scuza farmaciei, obţinuse un permis, valabil în timpul camuflajului). Însă nu trecuse nici măcar o jumătate de oră şi pe străzi începuseră împuşcăturile : împuşcături ce-o siliseră să rămînă în casa unde se afla — casa unui tip oarecare, nu contează numele ! — pînă la patru dimineaţa.

Cum încetaseră împuşcăturile, se repezise afară. O ţinuse numai într-o goană pe tot bulevardul Giovecca, absolut pustiu. Numai cînd ajunsese la colţul Teatrului Municipal văzuse dintr-o dată morţii, îngrămădiţi pe trotuarul din faţa farmaciei.

Îşi amintea foarte bine fiece amănunt al scenei, de parcă ar fi avut-o şi acum înaintea ochilor. Revedea bulevardul Roma complet pustiu sub luna plină : zăpada întărită de frig, presărată ca o pulbere strălucitoare peste tot ; un aer atît de transparent şi de clar, încît se puteau citi orele la ceasul Castelului : era exact patru şi douăzeci — ; în sfîrşit, cadavrele, care din locul de unde le privea, semănau cu nişte baloturi de zdrenţe, dar pricepuse imediat că erau trupuri omeneşti. Fără să-şi dea seama ce făcea, parcă hipnotizată, ieşise de sub porticul Teatrului Municipal şi o pornise spre ei în diagonală, complet descoperită.

De abia în mijlocul străzii, cînd se afla în plină lumină, la circa cinci-şase metri de prima grămadă a celor împuşcaţi, îi trecuse prin minte gîndul la Pino. Se în-

torsese brusc. Şi Pino era acolo, îndărătul geamurilor de la sufragerie, nemişcat : o umbră abia vizibilă ce se uita la ea.

Rămăseseră aşa, privindu-se fix, vreme de cîteva secunde. El, din întunecimea camerei, ea, din stradă, fără să-şi dea seama ce să facă.

În sfîrşit se hotărîse şi intrase în casă.

În timp ce suia pe scăriţa în spirală, se gîndea ce trebuia să spună. În fond nu era nici o greutate să născocească o poveste oarecare şi să se poarte în aşa fel încît Pino s-o creadă. În fond, Pino era un copil şi ea mama lui.

Numai că de data aceea Pino nu-i permisese să născocească nici o poveste. Cînd intrase în sufragerie, el nu mai era acolo. Era deja în cămăruţa lui, întins în pat, cu faţa la perete şi pătura trasă pînă peste urechi ; şi, judecînd după felul cum respira, s-ar fi zis că doarme. Să-l trezească, aşa ar fi trebuit să facă ! Dar dacă dormea de-a binelea şi ea avusese în stradă, cu puţin înainte, o simplă halucinaţie ?

Cuprinsă de îndoială, închisese încetişor uşa şi se dusese-n camera ei să se culce. Se gîndea că peste cîteva ore avea să afle adevărul, dacă nu de pe buzele lui Pino, în orice caz de pe faţa lui. În schimb, nimic. Nici un cuvînt din partea lui, nici o privire care s-o lase să înţeleagă. Nici în dimineaţa aceea şi nici altă dată.

Şi de ce toate acestea, de ce ? Dacă fusese treaz în noaptea aceea, de ce nu vrusese s-o admită nicicînd ? Se temea ? Dar de cine şi de ce în mod concret ? Aparent nu se schimbase nimic în relaţiile dintre ei. Numai că de atunci încolo — sau, mai bine zis, după încheierea procesului Arctusi —, îl apucase mania binoclului şi îşi petrecea zilele supraveghind trotuarul de vizavi, rîzînd şi bolborosind pentru el însuşi ; fără s-o mai cheme sus, cum obişnuia odinioară, ca să-i arate ce grozav era la rezolvarea cuvintelor încrucişate şi a rebusurilor.

Să fi devenit, oare, nebun ? Se putea întîmpla, dată fiind boala pe care o avea. Dar, pe de altă parte, cum putea să mai continue convieţuirea lor, fără ca, încet-încet, să nu înnebunească şi ea pînă la urmă ?

Cartea a II-a

OCHELARII CU RAMĂ DE AUR

În românește de
RODICA LOCUSTEANU

I

Deși timpul i-a cam împrăștiat, nu se poate spune că sînt puțini la Ferrara cei care-și mai amintesc de doctorul Fadigati (Athos Fadigati), otolaringologul ce-și avea cabinetul și casa pe strada Gorgadello, la doi pași de piața de zarzavaturi, și care a sfîrșit atît de tragic, sărmanul, cu toate că, atunci cînd venise, în tinerețe, din Veneția, pentru a se stabili în orașul nostru, părea sortit unei cariere absolut normale, liniștite și chiar demne de invidiat.

Era prin '19, imediat după primul război mondial. Din cauza vîrstei mele de atunci, nu pot oferi decît o imagine destul de vagă și de confuză asupra epocii. Cafenelele din centru erau arhipline de ofițeri în uniformă ; pe bulevardul Giovecca și pe bulevardul Roma (rebotezat astăzi bulevardul Martirilor Libértății) treceau aproape în fiecare clipă camioane cu steaguri roșii fluturînd în vînt ; pe schelele care acopereau fațada în construcție a palatului Asigurărilor Generale era întinsă o enormă pînză publicitară de un roșu stacojiu, care-i invita atît pe prietenii cît și pe dușmanii socialismului să bea în deplină armonie APERITIVUL LENIN ; aproape zilnic izbucneau încăierări între țăranii și muncitorii maximaliști [1], pe de o parte, și foștii luptători întorși de pe front, pe de altă parte. Această atmosferă febrilă de agitație și zăpăceală generală, în care și-au petrecut copilăria cei ce aveau să devină adulți în următorii douăzeci de ani, i-a fost probabil favorabilă venețianului Fadigati. Într-un oraș ca al nostru, unde tinerii de familie bună s-au încăpățînat mai mult ca oriunde să nu se întoarcă după război la profesiunile liberale, e lesne

---

[1] În Italia traducere greșită (*massimalizmo*) a cuvîntului *bolșevism ;* denumirea pentru stînga Partidului Socialist Italian care lupta pentru dobîndirea puterii prin luptă armată, nu prin reforme (N. red.).

de înţeles că a putut prinde rădăcini, trecînd aproape neobservat. Fapt este că în '25, cînd efervescenţa a început să se potolească şi la noi, iar fascismul, organizat într-un mare partid naţional, a fost în stare să le ofere aranjamente avantajoase pînă şi celor veniţi la urmă de tot. Athos Fadigati era deja bine instalat în Ferrara, posesor al unui magnific cabinet particular şi, pe deasupra, directorul secţiei de nas-gît-urechi din noul Spital Orăşenesc Sant' Anna.

Se poate spune că-şi găsise norocul. Nu mai era foarte tînăr şi avea aerul că nu fusese niciodată, şi dorise să plece din Veneţia (după cum povestise odată el însuşi) nu atît ca să facă avere într-un oraş străin, cît ca să fugă de atmosfera deprimantă a unei case mari de pe Canal Grande, unde-şi văzuse stingîndu-se în cîţiva ani cei doi părinţi şi o soră nespus de dragă. Plăcuse modul său politicos, discret, de a se purta, faptul că era evident dezinteresat, omenosul său spirit de caritate faţă de bolnavii mai săraci. Dar mai înainte de orice, înfăţişarea a fost cea care a pledat în favoarea lui : ochelarii cu ramă de aur, cu strălucirea lor simpatică deasupra obrajilor slabi de culoare pămîntie, corpul gras, de cardiac congenital, a cărui grăsime nu era deloc dezgustătoare, scăpat prin miracol de criza pubertăţii şi veşnic îmbrăcat în stofe moi de lînă englezească (din cauza sănătăţii, în timpul războiului nu putuse activa decît la serviciul de cenzură al poştei). Cert este că, încă de la prima vedere, avea ceva atrăgător şi liniştitor.

Mai tîrziu, clinica particulară din strada Gargadello, unde primea de la patru la şapte în fiecare după-amiază, a fost o încununare a succesului.

Era o clinică într-adevăr modernă, aşa cum nici un doctor din Ferrara nu mai avusese pînă atunci. Dotată cu un cabinet medical impecabil, care, în privinţa eficienţei, curăţeniei şi chiar a lărgimii, nu putea fi comparat decît cu cele de la *Sant' Anna,* mai dispunea de încă opt camere ale apartamentului de alături şi de tot atîtea mici săli de aşteptare pentru public. Concetăţenii noştri, îndeosebi cei mai de vază, au fost uluiţi. Deveniţi brusc intoleranţi faţă de dezordinea pitorească, să zicem, dar de fapt mult prea familiară şi, pe undeva echivocă, în care ceilalţi trei sau patru bătrîni specialişti continuau să-şi primească clientela, s-au emoţionat ca în faţa unui omagiu adus lor în mod special. Nu se mai săturau să repete : uimitor ! La Fadi-

gati dispăruseră acele așteptări interminabile, grămadă unii peste alții ca animalele, ascultînd prin pereții despărțitori subțiri vocile, cînd mai apropiate, cînd mai depărtate, ale diverselor familii vesele și numeroase, în timp ce la lumina slabă a unui bec de douăzeci, ochiul ce da ocol zidurilor triste nu se putea opri decît pe cîte un NU SCUIPAȚI ! de maiolică, pe vreo caricatură a unui profesor universitar sau a unui coleg, ca să nu mai vorbim de alte imagini și mai triste, bune de sperietori, reprezentînd niște pacienți cărora li se făcea clismă cu niște clistiruri uriașe în fața unui întreg corp universitar, sau laparatomia de care se îngrijea rînjind chiar Moartea travestită în chirurg. Cum, oare, de putuseră suporta pînă atunci un asemenea tratament demn de Evul Mediu ? Cum ?

Foarte repede, a merge la Fadigati devenise ceva mai mult decît o modă, un obicei reconfortant și binefăcător. Mai ales în serile de iarnă cînd vîntul înghețat se strecura șuierînd din piața Catedralei pe strada Gorgadello, burghezul bogat, înfofolit în haina groasă de blană, sub pretextul celei mai vagi dureri în gît, simțea o reală satisfacție să intre pe ușa întredeschisă, să urce cele două rînduri de scări și să sune la ușa cu geamuri. Dincolo de magicul pătrat de lumină pe care-l deschidea înaintea lui o infirmieră în halat alb, veșnic tînără și surîzătoare, găsea caloriferele mergînd din plin, așa cum nu se întîmpla nu numai la el acasă, dar nici măcar la Clubul Comercianților sau la cel al Uniunii. Găsea fotolii și divane la discreție, măsuțe încărcate cu cele mai noi tipărituri, abajururi ce răspîndeau o lumină albă, puternică, generoasă. Găsea covoare care-l invitau să pășească, atunci cînd se plictisea să dormiteze la căldurică sau să răsfoiască revistele ilustrate, dintr-un salon în altul, privind tablourile și stampele vechi sau moderne agățate pe pereți, unele lîngă altele. În sfîrșit găsea un medic binevoitor și sociabil, un adevărat domn, care, în timp ce-l invita personal „dincolo“ ca să-i examineze gîtul, părea mai degrabă preocupat să afle dacă pacientul său avusese ocazia să-l asculte, acum cîteva seri, la Teatrul Orășenesc din Bologna pe Aureliano Pertile în *Lohengrin* ; sau, eventual, dacă văzuse bine, pe cutare perete din cutare salon, cutare tablou al lui De Chirico, sau „Casoratino“, și dacă-i plăcuse cel al lui De Pisis ; și era

uimit la culme dacă pacientul mărturisea nu numai că nu-l cunoştea pe De Pisis, dar nici măcar nu ştiuse pînă atunci că Filippo De Pisis era un tînăr şi *foarte* promiţător pictor ferrarez. În concluzie, era un mediu comod, plăcut, elegant şi, pe deasupra, stimulator pentru intelect. Unde timpul, blestematul de timp care a fost întotdeauna cea mai grea problemă pentru provinciali, trecea de-ţi era mai mare dragul.

II

Nu există ceva care să stîrnească interesul indiscret al lumii bune din provincie ca dorinţa firească de a păstra distincţia între viaţa particulară şi cea publică. Ce se petrecea cu Athos Fadigati după ce infirmiera închidea uşa cu geamuri a clinicii în urma ultimului pacient ? Modul nu prea limpede sau, în orice caz, nu tocmai normal în care-şi petrecea doctorul serile, aţîţa în continuu curiozitatea în privinţa lui. Da, exista ceva la Fadigati greu de înţeles. Dar, la el, şi lucrul acesta plăcea, şi lucrul acesta constituia o atracţie.

Toţi ştiau cum îşi petrecea dimineţile şi nimeni n-avea nimic de zis despre ele.

La nouă era deja la spital şi, ba cu vizitele, ba cu operaţiile (pentru că opera ; şi nu era zi în care să nu aibă de scos nişte amigdale sau de extirpat o apofiză mastoidă), o lungea aşa pînă pe la unu. După care, între unu şi două, putea fi deseori întîlnit întorcîndu-se pe jos, pe bulevardul Giovecca cu pachetul cu ton în ulei sau cu mezeluri agăţat de degetul mic, şi cu *Corriere della Sera* ieşindu-i din buzunarul pardesiului. Deci lua prînzul acasă. Şi cum nu avea bucătăreasă, iar femeia de serviciu, angajată doar pentru jumătate de zi, care-i făcea curăţenie în casă şi cabinet, se prezenta abia la trei, cu o oră înaintea infirmierei, însemna că-şi pregătea singur tradiţionalele spaghete, ceea ce era deja destul de ciudat.

De asemenea, la cină, îl aşteptau degeaba în singurele restaurante care, la vremea respectivă, se bucura de un oarecare renume : la *Vincenzo,* la *Sandrina,* la *Tre Galletti* sau la *Roveraro,* pe intrarea Granchio, a cărui bucătărie cu specific familial atrăgea atîţia alţi celibatari de vîrstă mijlocie. Dar aceasta nu însemna că mînca

acasă, ca dimineaţa. Seara nu rămînea niciodată acasă. Dacă treceai pe la opt, opt şi un sfert pe strada Gorgadello, era uşor să-l surprinzi chiar în clipa cînd pleca. Mai întîrzia un moment în prag, privind în sus, la dreapta şi la stînga, parcă nesigur de ora şi de direcţia în care s-o ia. În fine, pornea, amestecîndu-se în mulţimea care, la ceasul acela, fie vară fie iarnă, se preumbla încet prin faţa vitrinelor luminate din strada Bersaglieri del Po, ca prin faţa magazinelor veneţiene.

Unde se ducea ? La plimbare, rătăcind la întîmplare, aparent fără nici o ţintă.

După o zi de muncă intensă, probabil că-i plăcea să se simtă în mijlocul mulţimii : mulţimea veselă, zgomotoasă, amestecată. Înalt, corpolent, cu pălăria lui moale cu boruri late, mănuşi galbene, sau, iarna, cu paltonul căptuşit cu blană de oposum şi cu mînerul bastonului băgat în buzunarul drept, putea fi văzut între opt şi nouă seara în oricare punct din oraş. Uneori puteai avea surpriza să-l zăreşti stînd nemişcat în faţa vitrinei unui magazin de pe strada Mazzini sau de pe strada Saraceno, şi privind atent peste umărul celui ce se afla înaintea lui. Deseori se oprea lîngă tarabele cu mărunţişuri şi dulciuri ce se înşirau cu zecile de-a lungul părţii sudice a Domului, în piaţa Travaglio şi pe strada Garibaldi, uitîndu-se, fără să spună nici un cuvînt, la modesta marfă expusă. Dar Fadigati prefera să bată mai ales trotuarele înguste şi arhipline din strada San Romano. Dacă te întîlneai cu el sub porticurile scunde, unde stăruia un miros acru de peşte prăjit, salamuri, vinuri şi ţesături ieftine, pline de lume, femeiuşti, soldaţi, băieţi, ţărani ascunşi în mantalele lor, etc. te uimea privirea lui vioaie, veselă, satisfăcută, zîmbetul uşor care-i plutea pe chip.

— Bună seara, doctore !, striga cîte cineva după el.

Însă era un miracol dacă auzea, şi dacă, dus deja departe de valul de oameni, se întorcea să răspundă la salut.

Mai tîrziu, după zece, îşi făcea apariţia la unul din cele patru cinematografe din oraş : *Excelsior, Salvini, Rex* şi *Diana.* Dar şi aici prefera ultimele rînduri din stal în locul celor de la balcon unde lumea bună se simţea în largul ei, ca într-un salon. Şi ce jenant era să-l vadă jos, pe el, atît de bine îmbrăcat, amestecat cu cea mai mizerabilă „lume interlopă“. Era oare de bun gust — suspi-

nau ei întorcîndu-și întristați privirile în altă parte — să împingi atît de departe spiritul de *bohème* ?

De aceea este ușor de înțeles de ce, prin '30, cînd Fadigati avea deja vreo patruzeci de ani, nu puțini începuseră să se gîndească că ar fi trebuit să-și ia cît mai curînd o soție. Șopteau despre asta pacienții din fotoliile alăturate, chiar în salonașele clinicii din strada Gorgadello, așteptînd ca doctorul, complet neștiutor, să apară în ușa anume rezervată acestor apariții periodice, invitîndu-i să treacă „dincolo". O reluau, mai tîrziu, la cină, soții și soțiile, avînd grijă să nu priceapă copiii cu nasul în farfuria cu ciorbă dar urechile ciulite, la cine se refereau. Și mai tîrziu, în pat — de data aceasta vorbind fără reținere — subiectul umplea de obicei cinci sau zece minute din jumătatea de oră atît de odihnitoare și plăcută, consacrată confidențelor și căscăturilor tot mai lungi, care precedau, de regulă, schimbul de săruturi și de „noapte bună" conjugale.

Soților ca și soțiilor li se părea absurd ca un om de valoarea lui să nu se gîndească să-și întemeieze totuși o familie.

Lăsînd la o parte firea poate cam prea „de artist", dar, în general, liniștită și serioasă, ce alt diplomat universitar din Ferrara, sub cincizeci de ani, se putea lăuda cu o situație mai bună ca a lui ? Simpatizat de toți, bogat (în privința cîștigului, ce să mai spunem, cîștiga o grămadă!); membru efectiv al celor două mari Cluburi din oraș și, drept urmare, acceptat în egală măsură atît de burghezia mică și mijlocie formată din profesioniști și negustori, cît și de aristocrația, cu sau fără blazon, posesoare de patrimonii și moșii ; beneficiind pînă și de carnetul de înscriere în Partidul fascist pe care, deși el se declarase cu discreție „apolitic din fire", secretarul federal în persoană ținuse să i-l dea cu orice preț ; ce-i mai lipsea, dacă nu o femeie frumoasă, pe care s-o ducă duminica dimineața la San Carlo sau la Dom și, seara, la cinematograf, îmbrăcată în blănuri și încărcată de bijuterii, așa cum se cuvine ? Și de ce nu-și da deloc osteneala să privească un pic în jur și să găsească una ? Dar poate, poate că era prins într-o relație de nemărturisit cu vreo femeiușcă oarecare, gen croitoreasă, guvernantă, servitoare, etc. Poate că, așa cum se întîmplă și cu alți doctori, îi plăceau numai infirmierele ; și, cine știe, poate că tocmai de aceea

cele care treceau an de an prin cabinetul său erau atît de drăguțe și atît de provocatoare. Dar chiar admițînd că așa stăteau lucrurile (pe de altă parte era curios că nu transpirase nimic precis în această privință), din ce cauză nu se căsătorea ? Voia să aibă și el soarta pe care o avusese, la vremea lui, doctorul Corcos, octogenarul director al spitalului, cel mai ilustru medic ferrarez, care, potrivit celor ce se spuneau, după ce se iubise ani în șir cu o tînără infirmieră, fusese constrîns la un moment dat de familia ei să rămînă cu ea pe cap pentru toată viața ?

Și, în oraș, începuse deja căutarea febrilă a fetei cu adevărat demnă să devină doamna Fadigati (dar una nu era bună dintr-un anumit motiv, alta din altul, nici una nu părea destul de potrivită pentru însinguratul ce se îndrepta spre casă și pe care, în unele nopți, cînd ieșeau cu toții de la *Excelsior* sau de la *Salvini* în piața Delle Erbe, se întîmpla să-l zărească departe, la capătul străzii Listone, tocmai cînd dispărea în crăpătura întunecoasă, laterală, a străzii Bersaglieri del Po...) : cînd, deodată, începură să circule, pornite nu se știe de unde, zvonuri ciudate, ba chiar foarte ciudate :

— Nu știi ? am impresia că doctorul Fadigati e...

— Stai să auzi noutatea. Îl cunoști pe doctorul Fadigati care locuiește pe Gorgadello, colț cu Bersaglieri del Po ? Ei bine, am auzit că e...

III

Erau de ajuns un gest, o strîmbătură.

Era de ajuns să se spună că Fadigati era „așa“, că era „din ăia“.

Dar altă dată, cum se întîmplă cînd se vorbește de subiecte rușinoase, mai ales de inversiunea sexuală, cîte unul arunca rînjind o vorbă în dialect care, și la noi, e mult mai rău decît limba literară folosită de păturile superioare. Ca să adauge cu oarecare melancolie :

— Ei, ce să faci ?!

— Și, totuși, ce om !

— Cum de nu ne-am gîndit mai devreme ?

Ca și cum n-ar fi fost foarte nemulțumiți că-și dăduseră seama de viciul lui Fadigati cu atîta întîrziere (le

trebuiseră peste zece ani pentru asta !), ci, mai degrabă liniştiţi, în general zîmbeau.

În fond — exclamau ei ridicînd din umeri — de ce să nu recunoască, pînă şi în această extrem de ruşinoasă abatere de la normalitate, stilul omului ?

Ceea ce-i împingea îndeosebi spre indulgenţă faţă de Fadigati şi, după primul strigăt de uluire alarmată, chiar spre o oarecare admiraţie, era tocmai stilul, înţelegînd prin stil în primul rînd următorul lucru : discreţia lui, efortul evident pe care-l făcuse şi continua să-l facă pentru a-şi ascunde gusturile şi a nu provoca un scandal. Da, spuneau ei, acum că secretul lui nu mai era un secret, acum că totul era limpede, în sfîrşit înţeleseseră cum să se poarte cu el. Ziua, la lumina soarelui, să-şi scoată pălăriile în faţa lui ; dar, seara, chiar dacă ar fi fost împinşi şi lipiţi de el de gloata de pe strada San Romano, să nu arate că-l cunosc. Ca şi Frederik March din *Doctor Jekyll*, doctorul Fadigati avea două vieţi. Dar cine nu are ? A şti însemna a înţelege, a nu mai fi curioşi, a „lăsa lucrurile în voia lor".

Mai înainte, intrînd într-un cinematograf, cel mai mult îi preocupase — după cîte îşi aminteau — să se convingă dacă *el* era, ca de obicei, în ultimele rînduri. Îi cunoşteau obiceiurile şi observaseră că nu şedea jos niciodată. Străpungînd cu privirile bezna, aplecaţi peste balustrada balconului, îl căutau jos, pe lîngă pereţii laterali, în apropierea uşilor de incendiu si a latrinelor, fără să se potolească pînă nu zăreau strălucirea specifică pe care ochelarii cu ramă de aur o aruncau din cînd în cînd prin negură şi fum : o mică străfulgerare neliniştită, venită de la o depărtare extraordinară, aproape infinită... Dar acum ! Acum ce importanţă mai avea ca, după ce intrau, să aibă confirmarea prezenţei lui acolo ? Şi de ce să mai aştepte, cu jena de pe vremuri, aprinderea luminii în sală ? Dacă exista la Ferrara un burghez căruia i se recunoştea dreptul de a frecventa stalurile populare, de a se amesteca după plac şi în văzul tuturor în mulţimea oribilă care ocupa „scaunele de lemn" de o liră şi douăzeci de centime, acesta nu putea fi decît doctorul Fadigati.

Absolut aceeaşi comportare la *Clubul Comercianţilor* şi la cel al *Uniunii*, în cele două sau trei seri pe an cînd Fadigati se ducea acolo (cum spuneam, era membru al ambelor cluburi încă din 1927).

Dacă în trecut, văzîndu-l traversînd sala de biliard, trecînd fără să se oprească pe lîngă mesele de *poker* și de *écarté*, fețele lor erau gata să-și ia o expresie oscilînd între uimire și consternare, acum nu, erau rare privirile care se dezlipeau de pe postavul verde ca să-l urmărească pînă la ușa bibliotecii. N-avea decît să se închidă în bibliotecă, unde nu era nici un suflet viu, unde pielea fotoliilor reflecta slab flăcările tremurătoare ale șemineului, n-avea decît să se cufunde pînă la miezul nopții în lectura cărții științifice aduse de acasă ; date fiind lucrurile, cine mai găsea ceva de obiectat la această ciudățenie ?

Mai mult. Din cînd în cînd călătorea sau, potrivit spuselor sale, își permitea „cîte o evadare" : la Veneția pentru Bienală, la Florența pentru sărbătoarea lunii mai. Acum, cînd lumea știa, dacă se întîmpla să-l întîlnească noaptea tîrziu în tren, cum s-a întîmplat în iarna lui '34 cu un mic grup ce se dusese la Florența la un meci de fotbal, nimeni nu-și mai permitea vorbele malițioase „Ia te uită cine-i aici !", pe care ferrarezii le schimbă de regulă între ei îndată ce se află dincolo de teritoriul îngust, cuprins între malurile paralele ale lui Reno și ale lui Pò. Foarte prevenitori, după ce-l invitaseră să ia loc în compartimentul lor, bravii noștri sportivi, care în mod cert nu erau niște melomani (numai cînd auzeau numele lui Wagner simțeau că se cufundă într-un ocean de deznădejde !, au stat cuminți, ascultînd povestirea înflăcărată a lui Fadigati despre *Tristan* pe care Bruno Walter îl dirijase chiar în după-amiaza aceea la Teatrul Orășenesc din Florența. Fadigati a vorbit despre muzica din *Tristan*, despre interpretarea admirabilă a „maestrului german", și, mai ales, despre actul al doilea al operei care, spunea el, „nu e decît un lung plîns de iubire". Insistînd asupra banchetei, acoperită toată cu ramuri înflorite de trandafiri, simbol clar al patului nupțial, pe care Tristan și Isolda cîntă trei sferturi de oră neîntrerupt, mai înainte de a se duce să se cufunde, îmbrățișați, în noaptea eternă a morții, Fadigati își închidea pe jumătate ochii în spatele ochelarilor, surîzînd extaziat. Iar ei nu suflau, îl lăsau să vorbească. Se limitau să schimbe, pe furiș, cîte o privire înfiorată.

Prin conduita lui ireproșabilă, Fadigati favoriza largul spirit de toleranță din jurul său.

În fond, ce se putea spune concret despre el ? Exact invers decît ceea ce te puteai aștepta de la alte persoane,

ca de pildă doamna Maria Grillanzoni, o septuagenară din aristocraţia noastră cea mai aleasă, ale cărei impetuoase încercări de seducere a băieţilor de prăvălie de la băcănii sau măcelarii care-i veneau în casă dimineaţa, erau pe buzele tuturor şi, din cînd în cînd, oraşul mai afla încă o noutate pe seama ei, de care bineînţeles rîdea, dar pe care o blama), erotismul lui Fadigati oferea garanţia că va rămîne între anumite limite de decenţă.

Numeroşii lui prieteni şi judecători se declarau mai mult ca siguri de lucrul acesta. E adevărat că la cinematograf — erau obligaţi s-o recunoască — se ducea întotdeauna în apropierea grupurilor de soldaţi, de unde învinuirea, aparent întemeiată, a unei „slăbiciuni“ pentru militari. Dar — reluau ei energici — era la fel de adevărat că niciodată nu-l văzuseră pe bietul de el apropiindu-se dincolo de o anumită limită, însoţindu-l pe vreunul pe stradă şi, cu atît mai puţin, nici un tînăr lăncier din unitatea de cavalerie Pinerolo, cu calpacul înalt tras pe ochi şi cu sabia grea zornăindu-i sub braţ, nu fusese surprins trecîndu-i pragul la ore dubioase. Rămînea însă faţa lui : gravă, cenuşie, cu trăsăturile crispate de o permanentă nelinişte secretă. Doar faţa amintea ce *căuta*. Cît priveşte cum şi unde găsea, cine era în stare să vorbească în cunoştinţă de cauză ?

În orice caz, din cînd în cînd se auzea vorbindu-se şi despre aceasta. Uneori la interval de ani de zile, cu încetineala şi îndărătnicia cu care, din adîncurile nămoloase ale unor mlaştini, rare bule de aer se ridică şi se sparg în tăcere la suprafaţă, se spuneau nume, erau indicate persoanele, erau precizate împrejurările.

Îmi amintesc bine că, în jurul lui '35, numele lui Fadigati era de obicei asociat cu cel al unui oarecare Manservigi, un agent de circulaţie cu ochi albaştri şi reci, pe care, atunci cînd nu dirija solemn traficul bicicletelor şi automobilelor la intersecţia bulevardului Roma cu bulevardul Giovecca, noi, copiii, aveam cîteodată surpriza să-l întîlnim, aproape de nerecunoscut în modestele lui haine civile, asistînd, cu o scobitoare în gură, la interminabilele noastre partide de fotbal ce se prelungeau deseori pînă pe înserat. Mai tîrziu, prin '36, s-a auzit despre altul : un oarecare Trapolini, uşier la primărie, o persoană mieroasă şi prefăcută, însurat şi cu o droaie de copii, binecunoscut în oraş pentru catolicismul lui zelos şi pasiunea pentru operă. Şi mai tîrziu, în primele luni ale războiului din Spania, pe scurta

listă a „prietenilor" lui Fadigati s-a adăugat şi numele unui fost jucător de la S.P.A.L. Era vorba despre Baùsi în persoană, cu pielea măslinie, îngrăşat, cu tîmplele cărunte, Olao Baùsi care fusese, cine oare nu-şi amintea ?, în deceniul '20—'30, un fel de idol al tineretului sportiv din Ferrara, şi care, de cîţiva ani, ajunsese să trăiască din cele mai mizerabile expediente.

Deci, nici pomeneală de soldaţi. Şi nimic în public, nici măcar acea primă fază de acostare, nimic scandalos. Ci relaţii tăinuite cu grijă, cu oameni de vîrstă mijlocie şi de condiţie modestă, inferioară lui. Cu indivizi discreţi sau, în orice caz, socotiţi ca atare.

Către orele trei, patru noaptea, printre jaluzelele apartamentului lui Fadigati se strecura întotdeauna puţină lumină. În liniştea străduţei, întreruptă doar de suspinele stranii ale bufniţelor cocoţate tocmai sus, în lungul cornişelor ameţitoare, abia vizibile, zburau frînturi uşoare de muzică divină, Bach, Mozart, Beethoven, Wagner : mai ales Wagner, poate fiindcă muzica wagneriană era cea mai potrivită pentru crearea unei anumite atmosfere. Ideea că agentul de circulaţie Monservigi sau uşierul Trapolini sau fostul fotbalist Baùsi erau chiar în clipa aceea oaspeţi ai doctorului, era primită cu inima uşoară pînă şi de ultimul noctambul ce trecea atunci pe strada Gorgadello.

IV

În 1936, adică acum douăzeci şi doi ani, trenul local Ferrara—Bologna, cu plecarea din Ferrara în fiecare dimineaţă, cu cîteva minute înainte de şapte, străbătea cei patruzeci şi cinci de kilometri de cale ferată abia într-o oră şi douăzeci de minute.

Cînd lucrurile mergeau normal, trenul ajungea la locul de sosire în jur de opt şi un sfert. Dar, de cele mai multe ori, chiar dacă se lansa plin de avînt în porţiunea de linie dreaptă după Corticella, intra apoi în marea curbă ce duce la gara din Bologna, cu zece, cincisprezece minute întîrziere (în caz că trebuia să se oprească la semaforul de la intrare, minutele puteau deveni uşor treizeci). De acord, nu mai erau timpurile bătrînului Ciano, cînd unele trenuri îl găseau aşteptîndu-le chiar pe ministrul transporturilor în persoană, preocupat să măsoare, solemn şi teatral, cu

pași nerăbdători, peronul și să controleze, bolborosind, ora pe cadranul ceasului în formă de ceapă, demn de un șef de gară, pe care-l scotea întruna din buzunarul de la vestă. Dar e la fel de adevărat că, practic, personalul Ferrara—Bologna de la șase și cincizeci făcea ce voia. Părea să ignore guvernul, bătîndu-și joc din plin de lăudăroșenia de a fi impus pînă și căilor ferate de stat respectarea strictă a orarelor. Și, pe de altă parte, cine îl lua în seamă, cui îi păsa de el ? Pe jumătate acoperit de iarbă și lipsit de acoperiș, peronul de la linia a șaisprezecea care-i era rezervat, era ultimul, se învecina cu cîmpul de dincolo de Porta Galliera. Lăsa impresia că fusese uitat.

Trenul era compus, de obicei, numai din șase vagoane : cinci de clasa a treia și unul de a doua.

Îmi amintesc, și încă mă-nfior, de diminețile de decembrie, specifice pentru Valea Padului, diminețile întunecoase ale anilor în care, fiind studenți la Universitatea din Bologna, trebuia să ne sculăm cînd suna ceasul. Din tramvaiul ce gonea nebunește, cu scrîșnete metalice, în direcția barierei vamale de pe bulevardul Cavour, auzeam fluieratul repetat al trenului îndepărtat, invizibil. Parcă ne amenința ! „Aveți grijă că plec !“ Sau chiar : „Băieți, degeaba vă mai grăbiți, am plecat !“ Oricum, în general numai bobocii, băieți și fete, îl pisau pe conductor să dea bătaie.

Noi ceilalți, inclusiv Eraldo Deliliers care se înscrisese chiar în anul acela la Științe Politice, dar deja se purta cu dezinvoltură și indiferența unuia mai mare, știam bine că personalul de șase și cincizeci n-avea să plece în nici un caz fără să ne urcăm și noi. În fine, tramvaiul se oprea în fața gării ; săream jos ; peste cîteva clipe ne aflam în trenul care pufăia pe toate părțile norișori albi, de aburi, dar era tot acolo, nemișcat pe linia lui, așa cum prevăzusem. Cît despre Deliliers, el ajungea întotdeauna ultimul, căscînd și abia mișcîndu-se. Foarte des trebuia să-l tîrîm jos din tramvai cu forța, fiindcă adormise din nou.

Se poate spune că toate vagoanele de clasa a treia erau ale noastre. Cu excepția cîte unui comis voiajor, sau a vreunei trupe prăpădite de varietăți ce-și petrecuse noaptea în sala de așteptare a gării și cu ale cărei balerine încercam, uneori, în timpul călătoriei, să ne împrietenim, nimeni nu pleca din Ferrara la ora aceea.

Oricum, să fie clar, aceasta nu înseamnă că trenul de şase şi cincizeci sosea la Bologna pe jumătate gol !

În mersul lui leneş din întunericul dens din Ferrara spre lumina dimineţilor din Bologna — o lumină intensă, strălucitoare, cu dealul San Luca alb de nea şi turlele bisericilor, de culoarea aramei coclite, detaşîndu-se parcă în relief deasupra mării roşii a acoperişurilor şi turnurilor — trenul aduna încet, încet din micile şi minusculele gări înşirate de-a lungul liniei, mereu alţi şi alţi oameni.

Erau liceeni, băieţi şi fete ; învăţători şi învăţătoare ; mici proprietari agrari, arendaşi, neguţători de vite, uşor de recunoscut după mantalele lungi, pălăriile de fetru trase pe ochi, scobitoarea sau trabucul toscan vîrîte între buze : oameni de la ţară care vorbeau deja în rusticul dialect bolognez, şi de a căror apropiere ne apărăm baricadîndu-ne în două sau trei compartimente alăturate. Asaltul „ţăranoilor" începea la Poggio Renatico, cu circa un kilometru înainte de malul stîng al rîului Reno ; era reluat la Galliera, dincolo de podul de fier, şi apoi la San Giorgio di Piano, la San Pietro în Casale, la Castelmaggiore, la Corticella. Cînd trenul sosea la Bologna, pe uşile deschise cu o violenţă aproape explozivă se revărsa pe peronul de la linia a şaisprezecea o mică mulţime agitată, formată din cîteva sute de persoane.

Mai rămînea vagonul de clasa a doua, unul singur în care pînă atunci, respectiv pînă în iarna lui 1936—37, nu urca ţipenie de om.

Personalul însoţitor al trenului, un cuartet stabil care călătorea cu personalul de cinci sau şase ori pe zi între Ferrara şi Bologna, făcea acolo în fiecare dimineaţă studii superioare despre jocurile de cărţi în patru. În ce ne priveşte, ne obişnuisem atît de mult cu faptul că vagonul de clasa a doua era rezervat pentru şeful trenului, controlor, frînar şi gradatul din poliţia feroviară (toţi patru ne făceau cu ochiul cît se poate binevoitori, mai ales dacă miroseau printre noi studenţi din G.U.F. [1], dar ferm hotărîţi să interzică orice trecere abuzivă de la o clasă la alta), ni se părea aşa de firesc să-l vedem funcţionînd ca un fel de club al feroviarilor după terminarea serviciului, încît la început, atunci cînd doctorul Fadigati şi-a luat obiceiul să vină de două ori pe săptămînă la Bologna, cumpărîn-

---

[1] Organizaţia fascistă a tineretului universitar.

du-şi mereu bilet la a doua, la început nici n-am băgat de seamă, nici măcar nu l-am observat.

În orice caz, a fost o chestiune de scurtă durată.

Închid ochii. Revăd bulevardul Cavour, larg, asfaltat, complet pustiu de la Castel pînă la bariera vamală, cu lunga perspectivă a felinarelor încă aprinse, aşezate la cincizeci de metri unul de altul. Vatmanul Aldrovandi, căruia, dinăuntrul tramvaiului, nu i se poate zări decît spinarea cocoşată şi nervoasă, conduce vechitura de vagon în viteză maximă. Dar cu puţin înainte ca tramvaiul să ajungă la barieră, vine din urmă şi ne depăşeşte un taxi, o maşină Lancia extrem de rapidă, al cărei motor scoate un fel de fîşîit în surdină, caracteristic. Este o Astura verde, mereu aceeaşi. În fiecare marţi şi vineri dimineaţă ne depăşeşte aproape în acelaşi loc de pe bulevardul Cavour. Şi e atît de iute, încît atunci cînd noi, cu tramvaiul nostru care se bălăngăne îngrijorător la sprintul final, năvălim în piaţa gării, nu numai că şi-a depus pasagerul (un domn corpolent, cu o pălărie cu boruri albe, moi, cu ochelari cu ramă de aur şi cu palton cu guler de blană), dar a făcut deja manevra de întoarcere şi porneşte în direcţia contrară, spre centru.

Cine oare ne-a trezit curiozitatea în privinţa domnului din taxi, a domnului nu a taxiului ? E adevărat că, de obicei, Deliliers dormea în tramvai, cu capul blond şi cîrlionţat rezemat de spătarul de lemn. Şi totuşi mi se pare că a fost chiar el, într-o dimineaţă de pe la mijlocul lui februarie '37, pe cînd diverse mîini, mai multe decît era necesar, se întindeau ajutîndu-l să se urce în tren, iar el se lăsa cît mai greu, aş putea să jur că Deliliers a fost cel ce ne-a anunţat că vagonul de clasa a doua îşi găsise un client stabil în tipul din Astura, stabil şi bun de plată, şi că acesta era, nici mai mult nici mai puţin, decît doctorul Fadigati.

— Fadigati ? Şi cine-i ăsta ? a întrebat cu un aer mirat una din fete : mai precis Bianca Sgarbi, cea mai mare dintre cele două surori Sgarbi (la începutul lui '37 încă n-o cunoşteam pe Attilia, care era cu trei ani mai mică şi încă la liceu).

Întrebarea ei a fost primită cu hohote de rîs. Deliliers se aşezase şi tocmai îşi aprindea o Naţională. Avea mania să aprindă ţigările la capătul cu marca şi era foarte atent de fiecare dată să nu greşească.

La vremea aceea Bianca Sgarbi, care făcea, fără nici o tragere de inimă, anul III la Litere, era aproape logodită cu Nino Bottecchiari nepotul fostului deputat socialist. Deşi flirtau, nu se înţelegeau totuşi prea bine. Fire exuberantă şi, în acelaşi timp, presimţind parcă viitorul deloc vesel care-i aştepta pe tinerii din generaţia noastră, şi pe ea în special (rămasă văduvă în urma morţii unui ofiţer de aviaţie căzut la Malta în 1942, cu doi băieţi de crescut, sărmana a ajuns în final la Roma, angajată ca funcţionară temporară la Ministerul Aviaţiei) Biancăi nu-i plăcea să fie legată de cineva, ci să se distreze şi să cocheteze cu cine avea chef, trecînd de fapt de la un *flirt* la altul.

— Ei bine, aş putea afla totuşi cine e ? insistă ea blînd, aplecîndu-se spre Deliliers care stătea în faţa ei.

Bietul Nino, înghesuit lîngă el, pe locul de la uşă, suferea în tăcere.

— Oh, un bătrîn poponar, rosti, în sfîrşit, calm, Deliliers, ridicînd capul şi privind-o pe colega noastră drept în ochi.

V

Cîtva timp continuă să stea claustrat pe tot parcursul călătoriei în vagonul de clasa a doua.

Rînd pe rînd, profitînd de opririle trenului la San Giorgio di Piano, sau la San Pietro in Casale, cîte unul din grup sărea jos, cu sarcina de a lua de la barul gării ceva de mîncat : pituşti cu salam crud, proaspăt îndesat la mijlocul lor, ciocolată cu migdale care mirosea a săpun, biscuiţi Osvego pe jumătate mucegăiţi. Privind spre trenul oprit şi cercetînd vagon cu vagon, la un moment dat îl puteam zări pe doctorul Fadigati cum observa, dindărătul geamului gros al compartimentului său, lumea traversînd şinele şi grăbindu-se spre vagoanele de a treia. După expresia de tristă invidie de pe chipul său, după privirile pline de regret cu care urmărea mica gloată a celor de la ţară atît de nesuferită nouă, părea un fel de deţinut : un exilat politic de marcă, pe cale de a se transfera la Ponza sau la Tremiti pentru cine ştie cît timp. Două sau trei compartimente mai departe, în spatele unui geam la fel de gros, se zăreau şeful trenului şi cei trei prieteni ai săi. Continuau să joace

cărţi netulburaţi, discutînd întruna, rîzînd şi dînd din mîini.

Foarte curînd însă, cum era de prevăzut, am început să-l vedem plimbîndu-se prin vagoanele de a treia.

Uşa de comunicaţie fiind închisă cu cheia, primele dăţi (aşa cum povestise el însuşi mai tîrziu) se dusese la controlor ca să i-o deschidă. Îşi băga capul în compartimentul-tripou.

— Scuzaţi-mă, domnilor, aş putea, vă rog, să trec la clasa a treia, îi întreba.

Dar îşi dăduse imediat seama că îi deranja. Luînd-o înaintea lui, de-a lungul coridorului, controlorul, cu pas de temnicer şi cheia în mînă, bolborosea şi bufnea fără nici o reţinere. La un moment dat se hotărîse să se descurce singur. Aştepta pînă la prima oprire, cea de la Poggio Renatico. Personalul sta acolo între trei şi cinci minute. Era timp suficient să coboare şi să urce apoi în vagonul imediat următor.

Totuşi aş zice că primele contacte dintre noi nu s-au stabilit în tren, nu, nu în tren, Am impresia că lucrul acesta s-a petrecut la Bologna, pe stradă, chiar dacă, după cum se va vedea, nu sînt în stare să indic cu precizie strada. (Să fi lipsit în zilele respective de la facultate şi faptul să-mi fi fost relatat în mod diferit de către ceilalţi ? Sau, după atîţia ani, eu însumi nu mai pot să văd clar, să-mi amintesc precis ?)

E posibil să se fi întîmplat la ieşirea din gară, în timp ce aşteptam tramvaiul de Mascarella. Sîntem vreo zece şi toţi laolaltă ocupăm o bună parte din refugiul pentru pietoni, vizavi de parcajul pentru trăsuri şi pentru taxiuri. Soarele scînteiază pe grămezile de zăpadă murdară care punctează din loc în loc, cu regularitate, vasta piaţă. Deasupra, cerul e de un albastru intens, vibrînd de lumină.

Şi Fadigati, care aşteaptă şi el tramvaiul, pe acelaşi refugiu, (era ultimul care venise) ca să poată intra în vorbă, nu găseşte altceva mai bun decît cîteva observaţii despre „ziua încîntătoare, aproape ca de primăvară“ şi despre tramvaiul pentru Mascarella care „vine aşa de prost, încît mai că ar merita să mergi pe jos“. Sînt fraze generale, banale, spuse cu jumătate de glas, fără să fie adresate cuiva anume, ci tuturor şi nimănui : ca şi cum nu ne-ar fi cunoscut, sau, mai degrabă, nu s-ar fi hazardat să admită că ne cunoaşte, nici măcar din vedere. Dar e de

ajuns ca unul din noi, jenat de nesiguranța și de zîmbetul nervos care-i însoțise vagile considerații despre anotimp și tramvai, să-i răspundă cu un minimum de urbanitate, numindu-l „domnule doctor“. Imediat iese la iveală adevărul : că ne cunoaște perfect pe toți, cu nume și prenume, în ciuda faptului că în cîțiva ani am intrat în rîndul băieților mari. Știe precis ai cui fii sîntem. Și cum ar fi putut să nu știe, sau cum ar fi putut s-o uite, dacă încă de cînd eram copii „la vîrsta cînd copiii de familie bună au mereu de luptat ba cu dureri de gît, ba de urechi“ — și rîde —, ne-a văzut pe toți, pe unii mai mult, pe alții mai puțin, trecînd pe la cabinetul lui ?

Dar deseori, în loc să luăm tramvaiul și să mergem direct la Universitate, pe strada Zamboni, preferam să urcăm pe jos spre centru, pe sub porticurile de pe strada Indipendenza. Rareori era și Deliliers cu noi. Cum ieșea din gară, o pornea pe cont propriu și pînă a doua zi dimineața nu-l mai vedea nimeni : nici la Universitate, nici la restaurant, nici în altă parte. Ceilalți însă erau întotdeauna, împrăștiați în dezordine de-a lungul trotuarului. Era Nino Bottecchiari, care studia dreptul, dar din pricina Biancăi Sgarbi bătea des coridoarele și amfiteatrele Facultății de Litere, înghițind răbdător prelegerile cele mai indigeste : de la cele de gramatică latină pînă la cele de biblioteconomie. Era Bianca, cu bascul ei albastru și scurta de iepure, la braț cînd cu unul cînd cu altul, rareori cu Nino, și atunci doar ca să se certe. Erau Sergio Pavani, Otello Forti, Giovannino Piazza, Enrico Sangiuliano, Vittorio Molon : unul student la Agricultură, altul la Medicină, altul la Științe Economice și Comerț. Și, în sfîrșit, eu, singurul student la Litere din grup (cu excepția Biancăi Sgarbi).

Ei bine, e posibil ca într-una din aceste dimineți, în timp ce mergeam de-a lungul interminabilelor porticuri de pe strada Indipendenza, întunecoase și înalte ca niște naosuri, oprindu-ne din cînd în cînd în fața unei vitrine cu articole sportive, lîngă un chioșc de ziare, sau amestecîndu-ne cu lumea care se strînge ca hipnotizată de flacăra oxihidrică împrejurul unei echipe de muncitori care repară o linie de tramvai, cum spuneam, e posibil ca într-una din aceste dimineți de sfîrșit de iarnă, cînd orice pretext e bun ca să amîni momentul de a te închide într-o sală de clasă, doctorul Fadigati, care ne urmărea mai de

mult, să vină deodată lîngă unul din noi : de pildă lîngă Nino Bottecchiari şi Bianca Sgarbi care, retraşi ceva mai la o parte, nepăsători ca de obicei că sînt auziţi, nu se mai opresc din discuţii şi certuri.

Bîzîind, ca să spunem aşa, în jurul nostru, Fadigati ne-a urmărit pînă acum pas cu pas. Ne-am dat perfect seama. Am şi vorbit despre aceasta, zîmbind ironic şi dîndu-ne coate.

Deodată, iată-l că se apropie de Nino şi de Bianca, şi îşi drege glasul.

Îl auzim spunînd ceva cu vocea neutră, cu tonul impersonal pe care-l foloseşte, se pare, întotdeauna cînd abordează necunoscuţi de care nu ştie cum va fi primit.

— Copii, fiţi cuminţi ! îi dojeneşte el ; dar şi de data aceasta parcă ar vorbi în vînt, nu cuiva anume.

Apoi, întorcînd spre Bianca o privire timidă, nesigură şi totuşi oarecum complice, reţinută dar complice şi solidară :

— Fiţi bună, domnişoară, mai adaugă, fiţi un pic mai înţelegătoare. Nu ştiţi că acesta e rolul femeilor ?

Glumeşte, vrea doar să glumească. Bianca izbucneşte în rîs. Nino rîde şi el. Flecărind ba de una, ba de alta, ajungem cu toţii în piaţa Nettuno. Ba mai mult. Înainte de a ne despărţi trebuie neapărat să acceptăm o cafea.

În sfîrşit, devenim prieteni : în orice caz, de acum înainte, adică începînd din aprilie '37, în cele două sau trei compartimente de clasa a treia unde obişnuiam să ne baricadăm (cîmpia deja verde, goneşte proaspătă şi luminoasă dincolo de cadrul ferestrei), marţea şi vinerea dimineaţa va fi întotdeauna un loc şi pentru doctorul Fadigati.

VI

Îşi pusese în gînd să-şi ia docenţa — spusese el — pentru acest motiv, „şi nu pentru altceva", venea la Bologna de două ori pe săptămînă. Dar acum că-şi găsise tovarăşii de drum, deplasarea bisăptămînală nu-l mai incomoda atît de mult.

Şedea liniştit la locul lui. Se limita să asiste la discuţiile noastre zilnice, ce mergeau de la sport la politică, de la literatură şi artă la filozofie, atingînd uneori şi tema

sentimentelor sau chiar a relaţiilor „exclusiv erotice", aruncînd cîte un cuvînt, uneori, şi privindu-ne, de pe bancheta sa, cu un ochi patern, indulgent. Era prieten de familie cu mulţi din noi : părinţii noştri frecventau cabinetul din strada Gorgadello de aproape douăzeci de ani. Privindu-ne, precis că se gîndea şi la ei.

Ştia că *ştiam ?* Poate că nu, poate că-şi făcea încă iluzii în această privinţă. În orice caz, în atitudinea sa, în rezerva politicoasă şi plină de grijă pe care şi-o impusese, era lesne de citit hotărîrea fermă de a se comporta ca şi cum nimic nu s-ar fi aflat în oraş. Pentru noi, mai ales pentru noi, el trebuia să rămînă doctorul. Fadigati de odinioară, cel din copilăria noastră cînd îi vedeam faţa lată, pe jumătate ascunsă de oglinda rotundă de pe frunte, aplecîndu-se ca o ameninţare deasupra feţelor noastre. Dacă exista cineva pe lume cu care trebuia să încerce să fie la înălţime, aceia eram noi.

Pe de altă parte, văzut de aproape, chipul său nu părea cine ştie ce schimbat. Cei zece, doisprezece ani care ne despărţeau de vîrsta amigdalitelor, a otitelor, a vegetaţiilor adenoide, îi lăsaseră doar urme foarte uşoare pe chip. Într-adevăr, încărunţise pe la tîmple. Dar atît. Obrajii, poate un pic mai graşi şi mai căzuţi, aveau aceeaşi culoare pămîntie de altădată. Pielea groasă, uscată, cu pori mari, care-i acoperea, dădea aceeaşi impresie de piele bine argăsită. Nu, noi eram mult mai schimbaţi decît el ; noi care în mod absurd, pe furiş (în timp ce el, de pildă, îşi scotea din buzunarul pardesiului *Corriere della Sera* şi se apuca să-l citească liniştit şi senin, în colţul său) căutam pe chipul lui familiar urmele, semnele, aş zice chiar un fel de pecete vizibilă a viciului, a păcatului său.

Cu timpul a căpătat însă încredere şi a început să vorbească mai mult. După o primăvară scurtă, vara venise parcă pe neaşteptate. Era cald încă de dimineaţă. Verdele cîmpiei bologneze se făcuse mai întunecat şi mai bogat. Pe cîmpurile mărginite de şiruri de duzi, cînepa era deja înaltă, iar grîul da în galben.

— Parcă aş fi redevenit student, repeta adesea Fadigati, privind pe fereastră. Parcă aş fi iar pe vremea cînd călătoream şi eu în fiecare zi între Veneţia şi Padova...

Aceasta se petrecuse înainte de război — ne povestise el — între '10 şi '15.

Studiase medicina la Padova și timp de doi ani făcuse zilnic naveta dus-întors între cele două orașe : exact cum făceam noi acum între Ferrara și Bologna. Însă începînd din anul al treilea, părinții, într-o veșnică tensiune din pricina inimii lui, îl obligaseră să se stabilească la Padova, într-o cameră închiriată. Așa că în următorii trei ani (își luase diploma în '15 cu „marele" Arslan : 110 cu laude), dusese o viață destul de sedentară față de cea dinainte. Petrecea în familie numai două zile pe săptămînă : sîmbăta și duminica. Pe vremea aceea, Veneția nu era deloc un oraș vesel duminica, mai ales iarna. Dar Padova era și mai și cu porticurile ei negre, lugubre, veșnic năpădite de un miros bizar de carne fiartă de vițel !... Întoarcerea la Padova, cu trenul, în fiecare duminică seara, îl costa un efort teribil, îi trebuia curaj.

— Cine știe ce tocilar oți fi fost, domnule doctor ! exclamă Bianca odată, cochetînd, din obișnuință, chiar și cu Fadigati.

Nu i-a răspuns, limitîndu-se doar să-i zîmbească gentil.

— În ziua de azi aveți meciuri, cinematografe, tot felul de distracții sănătoase, a spus apoi. Știți care era principala atracție pentru tineretul din vremea mea ? Sălile de dans !

Și a făcut o strîmbătură, ca și cum ar fi evocat niște locuri absolut îngrozitoare. Adăugînd apoi imediat că la Veneția avea măcar o casă, un tată și o mamă, mai ales mama ; adică sacrele „sentimente de afecțiune".

Cît de mult o adorase — suspina — pe sărmana lui mamă !

Inteligentă, cultă, frumoasă, pioasă : era o sumă a tuturor virtuților. Ba chiar, într-o dimineață, cu ochii umezi de emoție, scosese din portofel o fotografie ce trecuse din mînă în mînă. Era o mică fotografie ovală și ștearsă. Reprezenta o femeie în rochie stil secolul al XIX-lea, de vîrstă mijlocie : cu o expresie suavă, într-adevăr, dar, în ansamblu, destul de insignifiantă.

Singurul dintre noi a cărui familie nu era ferrareză era Vittorio Molon. Proprietară de pămînturi în Fratta Polesine, familia Molon se mutase abia de cinci, șase ani dincoace de Pad. Și lucrul acesta se simțea : îndeosebi atunci cînd vorbea în italiana literară, Vittorio păstra din plin cadența venețiană.

Într-o zi, Fadigati îl întrebă dacă nu cumva „erau“ din Padova.

— V-am întrebat, i-a explicat el, fiindcă atunci cînd locuiam la Padova, stam în pensiune la o văduvă pe nume Molon, Elsa Molon. Căsuța acestei doamne Molon se afla pe strada San Francesco, în apropierea Universității, și avea în spate o grădină mare de legume. Ce viață duceam! La Padova nu aveam nici rude și nici prieteni, nici măcar printre colegii de școală.

După care, aparent divagînd (a fost singura dată cînd a lăsat să se întrevadă remarcabila sa cultură literară ; de parcă și-ar fi impus o anume rezervă și în acest domeniu), a început să vorbească despre o nuvelă, nu mai știa a cărui scriitor englez sau american din secolul al XIX-lea, amplasată exact la Padova.

— Protagonistul nuvelei e un student, un student însingurat, cum eram eu acum treizeci de ani. Ca și mine, locuia într-o cameră cu chirie, care da spre o întinsă grădină de legume, plină cu plante otrăvitoare...

— Otrăvitoare ?! l-a întrerupt Bianca, căscînd mari ochii ei albaștri.

— Da, otrăvitoare, a confirmat el. Dar, fiți liniștită domnișoară, a continuat, grădina spre care da fereastra mea nu era deloc otrăvitoare. Era o grădină absolut normală, cultivată admirabil de o familie de țărani, pe nume Scagnellato, ce locuia într-o căscioară lipită de absida bisericii San Francesco. Coboram des să mă plimb prin ea cu o carte în mînă : mai ales în după-amiezele lungi de vară, în perioada examenelor. Familia Scagnellato, care mă invita adesea la cină, era singura familie padovană cu care devenisem prieten. Avea doi fii : doi băieți frumoși, vioi și simpatici... Munceau printre pomi și zarzavaturi pînă cînd nu se mai vedea afară. La ora aceea, de obicei, stropeau. Ah, ce plăcut era mirosul de bălegar !

Aerul din compartiment era cenușiu de la fumul țigărilor noastre Naționale. Dar el îl inspira din plin, închizînd pe jumătate pleoapele în spatele lentilelor, cu nările nasului mare dilatate.

A urmat o tăcere destul de lungă și de apăsătoare. Deliliers a deschis ochii și a căscat zgomotos.

— Plăcut, mirosul de bălegar ? spunea între timp Bianca, rîzînd nervos. Ce idee !

Aplecîndu-se înainte, Deliliers a lăsat să cadă asupra lui Fadigati o privire piezişă, plină de dispreţ.

— Lasă la o parte bălegarul, domnule doctor, a rînjit el, şi vorbeşte-ne mai degrabă de cei doi băieţi din grădină, care-ţi plăceau atît. Ce făceaţi împreună ?

Fadigati a tresărit. Ca şi cum ar fi primit pe neaşteptate o palmă extrem de puternică, faţa lui lată, maronie, a fost schimonosită, sub ochii noştri, de o strîmbătură dureroasă.

— Cum ?... Cum ? s-a bîlbîit.

Deliliers s-a ridicat dezgustat. Făcîndu-şi drum printre picioarele noastre, a ieşit pe culoar.

— Mojic, ca de obicei ! a răbufnit Bianca, lovindu-se uşor peste genunchi.

I-a aruncat o privire dezaprobatoare lui Deliliers care rămăsese în picioare, dincolo de uşa cu geam, singur pe culoar. Apoi întorcîndu-se spre Fadigati :

— De ce nu terminaţi de povestit nuvela ? i-a propus cu gentileţe.

Dar, în ciuda insistenţelor Biancăi, el n-a vrut. A motivat că nu-şi mai amintea bine subiectul. Şi pe urmă — a zis cu o nuanţă de galanterie melancolică evident forţată — de ce ţinea atît de mult să audă o poveste care, putea s-o asigure, se termina rău ?

O singură clipă de abandon îl costase scump. Era de-nţeles că acum se temea de ridicol mai mult ca oricînd.

VII

În fond, se mulţumea cu mai nimic, sau cel puţin aşa părea. Nu cerea decît să rămînă acolo, în compartimentul nostru de clasa a treia, cu aerul unui bătrîn care se încălzeşte în tăcere la un foc plăcut.

La Bologna, de pildă, îndată ce ieşeam în piaţa din faţa gării, el lua un taxi şi dus era. După cele una sau două dăţi, la început, cînd a venit cu noi pînă la Universitate, n-a mai stat niciodată pe capul nostru, ca să nu mai ştim cum să scăpăm de el. Ştia bine, pentru că i-o spusesem, restaurantele ieftine unde ne-ar fi putut găsi în jurul orei

unu : *Stella del Nord*[1] pe strada Maggiore, *Gigino* la baza celor două Turnuri, sau *Gallina Faraona*[2] în San Vitale. Totuşi n-a venit niciodată. Într-o după-amiază, intrînd într-un local din strada Zamboni ca să jucăm biliard, l-am zărit aşezat la o măsuţă izolată, cu o cafea şi un pahar cu apă în faţă, cufundat în lectura unui ziar. Bineînţeles că ne-a observat imediat. Dar s-a prefăcut că nu ; ba, mai mult, după cîteva minute i-a făcut semn chelnerului, i-a plătit, apoi s-a strecurat fără zgomot pe uşă.

În sfîrşit, nu era nici indiscret nici plictisitor.

Şi totuşi, încet încet, pe măsură ce el, cît era de corpolent, se făcea atît de mic pe bancheta de lemn a compartimentului, încît ocupa mai puţin de o optime, încet încet, fără să vrem, am început aproape toţi să nu-l mai respectăm.

Adevărul este că el greşise : atunci cînd, într-o dimineaţă, în timp ce trenul staţiona la San Pietro in Casale, a vrut cu orice preţ să coboare să ne cumpere obişnuitele pituşti şi biscuiţi de la barul gării. Ne declarase : „E rîndul meu“ şi nu fusese chip să-l împiedicăm.

L-am văzut aşa dar din tren, traversînd greoi şi stîngaci liniile. Puteam să pariem că avea să uite cîte pituşti şi cîte pachete de biscuiţi trebuia să cumpere. Şi exact aşa s-a întîmplat ; drept urmare noi, spînzuraţi pe fereastră ca nişte recruţi beţi, îi dam de departe, urlînd şi rîzînd batjocoritor, fără nici o reţinere, ordinele cele mai contradictorii, în timp ce el era tot mai buimăcit şi mai disperat pe măsură ce minutele treceau, fiind gata gata să rămînă pe jos.

Nu mai spun de Deliliers, care nu-i adresa niciodată cuvîntul, însă-l lovea, oricînd i se ivea prilejul, prin aluzii transparente, sau prin vorbe brutale cu două înţelesuri. Chiar Nino Bottecchiari, căruia-i scosese amigdalele în copilărie şi era singurul căruia-i spunea tu, a început să-l trateze cu răceală. Iar el ? Era ciudat şi jalnic totodată să-l vezi : cu cît Nino şi Deliliers îşi înmulţeau bădărăniile la adresa lui, cu atît se străduia el mai mult să devină simpatic. Ar fi făcut orice pentru un cuvînt bun, o privire aprobatoare, un zîmbet amuzat din partea celor doi.

Cu Nino care era, potrivit opiniei generale, intelectualul grupului, şi în anul precedent participase la Veneţia la

---

[1] *Steaua Nordului.*
[2] *Bibilica.*

Lictorialele de Cultură şi Artă (se clasase al cincilea la doctrina fascismului şi al doilea la critica cinematografică), încerca să înceapă discuţii în care colegul nostru să strălucească : despre cinematograf şi chiar despre politică, deşi, după cum precizase de mai multe ori, el nu se prea pricepea la politică.

Dar era lipsit de noroc. Nici o dată nu izbutea.

Începea să discute despre cinema (aici se pricepea ; doar de ani de zile îşi petrecea serile în cinematografe !) şi Nino se năpustea împotriva lui cu urlete isterice, de parcă nu i-ar fi recunoscut nici măcar dreptul de a vorbi, de parcă a-l auzi declarînd, eventual, că vechile comedii ale lui Ridolini erau „minunate" (Nino, la rîndul său, le numise de mai multe ori „fundamentale"), era destul ca să-l facă să-şi schimbe brusc şi radical „poziţia" în problema respectivă.

Văzîndu-se respins, a încercat atunci cu politica. Războiul din Spania era pe cale să se încheie cu victoria lui Franco şi a fascismului. Într-o dimineaţă, după ce parcursese pagina întîi din *Corriere della Sera*, evident convins că nu spunea nimic care să-i displacă lui Nino sau altcuiva dintre noi, ci, dimpotrivă, sigur că vom fi cu toţii de părerea lui, Fadigati şi-a exprimat opinia, care nu era deloc singulară la vremea respectivă, că iminentul triumf al „legionarilor noştri" trebuia considerat un lucru nemaipomenit. Cînd iată imprevizibilul declanşîndu-se pe neaşteptate. Ca străbătut de un curent electric şi ridicînd aşa de tare vocea, încît Bianca, la un moment dat s-a gîndit să-i astupe gura cu palma Nino a început să urle că, de unde pînă unde, din contra, „poate că era un dezastru", „poate că era începutul sfîrşitului" şi să-i fie ruşine că, la vîrsta lui, a rămas un „iresponsabil".

— Iartă-mă, dragă băiete... să vezi... dă-mi voie... încerca să spună Fadigati, mai palid ca moartea. Năucit de furtuna dezlănţuită, nu înţelegea nimic. Privea în jur, părînd să ceară o explicaţie. Dar noi eram prea deconcertaţi ca să-i dăm dreptate ; mai ales eu care, cu un an în urmă, în cursul uneia din obişnuitele noastre discuţii, fusesem acuzat chiar de Nino — discipol al lui Giovanni Gentile şi susţinător înflăcărat al statului etic — că eram ameţit de „scepticismul crocean"... Şi, la urma urmei, oare ochii rotunzi ai doctorului erau cu adevărat îngroziţi, sau, mai degrabă, străluceau vioi în spatele lentilelor, plini de

o amară satisfacţie, de o oarbă veselie infantilă, inexplicabilă ?

Altă dată vorbeam toţi despre sport.

Dacă, în materie de cultură, numărul unu era socotit Nino Bottecchiari, în sport Deliliers era indiscutabil primul. Ferrarez numai dinspre mamă (mi se pare că se născuse la Imperia sau Ventimiglia, iar tatăl murise în '18 la Grappa, în fruntea unei companii de soldaţi din trupele de asalt), şi el, ca şi Vittorio Molon, urmase la Ferrara cei patru ani de liceu ştiinţific. Oricum, cei patru ani fuseseră mai mult decît suficienţi ca să facă din Eraldo — care în '35 cîştigase campionatul regional de box, categoria mijlocie-elevi, şi în plus era un băiat extrem de frumos, înalt de un metru optzeci, cu un chip şi un corp de statuie greacă — un mic rege pe plan local. Deşi încă nu avea douăzeci de ani, i se atribuiau deja trei sau patru cuceriri răsunătoare. Se spunea că o colegă de şcoală, care se sinucisese chiar în anul cînd el cîştigase titlul de campion al regiunii Emilia, o făcuse din iubire pentru el. Într-o bună zi, nu se mai uitase la ea ; atunci, sărăcuţa de ea, fugise şi se aruncase în Pad. Cert este că şi în mediul studenţesc Eraldo Deliliers era mai mult decît iubit, era idolatrizat. La îmbrăcăminte, ne luam după hainele lui pe care mama i le peria, curăţa şi călca neobosită. Iar a sta lîngă el, duminică dimineaţa, la Caffé della Borsa, cu spatele rezemat de o coloană a porticului, privind picioarele femeilor care treceau, era considerat un autentic privilegiu.

În sîrşit, o dată, în tren, pe la sfîrşitul lui mai, tocmai discutam despre sport cu Deliliers. De la atletism am trecut la box. Deliliers nu prea făcea confidenţe nimănui. În ziua aceea însă şi-a deschis destul de mult sufletul. A spus că nu-i convenea să studieze, că avea nevoie de prea mulţi bani „ca să trăiască", şi că de aceea, dacă-i reuşea o „mică lovitură" pe care o plănuia, avea să se dedice complet „nobilei arte".

— Ca profesionist ? a îndrăznit să-l întrebe Fadigati.

Deliliers l-a privit cum se priveşte un păianjen.

— Se-nţelege, i-a răspuns. Vă e frică să nu-mi stric faţa, domnule doctor ?

— Nu mă interesează faţa ; de altfel, după cîte văd, e deja foarte marcată de-a lungul arcadelor sprîncenelor. Simt însă datoria să vă avertizez că boxul, mai cu seamă cel profesionist, cu timpul devine distrugător pentru orga-

nism. Dacă aş fi în guvern aş interzice boxul ; chiar şi pe cel de amatori. Îl consider nu atît un sport, cît un asasinat legal. Pură brutalitate organizată.

— Mai scutiţi-mă, domnule doctor ! l-a întrerupt Deliliers. Aţi văzut vreodată cum se loveşte ?

Fadigati a fost constrîns să admită că nu. A spus că, deşi medic, violenţa şi sîngele îi produceau oroare.

— Atunci, dacă n-aţi văzut niciodată cum se loveşte, i-a tăiat-o scurt Deliliers, de ce vorbiţi ? Cine v-a cerut părerea ?

Şi din nou, în timp ce Deliliers îi adresase aproape ţipînd aceste cuvinte, după care, întorcîndu-i spatele, ne explica foarte calm că boxul „spre deosebire de ceea ce pot crede unii neghiobi", este un joc de picioare, alegerea momentului şi gardă, în esenţă, mai ales gardă, din nou am văzut strălucind în ochii lui Fadigati lumina absurdă dar fără echivoc a unei fericiri interioare.

Nino Bottecchiari era singurul dintre noi care nu-l venera pe Deliliers. Nu erau prieteni, însă se respectau reciproc. În faţa lui Nino, Deliliers îşi mai atenua obişnuitele poze de *gangster*, iar Nino, la rîndul său, făcea mult mai puţin pe profesorul.

Într-o dimineaţă Nino şi Bianca nu erau (mi se pare că era prin iunie, în timpul examenelor). În compartiment eram doar şase, toţi bărbaţi.

Mă plînsesem că mă durea puţin gîtul. Amintindu-şi că în copilărie, în perioada de creştere, trebuise să mă trateze în mai multe rînduri din cauza amigdalelor inflamate, Fadigati s-a oferit imediat „să se uite puţin".

— Să vedem.

Şi-a ridicat ochelarii pe frunte, mi-a luat capul în mîini şi a început să cerceteze gîtul.

— Spuneţi *aaa*, mi-a poruncit pe un ton profesional.

M-am executat. Şi încă-mi mai examina gîtul, recomandîndu-mi, patern şi blînd, să mă feresc, să nu transpir, fiindcă amigdalele „deşi sînt destul de mici", rămăseseră pentru mine „călcîiul lui Ahile", cînd Deliliers a spus deodată :

— Scuzaţi-mă, domnule doctor. Cînd terminaţi, v-ar displace să vă uitaţi puţin şi la mine ?

Fadigati s-a întors, evident uluit de cererea şi de tonul suav pe care o făcuse Deliliers.

— Ce simţiţi ? l-a întrebat. Vă doare cînd înghiţiţi ?

Deliliers îl privea ţintă cu ochii lui albaştri. Zîmbea, descoperindu-şi uşor incisivii.

— Nu, a zis el, nu mă doare gîtul.

— Atunci unde ?

— Aici, a făcut Deliliers, arătîndu-şi pantalonii la înălţimea vintrei.

Apoi a explicat indiferent, calm, dar şi cu o anumită undă de orgoliu, că suferea de circa o lună de consecinţele unui „dar al fecioarelor din strada Bemporto" : o „înşelătorie de mare clasă, ce mai tura-vura !", din cauza căreia trebuise să întrerupă „pînă şi" „gimnastica la sală. Doctorul Manfredini — a adăugat — îl trata cu albastru de metilen şi irigaţii zilnice cu hipermanganat. Dar tratamentul era de durată, ori el avea nevoie să se restabilească foarte repede.

— Înţelegeţi, femeile mele au cam început să se plîngă... Aşa că vreţi să fiţi atît de amabil şi să aruncaţi o privire ?

Fadigati se întorsese la locul lui.

— Dragul meu — s-a bîlbîit el — ştiţi bine că nu mă pricep la acest gen de boli. Doctorul Manfredini...

— Lăsaţi că vă pricepeţi, şi încă bine! a rînjit Deliliers.

— Ca să nu mai spunem că în tren... a reluat Fadigati privind speriat spre coridor, cum s-o faci aici, în tren ?...

— A, dacă-i numai asta, a replicat prompt Deliliers, strîmbînd dispreţuitor din buze, există closetul, numai să vreţi.

A fost o clipă de tăcere.

Fadigati a izbucnit, cel dintîi, într-un hohot de rîs.

— Glumiţi ! a strigat el. E posibil să glumiţi tot timpul? Mă luaţi chiar drept un naiv ?

Apoi se aplecă uşor într-o parte şi-l bătu cu palma peste genunchi.

— Ar trebui să fiţi mai atent, i-a spus. Dacă nu sînteţi atent, o să sfîrşiţi rău într-o zi !

Deliliers i-o întoarse cît se poate de serios :

— Aveţi mai curînd grijă de dumneavoastră.

Peste cîteva zile, pe la orele şase seara, am nimerit la Majani, pe strada Indipendenza. Era o căldură grozavă. Nino Bottecchiari fusese cel care ne propusese o îngheţată. Dacă n-o luam — adăugase — peste puţin aveam să ne căim amarnic în „personalul" nostru.

Cofetăria *Majani* era și pe atunci, înainte de modernizarea din '40, una din cele mai mari din Bologna. Consta într-o sală imensă, pe jumătate-n întuneric, de al cărei tavan întunecat și foarte înalt atîrna doar un gigantic lampadar din sticlă de Murano. Avea un diametru de doi sau trei metri și reprezenta un trandafir. Era supraîncărcat de o sumedenie de globulețe de cristal prăfuite din care ploua o lumină incredibil de slabă.

Cum am intrat, ne-am îndreptat privirile spre fundul sălii, de unde se auzea un zvon de rîsete.

Să fi fost vreo douăzeci de tineri, majoritatea în costum sportiv albastru închis : unii stînd jos, alții în picioare, dar fiecare luptîndu-se cu o cupă de răcoritoare sau cu un cornet de înghețată. În tot acest timp vorbeau cu glas tare și cu cele mai diferite accente : din regiunea Bolognei, a Romagnei, a Veneției, din Le Marche sau din Toscana. Dacă-i priveai, îți dădeai seama că aparțineau unei anume categorii de studenți ce frecventau mult mai asiduu stadioanele și piscinele decît amfiteatrele universitare și bibliotecile.

Cu excepția lui Deliliers, care ne-a salutat de departe, ridicînd imediat brațul cu un gest prietenesc, la început n-am zărit nici o altă persoană cunoscută printre cei prezenți. Dar peste cîteva clipe, după ce ne-am obișnuit cu semiobscuritatea locului, am observat în mijlocul grupului un domn vîrstnic care sta lîngă Deliliers, cu spatele întors către intrare. Sta acolo, cu pălăria pe cap, cu mîinile pe măciulia bastonului, fără să servească nimic. Aștepta. Ca un tată cu suflet tandru, care a consimțit să plătească înghețata unei ciurde de copii și nepoți turbulenți, și așteaptă în liniște, puțin cam rușinat, ca scumpele odrasle să termine de lins și de supt în voie, ca să și-i poată conduce, mai tîrziu, acasă...

Domnul acela era, bineînțeles, Fadigati.

VIII

Și în vara aceea ne-am dus în vilegiatură la Riccione, pe coasta adriatică din apropiere. În fiecare an se întîmpla la fel. Tata, după ce încercase zadarnic să ne ducă pe munte, în Dolomiți, în locurile unde făcuse războiul, se resemnase pînă la urmă să meargă tot la Riccione, și să

închirieze aceeaşi vilişoară de lîngă Grand Hôtel. Mi-amintesc foarte bine. Eu, mama şi Fanny, surioara mai mică, am plecat din Ferrara la 10 august, împreună cu servitoarea (Ernesto, celălalt frate, se afla în Anglia încă de la jumătatea lui iulie, în gazdă la o familie din Bath, ca să înveţe mai bine limba). Tata, care rămăsese în oraş, urma să vină după noi mai tîrziu : îndată ce aveau să i-o permită treburile legate de bucata de pămînt de la Masi Torello.

Chiar din ziua sosirii am aflat despre Fadigati şi Deliliers. Pe plaja arhiplină încă de pe atunci de ferrarezi în vacanţă împreună cu familiile lor, nu se vorbea decît despre ei, despre „prietenia lor scandaloasă".

Odată cu primele zile de august, cei doi fuseseră văzuţi mutîndu-se dintr-un hotel în altul din micile orăşele balneare răspîndite între Porto Corsini şi Punta di Pesaro. Apăruseră pentru prima dată la Milano Marittima, dincolo de portul-canal de la Cervia, unde închiriaseră o cameră superbă la Hôtel Mare e Pinetta. După o săptămînă se duseseră la Cesenatico, la Hôtel Britania. Şi tot aşa, la Viserba, la Rimini, aici la Riccione, la Cattolica, provocînd pretutindeni senzaţie şi dînd naştere la nesfîrşite discuţii. Călătoreau cu maşina : o Alfa Romeo 1750 de două locuri, roşie, tip Mille Miglia.

În jurul lui 20 august iată-i din nou, pe neaşteptate, la Riccione stabilindu-se, la fel ca în urmă cu zece zile, tot la Grand Hôtel.

Alfa Romeo era nou nouţă, iar motorul scotea un fel de mormăit. Cei doi prieteni o foloseau nu numai în călătorie, ci şi pentru plimbările zilnice de după-amiază, pe la ceasul apusului, cînd masa de vilegiaturişti urca de pe plajă şi se revărsa pe faleze. Conducea întotdeauna Deliliers. Blond, bronzat, superb, cu tricouri mulate pe corp, cu pantaloni de stofă de culoare crem (mîinile, sprijinite neglijent pe volan, lăsau ostentativ să se vadă nişte mănuşi din piele de căprioară cu găurele, al căror preţ era uşor de dedus), era evident că maşina asculta de el, exclusiv de capriciile lui. Celălalt nu făcea nimic. Foarte mîndru de bereta lui scoţiană şi de ochelarii de pilot secund sau de mecanic (obiecte de care nu se despărţea nici dacă automobilul, croindu-şi cu greu drum prin mulţime, trebuia să străbată la pas porţiunea de bulevard din faţa

cafenelei Zanarini), se limita să se lase plimbat în sus şi-n jos, înţepenit pe scaunul de lîngă tovarăşul său.

Continuau să doarmă în aceeaşi cameră, să mănînce la aceeaşi masă.

Seara şedeau împreună la aceeaşi măsuţă, cînd orchestra de la Grand Hôtel, după ce-şi transportase instrumentele din salonul de prînz pe terasa exterioară aflată în bătaia brizei marine, trecea de la crîmpeiele de muzică uşoară la muzica sincopată. În curînd terasa se umplea (mă duceam adesea şi eu împreună cu noii mei prieteni de la mare), iar Deliliers nu lăsa să-i scape nici un tango, nici un vals, nibi un paso doble, nici un *slow*. Bineînţeles că Fadigati nu dansa. Însă, ducînd din cînd în cînd la gură paiul din băutură, urmărea în permanenţă cu ochii lui rotunzi, pe deasupra marginii paharului, mişcările perfecte ale prietenului său ce ţinea-n braţe fetele şi femeile cele mai fermecătoare şi mai elegante. Reîntorşi din plimbarea cu maşina, amîndoi urcau rapid în cameră să-şi pună smochingul. Fadigati unul din stofă neagră, grea ; Deliliers unul cu haina albă, pe corp, scurtă-n talie.

Erau nedespărţiţi şi pe plajă, deşi, dimineaţa, de obicei Fadigati ieşea primul din hotel.

Cînd sosea el, între opt şi jumătate şi nouă, salutat cu respect de băieţii cărora, potrivit propriilor lor spuse, le da bacşişuri din belşug, nu era aproape nimeni. Îmbrăcat din cap pînă-n picioare cu un costum obişnuit, de oraş (abia mai tîrziu, cînd căldura creştea, se hotăra să scape de cravată şi de pantofi, dar nu şi de pălăria albă de panama cu borurile trase pînă deasupra ochelarilor negri, pe ea nu şi-o scotea niciodată), se ducea să se aşeze sub umbrela solitară ce fusese montată, la ordinul lui, în faţa tuturor celorlalte, la numai cîţiva metri de mal. Întins pe un *chaise longue*, cu mîinile la ceafă şi o carte poliţistă deschisă pe genunchi, vreo două ore bune sta să privească marea.

Deliliers nu ajungea niciodată mai devreme de unsprezece. Cu pasul lui suplu, de felină leneşă, pe care uşoara greutate a papucilor de plajă îl făcea şi mai elegant, iată-l străbătînd fără grabă porţiunea de nisip fierbinte dintre cabine şi corturi. El era aproape gol. Şireturile albe pe care tocmai şi le termina de legat pe şoldul stîng, şi chiar lănţişorul de aur pe care-l purta la gît şi de care atîrna, atingîndu-i pieptul, medalionul Madonei, îi accentuau,

parcă, goliciunea. Şi cu toate că, mai ales în primele zile, trebuise să facă oarecare efort ca să mă salute chiar şi pe mine cînd mă vedea la adăpostul cortului nostru ; cu toate că trecînd printre corturi şi umbrele îşi încreţea întotdeauna fruntea în semn de plictiseală nu merita să-l crezi prea mult. Era clar că se simţea admirat de cea mai mare parte a celor prezenţi, atît de bărbaţi cît şi de femei, ceea ce-i făcea o mare plăcere.

Neîndoielnic, toţi îl admirau, bărbaţi şi femei. Aşa încît cădea în seama lui Fadigati să plătească într-un fel indulgenţa pe care grupul ferrarez de pe plaja de la Riccione i-o arăta lui Deliliers.

În anul acela, vecina noastră de cort era doamna Lavezzoli, soţia avocatului. Astăzi nu mai e decît o bătrînă care şi-a pierdut importanţa de odinioară. Dar atunci, în plină splendoare matură a celor patruzeci de ani, înconjurată de permanenta veneraţie a celor trei copii adolescenţi, doi băieţi şi o fată, şi de cea la fel de permanentă a distinsului ei consort, un civilist ilustru, profesor universitar şi fost deputat sub guvernul Salandra, atunci trebuia considerată una din cele mai de seamă inspiratoare ale opiniei publice din oraş.

Îndreptîndu-şi micul binoclu spre umbrela sub care se oprise Deliliers, doamna Lavezzoli, ce se născuse şi crescuse la Pisa, „pe malul lui Arne“, şi se servea cu o extraordinară abilitate de ritmul rapid al limbii vorbite în Toscana, ne ţinea la curent cu tot ce se petrecea „acolo“.

Cu o tehnică asemănătoare celei a unui cronicar sportiv de la radio, ne relata de pildă că „mirii“, ridicîndu-se brusc de pe şezlonguri, se îndreptau spre cea mai apropiată barcă : evident, tînărul îşi exprimase dorinţa să facă baie în larg, iar „domnul doctor“, spre a nu rămîne singur „în tensiune“, aşteptîndu-l să se întoarcă, obţinuse permisiunea de a-l însoţi. Ori descria şi comenta exerciţiile de gimnastică liberă pe care Deliliers, după baie, le făcea la soare ca să se usuce, pe cînd „prea iubitul“ sta alături, cu un prosop de burete în mînă, gata să intervină, să-l ştergă el, să-l atingă el...

Oh, cît despre Deliliers — mai adăuga ea, vorbind de la un cort la altul, adresîndu-se îndeosebi mamei, crezînd probabil că a coborît vocea ca să n-o poată auzi „copiii“, dar, de fapt, vorbind mai tare ca oricînd — cît despre Deliliers nu era în fond decît un băiat viciat, un „ştrengar“

pentru care serviciul militar avea să se dovedească extrem de util la vremea lui. În schimb, doctorul Fadigati, nu. Un domn de condiţia lui, de vîrsta lui, nu putea fi scuzat cu nici un chip. Era „aşa“ ? Mă rog, treaba lui ! Îi făcuse oare cineva reproşuri grele pînă acum ? Dar să vii să te dai în spectacol exact la Riccione, unde ştia sigur că e cunoscut, să vii să te dai în spectacol exact în locurile acestea cînd toată Italia, slavă Domnului, e plină de mii de plaje unde nu-i nici un pericol să dai peste vreun ferrarez ! Nu, asta nu ! Numai de la o „spurcăciune“ (şi spunînd aceasta, ochii mari, albaştri, de regină ai doamnei Lavezzoli aruncau flăcări de autentică indignare), numai de la un „bătrîn degenerat“ ne puteam aştepta la o asemenea lovitură.

Doamna Lavezzoli vorbea întruna, iar eu aş fi dat orice să tacă odată. Simţeam că e nedreaptă. Sigur că Fadigati îmi displăcea, dar nu de el mă socoteam jignit. Cunoşteam perfect caracterul lui Deliliers. În alegerea plajelor din Romagna, atît de aproape de Ferrara, se vedea întreaga lui răutate şi plăcerea de a şoca. Eram sigur că Fadigati nu avea nici un amestec. După părerea mea, lui îi era ruşine. Dacă nu saluta, dacă se prefăcea că nu mă cunoaşte, era mai ales din pricina aceasta.

Spre deosebire de avocatul Lavezzoli ce se afla la mare de la începutul lui august şi, deci, era la curent cu scandalul la fel ca toţi ceilalţi (însă în timp ce soţia lui ţinea prelegeri, el sta sub cort citind *Antonio Adverse,*[1] fără a interveni niciodată), tata a picat la Riccione abia în dimineaţa de 25, într-o sîmbătă : mai tîrziu decît prevăzusem şi, bineînţeles, neştiind nimic. A sosit cu trenul pe neaşteptate. Negăsind pe nimeni acasă, nici chiar bucătăreasa, a coborît pe plajă.

L-a zărit aproape imediat pe Fadigati. Şi mai înainte ca mama sau familia Lavezzoli să-l poată opri, s-a îndreptat vesel către el.

Fadigati a tresărit şi s-a întors. Tata îi întinsese deja mîna cînd el încă se mai chinuia să se ridice din *chaise longue*.

Pînă la urmă a reuşit. După care i-am văzut vorbind în picioare sub umbrelă, cel puţin cinci minute, cu spatele la noi.

---

[1] *Împotriva lui Antonius* (lat.).

Priveau amîndoi oglinda nemişcată a mării, netedă, vag irizată, fără nici o încreţitură. Şi tata, care exprima prin toată fiinţa lui bucuria „de a fi tras oblonul“ (aşa spunea la Riccione cînd se referea la toate lucrurile neplăcute lăsate în oraş : afaceri, casa goală, căldura estivală, melancolicele mese de prînz la *Roveraro*, ţînţarii, etc.) îi arăta lui Fadigati, cu braţul întins, sutele de bărci răspîndite la diverse distanţe de ţărm, pînă hăt departe, abia vizibile la orizont şi parcă suspendate între mare şi cer, velele de culoarea ruginei ale bărcilor şi barcazelor de pescuit.

În final, au venit spre cortul nostru, tata cam la un metru înaintea lui Fadigati, al cărui chip avea o expresie ciudată, rugătoare, dezgustată şi vinovată. Era în jur de unsprezece şi Deliliers încă nu apăruse. Pe cînd mă ridicam să le ies în întîmpinare, am remarcat că doctorul aruncă o privire rapidă, plină de nelinişte spre linia cabinelor de unde dintr-un moment în altul, spera ori se temea să vadă apărîndu-i prietenul.

IX

I-a sărutat mîna mamei.

— Îl cunoaşteţi pe avocatul Lavezzoli, nu-i aşa ? a întrebat imediat tata, cu glas tare.

Fadigati a avut o clipă de ezitare. S-a uitat la tata, dînd din cap în semn că da apoi s-a întors ca pe ghimpi spre cortul familiei Lavezzoli.

Avocatul părea absorbit mai mult ca oricînd de lectura cărţii *Antonio Adverse.* Cei trei „copilaşi, întinşi cu burta pe nisip la doi paşi de noi, în cerc în jurul unui prosop albastru din burete, îşi prăjeau spinarea la soare, nemişcaţi ca nişte şopîrle. Doamna tocmai broda o faţă de masă care-i cădea în lungi falduri peste genunchi. Părea o Madonă din Renaştere, pe tronul ei de nori.

Renumit pentru naivitatea lui, tata nu-şi dădea seama de aşa numitele „situaţii delicate“, decît după ce se vîra în ele pînă peste cap.

— Domnule avocat, ia uitaţi-vă cine-i aici! a strigat el.

Anticipînd răspunsul soţului, doamna Lavezzoli a intervenit prompt. Şi-a ridicat brusc ochii de pe faţa de masă şi i-a întins impetuos lui Fadigati. dosul mîinii.

— Ah, da... Ah, da... a gîngurit ea.

Fadigati a înaintat umilit prin soare, clătinîndu-se un pic, ca de obicei, din cauza pantofilor și a nisipului. Ajuns în cortul familiei Lavezzoli, a sărutat mîna doamnei, a strîns-o pe cea a avocatului care, între timp, se ridicase în picioare, și apoi, pe rînd, pe cele ale tinerilor. În sfîrșit, s-a întors la cortul nostru unde tata îi pregătise deja un *chaise longue* lîngă cel al mamei. Părea cu mult mai senin decît cu cîteva clipe în urmă : ușurat ca un student după un examen dificil.

Îndată ce s-a așezat, a scos un suspin de satisfacție.

— Ce frumos e aici, ce aer plăcut ! a spus.

S-a întors pe trei sferturi ca să-mi vorbească.

— Mai țineți minte ce căldură infernală era luna trecută la Bologna ?

Le-a explicat apoi mamei și tatei cărora nu le povestisem niciodată despre întîlnirile noastre periodice în personalul de la șase și cincizeci dimineața, că în ultimele trei luni alcătuisem „o excelentă companie". Se exprima cu o dezinvoltură mondenă. Era ușor de înțeles că parcă nu i se părea adevărat să se afle acolo, cu noi, ba chiar cu temuta familie Lavezzoli, reîntors deodată în mediul său, reacceptat de societatea de oameni culți și binecrescuți căreia îi aparținuse întotdeauna. Nu se mai sătura făcînd „Aah !" și umflîndu-și pieptul ca să primească briza marină. Era clar că se simțea fericit, liber și, totodată, plin de gratitudine față de cei care-i permiteau să se simtă astfel.

Între timp, tata adusese iar vorba despre incredibila zăpușeală de august la Ferrara.

— Nu se putea dormi noaptea, spunea el, cu o expresie de suferință pe chip : ca și cum era suficientă amintirea căldurii din oraș ca să-i simtă iarăși tot chinul. Credeți-mă, domnule doctor, nu reușeam să închid un ochi. După unii, epoca modernă începe în anul cînd s-a inventat flitul. Nu contest. Dar flit înseamnă și toate ferestrele închise. Iar ferestrele închise înseamnă cearșafuri care se lipesc de corp și transpirație. Nu glumesc. Pînă ieri vedeam cu groază că se apropie noaptea. Blestemați țînțari!

— Aici e altfel, a spus Fadigati cuprins de entuziasm. Și în cele mai călduroase nopți se poate respira.

Și a început să enumere „avantajele" coastei adriatice față de toate celelalte ale Italiei. Era venețian — a admis —

își petrecuse copilăria și adolescența la Lido, deci judecata lui poate că păcătuia prin părtinire. Totuși Marea Adriatică i se părea, de departe, mult mai odihnitoare decît Marea Tireniană.

Doamna Lavezzoli era numai urechi. Disimulîndu-și intenția răutăcioasă sub falsul orgoliu al orașului de baștină, s-a avîntat în apărarea Mării Tireniene. A declarat că, dacă ar fi avut posibilitatea să aleagă între o vacanță la Riccione și una la Viareggio, n-ar fi ezitat nici o clipă.

— Mai cu seamă în unele seri, a adăugat. Cînd te plimbi prin fața cafenelei Zanarini, ai adesea senzația că nu te-ai îndepărtat nici un kilometru de Ferrara. Să fim sinceri, măcar vara ai dori să vezi alte fețe decît cele ce ți se oferă tot timpul anului. Parcă te-ai plimba pe Giovecca sau pe bulevardul Roma, pe sub porticurile de la Caffé della Borsa. Nu vi se pare ?

Fadigati s-a mișcat în *chaise longue* încurcat. Privirea i-a fugit iar spre cabine. Dar nici urmă de Deliliers.

— Se poate, se poate, a răspuns zîmbind nervos, întorcîndu-și privirea spre mare.

Ca în fiecare dimineață, între unsprezece și amiază, apa își schimbase culoarea. Nu mai era masa spălăcită, uleioasă de acum o jumătate de oră. Vîntul continuu care venea din larg și soarele perpendicular o transformaseră într-o întindere albastră, presărată cu nenumărate scîntei de aur. Plaja începea să fie traversată în fugă de primii amatori de baie. Și cei trei tineri Lavezzoli, după ce-i ceruseră voie mamei, s-au îndreptat spre cabina lor ca să-și schimbe costumul.

— Se poate, a repetat Fadigati. Dar, scumpă doamnă, unde mai găsiți după-amieze ca acestea de prin părțile noastre, cînd soarele se pregătește să coboare în spatele „albastrei viziuni din San Marino" ?

Declamase versul lui Pascoli cu glas cîntat, ușor nazal, accentuînd fiecare silabă și marcînd diereza din „vision" [1].

A urmat o tăcere jenantă ; dar doctorul reluase deja discuția.

— Îmi dau seama, a continuat, că apusurile de pe riviera de vest sînt magnifice. Dar trebuie întotdeauna

[1] Versul italienesc este : *L'azzurra vision di San Marino.*

plătite scump : vreau să spun cu prețul unor după-mese fierbinți, cînd marea se transformă într-un fel de oglindă concavă, iar lumea e obligată să stea închisă-n casă, ori, cel mult, să se refugieze prin păduricile de pini. În schimb, ați remarcat, probabil, culoarea Adriaticei după două sau trei. Din albastră se face aproape neagră : în nici un caz nu te orbește. Suprafața apei absoarbe razele soarelui, nu le reflectă. Sau, mai bine zis, le reflectă dar în direcția... Iugoslaviei ! Cît despre mine, a încheiat fără să uite de unde pornise, de abia aștept ca după ora mesei să mă întorc imediat pe plajă. Ceasurile două după-masă... Nu există moment mai frumos ca să te bucuri în sfîntă tihnă de divina noastră Amarissime !

— Îmi închipui că veți veni în tovărășia acelui... acelui inseparabil prieten al dumneavoastră, i-a spus acru doamna Lavezzoli.

Readus atît de brutal la realitate, Fadigati a tăcut tulburat. dar deodată, strîngerea bruscă a unui grup de oameni la cîteva sute de metri depărtare, spre Rimini, i-a atras tatălui meu atenția.

— Ce se-ntîmplă ? a întrebat, făcîndu-și palma streașină la ochi ca să vadă mai bine.

Prin vînt au răzbătut strigăte de „trăiască“ amestecate cu bătăi din palme.

— Ducele intră în apă, i-a explicat cu umilință doamna Lavezzoli.

Tata s-a strîmbat.

— E posibil să nu scăpăm nici măcar la mare ? s-a plîns el printre dinți.

Romantic, patriot, naiv și nepriceput în materie de politică, la fel ca atîția alți evrei italieni din generația sa, și tata, întors de pe front în '19, își luase carnetul de fascist. Fusese deci un fascist „de primă oră“ și rămăsese astfel, în pofida blîndeții și onestității lui. Dar de cînd Mussolini, după divergențele de la început, începuse să se înțeleagă cu Hitler, devenise neliniștit. Se gîndea întruna la posibilitatea izbucnirii antisemitismului și în Italia ; și, din cînd în cînd, deși suferea, lăsa să-i scape cîte o vorbă amară contra regimului.

— E așa de simplu, așa de uman, a continuat doamna Lavezzoli fără să-l ia în seamă. Un soț minunat care își ia mașina în fiecare sîmbătă dimineață și gata, a plecat.

E în stare să facă tot drumul de la Roma la Riccione fără oprire.

— Minunat, într-adevăr, a rînjit tata. Ce mulțumită trebuie să fie doamna Rachele !

Privea intenționat spre avocatul Lavezzoli, căutînd un sprijin. Avocatul Lavezzoli nu era, oare, fără carnet ? Nu fusese unul din semnatarii faimosului manifest Croce din '24, şi cel puțin cîțiva ani, cel puțin pînă în '30, fusese socotit „democrat liberal" și defetist ? Însă a fost zadarnic. Deşi-i ridicase, în sfîrşit, de pe paginile cu rînduri dese ale cărții *Antonio Adverse*, ochii avocatului au rămas impasibili la chemarea mută a tatălui meu. Întinzîndu-şi gîtul, inchizînd pleoapele pe jumătate, ilustrul prof. av. scruta cu obstinație marea. „Copilaşii" închiriaseră o barcă și se avîntau prea mult în larg.

— Sîmbăta trecută, spunea între timp doamna Lavezzoli, eu și Filippo ne întorceam acasă la braț, pe bulevardul Dei Mille. Să fi fost șapte și jumătate sau puțin peste. Deodată, pe cine văd ieşind pe poarta unei vile ? Pe Duce în persoană, îmbrăcat în alb din cap pînă-n picioare. Eu am spus : „Bună seara, Excelență". Iar el, foarte gentil, scoțîndu-şi pălăria : „Bună seara, doamnă". Nu-i aşa, Pippo, a adăugat întorcîndu-se spre soț, nu-i așa că a fost foarte gentil ?

Avocatul a aprobat.

— Poate că ar trebui să recunoaştem cu modestie că am greşit, a spus el grav, adresîndu-se tatei. Să nu uităm că Omul ne-a dat Imperiul.

Regăsesc în memorie, unul cîte unul toate cuvintele din acea dimineață, îndepărtată, ca și cum ar fi fost înregistrate pe o bandă magnetică.

După ce a pronunțat această sentință (la auzul căreia tata făcuse ochii mari), avocatul Lavezzoli s-a întors la lectura lui. Dar doamna nu mai avea acum nici o reticență. Stimulată de fraza consortului, îndeosebi de cuvîntul „Imperiu" pe care probabil că nu-l mai auzise niciodată pe buzele lui austere, nu mai termina vorbind despre „inima bună" a Ducelui, despre generosul său sînge de om născut în Romagna.

— În această privință, a spus, vreau să vă povestesc o întîmplare la care am fost martoră, petrecută tot aici, la

Riccione, acum trei ani. Într-o dimineață, Ducele făcea baie în mare împreună cu cei doi băieți mai mari. Vittorio și Bruno. Pe la unu iese din apă și ce credeți că-l aștepta ? Un mesaj telegrafic sosit cu o clipă-n urmă, care-i comunica știrea asasinării cancelarului austriac Dollfuss. În anul acela cortul nostru era la doi pași de cortul familiei Mussolini, așa că tot ce spun e purul adevăr. Cum a citit telegrama, Ducele a tras o înjurătură grozavă, în dialect (ce să-i faci, temperamentul e temperament !). Apoi a început să plîngă, i-am văzut cu ochii mei lacrimile curgîndu-i pe obraji. Dollfuss și Mussolini erau prieteni buni. Ba mai mult : în vara aceea, doamna Dollfuss, o doamnă micuță, slabă, modestă, foarte drăguță, împreună cu copiii se aflau în vila lor ca oaspeți. Și Ducele plîngea, gîndindu-se, desigur, că peste cîteva minute, cînd se va întoarce acasă pentru prînz, trebuia neapărat să i-o spună nefericitei mame...

Fadigati s-a sculat brusc în picioare. Umilit de fraza veninoasă a doamnei Lavezzoli, nu mai deschisese gura din momentul acela. Își mușca buzele întruna, preocupat. De ce întîrzia atît Deliliers ? Ce se întîmplase ?

— Dacă-mi permiteți, s-a bîlbîit el încurcat.

— Dar e devreme ! a protestat doamna Lavezzoli. Nu vă așteptați prietenul ? Mai sînt încă douăzeci de minute pînă la unu !

Fadigati a bolborosit ceva de neînțeles. A strîns toate mîinile, rînd pe rînd, și apoi s-a îndepărtat grăbit în direcția umbrelei.

După ce a ajuns la umbrelă, s-a aplecat să-și ia cartea polițistă și prosopul de buret. Pe urmă l-am văzut străbătînd din nou plaja sub soarele de unu, însă de data aceasta spre hotel.

Mergea greu, cu fața congestionată de transpirație și neliniște, ținînd cartea polițistă sub braț și prosopul pe umăr. Așa încît tata, care fusese pus imediat la curent cu totul, și-l urmărea de departe cu ochii plini de milă, a murmurat încet :

— Puvràz. [1]

---

[1] Sărmanul (dialect ferrarez).

X

Imediat după ce am mîncat, m-am întors pe plajă singur.

M-am așezat sub cort. Marea devenise deja de un albastru închis. Însă în ziua aceea, cît vedeai cu ochii, începînd de la cîțiva metri de mal, creasta fiecărui val se-mpodobise cu un panaș mai alb ca neaua. Vîntul sufla tot din larg, dar ceva mai pieziș. Dacă înălțam binoclul militar al tatei și-l fixam asupra pintenului de la Punta di Pesaro ce închidea arcul golfului la dreapta mea, îl vedeam cum apleca trunchiurile pinilor de sus, răvășindu-le sălbatec coroanele. Împinse de așa numitul vînt grec de după-masă, talazuri lungi înaintau în rînduri strînse, unul după altul. Înainte de a începe să le scadă înălțimea coifurilor de spumă pînă la dispariția totală de pe ultimii metri, păreau că se năpustesc să ia cu asalt pămîntul. Întins în *chaise longue,* auzeam izbitura surdă a valurilor în mal.

Mării pustii, de unde dispăruseră pînă și velele bărcilor de pescuit (dimineața următoare, o dimineață de duminică, avea să le vadă aliniate, în cea mai mare parte, de-a lungul pontoanelor porturilor-canale de la Rimini și Cesenatico), îi corespundea plaja la fel de goală. Sub un cort, nu departe de al nostru, cineva pusese să cînte un gramofon. N-aș putea spune ce muzică era : poate *jazz.* Am stat astfel mai bine de trei ore, cu ochii ațintiți asupra unui bătrîn pescuitor de scoici, ce parcă plivea marea în fața mea, la mică depărtare de uscat, și în urechi cu muzica aceea, pe cît de tristă pe atît de neobosită. Cînd m-am ridicat, îndată după cinci, bătrînul tot mai continua să caute scoici și gramofonul să cînte. Soarele alungise mult umbrele corturilor și umbrelelor. Cea a umbrelei lui Fadigati mai că atingea apa.

Spre mare, Grand Hôtel avea o rotondă care se-nvecina cu dunele. Cum am pus piciorul acolo l-am observat imediat pe Fadigati așezat pe una din băncile de ciment din fața scării exterioare a hotelului.

M-a văzut și el.

— Bună ziua, am zis, apropiindu-mă.

A făcut semn spre bancă.

— De ce nu luați loc ? Luați loc un moment.

L-am ascultat.

A dus mîna la buzunarul interior al hainei, a scos din el un pachet de Naţionale şi mi l-a oferit.

În pachet nu mai rămăseseră decît două ţigări. A observat că stam în cumpănă dacă s-accept.

— Sînt Naţionale ! a exclamat cu o străfulgerare de straniu fanatism în priviri.

În sfîrşit a înţeles motivul ezitării mele şi a zîmbit.

— Luaţi, vă rog, luaţi ! Ca între prieteni buni : una dumneavoastră şi una mie.

Fîşîind pe asfaltul de la curbă, o maşină a apărut în scuar. Fadigati s-a întors s-o privească, însă fără speranţă. Într-adevăr nu era Alfa. Era un Fiat 1500, o limuzină gri.

— Cred că va trebui să plec, am spus.

Am luat totuşi una din ţigări.

A remarcat papucii mei de plajă.

— Văd că veniţi de pe plajă. Ce frumoasă trebuie să fi fost marea astăzi.

— Da, dar nu pentru baie.

— Să nu vă treacă vreodată prin minte să vă aruncaţi în apă mai devreme decît e cazul, aveţi grijă ! a exclamat. Sînteţi tînăr, aveţi fără îndoială o inimă excelentă, ferice de dumneavoastră, dar congestia e fulgerătoare, *ţac,* îi doboară şi pe cei mai robuşti.

Mi-a întins chibritul aprins.

— Aveţi vreo întîlnire ?

— I-am spus că la şase eram aşteptat la tinerii Lavezzoli. Închiriasem pentru ora aceea terenul de tenis din spatele cafenelei Zanarini. Adevărat că mai erau circa douăzeci de minute pînă la şase, dar trebuia să trec pe acasă, să mă schimb, să iau racheta şi mingile. Mă temeam ca nu cumva să întîrzii.

— Şi să sperăm că Fanny nu-şi vîră-n cap să meargă şi ea, am adăugat. Mama n-ar lăsa-o să plece înainte de a-i împleti iar codiţele, ori asta înseamnă că aş mai pierde încă zece minute.

În timp ce vorbeam, l-am văzut făcînd ceva curios. Şi-a scos ţigara din gură ca s-o aprindă la celălalt capăt, cel cu marca. Pe urmă a aruncat pachetul gol.

De abia în acest moment mi-am dat seama că locul din faţa noastră era presărat cu cel puţin o duzină de chiştocuri.

— Aţi văzut cum fumez ? a zis.

— Da.

Mă obseda o întrebare : „Si Deliliers ?“ Dar nu am fost capabil să i-o pun.

M-am sculat în picioare, i-am întins mîna.

— Dacă nu greşesc, înainte nu fumaţi atît.

— Încerc să-mi aduc şi eu modesta contribuţie la răspîndirea... bolii de gît, a rîs penibil. M-am gîndit că mi se potriveşte.

M-am îndepărtat cu cîţiva paşi.

— Terenul de tenis de lîngă Zanarini aţi spus, nu ? a strigat după mine. Cine ştie dacă n-am să vin mai tîrziu să vă admir.

După cum s-a văzut în curînd, nu se-ntîmplase nimic grav cu Deliliers. Pe scurt : în loc să facă baie la Riccione, îi venise dintr-o dată chef s-o facă la Rimini unde cunoştea nişte surori din Parma, ce stăteau pe lîngă Hôtel Vittoria. Luase maşina şi pe-aci ţi-e drumul, dispăruse fără să se-ngrijească să-i lase măcar două rînduri tovarăşului de cameră. Se-ntorsese pe la opt — a povestit doamna Lavezzoli care se găsea, din întîmplare, cu soţul ei, la un aperitiv în hol la Grand Hôtel. Pe neaşteptate îl văzuseră pe Deliliers traversînd holul cu paşi mari, negru la faţă iar pe Fadigati după el, aproape plîngînd.

În seara aceea, pe terasa de la Grand Hôtel, m-a abordat Deliliers.

Venisem cu părinţii şi cu nelipsiţii Lavezzoli, avocatul şi consoarta sa. Însă fiind obosit după tenis, nu-mi venea să dansez. O ascultam în tăcere pe doamna Lavezzoli care, deşi în mod sigur îşi dădea seama cît de mult putea lovi, se apucase să discute cu o pretinsă „obiectivitate“ despre Germania hitleristă, susţinînd că trebuia să ne decidem în sfîrşit, să-i recunoaştem „măreţia inegalabilă“.

— Aveţi grijă, doamnă, că pe Dollfuss „al dumneavoastră“ se pare că l-a lichidat chiar Hitler, i-am spus zîmbind sardonic.

A ridicat din umeri.

— Şi ce-i cu asta ? a pufnit ea.

Şi-a luat apoi aerul aprobator şi înţelegător al unei învăţătoare dispusă să justifice orice poznă a premiantului clasei.

— Din păcate, aşa sînt exigenţele politicii, a continuat. Să lăsăm de o parte simpatiile şi antipatiile personale.

Cert e că, în anumite împrejurări, un şef de stat, un adevărat om de stat demn de acest nume, pentru binele şi în folosul poporului său trebuie să ştie să treacă peste sensibilităţile celor de rînd... ale celor mici ca noi.

A avut un surîs plin de orgoliu, în netă contradicţie cu ultimele cuvinte.

Tata, tulburat, a încercat să spună ceva. Dar ca de obicei doamna Lavezzoli nu i-a dat răgaz. Avînd aerul că schimbă vorba şi adresîndu-i-se direct lui, începuse deja să-i expună conţinutul unui „interesant" articol apărut în ultimul număr al revistei *Civiltà Cattolica* sub semnătura celebrului părinte Gemelli.

Tema articolului era „străvechea şi extrem de neplăcuta *guestion juive*. Potrivit părintelui Gemelli — relata doamna — repetatele persecuţii la care au fost supuşi izraeliţii de aproape două mii de ani, nu puteau fi explicate altfel, decît ca semne ale mîniei cereşti. Şi articolul se termina cu următoarea întrebare : îi este permis, oare, creştinului, chiar dacă inima lui respinge, bineînţeles, orice idee de violenţă, să formuleze o judecată asupra unor evenimente istorice prin care se exprimă deschis viaţa lui Dumnezeu ?

Cînd discuţia a ajuns la acest punct, m-am ridicat din fotoliul de răchită şi am plecat de lîngă ei fără nici o explicaţie.

Stam rezemat cu spatele de tocul uşii mari de sticlă ce despărţea salonul de prînz de terasă, iar orchestra tocmai începuse *Blue Moon,* dacă nu greşesc.

Dar tuu.... pal̓idă lună de ceee...
eşti aşa tristă ?, De ceee... ?

cînta o voce dulceagă, ca de obicei. Deodată am simţit două degete care mă băteau cu putere pe umăr.

— Salut, a făcut Deliliers.

Era prima dată că-mi adresa cuvîntul aici, la Riccione.

— Salut, am răspuns. Ce mai faci ?

— Ceva mai bine azi, a spus făcîndu-mi cu ochiul. Tu ce faci ?

— Citesc... învăţ... am minţit. Am două examene de dat în octombrie.

— Ei, ce să-i faci ? a suspinat Deliliers, scărpinîndu-se gînditor cu degetul mic în părul lucind de briantină.

Dar, de fapt, nu-i păsa deloc. Brusc fața sa își schimbă expresia. Încet, cu aerul că-mi împărtășește un secret important, și uitîndu-se din cînd în cînd în spate ca și cînd s-ar fi temut să nu fie surprins, mi-a povestit în cîteva cuvinte despre baia făcută la Rimini și despre cele două fete din Parma.

— De ce nu vii și tu mîine dimineață cu mașina ? Eu mă duc iar. Hai, vino și tu să mă ajuți ! Nu pot să mă descurc cu două fete deodată. Și mai lasă învățatul !

Fadigati în *smoking* a apărut în fundul salonului. Își mijea ochii miopi în spatele lentilelor, privind în jur. Unde era haina albă a lui Deliliers ? Penumbra lunară creată special pentru *Blue Moon* îl împiedica să vadă bine.

— Mda, am zis, nu știu dac-am să pot.

— Te aștept la hotel.

— Am să încerc să vin. La ce oră plecăm ?

— La nouă jumătate. De acord ?

I-am făcut semn cu bărbia spre Fadigati.

— Ești căutat.

— Atunci, ne-am înțeles, da ? a făcut Deliliers, răsucindu-se pe călcîie și îndreptîndu-se spre prietenul ocupat să-și șteargă febril ochelarii cu batista.

Peste cîteva secunde, din scuarul de jos s-a auzit zgomotul cu neputință de confundat al mașinii Alfa Romeo, vestind întreg hotelul că „mirii“, poate spre a sărbători cum se cuvine recenta împăcare, hotărîseră să-și acorde o seară de excepție.

XI

Trebuie să admit că, a doua zi dimineață, vreme de cîteva minute am fost tentat să mă duc la Rimini cu Deliliers.

Lucrul care mă atrăgea cel mai mult era o cursă cu mașina de-a lungul litoralului. Și pe urmă ? m-am întrebat aproape imediat. Cam ce fel de ființe erau respectivele surori din Parma ? Din categoria fetelor pe care le duci direct în păd-uricea de pini (ceea ce ar fi fost simplu), sau din cea a domnișoarelor cu care trebuie să te-ntreții pe plajă sub ochii vigilenți ai unei alte doamne gen Lavezzoli? Dar și într-un caz și-n altul (deși nu era deloc imposibilă

o situaţie intermediară) nu mă consideram atît de prieten cu Deliliers, încît să-i accept invitaţia cu sufletu-mpăcat. Ciudat. Deliliers nu-mi arătase niciodată nici multă simpatie, nici o reală consideraţie, iar acum îmi propunea, aproape mă implora, să merg cu el la femei. Foarte ciudat. Oare nu cumva ţinea să se afle, slujindu-se de mine, că nu viciul îl făcea să stea cu Fadigati, ci doar dorinţa de a i se plăti vilegiatura, şi că el, de fapt, prefera, în orice împrejurare, fetele ?

— Nu-i lucru curat, am bombănit în dialectul din Romagna, hotărît să renunţ.

Puţin mai tîrziu, pe plajă, zărindu-l de departe pe doctor sub umbrelă, părăsit, într-o singurătate ce mi s-a părut deodată imensă şi incurabilă, m-am simţit în forul meu interior, răsplătit pentru renunţare. Cel puţin nu-l tratasem ca pe un imbecil. În loc să mă asociez cu cel care-l trăda şi-l exploata, ştiusem să rezist, păstrîndu-i măcar un minimum de respect.

Cu o clipă înainte de a ajunge lîngă umbrelă, Fadigati s-a întors.

— A, dumneavoastră sînteţi, mi-a spus fără să fie surprins. Drăguţ din partea dumneavoastră că aţi venit să-mi faceţi o vizită.

Totul în el exprima oboseala şi durerea după o ceartă recentă. Probabil că, în ciuda promisiunilor din seara precedentă, Deliliers tot plecase la Rimini.

A închis cartea pe care o citea şi a pus-o pe un scăunel de alături, jumătate la umbră, jumătate la soare. Nu era o carte poliţistă, ca de obicei, ci o cărticică subţire, îmbrăcată într-o veche hîrtie înflorată.

— Ce citeaţi ? am întrebat arătînd spre carte. Versuri?

— Puteţi să vă uitaţi.

Era o ediţie pentru elevi a primului cînt din *Iliada*, punctată vers cu vers de traducerea în italiană.

— *Mènin aèide teà peleiàdeo Achillèos*“ [1], a recitat lent, cu un zîmbet amar. Am găsit-o-n valiză.

Chiar atunci soseau tata şi mama, mama ţinînd-o pe Fanny de mînă. Am ridicat braţul ca să-i avertizez că eram acolo şi am fluierat semnalul nostru familial : prima măsură dintr-un *lied* de Schubert.

---

[1] Cîntă zeiţă mînia ce-aprinse pe Ahil peleianul (în limba greacă).

Fadigati s-a întors, s-a ridicat pe jumătate din *chaise longue*, scoţîndu-şi cu respect pălăria de panama. Părinţii mei i-au răspuns : mama, înclinînd scurt din cap, iar tata ducînd două degete la viziera şepcii noi din pînză albă. Mi-am dat seama că erau nemulţumiţi să mă găsească în tovărășia lui Fadigati. Cum mă văzuse, Fanny se răsucise spre mama, cerîndu-i ceva, probabil voia să vină la mine. Mama o oprise în mod evident.

— Ce graţioasă e surioara dumneavoastră, a spus Fadigati. Cîţi ani are ?

— Doisprezece : exact cu opt ani mai puţin decît mine, am răspuns încurcat.

— Dar mi se pare că sînteţi trei.

— Exact, doi băieţi și o fată ; la distanţă de patru ani unul de altul. Ernesto, fratele meu mijlociu, e în Anglia...

— Ce feţişoară inteligentă are ! a suspinat Fadigati, continuînd să privească înspre Fanny. Şi ce bine-i stă în costumaşul roz. E un mare noroc pentru o fetiţă să aibă fraţi deja mari.

— E încă foarte copilăroasă, am spus eu.

— Da, bineînţeles. I-aş fi dat cel mult zece ani. De altfel, n-are nici o însemnătate. Fetele se dezvoltă dintr-odată... în mod surprinzător... E la gimnaziu ?

— Da, în a treia de gimnaziu.

A clătinat melancolic din cap : ca şi cum ar fi măsurat în adîncul său toate greutăţile şi durerea de care trebuie să se lovească orice fiinţă umană ca să crească și să se maturizeze.

Dar se gîndea deja la altceva.

— Şi familia Lavezzoli ?

— A, cred că în dimineaţa aceasta nu-i vedem mai devreme de prînz. Din cauza bisericii.

— Da, adevărat, azi e duminică, a spus tresărind. Dacă așa stau lucrurile, a mai adăugat după o mică pauză, ridicîndu-se-n picioare, haideţi să-i salutăm pe părinţii dumneavoastră.

Am mers alături, pe nisipul care deja începuse să frigă.

— Am impresia, îmi spunea între timp, am impresia că doamna Lavezzoli nu mă simpatizează prea mult.

— Nu, nu mi se pare.

— În orice caz, cred, e mai bine să profit de momentele cînd nu e.

În absenţa familiei Lavezzoli, tata şi mama n-au reuşit să-şi ducă pînă la capăt intenţia clară de a fi rezervaţi. Mai ales tata, care în scurtă vreme a şi început cu doctorul o conversaţie extrem de cordială.

Bătea un vînt uşor dinspre uscat, din direcţia sud-vest. Deşi soarele nu ajunsese încă la zenit, marea, complet lipsită de ambarcaţii, apărea deja întunecată : o pătură compactă, plumburie. Probabil sub influenţa lecturii recente a primului cînt din *Iliada,* Fadigati vorbea despre sentimentul naturii la greci şi despre semnificaţia ce trebuie dată, după el, unor adjective ca „purpuriu" şi „violaceu", prin care Homer zugrăvea apa oceanului. Tata a vorbit la rîndul său despre Horaţiu, iar apoi despre *Ode barbare* [1] ce reprezentau idealul său suprem în materie de poezie modernă şi un subiect zilnic de polemică cu mine. Conversa cu atîta plăcere (faptul că Deliliers nu trebuia să-şi facă apariţia dintr-o clipă-n alta dinspre cabine, era evident un cîştig pentru echilibrul nervos al doctorului), încît, atunci cînd familia Lavezzoli se întorsese spre prînz de la slujba religioasă, Fadigati a fost în stare să suporte cu dezinvoltură inevitabilele săgeţi ale doamnei Lavezzoli, şi chiar să răspundă cu eficacitate unora dintre ele.

Nici urmă de Deliliers pe plajă : nici în ziua aceea, nici în celelalte. Nu se întorcea niciodată mai devreme de două noaptea din hoinărelile lui cu maşina, iar Fadigati, rămas singur, ne căuta tot mai des compania.

Aşa s-a făcut că, pe lîngă faptul că ne vizita în cort dimineaţa, înainte de prînz (tatei aproape că nu-i venea să creadă că putea să discute cu el despre muzică, literatură, artă, în loc să discute cu doamna Lavezzoli despre politică), şi-a luat obiceiul ca după-masă să vină la terenul de tenis din spatele cafenelei Zanarini, cînd auzea că voi merge acolo împreună cu tinerii Lavezzoli.

Slabele noastre partide de patru, un dublu masculin împotriva unuia mixt, nu erau de natură să entuziasmeze.

---

[1] Titlul unui volum de poezii ale lui Giosuè Carducci (1835—1907).

Dacă eu mă descurcam mediocru, Franco și Gilberto Lavezzoli abia știau să țină racheta-n mînă. Cît despre Cristina, sora lor de cincisprezece ani, blondă, trandafirie și delicată (tocmai ieșise dintr-un colegiu de maici din Florența și toată familia o ținea-n palmă), ca jucătoare era și mai slabă decît frații ei. Își lăsase să-i crească părul ca o cunună-n jurul capului, pe care Fadigati, admirînd-o, o numise odată patern „ca a îngerului muzicant al lui Melozzo“ [1]. Ar fi preferat să nu meargă, decît să i se strice vreun cîrlionț. Ce să mai aibă grijă de stilul unei lovituri de dreapta sau al unui rever !

Și totuși, deși jocul nostru era atît de slab și de plictisitor, Fadigati părea să-l aprecieze foarte mult. „Frumoasă minge !“, „Doar un pic afară din teren !“, „Păcat!“: era mereu gata să ne laude, să comenteze, uneori chiar nepotrivit, fiecare lovitură.

Printre altele, uneori schimbul de mingi lîncezea, prea mult.

— De ce nu faceți o partidă de simplu ? propunea el.

— Doamne ferește ! se apăra îndată Cristina roșind. Dacă nu prind nici măcar o minge !

El n-o asculta.

— Voință și hotărîre ! proclama pe un ton sărbătoresc. Doctorul Fadigati va premia perechea învingătoare cu două delicioase sticle de oranjadă San Pellegrino !

Da fuga la baraca îngrijitorului, scotea de acolo un scaun de lemn șubred, mîncat de carii, înalt de cel puțin doi metri, îl transporta ducîndu-l în brațe pe o latură a terenului și, în sfîrșit, se cățăra pe el. Aerul se-ntuneca încet încet ; stînd contra luminii, pălăria-i apărea înconjurată de o aureolă de musculițe. Dar el, cocoțat în vîrful schelăriei de lemn ca o pasăre neobișnuit de mare, continua să stea acolo, numărînd punctele unul după altul, cu glas metalic, îndeplinindu-și cu tenacitate, pînă la capăt, rolul de arbitru imparțial. Era limpede : nu știa ce altceva să facă, pentru a-și umple golul cumplit al fiecărei zile.

---

[1] Melozzo da Forli (1438—1494), pictor italian rinascentist, autor al celebrului „Înger muzicant“, fragment din fresca Sfinților Apostoli, 1480, aflată la Pinacoteca Vaticană din Roma.

XII

Cum se întîmplă ades pe țărmul Adriaticei, la începutul lui septembrie timpul s-a schimbat brusc. A plouat doar o zi, pe 31 august. Însă timpul frumos din ziua următoare n-a înșelat pe nimeni. Marea era agitată și verde: un verde vegetal ; cerul, de o transparență excesivă, de piatră prețioasă. În aerul cald pătrunsese un mic val de frig persistent.

Numărul vilegiaturiștilor a început să scadă. Cele trei, patru șiruri de umbrele și corturi de pe plajă s-au redus în curînd la două, apoi, după încă o zi de ploaie, la unul. Dincolo de cabinele, acum în cea mai mare parte demontate, dunele acoperite cu cîteva zile-n urmă de un mărăciniș uscat și ars apăreau punctate de o cantitate incredibilă, uluitoare de flori galbene, cu lujere înalt ca niște crini. Pentru a înțelege semnificația acestei înfloriri era destul să cunoști un pic coasta din Romagna. Vara se terminase ; din clipa aceea nu mai era decît o amintire.

Am profitat de asta ca să mă pun pe învățat. Voiam să dau măcar examenul la istoria antică în luna octombrie, și de aceea stam închis în cameră pînă la prînz, citind cursurile.

Făceam același lucru și după-amiază, pînă la ora de tenis.

Într-o zi, după masa de prînz, în timp ce învățam (nu fusesem deloc la plajă dimineața ; cînd mă trezisem, vuietul îndepărtat al mării mă determinase să renunț la orice idee de a face baie), a ajuns pînă la mine, din grădină, vocea ascuțită a doamnei Lavezzoli. Nu distingeam cuvintele. Însă, din tonul ei, înțelegeam că era indignată de ceva.

— Ei bine, nu... scandalul de ieri seară... am izbutit să prind.

Cu cine avea ceva de împărțit ? De ce venise-n vizită la noi ? m-am întrebat cu iritare. Și, instinctiv, m-am gîndit imediat la Fadigati.

Am rezistat tentației de a coborî în sufragerie ca să ascult la ușa ce da înspre grădină, și cînd am apărut, peste o oră, doamna Lavezzoli nu mai era. Tata ședea, ca de obicei, la umbra pinului. Cum mi-a auzit zgomotul pașilor pe pietriș, a lăsat jos ziarul pe care-l ținea pe genunchi.

Eram îmbrăcat pentru tenis. Cu o mînă ţineam bicicleta de ghidon, cu alta racheta. Totuşi m-a întrebat :

— Unde te duci ?

Cu două luni în urmă, tot la Riccione, la circa cincisprezece zile după ce luasem cu succes examenul de bacalaureat, mă culcasem cu o femeie (fusese o premieră absolută !) în jur de treizeci de ani, din Milano, o cunoştinţă de ocazie a mamei. Tata, neştiind dacă să fie mîndru sau îngrijorat de aventura mea, vreo două luni bune îmi urmărise toate mişcările. Era de ajuns să mă pregătesc să ies din casă, ori să mă îndepărtez puţin de cort, şi simţeam cum mă urmărea cu privirea.

Şi, deodată, îi apăru în ochi expresia de atunci, timidă şi indiscretă totodată. Am simţit cum mi se urcă sîngele în cap.

— Nu vezi ? i-am răspuns.

Cîteva clipe a rămas tăcut. Părea mai curînd obosit decît neliniştit. Evident că vizita cu totul neaşteptată a doamnei Lavezzoli îl împiedicase să-şi facă obişnuitul somn de după-masă.

— Nu cred că vei găsi pe cineva, mi-a spus. A fost doamna Lavezzoli pe aici. A venit să ne anunţe că astăzi copiii ei nu se duc. Băieţii au de-nvăţat, iar pe Cristina n-o lasă singură.

A-ntors capul spre Fanny care se juca, stînd pe vine, într-un colţ al grădinii, cu păpuşa. Din spate, cu omoplaţii mici şi ascuţiţi vizibili prin tricou, cu părul din codiţe decolorat de soare, părea mai fragilă şi mai mică. Apoi mi-a făcut semn spre fotoliul de răchită din faţa lui.

— Şezi o clipă, mi-a spus, zîmbind încurcat.

Era clar că voia să-mi vorbească şi-i displăcea. M-am prefăcut că n-aud.

— Îi mulţumesc pentru deranj, dar tot mă duc, am spus.

I-am întors spatele, îndreptîndu-mă spre poartă.

— A scris Ernesto, a mai spus tata, pe un ton plîngăreţ, ridicînd glasul. Chiar nu vrei să citeşti scrisoarea fratelui tău ?

M-am răsucit spre el, din pragul porţii, şi în momentul acela Fanny a înălţat capul. Deşi departe, i-am surprins în privire o expresie clară de reproş.

— Mai tîrziu, cînd mă-ntorc, i-am răspuns, şi-am plecat pedalînd.

Am ajuns la terenul de tenis. Fadigati era acolo. Sta în picioare, lîngă scaunul înalt pentru arbitraj, rămas acolo din ziua precedentă, privind înaintea sa. Fuma.

S-a întors.

— Ah, sînteţi singur ! a spus. Şi ceilalţi ?

După ce mi-am rezemat bicicleta de gardul de plasă metalică, m-am apropiat.

— Astăzi nu vin, i-am răspuns.

Gura i s-a strîmbat, schiţînd un zîmbet vag. Avea buza de sus cam umflată. Lentila stîngă a frumoşilor lui ochelari cu ramă de aur era fisurată de două crăpături subţiri.

— Nu înţeleg motivul, am adăugat. Se pare că Franco şi Gilberto au de învăţat. Dar mie îmi cam miroase a scuză. Oricum, sper...

— O să vă spun eu de ce, m-a întrerupt cu amărăciune Fadigati. Precis din cauza poveştii de aseară.

— Ce poveste ?

— Vă rog, nu vă prefaceţi căzut din nori, a zîmbit disperat. E-adevărat că nu v-am văzut azi-dimineaţă la mare, dar nu se poate ca părinţii dumneavoastră să nu fi vorbit despre asta mai tîrziu, eventual la masă...

Trebuia să încerc să-l conving de contrariu. Da, i-am spus, o auzisem pe doamna Lavezzoli rostind cuvîntul „scandal" — şi i-am explicat cînd şi cum — dar nu ştiam nimic mai mult.

Atunci, după ce mai întîi a aruncat într-o parte o privire rapidă şi bizară, mijindu-şi ochii ca şi cum ar fi fost atras deodată de ceva depărtat şi neclar din spatele meu, a început să povestească despre „discuţia" pe care o avusese cu Deliliers, în seara precedentă în salonul de la Grand Hôtel, „în faţa tuturor".

— Eu îl certam, bineînţeles încet, pentru viaţa pe care o duce în ultima vreme... veşnic la plimbare cu maşina... veşnic plecat în toate părţile... că aproape nu-l mai vedeam deloc. Şi el ce face la un moment dat ? Se ridică şi bum ! îmi trage un pumn în faţă !

Şi-a pipăit buza umflată.

— Vedeţi, aici ? !

— Vă doare ?

— O, nu, a zis ridicînd din umeri. E adevărat că m-am trezit pe jos şi cîteva clipe n-am ştiut ce se-ntîmplă. Dar în fond, ce contează un pumn ? Şi chiar scandalul, ce mai contează scandalul.... faţă de rest ?

A tăcut. Am tăcut și eu, extrem de încurcat. Mă gîndeam la cuvintele „față de rest". Îmi era dat să-l văd în postura de îndrăgostit umilit și îndurerat, o postură care, în clipa aceea, trebuie să mărturisesc că mai degrabă-mi repugna, decît mă înduioșa.

Dar nu-l înțelesesem decît pe jumătate.

— Surpriza cea mai amară, reîncepuse el, mă aștepta azi, la unu, cînd m-am întors la hotel. Uitați-vă ce-am găsit în cameră.

A scos din buzunarul de la haină o hîrtiuță mototolită și mi-a întins-o.

— Citiți-o, citiți-o, vă rog.

Era puțin de citit, dar de ajuns. Numai două rînduri scrise cu litere de tipar, cu creionul, la mijlocul hîrtiei. Respectiv :

MULȚUMIRI ȘI MULTE SALUTĂRI
DE LA ERALDO.

Am împăturit la loc hîrtiuța în patru și i-am înapoiat-o.

— Da, a plecat... s-a dus, a oftat el. Dar ce-a fost mai rău, a adăugat cu vocea și buza umflată tremurîndu-i, ce-a fost mai rău e că mi-a luat totul.

— Totul ? ! am exclamat.

— Da. Pe lîngă mașină, care de altfel era a lui, i-o cumpărasem special, mi-a luat și toate lucrurile, hainele, lenjeria, cravatele, două valize, un ceas de aur, un libret de economii și o mie de lire pe care le țineam în noptieră. N-a uitat nimic. Nici hîrtia de scris cu antet, nici pieptenele, nici măcar periuța de dinți.

A terminat aproape strigînd, pe un ton ciudat, exaltat. Ca și cum, în final, enumerarea obiectelor furate de Deliliers ar fi avut efectul de a-i preschimba chinul într-un alt sentiment, mult mai puternic, de mîndrie amestecată cu plăcere.

Venea lume : doi băieți tineri și două fete, toți patru pe biciclete.

— E șase fără un sfert ! a strigat vesel una din fete, consultîndu-și ceasul de la mînă. Am închiriat terenul pentru șase, dar dat fiind că nu joacă nimeni, putem intra ?

După ce-am ieşit dinăuntru, eu şi Fadigati am apucat-o în tăcere pe aleea cu salcîmi, închisă la capăt de zidul roşu al cafenelei *Zanarini*. În curtea ei se vedea un du-te vino de ospătari ce transportau scaune şi mese, traversînd pista de ciment pentru dans.

— Şi ce intenţionaţi să faceţi acum ? l-am întrebat.

— Plec chiar în seara asta. E un accelerat care pleacă la nouă din Rimini şi soseşte la Ferrara în jur de douăsprezece jumătate noaptea. Sper că mi-a mai rămas cît să plătesc hotelul.

M-am oprit în loc cercetîndu-l. Era îmbrăcat în haine de oraş, cu pălăria de fetru şi tot ce mai trebuia. Priveam fix la pălăria de fetru. Deci nu era adevărat că Deliliers îi luase totul, deci mai şi exagera puţin.

— De ce nu-l denunţaţi ? am exclamat, pe neaşteptate, cu răceală.

M-a privit şi el fix.

— Să-l denunţ ? ! a bolborosit surprins.

În ochi i s-a ivit deodată o licărire batjocoritoare.

— Să-l denunţ ? a repetat, privindu-mă cum priveşti pe cineva străin şi cam ridicol. Vi se pare posibil ?

XIII

Am plecat din Riccione într-o sîmbătă seara, pe 10 octombrie.

Pe la jumătatea lunii precedente barometrul se fixase la vreme stabilă şi frumoasă. Urmase un şir de zile superbe, cu cer fără nori şi marea veşnic calmă. Dar cine mai putuse să le ia în seamă ? Lucrul de care tata se temuse atît de mult se petrecuse, din păcate, întocmai. La nici o săptămînă după plecarea lui Fadigati, în toate ziarele italieneşti, inclusiv *Corriere Padano,* se declanşase brusc violenta campanie denigratorie care avea să ducă la sfîrşitul anului la promulgarea legilor rasiale.

Îmi amintesc de primele zile ca de un coşmar. Tata, dărîmat, ieşind din casă dimineaţa devreme la vînătoare de jurnale ; mama cu ochii veşnic umflaţi de lacrimi ; Fanny, sărmana, o copilă încă neştiutoare şi, totuşi, parcă deja conştientă ; plăcerea mea dureroasă de a mă închide într-o tăcere încăpăţînată. Mereu singur, năpădit de furie, ba chiar de ură, numai la gîndul să mă trezesc în faţa

doamnei Lavezzoli tronînd în *chaise longue*, şi să trebuiască s-o ascult perorînd cu dezinvoltură despre creştinism şi ebraism, inclusiv despre gradul de vinovăţie al „izraeliţilor" în ce priveşte crucificarea lui Isus Hristos (în linii mari, doamna se declarase imediat contra noii politici a guvernului faţă de noi, deşi chiar Papa — mi se părea şi acum că o aud — într-un discurs rostit în '29...), nu mă mai arătam deloc pe plajă. Îmi ajungea şi îmi răsajungea faptul că eram obligat în timpul meselor să-l ascult pe tata, care se încăpăţîna să se angajeze într-un fel de polemică vană cu articolele veninoase pe care le citea mereu în ziare, să înşire „meritele patriotice" ale evreilor italieni, care fuseseră toţi sau aproape toţi — repeta el întruna cu ochii albaştri larg deschişi — „foarte buni fascişti". De fapt şi eu eram disperat. Mă străduiam să-mi pregătesc mai departe examenul. Dar făceam mai ales lungi escapade pe bicicletă pe colinele din interior. O dată, fără să fi anunţat pe nimeni în prealabil, ajunsesem pînă la San Leo şi la Carpegna, lipsind aproape trei zile, iar la întoarcere îi găsisem pe tata şi pe mama plîngînd. Mă gîndeam întruna la apropiata înapoiere la Ferrara. Mă gîndeam cu un fel de groază, cu un sentiment tot mai puternic de durere sfîşietoare.

În ultimul timp începuse iar ploaia, aşa că a trebuit să plecăm.

Aşa cum mi se întîmpla de fiecare dată cînd ne-ntorceam din vacanţă, imediat după sosire n-am rezistat ispitei de a da o raită prin oraş. I-am cerut împrumut bicicleta bătrînului Tubi, portarul casei, şi mai înainte chiar de a pune piciorul în camera mea, sau de a le telefona lui Vittorio Molon şi lui Nino Bottecchiari, am plecat hai-hui, fără nici o ţintă anume.

Spre seară am ajuns la zidurile de centură Mura degli Angeli, unde-mi petrecusem atîtea după-amieze în copilărie şi adolescenţă ; şi, peste puţin, pedalînd pe poteca din vîrful bastionului, eram la înălţimea cimitirului izraelit.

Am coborît de pe bicicletă şi m-am rezemat de trunchiul unui copac.

Priveam cimitirul de dedesubt, unde erau îngropaţi morţii noştri. Printre rarele pietre funerare, mici din pricina depărtării, vedeam rătăcind un bărbat şi o femeie, amîndoi de vîrstă mijlocie : probabil doi străini — îmi

spuneam în sinea mea — care se opriseră aici între două trenuri, din moment ce obţinuseră de la doctorul Levi dispensa necesară pentru a vizita cimitirul sîmbăta. Se plimbau printre morminte cu precauţia şi detaşarea unor musafiri, a unor străini. Şi deodată, uitîndu-mă la ei şi la vastul peisaj urban care îmi apărea de sus în toată amploarea sa, m-am simţit pătruns de o mare blîndeţe, de o pace şi o recunoştinţă nespus de dulci. Soarele la apus, străpungînd pătura întunecată a norilor joşi, la linia orizontului, lumina viu fiecare lucru : cimitirul ebraic de la picioarele mele, absida şi campanila bisericii San Cristoforo aflate puţin mai încolo şi, departe în fund, înălţîndu-se deasupra întinderii negricioase a acoperişurilor, siluetele masive ale Domului şi Castelului d'Este. Fusese de ajuns să regăsesc bătrînul chip matern al oraşului, să fie încă odată în întregime al meu pentru ca sentimentul cumplit de excludere care mă chinuise în zilele trecute să piară într-o clipă. Viitorul de persecuţii şi masacre care, probabil, ne aştepta (încă din copilărie auzisem vorbindu-se mereu ca despre o eventualitate oricînd posibilă pentru noi, evreii), nu mă mai speria.

Şi apoi cine ştie ? îmi repetam întorcîndu-mă acasă. Cine putea cunoaşte viitorul ?

Dar speranţele şi iluziile mele au fost de scurtă durată.

A doua zi dimineaţă, cînd treceam pe sub porticul cafenelei Della Borsa, pe bulevardul Roma, cineva m-a strigat pe nume.

Era Nino Bottecchiari. Şedea singur la o măsuţă de afară şi, ridicîndu-se, mai că nu răsturnă ceşcuţa de cafea expres.

— Bine-ai venit !, a exclamat el ieşindu-mi în întîmpinare cu braţele deschise. De cînd avem plăcerea şi onoarea de a te avea iar printre noi ?

Aflînd că eram la Ferrara de ieri de la cinci dupăamiază, s-a plîns că nu-i telefonasem.

— Fireşte c-ai să spui c-o făceai azi la prînz, a zîmbit. Neagă dacă poţi !

I-aş fi telefonat, chiar la asta mă gîndeam cînd mă strigase. Dar tocmai de aceea am tăcut, încurcat.

— Vino să-ţi ofer o cafea, a adăugat Nino luîndu-mă de braţ.

— Însoţeşte-mă pînă acasă, i-am propus.

— Aşa devreme ? Nu-i nici măcar amiază, a replicat. *Ach bazòrla*[1] : doar nu vrei să pierzi ieşirea de la liturghie !

A luat-o înaintea mea, făcîndu-mi loc printre mese şi scaune. Numai că după cîţiva paşi, m-am oprit brusc. Totul mă deranja, totul mă rănea.

— Ei ? a făcut Nino care se aşezase deja.

— Trebuie să plec, scuză-mă, am bolborosit, ridicînd o mînă în semn de salut.

— Aşteaptă-mă !

Strigătul său şi manevra îndelungată pe care a trebuit s-o facă spre a plăti (chelnerul Giovanni nu avea să-i dea rest la o bancnotă de cincizeci : bombănind şi tîrşindu-şi picioarele, bătrînul a fost nevoit să se ducă s-o schimbe la farmacia Barilari, de alături) au atras complet atenţia celor de faţă asupra lui Nino şi a mea. M-am simţit cercetat cu insistenţă de mulţi ochi. Pînă şi la cele două măsuţe apropiate, rezervate în permanenţă fasciştilor de primă oră, şi ocupate în ziua aceea, pe lîngă triumviratul obişnuit Aretusi-Sturla-Bellistracci, de către secretarul federal Bolognesi şi de Gino Cariani, secretarul G.U.F. conversaţia s-a oprit brusc. După ce se răsucise aruncîndu-mi o privire piezişă, Cariani, slugarnic ca de obicei, s-a aplecat să-i soptească la ureche ceva lui Aretusi. L-am văzut pe Sciagura făcînd o strîmbătură şi aprobînd grav din cap.

Aşteptînd ca Nino să primească restul, m-am îndepărtat cîţiva paşi. Ziua era foarte frumoasă, iar bulevardul Roma părea mai vesel şi mai însufleţit ca oricînd. În virtutea inerţiei priveam de sub portic spre centrul străzii, unde zeci de biciclete, conduse în cea mai mare parte de liceeni, cu lacurile şi alămurile strălucind în soare, desenau arabescuri prin mulţimea de duminică. Un băiat blond de doisprezece sau treisprezece ani, încă în pantaloni scurţi, a trecut în viteză pe o Maino cenuşie de curse. A ridicat un braţ strigîndu-mi : „Hei !“ Am tresărit. M-am întors să văd cine era, dar dăduse deja colţul pe Giovecca şi dispăruse.

În sfîrşit, Nino m-a ajuns din urmă.

— Scuză-mă, mi-a spus gîfîind, dar cu melcul ăla de Giovanni, trebuie să ai răbdare.

---

[1] Ei, comedie (dialect ferrarez).

Am pornit-o în direcţia Domului, mergînd pe trotuar unul lîngă altul.

Ca şi în ceilalţi ani fuseseră în vilegiatură la Moena, în Val di Fassa — spunea între timp Nino, povestindu-mi despre el şi familia lui —, Pajişti, livezi, vaci, tălăngi : totul era ca de obicei, aşa încît i se păruse inutil, deşi acum se căia, să-mi trimită nelipsita vedere. În fine, la început fusese o plictiseală teribilă. Noroc că în august le venise în vizită, pentru vreo circisprezece zile, unchiul Mauro, fostul deputat socialist, care chiar din clipa sosirii, cu firea lui extrem de exuberantă pusese pe foc toate rubedeniile. Nu sta o clipă locului. Un ochi de vultur privind mereu spre creste. Cine să-l oprească dacă nu l-ar fi însoţit el ? Era în stare să bată toţi Dolomiţii singur singurel.

— Pot să-ţi garantez că bătrînul tovarăş e încă în formă, a urmat, făcîndu-mi complice cu ochiul. Ce temperament ! Era o plăcere să-l vezi cum se căţăra pe munţi cîntînd *Bandiera rossa* cît îl ţinea gura. Ne-am făgăduit să rămînem prieteni. M-a asigurat că după examenul de diplomă, mă ia ca stagiar la biroul lui de avocatură.

Ajunsese în faţa intrării principale a Arhiepiscopiei.

— Să trecem pe aici, a propus Nino.

A intrat primul pe coridorul întunecat şi răcoros. În fund, grădina interioară, în plin soare, strălucea nemişcată. Zgomotul de pe bulevardul Roma rămăsese departe : un zumzet slab, confuz, în care abia se distingeau claxoanele bicicletelor.

Nino s-a oprit.

— Apropo, m-a întrebat, ai aflat despre Deliliers ?

M-a încercat o stranie senzaţie de vină.

— Mda... m-am bîlbîit fără rost. L-am văzut luna trecută la Riccione. Cum eram în grupuri diferite, nu cred să fi vorbit cu el pe plajă decît de vreo două ori...

— A nu, nu-i vorba de asta ! m-a întrerupt Nino. Vestea că se afla la Riccione în voiaj de nuntă cu mizerabilul de Fadigati pe post de navă-şcoală a sosit cu iuţeala fulgerului şi la Moena. Nu, nu cu asta voiam să văd dacă eşti la curent.

S-a apucat să-mi povestească faptul că primise acum o săptămînă o scrisoare de la Deliliers tocmai de la Paris. Păcat că n-o avea la el. Spera totuşi să mi-o arate ; merita. Un document de o asemenea „neruşinare“, despre care

nici măcar nu putea spune, dacă era mai curînd dezgustător sau comic, încă nu-i căzuse în mînă.

— Ce porcărie ! a exclamat.

A început apoi să-mi prezinte pe larg şi emfatic scrisoarea : tonul şi insultele cu care eram gratificaţi din belşug noi toţi, inclusiv eu, foştii tovarăşi de drum între Ferrara şi Bologna. De fapt nătărăul — preciză rîzînd — nu atît ne insulta cît încerca să-şi bată joc de noi. Ne numea feciori de bani gata, provinciali, burghezi prăpădiţi...

— Ţi-aminteşti ce proiecte avea ? a divagat el. O dată şi o dată avea să dea o lovitură, nu se prea ştie care, dat fiind că singura ocupaţie urma să fie boxul. Ca să vezi ! În loc de asta, probabil că s-a lipit iar de vreun poponar plin de bani, eventual unul de talie internaţională. Şi, bineînţeles, ca să rămînă acolo cît mai mult timp, ca să-l aducă la sapă de lemn. Nici pomeneală de box !

A trecut apoi la Franţa care, a spus, el, dacă nu s-ar fi aflat într-o totală degringoladă (aprecierile fascismului despre situaţia din Franţa erau, din păcate imbatabile, era perfect de acord cu ele), ar fi trebuit să interzică prin măsuri ferme intrarea în ţară a unor aventurieri de soiul acela.

— Cît despre noi, în Italia, a încheiat devenind dintr-odată aproape grav, ştii ce-ar trebui să facem cu asemenea oameni ? Să profităm de puterile depline acordate executivului, să-i punem la zid, şi la revedere. Italienii formează şi ei o societate, nu ?...

Terminase.

— Admirabil, am rostit calm. Presupun că şi mie o să-mi spui evreu împuţit.

A ezitat să răspundă. În penumbra coridorului, l-am văzut roşind.

— Să mergem, a făcut, luîndu-mă iar de braţ. S-o fi terminat liturghia.

Şi m-a tîrît oarecum cu forţa spre ieşirea secundară a Arhiepiscopiei : cea care dă în colţul străzii Gorgadello, drept în piaţa Catedralei.

XIV

Slujba de prînz aproape se sfîrşise. Ca de obicei, un mic grup de copii, tineri, şi alţi pierdevară zăboveau înaintea bisericii.

îi priveam. Pînă acum cîteva luni nu pierdusem niciodată ieșirea de la slujbă, la douăsprezece și jumătate, de la San Carlo sau de la Dom și, reflectam, de fapt n-aveam s-o pierd nici astăzi. Dar mi-era deajuns ? Astăzi era altfel. Nu mă mai aflam acolo, amestecat cu ceilalți, în mijlocul tuturor celor ce așteptau, ca de obicei, zeflemitori și nerăbdători totodată. Sprijinit de portalul Palatului Arhiepiscopal, izolat într-un colț al pieței (prezența lui Nino Bottecchiari alături de mine făcea să-mi crească amărăciunea), mă simțeam dat la o parte, iremediabil un intrus.

În clipa aceea a răsunat vocea răgușită a unui vînzător de ziare.

Era Cenzo, un debil mintal, greu de definit ca vîrstă, aproape șchiop, veșnic bătînd trotuarele cu un pachet gros de jurnale sub braț, tratat de obicei de toți concetățenii, și cîteodată și de mine, cu palme binevoitoare pe spate, insulte afectuoase, cereri ironice de previziune privind soarta iminentă a echipei de fotbal S.P.A.L., etc.

Tîrîndu-și pe pavaj tălpile groase bătute cu ținte ale pantofilor, Cenzo se îndrepta spre centrul pieței, ținînd în mîna dreaptă ridicată un ziar deschis.

— Măsuri apropiate ale Marelui Consiliu împotriva *ovreilor !* zbiera indiferent, cu vocea lui cavernoasă.

Și pe cînd Nino tăcea jenat, simțeam, cu o repulsie de nedescris cum se năștea în mine vechea ură atavică a evreului față de tot ce era creștin, catolic, într-un cuvînt *goi. Goi, goim :* ce rușine, ce umilință, ce scîrbă să mă exprim așa ! Și totuși iată că izbuteam, îmi spuneam : devenisem la fel cu orice evreu din Europa de răsărit, care nu trăise niciodată în afara ghettoului. Mă gîndeam și la ghettoul nostru din strada Mazzini, din strada Vignatagliata, din fundătura Torcicoda. Într-un viitor destul de apropiat, *goim* aveau să ne oblige din nou să forfotim pe ulicioarele strîmte și întortocheate ale mizerabilului cartier medieval de unde, la urma urmelor, nu ieșeam decît de șaptezeci sau optzeci de ani. Îngrămădiți unii în alții în spatele grilajelor, ca niște animale înfricoșate, n-aveam să mai evadăm niciodată.

— Mă simțeam prost să-ți vorbesc despre asta, a început Nino fără să mă privească, dar nu-ți poți închipui ce rău îmi pare de tot ce se-ntîmplă. N-are rost să-ți ascund

că și unchiul Mauro e pesimist ; pe de altă parte e normal, fiindcă el a dorit *dintotdeauna* ca lucrurile să meargă cît mai rău. Eu însă nu cred. În ciuda aparențelor, nu cred că în privința voastră Italia o s-o apuce într-adevăr pe calea Germaniei. O să vezi că pînă la urmă n-o să fie decît un balon de săpun.

Ar fi trebuit să-i fiu recunoscător că atinsese acest subiect. În fond, ce altceva ar fi putut să spună ? Dar nu. În timp ce vorbea, am reușit cu greu să-mi ascund neplăcerea produsă de vorbele lui și mai ales de ton, tonul dezamăgit al vocii . „N-o să fie decît un balon de săpun". Se putea oare să fii mai nepriceput, mai insensibil, mai obtuz, mai *goim* de atît ?

L-am întrebat de ce, spre deosebire de unchiul său, el era optimist.

— Oh, noi italienii sîntem mult prea înclinați spre comedie, a replicat, fără să arate că-mi sesizase ironia. Îi puteam imita pe nemți în toate, chiar și în pasul gîștei, dar nu și în ce privește sentimentul tragic al vieții. Sîntem prea bătrîni, prea sceptici și uzați.

De abia în acest moment tăcerea mea l-a făcut probabil să-și dea seama de lipsa de oportunitate, de inevitabila ambiguitate a spuselor lui. Chipul său și-a schimbat brusc expresia.

— Nu ți se pare că totuși e mai puțin rău ? a exclamat cu o veselie forțată. Trăiască milenara noastră înțelepciune latină !

Era sigur, a continuat, că antisemitismul n-avea să ia niciodată la noi forme grave, „politice", și să prindă rădăcini. Pentru a te convinge că în țara noastră o separare netă a „elementului" ebraic de cel „așa zis arian" era practic irealizabilă, ajungea să te gîndești pur și simplu la Ferrara, un oraș cu un profil social tipic. La Ferrara, „izraeliții" aparțineau toți, sau aproape toți, burgheziei urbane, erau nervul ei, coloana ei vertebrală. Chiar faptul că majoritatea lor fuseseră fasciști și destul de mulți, după cum bine știam, încă din primul ceas, demonstra perfecta lor solidaritate și fuziune cu mediul. Se putea imagina cineva mai izraelit și totodată mai ferrarez ca avocatul Geremia Tabet, și nu era decît primul nume care-i venise pe buze, care făcea parte din cercul restrîns de persoane (împreună cu Carlo Aretusi, Vezio Sturla, Osvaldo Bellistracci, consulul Bolognesi și încă doi sau trei) care fun-

daseră în '19 prima secţie locală a Fasciilor de Luptă ? Şi cine era cel mai „al nostru“ ca bătrînul doctor Corcos, Elia Corcos, celebrul clinician, a cărui efigie ar fi putut fi chiar magnific încorporată în relief în stema municipală ? Sau tatăl meu ? Sau avocatul Lattes, tatăl lui Bruno ? Nu, nici pomeneală : dacă răsfoiai cartea de telefon, unde numele izraeliţilor apăreau însoţite inevitabil de titluri academice sau profesionale, doctori, avocaţi, ingineri, proprietari de întreprinderi comerciale mari sau mici, şi aşa mai departe, oricine-şi putea da seama de imposibilitatea de a aplica la Ferrara o politică rasială cu cît de cît şanse de reuşită. O asemenea politică ar fi putut „prinde“ numai în cazul cînd familiile gen Finzi-Contini, cu plăcerea lor bizară, cu totul specială de a sta izolaţi în casa mare şi aristocratică (pînă şi el, deşi îl cunoştea destul de bine pe Alberto Finzi-Contini, nu reuşise să fie invitat să joace tenis la ei acasă, pe splendidul lor teren de tenis particular !) ar fi fost mai numeroase. Dar în Ferrara, Finzi-Contini constituiau o excepţie. Şi, în fond, nu jucau oare şi ei un „rol istoric“ de neînlocuit, deoarece, intrînd în posesia palatului de pe bulevardul Ercole I şi a pămînturilor, şi poate tot de aici preluînd şi obiceiul de a trăi izolaţi, se substituiseră astfel cine ştie cărei străvechi familii din aristocraţia ferrareză, stinsă acum ?

Pe lîngă toate acestea, a mai spus şi altele de care nu-mi amintesc. Nici măcar nu-l priveam, în timp ce vorbea. Deasupra pieţei, cerul era plin de lumină. Eram obligat să-nchid pe jumătate ochii ca să pot urmări zborul porumbeilor care-l străbăteau din cînd în cînd.

Mi-a atins deodată mîna.

— Aş avea nevoie de un sfat, mi-a spus. De un sfat prietenesc.

— Te rog.

— Îmi garantezi că ai să fii foarte sincer ?

— Desigur.

Trebuia să-mi comunice, a început, coborînd glasul, că acum două zile fusese oprit de „reptila“ de Gino Cariani, care, fără prea multe preambuluri, îi propusese să primească funcţia de însărcinat cu problemele culturale. Pe moment, nici nu acceptase nici nu refuzase. Ceruse numai puţin timp de gîndire. Acum însă trebuia să ia o hotărîre. Azi-dimineaţă la cafenea, cu puţin înainte de sosirea mea, Cariani revenise asupra subiectului.

— Ce să fac ? a întrebat după o pauză.

A strîns din buze, perplex. Şi a reînceput să vorbească.

— Aparţin unui *clan* familial cu tradiţiile pe care le ştii, a spus. Şi totuşi fii sigur că atunci cînd tata o să afle că nu am acceptat propunerea lui Cariani, o să se ia cu mîinile de păr, asta o să facă. Şi crezi că unchiul Mauro o să se poarte altfel ? O să fie destul ca tata să-i ceară să mă cheme şi el o să fie gata să-i facă pe plac, fie şi numai ca să scape de orice acuzaţie de prozelitism. Parcă-i văd faţa în clipa cînd mă invită plin de bunăvoinţă să revin asupra hotărîrii. Îi aud şi cuvintele. Mă sfătuieşte să nu mă port ca un copil, să reflectez pentru că în viaţă...

A rîs dezgustat.

— Uite, a adăugat, am atît de puţină stimă pentru firea omenească, şi îndeosebi pentru caracterul nostru, al italienilor, că nu sînt în stare să garantez nici măcar pentru mine. Trăim într-o ţară, scumpul meu, unde din tot ce a fost roman, roman în sens antic, n-a mai rămas decît salutul cu braţul ridicat. De aceea mă întreb şi eu : *à quoi bon ?* [1] În fond, dacă aş refuza...

— Ai face foarte rău, l-am întrerupt liniştit.

M-a cercetat cu o umbră de neîncredere în ochi.

— Vorbeşti serios ?

— Cum să nu. Nu văd de ce n-ai aspira să faci carieră în partid sau prin partid. Dacă aş fi în locul tău... vreau să spun dacă aş fi studiat dreptul ca tine... n-aş ezita o clipă.

Avusesem grijă să nu las să transpară nimic din ce era înlăuntrul meu. Expresia feţei lui Nino s-a lumniat. A aprins o ţigară. Fusese în mod vizibil impresionat de obiectivitatea şi dezinteresul meu.

Îmi mulţumea pentru sfat, a spus, trimiţînd în aer primul rotocol gros de fum. Însă avea să mai lase să treacă cîteva zile pînă să-i dea curs. Voia să vadă limpede în jurul său şi în sine însuşi. Fără îndoială că fascismul era în criză. Dar era vorba de o criză *în interiorul* sistemului sau *a sistemului* însuşi ? Trebuia să încerce să schimbe lucrurile *dinlăuntru*, sau nu... ?

A terminat făcînd un gest vag din mînă.

Oricum, în zilele următoare, a reluat, avea să mă caute acasă. Eu eram un literat... un poet... şi a zîmbit încercînd să mai adopte o dată tonul de politician, afectuos şi pro-

---

[1] La ce bun ? Cui foloseşte (franc.).

tector, pe care-l folosea adesea față de mine. Ținea foarte mult să mai examineze încă o dată problema împreună cu mine. Trebuia să ne telefonăm, să ne vedem, să păstrăm legătura cu orice preț... În fine, să reacționăm !

A răsuflat din greu.

— Apropo, a întrebat pe neașteptate încrețindu-și fruntea. Cînd ai primul examen la Bologna ? Uf, fir-ar să fie, trebuie să ne reînnoim abonamentul pe tren...

XV

L-am revăzut pe Fadigati.

Într-o noapte, pe stradă : o noapte de noiembrie, umedă și cețoasă, cam pe la jumătatea lunii. Ieșeam din bordelul de pe strada Bomporto cu hainele impregnate de mirosul specific, și zăboveam în fața ușii, fără să mă hotărăsc să mă întorc acasă, dornic să mă duc pe bastioane să respir o gură de aer curat.

În jur era o liniște deplină. De la spatele meu, dinăuntrul bordelului auzeam conversația lîncedă a trei voci, două bărbătești și una femeiască. Discutau despre fotbal. Cei doi bărbați deplîngeau faptul că *S.P.A.L.* care după primul război fusese o echipă grozavă, una din cele mai puternice din Italia de Nord (în '23 fusese cît pe ce să cîștige campionatul primei divizii : ca să-l cîștige nu i-ar fi trebuit decît un scor egal în ultima partidă, acasă la *Pro Vercelli...)*, acum ajunsese în divizia C și în fiecare an era obligată să lupte din greu ca să se mențină, în ea. Ah, timpurile cînd jucau mijlocașul Condorelli, cei doi Banfi, Beppe și Ilario, marele Baùsi, ce ani fuseseră aceia ! Femeia intervenea rar. Spunea de pildă : „Lăsați-o baltă, că vouă ferrarezilor vă place prea mult să faceți dragoste“. Sau : „Pe voi cei din Ferrara vă omoară nu atît jocul, cît microbismul !“ Cei doi o lăsau să vorbească și apoi o luau de la capăt cu același subiect. Trebuiau să fie niște clienți în vîrstă, în jur de patruzeci și cinci, cincizeci, microbiști înrăiți. Bineînțeles, prostituata nu era din Ferrara. Era probabil venețiană, de prin Friuli.

Încet, împiedicîndu-se de pietrele ascuțite ale caldarîmului, se apropia un pas greoi.

— Pot să știu și eu ce vrei ? Ți-e foame, nu ?

Era Fadigati. Încă mai înainte de a-l zări prin ceața extrem de deasă, îl recunoscusem după voce.

— Proasto, urîcioaso ce ești ! Doar știi că n-am nimic să-ți dau !

Cu cine vorbea ? Și de unde luase tonul acela plîngăcios, plin de o duioșie afectată ?

În sfîrșit, a apărut. Silueta lui masivă s-a profilat în mijlocul pîclei, aureolată de lumina galbenă a singurului felinar de pe stradă. Înainta încet, aplecat puțin într-o parte și discutînd întruna : mi-am dat seama că vorbea cu un cîine.

S-a oprit la o depărtare de cîțiva metri.

— Ei bine, vrei să mă lași în pace sau nu ?

Privea animalul în ochi, ridicînd arătătorul în semn de amenințare. Și animalul, o cățea corcită de mărime mijlocie, albă cu pete maronii, întorcea spre el, de jos în sus, o privire umedă, neliniștită, dînd din coadă disperată. Se tîra pe pietre spre pantofii doctorului. Peste o clipă s-ar fi răsturnat pe spate, cu burta și labele în aer, lăsîndu-se complet la discreția lui.

— Bună seara.

Și-a luat ochii de la cîine și m-a privit.

— Ce mai faceți ? a spus recunoscîndu-mă. Bine ?

Am dat mîna. Stam unul în fața celuilalt în fața ușii ghintuite a bordelului. Doamne, ce mult îmbătrînise ! Obrajii căzuți, acoperiți de o barbă cenușie, țepoasă îl făceau să pară de șaizeci de ani. Pleoapele înroșite și urduroase arătau că era obosit, că dormea puțin. Totuși, privirea din spatele lentilelor era încă vioaie, atentă...

— Știți c-ați slăbit ? spunea. Dar vă stă bine, vă face mai bărbat. Uneori, în viață, ajung cîteva luni. Uneori contează mai mult cîteva luni decît ani întregi.

Ușița ghintuită s-a deschis și au ieșit patru sau cinci tineri : tipi de la mahala, dacă nu cumva chiar de la țară. S-au oprit în cerc să-și aprindă țigările. Unul s-a apropiat de peretele de lîngă ușă și a început să urineze. Toți, inclusiv, ultimul, ne cercetau cu insistență.

Trecînd pe sub picioarele depărtate ale tînărului oprit în fața zidului, un pîrîiaș mic, șerpuitor, înainta coborînd rapid spre mijlocul străduței. Cățeaua a fost atrasă de el. S-a apropiat cu precauție să-l miroase.

— Ar fi mai bine să plecăm, a șoptit Fadigati cu un ușor tremur în glas.

Ne-am îndepărtat în tăcere, în timp ce în urma noastră străduța răsuna de rîsete și urlete obscene. O clipă m-am temut ca banda să nu vină după noi. Dar, din fericire, iată strada Ripagrande, unde ceața părea și mai deasă. A fost destul să traversăm strada și să urcăm pe trotuarul opus, ca să fiu sigur că ne pierduseră urma.

Mergeam alături, cu pas lent, spre Montagnone. Bătuse de cîtva timp miezul nopții și nu mai întîlneai țipenie pe străzi. Doar șiruri și iar șiruri de obloane închise și oarbe, porți ferecate și, din loc în loc, luminile aproape subacvatice ale felinarelor.

Se făcuse atît de tîrziu, încît poate că nu mai rămăsesem decît noi doi, Fadigati și cu mine, plimbîndu-ne la ceasul acela prin oraș, îmi vorbea descurajat, pe un ton scăzut. Îmi povestea despre nenorocirile lui. Îl dăduseră afară de la spital, sub un pretext oarecare. Iar în cabinetul din strada Gorgadello erau după-amieze întregi cînd nu se prezenta nici măcar un pacient. De acord că n-avea pe nimeni pe lume la care să se gîndească... de care să aibă grijă... ; din punct de vedere financiar nu întrevedea greutăți imediate... Dar era posibil să reziste la nesfîrșit trăind așa, într-o singurătate totală, înconjurat de o ostilitate generală ? În orice caz, avea să vină în curînd momentul cînd va trebui s-o concedieze pe infirmieră, să caute un cabinet mai mic, să înceapă să-și vîndă tablourile. Deci era mai bine să plece imediat, să încerce să se mute în altă parte.

— De ce n-o faceți ?

— Așa e cum spuneți, a suspinat. Dar la vîrsta mea... Și, pe urmă, chiar dacă aș avea curajul și puterea să mă hotărăsc la un asemenea pas, credeți că ar sluji la ceva ?

Ajunși aproape de Montagnone, am auzit în spatele nostru un tropăit ușor. Ne-am întors. Era cățelușa corcită, care ne ajungea din urmă gîfîind. S-a oprit fericită că ne regăsise după miros în marea de ceață. Și lăsîndu-și în jos urechile lungi și gingașe, chelălăind și dînd bucuroasă din coadă, își reluase, în cinstea lui Fadigati, pateticele dovezi de devotament.

— E a dumneavoastră ? am întrebat.

— Da de unde ? ! Am găsit-o astă seară pe lîngă Apeduct. Am mîngîiat-o o dată, dar, la naiba, prea m-a luat în serios ! De atunci n-am mai reușit să scap de ea.

Am observat că avea mamelele mari, atîrnînd, umflate de lapte.

— Are pui, vedeți ?

— Așa-i ! a exclamat Fadigati. E adevărat.

Și apoi adresîndu-se cățelei :

— Haimanao ! Unde ți-ai lăsat puii ? Nu ți-e rușine să bați străzile la ora asta ? Mamă denaturată !

Cățeaua se lipi iar cu burta de pămînt la cîțiva centimetri de picioarele lui Fadigati. „Bate-mă, omoară-mă chiar, dacă vrei !", parcă voia să spună. „E drept și, pe deasupra, îmi și place !".

Doctorul se apleca s-o mîngîie pe cap. Cuprins de un acces de pasiune autentică, animalul nu mai contenea să-i lingă mîna. Ba chiar a încercat să ajungă pînă la fața lui, dîndu-i pe furiș o sărutare fulgerătoare.

— Cuminte, fii cuminte... repeta întruna Fadigati.

Cînd urmați, cînd precedați de cățea, ne-am reluat în sfîrșit plimbarea. Ne apropiam deja de casa mea. Dacă ne-o lua înainte, cățeaua se oprea la fiecare răscruce, parcă temîndu-se să nu ne piardă iar.

— Uitați-vă la ea, îmi spunea între timp Fadigati arătîndu-mi-o. Poate că așa ar trebui să fim, să știm să ne acceptăm propria natură. Dar cum s-o faci ? E posibil să plătești un asemenea preț ? În om e mult dintr-un animal, dar poate oare omul să cedeze ? Să admită că e numai și numai animal ?

Am izbucnit într-un hohot de rîs.

— O nu, am spus. Ar fi ca și cum ai spune : poate un italian, un cetățean italian să admită că este numai și numai un evreu ?

M-a privit umilit.

— Înțeleg ce vreți să spuneți, a zis el. Credeți-mă că în zilele acestea m-am gîndit mult la dumneavoastră și la familia dumneavoastră. Permiteți-mi totuși să vă spun că dacă aș fi în locul dumneavoastră...

— Ce-ar trebui să fac ? l-am întrerupt vehement. Să accept să fiu ce sînt ? Sau mai bine să mă adaptez, să fiu ce vor alții să fiu ?

— Nu știu de ce n-ar trebui, a replicat blînd. Dragă prietene, dacă a fi ceea ce sînteți vă face mult mai uman (altfel nu v-ați găsi aici, în tovărășia mea !) de ce refuzați, de ce vă revoltați ? Cazul meu e diferit, exact opus celui al dumneavoastră. După tot ce s-a petrecut vara trecută,

nu mai reuşesc să mă suport. Nu mai pot şi nici nu trebuie. Mă credeţi că uneori nu mai sînt în stare să mă rad în faţa oglinzii ? De-aş putea măcar să mă îmbrac altfel ! Dar m-aţi putea imagina fără pălăria aceasta ?... fără pardesiul acesta... fără ochelarii de om bine situat ? Pe de altă parte, după ce m-am pus la punct, mă simt atît de ridicol, de grotesc, de absurd ! Ei bine, nu, *inde redire negant* [1], e cazul s-o spun. Mă auziţi, pentru mine nu mai e nimic de făcut !

Am tăcut. Mă gîndeam la Deliliers şi la Fadigati : unul călăul, celălalt victima. De obicei victima ierta, era îngăduitoare cu călăul. Dar eu nu, Fadigati îşi făcea iluzii în privinţa mea. Nu-i puteam răspunde urii decît cu ură.

Cum am ajuns înaintea uşii de la intrarea în casă, am scos cheia din buzunar şi am deschis. Căţeaua îşi vîrî capul în deschizătură, ca şi cum ar fi vrut să intre.

— Pleacă ! am strigat. Pleacă de aici !

Animalul a schelălăit de spaimă, refugiindu-se imediat lîngă picioarele prietenului său.

— Noapte bună, am spus. E tîrziu, trebuie să urc.

A răspuns strîngerii mele de mînă cu multă căldură.

— Noapte bună... Multă sănătate... Toate urările de bine familiei, a repetat de mai multe ori.

Am trecut pragul. Şi întrucît el, zîmbind mereu şi ţinînd braţul ridicat în semn de salut, nu se hotăra să plece (căţeaua aşezată pe trotuar mă privea şi ea de jos în sus cu un aer întrebător), am început să închid încet uşa.

— Mde, a făcut zîmbind vag, misterios. Om trăi şi om vedea.

XVI

M-a sunat peste două zile, exact la ora prînzului. Tocmai ne aşezasem la masă. A răspuns mama, care încă nu se aşezase.

A scos aproape imediat capul prin uşa întredeschisă odăiţei în care era telefonul şi m-a căutat cu privirea.

— E pentru tine, a zis.

— Cine e ?

---

[1] Refuză să se reîntoarcă acolo (lat.).

A venit spre mine, ridicînd din umeri.

— Un domn... N-am reuşit să-i înţeleg numele.

Distrată, veşnic visătoare şi nepractică, mama nu fusese niciodată deosebit de pricepută în rezolvarea expeditivă a unor asemenea chestiuni ; iar de cînd ne întorsesem de la mare, era mai puţin ca oricînd.

— Puteai să-ntrebi, am spus iritat. Nu era mare lucru !

M-am ridicat bufnind. Dar o tainică bătaie a inimii mă avertizase deja despre cine era vorba.

M-am închis înăuntru.

— Cine-i acolo ?

— Alo... Sînt eu, Fadigati, a spus. Îmi pare rău că v-am deranjat. Eraţi deja la masă ?

Am rămas surprins de vocea lui. În receptor răsuna mai acută. Şi accentul veneţian devenea mai pregnant.

— Nu, nu... Aşteptaţi numai o clipă.

Am deschis uşa, am scos capul, şi străduindu-mă să-i zîmbesc mamei, fără să-i dezvălui cine era la aparat, i-am făcut semn să-mi acopere cu ceva farfuria adîncă. Fanny s-a grăbit să-i atragă atenţia. Uimit şi devenit imediat gelos, tata m-a fixat cu privirea. Şi-a înălţat bărbia de parcă ar fi vrut să întrebe : „Ce se petrece ?“ Dar eu mă închisesem din nou în odăiţa unde era telefonul.

— Spuneţi.

— A, nimic special, a rîs uşor încurcat doctorul, de la celălalt capăt al firului. Mi-aţi spus să vă telefonez, şi atunci... V-am deranjat, nu-i aşa, fiţi sincer !

— Nu, deloc, am protestat. Mi-a făcut plăcere. Vreţi să ne vedem ?

Am avut o uşoară ezitare (care, evident, nu i-a scăpat), apoi am adăugat :

— Auziţi, de ce nu veniţi pe la noi ? Cred că tata ar fi foarte mulţumit să vă vadă. Vreţi ?

— Nu, mulţumesc... Sînteţi foarte amabil... Nu... poate mai tîrziu, cu multă plăcere... numai să... Vorbesc serios, cu multă plăcere !

Nu ştiam ce să mai spun. După o pauză destul de lungă în care nu ajunsese pînă la mine, prin receptor, decît respiraţia lui grea de cardiac, a început să vorbească din nou.

— Apropo, ştiţi că m-a însoţit pînă acasă cîinele ?

Pe moment n-am înţeles.

— Ce cîine ?

— Căţeaua de alaltăieri seara... mama denaturată ! a rîs el.

— A, da... căţeaua corcită.

— Nu numai că m-a însoţit pînă acasă, a urmat, dar cînd am ajuns în strada Gorgadello, în faţa uşii de la intrare, n-a fost chip s-o gonesc, a vrut neapărat să urce. Îi era foame, săraca ! Am cules de prin cămară un capăt de salam, nişte pîine uscată, nişte coji de brînză... Merita să vedeţi cu ce poftă nemaipomenită a hăpăit tot ! Dar staţi că încă n-am terminat. Închipuiţi-vă că după aceea a trebuit s-o iau în cameră.

— Cum, chiar în pat ?

— Ei, n-a lipsit mult... Ne-am aranjat aşa : eu pe pat şi ea pe jos, într-un colţ al camerei. Din cînd în cînd se trezea, se apuca să se vaiete cu voce stinsă şi se ducea să rîcîie la uşă. „Cuţu, fii cuminte !“ strigam la ea din întuneric. Un timp, cam un sfert sau jumătate de oră sta liniştită şi cuminte. Apoi o lua de la capăt. Ce să vă mai spun a fost o noapte de coşmar.

— Dacă voia să plece, de ce n-aţi lăsat-o ?

— Aşa-i cînd ţi-e lene. Mă plictisea ideea să mă scol, s-o duc pînă jos... ştiţi cum se-ntîmplă. Dar cum s-a luminat, m-am grăbit să-i fac pe plac. M-am îmbrăcat şi am condus-o afară. Da... de data asta am însoţit-o eu. Îmi trecuse prin minte că nu mai ştia să găsească drumul spre casă..

— Dacă nu mă-nşel, o întîlniseţi prin părţile Apeductului.

— Exact. Staţi s-auziţi. Chiar la capătul străzii Garibaldi, la colţul dintre strada Garibaldi şi Esplanadă, la un moment dat aud strigînd : „Vampa'“ Era un ucenic de brutărie, un băiat brunet, pe bicicletă. Căţeaua sare imediat pe el şi nu vă mai spun ce pupături şi îmbrăţişări. În sfîrşit, mare bucurie ! Pe urmă au plecat, el pe bicicletă şi ea după el.

— Vedeţi cum sînt femeile ? am glumit.

— Mda, cam aşa ceva ! a oftat. Era deja departe, gata s-o apuce pe strada Piangipane cînd, mă credeţi ? s-a întors să mă privească de parcă voia să-mi spună : Bătrîne domn, scuză-mă că te părăsesc, dar trebuie neapărat să plec cu băiatul ăsta, ce să-i faci !

A rîs singur, fără amărăciune.

— În schimb, n-o să ghiciţi niciodată, a adăugat, din ce cauză voia să plece noaptea.

— Să nu-mi spuneţi c-o ţinea trează gîndul căţeilor.

— Ba aţi ghicit, chiar gîndul la puii ei ! Vreţi o dovadă ? Am găsit mai tîrziu în cameră, exact în colţul unde-o pusesem să stea, o baltă mare de lapte. În cursul nopţii îi venise aşa numita febră a laptelui, de aceea nu reuşea să se liniştească şi se văita întruna. Numai ea ştie, săraca, prin ce chinuri o fi trecut.

A continuat să vorbească : despre căţea, despre animale în general şi despre sentimentele lor care sînt asemănătoare cu cele ale oamenilor, a spus, chiar dacă „pure“ sînt mai simple, mai supuse poruncilor legii naturale. Cît despre mine, stam ca pe ghimpi. Îngrijorat că mama şi tata, precis numai urechi, înţeleseseră cu cine discut, mă limitam să răspund monosilabic. Mai speram ca în felul acesta să-l determin s-o scurteze. Dar nimic. Parcă nu reuşea să se dezlipească de aparat.

Era joi. Ne-am înţeles să ne vedem în sîmbăta următoare. Urma să-mi telefoneze el imediat după masa de prînz. Dacă era frumos, luam tramvaiul şi mergeam la Pontelagoscuro să privim Padul. După ultimele ploi, nivelul fluviului trebuia să se fi apropiat de cota de emergenţă. Ce spectacol trebuia să fie !

Apoi luîndu-şi, în sfîrşit, rămas bun :

— Adio dragă prietene... şi numai bine, a repetat emoţionat, de mai multe ori. Mult noroc şi dumneavoastră şi celor dragi.

XVII

Toată sîmbăta şi toată duminica a plouat. Poate şi din cauza aceasta am uitat de promisiunea lui Fadigati. Nu mi-a telefonat şi nu i-am telefonat nici eu : dar, repet, nu dinadins, ci din pură uitare. Ploua fără oprire. Priveam pe fereastra camerei mele arborii din grădină. Ploaia torenţială părea că se-ndîrjeşte mai cu seamă contra plopului, celor doi ulmi şi castanului cărora le smulgea treptat ultimele frunze. Doar magnolia neagră din mijloc, neatinsă, se bucura vizibil de valurile de apă care se revărsau asupra ei şiroaie incredibile.

Duminică dimineața am repetat la latină cu Fanny. Începuse școala, dar se cam împiedica la sintaxă. Mi-a arătat o traducere arhiplină de greșeli. Nu pricepea ce-i spun și m-am înfuriat.

— Ești o cretină !

A izbucnit în lacrimi. Cum bronzul de la mare îi dispăruse, pielea feței devenise iar palidă, aproape diafană, lăsînd să transpară venele albăstrui de la tîmple. Părul lins îi cădea fără nici o grație pe umerii firavi ce tresăltau.

Atunci am îmbrățișat-o și am sărutat-o.

— Pot să știu și eu de ce plîngi ?

Și i-am promis că după-masă o s-o duc la cinema.

Dar am plecat tot singur. Am intrat la *Excelsior*.

— La balcon ? m-a întrebat casiera din înălțimea pupitrului ei, recunoscîndu-mă.

Era o femie de vîrstă imprecisă, cu părul ondulat, brună, frumoasă, foarte pudrată și machiată. Oare de cîți ani sta acolo, grotesc idol burghez, aruncînd ocheade leneșe pe sub pleoapele grele ? O văzusem dintotdeauna : încă de cînd eram copii și mama ne trimitea la cinema cu servitoarea. De obicei mergeam miercuri după-amiază, fiindcă joi nu aveam școală ; și de fiecare dată urcam la balcon.

Mîna albă și grasă, cu unghii lăcuite îmi oferea biletul. În gestul placid exista ceva foarte precis, aproape imperios.

— Nu, dați-mi un loc în stal, am răspuns cu răceală, însă nevoit să-mi înfrîng un imprevizibil sentiment de rușine. Și în aceeași clipă mi-a revenit în minte Fadigati.

I-am întins biletul controloarei, am intrat în sală și, în ciuda aglomerației, am găsit imediat un loc.

O neliniște ciudată mă obliga să-mi iau întruna privirea de la ecran. Din cînd în cînd mi se părea că-i zăresc prin beznă și fum pălăria, pardesiul, ochelarii lucind, și așteptam cu tot mai multă nerăbdare pauza. Apoi, venea lumina. Și atunci, la lumină (după ce privisem în jur la șirurile de scaune unde cel mai des se profilau uniformele gri-verzi, sau în coridoarele laterale, lîngă draperiile grele de la ușile de intrare, ba chiar și sus, la balconul înțesat pînă la refuz de băiețandri întorși de la meci, de doamne și domnișoare cu pălării și blănuri, de ofițeri din armată sau din jandarmerie, de domni mai vîrstnici sau

mai puţin vîrstnici, unii mai somnoroşi ca alţii) atunci, la lumină trebuia să recunosc că nu era el. Nu, nu era, îmi spusesem, încercînd să mă liniştesc. Dar, în fond, de ce ar fi trebuit să fie ? Doar la Ferrara mai existau încă trei cinematografe. Or el nu preferase întotdeauna să meargă la cinema seara, după cină ?

Cînd am ieşit, pe la şapte şi jumătate, nu mai ploua. Pătura de nori sfîşiată în bucăţi lăsa să se întrezărească cerul înstelat. Un vînt cald şi năvalnic uscase la iuţeală trotuarele.

Am traversat Listone şi am apucat-o pe strada Bersaglieri del Po. Din colţul străzii Gorgadello am privit lateral spre cele cinci ferestre ale apartamentului său. Totul închis, totul în beznă. Am încercat atunci să telefonez de la telefonul public de la oficiul din apropiere, din strada Cairoli. Dar nimic, tăcere, nici un răspuns.

Peste puţin am încercat iarăşi de acasă, şi în dimineaţa următoare, luni, din nou de la oficiul telefonic : veşnic cu acelaşi rezultat.

— O fi plecat, mi-am spus în final, ieşind din cabină. O să mă caute el cînd se-ntoarce.

Coboram pe strada Savonarola, în liniştea însorită a ceasului unu după-amiază. De-a lungul trotuarelor, cîteva persoane ici colo ; pe ferestrele deschise ieşea muzica de radio şi mirosuri de bucătărie. În mers, înălţam uneori ochii în sus, spre cerul albastru, limpede, pe care se desenau nete profilele cornişelor şi ale streşinilor. Umede încă de ploaie, acoperişurile din jurul pieţei bisericii San Girolamo păreau mai degrabă brune decît roşii, aproape negre.

Chiar în faţa intrării maternităţii am dat peste Cenzo, vînzătorul de ziare.

— Cum merge *S.P.A.L.* anul ăsta ? l-am întrebat oprindu-mă să cumpăr *Padano*. O băgăm în B ?

Bănuind că poate-mi băteam joc de el, mi-a aruncat o privire piezişă. A îndoit jurnalul, mi l-a întins împreună cu restul şi a plecat mai departe urlînd titlurile cît îl ţinea gura.

— Înfrîngere răsunătoare a echipei *Bologna* la Torino ! *S.P.A.L.* iese neînvinsă de pe terenul de la Capriii !

Băgam cheia în broasca uşii de la casă, şi încă-i mai auzeam vocea răsunînd pe străzile pustii.

Sus am găsit-o pe mama foarte veselă. Fratele meu Ernesto telegrafiase de la Paris anunțînd că se-ntoarce în Italia chiar în seara aceea. Avea să se oprească la Milano mîine, pentru o jumătate de zi. În orice caz, spera ca la cină să fie la Ferrara.

— Tata a aflat ? am întrebat, ușor iritat de lacrimile ei de bucurie și de faptul că nu mai contenea să tot citească hîrtia galbenă a telegramei.

— Nu. A ieșit pe la zece. Trebuia să meargă mai întîi la Comunitate, apoi pe la bancă, iar telegrama a sosit pe la unsprezece și jumătate. Vai, ce mulțumit o să fie ! Azi noapte nu reușea să doarmă. Tot timpul zicea : Măcar să fie și Ernesto acasă !

— M-a căutat cineva la telefon ?

— Nu... sau mai precis da, așteaptă...

Chipul i s-a contractat din pricina efortului de a-și aminti, iar ochii îi priveau în dreapta și-n stînga, de parcă ar fi putut citi pe pereți sau pe pardoseală numele persoanei care telefonase.

— A, da... Nino Bottecchiari..., zise în sfîrșit.

— Nimeni altcineva ?

— Cred că nu. Nino a insistat foarte mult să-i telefonezi... De ce nu-l mai cauți și tu cîteodată ? Pare să fie un prieten bun.

Ne-am așezat la masă doar noi doi (Fanny nu era, o invitase o colegă la prînz). Mama vorbea de Ernesto. Începea deja să fie îngrijorată. Avea să se înscrie la drept sau la medicină ? Dar dacă avea să se apuce de inginerie ? Oricum, engleza pe care acum trebuie s-o cunoască la perfecție, avea să-i fie extrem de utilă : și la studii și în viață.

În ziua aceea tata a întîrziat mai mult ca de obicei. Cînd a ajuns, eram deja la fructe.

— Vești mari ! a exclamat deschizînd larg ușa sufrageriei.

A privit spre ușa bucătăriei ca să se convingă că bucătăreasa Elisa nu intră chiar în clipa aceea. Apoi holbîndu-și surescitat ochii albaștri, s-a întins cît era de lung peste masă cu intenția evidentă de a deșerta sacul.

N-a reușit. Mama s-a grăbit să-i vîre telegrama deschisă sub nas.

— Avem şi noi veşti importante, a zis surîzînd triumfătoare. Ei, ce zici de asta ?

— Aa, e de la Ernesto, a făcut distrat tata. Cînd vine ? În sfîrşit s-a hotărît !

— Cum cînd vine ! a strigat mama jignită. N-ai citit ? Mîine seară, nu ?

I-a smuls telegrama din mînă. A început s-o împăturească cu grijă, îmbufnată.

— Parcă nici n-ar fi vorba de fiul tău ! bombănea ea cu ochii în jos, în timp ce punea la loc telegrama în buzunarul şorţului.

Tata s-a întors să mă privească. Plin de furie, mă implora să-i fiu martor şi să-l ajut. Dar eu tăceam. Ceva mă împiedica să intervin, să potolesc mica lor dispută.

— Hai s-auzim, consimţi în sfîrşit mama, cu aerul că-mi face o plăcere mai ales mie.

XVIII

Noutăţile pe care voia să ni le comunice tata erau următoarele :

În urmă cu o jumătate de oră, la Creditul Italian, i se-ntîmplase să-l întîlnească pe avocatul Geremia Tabet care, după cum ştiam foarte bine, nu numai că fusese întotdeauna „înlăuntrul celor mai secrete lucruri“ ale Casei Fasciilor din Ferrara, dar era un fapt notoriu că se bucura şi de „prietenia“ şi stima Excelenţei Sale domnului Bocchini, şeful poliţiei.

În timp ce ieşeau împreună de la *Credit*, Tabet îl luase pe tata de braţ. Fusese de curînd la Roma cu treburi, îi mărturisise el, ocazie cu care putuse să-şi „vîre un moment nasul“ în palatul Viminale. Date fiind vremurile şi împrejurările se gîndea că secretarul particular al Excelenţei Sale nici măcar n-o să-l anunţe. Dar n-a fost aşa. Prefectul doctor Corazza îl introdusese imediat în marea sală unde lucra „patronul“.

— Dragă domnule avocat ! exclamase Bocchini zărindu-l intrînd.

Se ridicase, venise în întîmpinarea lui pînă la jumătatea salonului; îi strînsese călduros mîna, îl invitase să ia loc într-un fotoliu. După care, fără prea multe ocolişuri, atacase problema temutelor legi rasiale.

— Păstrați-vă mai departe admirabilul dumneavoastră calm, Tabet, așa se exprimase, și, vă rog, îndemnați-i la liniște și încredere pe cît mai mulți din coreligionari. *Sînt autorizat să v-o garantez* că în Italia nu va fi votată nici o legislație rasială.

E adevărat că ziarele continuau să-i vorbească de rău pe „izraeliți“, spusese mai departe Bocchini, dar îi vorbeau de rău numai din rațiuni superioare, din rațiuni de politică externă. Trebuiau să înțeleagă. În ultimele luni Ducele fusese împins către necesitatea „i-nex-o-ra-bi-lă“ de a convinge democrațiile occidentale că Italia era legată indestructibil de Germania. Ce argument mai convingător decît un pic de antisemitism ar fi putut găsi ? Să fim liniștiți. Ajungea un simplu contraordin al Ducelui și toți lătrătorii autorizați, ca Interlendi și Preziozi (șeful poliției arăta față de ei un dispreț total), ar fi încetat imediat să mai latre.

— Să sperăm ! a suspinat mama ridicînd spre tavan ochii ei mari, căprui. Să sperăm că Mussolini o să se hotărască să dea mai repede contraordinul ăsta !

A intrat Elisa cu tava ovală plină cu spaghete, și tata a tăcut. În momentul acesta mi-am dat scaunul la o parte. M-am sculat și m-am apropiat de aparatul de radio. I-am dat drumul. L-am închis. În fine, m-am așezat în micul fotoliu de răchită de alături.

Din ce cauză nu împărtășeam speranțele alor mei ? Ce nu-mi plăcea în entuziasmul lor ? „Doamne Dumnezeule...“, îmi spuneam în sinea mea, strîngînd din dinți. Simt că tata, cum o să iasă Elisa din cameră, o să înceapă iar să vorbească.

Eram disperat, absolut disperat. Și evident nu pentru că m-aș fi îndoit că șeful poliției mințise, ci fiindcă-l văzusem pe tata dintr-o dată atît de fericit, sau mai exact atît de nerăbdător să devină iarăși fericit. Deci lucrul acesta nu-l suportam ? mă întrebam. Nu suportam ca el să fie mulțumit ? Ca viitorul să-i zîmbească iar, *la fel ca mai înainte ?*

Mi-am scos ziarul din buzunar și după ce mi-am aruncat rapid privirea pe prima pagină, am trecut direct la cea sportivă. Degeaba. Tot efortul de a-mi concentra atenția asupra cronicii meciului dintre *Juventus* și *Bologna,* care se încheiase la Torino, așa cum îl auzisem strigînd pe

Cenzo, cu o „înfrîngere răsunătoare“ a echipei *Bologna*, era zadarnic, mintea îmi fugea mereu aiurea.

Mă gîndeam că bucuria tatei era cea a unui elev dat afară pe nedrept şi care, chemat înapoi la ordinul învăţătorului, de pe coridorul pustiu unde fusese exilat cîtva timp, se trezeşte deodată, împotriva aşteptărilor sale, reprimit în clasă printre colegii lui dragi : nu pur şi simplu iertat, ci recunoscut ca nevinovat şi reabilitat pe deplin. În fond, nu era oare firesc ca tata să se bucure precum copilaşul acela ? Eu însă nu. Dimpotrivă, sentimentul solitudinii care mă însoţise în ultimele două luni devenea, tocmai acum, şi mai cumplit : total şi definitiv. Eu n-aveam să mă mai întorc niciodată din această stare de exilat. Niciodată.

Am ridicat capul. Elisa plecase, uşa de la bucătărie era din nou bine închisă. Dar tata continua să tacă, sau aproape. Aplecat deasupra farfuriei, se mărginea să schimbe din cînd în cînd cîte o frază fără importanţă cu mama care-i surîdea mulţumită. Razele lungi ale soarelui trecut deja de amiază sfîşiau penumbra din sufragerie. Veneau din salonaşul alăturat, inundat de lumină. După ce termina de mîncat, tata avea să se retragă acolo să doarmă întins pe divanul de piele. Îl vedeam. Izolat, închis, apărat. Ca înăuntrul unei gogoşi roz, luminoase. Dormea acoperit cu jacheta, oferindu-şi chipul ingenuu luminii...

M-am întors la ziarul meu.

Şi deodată, la capătul paginii din stînga, opusă celei sportive, ochii mi-au căzut pe un titlu de mărime mijlocie. Spunea :

CUNOSCUT SPECIALIST FERRAREZ

ÎNECAT ÎN APELE PADULUI

LÎNGĂ PONTELAGOSCURO

Cred că inima mi s-a oprit cîteva secunde. Şi totuşi nu înţelesesem bine, încă nu-mi dădusem bine seama.

Am respirat adînc. Înţelegeam, de fapt înţelesesem chiar înainte de a începe să citesc jumătatea de coloană de sub titlu, care, bineînţeles că nu vorbea deloc de sinucidere, ci, în stilul vremii, de o nenorocire (în anii aceia

nu-i era nimănui permis să-şi ia viaţa, nici măcar unui bătrîn dezonorat şi fără nici o raţiune de a mai exista pe lume...).

Oricum, nu l-am citit pînă la capăt. Mi-am lăsat pleoapele în jos. Inima reîncepuse să bată regulat. Am aşteptat ca Elisa, care-şi făcuse apariţia pentru o clipă, să ne lase din nou singuri şi apoi am rostit rapid, dar calm :

— A murit doctorul Fadigati.

Cartea a III-a

GRĂDINILE FINZI-CONTINI

În românește de
RODICA LOCUSTEANU

pentru Micòl

Dacă stai s-o asculți, inima are întotdeauna ceva de spus despre ce va să fie. Dar ce știe inima ? Abia cîte ceva din ceea ce s-a și întîmplat.

LOGODNICII, cap. VIII

PROLOG

De mulţi ani doream să scriu despre familia Finzi-Contini — despre Micòl şi despre Alberto, despre profesorul Ermanno şi despre doamna Olga — şi despre ceilalţi care locuiau sau frecventau, ca mine, casa din Ferrara, de pe bulevardul Ercole I d'Este, cu puţin înainte de izbucnirea ultimului război. Dar abia acum un an, într-o duminică de aprilie a lui 1957, am simţit îndemnul, impulsul de a o face cu adevărat.

Era una din obişnuitele excursii de la sfîrşitul săptămînii. Imediat după prînz mă urcasem împreună cu un grup de prieteni în două automobile şi înaintam pe via Aurelia fără ţintă anume. La cîţiva kilometri de Santa Marinella, atraşi de turnurile castelului medieval, apărute pe neaşteptate în stînga noastră, am cotit pe un drumeag de ţară şi peste cîteva clipe rătăceam la întîmplare pe plaja tristă care se întindea la picioarele fortăreţei ; de altfel, examinată de aproape, era mult mai puţin medievală decît ne promisese de departe, pe şoseaua naţională, cînd o văzusem profilîndu-se contra-luminii peste deşertul albastru, orbitor al Mării Tireniene. Luaţi pe sus de vînt, cu nisipul în ochi, fără ca măcar să putem vizita castelul pentru că ne lipsea un permis semnat de Administraţia nu ştiu cărui institut roman de credit, asurziţi de vuietul talazurilor, ne simţeam adînc nemulţumiţi şi iritaţi de ideea că am putut ieşi din Roma într-o zi care aici, pe ţărmul mării, avea aproape asprimea iernii.

De aproape douăzeci de minute ne plimbam în sus şi-n jos urmărind linia plăjii. Din tot grupul, unica fiinţă veselă era o fetiţă de nouă ani, fiica tinerei perechi care îmi oferise un loc în automobilul său. Electrizată de vînt, de mare, de vîrtejurile nebune de nisip, Giannina se lăsa în voia firii ei vesele şi expansive. Deşi mama încercase s-o oprească, îşi scosese pantofii şi ciorapii. Mergea în în-

tîmpinarea valurilor care luau cu asalt țărmul, lăsîndu-le să-i ude picioarele pînă deasupra genunchilor. Avea aerul că se distrează formidabil, și cînd ne-am urcat din nou în mașină, am văzut trecînd prin ochii ei negri, strălucitori, peste obrăjorii proaspeți și înfierbîntați, umbra unei sincere păreri de rău.

Am ieșit din nou pe via Aurelia și după cinci minute am ajuns la răscrucea de la Cerveteri. Cum se stabilise că ne întoarcem la Roma, eram convins că o luăm drept înainte. În loc de asta, văd că mașina noastră încetinește și tatăl Gianninei scoate brațul afară pe geam. Semnala celeilalte mașini, aflate la circa treizeci de metri, că intenționează să o ia la stînga. Se răzgîndise.

Așa că străbăteam acum strada îngustă, asfaltată, netedă care ducea la o mică așezare cu case în mare parte de construcție recentă, și de acolo, șerpuind printre dealurile din apropierea coastei, spre vestita necropolă etruscă. Nu cerea nimeni nici o explicație. Tăceam și eu.

După ce ieșea din sat, drumul urca ușor, și mașina a fost obligată să încetinească. Treceam la cîțiva metri distanță de gorganele ce împînzesc toată partea aceea din Lazio, la nord de Roma, pînă la Tarquinia și chiar mai departe, mai ales spre coline, formînd astfel un imens cimitir aproape neîntrerupt. Iarba e aici mai verde, mai întunecată, mai deasă decît în podișul de jos, între via Aurelia și Marea Tireniană, semn că sirocoul ce suflă necontenit dinspre mare ajunge aici după ce și-a pierdut pe drum o bună parte din sare, și că umiditatea munților învecinați începe să-și exercite influența binefăcătoare asupra vegetației.

— Unde mergem ? întrebă Giannina.

Soțul și soția stăteau pe scaunele din față, cu fetița la mijloc. Tatăl își luă mîna de pe volan și o puse pe cîrlionții bruni ai fiicei.

— Mergem să aruncăm o privire unor morminte de acum patru sau cinci mii de ani, răspunse el, cu tonul cuiva care începe o poveste, așa că nu-l mai interesează exagerarea cifrelor. Mormintele etrusce.

— Ce trist ! suspină Giannina rezemîndu-și capul pe speteaza scaunului.

— De ce e trist ? Ai învățat la școală cine au fost etruscii ?

— În cartea de istorie, etruscii vin la început, lîngă egipteni și evrei. Dar după tine, tată, cine sînt mai vechi, etruscii sau evreii ?

Tatăl izbucni în rîs.

— Întreabă-l pe domnul, spuse arătînd cu degetul spre mine.

Giannina se întoarse. Cu gura ascunsă după speteaza scaunului, îmi aruncă o privire rapidă, severă, neîncrezătoare. Așteptam să repete întrebarea. Dar nu ; se răsuci la loc și începu iar să privească drept în față.

Pe drumul care continua să urce ușor, mărginit de două șiruri de chiparoși, veneau spre noi grupuri de țărani, fete și flăcăi. Era plimbarea de duminică. Fetele, ținîndu-se de braț, formau pe alocuri lanțuri care ajungeau să ocupe jumătate din drum. Întîlnindu-le, ne simțeam cercetați prin geam de ochii lor veseli, în care curiozitatea se împletea cu un fel de mîndrie ciudată, cu un dispreț abia disimulat.

— Tată, întrebă din nou Giannina, de ce mormintele vechi sînt mai puțin triste decît cele noi ?

Un grup mai numeros decît celelalte, care ocupa aproape toată partea carosabilă și cînta în cor fără nici cea mai mică intenție de a ne face loc, aproape că obligase automobilul să se oprească. Cel întrebat băgă în viteza a doua.

— E simplu, răspunse. Cei care au murit de curînd ne sînt mai apropiați și din cauza asta ne sînt dragi. Etruscii însă, vezi tu, au murit de atîta timp — și din nou spunea o poveste — încît e ca și cum n-ar fi trăit de loc, ca și cum ar fi fost *dintotdeauna* morți.

O nouă pauză, ceva mai lungă. La sfîrșitul ei (eram acum foarte aproape de piațeta din fața intrării cimitirului, plină de automobile și autocare) fu rîndul Gianninei să ne dea o lecție.

— Acum cînd mi-ai spus toate astea, rosti ea cu glas dulce, mă gîndesc că etruscii au trăit și ei, și îi iubesc și pe ei ca pe toți ceilalți.

Îmi amintesc că vizitarea necropolei s-a făcut sub semnul acestei fraze de o extraordinară gingășie. Giannina ne făcuse să înțelegem. Într-un anume fel, tocmai ea, cea mai mică, ne conducea pe toți.

Am pătruns în interiorul celui mai important mormînt, cel ce aparținuse nobilei familii Matuta : o sală joasă, sub-

terană, cu circa douăzeci de catafalcuri funerare aşezate în tot atîtea nişe săpate în pereţii de tuf, împodobită din plin cu o policromă decoraţie de stuc reprezentînd obiectele credincioase şi dragi din viaţa de toate zilele : pene de lemn, funii, toporaşe, foarfeci, cazmale, cuţite, arcuri, săgeţi, chiar şi cîini de vînătoare şi zburătoare de baltă. Şi lăsînd la o parte orice urmă de veleitate avînd la bază un scrupul filologic, încercam să-mi închipui ce putea să însemne, concret, pentru etruscii tîrzii din Cerveteri, etruscii de după cucerirea romană, frecventarea asiduă a cimitirului lor din afara urbei.

Îmi imaginam cum veneau, probabil pe jos, din aşezarea vecină, grupuri de familii, grupuri de tineri semănînd cu cele întîlnite pe drum, perechi de îndrăgostiţi, de prieteni, sau oameni singuri ; atunci ca şi acum în satele italiene, gardul cimitirului era ţinta obligatorie a plimbării de seară. Pătrundeau printre mormintele ca nişte conuri, solide şi masive ca bunkerele cu care au împînzit zadarnic Europa soldaţii nemţi în timpul ultimului război (încet încet, în decursul secolelor, roţile de fier ale mijloacelor de transport săpaseră două brazde adînci, paralele, în drumul pavat cu lespezi de piatră care străbătea cimitirul de la un cap la altul), morminte care semănau pînă şi înăuntru cu aşezările-fortăreţe ale celor vii. Îşi spuneau poate : eh, se schimbă lumea. Nu mai era ca altădată cînd Etruria, cu confederaţia sa de cetăţi-state libere şi aristocratice, domina aproape în întregime peninsula italică. Civilizaţii noi, mai plebee şi mai rudimentare, dar mai puternice şi mai agresive le luaseră locul. Dar ce însemnătate avea aceasta ?

După ce trecea pragul cimitirului unde fiecare din ei îşi avea o a doua casă, cu un culcuş pregătit să-l primească în curînd alături de strămoşi, eternitatea nu mai părea o iluzie, o poveste, o făgăduială a preoţilor. Viitorul putea răsturna lumea după placul său. Aici, în mica aşezare a morţilor familiei, în adîncul mormintelor unde aveau grijă să aducă, laolaltă cu morţii, tot ceea ce făcea viaţa frumoasă şi demnă de trăit, în acest colţ de lume apărat şi adăpostit, aici cel puţin (şi după douăzeci şi cinci de secole gîndul lor, nebunia lor plutea încă în jurul măgurilor conice acoperite de ierburi sălbatice), aici cel puţin nu se mai putea schimba nimic.

Cînd am plecat, era întuneric.

De la Cerveteri la Roma nu e mult, numai vreo patruzeci de kilometri. Şi totuşi, drumul n-a fost deloc scurt. Cam pe la jumătatea distanţei, via Aurelia a început să se umple de maşini venind dinspre Ladispoli şi Fregene. Am fost obligaţi să mergem aproape la pas.

Dar în liniştea aceea toropită (pînă şi Giannina adormise), gîndul meu se întorcea din nou la anii adolescenţei, şi la Ferrara, şi la cimitirul ebraic de la capătul străzii Montebello. Vedeam din nou pajiştea întinsă plină de arbori, pietre funerare şi monumente, mai dese de-a lungul centurii zidurilor şi, ca şi cum l-aş fi avut înaintea ochilor, cavoul monumental al familiei Finzi-Cotini, un cavou urît, de acord — auzisem spunîndu-se asta în casă încă de cînd eram copil — dar impunător, mărturisind, dacă nu altceva, măcar importanţa familiei.

Şi mi se strîngea mai mult ca oricînd inima la gîndul că în mormîntul acela înălţat parcă pentru a garanta odihna veşnică a celui ce-l ridicase — a lui şi a urmaşilor lui — un singur Finzi-Contini din toţi cei pe care-i cunoscusem şi iubisem, unul singur îşi găsise această odihnă. Numai Alberto, fiul lui mai mare, mort în 1942 de linfom, este îngropat aici, căci Micòl, a doua născută, şi tatăl, profesorul Ermanno, şi mama, doamna Olga, şi bătrîna doamnă Regina, mama paralitică a doamnei Olga, deportaţi în Germania, în toamna lui '43, cine ştie dacă au un mormînt.

PARTEA ÎNTÎI

I

Cavoul era vast, masiv, impunător, un fel de templu vag antic și vag oriental, ca în scenografiile pentru *Aida* și *Nabucco*, în vogă pînă acum cîțiva ani la teatrele noastre de operă. În alt cimitir, de pildă în Cimitirul municipal de alături, un mormînt cu asemenea pretenții nu numai că n-ar fi uimit pe nimeni, dar s-ar fi pierdut chiar printre celelalte și ar fi trecut, probabil, neobservat. În cimitirul nostru, însă, era unic, așa încît, deși se înălța departe de intrare, la marginea unui teren părăsit, unde nu se mai făceau înmormîntări de peste o jumătate de secol, ieșea în evidență, sărea în ochi imediat.

Se pare că acel care a încredințat construirea lui unui distins profesor de arhitectură, răspunzător de multe alte orori contemporane cu acesta în orașul nostru, a fost Moisè Finzi-Contini, străbunicul lui Alberto și Micòl dinspre tată, mort în 1863, la puțin timp după anexarea teritoriilor Legațiunilor pontificale la Regatul Italiei, și succesiva abolire definitivă a ghettoului evreiesc, inclusiv la Ferrara. Mare proprietar de pămînt, „reformator al agriculturii ferrareze" — cum se putea citi pe placa comemorativă pusă de Comunitate, pentru a-i eterniza meritele de „italian și de evreu", la capătul celui de al treilea rînd de scări în Templul de pe strada Mazzini — dar cu un gust artistic, în consecință, nu tocmai cultivat, după ce a luat hotărîrea de a ridica un cavou *sibi et suis*, a lăsat probabil lucrurile în voia lor. Erau ani frumoși, rodnici, totul te îndemna să speri și să îndrăznești. Cuprins de euforie după obținerea egalității civice, care-i îngăduise în tinerețe, pe vremea Republicii Cisalpine să devină proprietarul primelor hectare de teren asanat, aproape o mie, era ușor de înțeles că într-o împrejurare atît de solemnă, demnul patriarh nu s-a arătat zgîrcit. Foarte probabil că i-a dat mînă liberă distinsului profesor

de arhitectură. Iar acesta, cu atîta și asemenea marmură la dispoziție — albă de Carrara, trandafirie de Verona, cenușie cu pete negre, marmură galbenă, albastră, verzuie — și-a pierdut pur și simplu capul.

Rezultatul fusese un incredibil ghiveci arhitectonic în care se întîlneau ecouri de la mausoleul lui Teodoric din Ravenna, cu cele de la templele egiptene din Luxor, cu barocul roman și, așa cum demonstrau scundele coloane ale peristilului, chiar cu Grecia arhaică din Cnossos. Cam așa a fost. Încet-încet, însă, an după an, timpul care potrivește întotdeauna lucrurile cum îi place lui, a avut grijă să pună în sfîrșit de acord tot amestecul acela de stiluri eterogene. Moisè Finzi-Contini, numit aici „fire austeră de lucrător neobosit" murise în '63. Soția lui, Allegrina Camaioli, „îngerul casei", în '73. În '77, încă tînăr, urmat după douăzeci de ani, în '98, de consoarta sa, Josette, din ramura de la Treviso a baronilor Artom, unicul lor fiu, dr. ing. Menotti. După aceea întreținerea capelei, care mai primise, în 1914, un singur membru al familiei, pe Guido, un copil de șase ani, intrase, vizibil, pe mîini mai puțin harnice, mai puțin gata să curețe, să pună rînduială, să repare stricăciunile de fiecare dată cînd era nevoie, și, mai ales, să se împotrivească asediului tenace al vegetației din jur. Smocurile de iarbă, o iarbă întunecată, aproape neagră, aproape metalică, și ferigile, urzicile, macii, ciulinii erau lăsate să înainteze și să invadeze locul cu tot mai multă libertate. Astfel că în '24—'25, la circa șaizeci de ani de la inaugurarea sa, cînd, copil fiind, l-am văzut pentru prima dată, cavoul familiei Finzi-Contini („O adevărată oroare", cum îl numea într-una mama, pe care o țineam de mînă) arăta aproape ca și acum, cînd de multă vreme nu mai există nimeni care să se ocupe de el. Pe jumătate înghițit de verdele sălbatic, cu marmurele policrome, odinioară netezi și strălucitoare, astupate acum de o crustă cenușie de praf, cu acoperișul și treptele exterioare roase de canicule și de înghețuri, se transformase în ceva prețios și uimitor, ca un obiect rămas îndelung sub apă.

Cine poate ști cum și de ce se naște vocația solitudinii ? În orice caz, aceeași distanțare, aceeași izolare cu care Finzi-Contini își înconjuraseră morții, înconjura și *cealaltă* casă pe care o aveau, cea de la capătul bulevardului Ercole I d'Este. Această stradă a Ferrarei, imortali-

zată de Giosue Carducci şi de Gabriele D'Annunzio, este atît de cunoscută celor îndrăgostiţi de artă şi de poezie din lumea întreagă, încît descrierea ei ar fi superfluă. Sîntem, după cum se ştie, chiar în inima părţii de nord a oraşului, adăugată în Renaştere strîmtului burg medieval şi numită tocmai de aceea *Addizione Erculea*[1]. Larg, drept ca o spadă, de la Castel la *Mura degli Angeli*[2], mărginit pe toată lungimea sa de zidurile negricioase ale reşedinţelor nobiliare, cu fondul acela îndepărtat şi splendid compus din roşu cărămiziu, verde vegetal şi cer care te conduce parcă spre infinit, bulevardul Ercole I d'Este e atît de frumos, are o asemenea căutare turistică, încît administraţia municipală, care de cincisprezece ani este socialist-comunistă, şi-a dat seama că nu trebuie atins, că trebuie apărat cu hotărîre de orice speculaţie edilitară sau comercială, că trebuie să i se păstreze întru totul caracterul aristocratic originar.

Strada e celebră şi, mai mult, conservată intact.

Şi totuşi, în ce priveşte casa familiei Finzi-Contini, deşi se ajunge şi astăzi la ea tot prin bulevardul Ercole I — chiar dacă mai trebuie să străbaţi încă o jumătate de kilometru printr-un imens teren aproape necultivat ; deşi mai include şi astăzi în corpul ei ruinele istorice ale unui edificiu din secolul cincisprezece, cîndva reşedinţă şi „deliciu" al familiei d'Este, cumpărate de acelaşi Moisè în 1850 şi transformate mai tîrziu de urmaşi, prin adaptări şi restaurări, într-o locuinţă în stil englezesc neo-gotic ; în ciuda atîtor motive demne încă de a trezi interesul, mă întreb dacă mai ştie cineva, dacă îşi mai aminteşte cineva de ea ? Ghidul Touring-ului nu pomeneşte nimic, ceea ce explică dezinteresul turiştilor. Dar chiar în Ferrara, chiar puţinii evrei care mai fac parte de lînceda Comunitate izraelitică, au aerul că nu-şi mai amintesc.

Ghidul Touring-ului nu vorbeşte de ea, şi nu e bine. Totuşi, să fim drepţi, grădina, sau mai exact parcul nesfîrşit care înconjura casa Finzi-Contini înainte de război, şi se întindea pe aproape zece hectare, într-o parte pînă la Mura degli Angeli, iar în cealaltă pînă la Barriera di Porta San Benedetto, reprezentînd prin el însuşi ceva rar, ceva excepţional (ghidurile Touring de la începutul seco-

---

[1] În traducere, Adăugirea Herculeană.
[2] În traducere, Zidul îngerilor.

lului douăzeci nu uitau niciodată să-l amintească, pe un ton ciudat, oscilînd între liric și monden), astăzi nu mai există. Toți arborii aceia cu trunchiuri groase, tei, ulmi, fagi, platani, plopi, castani, pini, brazi, zade, cedri din Liban, chiparoși, diferite specii de stejari, și chiar sutele de palmieri și eucalipți plantați de Josette Artom, au fost doborîți în ultimii doi ani de război pentru lemne de foc, și terenul devine încet încet ceea ce fusese odinioară, cînd Moisè Finzi-Contini îl cumpărase de la marchizii Avogli : o mare grădină de zarzavat închisă în interiorul orașului.

Ar mai rămîne casa propriu-zisă. Numai că marele, singularul edificiu, care a avut mult de suferit în urma unui bombardament din '44, este ocupat și acum de cincizeci de familii aparținînd aceluiași mizer lumpen proletariat ca și suburbia romană, care tot își mai găsește loc prin ungherele Palatului din strada Mortara : oameni înăspriți de viață, abrutizați, intoleranți (am aflat că acum cîteva luni l-au primit cu pietre pe un inspector sanitar venit în control cu bicicleta), care, pentru a descuraja orice proiect de evacuare din partea Administrației Monumentelor din Emilia și Romagna, se pare că au avut frumoasa idee de a răzui de pe pereți tot ceea ce mai rămăsese din vechile picturi.

Așa încît, ce rost ar mai avea să-i punem în derută pe bieții turiști ? — bănuiesc că și-au zis cei care au întocmit ultima ediție a ghidului Touring. Și, într-adevăr, ce ar fi putut să mai vadă ?

II

Dacă despre cavoul familiei Finzi-Contini se putea spune cu un zîmbet ironic că este o „oroare“, de casa lor, surghiunită parcă între țînțarii și broaștele canalului Panfilio și canalele colectoare, supranumită cu invidie, *magna domus,* nimeni nu putea zîmbi nici măcar după cincizeci de ani. Nu era deloc greu să te simți încă o dată jignit ! Era de ajuns, știu eu, să te plimbi de-a lungul zidului interminabil ce despărțea grădina de bulevardul Ercole I d'Este, zid întrerupt cam pe la jumătate de un solemn portal de stejar întunecat, fără nici o urmă de clanță ; sau, de cealaltă parte, din înaltul bastioanelor numite

Mura degli Angeli cu care se învecina, să pătrunzi cu privirea prin încîlceala de trunchiuri, ramuri şi frunze, pînă ce zăreai profilul bizar şi ascuţit al micului castel, iar în spatele lui, departe, la marginea unei poieni, pata cenuşie a terenului de tenis, pentru ca vechea jignire a nerecunoaşterii şi a izolării să fie iarăşi dureroasă, fierbinte, ca în primele timpuri.

Ce idee de oameni ajunşi, ce idee sucită ! — repeta mereu tata, cu un fel de pică pătimaşă, ori de cîte ori se întîmpla să atacăm acest subiect.

Da, sigur că da — admitea el — foştii proprietari ai locului, marchizii Avogli, aveau în vine sînge „albastru" ; ruinele şi grădina de zarzavat fuseseră *ab antiquo* podoaba foarte pitorescului nume Barchetto del Duca [1], toate bune, toate bune, cum să nu ! cu atît mai mult cu cît Moisè Finzi-Contini, căruia i se recunoştea meritul incontestabil de a fi „mirosit" afacerea, trebuie să-l fi cumpărat pe o sumă de nimic. Ei şi dacă ? — adăuga imediat. Pentru asta trebuia oare ca fiul lui Moisè, Menotti, poreclit nu degeaba *„al matt mugnàga"*, caisa într-o ureche după culoarea unui pardesiu excentric căptuşit cu jder, să se mute împreună cu nevastă-sa, Josette, într-o parte a oraşului aşa de peste mînă, care e insalubră şi azi, ca să nu mai zicem ce-o fi fost atunci !, şi pe deasupra atît de pustie, de tristă, într-un cuvînt, de nepotrivită ?

Dar, treaba lor, părinţii aparţineau altei epoci şi, în fond, puteau foarte bine să-şi permită luxul de a investi cîţi bani voiau în nişte pietre vechi. Mai ales cînd e vorba de Josette Artom, din ramura de la Treviso a baronilor Artom (superbă femeie la vremea ei : blondă, cu pieptul plin şi ochii albaştri ; de altfel, mama era o Olschky din Berlin) care, pe lîngă că era o partizană atît de înfocată a casei Savoia încît în mai 1898, cu puţin timp înainte de a muri, luase iniţiativa de a trimite o telegramă de felicitări generalului Bava Beccaris care trăsese în amărîţii aceia de socialişti şi anarhişti milanezi, pe lîngă că era o admiratoare fanatică a Germaniei militariste a lui Bismarck, nu se îngrijise niciodată, încă de cînd bărbatu-său Menotti, prosternat veşnic la picioarele ei, o asedia în Walhalla, să-şi ascundă aversiunea faţă de mediul ebraic

[1] În traducere, Bărcuţa Ducelui.

ferrarez, prea strîmt pentru ea — aşa spunea — ba chiar, oricît de grotesc ar putea să pară, *fundamentalul său antisemitism*. Dar ei, profesorul Ermanno şi doamna Olga, (el, un om de studii, ea, o Herrera din Veneţia, născută într-o familie sefardită din apus, fără îndoială *foarte* bună, dar cam ruinată, deşi extrem de respectabilă), ce soi de oameni îşi băgaseră în cap că sînt ? Nobili pur-sînge ? De acord, cu totul de acord că pierderea lui Guido, primul născut, mort în 1914, la numai şase ani, în urma unui atac fulgerător de paralizie infantilă de tip american, împotriva căreia nici chiar doctorul Corcos nu putuse face nimic, a reprezentat o grea lovitură pentru ei ; mai ales pentru ea, pentru doamna Olga, care de atunci n-a mai părăsit doliul. Dar cu asta ? nu era de loc cazul să exagereze, şi trăind în felul acesta, numai pentru ei, să li se urce la cap, şi să capete fumurile absurde ale lui Menotti Finzi-Contini şi demnei lui consoarte. Halal aristocraţie ! În loc să-şi dea atîtea aere, ar fi mai bine ca măcar ei să nu uite cine sînt şi de unde vin. Bătrînul Moisè nu-şi da deloc aere ! N-avea fumuri aristocratice în cap ! Pe vremea cînd sta în casa din ghettou, pe Vignatagliata la numărul 24, în casa unde voise să moară, rezistînd presiunilor trufaşei nurori din Treviso, nerăbdătoare să se mute cît mai repede în Barchetto del Duca, mergea chiar el dimineaţa, cu credincioasa lui sacoşă sub braţ, la piaţa de legume, pentru cumpărături. Şi tocmai el, numit de aceea *al gatt* [1], şi-a ridicat familia din nimic. Fără îndoială că „doamna" Josette adusese la Ferrara o zestre importantă, constînd dintr-o vilă în regiunea Treviso, cu fresce de Tiepolo, dintr-un venit substanţial, şi bineînţeles, din multe, foarte multe bijuterii care atrăgeau la premiere, cînd luceau pe fondul de catifea roşie al lojei personale, privirile întregului teatru asupra ei şi a scînteietorului său decolteu, dar era la fel de neîndoielnic că numai şi numai *al gatt* adunase toate miile acelea de hectare din cîmpia ferrareză, între Codigoro, Massa Fiscaglia şi Jolanda di Savoia, pe care se bazează şi astăzi grosul averii familiei. Singura eroare, singurul păcat (ţinînd mai ales de gust) de care putea fi învinuit Moisè Finzi-Contini era monumentalul cavou din cimitir. De nimic altceva.

---

[1] Pisica (dialect ferrarez).

Tata vorbea astfel mai ales de Paşti, în timpul cinelor lungi care continuaseră să aibă loc în casa noastră şi după moartea bunicului Rafael, şi la care se adunau circa douăzeci de rude şi prietenii ; şi de Kippùr [1], cînd aceleaşi rude şi prieteni veneau din nou pentru a sărbători sfîrşitul postului.

Îmi amintesc, însă, o cină de Paşti, cînd tata a adăugat obişnuitelor critici — mereu aceleaşi, amare, generale, făcute mai cu seamă din plăcerea de a reevoca vechea istorie a Comunităţii — altele noi şi surprinzătoare.

Era în 1933, anul aşa-numitei „promoţii a celor zece ani". Datorită „clemenţei" Ducelui, care în urma unei bruşte revelaţii se hotărîse să primească la pieptul său orice „agnostic ori adeversar de ieri", înlăuntrul Comunităţii noastre numărul celor înscrişi la fascism crescuse dintr-o dată pînă la nouăzeci la sută. Şi tata, aşezat în capul mesei, pe locul unde bunicul Raffaello oficiase autoritar şi sever vreme de cîteva decenii, nu scăpase prilejul de a-şi exprima satisfacţia faţă de acest eveniment. Doctorul Levi, rabinul, făcuse foarte bine — spunea el — că în discursul rostit recent la sinagoga italiană în prezenţa celor mai însemnate oficialităţi municipale — Prefectul, secretarul federal, primarul, generalul de brigadă comandant al garnizoanei — comemorase Statutul [2] !

Şi, totuşi, tata nu era pe deplin mulţumit. În ochii lui albaştri, de copil, plini de ardoare patriotică, citeam o umbră de nemulţumire. Probabil că descoperise undeva o piedică, un mic obstacol neprevăzut şi neplăcut.

Şi, în adevăr, cînd a început la un moment dat să numere pe degete cîţi dintre evreii din Ferrara rămăseseră „afară" şi a ajuns la Ermanno Finzi-Contini care nu se înscrisese deşi, ţinînd seama de substanţialul său patrimoniu agricol, nu se înţelegea prea bine de ce, s-a hotărît brusc, enervat parcă de propria sa discreţie, să ne aducă la cunoştinţă două fapte bizare, poate fără nici o legătură între ele — a admis el — dar la fel de semnificative.

---

[1] Sărbătoarea pomenirii morţilor.
[2] Este vorba de Constituţia acordată în 1848 de Carlo Alberto regele Siciliei, Piemontului şi Sardiniei, şi adoptată în 1861 de regatul Italiei.

Primul : că avocatul Geremia Tabet, ducîndu-se în calitatea sa de sansepolcrist [1] şi prieten intim al secretarului federal la Barchetto del Duca pentru a-i oferi profesorului carnetul cu numele gata trecut, nu numai că se văzuse nevoit să-l primească înapoi, dar că foarte politicos, însă ferm, fusese pur şi simplu dat afară.

— Sub ce pretext ? a întrebat slab cineva. Nu ştiam că Ermanno Finzi-Contini e aşa viteaz.

— Sub ce pretext a refuzat ? a rîs violent tata. Eh, sub unul din pretextele lui obişnuite : că el e un studios (tare aş vrea să ştiu în ce domeniu !), că e prea bătrîn, că n-a făcut politică în viaţa lui, etc. etc. De altfel a întors-o bine, prietenul nostru. După ce a observat cum se înnegrise Tabet la faţă, gata, i-a şi strecurat în buzunar cinci bilete de o mie !

— Cinci mii de lire !

— Exact. Spre a fi vărsate pentru coloniile de la munte şi de la mare din cadrul Organizaţiei naţionale Balilla [2]. Bine gîndit, nu ? Dar fiţi atenţi acum la ce urmează.

Şi i-a informat pe comeseni că în urmă cu cîteva zile, într-o scrisoare transmisă consiliului Comunităţii prin intermediul avocatului Renzo Galassi-Tarabini (nici nu putea să găsească un om al legii mai ipocrit, mai linge blide, mai *halto* [3] decît el), profesorul ceruse oficial permisiunea de a restaura pe cheltuiala sa „pentru uzul familiei şi al eventualilor interesaţi“ vechea şi mica sinagogă spaniolă de pe strada Mazzini, unde nu se mai slujea de cel puţin trei secole, fiind folosită ca depozit.

III

În 1914, cînd a murit micul Guido, profesorul Ermanno avea patruzeci şi nouă de ani, iar doamna Olga douăzeci şi patru. Băieţelul s-a simţit deodată rău, a fost culcat în pat cu o febră puternică şi a căzut imediat într-o toropeală adîncă.

---

[1] Denumire pentru fasciştii dinaintea Marşului asupra Romei (1922) şi derivînd de la numele unei pieţe din Milano unde s-a ţinut în 1919 un important miting.

[2] Organizaţie fascistă de tineret.

[3] Făţarnic, habotnic (în jargon iudeo-ferrarez).

A fost chemat de urgență doctorul Corcos. După un examen tăcut, interminabil, cu sprîncenele încruntate, Corcos a ridicat brusc capul și i-a fixat grav, întîi pe tată, apoi pe mamă. Privirea medicului era lungă, severă, încărcată cu un straniu dispreț ; sub mustățile lungi și cenușii, purtate după moda regelui Umberto, buzele schițau un rictus amar și aproape insultător, rictusul ce apare în fața cazurilor disperate.

— Nu mai e nimic de făcut, voia să spună cu privirea și rictusul acela doctorul Corcos. Dar poate că nu numai atît. Cu zece ani în urmă (poate a spus-o chiar în ziua aceea înainte de a-și lua rămas bun, sau poate de-abia peste cinci zile, adresîndu-se bunicului Raffaello, în timp ce urmau pe jos fastuosul cortegiu funerar) pierduse și el un copil, pe micul Ruben.

— Am trecut și eu prin chinul acesta, știu ce înseamnă să vezi cum îți moare un copil de cinci ani, a spus deodată Elia Corcos.

Cu capul plecat, cu mîinile pe ghidonul bicicletei, bunicul Raffaello mergea alături de el. Părea să numere una cîte una toate pietrele pavajului de pe bulevardul Ercole I d'Este. La auzul unor cuvinte atît de neobișnuite în gura scepticului său prieten, s-a întors uluit să-l privească.

Dar ce știa, de fapt, doctorul Elia Corcos ? Examinase îndelung corpul inert al copilului, decretase în sinea sa o prognoză tragică și, ridicînd ochii, și-i oprise în cei înghețați ai părinților : tatăl, un om bătrîn, mama, o fată încă tînără. Cum ar fi putut citi ceva în cele două suflete ? Și cine ar fi putut face vreodată asta ? Epitaful dedicat micuțului, în cavoul monumental din cimitirul izraelit (șapte rînduri ușor săpate și înnegrite într-un umil dreptunghi de marmură albă) spune doar atît :

Vai

GUIDO FINZI-CONTINI

(1908—1914)

trup și suflet ales
părinții tăi se pregăteau
mult timp să te iubească
nu să te plîngă.

Mult timp. Un suspin sufocat şi atît. O durere care nu se poate împărţi cu nimeni pe lume.

Alberto se născuse în '15, Micòl în '16 ; erau aproape de vîrsta mea. N-au fost trimişi nici la şcoala elementară ebraică de pe strada Vignatagliata, unde Guido urmase fără să termine clasa întîi pregătitoare, şi nici, mai apoi, la liceul-gimnaziu *G.B. Guarini,* loc aproape sacru, pentru că era leagănul timpuriu al celei mai bune societăţi din oraş, ebraică şi neebraică. Atît Alberto cît şi Micòl studiau în particular. Din cînd în cînd, profesorul Ermanno îşi întrerupea solitarele studii de agricultură, fizică şi istorie a comunităţilor izraelite din Italia, pentru a supraveghea îndeaproape felul cum progresau. Erau anii nebuni ai primei perioade fasciste din Emilia. Orice acţiune, orice atitudine erau judecate — chiar şi de oameni ca tata, care-l cita bucuros pe Horaţiu cu a sa *aurea mediocritas* — prin prisma rudimentară a patriotismului sau defetismului. A trimite copiii la o şcoală de stat era considerat, în general, ca un gest patriotic. A nu-i trimite, defetism, şi un afront făţiş la adresa celor care îi trimiteau.

Dar cu toată această segregare, Alberto şi Micòl Finzi-Contini au păstrat întotdeauna un firav raport cu mediul extern, cu copiii ca noi, care mergeau la o şcoală de stat.

Doi profesori de la *Guarini,* pe care-i aveam în comun, serveau de liant.

Profesorul Meldolesi, de exemplu, care ne preda italiana, greaca, latina, istoria şi geografia în a patra de gimnaziu, o zi da şi una nu, îşi lua bicicleta şi, din cartierul de vilişoare răsărit în anii aceia dincolo de Porta San Benedetto, unde locuia singur, într-o cameră mobilată despre a cărei poziţie şi perspectivă ne vorbea mereu, se ducea tocmai la Barchetto del Duca unde rămînea uneori şi trei ore în şir. La fel făcea doamna Fabiani, profesoara de matematici.

Ca să fim sinceri, de la Fabiani n-a transpirat niciodată nimic. Femeie bisericoasă din Bologna, văduvă fără copii, la peste cincizeci de ani, vedeam cum, în faţa întrebărilor noastre, se închide în ea, bolborosind ceva şi dîndu-şi peste cap ochii prelungi albaştri-verzui, gata, gata să cadă în extaz. Se ruga. Pentru bieţii de noi, atît de ignoranţi în materie de algebră ; dar, probabil, şi pentru a grăbi con-

vertirea la catolicism a familiei izraelite în casa căreia — şi ce mai casă ! — se ducea de două ori pe săptămînă. Convertirea profesorului Ermanno, a doamnei Olga, şi mai ales a celor doi copii, Alberto, atît de inteligent, şi Micòl, atît de drăguţă şi vioaie, trebuia să i se pară o întreprindere mult prea importantă, mult prea urgentă, pentru a risca s-o compromită prin cine ştie ce indiscreţie banală.

În schimb, profesorul Meldolesi nu tăcea o clipă. Născut la Comacchio dintr-o familie de ţărani, făcînd tot liceul în cadrul seminarului (de altfel, avea mult dintr-un preot de ţară, mic, isteţ şi puţin feminin), studiind apoi literele la Bologna unde apucase să asiste la ultimele lecţii ale lui Giosue Carducci, al cărui „umil discipol" se lăuda că este, îşi petrecea după-amiezele la Barchetto del Duca, într-un mediu saturat de amintiri renascentiste, cu ceaiul luat la ora cinci în compania întregii familii — de obicei doamna Olga se întorcea la ora aceea din grădină, cu braţele încărcate de flori — iar, mai tîrziu, în bibliotecă, savurînd conversaţia doctă a profesorului Ermanno ; după-amiezi extraordinare care reprezentau pentru el ceva atît de preţios, încît ne făcea şi pe noi părtaşi prin povestirile şi divigaţiile sale.

Iar din seara cînd profesorul Ermanno îi dezvăluise că Giosue Carducci fusese oaspetele părinţilor săi în 1875 timp de zece zile, îi arătase camera în care locuise, îl lăsase să atingă patul în care dormise, şi, la sfîrşit, îi dăduse voie să ia acasă, pentru a-l studia cît mai comod, „un maldăr" de scrisori autografe ale poetului adresate doamnei Josette, agitaţia şi entuziasmul lui nu mai cunoscură limite. Se convinsese chiar, şi încerca să ne convingă şi pe noi că faimosul vers din *Canzone di Legnano* :

O bionda, o bella imperatrice, o fida [1]

care anunţă alte două versuri şi mai celebre :

Onde venissi ? Quale a noi secoli
Si mite e bella ti tramandarono... [2]

---

[1] O blondă, credincioasă, frumoasă împărăteasă.
[2] De unde vii ? Ce secole / te-au dat, o dulce şi frumoasă...

ca și răsunătoarea convertire a marelui poet din Maremma la „eternul feminin regal" și sabaud[1], au fost inspirate de bunica dinspre tată a elevilor săi particulari, Alberto și Micòl Finzi-Contini. Oh, suspinase el odată în clasă — ce magnifică temă pentru un articol de trimis la *Nuova Antologia* unde Alfredo Grilli, prietenul și colegul Grilli, publica de atîta timp acutele sale observații despre Serra ! Într-una din zile, cu toată delicatețea necesară, firește, va încerca să-i sugereze aceasta propriétarului scrisorilor. Și dee Domnul ca acesta, dat fiind că trecuseră atîția ani, dată fiind importanța și corectitudinea evidentă a unei corespondențe în care Carducci se adresa doamnei numai în termeni ca „amabilă baroneasă" sau „grațioasă amfitrioană", și alții la fel, dee Domnul ca acesta să nu spună nu ! În ipoteza fericită a unui da, s-ar fi îngrijit el, Giulio Meldolesi — dar și de această dată numai dacă ar fi primit consimțămîntul celui care avea dreptul să-l dea sau nu — să copieze scrisorile, și să adauge un comentariu minim acestor așchii sacre, acestor venerate scîntei țîșnite de la marele faur. Și, în fond, de ce anume avea nevoie textul epistolarului ? Doar de o simplă introducere cu caracter general, și, eventual, de cîteva note istorico-filologice, sobre și inserate în subsolul paginii...

Dar pe lîngă profesorii comuni pe care-i aveam, mai erau examenele pentru particulari, examene care aveau loc în iunie, în același timp cu celelalte examene de stat și interne, și care ne puneau, cel puțin o dată pe an, în contact direct cu Alberto și cu Micòl.

Nu existau zile mai frumoase pentru noi, internii, mai ales dacă eram promovați. Ca și cum am fi regretat deodată că vremurile lecțiilor și temelor pentru acasă luaseră sfîrșit, nu găseam pentru întîlniri un loc mai bun decît holul școlii. Întîrziam în holul de la intrare vast, răcoros și pe jumătate în întuneric, ca o criptă, înghesuindu-ne în fața listelor mari, albe, cu rezultatele finale, fascinați de numele noastre și de cele ale colegilor care, scrise caligrafic și expuse sub sticlă, în spatele unei rețele de sîrmă, ne uluiau întotdeauna. Era minunat să nu te mai temi de școală, era minunat să poți ieși pe la orele zece în lumina limpede și albastră a dimineții clipind complice dincolo de ușa de la intrare, era minunat să ai înaintea

---

[1] Termen derivat de la numele dinastiei de Savoia.

ta ore lungi de lenevie şi de libertate, pe care să le cheltuieşti cum ai chef. Totul era minunat, extraordinar în primele zile de vacanţă. Şi ce fericire la gîndul tot mai viu al apropiatei plecări la mare sau la munte, unde pierdeai pînă şi amintirea lecţiilor cu care atîţia alţii se mai trudeau şi se mai chinuiau încă !

Şi printre aceşti *alţii* (cei mai mulţi băietani neciopliţi de la ţară, fii de ţărani pregătiţi pentru examen de parohul satului, care înainte de a trece pragul liceului *Guarini* priveau speriaţi în jur, ca viţeii duşi la tăiere), iată-i pe Alberto şi Micòl Finzi-Contini, fără nici o teamă, obişnuiţi de ani de zile să se prezinte şi să triumfe. Poate chiar uşor ironici, mai ales faţă de mine, cînd, traversînd holul, mă zăreau printre colegi şi mă salutau de departe printr-un semn, surîzînd. Întotdeauna bine crescuţi, chiar prea bine crescuţi, şi amabili ; ca nişte amiftrioni.

Ei nu veneau niciodată pe jos şi cu atît mai puţin cu bicicleta. Veneau în trăsură ; un cupeu albastru-închis, cu roţi mari cauciucate, cu hulube roşii, cu lacul, nichelul şi cristalul ferestrelor strălucind.

Trăsura rămînea să-i aştepte ore întregi în faţa porţii înalte de la *Guarini,* deplasîndu-se numai după umbră. Şi trebuie să spun că examinarea de aproape a echipajului, în toate detaliile, de la calul mare şi vînjos, lovind din cînd în cînd calm cu copita în pavaj, cu coada tăiată şi coama scurtată ca o perie, pînă la minuscula coroană nobilară, profilîndu-se argintie pe fondul albastru al uşilor, mai ales cînd obţineam uneori de la vizitiul cumsecade, în ţinută neîngrijită dar stînd pe capră ca pe un tron, îngăduinţa de a urca pe una din scăriţele laterale spre a putea contempla în voie, cu nasul strivit de geam, interiorul în penumbră, îmbrăcat tot în pluş cenuşiu (părea un salon, avea chiar flori într-un colţ, puse într-o vază ca un potir, prelungă şi delicată) putea fi şi ea o plăcere, şi chiar era : una din numeroasele plăceri pline de farmec ale acelor uimitoare dimineţi de primăvară tîrzie ale adolescenţei.

IV

În ce mă priveşte, relaţiile mele cu Alberto, şi Micòl au avut întotdeauna un caracter ceva mai intim. Privirile cu subînţelesuri, semnele confidenţiale pe care fratele şi

sora mi le adresau ori de cîte ori ne întîlneam în jurul lui *Guarini*, îmi dau foarte bine seama că se refereau tocmai la asta, la ceva care ne privea pe noi și numai pe noi. Ceva mai intim. Dar ce anume ?

Evident, în primul rînd eram evrei, şi aceasta era mai mult decît suficient. Ca să fiu mai clar, între noi putea să nu existe nimic comun, nici măcar cele cîteva cuvinte schimbate. Faptul că eram ceea ce eram, că de cel puţin două ori pe an, la Paşti şi la Kippúr, ne prezentam împreună cu părinţii şi rudele apropiate în faţa aceleiaşi uşi monumentale din strada Mazzini — şi cum se întîmpla deseori să intrăm împreună pe uşa cea mare, coridorul îngust şi întunecos care urma îi obliga pe cei vîrstnici să-şi scoată pălăriile, să-şi strîngă mîinile, să se încline respectuos, ceea ce nu mai aveau ocazie să facă tot restul anului — şi ar fi fost de ajuns pentru ca întîlnindu-ne în altă parte, mai ales în prezenţa unor străini, prin ochii noştri să treacă o umbră şi un surîs de înţelegere şi de complicitate.

Totuşi, în cazul nostru, faptul că eram evrei şi înscrişi în registrele aceleiaşi Comunităţi izraelite conta destul de puţin. Pentru că, în fond, ce sens putea să aibă cuvîntul „evreu“ ? Ce sens puteau avea *pentru noi* cuvinte ca „Universitatea izraelită“ sau „Comunitatea“, din moment ce făceam o totală abstracţie de existenţa acelei intimităţi ulterioare — tainică şi preţioasă numai pentru cine o trăia — derivînd din faptul că familiile noastre, în virtutea unei tradiţii mai vechi decît orice memorie, nu în urma unei alegeri, aparţineau aceluiaşi rit sau, mai bine zis, aceleiaşi „şcoli“ ? De obicei, cînd ne întîlneam spre seară, pe treptele de la intrarea în Templu, după cuvintele şi jenantele schimburi de saluturi între părinţii noştri în penumbra porticului, urcam în grup scările destul de abrupte care duceau la etajul doi, unde era sinagoga italiană : vastă, plină de tot felul de oameni, răsunînd de cîntece şi de glasul orgii ca o biserică, şi atît de înaltă faţă de casele din jur, încît în unele seri de mai, cînd ferestrele laterale dinspre apus erau deschise, ne trezeam la un moment dat înecaţi într-o ceaţă de aur. Ei bine, într-adevăr, numai noi, evreii, crescuţi în respectul aceluiaşi rit, ne puteam da seama de ceea ce însemna să ai banca familiei tale în sinagoga italiană de la etajul doi, şi nu în cea germană de la etajul întîi, atît de diferită prin înfăţişarea

severă, aproape luterană, şi totodată de burghezi înstăriţi a credincioşilor ei. Şi nu numai atît ; chiar dacă socotim că diferenţele între o sinagogă italiană şi una germană sînt cunoscute şi în afara mediului ebraic, cu toate implicaţiile lor pe plan social şi pe plan psihologic, cine în afară de noi ar fi în măsură să furnizeze amănunte precise despre „cei din strada Vittoria“, de exemplu ? Prin aceste cuvinte îi numeam de obicei pe membrii celor patru sau cinci familii care aveau dreptul să frecventeze o mică sinagogă separată, sinagoga levantină, sau faneză, situată la etajul trei al unei case vechi de pe strada Vittoria : familia Da Fano din strada Scienze, Cohen din strada Gioco del Pallone, Levi din piaţa Ariostea, Levi-Minzi de pe bulevardul Cavour, şi alte cîteva nuclee familiale izolate ; o lume puţin stranie, oameni întotdeauna uşor ambigui şi lunecoşi pentru care religia, ce îmbrăcase la şcoala italiană forme de un teatralism şi o popularitate aproape catolice, cu urmări evidente asupra caracterelor mai deschise şi mai optimiste, mai *padane* [1], rămăsese un cult ce trebuia practicat în grupuri mici, în oratorii semiclandestine unde era mai bine să te duci noaptea, strecurîndu-te prin umbra zidurilor de pe ulicioarele cele mai rău famate ale ghettoului. Da, da, numai noi, născuţi şi crescuţi, ca să spun aşa, *intra muros* puteam cunoaşte, puteam în adevăr înţelege aceste lucruri, extrem de subtile, poate lipsite de însemnătate, dar reale. Cît despre ceilalţi, toţi ceilalţi, inclusiv colegii de şcoală sau prietenii de joacă iubiţi incomparabil mai mult (cel puţin de mine), era inutil să-ţi închipui că i-ai putea iniţia într-un domeniu atît de intim. Bieţii de ei !

Aşadar, uneori, urcam împreună scările şi intram împreună în sinagogă.

Şi cum jos, imediat lîngă platforma semicirculară delimitată jur împrejur de o balustradă de marmură, în centrul căreia se înălţa *tevà* sau amvonul celui ce oficia, se aflau băncile noastre, alături, amîndouă în faţa monumentatului dulap din lemn negru, sculptat, care păstra în el sulurile Legii, aşa numitele *sefarim*, străbăteam împreună şi pardoseala sonoră în romburi albe şi roşii a vastei săli. În vestibul, mamele, soţiile, mătuşile şi suro-

---

[1] Numele locuitorilor din Valea Padului.

rile se despărțiseră de noi. Dispăruseră în șir indian printr-o ușiță din perete, care da într-o cămăruță, de aici urcaseră pe o scăriță în spirală pînă la locul destinat femeilor, și peste puțin aveam să le vedem spionîndu-ne din înaltul cuștii lor agățate tocmai sub acoperiș, prin golurile dintre zăbrele. Dar și în condițiile în care numai noi bărbații — respectiv eu, fratele meu Ernesto, tata, profesorul Ermanno, Alberto și, uneori, cei doi frați celibatari ai doamnei Olga, inginerul și doctorul Herrera, descinși special de la Veneția pentru ocazia respectivă — chiar și așa formam un grup destul de numeros. În orice caz, semnificativ și important pentru că, indiferent în ce moment al slujbei apăream în prag, trezeam în jur, pînă să ajungem la locurile noastre, cea mai vie curiozitate.

Spuneam că băncile noastre erau apropiate, una în spatele celeilalte. Noi ocupam banca din față, în primul rînd, iar Finzi-Contini pe cea din spate, în rîndul doi. Așa încît, chiar dacă am fi dorit-o, ar fi fost greu să ne ignorăm.

Cum eu, unul, eram atras de diversitate în aceeași măsură în care era tata respins, urmăream întotdeauna foarte atent cea mai mică șoaptă sau gest care venea dinspre banca din spate. Nu stam o clipă liniștit. Fie că vorbeam în șoaptă cu Alberto care, în adevăr, era cu doi ani mai mare, dar cu toate acestea nici nu ajungea bine și se și grăbea să se înfășoare în marele *talèd* [1] de lînă albă cu dungi negre care-i aparținuse odinioară „bunicului Moisè"; fie că profesorul Ermanno, cu ochii zîmbitori, plini de bunăvoință în spatele lentilelor groase, mă invita printr-un semn al mîinii să cercetez gravurile în aramă ce ilustrau o veche Biblie scoasă special pentru mine din sertar ; fie că-i ascultam cu gura căscată, fascinat, pe frații doamnei Olga, pe ftiziolog și pe inginerul de căi ferate șușotind între ei într-un limbaj pe jumătate venețian și pe jumătate spaniol (*„Cossa xè che stas meldando. Su, Giulio, alevantate, ajde ! E procura de far star in pie anca il chico..."* [2]) și apoi întrerupîndu-se brusc și unindu-și glasurile puternice cu litaniile în ebraică ale rabinului ; așa încît, dintr-un motiv sau altul, stam aproape tot timpul

[1] Un fel de șal alb cu broderie albastră din țesătură de lînă, mătase sau bumbac.

[2] Ce tot citești acolo ? Hai, Giulio, scoală-te ! Și vezi, ridică-l în picioare și pe băiat... (în dialect venețian).

cu capul întors îndărăt. Așezați în șir pe scaunele lor, la mai puțin de un metru distanță, cei doi Finzi-Contini și cei doi Herrera erau totuși foarte departe, intangibili, ca și cum în jurul lor ar fi existat un protector perete de sticlă. Nu semănau între ei. Înalți, slabi, cu chelii și cu fețe lungi și palide umbrite de bărbi, îmbrăcați tot timpul în albastru sau negru și obișnuiți să pună în devoțiunea lor o intensitate și o ardoare fanatică de care nepotul și cumnatul era destul să-i privești ca să-ți dai seama că n-ar fi fost niciodată capabili, unchii din Veneția păreau să aparțină unei civilizații complet străine de puloverele lui Alberto și ciorapii lui trei sferturi de culoarea tutunului, de stofele englezești și pînzeturile gălbui ale unui nobil de țară studios ca profesorul Ermanno. Și totuși, oricît de diferiți erau, îi simțeam profund solidari. Ce era comun — păreau să spună toți patru — între ei și cealaltă lume din sală, distrată, șușotind într-una, *italiană,* care și în Templu, în fața Chivotului deschis al Legii, își vedea în continuare de afaceri, de politică, de sport, de toate nimicurile vieții sociale, dar niciodată nu se îngrijea de suflet sau de Dumnezeu ? Pe vremea aceea eram un băiat între zece și doisprezece ani. O intuiție confuză dar, în esență, exactă se amesteca în mine cu ciuda și cu umilința, la fel de confuze dar acute de a face parte din sală, din lumea vulgară care trebuia ținută departe. Iar tata ? În fața peretului de sticlă de unde Finzi-Contini și Herrera, amabili și distanți, continuau practic să-l ignore, se comporta într-un fel opus mie. Vedeam cum în loc să încerce, ca mine, o apropiere, el — diplomat în medicină și liber cugetător, voluntar de război, fascist înscris din 1919, pasionat după sport, într-un cuvînt, un evreu modern — reacționa exagerînd acea sănătoasă intoleranță față de orice exces și servilism în etalarea credinței.

Cînd vesela procesiune a *sefarim*-ilor trecea printre bănci (învăluite în bogate pînze de mătase brodată, cu coroanele de argint puse strîmb și clopoțeii sunînd într-una, sulurile sacre ale *Torà* [1]-lei păreau un cortegiu de coconi domnești arătați poporului spre a veni în ajutorul monarhiei aflate în pericol) doctorul și inginerul Herrera erau întotdeauna gata să țîșnească afară din bancă, sărutînd

---

[1] Cele cinci cărți ale lui Moise (*Pentateuch*-ul).

cît puteau mai multe colţuri de pînză cu o aviditate şi o lăcomie aproape indecente. Ce conta că profesorul Ermanno, urmat de fiul său, se limita să-şi acopere ochii cu un colţ al *talèd*-ului, murmurînd o rugăciune în vîrful buzelor ?

— Cîtă afectare, cîtă *haltud !* comenta după aceea, la masă, cu dezgust, tata ; ceea ce nu-l împiedica să mai revină încă o dată asupra orgoliului ereditar Finzi-Contini-lor, asupra izolării absurde în care trăiau, şi chiar asupra antisemitismului lor, subteran şi perpetuu, de aristocraţi. Pentru moment însă, neavînd asupra cui să se descarce, se înfuria pe mine.

Ca de obicei, mă întorsesem să privesc.

— Vrei să-mi faci plăcerea şi să stai o dată cum trebuie ? şuiera printre dinţi, privindu-mă exasperat cu ochii lui albaştri şi furioşi. Nici măcar la Templu nu ştii să te porţi ! Uită-te la fratele tău, e cu patru ani mai mic, dar ar putea să te-nveţe ce înseamnă buna-creştere !

Dar eu nu auzeam. Peste puţin uitasem orice interdicţie şi eram iarăşi cu spatele la doctorul Levi.

Dacă voia să mă aibă pentru cîteva minute din nou în puterea lui — fizic, numai şi numai din punct de vedere fizic — tatei nu-i rămînea decît să aştepte binecuvîntarea solemnă, cînd toţi copiii se strîngeau sub *taletòd*-urile paterne, ca sub nişte corturi. Şi, în sfîrşit, (Carpanetti, paracliserul, făcuse mai înainte ocolul sălii cu prăjina lui, aprinzînd pe rînd toate cele treizeci de candelabre din argint şi bronz auriu ale sinagogii, şi sala scînteia de lumină) iată clipa aşteptată cu nerăbdare ; glasul doctorului Levi, atît de incolor de obicei, căpăta dintr-o dată tonul profetic potrivit cu momentul suprem şi ultim al *berahà*-lei [1].

— *Javerehehà Adonài veishmerèha...* [2] începe solemn rabinul, aplecat, aproape prosternat peste *tevà,* după ce îşi acoperise cu *talèd*-ul toca albă în formă de turn.

— Hai, copii, făcea atunci tata grăbit şi vesel, pocnind din degete, dedesubt, repede !

În realitate, chiar şi atunci evaziunea era posibilă. Tata avea un fel al lui de a-şi lăsa greu pe grumajii noştri, mai ales pe al meu, mîinile lui aspre şi sportive. Deşi era mare

---

[1] Binecuvîntare (în ebraică).
[2] Să te binecuvînteze Dumnezeu şi să te păzească (în ebraică).

cît o față de masă, *talèd*-ul bunicului Raffaello, de care se slujea, era prea uzat și găurit ca să-i permită claustrarea ermetică din visurile lui. Căci nu-mi era deloc greu să-l observ, prin găurile și rupturile făcute de ani în pînza slăbită, mirosind a vechi și a închis, pe profesorul Ermanno cu mîinile așezate pe părul negru al lui Alberto și pe cel blond, fin, ușor al lui Micòl venită în goană de sus, pronunțînd împreună cu doctorul Levi, unul cîte unul, cuvintele binecuvîntării. Deasupra noastră, tata care, pe de o parte, știa numai vreo douăzeci de cuvinte ebraice, folosite în conversația familiară și, pe de altă parte, nu s-ar fi înclinat nicodată, tăcea. Îmi imaginam expresia brusc încurcată a feței sale, expresia sardonică și intimidată în același timp a ochilor înălțați spre modesta decorațiune de stuc a plafonului sau spre locul femeilor. În timpul acesta eu priveam de jos în sus, cu neslăbită uimire și invidie, chipul fin și ridat al profesorului Ermanno, aproape transfigurat în momentul acela, îi priveam ochii care, în spatele lentilelor groase, mi se păreau plini de lacrimi. Vocea sa firavă, melodioasă și solemnă, pronunția ebraică dublînd frecvent consoanele și cu z, s, și h mai mult toscane decît ferrareze, mărturiseau dubla distincție a culturii și a categoriei sociale...

Îl priveam. Și cît timp dura binecuvîntarea, sub mîinile lui Alberto și Micòl nu își încetau nici ei o clipă explorarea prin găurile cortului lor. Mă priveau cu un zîmbet complice, ciudat, ca o chemare ; mai ales Micòl.

V

Și totuși o dată, în iunie '29, în ziua cînd în holul lui *Guarini* se afișaseră rezultatele examenelor de absolvire a gimnaziului, s-a întîmplat ceva precis.

Știam că lăsasem mult de dorit la examen. Deși inimosul profesor Meldolesi făcuse tot ce putuse pentru mine, obținînd chiar, împotriva oricărei reguli, să mă examineze el însuși, hopul cel mare nu mă găsise de loc la înălțimea constelațiilor de șapte și opt din carnetul de note. Pînă și la materiile literare ar fi trebuit să mă prezint mult mai bine. La latină, întrebat despre *consecutio temporum*, mă poticnisem la o perioadă ipotetică de tipul trei, adică „de irealitate". La fel de chinuit răspunsesem și la greacă

despre un fragment din *Anabasis*. E adevărat că după aceea îmi luasem revanşa cu italiana, istoria şi geografia. La italiană, de exemplu, mă descurcasem grozav atît cu *Promessi sposi*, cît şi cu *Le Ricordanze*. Pe deasupra recitasem fără nici o greşeală primele trei octave din *Orlando furioso*, şi Meldolesi mă felicitase prompt printr-un bravo atît de sonor, încît îi făcuse să zîmbească nu numai pe membrii comisiei, ci şi pe mine. Totuşi, în ansamblu, nici măcar la partea literară comportamentul meu nu fusese la înălţimea reputaţiei de care mă bucuram.

Oricum, însă, cel mai tare o zbîrcisem la matematică.

Pînă în anul precedent, adică în a patra de gimnaziu, algebra nu vrusese să-mi intre în cap. Cu profesoara Fabiani mă purtasem destul de neonorabil. Învăţam minimul necesar pentru a-i putea smulge un şase, şi deseori nici măcar atît, contînd pe sprijinul sigur din partea profesorului Meldolesi la media finală. Ce importanţă putea avea pentru mine matematica din moment ce la Universitate, aşa cum declarasem în numeroase rînduri, voiam să mă înscriu la Litere ? îmi repetam şi în dimineaţa aceea, în timp ce suiam cu bicicleta bulevardul Giovecca, îndreptîndu-mă spre *Guarini*. Din nefericire şi la algebră şi la geometrie aproape că nu deschisesem gura. Ei bine, şi ce dacă ? Sărmana Fabiani, care în ultimii doi ani nu îndrăznise niciodată să-mi dea mai puţin de şase, nu avea s-o mai facă şi într-un consiliu profesoral ; iar eu mă feream să pronunţ pînă şi în gînd cuvîntul *corijent*, atît de absurdă, cînd era vorba de mine, mi se părea ideea corijenţei, cu tot cortegiul ei necesar de lecţii particulare umilitoare şi plicticoase pe care ar fi trebuit să le iau la Riccione, în tot cursul verii. Eu, tocmai eu, care nu mai îndurasem niciodată umilinţa de a fi amînat în octombrie, şi care în prima, a doua şi a treia de gimnaziu „pentru merit şi bună purtare“ mă mîndrisem cu mult rîvnitul titlu de „Gardă de onoare a monumentelor celor căzuţi în război şi a parcurilor închinate amintirii lor“, eu „corijent“, trecut în rîndul mediocrităţilor, pierdut în masa celorlalţi ! Şi tata ? Presupunînd că Fabiani mă amîna în octombrie (preda matematica şi la liceu, de aceea mă examinase ea, era în drept !), unde găseam curajul să mă întorc peste cîteva ore acasă, să mă aşez la masă în faţa tatei, şi să încep să mănînc ? Putea să mă bată ; şi în fond, ar fi fost cel

mai bine. Orice pedeapsă era mai bună decît reproşul mut şi cumplit din ochii lui albaştri.

Am intrat în holul lui *Guarini.* Un grup de băieţi, printre care am notat imediat mai mulţi colegi, sta liniştit în faţa listei cu mediile. Am sprijinit bicicleta de zid, lîngă uşa înaltă de la intrare, şi m-am apropiat tremurînd. Nimeni nu părea să-mi fi observat sosirea.

Am privit pe după un zid de spinări întoarse dinadins. Ochii mi s-au împăienjenit. Am mai privit o dată ; şi cinciul roşu, singura cifră scrisă cu cerneală roşie într-un şir întreg de cifre scrise cu cerneală neagră, mi s-a imprimat în suflet cu violenţă, ca o pecete cu fier înroşit.

— Ce-i cu tine ? m-a întrebat Sergio Pavani, bătîndu-mă prietenos pe spate. Doar n-ai de gînd să faci o tragedie dintr-un cinci la matematică. Uită-te la mine, şi a rîs : latină şi greacă.

— Ei, haide, curaj ! a adăugat Otello Forti. Şi eu am rămas la o materie, la engleză.

L-am fixat prostit. Fusesem colegi de clasă şi de bancă încă din clasa întîi elementară, obişnuiţi să învăţăm împreună, o zi la el acasă şi o zi la mine, dar amîndoi convinşi de superioritatea mea. An de an eu fusesem promovat în iunie, în timp ce Otello rămăsese mereu la cîte o materie, cînd la engleză, cînd la matemetică sau la italiană. Şi acum, iată-mă comparat dintr-o dată cu *un* Otello Forti, şi, culmea, chiar de către el însuşi ! Prăbuşit dintr-o dată la nivelul lui !

Nu merită să povestesc în amănunt ce-am făcut şi gîndit în următoarele patru sau cinci ore, începînd cu efectul avut asupra mea de întîlnirea, la ieşirea din *Guarini,* cu profesorul Meldolesi (zîmbitor, fără pălărie şi cravată, cu gulerul cămăşii în dungi desfăcut şi răsfrînt, stil Robespierre, confirmîndu-mi prompt, ca şi cum ar mai fi fost nevoie, „încăpăţînarea“ lui Fabiani faţă de mine, refuzul ei categoric „de a mai închide ochii fie şi numai o dată“) şi continuînd cu descrierea hoinărelii lungi şi disperate, fără nici o ţintă, după ce primisem de la profesorul Meldolesi un bobîrnac peste obraz în semn de încurajare şi de rămas bun. Este destul să spun că în jurul orei două după-amiază mă învîrteam cu bicicleta prin apropierea bulevardului Ercole I d'Este, de-a lungul lui Mura degli Angeli. Acasă nici măcar nu telefonasem. Cu faţa brăzdată de lacrimi, cu inima plină de o nesfîrşită milă pentru mine

însumi, pedalam fără să-mi dau prea bine seama unde sînt, meditînd la confuze proiecte de sinucidere.

M-am oprit sub un arbore ; unul din arborii aceia bătrîni — castani, tei, ulmi, platani — care peste circa doisprezece ani, în friguroasa iarnă a Stalingradului, aveau să fie jertfiţi pentru lemne de foc, dar în '29 îşi înălţau încă deasupra bastioanelor oraşului marile lor umbrele de frunze.

În jurul meu, pustiu. Poteca pe care o urmasem ca un somnambul de la Porta San Giovanni şerpuia mai departe printre trunchiurile seculare spre gară şi Porta San Benedetto. M-am întins pe iarbă, lîngă bicicletă, cu faţa, care îmi ardea, ascunsă în îndoitura braţului. Curenţi de aer cald îmi treceau peste corpul întins, şi singura mea dorinţă era să rămîn aşa, cu ochii închişi. Din corul narcotizant al greierilor ţîşnea uneori cîte un sunet izolat : un cîntec de cocoş venind dinspre grădinile de zarzavat din jur, zgomotul făcut de nişte rufe pe care o spălătoreasă întîrziată le spăla probabil în apa verzuie a canalului Panfilio, şi, în sfîrşit, aproape de tot, la cîţiva centimetri de ureche, ţăcănitul tot mai rar al roţii din spate de la bicicletă, în căutarea punctului de oprire.

La ora aceea — îmi spuneam — cei de acasă au aflat deja tot : probabil de la Otello Forti. Se aşezaseră la masă ? Foarte posibil, prefăcîndu-se că nu s-a întîmplat nimic ; dar fuseseră nevoiţi să renunţe, nu mai putuseră continua să mănînce. Poate mă căutau. Poate îl asmuţiseră pe urmele mele chiar pe Otello, bunul şi nedespărţitul meu prieten, însărcinîndu-l să scotocească pe bicicletă tot oraşul, inclusiv Montagnone şi bastioanele, aşa că n-ar fi fost imposibil să mă trezesc dintr-o dată faţă-n faţă cu el, cu o tristeţe de circumstanţă pe chip dar, de fapt, nu era de loc greu să vezi, mai mult decît încîntat că rămăsese numai la engleză. Dar nu ; poate că părinţii mei, copleşiţi de teamă, nu se mulţumiseră numai cu Otello, ci ajunseseră să pună în mişcare chiar poliţia. Tata se dusese la Castel ca să vorbească cu chestorul. Parcă-l vedeam : bîlbîindu-se, distrus, îmbătrînit îngrozitor, devenit propria sa umbră. Plîngea. Eh, dar să mă fi văzut acum două ore, la Pontelagoscuro, cum priveam de pe podul de fier fix în apele Padului (şi rămăsesem astfel o grămadă de timp ! Cît ? Pe puţin douăzeci de minute...) atunci în adevăr că ar fi avut

de ce să se sperie... atunci în adevăr ar fi priceput... atunci în adevăr că...

— Pst !

M-am trezit brusc, dar n-am deschis imediat ochii.

— Pst ! am auzit iarăşi.

Am ridicat încet capul, întorcîndu-l spre stînga, cu ochii în soare. Cine mă chema ? Nu putea fi Otello. Atunci cine ?

Mă aflam cam pe la mijlocul acelei porţiuni din zidurile oraşului, lungă de aproape trei kilometri, care începe din punctul unde se termină bulevardul Ercole I d'Este şi sfîrşeşte în faţa gării, la Porta San Benedetto. Întotdeauna locul acela a fost mai solitar decît altele. Aşa era acum treizeci de ani, aşa este şi azi, deşi în dreapta, mai ales în partea dinspre zona industrială, pe fundalul depozitelor şi coşurilor de fabrici, au răsărit în cîţiva ani zeci şi zeci de căsuţe muncitoreşti, viu colorate, faţă de care pintenul negricios, sălbatic, înecat în tufişuri şi pe jumătate prăbuşit al vechiului bastion din al patrusprezecelea secol pare, pe zi ce trece, tot mai absurd.

Cu ochii pe jumătate închişi din cauza reverberaţiei priveam în jur, căutam. La picioarele mele (îmi dam seama abia acum) se întindea Barchetto del Duca, cu coroanele preţioşilor săi arbori dilatate de lumina amiezii ca într-o pădure tropicală : imens, într-adevăr nesfîrşit, cu turnuleţele şi crenelurile *magnei domus* la mijloc, pe jumătate ascunse în verdele din jur, înconjurat în întregime de centura unui zid întrerupt numai la vreun sfert de kilometru mai încolo pentru a lăsa să treacă apele canalului Panfilio.

— Hei, dar mai eşti şi orb pe deasupra, a spus o voce veselă de fată.

Părul blond, de un blond deosebit, striat de şuviţe nordice, de *fille aux cheveux de lin,* putea fi numai al lui Micòl Finzi-Contini. Am recunoscut-o imediat. Stătea pe zid ca la o fereastră, cu braţele încrucişate şi cu tot bustul în afară. Cred că nu era la mai mult de douăzeci şi cinci de metri distanţă. Mă privea de jos în sus şi era destul de aproape ca să-i pot vedea ochii : erau limpezi şi mari (poate prea mari pentru chipul ei slăbuţ de fetiţă).

— Ce faci acolo ? De zece minute stau şi te privesc. Scuză-mă dacă te-am trezit din somn. Şi... condoleanţe !

— Condoleanţe ? Cum adică, de ce ? am bolborosit, simţind cum mă făceam roşu la faţă.

Mă ridicasem în picioare.

— Cît e ceasul ? am întrebat-o, ridicînd glasul.

A aruncat o privire la cesulețul-brățară.

— La mine e trei, a spus, făcînd o strîmbătură grațioasă. Și după aceea : Îmi închipui că ți-e foame.

Eram dezorientat. Știau și ei, deci ! Pentru moment, m-am gîndit că aflaseră despre dispariția mea prin telefon, probabil ca mulți alții, chiar de la tata sau mama. Dar Micòl m-a adus pe drumul cel bun.

— Dimineață am fost cu Alberto la *Guarini* să vedem listele. Te-a durut rău, nu-i așa ?

— Tu ai fost promovată ?

— Încă nu știu. Poate că așteaptă întîi notele pentru toți *ceilalți* particulari. Dar de ce nu cobori ? Vino mai aproape ca să nu mai răgușesc strigînd.

Îmi vorbea pentru prima dată. Mai mult, pentru prima dată o auzeam vorbind. Și am băgat de seamă ce mult semăna pronunția ei cu a lui Alberto. Vorbeau amîndoi la fel : în general rar, subliniind unele cuvinte fără însemnătate, al căror sens și greutate adevărată păreau să le cunoască numai ei, și trecînd ușor peste altele care altcuiva i s-ar fi părut mult mai importante. Considerau că aceasta este *adevărata* lor limbă ; un fel deosebit, inimitabil, particular de a deforma italiana. Îi dăduseră chiar și un nume ; limba finzi-continică.

Dîndu-mi drumul să alunec pe povîrnișul ierbos, am ajuns lîngă zid. Deși era umbră — o umbră care mirosea pătrunzător a urzici și murdărie — era mai cald acolo.

Acum, cu soarele în părul blond, mă privea de sus calmă, ca și cum revederea noastră n-ar fi fost de loc una absolut întîmplătoare, ci, încă de cînd eram mici, ne-am fi dat de nenumărate ori întîlnire acolo.

— Totuși exagerezi, mi-a spus. Ce contează o materie în octombrie ?

Dar era evident că își bătea joc de mine, și chiar mă disprețuia puțin. La urma urmei era destul de normal ca un asemenea lucru să i se întîmple unui individ ca mine, fiul unor oameni comuni „asimilați", cvasi-catolici. Pe ce bază îmi dam atîtea aere ?

— Cred că ai niște idei cam ciudate, i-am răspuns.

— Da ? s-a strîmbat ea. Explică-mi, te rog, atunci pentru care motiv n-ai fost astăzi la masă.

— Cum ai aflat ? mi-a scăpat fără să vreau.

— Cunoaştem noi, cunoaştem. Avem şi noi informatorii noştri.

Meldolesi, mi-a trecut prin minte, numai el putea fi (şi nu greşeam). Dar ce importanţă avea ? Îmi dădusem deodată seama că problema corijenţei trecuse pe planul doi, o istorie copilărească urmînd să se rezolve de la sine.

— Cum reuşeşti să stai acolo sus ? am întrebat-o. Parcă ai fi la fereastră.

— Am credincioasa mea scară sub picioare, mi-a răspuns scandînd silabele cuvintelor „credincioasa mea", în felul ei obişnuit, orgolios.

În clipa aceea din spatele zidului s-a auzit un lătrat puternic. Micòl a întors capul şi a aruncat peste umărul stîng o privire plictisită şi afectuoasă totodată. S-a strîmbat ţuguindu-şi buzele spre cîine, pe urmă s-a întors iar către mine :

— Uff ! a răsuflat uşurată. Este Jor.

— Ce rasă e ?

— Danez. Are numai un an şi cîntăreşte deja aproape un chintal. Se ţine tot timpul după mine. Degeaba încerc să-l fac să-mi piardă urma că el tot mă găseşte. *E teribil.*

Şi a adăugat, fără nici o tranziţie :

— Vrei să te-ajut să vii înăuntru ? Dacă vrei, ţi-arăt imediat cum trebuie să faci.

VI

Oare cîţi ani au trecut de la acea îndepărtată dupăamiază de iunie ? Peste treizeci. Şi totuşi, cînd închid ochii, Micòl Finzi-Contini e tot acolo, căţărată pe zidul din jurul parcului, se uită la mine şi îmi vorbeşte. În 1929 era o fetiţă de treisprezece ani, slabă, blondă, cu ochi magnetici, mari şi limpezi. Eu, un băiat cu pantaloni scurţi, foarte burghez şi foarte vanitos, pe care un mic necaz şcolăresc era în stare să-l arunce în braţele celei mai crunte şi mai puerile disperări. Ne priveam. Deasupra ei, cerul era albastru şi dens, un cer cald de vară, fără nici un nor. Nimic n-ar fi putut să-l schimbe, şi nici nu l-a schimbat în amintirea mea.

— Ei, vrei sau nu vrei ? m-a grăbit Micòl.

— Mda... nu ştiu... am început eu, arătînd spre zid. E cam înalt.

— Fiindcă nu te-ai uitat bine, a replicat ea nerăbdătoare. Ia priveşte aici... şi aici... şi aici, îmi arăta cu degetul ca să văd mai bine. Sînt o grămadă de ieşituri, şi aici, în vîrf, e chiar un cui. Eu l-am pus.

— Da, ar fi ele nişte puncte de sprijin, am murmurat nesigur, dar...

— Puncte de sprijin ? ! m-a întrerupt izbucnind în rîs. Eu le spun ieşituri.

— Foarte rău, pentru că se numesc puncte de sprijin, am insistat eu, dur şi încăpăţînat. Se vede că n-ai fost niciodată pe munte.

De fapt, încă de mic sufeream de ameţeli şi, oricît de modestă ar fi fost, escaladarea mă neliniştea. Cînd eram mic, mama cu Ernesto în braţe (Fanny încă nu se născuse) mă ducea pe Montagnone, se aşeza pe iarbă în piaţa largă din faţa străzii Scandiana, din înălţimea căreia abia se putea zări acoperişul casei noastre, pierdut în marea de acoperişuri din jurul edificiului masiv al bisericii Santa Maria in Vado, iar eu îmi amintesc cu cîtă teamă mă aplecam peste parapetul ce despărţea piaţa de cîmpie, înşelînd vigilenţa mamei, şi priveam în jos, în prăpastia adîncă de treizeci de metri. Mai tot timpul era cîte cineva care suia sau cobora peretele acela abrupt : tineri zidari, ţărani, salahori, fiecare cu bicicleta în spate, sau bătrîni mustăcioşi, pescuitori de broaşte, încărcaţi cu coşuri şi undiţe, oameni din Quacchio, Ponte della Gradella, Coccomaro, Coccomarino, sau Focomorto care se grăbeau, şi decît să ocolească pe la Porta San Giorgio, sau Porta San Giovanni (fiindcă pe vremea aceea bastioanele erau întregi, fără nici o breşă utilizabilă, pe o lungime de cel puţin cinci kilometri) preferau să o ia pe strada Zidurilor, cum îi ziceau ei. Ieşeau din oraş ; ei bine, traversau piaţa, treceau pe lîngă mine fără să mă vadă, încălecau peste parapet, se lăsau să alunece pînă puneau vîrful piciorului pe prima ieşitură sau adîncitură din zidul vechi, decrepit, şi în cîteva clipe ajungeau în cîmpia de jos. Veneau din cîmpie ; şi atunci îi vedeam apărînd cu ochii larg deschişi, care mi se păreau fixaţi în ai mei răsăriţi timid după marginea parapetului — dar bineînţeles că greşeam, ei erau atenţi doar să aleagă punctul de sprijin cel mai bun. În orice caz, în timp ce atîrnau astfel deasupra prăpastiei — în general cîte doi, unul în spatele celuilalt — îi auzeam pălăvrăgind calm în dialect, ca şi cum ar fi mers pe o potecă din

mijlocul cîmpului. Cît erau de siguri, de puternici, de curajoşi ! — îmi spuneam. Cînd ajungeau la cîţiva zeci de centimetri de faţa mea, cînd adesea nu numai că mă oglindeam în pupilele lor, dar eram izbit de răsuflarea lor duhnind a vin, se prindeau cu degetele groase, pline de bătături, de muchia parapetului, se ridicau în gol cu tot corpul şi hop, erau în siguranţă. Eu n-aş fi fost niciodată în stare să fac la fel, îmi spuneam de fiecare dată, privindu-i plin de admiraţie dar şi de oroare, cum se îndepărtau.

Ei bine, ceva asemănător simţeam şi acum, în faţa zidului pe care mă invita să urc Micòl Finzi-Contini. Evident că zidul nu era la fel de înalt ca bastioanele din Montagnone. Dar era mai neted, mai puţin ros de ani şi de intemperii, iar ieşiturile arătate de Micòl de abia se zăreau. Mă gîndeam : dacă-mi venea cumva ameţeală în timp ce mă căţăram, şi cădeam de sus ? Puteam să şi mor. Şi totuşi, nu ezitam atît din pricina aceasta. Oroarea care mă ţinea în loc era diferită de aceea pur fizică a ameţelii ; analoagă, totuşi altfel şi mult mai puternică. Pentru o clipă am ajuns chiar să regret disperarea dinainte, plînsul stupid şi pueril de şcolar trîntit la examen.

— Şi apoi nu înţeleg de ce, am continuat, ar trebui să mă apuc de alpinism aici. Dacă trebuie să intru la *voi* în casă, foarte mulţumesc şi cu mare bucurie, dar, sincer să fiu, mi se pare mult mai comod să trec pe acolo — am arătat cu mîna în direcţia bulevardului Ercole I — pe poartă. Ar fi foarte simplu. Iau bicicleta şi într-o clipă am şi dat colţul.

Mi-am dat seama imediat că propunerea nu-i convenea.

— Nu, nici vorbă... a spus strîmbîndu-se, cu o expresie teribil de agasată, dacă intri pe acolo te vede Perotti, şi atunci nu mai are nici un haz.

— Cine e Perotti ?

— Portarul. Trebuie să-l ştii, tot el face şi pe vizitiul şi pe şoferul... Dacă te vede — şi nu poate să nu te vadă, pentru că în afara dăţilor cînd iese cu trăsura sau cu maşina, e ca un blestem, într-una de pază la poartă — trebuie neapărat să te conducă în casă... Şi spune şi tu dacă... Nu crezi ?

Mă privea drept în ochi, serioasă şi foarte calmă.

— Bine, am răspuns, întorcînd capul şi arătînd cu bărbia spre malul de pămînt, dar cu bicicleta ce fac, unde o las ? Doar nu pot s-o las aici ! E Wolsit şi nouă pe deasupra, are far electric, geantă pentru scule, pompă... Dacă-mi ia cineva *şi* bicicleta...

Şi am tăcut, cuprins deodată de teama inevitabilei întîlniri cu tata. În seara aceea oricît de tîrziu tot trebuia să ajung acasă. Nu aveam altă alegere.

Mi-am întors din nou privirea spre Micòl. În timp ce eu vorbeam, fără să spună nimic, se aşezase pe zid cu spatele la mine şi acum ridica hotărît un picior ca să încalece.

— Ce-ai de gînd să faci ? am întrebat-o surprins.

— Mi-a venit o idee pentru bicicletă. Şi cu ocazia asta îţi arăt şi punctele unde e cel mai bine să pui piciorul. Fii atent unde-l pun eu. Priveşte.

S-a răsucit cu dezinvoltură pe creasta zidului şi, după ce s-a prins cu mîna dreaptă de cuiul mare şi ruginit pe care mi-l arătase puţin mai înainte, a început să coboare. Se lăsa în jos încet dar sigur, căutînd punctele de sprijin cu vîrful pantofilor de tenis, şi găsindu-le cînd cu dreptul cînd cu stîngul, fără prea mare efort. Cobora bine. Totuşi, înainte de a atinge pămîntul, a pus piciorul greşit şi a alunecat. Din fericire, a căzut în picioare ; dar se lovise la mînă şi, frecîndu-se de zid, îşi sfîşiase uşor sub braţ rochiţa roşie, de plajă.

— Uf, ce proastă sînt ! a bombănit, ducîndu-şi o mînă la gură şi suflînd peste ea. Mi se întîmplă pentru prima dată.

Se julise şi la genunchi. A ridicat un colţ din poala rochiei, dezvelind o coapsă de femeie, neaşteptat de albă şi puternică şi s-a aplecat să-şi examineze zgîrietura. Două bucle lungi, din acelea de un auriu aproape alb, scăpate din cerculeţul pe care-l folosea ca să-i ţină părul, au căzut în jos, acoperindu-i fruntea şi ochii.

— Ce proastă sînt ! a repetat.

— E nevoie de alcool, am spus eu mecanic, fără să mă apropii, pe tonul uşor plîngăreţ folosit la noi în familie în asemenea împrejurări.

— Da de unde !

Şi-a lins repede rana, un fel de mic sărut afectuos, şi s-a ridicat.

— Vino ! mi-a spus, ciufulită şi roşie la faţă.

S-a întors și a început să se cațere oblic pe panta însorită a malului de pămînt. Cu dreapta se ajuta ținîndu-se de smocurile de iarbă, în timp ce cu stînga, ridicată la înălțimea capului, își potrivea într-una cerculețul pentru păr. A repetat manevra de cîteva ori, rapid, ca și cum s-ar fi pieptănat.

— Vezi gaura de colo ? mi-a spus cum am ajuns pe culme. Poți ascunde perfect bicicleta înăuntru.

Îmi arăta la circa cincizeci de metri depărtare una din acele mici movile conice acoperite de iarbă, nu mai înalte de doi metri și cu intrarea aproape întotdeauna astupată, de care te lovești frecvent cînd faci înconjurul zidurilor Ferrarei. La o scară mai redusă, firește, semăna întrucîtva cu gorgoanele etrusce din cîmpia romană. Numai că încăperea subterană, foarte spațioasă cîteodată, în care unele din ele mai dau încă, n-a slujit niciodată drept casă a morților. Acolo își țineau armele apărătorii de demult ai zidurilor : culevrine, archebuze, pulbere etcaetera. Și poate chiar obuzele acelea bizare din marmură scumpă, care în secolele cincisprezece și șaisprezece făcuseră artileria ferrareză atît de temută în Europa, și din care se mai poate vedea și azi cîte un exemplar la Castel, expus, însă, ca ornament în curtea principală și pe terase.

— Cui crezi că i-ar putea trece prin minte că înăuntru e o Wolsit nouă ? Ar trebui mai întîi să știe. Ai fost înăuntru ?

Am clătinat din cap.

— Nu ? Eu da, de nenumărate ori. E *magnific*.

A pornit plină de hotărîre și eu, după ce mi-am luat bicicleta, m-am ținut după ea în tăcere.

Am ajuns-o din urmă în pragul hrubei. Era un fel de despicătură verticală tăiată direct în stratul compact de iarbă ce acoperea delușorul, și atît de îngustă încît permitea numai trecerea unei singure persoane. Coborîșul începea de cum treceai pragul, și se vedea cel mult la vreo opt, zece metri. Dincolo era numai beznă. Ca și cum galeria ar fi fost astupată de o cortină neagră.

S-a aplecat să privească înăuntru și s-a întors imediat.

— Intră tu, a murmurat surîzînd vag, încurcată. Prefer să aștept afară.

Mi-a făcut loc. Și-a împreunat mîinile la spate și s-a rezemat lîngă intrare, de peretele îmbrăcat în iarbă.

— Sper că nu te sperie ? ! m-a întrebat tot în şoaptă.

— Â, nu, deloc, am minţit, şi m-am aplecat să ridic bicicleta şi să mi-o pun pe umăr.

Fără să mai adaug nimic, am trecut prin faţa ei şi am pătruns în galerie.

Trebuia să înaintez încet inclusiv din cauza bicicletei care lovea într-una peretele cu pedala din dreapta ; şi la început, trei sau patru metri, am fost aproape orb, nu vedeam absolut nimic. Cam la vreo zece metri de la gura intrării („Fii atent, am auzit în momentul acela, departe, în urmă, vocea lui Micòl, vezi că sînt nişte trepte !") am început să disting cîte ceva. Galeria se termina puţin mai încolo, mai erau doar cîţiva metri de coborîre. Şi abia acolo, era un fel de platformă în jurul căreia ghiceam complet alt spaţiu, începeau treptele anunţate de Micòl.

Cînd am ajuns pe platformă, m-am oprit cîteva clipe. Pe măsură ce pătrundeam tot mai adînc în măruntaiele subteranei, teama copilărească de întuneric şi de necunoscut pe care o simţisem în momentul despărţirii de Micòl fusese înlocuită de un simţămînt de uşurare la fel de copilăresc ; ca şi cum, fugind la timp de compania lui Micòl, aş fi scăpat de o primejdie cu mult mai mare, principala primejdie care-l putea pîndi pe un băiat de vîrsta mea („Un băiat de vîrsta ta" era una din expresiile favorite ale tatii). Da — mă gîndeam — poate că tata avea să mă bată cînd mă voi întoarce în seara aceea acasă. Dar eu puteam de acum să îndur calm toate loviturile. Mare lucru o materie în octombrie ; avea dreptate Micòl să rîdă. Ce era o materie în octombrie — şi tremuram — faţă de ceea ce s-ar fi putut întîmpla între noi, aici, în întuneric ? Poate că aş fi găsit curajul să o sărut pe Micòl, să o sărut pe gură. Şi pe urmă ? Ce s-ar fi întîmplat pe urmă ? Văzusem în filme, ştiam şi din romane, că sărutările trebuiau să fie lungi şi pasionate ! În realitate, faţă de *rest*, ele erau numai un moment, o clipă neglijabilă, dacă după ce gurile erau aproape întrepătrunse cu buzele împreunate de obicei firul povestirii nu mai putea fi reluat decît a doua zi dimineaţă sau, alteori, peste cîteva zile. Da, dar dacă Micòl şi cu mine am fi ajuns să ne sărutăm în felul acela — favorizaţi şi de întunecime — după sărut timpul ar fi continuat să curgă liniştit şi nici o providenţială intervenţie dinafară nu ne-ar fi putut ajuta să ne trezim deodată

a doua zi dimineață. Și atunci ce-ar fi trebuit să fac pentru a umple orele și minutele ? Oh, dar, slavă Domnului, nu se întîmplase nimic din toate acestea. Din fericire, mă salvasem la timp.

Am început să cobor treptele. Îmi dădeam seama abia acum că în galerie se strecura cîte o firavă rază de soare. Și, cu ce vedeam, cu ce auzeam (era de ajuns un lucru de nimic ; să se lovească bicicleta de un perete sau să-mi alunece călcîiul pe o treaptă, și ecoul amplifica imediat și multiplica sunetul, măsurînd spații și distanțe), am putut aprecia vastitatea încăperii. Trebuia să fie o sală de vreo patruzeci de metri diametru, am calculat eu, rotundă, cu bolta cel puțin la fel de înaltă, în formă de cupolă. Un fel de con răsturnat. Și, cine știe, poate că printr-un sistem de coridoare secrete comunica și cu alte săli subterane de același tip, care împînzeau, probabil, cu zecile corpul bastioanelor. Tot ce se putea.

Pe jos era pămînt bătătorit, compact, neted și umed. M-am împiedicat de o cărămidă, și apoi, urmărind pe pipăite curbura peretelui am călcat pe niște paie. Am rezemat bicicleta de zid, m-am așezat și am rămas așa, cu o mînă pe metalul roții și cu un braț petrecut în jurul genunchilor. Liniștea era spartă de cîte un fîșîit, de cîte un chițăit : șoareci și, probabil, lilieci...

Dar dacă s-ar fi întîmplat ? — mă gîndeam. Ar fi fost ceva atît de teribil, dacă s-ar fi întîmplat ?

Aproape sigur că nu m-aș mai fi întors acasă, și știu că părinții mei și Otello Forti, și Sergio Pavani, și toți ceilalți, inclusiv poliția, și-ar fi bătut în adevăr capul căutîndu-mă ! În primele zile ar fi asudat din greu, scotocind peste tot. Ar fi vorbit despre caz și ziarele, aducînd în joc ipotezele obișnuite : răpire, nenorocire, sinucidere, expatriere clandestină. Încet încet, însă, apele s-ar fi liniștit. Părinții mei s-ar fi calmat (le rămîneau, în fond, Ernesto și Fanny), ar fi renunțat la cercetări. Și cea care ar fi plătit, pînă la urmă, ar fi fost netoata și bisericoasa de Fabiani, transferată drept pedeapsă „în altă așezare“ cum spunea profesorul Meldolesi. Unde ? În Sicilia sau în Sardinia, firește. Și așa-i trebuia ! Învăța acum, pe propria ei piele, să fie mai puțin perfidă și netrebnică.

Cît despre mine, dat fiind că lumea își vedea de ale ei, îmi vedeam și eu de ale mele. În afară, puteam conta pe Micòl ; ea ar fi avut grijă să mă aprovizioneze cu hrană și cu tot ce aș fi avut nevoie. Și ar fi venit în fiecare zi la mine, vară sau iarnă, sărind peste zidul ce-i împrejmuia parcul. Și în fiecare zi ne-am fi sărutat pe întuneric, pentru că eu eram bărbatul ei și ea, femeia mea.

Dar aceasta nu însemna că eu nu mai puteam ieși afară la oameni ! În timpul zilei dormeam, firește, întrerupîndu-mi somnul numai cînd simțeam pe buze atingerea ușoară a buzelor lui Micòl, și, adormeam apoi, din nou, cu ea în brațe. Noaptea, însă, puteam foarte bine să fac lungi ieșiri, mai ales după orele unu, două, cînd dorm toți, și pe străzile orașului nu mai rămîne, practic, nici un om. Și ce teribil, ce straniu, și ce amuzant totodată, să trec pe strada Scandiana, să revăd casa noastră, fereastra de la dormitorul meu transformat acum în salon ; ascuns în umbră, să-l zăresc de departe pe tata întorcîndu-se de abia acum de la Clubul Comercianților, fără să-i treacă prin minte că eu trăiesc și-l observ. Scoate cheia din buzunar, deschide, intră, și pe urmă trîntește ușa liniștit, ca și cum eu, primul lui născut, n-aș fi existat niciodată.

Dar mama ? Ce-ar fi fost s-o anunț într-o zi, eventual prin intermediul lui Micòl, că nu sînt mort ? Și chiar s-o revăd înainte de a pleca, de a dispărea definitiv din Ferrara, sătul de viața mea subterană ? De ce nu ? Era o idee.

Nu știu cît am rămas așa. Poate zece minute, poate mai puțin. În orice caz, îmi amintesc precis că în timp ce urcam din nou treptele (ușurat de greutatea bicicletei, mergeam acum repede) și pătrundeam din nou în galerie, mintea și imaginația îmi lucrau într-una. Dar mama ? mă întrebam. M-ar fi uitat și ea, ca toți ceilalți ?

În sfîrșit, m-am trezit din nou afară ; dar Micòl nu mai era acolo unde o lăsasem așteptîndu-mă ; punîndu-mi mîna dreaptă streașină la ochi ca să mă apăr de lumina soarelui, am văzut-o stînd iar călare pe zidul ce împrejmuia Barchetto del Duca.

Sta discutînd și parlamentînd cu cineva care aștepta la picioarele scării, de cealaltă parte a zidului, poate cu vizitiul Perotti, sau chiar cu profesorul Ermanno în persoană. Era limpede : observaseră scara sprijinită de zid

și surprinseseră mica ei evadare. Acum o invitau să coboare. Și ea nu se hotărî să-i asculte.

În sfîrșit s-a întors și m-a zărit pe creasta malului de pămînt. Și-a umflat atunci obrajii ca și cum ar fi spus :

— Uff ! În sfîrșit !

Și ultima ei privire, înainte de a dispare în spatele zidului (o privire surîzătoare și complice, întocmai ca la Templu, cînd mă spiona de sub *talèd*-ul patern) a fost pentru mine.

PARTEA A DOUA

I

Abia mult mai tîrziu, după aproape zece ani am reuşit să trec cu adevărat dincolo de zidul ce înconjura Barchetto del Duca, să mă strecor printre copacii şi prin luminişurile acelei imense păduri particulare şi să ajung pînă la *magna domus* şi la terenul de tenis.

Era în '38, la circa două luni de la promulgarea legilor rasiale. Îmi amintesc perfect : într-o după-amiază spre sfîrşitul lui octombrie, la cîteva minute după ce ne ridicasem de la masă, primisem un telefon de la Alberto Finzi-Contini. Era sau nu adevărat, mă întrebase fără nici un preambul (de notat că nu mai avusesem ocazia să schimbăm două vorbe de cel puţin cinci ani), era sau nu adevărat că eu şi „toţi ceilalţi" fusesem eliminaţi în bloc din club, prin intermediul unor scrisori semnate de vicepreşedintele şi secretarul clubului de tenis *Eleonora d'Este*, marchizul Barbicinti, că fusesem, cu alte cuvinte, „daţi afară" ?

Am dezminţit cu hotărîre : nu era adevărat, eu, cel puţin, nu primisem nici o scrisoare de acest fel.

Dar el a continuat ca şi cum ar fi socotit dezminţirea mea fără nici o valoare, sau ca şi cum, pur şi simplu, nu m-ar fi ascultat, propunîndu-mi să merg neapărat să joc tenis la ei acasă. Dacă mă mulţumeam cu un teren oarecare, de pămînt bătătorit — a repetat — cu un *out* mic, şi, mai ales, dat fiind că eu jucam, fireşte, mult mai bine, dacă „binevoiam să accept un schimb de mingi" cu el şi cu Micòl, ei s-ar fi simţit încîntaţi şi „onoraţi". Şi — adăugase — dacă problema mă interesa, puteam juca în toate după-amiezele. Azi, mîine, poimîine, inclusiv sîmbăta, bineînţeles, puteam veni cînd voiam, aducînd cu mine pe cine voiam. Lăsînd la o parte faptul că el mai rămînea la Ferrara încă vreo lună, două, întrucît cursurile de la Politehnica din Milano nu începeau înainte de

20 noiembrie (ca de obicei, Micòl lua lucrurile mai calm decît el, şi cum nu era înscrisă la zi şi, deci, nu trebuia să stea pe loc ca să cerşească semnături, cine ştie dacă mai reuşea să ajungă pe la Ca' Foscari anul acesta ?) nu vedeam ce zile splendide erau ? Ar fi fost o adevărată crimă să nu profităm de un asemenea timp.

A spus ultimile cuvinte cu mai puţină convingere ; ca şi cînd l-ar fi străfulgerat deodată un gînd mai puţin vesel sau o bruscă şi nemotivată senzaţie de plictiseală ar fi născut în el dorinţa să nu mă duc, să nu dau curs invitaţiei.

Am mulţumit, fără să promit nimic precis. De unde pînă unde telefonul acela ? mă întrebam cu uimire, punînd receptorul în furcă. În fond, de cînd el şi sora lui fuseseră trimişi să studieze în alt oraş (Alberto în '33, Micòl în '34, deci cam în perioada cînd profesorul Ermanno obţinuse de la Comunitate permisiunea de a restaura „pentru nevoile familiei şi cele ale eventualilor interesaţi" fosta sinagogă spaniolă, anexată clădirii Templului din strada Mazzini, astfel că banca din spatele nostru, la sinagoga italiană, rămăsese de atunci mereu goală), ne mai văzusem doar de cîteva ori, întotdeauna în fugă şi de departe. Ne înstrăinasem atît de mult în tot acest timp, încît atunci cînd într-o dimineaţă a lui '35, în gara din Bologna (urmam anul doi la Litere şi făceam în fiecare zi naveta cu trenul) un tînăr înalt, brun, palid, cu un *plaid* sub braţ şi un hamal încărcat de valize după el, îndreptîndu-se cu paşi mari spre rapidul de Milano gata de plecare, m-a izbit violent pe peronul de lîngă linia întîi, pe moment nici măcar nu l-am recunoscut pe Alberto Finzi-Contini. Ajuns la capătul trenului, se întorsese cerîndu-i hamalului să se grăbească, o privire distrată alunecase pe lîngă mine care tocmai voiam să protestez, şi el dispăruse în interiorul vagonului. Atunci — mă gîndeam — nici măcar nu simţise nevoia să mă salute. De unde atîta politeţe însinuantă acum ?

— Cine era ? m-a întrebat tata cînd am intrat din nou în sufragerie.

Rămăsese numai el în cameră. Şedea în fotoliu, lîngă aparatul de radio, în aşteptarea obişnuită şi chinuitoare a buletinului de ştiri de la două.

— Alberto Finzi-Contini.

— Cine ? Băiatul ? Cîtă cinste ! Şi ce vrea ?

Mă cerceta cu ochii lui albaştri, dezorientaţi, care pierduseră de mult orice speranţă de a-mi impune ceva, de a reuşi să ghicească la ce mă gîndeam. Ştia foarte bine — îmi spuneau ochii lui — că întrebările mă sîcîiau, că permanenta pretenţie de a se amesteca în viaţa mea particulară era indiscretă, nejustificată. Dar, pentru Dumnezeu, era doar tatăl meu ! Şi nu vedeam cît de mult îmbătrînise în ultimul an ? Mama şi Fanny erau femei, nu li se putea destăinui. Lui Ernesto cu atît mai puţin, era încă un copil. Şi atunci cu cine să vorbească ? Era posibil să nu înţeleg că avea nevoie de mine ?

I-am relatat printre dinţi despre ce era vorba.

— Şi te duci ?

Dar nu mi-a lăsat vreme să răspund. În clipa următoare, însufleţindu-se ca de fiecare dată cînd i se oferea posibilitatea să mă antreneze într-o conversaţie oarecare, cu atît mai bine dacă tema era politică, se şi pornise „să-mi facă tabloul situaţiei".

Din nefericire era adevărat — a început să recapituleze — la 22 septembrie trecut, după primul anunţ oficial din 9, toate ziarele publicaseră circulara suplimentară a Secretarului Partidului care vorbea de anumite „măsuri practice", a căror aplicare imediată împotriva noastră cădea în grija Federaţiilor provinciale. În viitor, rămînînd în vigoare interdicţia privitoare la căsătoriile mixte, excluderea oricărui tînăr aparţinînd rasei ebraice din toate şcolile de stat de orice grad şi categorie", ca şi scutirea lor de „marea onoare" a serviciului militar, noi (evreii) nu mai puteam insera necroloage în paginile ziarelor, nu mai puteam figura în cartea de telefon, nu mai puteam avea servitoare ariene, nu mai puteam frecventa nici un fel de „club". Şi totuşi...

— Sper că n-ai de gînd să-mi spui iar aceeaşi poveste, l-am întrerupt, clătinînd din cap.

— Ce poveste ?

— Că Mussolini e mai *bun* decît Hitler.

— Am priceput, am priceput. Trebuie, totuşi, să admiţi că Hitler e un nebun însetat de sînge, în timp ce Mussolini, o fi el machiavelic şi oportunist, dar...

L-am întrerupt din nou, fără să-mi pot reţine un gest de nerăbdare. Era sau nu era de acord — l-am întrebat puţin cam brutal — cu teza din articolul pe care i-l „pasasem" acum cîteva zile ?

Mă refeream la un articol publicat într-un număr vechi din *Nouvelle Revue Française*, o revistă din care păstram cu mare grijă cîteva colecții complete în camera mea. Lucrurile se petrecuseră astfel : nu mi-amintesc pentru care motiv mă purtasem grosolan cu tata. El se simțise jignit, se îmbufnase, și atunci, dornic să restabilesc cît mai repede relațiile normale, nu găsisem altceva mai bun decît să-l fac părtaș la ultima mea lectură. Măgulit de această dovadă de stimă, tata nu se lăsase rugat. Citise imediat, mai mult devorase, articolul subliniind foarte multe rînduri cu creionul și umplînd de note marginea paginilor. Și pentru el — îmi declarase explicit după aceea — scrierea „omului ăluia deștept care fusese prieten cu Lenin", constituise o adevărată revelație.

— Dar sigur că sînt de acord ! a exclamat mulțumit că mă vede dispus să încep o discuție, și, în același timp, deconcertat. E fără îndoială un excelent polemist. Ce limbă, cîtă vioiciune ! În stare să scrie articolul direct în franceză. Da, și a zîmbit orgolios, evreii ruși și polonezi nu sînt ei foarte simpatici, dar au avut întotdeauna un adevărat talent pentru limbile străine. Le au în sînge.

— Lasă limba în pace și urmărește ideea, i-am retezat-o scurt, cu un început de asprime profesională de care m-am căit imediat.

Articolul vorbea limpede, am urmat mai blînd. Capitalismul, în faza de expansiune imperialistă, nu poate să nu se arate intolerant față de toate minoritățile naționale, și, în special, față de evrei, care sînt minoritatea prin excelență. Și atunci, în lumina acestei teorii (să nu uităm că studiul era din '31, anul în care începuse adevărata ascensiune a lui Hitler) ce importanță putea să aibă faptul că Mussolini, ca om, ar fi fost mai bun ca Hitler ? Și, la urma urmelor, era în adevăr mai bun Mussolini, ca om ?

— Am înțeles, gata, am înțeles... repeta încet tata, în timp ce eu vorbeam.

Avea pleoapele coborîte și fața contractată într-un rictus de grea și dureroasă răbdare. În sfîrșit, cînd a fost sigur că nu mai aveam nimic de adăugat, mi-a pus o mînă pe genunchi.

Înțelesese foarte bine, a repetat încă o dată, ridicînd încet pleoapele. Să-i dau totuși voie să spună : după el, eu vedeam totul prea în negru, prea catastrofal.

De ce nu voiam să recunosc că, după comunicatul din 9 septembrie, şi chiar după circulara suplimentară din 22, lucrurile, cel puţin la Ferrara, îşi urmaseră cursul aproape ca înainte ? Foarte adevărat — a admis zîmbind cu tristeţe — în luna aceea din şapte sute cincizeci de membri ai Comunităţii noastre nu murise nici unul atît de important încît să merite un anunţ în *Corriere ferrarese* (muriseră numai două bătrînele la azilul de pe strada Vittoria : o Saralvo şi o Rietti ; şi ultima nici măcar nu era din Ferrara, venea dintr-un sat de pe lîngă Mantova, Sabionetta, Viadana, Pomponesco sau ceva asemănător). Să fim drepţi, cartea de telefon nu fusese retrasă de pe piaţă pentru a fi înlocuită cu o nouă ediţie, epurată ; pînă acum nici o servitoare, bucătăreasă, doică sau guvernantă din cele aflate mai de mult în slujba familiilor noastre nu-şi descoperise brusc o „conştiinţă rasială" şi nu se gîndise să-şi facă bagajele ; Clubul Comercianţilor unde, de peste zece ani, funcţia de vicepreşedinte era deţinută de avocatul Lattes — şi pe care el însuşi, după cum fără îndoială ştiam, continua să-l frecventeze zilnic, netulburat — nu pretinsese pînă astăzi nici un fel de demisii. Şi, pe urmă, Bruno Lattes, fiul lui Leone Lattes, fusese oare exclus din clubul de tenis ? Numai eu, fără să mă gîndesc de loc la fratele meu Ernesto care mă privea, bietul de el, cu gura căscată şi mă imita ca şi cînd cine ştie ce mare *haham*[1] aş fi fost, numai eu încetasem să mai trec pe la club ; şi făceam rău, să-i dau voie să-mi spună, făceam foarte rău închizîndu-mă, izolîndu-mă, nemaivăzînd pe nimeni şi ştergînd-o la Bologna de trei sau patru ori pe săptămînă cu scuza universităţii şi a navetei. (Nici măcar de Nino Bottecchiari, Sergio Pavani şi Otello Forti, care fuseseră pînă acum un an prietenii mei nedespărţiţi la Ferrara, nici măcar de ei nu mai voiam să ştiu, deşi ei, săracii, se putea spune că nu lăsau să treacă luna fără să nu-mi telefoneze cînd unul cînd altul.) Mai bine m-aş fi uitat la Bruno Lattes. După cît reieşea din cronica sportivă a lui *Corriere ferrarese*, nu numai că putuse participa reglementar la turneul popular, încă în curs de desfăşurare, dar la dublu mixt, jucînd în cuplu cu Adriana Trentini, fata aceea frumoasă, fiica inginerului şef al provinciei, mergea excelent : trecuseră uşor prin trei tururi

---

[1] Tăietor ritual.

și se pregăteau pentru semifinală. Nu, nu, orice se putea spune despre bunul Barbicinti : că, de exemplu, ținea prea mult la (modesta) lui viță nobilă și prea puțin la gramatica articolelor de propagandă în favoarea tenișului, pe care Federalul îi cerea să le scrie din cînd în cînd pentru *Corriere ferrarese*. Dar că era un om leal, de loc ostil față de evrei și foarte moderat ca fascist — și spunînd „fascist", vocea tatei a avut un tremur, un mic tremur timid — nu încăpea nici o îndoială și nici o discuție.

Cît privește invitația lui Alberto și, în general, comportamentul Finzi-Contini-lor, ce era cu toată această bruscă agitație, cu toată această nevoie aproape spasmodică de contacte ?

Fusese destul de curios ceea ce se întîmplase la Templu săptămîna trecută, de Roș ha-Șana[1] (ca de obicei eu nu vrusesem să merg, și încă o dată, dacă îi dădeam voie, făcusem foarte rău). Da, fusese destul de curios, tocmai cînd slujba era în toi și băncile erau mai ticsite de lume ca oricînd, iată-l deodată pe Ermanno Finzi-Contini cu soția și soacra lui, urmați de cei doi copii și de nelipsiții Herrera din Veneția — în sfîrșit, întregul trib, fără să se mai despartă bărbații de femei — făcîndu-și reintrarea solemnă la sinagoga italiană după cinci ani de disprețuitoare izolare în cea spaniolă ; și, pe deasupra, cu niște fețe satisfăcute și binevoitoare, ca și cum prin prezența lor ar fi avut de gînd să-i premieze și să-i ierte nu numai pe cei prezenți, ci întreaga Comunitate. Dar era limpede că atît nu fusese de ajuns. Culmea, ajungeau acum să invite lume la ei acasă : la Barchetto del Duca, unde din epoca Josettei Artom nici un concetățean și nici un străin nu pusese piciorul decît în ocazii de strictă necesitate. Și voiam să știu de ce ? Ei bine, pentru că erau evident mulțumiți de ceea ce se întîmpla ! Pentru că lor, *halti*, cum fuseseră întotdeauna (adversari ai fascismului, de acord, dar mai ales *halti) legile rasiale le făceau în fond plăcerea !* Și, cel puțin, dacă ar fi fost adevărați sioniști ! Cel puțin dacă ar fi profitat de situație, dat fiind că aici, în Italia și la Ferrara, se simțiseră întotdeauna atît de prost, atît de nelalocul lor, și ar fi plecat odată în *Ereț*[2]. Dar nu. Nu făcuseră niciodată mai mult decît să scoată din buzunar ceva

[1] Sărbătoarea anului nou.
[2] Patrie (ebr.).

bani pentru *Ereț*, ceea ce nu era deloc extraordinar. Dar groșul banilor preferaseră întotdeauna să-l cheltuiască pentru inutilități aristocratice : ca în '33, de pildă, cînd ca să găsească un *ehàl* și un *parochèt* demne să figureze în sinagoga lor personală (lucruri sefarde autentice, ce Dumnezeu, nu portugheze sau catalane sau provensale, ci spaniole și exact pe măsură !) ajunseseră cu mașina, și cu un camion Carnera după ei, tocmai pînă la Cherasco, în provincia Cuneo, un sat care pînă prin '10, sau aproape, fusèse sediul unei mici comunități ce se stinsese, și unde mai exista numai cimitirul, pentru că niște familii din Torino, originare de aici, Debenedetti, Momigliano, Terracini, continuau să-și îngroape în el morții. La vremea ei și Josette Artom, bunica lui Alberto și Micòl, aducea palmieri și eucalipți tocmai de la Grădina botanică din Roma, cea de la poalele colinei Gianicolo ; și pentru a putea trece comod carele, dar incontestabil că și din rațiuni de prestigiu, își obligase soțul, pe sărmanul Menotti, să lărgească atît de mult breșa din zidul ce înconjura Barchetto del Duca, încît ieșise o poartă de două ori mai mare decît oricare alta de pe bulevardul Ercole I d'Este. În realitate, tot făcînd colecții de lucruri, de plante, de orice, apare încetul cu încetul dorința de a face la fel și cu oamenii. Ei, dar dacă Finzi-Contini deplîngeau ghetto-ul (era evident că visau să-i vadă pe toți închiși iarăși în ghettou, și erau dispuși, în acest nobil scop, să împartă în loturi chiar Barchetto del Duca, pentru a face aici un fel de chibuț sub înaltul lor patronaj) n-aveau decît, erau liberi s-o facă. În orice caz, el va prefera întotdeauna Palestina. Sau chiar Alaska, Țara de Foc ori Madagascarul...

Era într-o marți. Nu știu de ce sîmbătă, la cîteva zile după aceea, am hotărît să fac exact invers de cum dorea tata. Nu cred că era vorba de obișnuitul mecanism de opoziție care-i împinge pe copii la nesupunere. Cred, mai degrabă, că ceea ce m-a îndemnat să scot dintr-un sertar, unde se odihneau de peste un an, racheta și costumul de tenis, a fost ziua luminoasă, aerul dulce și mîngîietor al unei prime după-amieze însorite de toamnă.

Este adevărat, însă, că între timp se petrecuseră mai multe lucruri.

Primul fusese că, la vreo două zile de la telefonul lui Alberto, deci joi, primisem în sfîrșit scrisoarea prin care „era acceptată“ retragerea mea din clubul de tenis *Eleo-*

nora d'Este. Scrisă la maşină, dar avînd în josul paginii impresionanta semnătură a N.H.[1] marchizului Ippolito Barbicinti, recomandata expres nu se pierde în consideraţii personale şi particulare. În cîteva rînduri foarte seci, imitînd prost stilul birocratic, mergea drept la ţintă : se limita să amintească „directivele precise date de Secretarul federal", declarînd absolut „inamizibilă" *(sic)* o ulterioară frecventare a clubului din partea „D.niei mele". (Fusese vreodată în stare marchizul Barbicinti să nu-şi condimenteze orice scriere cu cîte o neglijenţă ortografică? Se pare că nu. Dar de data aceea mi-a fost ceva mai greu ca de obicei să o notez şi să mă amuz.)

În al doilea rînd, a doua zi, vineri mi se pare, fusesem chemat încă o dată la telefon din *magna domus ;* dar de data aceasta nu de Alberto, ci de Micòl.

Urmase o lungă, foarte lungă conversaţie pe un ton de pălăvrăgeală firească, ironică şi împrăştiată (păstrarea acestui ton era mai ales meritul lui Micòl) ca între doi bătrîni studenţi între care existase, poate, ceva în copilărie, dar acum, după zece ani, nu mai supravieţuia decît dorinţa unei oneste, foarte oneste revederi.

— Cam de cît timp nu ne vedem ?

— De cinci ani, cel puţin.

— Şi cum mai arăţi ?

— Urîtă. O domnişoară bătrînă cu nasul roşu. Şi tu ? Apropo, am citit...

— Ce-ai citit ?

— Da, am citit în ziare că ai participat la Lictorialele de cultură şi artă de la Veneţia, acum doi ani. Ne face cinste ! Complimentele noastre ! Dar, de altfel, tu ai fost întotdeauna tare la italiană, încă din gimnaziu. Meldolesi era pur şi simplu *încîntat* de unele compuneri. Cred că ne-a adus chiar să citim cîteva.

— Să lăsăm ironiile la o parte. Tu ce faci ?

— Nimic. Ar fi trebuit să-mi iau licenţa în engleză, la Ca' Foscari, încă din iunie trecut. Dar pînă la urmă... în sfîrşit, cu mai puţină lene, să sperăm că o vom face anul acesta. Crezi că pe cei de la fără frecvenţă o să-i lase să termine *totuşi ?*

---

[1] Abreviere de la *Nobil Homo*, titlu de nobleţe.

— Îmi dau seama că-ţi pricinuiesc o mare durere, dar n-am nici cea mai mică îndoială. Ţi-ai ales tema ?

— A, asta da, despre Emily Dickinson, ştii, poeta aceea americană din secolul nouăsprezece, un fel de femeie teribilă... Dar ce să fac ? Ar trebui să stau tot timpul pe capul profesorului, să rămîn la Veneţia cîte două săptămîni în şir, în timp ce mie Perla Lagunei, după cîtva timp... În toţi anii n-am rămas decît minimul necesar. Şi pe urmă, sincer vorbind, studiul n-a fost niciodată partea mea forte.

— Mincinoasă ce eşti. Mincinoasă şi snoabă.

— Nu-i adevărat, *jur*. Şi în toamna asta mă simt mai puţin ca oricînd în stare să mă întorc acolo şi să stau cuminte. Decît să mă îngrop într-o bibliotecă, ştii ce mi-ar place să fac ?

— S-auzim.

— Închipuieşte-ţi : să joc tenis, să dansez şi să flirtez !

— Distracţii cît se poate de oneste, mă refer la dans şi la tenis, bineînţeles, pe care puteai foarte bine să ţi le oferi şi la Veneţia.

— Exact... cu guvernanta unchiului Giulio şi a unchiului Federico încontinuu pe urmele mele !

— Ei, nu, n-ai să-mi spui că nu puteai juca tenis. Eu, de exemplu, cum pot, iau trenul şi zbor la Bologna să...

— Poate zbori la iubită. Ei, hai, mărturiseşte.

— Nu, nu. La anul trebuie să-mi dau şi eu examenul de diplomă, încă nu ştiu dacă în istoria artei sau în italiană, dar cred că mai curînd în italiană. Şi cînd am chef, îmi ofer o oră de tenis. Ochesc un teren cu plată, pe Castello sau la Littoriale (îţi dai seama că sînt terenuri de zgură, roşii, cu duşuri calde, bar şi, în general, tot confortul...) şi nimeni nu poate spune nimic. De ce nu faci şi tu la fel la Veneţia ?

— Problema e că pentru a juca tenis şi a dansa, e nevoie de un *partner*, iar eu nu cunosc pe nimeni potrivit la Veneţia. Şi mai e ceva : Veneţia e splendidă, nu contest, dar eu nu mă regăsesc acolo. Mă simt dezrădăcinată, într-o stare de provizorat... aproape ca în străinătate.

— Dormi la unchi ?

— Te cred, dorm şi mănînc.

— Înţeleg. Oricum, îţi mulţumesc că n-ai venit acum doi ani la Ca' Foscari cînd au fost Lictorialele. Sincer. O socotesc cea mai neagră pagină din viaţa mea.

— De ce ? La urma urmei... În orice caz, trebuie să-ți spun că, totuși, știind că te prezinți, am avut o clipă amabila intenție de a alerga și eu să fac puțină *claque*... pentru culorile steagului... Dar, mai bine, spune-mi, îți mai amintești de Mura degli Angeli, atunci cînd ai rămas corijent la matematică ? Cred că plînseseși ca un vițeluș, săracul de tine, aveai niște ochi ! Vream să te consolez. Îmi trecuse prin minte chiar să te ajut să sari zidul și să intri în grădină. Dar din ce cauză n-ai mai intrat ? Știu că *nu* ai intrat dar nu-mi amintesc de ce.

— Pentru că ne-a surprins cineva exact în momentul cheie.

— A, da Perotti, *cîinele* de Perotti, grădinarul.

— Grădinarul ? Parcă era vizitiu.

— Grădinar, vizitiu, *chauffeur*, portar, de toate.

— Mai trăiește ?

— Oho !

— Dar cîinele, cîinele adevărat, cel care lătra ?

— Cine ? Jor ?

— Exact, danezul.

— E vioi și la fel de lătrător.

Repetase invitația fratelui („Nu știu dacă ți-a telefonat Alberto, dar de ce nu vii să bați puțin mingea la noi acasă ?“) însă fără să insiste și fără să facă nici o aluzie la scrisoarea marchizului Barbicinti. Nu a făcut aluzie decît la pura plăcere de a ne revedea după atîta timp și de a ne bucura împreună, în ciuda tuturor interdicțiilor, de tot ce mai rămăsese din toamna aceea minunată.

II

Nu fusesem invitat numai eu.

Cînd, în după-amiaza aceea de sîmbătă, am apărut la capătul bulevardului Ercole I d'Este venind dinspre Piazza della Certosa, căci ocolisem bulevardul Giovecca și centrul, am observat așteptînd la umbră în fața porții înalte a grădinilor Finzi-Contini un mic grup de tenismeni. Erau patru băieți și o fată, toți cu biciclete și, după cum mi-am dat imediat seama, obișnuiți ai clubului *Eleonora d'Este*. Spre deosebire de mine, erau în ținută de joc. Purtau pulovere extravagante și pantaloni scurți ; numai unul, un tip cu pipă, mai vîrstnic decît ceilalți, în jur de

douăzeci și cinci de ani, și pe care nu-l cunoșteam nici măcar din vedere, avea pantaloni lungi, albi, de in și o haină maro dintr-o țesătură de aba. Așteptînd să li se dea drumul, apăsaseră probabil de mai multe ori pe butonul soneriei de la intrare. Dar era limpede că fără nici un rezultat ; și acum, în semn de protest vesel, fără să le pese că atrăgeau atenția rarilor trecători, încetau din cînd în cînd să mai vorbească tare și să rîdă și începeau să sune ritmic, toți odată, din claxoanele bicicletelor.

Am frînat, tentat să fac calea-ntoarsă. Dar era prea tîrziu. Doi sau trei mă și remarcaseră, se opriseră din claxonat și mă priveau curioși. Unul din ei, în care, apropiindu-mă, l-am recunoscut pe Bruno Lattes, începuse chiar să-mi facă semne agitînd pe sus, cu un braț lung și slab, racheta de tenis. Voia să fie recunoscut (nu fusesem prieteni niciodată ; era cu doi ani mai mic decît mine, și nici măcar la Bologna, la Litere, nu ne întîlnisem prea des) și, în același timp, mă îndemna să mă apropii. M-am oprit chiar în fața lui.

— Bună ziua, am spus. De unde atîta afluență astăzi prin aceste locuri ? S-a terminat turneul ? Sau mă aflu în prezența unei bande de eliminați ?

Mă adresam tuturor și nimănui în mod special, probabil rînjind, cu mîna stîngă sprijinită de stejarul neted al porții, și fără să descalec de pe bicicletă. Îi observam pe rînd : Adriana Trentini cu frumosul ei păr arămiu lăsat liber pe spate și o pereche de picioare superbe, dar cu o piele prea albă care atunci cînd se încălzea se acoperea cu niște bizare pete roșii ; apoi tînărul taciturn, cu pipă, pantaloni de in și haină maro (cine era ? Nu era din Ferrara ! — mi-am spus imediat), încă doi băieți aproape necunoscuți pentru mine, mult mai tineri decît el și chiar decît Adriana, poate la liceu sau la institutul tehnic, care se „ridicaseră", deci, în anul din urmă cînd mă înstrăinasem treptat de toate cercurile din oraș ; și, în sfîrșit, Bruno, tot mai înalt și mai slab, tot mai asemănător prin carnația lui închisă la culoare cu un tînăr negru nervos și sensibil, în prada unei asemenea agitații încît reușea să mi-o transmită pînă și prin contactul ușor al roților din față de la biciclete.

Între mine și el avu loc acel rapid schimb de priviri de conivență pe care-l așteptasem cu nerăbdare și cu dez-

gust în acelaşi timp. Am adăugat, atunci, privindu-l intenţionat :

— Vreau să sper că înainte de a vă aventura să jucaţi în altă parte, i-aţi cerut voie *domnului* Barbicinti.

Necunoscutul care nu era din Ferrara, mirat, evident, de tonul meu sarcastic sau, poate, jenat, s-a mişcat încet lîngă mine. În loc să mă potolească, faptul m-a întărîtat şi mai mult.

— Ei, hai, nu mă lăsaţi în ignoranţă, am insistat. E vorba de o escapadă permisă sau de o simplă evaziune ?

— Ei, asta-i ! a izbucnit Adriana cu obişnuita ei nesocotinţă inocentă dar nu mai puţin agresivă. Nu ştii ce s-a întîmplat miercurea trecută, în timpul finalei de dublu mixt ? N-ai să-mi spui că nu ai fost, şi mai termină o dată cu veşnicele tale aere de Vittorio Alfieri. Te-am văzut în public, în timp ce jucam. Te-am văzut foarte bine.

— Nu eram eu, i-am replicat sec. Nu mai bat zona de cel puţin un an.

— Şi de ce, mă rog ?

— Pentru că eram sigur că într-o bună zi am să fiu dat afară. Şi nu greşeam : iată scrisoarea de concediere.

Am scos plicul din buzunarul hainei.

— Îmi închipui că ai primit şi tu una, am continuat adresîndu-mă lui Bruno.

Abia atunci a părut Adriana să-şi aducă aminte că eram în aceeaşi situaţie cu tovarăşul ei de dublu. A fost în mod vizibil neplăcut impresionată, dar perspectiva de a-mi putea comunica ceva important, ceva de care era evident că nu ştiam nimic, a lăsat în urmă orice alt gînd.

Se întîmplase un lucru foarte „antipatic" — a început să-mi povestească în timp ce unul din băieţi apăsa iar pe butonul mic, ascuţit, din corn negru al soneriei de la intrare. Poate că nu ştiam, dar ea şi Bruno, în cadrul turneului care tocmai se încheiase la clubul de tenis, ajunseseră pur şi simplu în finală ; rezultat la care nici ea nici Bruno nu se gîndiseră absolut niciodată că ar fi putut cel puţin să viseze. Ei bine, întîlnirea decisivă era în plină desfăşurare şi lucrurile începuseră să ia cea mai incredibilă întorsătură (pe cuvînt de onoare, ceva să nu-ţi vină să crezi : Désirée Baggioli şi Claudio Montemezzo, doi aşi puşi în dificultate de un cuplu de amatori, pierzînd primul set cu zece la opt şi pe punctul de a-l începe prost şi pe al doilea !), cînd, deodată, din iniţiativa marchizului

Barbicinti care era arbitru, partida fusese întreruptă. Erau orele şase şi nu se mai vedea prea bine, de acord. Dar în orice caz, nici aşa de rău ca să nu se mai poată juca măcar încă două *games !* Ce Dumneze, aşa se procedează ? La scorul de patru jocuri la două în setul doi al unei întîlniri atît de importante nu ai dreptul, pînă la proba contrară, să te apuci să strigi „gata“ !, să intri pe teren cu braţele ridicate, să declari partida întreruptă „prin căderea întunericului“, şi să o amîni pentru a doua zi după-amiază. De altfel, fusese clar că marchizul nu era de bună credinţă. Chiar dacă nu l-ar fi văzut ea însăşi conversînd foarte animat, încă de la sfîrşitul primului set, cu veninosul de Gino Cariani, secretarul G.U.F.[1] (se retrăseseră ceva mai la o parte, lîngă vestiare), iar Cariani, ca să nu bată la ochi, probabil, sta cu spatele la teren, ca şi cum ar fi spus : „Jucaţi voi, jucaţi, nu vorbim de voi“, ar fi fost de ajuns să vadă faţa marchizului în momentul cînd se aplecase să deschidă portiţa de la intrarea pe teren, o faţă palidă şi răvăşită cum nu mai văzusem niciodată la el, ca să priceapă că numita „cădere a întunericului“ era un simplu pretext, o scuză jalnică. De altfel, mai exista vreo îndoială ? De partida întreruptă nici vorbă nu mai fusese, fiindcă Bruno primise a doua zi dimineaţă aceeaşi recomandată pe care o primisem şi eu ; confirmînd întru totul acest lucru. Iar ea, Adriana, fusese atît de dezgustată de toată treaba aceea — şi, mai ales, atît de indignată de prostul gust de a amesteca sportul cu politica — încît jurase să nu mai pună piciorul la *Eleonora d'Este.* Aveau ceva împotriva lui Bruno ? Dacă aveau, să-i fi interzis să se înscrie la turneu. Să-i fi spus franc : „Cum lucrurile stau aşa-şi aşa, sîntem dezolaţi dar nu putem accepta înscrierea dumitale“. Dar turneul o dată început, ba chiar terminat, şi el la un pas să cîştige una din probe, nu trebuiau sub nici o formă să se comporte aşa cum se comportaseră. Patru la doi ! Ce porcărie ! O porcărie demnă de zuluşi, nu de nişte oameni civilizaţi !

Adriana Trentini se înfierbîntase, vorbea din ce în ce mai însufleţit şi Bruno intervenea, uneori, cu amănunte noi.

---

[1] Grupul Universitar Fascist.

După el, partida fusese întreruptă mai ales din vina lui Cariani, de-la care, dacă îl cunoşteai, îţi dădeai seama că nu te puteai aştepta la altceva. Era mai mult decît evident : o „aschimodie“ ca el, cu un piept de tuberculos şi nişte oscioarele de pui, al cărui unic gînd, din prima clipă cînd îşi făcuse intrarea în G.U.F. fusese cariera, drept care nu scăpa nici o ocazie, în public sau în particular, de a face sluj în faţa Federalului (nu-l văzusem la Caffé della Borsa, în cele cîteva rînduri cînd reuşise să se aşeze la măsuţa „bătrînelor canalii din *Bombamano* ? [1] Se umfla în pene, profera tot soiul de înjurături şi vorbe mai mari decît el, dar cum îi dădeau peste bot consulul Bolognesi, Sciagura [2] sau altă căpetenie din grup, cum îşi băga coada între picioare şi era în stare, ca să fie iertat şi să le intre iarăşi sub piele, de serviciile cele mai umilitoare: să alerge de pildă, la tutungiul de sub porticul Teatrului Municipal ca să cumpere un pachet de *Giubek* pentru Federal, ori să telefoneze acasă la Sciagura ca să-i anunţe nevestei-spălătorese apropiata reîntoarcere a marelui bărbat, şi alte asemenea lucruri) ; punea capul că un vierme ca ăsta n-ar fi lăsat să-i scape ocazia de a se împăuna din nou înaintea Federaţiei ! Marchizul Barbicinti era cine era ; un domn distins, nu încape îndoială, dar cam la pămînt în materie de autonomie a carburantului, şi nici de departe un erou. Dacă-l lăsau să conducă în continuare clubul de tenis, o făceau pentru că se prezenta bine şi, mai ales, pentru numele său care în mintea lor era, probabil, un fel de oglindă de ademenit ciocîrliile. Aşa că pentru Cariani fusese o simplă joacă să-l facă pe bietul N. H. să tremure ca varga de frică. Probabil că-i spusese : „Şi mîine ? V-aţi gîndit, marchize, la seara de mîine, cînd Federalul va veni la bal şi se va trezi că premiază un... Lattes, cu ditamai cupa de argint şi cu un salut roman pe deasupra ? În ce mă priveşte, prevăd un scandal enorm. Plus neplăcerile, o sumă întreagă de neplăceri viitoare. În locul dumneavoastră, dat fiind că începe să se lase întunericul, n-aş mai sta pe gînduri şi aş întrerupe partida.“ Nu mai trebuise nimic altceva, „garantat mie-n sută“, ca să-l hotărască pe celălalt să dea năvală pe teren la modul acela penibil şi grotesc.

---

[1] Numele unei bande fasciste de şoc.

[2] În traducere, Pacoste.

Adriana şi Bruno încă nu terminaseră bine să mă pună la curent cu toate aceste evenimente (la un moment dat, Adriana găsise chiar prilejul să mă prezinte tînărului străin : un anume Malnate, Giampiero Malnate, din Milano, chimist, numit de curînd la una din noile fabrici de cauciuc sintetic din Zona industrială), cînd poarta fusese în sfîrşit deschisă. În prag apăruse un om cam de şaizeci de ani, gros şi viguros, cu un păr cenuşiu tăiat scurt căruia soarele de două şi jumătate, ţîşnind în valuri prin tăietura verticală a uşii, îi smulgea reflexe metalice, şi mustăţi tot scurte şi tot cenuşii sub un nas cărnos şi violaceu ; nas şi mustăţi care m-au făcut să mă gîndesc puţin la Hitler. Era chiar Perotti, bătrînul Perotti, grădinar, vizitiu, *chauffeur*, portar, de toate, cum spusese Micòl. Nu se schimbase de loc de pe vremea lui *Guarini* cînd, aşezat pe capră, aştepta impasibil ca peştera aceea întunecoasă, ameninţătoare care-i înghiţise pe „domnişorii“ lui cei neînfricaţi şi surîzători, să se deschidă, în sfîrşit, şi să-i redea la fel de senini şi de siguri pe ei trăsurii lăcuite şi nichelate, toată numai cristale, stofe pluşate şi lemn de esenţă scumpă — semănînd în adevăr cu un receptacul preţios — pe care numai el avea datoria să o păstreze şi să o conducă. La fel ca odinioară, ochii mici, pătrunzători, şi ei tot cenuşii, scînteind de o isteţime dură, ţărănească, rîdeau cu bunătătate sub sprîncenele dese, aproape negre. Dar acum de ce oare ? Că ne lăsase să aşteptăm cel puţin zece minute ? Sau de el însuşi, pentru că se prezentase într-o jiletcă în dungi şi cu mănuşi albe de in nou-nouţe, inaugurate, poate, cu această ocazie ?

Am intrat, întîmpinaţi, după ce priceputul Perotti închisese poarta cu o izbitură puternică, de lătratul greu al lui Jor, „arlechinul“ în alb-negru. Danezul venea spre noi pe aleea din faţă, într-un trap obosit şi cu un aer cît se poate de paşnic. Totuşi, Bruno şi Adriana au tăcut subit.

— Sper că nu muşcă, a spus temătoare Adriana.

— Nu vă faceţi griji, domnişoară, a răspuns Perotti. Cu trei sau patru dinţi cîţi i-au mai rămas, ce să mai muşte, săracul ? Poate mămăligă...

Şi în timp ce decrepitul Jor, oprit în mijlocul aleii într-o poză sculpturală, ne fixa intens cu doi ochi de gheaţă, fără expresie, unul albastru închis şi celălalt albastru deschis, Perotti a început să se scuze. Îi părea rău că ne făcuse să aşteptăm. Dar nu era vina lui, era curentul elec-

tric care se întrerupea uneori (noroc că domnişoara Micòl îşi dăduse seama, şi îl trimisese imediat să vadă dacă nu cumva venisem) şi pe urmă mai era, din păcate, distanţa de aproape o jumătate de kilometru. El cu bicicleta nu ştia să meargă, dar cînd domnişoara Micòl îşi punea ceva în cap...

A suspinat, a ridicat ochii spre cer şi a zîmbit din nou, cine ştie de ce, descoperind între buzele subţiri o dantură cu totul diferită de cea a danezului, una solidă şi intactă; între timp ne arăta cu braţul aleea, care, după vreo sută de metri, se înfunda într-un desiş de belşiţă. Chiar şi cu bicicleta — ne-a atras el atenţia — tot îţi trebuiau trei sau patru minute pînă să ajungi la „palat".

III

Sezonul a fost într-adevăr un noroc. Zece sau douăsprezece zile timpul a rămas splendid, nemişcat într-un fel de magică suspendare, de dulce imobilitate luminoasă şi cristalină, pe care o au, uneori, toamnele noastre. În grădină era cald ca vara. Cine avea chef, putea juca tenis pînă la cinci şi jumătate sau chiar mai tîrziu, fără teamă că umezeala atît de puternică în serile dinspre noiembrie va slăbi corzile rachetelor. Fireşte că la ora aceea, pe teren nu se mai vedea aproape de loc. Totuşi, lumina care, în spatele nostru, mai aurea încă Mura degli Angeli cu pantele lui ierboase, pline, mai ales duminica, de o mulţime îndepărtată — băieţi care băteau mingea, doici tricotînd aşezate lîngă cărucioare, militari cu bilet de voie, perechi de îndrăgostiţi în căutarea unui loc unde să se poată îmbrăţişa — lumina aceea ultimă te invita să continui, să insişti în nişte schimburi de mingi făcute mai mult pe orbeşte, dar asta nu avea nici o importanţă. Ziua încă nu se sfîrşise, aşa că merita să mai rămîi puţin.

Reveneam în fiecare după-amiază, la început anunţînd printr-un telefon, apoi fără ; şi mereu aceiaşi, cu excepţia, uneori, a lui Giampiero Malnate, care îl cunoscuse pe Alberto la Milano în '33, şi, contrar a ceea ce crezusem în prima zi întîlnindu-l în faţa porţii parcului Finzi-Contini, nu numai că nu-i mai văzuse niciodată pînă atunci pe cei patru băieţi cu care era, dar nu avusese nimic de împărţit nici cu Clubul de Tenis *Eleonora d'Este*, nici cu

vicepreşedintele şi secretarul său, marchizul Ippolito Barbicinti. Zilele erau mult prea frumoase şi mult prea ameninţate de iarna iminentă. A pierde măcar una, ni se părea o adevărată crimă. Fără să ne fi dat vreodată întîlnire, soseam toţi în jurul lui două, imediat după masă. La început ni se întîmpla adesea să ne adunăm în faţa porţii, ca în prima zi, aşteptînd ca Perotti să ne deschidă. Mai tîrziu, însă, peste vreo săptămînă, între casă şi poartă s-a stabilit o legătură prin dictafon, deschiderea se făcea de la distanţă, intrarea în grădină nu mai constituia o problemă, aşa că ajungeam acum rînd pe rînd, cum se nimerea. Eu, unul, n-am lipsit în nici o după-amiază ; nici măcar pentru una din obişnuitele mele evadări la Bologna. Dar, dacă-mi amintesc bine, nici ceilalţi : nici Bruno Lattes, nici Adriana Trentini, nici Carletto Sani, nici Tonino Collevatti, cărora li se adăugaseră în ultimele zile, pe lîngă fratele meu Ernesto, încă trei sau patru băieţi şi fete. Singurul care, aşa cum spuneam, venea mai puţin regulat era „dom" Giampiero Malnate (Micòl a fost cea care a început să-i spună astfel şi foarte repede formula a devenit generală). Trebuia să ţină seama de orarul fabricii care, e drept, nu era prea sever — ne-a mărturisit o dată dat fiind că la întreprinderea unde lucra el, o întreprindere impusă de regim firmei Montecatini pe vremea „nedreptelor sancţiuni"[1] şi menţinută, apoi, exclusiv din considerente de propagandă, nu se produsese pînă atunci nici măcar un kilogram de cauciuc sintetic, dar orarul era, totuşi, orar. În orice caz, absenţele lui nu durau niciodată mai mult de două zile în şir. Pe de altă parte, era şi singurul care, în afară de mine, nu arăta că ar ţine excesiv de mult să joace tenis (adevărul e că juca destul de prost), mulţumindu-se mai degrabă, cînd apărea pe la cinci, de la laborator, cu bicicleta, să arbitreze o partidă , sau să se aşeze de o parte trăgînd din pipă şi conversînd cu amicul Alberto.

Gazdele noastre erau, însă, şi mai harnice decît noi. Puteam pica extrem de devreme, cînd îndepărtatul orologiul din piaţă nici nu bătuse încă de două, dar oricît de devreme am fi sosit, eram siguri că îi găsim pe teren ; numai că acum nu mai jucau între ei, ca în sîmbăta aceea în

---

[1] Boicotul economic organizat de Liga Naţiunilor împotriva Italiei care atacase Abisinia.

care năvălisem în poiana din spatele casei, unde se afla terenul, ci controlau ca totul să fie în ordine, plasa pregătită, terenul bine nivelat şi stropit, mingile în bune condiţii, sau făceau plajă întinşi pe două şezlonguri, cu pălării mari de pai pe cap. Ca gazde, nici nu s-ar fi putut comporta mai bine. Deşi era clar că, privit ca un pur exerciţiu fizic, ca sport, tenisul îi interesa numai pînă la un anumit punct, rămîneau acolo pînă la sfîrşitul ultimei partide — aproape întotdeauna amîndoi, şi absolut întotdeauna unul sau celălalt — fără să-şi ia niciodată rămas bun înainte sub pretextul unei obligaţii, al unor treburi urgente sau al unei indispoziţii. Ba, uneori, chiar ei erau cei care, într-un întuneric aproape complet, insistau să jucăm „ultimele mingi !“ şi îl împingeau înapoi pe teren pe cel care tocmai voia să-l părăsească.

Terenul, aşa cum observaseră încă din prima zi, Carletto Sani şi Tonino Collevatti, nu se putea spune că era cine ştie ce.

Ca nişte bravi cunoscători de cincisprezece ani, deci prea tineri ca să fi călcat şi pe alte terenuri de joc în afara celor ce constituiau, pe bună dreptate, mîndria marchizului Barbicinti, ei se porniseră imediat, fără nici o grijă de a coborî vocea pentru a nu fi auziţi de stăpînii casei, să înşire lista defectelor „cîmpului de cartofi“ (aşa se exprimase unul din ei, strîmbînd dispreţuitor din buze). Respectiv : aproape deloc *out*, mai ales în spatele liniilor de fund ; teren alb şi prost nivelat, care la cea mai mică ploaie se transforma într-o mlaştină ; fără gard viu lîngă plasele metalice.

Numai că nici nu terminaseră bine partida (Micòl nu reuşise să-şi împiedice fratele să o ajungă din urmă făcînd cinci egal, şi se opriseră aici) că Micòl şi Alberto se luaseră aproape la întrecere, grăbindu-se să denunţe ei înşişi aceleaşi defecte, fără nici o umbră de reticenţă, ba aş spune chiar cu un fel de sarcastic entuziasm autoflagelant. Ei, da — spusese veselă Micòl, ştergîndu-şi cu un prosop faţa înfierbîntată — pentru persoane ca noi, obişnuite cu terenurile roşii de la *Eleonora d'Este,* trebuia să fie tare greu să ne simţim bine pe „cîmpul lor de cartofi“ plin de praf! Şi *out*-ul ? Cum vom face să jucăm cu un spaţiu atît de mic în spate ? Oh, săracii de noi, în ce prăpastie de decadenţă ne prăbuşisem ! În ce o privea pe ea, însă, avea conştiinţa curată. De infinite ori îi spusese lui papà că

trebuie să se hotărască o dată să mute cel puțin cu trei metri plasele metalice din fund și cu doi pe cele laterale. Dar degeaba ! Cu mentalitatea lui tipică de agricultor, pentru care însemna să prăpădești pămîntul dacă nu-l însămînțezi cu ceva, papà șovăia mereu ; contînd și pe faptul că ea și Alberto jucaseră de cînd erau mici pe o asemenea tarla și, deci, puteau continua să joace foarte bine și acum, cînd erau mari. Dar acum era cu totul altfel; acum aveau oaspeți, „iluștri oaspeți", de aceea își va relua sarcina cu energie sporite, torturîndu-l și plictisindu-l atît de tare pe „căruntul ei părinte", încît aproape nouăzeci și nouă la sută în primăvara viitoare ea și Alberto vor fi în măsură să ne ofere, în sfîrșit, „ceva demn". În tot acest timp zîmbea cu o ironie fățișă. Așa că nouă nu ne mai rămăsese altceva decît să desmințim în cor, să-i asigurăm că totul era admirabil, că terenul nu conta și, la urma urmelor, nu era deloc prost, și să exaltăm în schimb cadrul, parcul, în fața căruia — cum spunea Bruno Lattes chiar în clipa cînd, suspendînd „sfidarea pe viață și pe moarte", Micòl și Alberto ne ieșiseră în întîmpinare — supraviețuitoarele parcuri urbane particulare, inclusiv cel al ducelui Massari, păleau decăzînd la rangul unor domestice grădinițe burgheze.

Dar, în realitate, terenul de tenis nu era deloc „demn" și pe lîngă asta, fiind numai unul, ne obliga la tururi de odihnă mult prea lungi. Așa că fix la orele patru în fiecare după-amiază, poate mai ales în scopul ca cei doi liceeni din eterogenul nostru grup să nu aibă motiv să plîngă după orele mult mai intense, sub raport sportiv, pe care le-ar fi putut petrece sub aripa ocrotitoare a marchizului Barbicinti, iată-l apărînd invariabil pe bătrînul Perotti, cu gîtul taurin încordat și roșu din cauza tăvii mari din argint pe care o purta în mîinile înmănușate.

Era o tavă arhiplină : cu pîinițe cu unt și sardele, cu somon afumat, cu caviar, cu ficat de gîscă, cu șuncă de porc, cu mici *vol-auvent* umplute cu tocătură de pui în sos alb ; cu minuscule patiserii *buricchi* ieșite, fără îndoială, din renumita prăvălioară Cașer de pe strada Mazzini, pe care doamna Betsabea, celebra doamnă Betsabea (Da Fano) o conducea de cîteva decenii, spre deliciul și gloria concetățenilor săi. Și nu era totul. Bunul

Perotti mai avea încă de aranjat conţinutul tăvii pe măsuţa de nuiele special pregătită în faţa portiţei laterale a terenului, sub o umbrelă largă în dungi albastre şi roşii, cînd sosea una din fiicele lui, Dirce sau Gina, amîndouă aproape de aceeaşi vîrstă cu Micòl şi amîndouă servind „în casă". Dirce făcînd pe camerista şi Gina pe bucătăreasa (cei doi băieţi, Titta şi Bepi, primul mergînd pe treizeci, al doilea de optsprezece ani, aveau grijă de parc în dubla funcţie de grădinari şi cultivatori de zarzavaturi ; şi nu reuşisem decît să-i zărim, uneori, de la distanţă, aplecaţi asupra lucrului şi fulgerîndu-ne, cînd treceam pe biciclete, cu o privire albastră şi ironică). Fata trăgea după ea pe poteca dintre *magna domus* şi teren un cărucior cu roţile de cauciuc, plin de carafe, ibrice, pahare şi ceşti. Iar în ibricele din porţelan şi dintr-un preţios aliaj de costior şi mercur se găsea ceai, lapte, cafea ; în carafele aburinde din cristal de Boemia limonadă, suc de fructe, *Skiwasser :* o băutură răcoritoare compusă din apă şi sirop de zmeură în părţi egale, cărora li se adăugau o felie de lămîie şi cîteva boabe de strugure, băutură pe care Micòl o prefera tuturor celorlalte şi de care era deosebit de mîndră.

Oh, acel *Skiwasser !* În pauzele jocului, după ce muşca dintr-o pîiniţă aleasă întotdeauna, nu fără oarecare ostentaţie de anticonformism religios, dintre cele cu şuncă de porc, Micòl da pe gît cîte un pahar întreg din scumpa ei „băuturoaie", îndemnîndu-ne într-una, să luăm şi noi „în cinstea", spunea ea rîzînd, „a defunctului imperiu austro-ungar". Ne povestise că reţeta îi fusese dată chiar în Austria, la Offgastein, în iarna lui '34, singura iarnă în care ea şi cu Alberto „se coalizaseră", reuşind să plece singuri la ski pentru cincisprezece zile. Şi, cu toate că *Skiwasser*-ul, aşa cum îl arăta numele, era o băutură de iarnă, motiv pentru care ar fi trebuit servit fierbinte, erau oameni în Austria care continuau să-l bea şi vara, în „versiunea" rece şi fără lămîie ; şi, în acest caz îl numeau *Himbeerwasser.*

Dar să luăm notă — adăugase cu o emfază comică, ridicînd degetul — boabele de struguri „lucrul cel mai important !" le introdusese ea, din proprie iniţiativă, în clasica reţetă tiroleză. Fusese ideea sa, ţinea la ea, şi nu era nimic de rîs aici. Strugurii reprezentau contribuţia

particulară a Italiei la sfînta și nobila cauză a *Skiwasser*-ului, sau, mai exact, „varianta lui italiană“, ca să nu spunem ferrareză, ca să nu spunem... etcetera etcetera“.

IV

Înainte de a începe să apară și ceilalți membri ai familiei a fost nevoie să mai treacă timp.

Dar, legat de aceasta, chiar în prima zi se petrecuse un fapt curios și amintindu-mi de el pe la jumătatea lui septembrie, cînd încă nu se arătaseră nici profesorul Ermanno nici doamna Olga, începusem să-i bănuiesc pe toți cei numiți de Adriana Trentini „aripa în vîrstă“ de hotărîrea unanimă de a se ține departe de tenis ; poate, cine știe, pentru a nu ne stînjeni, sau pentru a nu strica, prin prezența lor, niște primiri care de fapt nu erau primiri ci simple reuniuni tinerești în grădină.

Faptul curios se petrecuse la început, puțin după ce ne luasem rămas bun de la Perotti și Jor, rămași să ne privească în vreme ce ne îndepărtam cu bicicletele pe aleea de la intrare. După ce trecuse peste canalul Panfilio pe un pod ciudat și masiv din bîrne negre, patrula noastră ciclistă ajunsese cam la vreo sută de metri distanță de solitara siluetă neogotică a *magnei domus* sau, ca să fim mai exacți, de esplanada din față, tristă, aflată complet în umbră, cînd atenția tuturor fusese atrasă de două persoane imobile în mijlocul ei : o bătrînă doamnă așezată într-un fotoliu, rezemată de un morman de perne, și o tînără blondă și înfloritoare, cu un aer de cameristă, stînd dreaptă, în picioare, la spatele ei. Cum ne zărise venind, doamna fusese scuturată de un fel de tremur. Apoi se apucase să facă largi semne cu brațele, care voiau să spună că nu, nu trebuia să mergem mai departe, să venim adică spre locul unde sta ea, fiindcă acolo era numai și numai casa, ci să o luăm la stînga pe o potecă ascunsă sub o boltă de trandafiri agățători pe care ne-o arăta ea și la capătul căreia (Micòl și Alberto jucau deja ; din locul unde eram nu auzeam pocnetul regulat pe care îl făceau rachetele lovind mingea ?) am fi dat automat peste terenul de tenis. Era doamna Regina Herrera, mama doamnei Olga. O recunoscusem imediat după albul deosebit de intens al părului bogat, strîns într-un conci rotund la ceafă,

păr pe care în copilărie îl admirasem la Templu de fiecare dată cînd izbuteam să-l zăresc prin grilajul balconului rezervat femeilor. Își agita brațele cu o energie nervoasă, făcînd în acelşi timp semn fetei, care era Dirce, să o ajute să se ridice ; se plictisise de stat acolo, voia să intre din nou în casă. Şi camerista se supusese pe loc ordinului, plină de solicitudine.

Totuşi, într-o seară, împotriva oricărei aşteptări, au apărut profesorul Ermanno şi doamna Olga în persoană. Aveau aerul că se întorc dintr-o lungă plimblare prin parc şi trec pe la terenul de tenis din întîmplare. Se ţineau de braţ. El, mai scund decît soţia, şi adus de spate, mult mai mut decît era cu zece ani în urmă, în epoca discuţiilor noastre şoptite de la o bancă la alta din sinagoga italiană, purta una din obişnuitele sale haine uşoare din pînză deschisă la culoare, o panama cu panglică neagră lăsată peste lentilele groase ale *pince-nez*-ului, şi se sprijinea într-un baston de bambus. Doamna, toată în negru, ducea în braţe un buchet imens de crizanteme, cules în timpul plimbării din cine ştie ce colţ depărtat al grădinii. Le strîngea la piept uşor oblic, cuprinzîndu-le cu braţul drept într-un gest aproape matern, de gingaşă posesiune. Deşi se ţinea încă dreaptă, cu un cap mai înaltă decît soţul ei, părea şi ea foarte îmbătrînită. Părul i se făcuse cenuşiu de tot, un cenuşiu urît, mort. Sub fruntea osoasă şi proeminentă ochii negri scînteiau, însă, cu aceeaşi ardoare fanatică şi tristă din totdeauna.

Cei care stăteau în jurul umbrelei s-au ridicat iar cei care jucau, s-au întrerupt.

— Nu vă deranjaţi, nu că deranjaţi, a spus profesorul cu vocea lui muzicală, amabilă. Vă rog, nu vă deranjaţi. Continuaţi jocul.

Fireşte că nu a fost ascultat. Micòl şi Alberto, mai ales Micòl, s-au grăbit să ne prezinte. Pe lîngă nume şi pronume, ea zăbovea asupra amănuntelor ce bănuia că ar putea trezi interesul tatălui în primul rînd, studiile şi ocupaţia. Începuse cu mine şi cu Bruno Lattes, vorbind cînd de unul cînd de altul pe un ton detaşat, cu o pronunţată obiectivitate, ca şi cum ar fi vrut să-l reţină pe tatăl ei de la orice eventual semn de recunoaştere şi de preferinţă specială. Eram „cei doi literaţi ai bandei", doi tipi „grozavi". A trecut pe urmă la Malnate, glumind pe seama „rarei" lui pasiuni pentru chimie, care-l împinsese să pă-

răsească o metropolă atît de plină de resurse ca Milano (*„Milàn l'é gn gran Milàn !)* [1] pentru a veni să se îngroape într-un „orăşel" de talia Ferrarei.

— Lucrează în zona industrială, a explicat simplu şi serios Alberto. Într-o întreprindere a lui Montecatini.

— Ar trebui să fabrice cauciuc sintetic, a reluat Micòl, dar se pare că pînă acum n-au prea reuşit.

Temîndu-se probabil că ironiile fiicei l-ar fi putut răni pe străinul specialist în chimie, profesorul s-a grăbit să intervină.

— Dumneavoastră aţi fost coleg de universitate cu Alberto, nu-i aşa ? a întrebat el, adresîndu-se direct lui Malnate.

— Da, sigur, într-un fel, a confirmat acesta din urmă. Adevărul e că eram cu trei ani înaintea lui şi la altă facultate. Dar chiar aşa ne-am înţeles foarte bine.

— Da, da, ştiu. Fiul meu ne-a vorbit adesea de dumneavoastră. Ne-a spus că a fost de mai multe ori în casa dumneavoastră şi că părinţii dumneavoastră i-au arătat o atenţie plină de amabilitate. Vreţi să le mulţumiţi în numele nostru cînd îi revedeţi ? Pînă atunci sîntem foarte fericiţi să vă avem în casa noastră. Şi mai veniţi, ...puteţi veni ori de cîte ori doriţi.

S-a întors spre Micòl şi a întrebat-o arătînd spre Adriana :

— Şi domnişoara, cine este ? O Zanardi, dacă nu greşesc. Sau mă înşel ?

Conversaţia s-a lungit astfel pînă ce s-a terminat complet cu toate prezentările, inclusiv cu cele ale lui Carletto Sani şi Tonino Collevatti, definiţi de Micòl ca două „speranţe" ale tenisului ferrarez. La sfîrşit, profesorul Ermanno şi doamna Olga care rămăsese în tot acest timp alături de soţ fără să spună nimic, limitîndu-se să zîmbească, din cînd în cînd, cu bunăvoinţă, s-au îndepărtat la braţ în direcţia casei.

Deşi profesorul îşi luase rămas bun printr-un cordial „la revedere", nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să ţină prea mult cont de promisiune.

Şi totuşi, în duminica următoare, tocmai cînd Adriana Trentini şi Bruno Lattes pe de o parte, Désirée Baggioli şi Claudio Montemezzo pe de alta îşi disputau pe teren, în-

---

[1] Milano este marele Milano (dial. milanez).

tr-o angajare totală, o partidă al cărei rezultat, potrivit declarațiilor Adrianei, inițiatoarea și organizatoarea ei, ar fi trebuit să-i recompenseze pe ea și pe Bruno „cel puțin moral“ de farsa urîtă pe care le-o jucase marchizul Barbicinti (dar, de data aceasta, lucrurile nu mai păreau să meargă la fel ; Adriana și Bruno pierdeau destul de net) iată, pe la sfîrșitul întîlnirii, apărînd deodată de pe poteca trandafirilor agățători toți membrii „aripei în vîrstă“, unul după altul. Formau un mic cortegiu. În frunte, profesorul Ermanno și doamna. Urmau, la distanță, unchii Herrera din Veneția : unul, cu țigara între buzele groase și răsfrînte, cu mîinile la spate, privind în jur cu aerul ușor încurcat al orășeanului nimerit fără voie la țară ; celălalt la cîțiva metri în urmă, ținînd-o de braț pe doamna Regina și potrivindu-și pasul după cel foarte încet al mamei. Dacă ftiziologul și inginerul erau la Ferrara — îmi spuneam — trebuiau să fi venit pentru o solemnitate religioasă. Dar care ? După Roș ha-Șana ce căzuse în octombrie, nu-mi aminteam de altă sărbătoare toamna. Să fie Succoth ? [1] Poate. Dacă nu cumva foarte probabila concediere a inginerului Federico era cea care sugera convocarea unui consiliu de familie extraordinar...

S-au așezat cuminți, aproape fără să facă nici un zgomot. Cu excepția doamnei Regina. În momentul cînd era ajutată să se așeze pe un șezlong, a pronunțat cu o voce puternică, de surd, cîteva cuvinte în jargonul casei. Se plîngea, mi se pare, de umiditatea *mucha* (adică mare) a grădinii la acea oră. Dar lîngă ea veghea Federico, inginerul de căi ferate care, cu o voce la fel de puternică (dar neutră, genul de voce pe care-l avea și tata ori de cîte ori, într-un mediu *amestecat,* voia să comunice numai cu cineva anume din familie) a făcut-o imediat să tacă. I-a spus să stea *callada,* adică liniștită. Nu vedea că erau niște *musafir* ?

M-am aplecat la urechea lui Micòl.

— În loc de *callada,* noi spunem *sciadòk.* Dar *musafir* ce înseamnă ?

— Oaspete, mi-a șoptit ea ca răspuns. Însă catolic.

Și a rîs, punîndu-și copilărește mîna la gură și făcîndu-mi complice cu ochiul : stil Micòl 1929.

---

[1] Sărbătoarea strîngerii recoltei.

Mai tîrziu, după terminarea partidei şi după ce „noile achiziţii", Désirée Baggioli şi Claudio Mortemezzo fuseseră, la rîndul lor, prezentaţi, m-am trezit deodată singur cu profesorul Ermanno. În parc, ziua se stingea ca de obicei într-o umbră difuză, de culoarea laptelui. Mă îndepărtasem cu vreo zece paşi. Auzeam în spatele meu vocea ascuţită a lui Micòl dominîndu-le pe toate celelalte. Cine ştie ce şi cu cine mai avea ceva de împărţit.

Priveam spre Mura degli Angeli, care mai era încă luminat de soare.

— *Era già l'ora che volge il disir...* [1] a declamat încet, un glas ironic alături de mine.

M-am întors uimit. Era profesorul Ermanno, zîmbind binevoitor, mulţumit că mă făcuse să tresar. M-a apucat de braţ cu delicateţe, şi încet-încet, oprindu-ne uneori, am făcut amîndoi un lung ocol în jurul terenului de tenis. Ne ţineam departe de plasa metalică, da, cît mai departe posibil. Totuşi, în final, pentru a nu risca să ne trezim iar în mijlocul prietenilor şi rudelor, ne-am întors înapoi. Înainte şi înapoi ; am repetat manevra de cîteva ori, în întunericul mereu crescînd. Între timp vorbeam : sau, mai bine zis, vorbea aproape numai profesorul.

A început prin a mă întreba cum găseam terenul de tenis, dacă mi se părea într-adevăr atît de indecent. Micòl era hotărîtă, susţinea că trebuie refăcut de la un cap la altul, după criterii moderne. Dar el se îndoia : poate că „scumpa lui vijelie" exagera, ca de obicei, poate că nu era necesar să se dea totul peste cap, cum pretindea ea.

— În orice caz, a adăugat, peste cîteva zile va începe să plouă, să nu ne facem iluzii. Mai bine să amînăm orice eventuală iniţiativă pe anul viitor, nu crezi ?

A trecut apoi la întrebări privitoare la ceea ce făceam, la ce aveam intenţia să fac în viitorul imediat. Şi la ce făceau părinţii mei.

În timp ce mă întreba despre „papà", am notat două lucruri : mai întîi că nu se hotăra să-mi spună tu, şi în adevăr, peste puţin s-a oprit brusc şi mi-a declarat-o explicit, iar eu l-am rugat imediat, sincer şi cu multă căldură, să-mi facă plăcerea şi să nu-mi mai spună mereu dumneavoastră, altfel mă socoteam jignit. În al doilea

---

[1] Era pe timpul care-aduce dor... (*Dante, Divina Comedie, Purgatoriul,* cîntul VIII, v. 1).

rînd : că interesul şi respectul care se citeau în glasul şi pe chipul său în vreme ce se informa de sănătatea tatei (mai ales ochii, măriţi de lentilele ochelarilor care le accentuau astfel gravitatea şi blîndeţea expresiei) nu erau forţate, nu erau deloc ipocrite. M-a rugat să-i transmit salutările lui. Şi felicitări pentru arborii numeroşi plantaţi în cimitirul nostru de cînd începuse papà să se ocupe de acest lucru din însărcinarea Comunităţii. Dar nu-i trebuiau şi pini ? Cedri libanezi ? Brazi ? Sălcii plîngătoare ? Să-l întreb. Şi dacă îi trebuiau (în ziua de astăzi, cu mijloacele de care dispunea agricultura modernă era o adevărată jucărie chiar transplantarea unor arbori groşi) el era foarte fericit să-i pună la dispoziţie numărul cerut. Ce idee magnifică ! Împînzit de arbori mari şi frumoşi, cu timpul, cimitirul nostru ar fi în măsură să rivalizeze cu San Niccolò del Lido, din Veneţia.

— Nu-l ştii ?

Am răspuns că nu.

— Oh, dar trebuie, *trebuie* să-l vizitezi cît mai repede ! a spus el cuprins de însufleţire. E un monument naţional ! De altfel, tu care eşti un literat, îţi aminteşti cum începe *Edmenègarda* lui Giovanni Prati...

Am fost constrîns să-mi recunosc încă o dată ignoranţa.

— Ei bine, a reluat el, Prati îşi începe *Edmenegarda* chiar acolo, în cimitirul izraelit din Lido, considerat în secolul nouăsprezece ca unul din cele mai romantice locuri ale Italiei. Dar fii atent : dacă şi cînd te duci, nu uita să-i spui paznicului cimitirului — el are în păstrare cheia de la poartă — că vrei să-l vizitezi pe cel vechi, bagă bine de seamă, cimitirul vechi unde nu se mai îngroapă din secolul optsprezece, şi nu pe cel modern care e alături, dar separat. Închipuie-ţi că eu l-am descoperit abia în '905. Deşi aveam aproape dublul vîrstei pe care o ai tu, eram încă necăsătorit. Locuiam la Veneţia (am stat acolo doi ani) şi timpul pe care nu-l petreceam la Arhivele de stat din Piaţa Frari, scotocind printre manuscrisele privitoare la aşa numitele naţii în care era divizată în secolele şaisprezece-şaptesprezece comunitatea veneţiană — naţia levantină, apuseană, germană, italiană — îl petreceam acolo ; uneori chiar şi iarna. E adevărat că nu mergeam aproape niciodată singur — şi a zîmbit — şi că, într-un fel, descifrînd una cîte una pietrele funerare din cimitir, din care multe aparţineau chiar primilor ani ai secolului şaispre-

zece și erau scrise în spaniolă și portugheză, îmi continuam munca de la arhivă. Ce după amieze încîntătoare au fost... Era atît de senin, atîta pace... și grilajul dinspre lagună se deschidea numai pentru noi. Olga și cu mine ne-am logodit chiar acolo înăuntru.

O clipă a rămas tăcut. Am profitat ca să-l întreb care era obiectul precis al cercetărilor sale de arhivă.

— La început plecasem cu ideea să scriu o istorie a evreilor din Veneția, a răspuns, subiect pe care mi-l sugerase chiar Olga, și pe care Roth, englezul Cecil Roth (evreu) l-a tratat atît de strălucit zece ani mai tîrziu. Pe urmă, cum se întîmplă cu istoricii prea... pasionați, niște documente din secolul șaptesprezece care mi-au căzut în mînă au sfîrșit prin a mă absorbi complet, și așa m-am abătut din drum. Am să-ți povestesc, dacă mai vii pe aici, am să-ți povestesc... E un adevărat roman, în toate privințele... În orice caz, după doi ani de zile, în locul unui voluminos tom istoric n-am reușit să realizez — în afara unei căsătorii, bineînțeles — decît două opuscule : unul pe care-l socot încă util, unde am strîns toate inscripțiile din cimitir, și altul unde am pomenit toate documentele acelea din secolul șaptesprezece de care-ți vorbeam, dar înșirînd numai faptele fără să risc nici o interpretare. Te interesează să le vezi ? Da ? Într-una din zilele acestea îmi voi permite să ți le ofer. Dar trecînd peste acestea, du-te, te rog, la cimitirul izraelit din Lido. Ai să vezi că merită. Ai să-l găsești la fel cum era acum treizeci și cinci de ani, egal, identic cu el însuși.

Ne-am întors agale spre terenul de tenis. Nu mai rămăsese nimeni să privească. Și, totuși, în negura aproape totală, Micòl și Carletto Sam continuau să joace. Micòl se plîngea : că băiatul o face să alerge prea mult, că se dovedea atît de puțin „cavaler", și că „sincer" era „peste măsură de întuneric."

— Am aflat de la Micòl că ești încă nehotărît dacă să-ți iei licența în istoria artei sau în italiană, îmi spunea între timp profesorul Ermanno. Te-ai hotărît cumva ?

I-am răspuns că mă hotărîsem, că pînă la urmă optasem pentru o lucrare de diplomă la literatura italiană. Nehotărîrea mea, i-am explicat, provenise numai din faptul că pînă acum cîteva zile sperasem să o pot face sub conducerea profesorului Longhi, titularul catedrei de Istorie a artei, dar, în ultimul moment, profesorul Longhi ceruse

și obținuse o retragere din învățămînt pe timp de doi ani. Lucrarea pe care mi-ar fi plăcut să o fac sub îndrumarea lui se referea la un grup de pictori ferrarezi din a doua jumătate a secolului șaisprezece și începuturile lui șaptesprezece : Scarsellino, Bastianino, Bastarolo, Bonone, Caletti, Calzolaretto. Numai îndrumat de Longhi aș fi putut scoate ceva bun dintr-un asemenea subiect. Dar așa, dat fiind că Longhi obținuse acea retragere de doi ani din partea ministerului, preferasem să-mi aleg o temă oarecare, din literatura italiană.

Mă asculta meditativ.

— Longhi ? a întrebat la sfîrșit, frămîntîndu-și buzele nesigur. Cum adică ? Au numit *deja* un nou profesor la catedra de Istorie a artei ?

Nu înțelegeam.

— Da, a insistat el. Știam că profesor de Istoria artei, la Bologna, este Igino Benvenuto Supino, unul din cei mai iluștri reprezentanți ai ebraismului italian. Așa că...

Fusese — l-am întrerupt — fusese pînă în '33. După, în '34, în locul lui Supino, ieșit la pensie din cauza vîrstei înaintate, fusese chemat Roberto Longhi. Nu cunoștea — am urmat, mulțumit la rîndul meu să-i surprind o lacună în informație — nu cunoștea fundamentalul studiu al lui Roberto Longhi despre Piero della Francesca ? Și pe cele despre Caravaggio și școala sa ? Și *Officina ferrarese,* o operă care făcuse atîta vîlvă în '33, în epoca Expoziției din Renașterea ferrareză, deschisă la Ferrara în anul acela, la palatul Diamanti ? În lucrarea mea, m-aș fi bazat tocmai pe ultimele pagini ale acesteia, care se limitau numai să atingă tema : magistral, în adevăr, dar fără să o aprofundeze.

Vorbeam, și profesorul Ermanno, mai adus de spate ca oricînd, mă asculta în tăcere. La ce se gîndea ? La numărul „iluștrilor“ universitari cu care se mîndrise ebraismul italian de la Unire pînă în zilele noastre ? Poate.

Dar, dintr-o dată, l-am văzut însuflețindu-se.

Privind în jur și coborînd vocea pînă la o șoaptă înăbușită, ca și cum ar fi trebuit să-mi împărtășească un secret de stat, mi-a comunicat marea noutate : că deținea o serie de scrisori inedite ale lui Carducci, scrisori adresate de poet mamei sale, în '75. Mă interesa să le văd ? m-a întrebat după aceea. Dacă, eventual, le-aș fi găsit

apte să constituie tema unei lucrări de diplomă, el era gata să mi le pună la dispoziţie.

M-am gîndit la Meldolesi şi nu m-am putut abţine să nu zîmbesc. Şi studiul lui pentru „Nuova Antologia“ ? După atîta vorbărie nu înfăptuise, aşadar, nimic ? Sărmanul Meldolesi ; de cîţiva ani, spre enorma lui satisfacţie, bineînţeles, fusese mutat la *Minghetti* din Bologna. Va trebui să-l caut într-o zi...

În ciuda întunericului, profesorul Ermanno şi-a dat seama că zîmbeam.

— Ei, da, ştiu, mi-a spus el, că voi tinerii, de un timp încoace îl cam luaţi în derîdere pe Giosuè Carducci ! Ştiu că-l preferaţi pe Pascoli, sau pe d'Annunzio.

Mi-a fost uşor să-l conving că zîmbisem din cu totul altă cauză, respectiv fiindcă fusesem contrariat. Să fi ştiut că existau la Ferrara nişte scrisori inedite ale lui Carducci ! În loc să-i fi propus, cum făcusem, din nefericire, profesorului Calcaterra, o lucrare de diplomă despre Panzacchi, aş fi putut să-i propun foarte bine un „Carducci la Ferrara“, incontestabil de mai mare interes. Dar, cine ştie, poate discutînd cinstit cu profesorul Calcaterra, care era un om foarte de treabă, poate l-aş fi putut schimba pe Panzacchi cu Carducci, fără ca demnitatea mea să aibă prea mult de suferit.

— Cînd speri să-ţi dai examenul ? m-a întrebat la urmă profesorul Ermanno.

— Ştiu eu ? Sper că anul viitor, în iunie. Nu uitaţi că *şi* eu sînt tot la fără frecvenţă.

A dat de cîteva ori din cap, în tăcere.

— La fără frecvenţă ? a suspinat apoi. Mai bine.

Şi a făcut un gest vag cu mîna, ca pentru a spune că, dat fiind tot ce se întîmpla, atît eu cît şi copiii lui aveam destul timp înaintea noastră ; chiar prea mult.

Dar avea dreptate tata : nu părea deloc prea îndurerat din cauza aceasta. Dimpotrivă.

V

Cea care a vrut să-mi arate grădinile a fost Micòl. Ţinea să o facă. „Aş spune că am un oarecare drept !“ zîmbise ironic, privindu-mă.

Dar nu în prima zi. Jucasem tenis pînă tîrziu, și Alberto fusese cel care, după ce isprăvise de jucat cu sora lui, mă însoțise pînă la un gen de cabană alpină în miniatură, pe jumătate ascunsă în mijlocul unei rariști de brazi, cam la o sută de metri depărtare de teren (el și Micòl o numeau *Hütte*), cabană sau *Hütte* folosită drept vestiar, unde mă puteam schimba, iar la căderea serii puteam face un duș cald și mă puteam îmbrăca la loc.

A doua zi, însă, lucrurile se aranjaseră altfel. O partidă de dublu, care-i opunea pe Adriana Trentini și Bruno Lattes celor doi băieți de cincisprezece ani (cu Malnate așezat pe scaunul arbitrului, numărînd răbdător punctele) se vedea de la început că amenința să țină la nesfîrșit.

— Ce facem ? îmi spusese la un moment dat Micòl, ridicîndu-se brusc în picioare. Pînă să-i schimbăm pe cei patru, am impresia că eu, tu, Alberto și milanezul nostru avem de așteptat cel puțin o oră. Ascultă, ce-ar fi ca noi doi s-o ștergem, și să facem o primă recunoaștere prin grădini ? Cum se elibera terenul — adăugase — va avea grijă Alberto să ne cheme. O să-și vîre trei degete în gură și o să dea drumul la una din celebrele lui fluierături.

Se întorsese spre Alberto care dormita alături, la soare, în al treilea șezlong, cu fața sub o pălărie de pai ca de secerător.

— Nu-i așa, domnule pașă ?

Fără să se deranjeze, Alberto dăduse aprobator din cap.

Pornisem. Da, fratele ei era formidabil — continua Micòl să-mi explice. La nevoie știa să scoată niște fluierături atît de puternice, încît față de ele cele ale ciobanilor erau pur și simplu de rîs. Ciudat, nu ? la un tip ca el. Cînd îl vedeai, nu dădeai nici doi bani pe el. Și totuși... Cine știe de unde-și pescuia tot suflul acela !

Așa au început lungile noastre escapade în doi, aproape întotdeauna pentru a ne pierde timpul între o partidă și alta. În primele rînduri luam bicicletele. Bicicleta era indispensabilă — hotărîse imediat însoțitoarea mea — dacă voiam să-mi fac o idee limpede de ansamblu. Grădina era mare, să fi tot avut „vreo" zece hectare, și aleile mai mari sau mai mici se întindeau pe cel puțin șase kilometri. Dar lăsînd la o parte asta, fără biciclete ar fi fost absolut imposibil să ne aventurăm pînă la capătul ei, de exemplu, în partea dinspre apus, unde ea și Alberto, cînd erau copii, se duceau deseori să vadă trenurile care făceau manevră

în gară ! Dacă ne-am fi aventurat atît de departe pe jos, riscam să fim surprinşi de „olifantul“ [1] lui Alberto fără să ne putem întoarce cu promptitudinea necesară.

Aşadar, în prima zi mersesem să vedem trenurile făcînd manevră în gară. Apoi ? Apoi ne întorsesem. Atinsesem în trecere terenul de tenis, traversasem esplanada în faţa *magnei domus* (pustie ca de obicei şi mai tristă ca oricînd) refăcînd în sens invers, dincolo de podul negru de bîrne aruncat peste canalul Panfilio, drumul de la intrare pînă la tunelul de belşiţă şi la poarta de pe bulevardul Ercole I. Ajunşi aici, Micòl insistase să o luăm la stînga, pe o potecă sinuoasă ce urmărea îndeaproape perimetrul zidului de centură : întîi în partea dispre Mura degli Angeli, şi într-un sfert de oră ajunsesem din nou în latura parcului din care se vedea gara ; şi pe urmă, în partea opusă, mult mai împădurită, neguroasă şi melancolică, ce mărginea pustia stradă Arianuova pe toată lungimea ei. Acolo ne aflam, deschizîndu-ne cu greu drum în mijlocul hăţişurilor de mărăcini, ferigi şi urzici, cînd, deodată, din spatele barajului opac al trunchiurilor, ţîşnise, departe de tot, fluierătura de cioban a lui Alberto, rechemîndu-ne urgent la „truda cea grea“.

Cu un traseu uşor variabil, aceste explorări pe rază mare s-au repetat de alte trei sau patru ori în după-amiezele următoare.

Cînd lărgimea aleilor şi a potecilor ne-o permitea, pedalam alături. Deseori conduceam doar cu o mînă, ţinînd-o pe cealaltă pe ghidonul bicicletei sale. Între timp vorbeam ; la început, mai ales despre arbori.

Eu nu ştiam nimic, sau aproape, la acest capitol, lucru care era o continuă uimire pentru Micòl. Mă privea ca şi cum aş fi fost un adevărat monstru.

— Dar e posibil să fii atît de ignorant ? exclama ea întruna. Măcar la liceu, şi tot ai învăţat ceva botanică !

— Să auzim, mă întreba pe urmă, pregătindu-se să ridice din sprîncene în faţa unei noi enormităţi. Aş putea afla, vă rog, cam ce fel de copac socotiţi dumneavoastră că este acela ?

Putea alege orice : ulmi banali şi tei autohtoni, sau rare plante exotice americane, asiatice, africane, pe care numai un specialist era în măsură să le identifice, pentru

[1] Mic corn de fildeş folosit de cavaleri. Este celebru olifantul lui Roland.

că în Barchetto del Duca era totul, absolut totul. Iar eu răspundeam oricum și întotdeauna alandala : întîi, pentru că realmente nu știam să deosebesc un ulm de un tei, și apoi pentru că observasem că nimic nu-i făcea atîta plăcere ca atunci cînd mă auzea greșind.

Ei, una, i se părea absurd să existe pe lume cineva ca mine, care să nu aibă față de arbori „atît de mari, calmi, puternici și gînditori" aceleași sentimente de admirație pasionată ca și ea. Cum de nu *înțelegeam* ? Cum de reușeam să trăiesc fără *să simt* ? La marginea poienii de tenis, de exemplu, la vest de teren era un grup de șapte *Washingtoniae graciles,* sau palmieri ai deșertului, înalți, subțiri, izolați de restul vegetației din sapte (arbori întunecați, cu trunchiul gros, arbori de pădure europeană : stejari, platani, castani), avînd în jurul lor o fîșie largă de pajiște. Ei bine, ori de cîte ori treceam cu bicicleta prin fața lor, Micòl avea pentru solitarul grup de *Washingtoniae* mereu alte și alte cuvinte de mîngîiere.

— Ia uite-i pe bătrîneii mei, putea spune. Privește ce bărbi venerabile au !

Serios — insista — mie nu mi se păreau șapte pustnici din Tebaida, uscați de soare și de posturi ? Și cîtă eleganță, cîtă „sfințenie" era în trunchiurile lor brune, uscate, curbe și solzoase ! Păreau într-adevăr picioarele a tot atîtor Sfinți Ioan Evanghelistul, hrăniți numai cu lăcuste.

Dar simpatiile ei nu se mărgineau la arborii exotici, la palmierii de diferite specii, la *Howaeniae dulces,* producătoarele unor tuberculi informi plini cu un miez avînd gustul mierii, la agavele în formă de „candelabru *menoràh*"[1] care — îmi explica — înfloresc o singură dată la zece-douăzeci de ani și apoi mor, la eucalipți, la *Zelkoviae sinicae* cu trunchiul mic, verde, maculat cu aur (nu mi-a spus niciodată de ce, dar față de eucalipți avea o bizară neîncredere ; ca și cum între ea și *ei* s-ar fi petrecut în vremi îndepărtate ceva puțin plăcut, ceva ce nu trebuia dezgropat).

În schimb, față de un platan enorm cu trunchiul noduros și alburiu mai gros decît al oricărui copac din grădină, și, probabil, chiar din întreaga provincie, admirația ei se preschimba în venerație. Firește că nu „bunica Jo-

---

[1] Candelabru cu șapte brațe.

sette" fusese aceea care îl plantase, ci Ercole I d'Este în persoană sau, cine știe, poate chiar Lucreția Borgia.

— Îți dai seama ? Are aproape cinci sute de ani ! îmi șoptea, făcînd ochii mari. Ia gîndește-te cîte trebuie să fi văzut de cînd a venit pe lume !

Și părea că marele animal, uriașul platan avea și el ochi să ne vadă și urechi să ne asculte.

Față de pomii fructiferi cărora le era rezervată o amplă fîșie de teren chiar sub Mura degli Angeli, expusă soarelui și la adăpost de vînturile dinspre nord, Micòl — după cum observasem — nutrea un sentiment de afecțiune foarte apropiat de cel pe care îl manifesta față de Perotti și de toți ceilalți membri ai familiei lui. Despre acele umile plante domestice îmi vorbea cu aceeași bunăvoință, cu aceeași răbdare, apelînd adesea la dialect ; dialectul pe care, în relațiile cu ceilalți, îl folosea numai în discuțiile cu Perotti sau cu Titta și Bepi, cînd ni se întîmpla să-i întîlnim și ne opream pentru a schimba cîteva fraze. De fiecare dată era un rit oprirea în fața unui prun uriaș cu coroana vastă și trunchiul puternic ca al unui stejar ; preferatul ei. Cînd era mică, *„il brógn serbi"*, prunele verzi pe care le făcea prunul acela — îmi povestea — i se păreau extraordinare. Le prefera oricărei ciocolate Lindt. Pe urmă, pe la șaisprezece ani, îi trecuse dintr-o dată pofta de ele, „le brogne" nu-i mai plăcuseră și acum prefera ciocolata Lindt și nu numai Lindt (însă amară, exclusiv cea amară !). Astfel merele erau *„i pum"*, smochinele *„i figh"* caisele *„i mugnàgh"*, piersicele *„i pèrsagh"*. Pentru a vorbi despre aceste lucruri exista numai dialectul. Numai cuvîntul dialectal îi permitea, numind pomii și fructele, să-și lase în jos colțurile buzelor într-o strîmbătură înduioșată și disprețuitoare în același timp, pe care i-o sugera inima.

Mai tîrziu, după epuizarea recunoașterilor, au început „pioasele pelerinaje". Și pentru că, după Micòl, orice pelerinaj trebuia făcut pe jos (altfel ce soi de pelerinaj mai era !), am încetat să mai folosim bicicletele. Mergeam pe jos, însoțiți aproape întotdeauna, pas cu pas, de Jor.

Pentru început am fost condus să văd un mic debarcader pustiu, la canalul Panfilio, ascuns în mijlocul unei vegetații dense formată din sălcii, plopi albi și cale. De la portulețul acela minuscul, delimitat jur împrejur de un chei din cărămidă roșie acoperit de mușchi, se ridica pro-

babil ancora în vechime pentru a se ajunge la Pad sau la Fossa del Castello. Ridicau ancora şi ea cu Alberto — mi-a povestit Micòl — cînd erau copii, pentru lungi plimbări într-o sandolină cu două padele. Dar ei nu ajunseseră niciodată cu barca sub turnurile Castelului, în plin centru urban (după cum ştiam, în ziua de astăzi Panfilio nu mai era în legătură cu Fossa del Castello decît pe cale subterană). Însă la Pad, lîngă Isola Bianca ajunseseră şi chiar foarte uşor ! Îmi plăcea locul ? m-a întrebat pe urmă. În prezent, nici gînd să mai poată fi folosită bărcuţa : pe jumătate desfundată, acoperită de praf, devenită un fel de „fantomă a unei sandoline", într-una din zile aveam să-i văd scheletul în magazie, dacă ea avea să-şi amintească să mă ducă acolo. Dar la chei continuase mereu să vină ; mereu, mereu. Era ascunzişul ei tainic. Printre altele, locul ideal, cînd începeau căldurile, pentru a-şi pregăti într-o sfîntă tihnă examenele.

Altădată ne-am oprit la Perotti acasă, care avea o adevărată gospodărie de ţară cu grajd şi fînărie alături, la jumătatea drumului între casa stăpînilor şi zona livezilor de sub Mura degli Angeli.

Ne-a primit soţia bătrînului Perotti, Vittorina, o *arzdòra*[1] spălăcită, cu o vîrstă imprecisă, tristă, ca un ţîr de slabă, şi Italia, soţia lui Titta, feciorul cel mare, o femeie de treizeci de ani din Codigoro, grasă şi robustă, cu ochii de un albastru apos şi părul roşu. Alăpta, aşezată în pragul casei pe un scaun de pai, înconjurată de o mulţime de găini, şi Micòl s-a aplecat să mîngîie copilul.

— Ei, cînd mă mai inviţi să mănînc ciorbă de fasole ? o întreba în acest timp pe Vittorina în dialect.

— Cînd vreţi dumneavoastră, *sgnurina.* Doară să vă placă...

— Să aranjăm chiar într-una din zile. Trebuie să ştii, a adăugat întorcîndu-se spre mine, că Vittorina face o ciorbă de fasole *teribilă.* Bineînţeles, cu şoric de porc...

A rîs, apoi :

— Vrei să arunci o privire în grajd ? Avem *chiar* şase vaci.

Ne-am îndreptat spre grajd precedaţi de Vittorina. *Arzdóra* ne-a deschis uşa cu o cheie mare pe care o ţinea în buzunarul şorţului negru, şi pe urmă s-a tras la o parte pentru a ne lăsa să intrăm. Cînd treceam pragul

[1] Gospodină, soţie de administrator (dial. ferrarez).

grajdului, am observat cum privirea ei ne învăluia pe furiş, cu îngrijorare dar şi cu plăcere ascunsă.

Al treilea pelerinaj a fost dedicat unui loc sacru *„le vert paradis des amours enfantines“*.

Trecusem în repetate rînduri prin părţile acelea în zilele precedente, cu bicicleta, dar nu ne oprisem niciodată. Iată punctul exact de pe zid — îmi spunea Micòl, arătîndu-mi-l cu degetul — unde obişnuia să pună scara şi iată „ieşiturile“ (da, domnule, „ieşituri“ !) de care se slujea cînd se întîmpla ca scara să nu fie disponibilă.

— Nu crezi că ar merita să pun aici o plăcuţă comemorativă ? m-a întrebat.

— Presupun că şi ai în minte cum ar trebui să sune epigraful.

— Aproape. Pe aici — înşelînd vigilenţa a doi cîini uriaşi...

— Stop. Vorbeai de o plăcuţă, dar încep să mă tem că ai nevoie de o adevărată lespede din acelea gen Buletinul Victoriei. Rîndul doi e prea lung.

A început cearta. Eu jucam rolul încăpăţînatului care întrerupe mereu, iar ea, ridicînd glasul şi copilărindu-se, mă acuza de „obişnuita mea pedanterie“. Era evident — îmi striga — *trebuia* să fi mirosit intenţia ei de a nu mă pomeni de loc în epigraf, şi de aceea, numai şi numai din gelozie, refuzam să o ascult.

Apoi ne-am liniştit. A început să-mi vorbească iar despre vremea cînd ea şi Alberto erau copii. Dacă voiam să ştiu adevărul, ei bine, atît ea cît şi Alberto simţeau o invidie grozavă faţă de cei care aveau norocul, ca mine, să înveţe la o şcoală de stat. O credeam ? Ajungeau pînă acolo încît în fiecare an aşteptau cu nerăbdare examenele, numai pentru plăcerea de a se duce şi ei la şcoală.

— Bine, dar dacă vă plăcea atîta la şcoală, de ce învăţaţi acasă ? am întrebat-o.

— Papà şi mami, mai ales mami, nu voiau absolut de loc. Mami a avut întotdeauna obsesia microbilor. Spunea că şcolile sînt făcute numai ca să răspîndească bolile cele mai îngrozitoare, şi n-a servit absolut la nimic că unchiul Giulio, de cîte ori venea, încerca să-i arate că nu-i adevărat. Unchiul Giulio rîdea de ea, numai că el, deşi medic, nu are decît o încredere relativă în medicină, ba crede chiar în inevitabilitatea şi utilitatea bolilor. Închipuie-ţi dacă putea găsi ascultare la mami care, după nenorocirea

cu Guido, frățiorul mai mare, mort în '14, înainte de nașterea mea și a lui Alberto, practic nu a mai pus piciorul afară din casă ! Mai tîrziu, sigur că ne-am revoltat ; am reușit să mergem amîndoi la universitate, și într-o iarnă, cum mi se pare că ți-am povestit, chiar în Austria la ski. Dar cînd eram mici, ce puteam face ? Eu fugeam deseori (Alberto nu, el a fost întotdeauna mult mai liniștit, mult mai ascultător decît mine). Numai că într-o zi, cînd rămăsesem un pic mai mult afară, cu un grup de băieți cu care mă împrietenisem și mă plimbau cu bicicleta, i-am văzut atît de disperați pe amîndoi cînd m-am întors acasă, că de atunci încolo (fiindcă Micòl, în fond, e bună, o adevărată inimă de aur !), de atunci încolo m-am hotărît să fiu cuminte și să nu mai fug. Singura recidivă a fost iunie '29, în cinstea dumneavoastră, distinse domn !

— Și eu care credeam c-am fost unicul ! am suspinat.

— Ei, dacă nu unicul, în orice caz ultimul. Și pe urmă : nu am invitat pe nimeni altcineva să intre în grădină !

— Adevărat ?

— Foarte. La Templu priveam mereu în direcția ta... Cînd te întorceai să vorbești cu papà și cu Alberto, aveai niște ochi așa de albaștri ! Știi că în sinea mea îți dădusem o poreclă ?

— O poreclă ? Și care, mă rog ?

— Celestino.[1]

— „fugi, de laș, de marea slujbă dată..." am mormăit.

— Chiar așa ! a exclamat ea rîzînd. În orice caz, cred că un timp am avut chiar o mică slăbiciune pentru tine !

— Și pe urmă ?

— Pe urmă viața ne-a despărțit.

— Ce idee, totuși, să puneți pe picioare un Templu numai pentru voi. Ce-a fost atunci, tot frica de microbi ?

— Da... aproximativ... a replicat ea.

— Cum aproximativ ?

Dar nu a fost chip să o determin să mărturisească adevărul. Știam bine din ce cauză în '33 profesorul Ermanno ceruse să restaureze pentru el și ai lui sinagoga spaniolă : rușinoasa și grotesca promoție a celor ridicați de zece ani încoace îl hotărîse. Ea, însă, susținea că, încă

---

[1] Joc de cuvinte. Celestino înseamnă „cel cu ochi albaștri" și este în același timp numele papei Celestino V la care se referă versul din *Infernul* lui Dante (cîntul III, v. 60, trad. G. Coșbuc).

o dată, determinantă fusese voința mamei. La Veneția, Herrera aparțineau școlii spaniole. Mama, bunica Regina și unchii Giulio și Federico ținuseră întotdeauna la tradițiile de familie. Și atunci papà, ca să-i facă pe voie mamei...

— Bine, dar de ce v-ați întors acum la sinagoga italiană ? am obiectat. Eu nu eram la Templu în seara de Roș ha-Șana, nu mai pun piciorul în Templu de cel puțin trei ani. Dar tata, care era de față, mi-a povestit toată scena de-a fir a păr.

— Oh, nu vă fie teamă, absența dumneavoastră a fost imediat notată, domnule liber cugetător ! mi-a răspuns. Inclusiv de mine.

Apoi a redevenit serioasă :

— Ce vrei... acum sîntem toți îmbarcați pe aceeași corabie. Să te mai apuci să faci, în situația în care ne aflăm, tot felul de distincții, ar fi pur și simplu ridicol.

În ultima zi începuse să plouă și, pe cînd ceilalți se adăposteau în *Hütte* jucînd cărți și ping-pong, noi doi am traversat în fugă jumătate de parc fără să ne pese că ne murează pînă la piele, ca să ne refugiem în remiză. Acum remiza era numai remiză — îmi spusese Micòl. Înainte, însă, jumătate din ea fusese utilată ca sală de sport cu prăjini, frînghii, bîrnă de echilibru, inele, spaliere etc. și aceasta pentru ca ea și Alberto să se poată prezenta bine pregătiți și la examenul anual de educație fizică. E adevărat că nu erau ele foarte serioase lecțiile pe care le primeau o dată pe săptămînă de la profesorul Anacleto Zaccarini, ieșit de mult la pensie, om de peste optzeci de ani (poți să-ți închipui !). Dar erau distractive, poate cele mai distractive din toate. Ea nu uita niciodată să aducă în sala de gimnastică o sticlă cu vin de Bosco. Și bătrînul Zaccarini o sugea toată încet, încet pînă la ultima picătură, iar nasul și obrajii care erau de obicei roșii deveneau tot mai violeți. În unele seri de iarnă, cînd pleca, pur și simplu parcă ar fi emanat o lumină proprie.

Era o construcție din cărămizi negricioase, lungă și joasă, cu două ferestre laterale apărate de zăbrele de fier, cu acoperișul înclinat învelit în țiglă, și pereții exteriori ascunși aproape complet sub iederă. Situată nu departe de fînăria lui Perotti și de paralelipipedul sticlos al unei sere se pătrundea în ea printr-o ușă largă lăcuită îngrijit

cu verde, care da în direcţia opusă lui Mura degli Angeli, spre casa stăpînilor.

Am rămas cîtva timp în prag, lipiţi de uşă. Ploua cu găleata, şiroaie de apă oblice şi prelungi cădeau peste pajişti, peste masa verde a copacilor, peste tot. Era frig. Priveam, clănţănind din dinţi, înaintea noastră. Vraja care ţinuse pînă atunci timpul suspendat, fusese iremediabil ruptă.

— Intrăm ? am propus în final. Poate că înăuntru e mai cald.

În interiorul vastei încăperi, în fundul căreia luceau slab în penumbră vîrfurile a două blonde prăjini de sport lustruite, înalte pînă la tavan, plutea un miros ciudat : un amestec de benzină şi ulei mineral, de praf vechi şi citrice. Mirosea plăcut, mi-a spus Micòl imediat, dîndu-şi seama că adulmecam în jur, curios. Şi ei îi plăcea mult, mult de tot. Şi mi-a arătat, lipit de unul din pereţii laterali, un fel de dulap înalt dintr-un lemn întunecat, arhiplin cu fructe mari, galbene şi rotunde, mai mari decît portocalele şi lămîile, cum nu mai văzusem pînă atunci. Grepfruturi produse în seră şi lăsate acolo să se coacă, mi-a explicat ea. Nu mîncasem niciodată ? — m-a întrebat apoi, luînd unul şi dîndu-mi-l să-l miros. Păcat că nu avea un cuţit la îndemînă ca să-l taie în două „emisfere". Sucul avea un gust hibrid, semăna şi cu cel de portocală şi cu cel de lămîie. În plus, cu un strop de amăreală cu totul şi cu totul deosebită.

Centrul remizei era ocupat de două vehicule alăturate : o maşină Dilambda lungă şi cenuşie, şi o trăsură albastră ale cărei hulube ridicate erau doar cu puţin mai scunde decît prăjinile dinapoia lor.

— Acum nu ne mai servim de trăsură, spunea în acest timp Micòl. De cele cîteva ori cînd trebuie să meargă la ţară, papà se duce cu maşina. Alberto şi cu mine facem la fel cînd ne vine rîndul să plecăm, el la Milano şi eu la Veneţia. Tot Perotti ne duce şi la gară. Numai el (şi conduce foarte prost) şi Alberto din toată casa ştiu să conducă. Eu nu, încă nu mi-am luat permisul. Dar o să-l iau, la primăvară trebuie neapărat să mă decid, cu condiţia să nu se ivească şi aici cine ştie ce dificultăţi... Nenorocirea e că obiectul ăsta înghite enorm !

Apropiindu-se apoi de trăsura la fel de lustruită şi de îngrijită ca şi automobilul, m-a întrebat :

— O recunoşti ?

A deschis o uşă, a urcat, s-a aşezat şi, bătînd cu palma pe stofa scaunului de lîngă ea, m-a invitat să fac acelaşi lucru.

M-am suit, la rîndul meu, şi m-am aşezat în stînga ei. De abia mă aranjasem cînd uşa, rotindu-se lent în ţîţîni din cauza inerţiei, s-a închis singură cu pocnetul sec şi precis al unei curse.

Acum răpăitul ploii pe acoperişul remizei nu se mai auzea. Parcă ne-am fi aflat într-un salonaş, un mic salon sufocant.

— Ce bine o păstraţi, am spus fără să-mi pot stăpîni o neaşteptată emoţie care s-a reflectat într-un tremur uşor al vocii. Pare nouă. Nu-i mai lipsesc decît florile în vază.

— Oh, cînd iese cu bunica, Perotti pune şi florile.

— Deci o mai folosiţi !

— Cel mult de două sau trei ori pe an, şi numai la cîte o plimbare prin parc.

— Dar calul ? E tot acela ?

— Tot. Tot Star. Are douăzeci şi doi de ani. Nu l-ai văzut alaltăieri în fundul grajdului ? Acum e pe jumătate orb, dar înhămat se prezintă încă... foarte rău.

A izbucnit în rîs scuturînd din cap.

— Perotti are o adevărată manie pentru trăsura asta, a continuat cu amărăciune, şi mai ales ca să-i facem lui plăcere (nici nu-ţi poţi închipui cît de mult urăşte şi dispreţuieşte automobilul) i-o încredinţăm din cînd în cînd pe bunica s-o plimbe pe alei. La fiecare zece, cincisprezece zile vine cu găleţi de apă, bureţi, piele de căprioară, bătătoare de praf. Aşa se explică miracolul, aşa se face că trăsura, mai cu seamă dacă o vezi în semiîntuneric, mai are încă puterea să te impresioneze.

— Încă ? am protestat. Dar pare nou-nouţă !

A pufnit plictisită.

— Fă-mi plăcerea şi nu vorbi prostii !

Mînată de un impuls neaşteptat se îndepărtase brusc de mine, ghemuindu-se în colţul ei. Acum privea drept în faţă, cu sprîncenele încruntate şi trăsăturile chipului încremenite într-o stranie expresie îngheţată. Părea îmbătrînită dintr-o dată cu zece ani.

Am rămas astfel, în tăcere, cîteva clipe. Pe urmă, Micòl, fără să-şi schimbe poziţia, cu braţele încolăcite în

jurul genunchilor bronzaţi, ca şi cum i-ar fi fost tare frig (de altfel era în pantaloni scurţi, într-o bluză tricotată și cu un pulover cu mînecile înnodate în jurul gîtului) a început din nou să vorbească :

— Este plăcerea lui Perotti, spunea ea, să-și cheltuiască timpul și energia cu epava asta jalnică. Nu, ascultă-mă pe mine, aici, în semiîntuneric, mai poate să i se pară cuiva un miracol, dar afară, la lumina zilei, nu mai e nimic de făcut, toate stricăciunile sar îndată în ochi : lacul ici-colo s-a dus, spiţele şi osiile de la roţi sînt mîncate toate de carii, stofa scaunelor (nu poţi să-ţi dai seama acum, dar ţi-o garantez eu) a ajuns în unele locuri o adevărată pînză de păianjen. Aşa că mă întreb : la ce bun toată *struma*[1] lui Perotti ? Merită osteneala ? El, săracul, ar vrea să-i smulgă lui papà permisiunea de a lăcui iarăşi totul, ca pe urmă să facă tot felul de reparaţii ; dar papà şovăie, ca de obicei, nu se decide...

A tăcut. S-a mişcat uşor.

— Priveşte în schimb sandolina, a urmat, şi, între timp, îmi arăta prin cristalul ferestruicii pe care răsuflările noastre începeau să o aburească, o siluetă cenuşie, prelungă şi scheletică, lipită de peretele opus celui ocupat de dulapul cu grepfruturi. Priveşte, în schimb, sandolina şi admir-o, te rog, cu cîtă onestitate, demnitate şi curaj moral a ştiut să tragă toate consecinţele scoaterii ei totale din uz. Şi lucrurile mor, dragul meu. Şi atunci, dacă pînă şi ele trebuie să moară, mai bine să le lăsăm s-o facă. De altfel, are şi mai mult stil aşa, nu ţi se pare ?

---

[1] Trudă (dialect ferrarez).

PARTEA A TREIA

De nenumărate ori în iarna, primăvara și vara care au urmat, m-am întors cu gîndul la ceea ce se petrecuse (sau mai bine zis nu se petrecuse) între mine și Micòl înăuntrul trăsurii preferate a bătrînului Perotti. Dacă în după-amiaza aceea ploioasă cu care se terminase brusc această adevărată vară din octombrie '38, aș fi reușit măcar să-i vorbesc — îmi spuneam cu amărăciune — poate că lucrurile ar fi luat între noi alt curs decît cel pe care-l luaseră. Să-i vorbesc, să o sărut ; atunci cînd totul era încă posibil — nu încetam să-mi repet — atunci ar fi trebuit să o fac ! Și uitam să mă întreb esențialul : dacă în momentul acela suprem, unic, ireversibil — un moment care hotărîse, poate, viața mea și a ei — aș fi fost într-adevăr capabil de un gest, de un cuvînt oarecare. Știam eu atunci, de exemplu, că mă îndrăgostisem *cu adevărat* ? Realitatea era că încă nu știam. Nu o știam atunci, și n-am știut-o încă două săptămîni, cel puțin, după ce timpul urît ne împrăștiase.

Îmi amintesc perfect : ploaia stăruitoare, fără întrerupere zile și zile întregi — după care venea iarna, iarna dură și neguroasă din Val Padana — făcuseră imediat imposibilă o ulterioară frecventare a grădinii. Și totuși, în ciuda schimbării timpului, totul continuase în așa fel încît să-mi dea iluzia că, în esență, nu se schimbase nimic.

Pe la două și jumătate, a doua zi după ultima noastră vizită în casa Finzi-Contini — aproximativ ora la care ne vedeau apărînd unul după altul din tunelul trandafirilor agățători, strigînd „Salut !“, „Ura !“ sau „Omagii !“ — a sunat telefonul pentru a mă pune din nou în contact, printre rafalele de ploaie care se abăteau în acea clipă asupra orașului, cu vocea lui Micòl. În aceeași seară, i-am telefonat eu ; a doua zi după amiază, din nou ea. Continuasem să vorbim exact ca în ultima perioadă, la fel de

mulţumiţi acum, ca şi atunci, că Bruno Lattes, Adriana Trentini, Giampiero Malnate şi toţi ceilalţi ne lăsau în pace, nu dădeau semne că şi-ar aminti de noi. Şi, de altfel, cînd ni se întîmplase vreodată, mie şi lui Micòl, să ne gîndim la ei, în timpul lungilor noastre escapade prin parc, întîi pe biciclete, apoi pe jos ; atît de lungi, încît uneori, la întoarcere, nu mai găseam nici ţipenie de om pe teren sau în *Hütte ?*

Urmărit, ca de obicei, de privirile îngrijorate ale părinţilor, mă închideam în mica încăpere unde se afla telefonul. Formam numărul ; deseori îmi răspundea chiar ea ; şi atît de repede încît mă făcea să cred că are mereu receptorul la îndemînă.

— De unde vorbeşti ? încercasem o dată să o întreb.

Începuse să rîdă.

— Presupun că... de acasă.

— Mulţumesc pentru informaţie. Vream să ştiu numai cum faci că un-doi, ai şi răspuns. Vreau să spun, atît de repede. Ce ai ? Un telefon pe birou, ca un magnat ? Sau te învîrţi de dimineaţă pînă seara în jurul telefonului, ca un tigru în cuşcă din *Nocturna* lui Machaty ?

Mi se păruse că sesizez la celălalt capăt al firului o uşoară ezitare. Dacă ajungea la telefon înaintea celorlalţi — îmi răspunsese apoi — aceasta se datora pur şi simplu legendarei eficienţe a reflexelor sale musculare ; şi, fireşte, intuiţiei cu care era înzestrată, o intuiţie ce-i permitea ca ori de cîte ori îmi trecea prin minte s-o chem, să treacă exact pe lîngă telefon. Pe urmă schimbase vorba. Cum îmi mergea lucrarea despre Panzacchi ? Şi, fie şi numai ca să mai schimb aerul, cînd speram să-mi reîncep obişnuitul du-te vino la Bologna ?

Alteori, însă, răspundeau ceilalţi : Alberto, sau profesorul Ermanno, sau una din cele două servitoare, şi o dată chiar doamna Regina dovedind o surprinzătoare fineţe a auzului. În acest caz, nu mă puteam eschiva de la obligaţia de a-mi spune numele şi de a declara că doream să vorbesc cu „domnişoara“ Micòl. Însă, după cîteva zile (la început, lucrul mă jena şi mai mult, dar încet, încet m-am obişnuit), după cîteva zile a fost suficient să rostesc „Alo?“ pentru ca la celălalt capăt să mi se facă neîntîrziat legătura cu cea pe care o căutam. Chiar Alberto, cînd se nimerea la telefon, se comporta la fel. Şi Micòl era invariabil acolo, smulgînd telefonul din mîna cui l-avea : pur şi

simplu, ca şi cînd ar fi stat toţi laolaltă, strînşi într-o singură cameră, *living-room*, salon sau bibliotecă, fiecare cufundat într-un fotoliu adînc de piele, cu telefonul la cîţiva metri. Era imposibil să nu te gîndeşti la aşa ceva. În loc să o anunţe pe Micòl, care la sunetul telefonului (parcă o vedeam) ridica brusc ochii, se limitau, probabil, să-i întindă, de departe, receptorul. Alberto aruncîndu-i, eventual, o ocheadă sarcastică şi afectuoasă în acelaşi timp.

Într-o zi m-am hotărît să-i cer să-mi confirme exactitatea bănuielilor şi ea m-a ascultat în tăcere.

— Nu-i aşa ? am insistat.

Dar nu era aşa. Dat fiind că ţineam atît de mult să cunosc adevărul — mi-a spus — ei bine, iată-l : în casa lor, fiecare dispunea la el în cameră de o derivaţie telefonică (după ce o obţinuse mai întîi pentru ea, o adoptase şi restul familiei, un sistem foarte util şi foarte recomandabil, graţie căruia oricine putea telefona la orice oră din zi şi din noapte fără să deranjeze sau să fie deranjat, şi, mai ales noaptea, fără să se dea măcar jos din pat. Ce idee trăsnită ! a exclamat apoi rîzînd. Cum de putuse să-mi treacă prin minte că ei stau toţi împreună, stil *hall* de hotel ? Şi din ce cauză ? Oricum, era ciudat că nu-mi dădusem seama, atunci cînd nu răspundea ea direct, de pocnetul butonului care făcea legătura.

— Nu, a repetat categorică. Nimic nu e mai bun, ca să-ţi aperi libertatea, decît o derivaţie telefonică. Vorbesc serios, ar trebui să-ţi faci şi tu una la tine în cameră. Nici nu-ţi închipui ce conversaţii kilometrice ţi-ar pica pe cap, mai ales noaptea !

— Deci îmi telefonezi acum din camera ta.

— Exact. Şi pe deasupra stînd în pat.

Era unsprezece dimineaţa.

— Nu eşti nemaipomenit de matinală, am observat.

— Uff, şi tu ! s-a lamentat. Că papà, la şaptezeci de ani ai lui, şi cu toată fierberea asta de acum, se scoală în continuare la şase şi jumătate ca să ne dea exemplu, cum spune el, şi să ne convingă să nu mai trîndăvim atîta în îmbietoarele aşternuturi, *transeat*, dar să înceapă acum şi cei mai buni prieteni să facă pe pedagogii, mărturisesc că mi se pare cam prea mult. Ştii de la ce oră e în picioare subsemnata, dragul meu ? De la şapte. Şi mai îndrăzneşti să te minunezi că la unsprezece mă găseşti iar

în pat. De altfel nici nu dorm : citesc, mai mîzgălesc cîte un rînd la lucrare, privesc afară. Cînd sînt în pat, fac întotdeauna o mulţime de lucruri. Căldura aşternutului mă face infinit mai activă.

— Descrie-mi camera ta.

A pocnit din limbă, lovind-o în mai multe rînduri de dinţi, în semn de refuz.

— Asta nu. *Verboten. Privat.* Dacă vrei, pot să-ţi descriu ce văd afară.

În prim plan, vedea prin fereastră vîrfurile bărboase ale iubitelor ei *Washingtoniae graciles* bătute în mod „nedemn" de ploaie şi vînt — şi cine ştie dacă îngrijirile lui Titta şi Bepi, care începuseră să le îmbrace trunchiurile în obişnuitele cămăşi păioase, de iarnă, vor fi suficiente pentru a le feri în lunile următoare de moartea prin îngheţ, ameninţătoare la fiecare reîntoarcere a vremii reci, şi pînă acum, din fericire, evitată. Mai încolo, ascunse uneori sub fîşii de ceţuri călătoare, vedea cele patru turnuri ale Castelului, pe care aversele de ploaie le făcuseră negre ca pe tăciunii stinşi. Şi, departe, în spatele turnurilor, de un vineţiu care te-nfiora, acoperită şi ea din cînd în cînd de ceaţă, marmura faţadei şi clopotniţei domului... oh, ceaţa ! Cînd era aşa, nu-i plăcea, o făcea să se gîndească la nişte zdrenţe murdare. Dar mai curînd sau mai tîrziu ploaia trebuia să înceteze ; şi atunci ceaţa străpunsă în zori de razele firave ale soarelui se va transforma în ceva preţios, cu o opalescenţă delicată, cu infinite „jocuri de ape" semănînd întru totul cu „làttimi" care-i umpleau camera. Iarna era plicticoasă, de acord, pentru că, de exemplu, te împiedica să joci tenis ; dar avea, totuşi, compensaţiile ei. — Pentru că nu există situaţie, oricît de tristă şi de plicticoasă ar fi — a conchis ea — care să nu ofere o compensaţie, şi deseori una substanţială.

— Ce sînt „làttimi" aceia ? Ceva de mîncare ? am întrebat eu.

— Nu, nu, s-a plîns ea, îngrozită ca de obicei de ignoranţa mea. Sînt sticle : pahare, potire, vaze mai mari şi mai mici, cutiuţe, lucruri de genul ăsta, în general piese de anticariat. La Veneţia se cheamă aşa ; în afara Veneţiei *opalines* sau *flûtes*. Nici nu-ţi închipui cum *ador* aceste lucruri. Ştiu absolut *totul* despre ele. Întreabă-mă şi ai să vezi.

La Veneția — a urmat tot ea — poate sub impresia ceţurilor locale, complet altfel decît cețoaiele noastre negre din valea Padului, ceţuri vagi şi infinit mai luminoase (un singur pictor pe lume ştiuse să le „redea" mai mult chiar decît Monet din ultima perioadă. De Pisis „al nostru", la Veneția începuse să aibă pasiunea opalinelor. Se învîrtea ore şi ore întregi pe la anticari. Existau unele prăvălioare, mai ales prin părţile lui San Samuele, în jurul pieţii Santo Stefano, sau în ghettou, spre gară, care pur şi simplu nici nu aveau altceva de vînzare. Unchii Giulio şi Federico locuiau pe Calle del Cristo, în apropiere de San Moisè. Pe seară, neştiind ce altceva să facă, şi natural, cu domnişoara Blumenfeld, guvernanta, ca un ghimpe în coaste (o distinsă *„jodè"* de şaizeci de ani, din Frankfurt pe Main, aflată de peste treizeci de ani în Italia ; o adevărată pacoste !) ieşea în strada XXII Marzo la vînătoare de opaline. Piaţa Santo Stefano este la doi paşi de San Moisè. Nu acelaşi lucru se întîmplă cu San Geremia, unde e ghettoul, fiindcă dacă o iei pe San Bartolomío şi Lista di Spagna, e la cel puţin o jumătate de oră depărtare de San Moisè, însă devine foarte aproape dacă traversezi Canal Grande de la palatul Grani, şi apoi cobori pe Frari... Dar, revenind la opaline ; ce fior „rabdomantic" cînd reuşea să dibuie unul nou şi rar ! Mă interesa să aflu cîte bucăţi reuşise să adune ? Aproape două sute.

M-am ferit cu grijă să-i atrag atenţia că era o neconcordanţă între ce-mi spunea şi aversiunea ei declarată faţă de orice tentativă de a sustrage lucrurile, obiectele, fie şi pentru o clipă morţii inevitabile care le aştepta „pînă şi pe ele" şi, în special, faţă de mania conservatoare a lui Perotti. Voiam să-mi vorbească despre camera ei, să uite că puţin înainte spusese *„verboten"*, „privat".

Am fost satisfăcut. Ea continua să vorbească despre opalinele sale (le aranjase frumos în trei vitrine înalte din mahon întunecat, care acopereau aproape în întregime peretele din faţa celui unde se afla patul) şi camera, nu ştiu cu cîtă inconştienţă din partea ei, începea să capete formă, precizîndu-şi încetul cu încetul toate detaliile.

Deci : ferestrele, ca să fim exacţi, erau două. Amîndouă dădeau spre miazăzi şi erau atît de sus încît atunci cînd ieşeai la ele, aveai tot parcul dedesubt şi dincolo de el, cît vedeai cu ochii, întinderea acoperişurilor ; şi ţi se pă-

rea că eşti pe puntea unui transatlantic. Între cele două ferestre, exista o a patra vitrină : vitrina cu cărţi engleze şi franceze. În faţa ferestrei din stînga, un birou cu postav verde şi veioză, mărginit de măsuţa cu maşina de scris şi de vitrina a cincea, cu cărţi de literatură italiană, clasică şi contemporană şi cu traduceri : cele mai multe din rusă, Puşkin, Gogol, Tolstoi, Dostoievski, Cehov. Pe jos, un covor persan, mare, şi în centrul camerei, care era lungă dar destul de îngustă, trei fotolii şi un recamier, ca să te poţi întinde să citeşti. Două uşi : una de intrare, lîngă fereastra din stînga, comunicînd direct cu scara şi ascensorul, şi alta, la cîţiva centimetri de colţul opus, dînd spre baie. Noaptea, dormea fără să închidă niciodată complet obloanele, cu o mică veioză, mereu aprinsă, pe măsuţa de lîngă pat, iar termosul cu *Skiwasser* — şi telefonul — pe altă măsuţă mobilă, atît de aproape încît trebuia numai să întindă braţul ca să ajungă la ele. Dacă se trezea noaptea, era de ajuns să bea o înghiţitură de *Skiwasser* (era *atît* de comod să ai mereu la dispoziţie ceva „bun şi cald"; de ce nu-mi procuram şi eu un termos ?) şi apoi, trîntindu-se din nou în pat, să lase privirea să-i rătăcească prin ceaţa luminiscentă a scumpelor ei opaline; şi somnul pe nesimţite, ca o maree venețiană, venea încet, încet, cuprinzînd-o şi „anulînd-o".

Dar nu erau singurele noastre teme de conversaţie. Ca şi cum ar fi vrut să se amăgească pe ea însăşi că nu se schimbase nimic, că între noi totul continua la fel ca *înainte,* respectiv ca atunci cînd ne puteam vedea în fiecare după-amiază, Micòl nu lăsa să-i scape nici o ocazie de a mă aduce înapoi la şirul acelor zile minunate şi „incredibile".

Vorbisem atunci de atîtea lucruri, hoinărind prin parc : de arbori, de flori, de copilăria noastră, de rude. Şi în acest timp, Bruno Lattes, Adriana Trentini, „dom" Malnatte, Carletto Sani, Tonino Collevatti şi cei care li se adăugaseră mai pe urmă se bucuraseră numai de cîte o vagă amintire, de cîte o aluzie din cînd în cînd, gratificaţi toţi de-a valma printr-un expeditiv şi destul de dispreţuitor „cei de acolo".

În schimb acum, la telefon, discuţiile noastre reveneau întruna la ei, mai ales la Bruno Lattes şi la Adriana Trentini între care, după Micòl, era sigur „*ceva*". Cum — îmi repeta ea — era posibil să nu-mi fi dat seama că cei doi

flirtau ? Doar era evident ! El nu-şi lua o clipă ochii de la ea, şi ea, deşi îl trata ca pe un sclav şi cocheta puţin cu toţi, cu mine, cu ursul de Malnate, şi chiar cu Alberto, în fond îl accepta. *Dragul* de el ! Cu sensibilitatea lui (uşor morbidă, să recunoaştem : era destul să vezi cum îi venera pur şi simplu pe tîmpiţeii aceia simpatici, micul Sani şi celălalt, tînărul Collevatti !) cu sensibilitatea lui, dată fiind situaţia, avea de înfruntat nişte luni cam dificile. Fără îndoială, Adriana îl accepta, ba chiar într-o seară îi văzuse în *Hütte* pe amîndoi, pe jumătate întinşi pe divan, sărutîndu-se fără probleme), dar nici vorbă să fie ea omul capabil să facă faţă unui lucru atît de serios în ciuda legilor rasiale şi a rudelor de ambele părţi. Nu, era clar că Bruno nu va avea deloc o iarnă uşoară. Şi nu că Adriana ar fi fost fată rea, nu ! Aproape cît Bruno de înaltă, blondă, cu pielea aceea splendidă gen *Carole Lombard,* poate că altădată ar fi fost exact fata potrivită pentru Bruno, căruia se pare că-i plăcea tipul „foarte arian". Că, pe de altă parte, era cam uşuratică, fără minte şi de o cruzime inconştientă, era şi asta incontestabil. Nu-mi aminteam ce mutre îi făcuse nefericitului de Bruno atunci cînd pierduse jucînd în cuplu cu el, faimoasa revanşă, împotriva lui Désirée Baggioli şi Claudio Montemezzo ? De fapt ea pierduse întîlnirea cu şirul acela de rateuri — cel puţin trei la fiecare *game* — nu Bruno ! Însă, cu o sublimă inconştienţă, în tot timpul partidei, n-a făcut altceva decît să-i spună vrute şi nevrute ca şi cum *„săracul"* n-ar fi fost şi aşa destul de deprimat şi de umilit. Te făcea să rîzi, deşi, dacă te gîndeai bine, toată povestea aceea avea un gust cam amar. Dar asta e : parcă ar face-o înadins, moraliştii ca Bruno sfîrşesc întotdeauna prin a se îndrăgosti de tipuri gen Adriana. De aici, scene de gelozie, urmăriri, surprinderi, jurăminte, eventual palme, şi... coarne, coarne la infinit. Nu, nu, Bruno ar fi trebuit, de fapt, să binecuvînteze legile rasiale. Avea în faţă o iarnă dificilă, adevărat. În schimb, legile rasiale îl vor împiedica să facă cea mai mare tîmpenie : să se logodească.

Nu găseşti ? a adăugat o dată. Pe urmă, e ca şi tine, un literat, unul care vrea să scrie. Cred că acum doi sau trei ani am văzut nişte versuri de ale lui publicate în pagina a treia din *Corriere ferrarese,* sub titlul comun de „Poezia unui avangardist".

— Vai mie ! am suspinat. Ce vrei să spui ? Nu înţeleg.

Auzeam foarte bine cum rîdea tăcut.

— Bineînţeles, la urma urmei, puţină *durere* n-o să-i strice. *„Non mi lasciare ancora, sofferenza“* [1] spune Ungaretti. Vrea să scrie ? Ei bine, să fiarbă un timp în propriul lui suc şi apoi vom vedea. De altfel, ajunge să-l priveşti : şi un orb vede că nu aspiră la altceva decît la durere.

— Eşti de un cinism dezgustător. Faci casă bună cu Adriana.

— A, nu, greşeşti. Mai mult chiar, mă jigneşti. Adriana e un înger inocent. Capricioasă, de acord, dar inocentă ca *„tutte le femine di tutti — i sereni animali — che avvicinano a Dio“* [2]. În timp ce Micòl este bună, ţi-am spus-o şi ţi-o repet, şi ştie întotdeauna ce face, ţine bine minte.

Mai rar, e drept, îl pomenea, totuşi, şi pe Giampiero Malnate, faţă de care păstrase în permanenţă o atitudine curioasă, în esenţă critică şi sarcastică ; ca şi cum ar fi fost geloasă pe prietenia care-l lega de Alberto — ca să spunem adevărul, cam exclusivă — şi în acelaşi timp o deranja să admită că e geloasă, şi tocmai de aceea se îndîrjea să „doboare idolul“.

După ea, „dom“ Malnate nu era cine ştie ce, nici măcar „ca fizic“. Prea mare, prea gros, prea „patern“, ca să poată fi luat în consideraţie sub acest aspect. Era unul din tipii aceia excesiv de păroşi, care, ori de cîte ori s-ar rade într-o zi, dau tot timpul impresia că sînt cam murdari, că nu se spală îndeajuns ; şi, sincer, aşa *nu* mergea. Însă, după cît se putea zări prin ochelarii aceia cît un deget de groşi, în spatele cărora se camufla veşnic (îl făceau, parcă, să transpire ; şi-ţi venea poftă să i-i scoţi, se părea că nu are ochi urîţi : nişte ochi cenuşii, *de oţel,* de om puternic. Dar prea erau serioşi şi severi ochii aceia. Prea legal matrimoniali. În ciuda dispreţuitorului misoginism de suprafaţă, ameninţau cu nişte sentimente atît de eterne, încît înfiorau pe oricine, chiar şi pe cea mai paşnică şi mai cuminte fată.

Era un tip plicticos, ce mai ; şi nici măcar aşa de original cum avea aerul că se consideră. Voiam să pariez că

---

[1] Nu mă părăsi, încă, suferinţă...

[2] Toate femeile tuturor — animalelor senine — ce se apropie de Dumnezeu.

dacă-l trăgea de limbă cum trebuie, la un moment dat începea să declare că nu se simţea în largul lui în haine de oraş, că prefera haina de vînt, pantalonii vînătoreşti şi bocancii de schi ale nelipsitelor week-enduri pe Mottarone sau Rosa ? În această privinţă, credincioasa lui pipă era extrem de revelatoare : valora cît un întreg program de austeritate masculină şi subalpină, era un adevărat stindard.

Da, era foarte bun prieten cu Alberto, în măsura în care Alberto, cu caracterul lui pasiv ca un *punching ball*, era prieten cu toţi şi, în fond, cu nimeni. Petrecuseră mulţi ani împreună, la Milano ; şi sigur că asta conta. Dar nu găseam, totuşi, cam excesive nesfîrşitele lor conservaţii ? Nici nu se întîlneau bine şi gata, nimeni şi nimic nu-i putea opri să se retragă la o parte şi să se pună pe sporovăit. Şi, la urma urmei, despre ce anume? Despre femei ? Nuu ! Ştiindu-l pe Alberto, care în domeniul acesta fusese întotdeauna rezervat, ca să nu spunem misterios, sincer vorbind, ea una nu se simţea deloc în stare să parieze că da.

— Vă mai vedeţi ? m-am hotărît într-o zi să o întreb, aruncînd întrebarea pe tonul cel mai indiferent cu putinţă.

— Sigur... cred că vine din cînd în cînd să-l vadă pe Alberto al lui... a răspuns calmă. Se închid în cameră, iau ceaiul, fumează pipă (de un timp încoace a început să pufăie din pipă şi Alberto) şi vorbesc şi iar vorbesc, ferice de ei că pot s-o facă, nu mai termină de vorbit.

Era prea inteligentă, prea sensibilă ca să nu fi ghicit ce ascundeam sub indiferenţă ; dorinţa dintr-o dată acută — şi simptomatică — de a o revedea. S-a comportat, totuşi, ca şi cum nu ar fi înţeles, fără să facă nici o aluzie, nici măcar indirect, la eventualitatea că, mai devreme sau mai tîrziu, aş fi putut fi invitat şi eu în casă.

II

Am avut o noapte foarte agitată. Adormeam, mă trezeam, adormeam la loc. Şi de fiecare dată o visam.

Visam, de pildă, că stam ca în prima zi cînd pusesem piciorul în grădină şi o priveam jucînd tenis cu Alberto. Şi acum, în vis, nu o pierdeam nici o clipă din ochi. Îmi spuneam din nou că e splendidă, că îmi place aşa roşie

și transpirată, cu cuta aceea de angajare și hotărîre aproape feroce care-i tăia vertical fruntea, încordată în efortul de a-l înfrînge pe surîzătorul frate mai mare, cam lipsit de vigoare și cam plictisit. Însă acum simțeam că mă apasă o neliniște, o amărăciune, o durere aproape insuportabilă. Ce mai rămăsese din fetița de acum zece ani — mă întrebam disperat — în această Micòl de douăzeci și doi de ani, cu *shorts* și bluză tricotată din bumbac, în această Micòl cu un aer atît de liber, de sportiv, de modern (dar mai ales liber) încît îți venea să crezi că își petrecuse ultimii ani exclusiv în turnee prin sanctuarele tenisului internațional : Londra, Paris, Coasta de Azur, Forest Hills ? Da — comparam eu — iată părul fetiței, blond și ușor striat de șuvițe aproape cărunte, irisul albastru, scandinav, pielea de culoarea mierii, și, eventual micul disc de aur al medalionului ritual, sărind din cînd în cînd afară din decolteul bluzei tricotate. Dar pe urmă?

Pe urmă ne aflam închiși înăuntrul trăsurii, în penumbra stătută, cenușie : cu Perotti afară, așezat pe capră, imobil, mut, impunător. Dacă Perotti sta acolo — judecam eu — întorcîndu-ne ostentativ spatele, o făcea, desigur, pentru a nu fi obligat să vadă ceea ce se petrecea ori s-ar fi putut petrece în interiorul trăsurii, într-un cuvînt, din discreție servilă. Și cu toate acestea, tartorele bătrîn era informat despre tot, și încă bine ! Nevasta lui, Vittorina cea spălăcită, spiona printre canaturile întredeschise ale ușii de la remiză (din cînd în cînd zăream capul mic, de reptilă, al femeii, cu părul lins și lucios, negru ca pana corbului, apărînd precaut din spatele canatului ; și-i zăream chiar un ochi, de aceeași culoare, cu o expresie nemulțumită și preocupată), nevasta lui sta acolo la pîndă, pe jumătate ascunsă după ușă, făcîndu-i pe furiș tot felul de semne și strîmbături convenționale.

Acum, Micòl și cu mine eram chiar în camera ei, dar nici de data aceasta singuri, ci *„jenați“* — cum îmi șoptise ea — de „inevitabila“ prezență străină : de data aceasta, cea a lui Jor, întins în mijlocul camerei ca un enorm idol de granit, a lui Jor care ne fixa cu ochii lui de gheață, unul negru și altul albastru. Camera era lungă și îngustă, la fel ca remiza ; plină, tot ca remiza, de lucruri comestibile : grepfruturi, portocale, mandarine și mai ales, opaline, opaline aranjate la rînd, ca niște cărți, pe rafturile unor dulapuri mari, negre, austere, bisericești, înalte

pînă la tavan ; pentru că opalinele nu erau deloc din cristal, cum vrusese Micòl să mă încredinţeze, ci exact aşa cum bănuisem eu, brînzeturi, forme mici de caş alburiu, picurînd de zer, toate ca nişte sticle. Rîzînd, insista să gust una din brînzeturile ei ; iat-o cum se ridica pe vîrful picioarelor, era gata să atingă cu degetele o bucată din cele aşezate sus (cele de sus erau mai bune, îmi explica, mai proaspete), dar eu nu, nu voiam absolut deloc să accept, chinuit nu numai de prezenţa cîinelui, ci şi de conştiinţa că, în timp ce noi discutam, afară, în lagună, mareea creştea rapid. Dacă mai întîrziam încă puţin, apele mari m-ar fi blocat definitiv, împiedicîndu-mă să ies din camera ei fără să fiu observat. Fiindcă intrasem noaptea, pe ascuns, în dormitorul lui Micòl ; pe ascuns de Alberto, de profesorul Ermanno, de doamna Olga, de bunica Regina, de unchii Giulio şi Federico, de candida domnişoară Blumenfeld. Şi Jor, singurul care ştia, singurul martor al faptului că *şi* între noi era *ceva,* Jor nu putea dezvălui nimic.

Visam că vorbeam în fine fără să ne mai prefacem, în fine cu cărţile pe faţă.

Ne certam puţin, ca de obicei : Micòl susţinea că acel *ceva* începuse între noi chiar din prima zi, cînd eu şi ea, plini încă de surpriza revederii şi a regăsirii, fugisem să vedem parcul, iar eu mă opuneam, nu şi nu, după mine acel *ceva* începuse şi mai înainte, la telefon, din clipa cînd mă anunţase că era „urîtă“, o „fată bătrînă cu nasul roşu“. Se înţelege că în adîncul adîncului meu n-o crezusem. Şi totuşi, nici nu-şi putea închipui — îi spuneam cu un nod în gît — ce mult mă făcuseră să sufăr cuvintele ei. În zilele următoare, înainte de a o revedea, mă gîndisem întruna numai la asta, nu reuşeam să-mi găsesc deloc liniştea.

— Da, poate că ai dreptate tu, convenea aici Micòl, punîndu-şi milostivă mîna pe mîna mea. Dacă ideea că mă făcusem urîtă şi cu nasul roşu ţi-a căzut într-adevăr pe invers, atunci mă predau, înseamnă că tu ai dreptate. Dar acum ce facem ? Scuza cu tenisul nu mai ţine, iar să te introduc în casă, cu primejdia de a fi blocaţi de apele fluxului (vezi cum e la Veneţia?) nu e nici oportun şi nici frumos.

— Dar nici nu e nevoie — replicam eu. Ai putea foarte bine să vii tu afară !

— Eu, afară ?! exclama ea făcînd ochii mari. Ca să mergem unde, *dear friend* ?

— Nnu... nu știu... răspundeam eu bîlbîindu-mă. Pe Montagnone, de exemplu, sau în Piazza d'Armi în apropierea Apeductului, sau, dacă nu vrei să te compromiți, în Piazza della Certosa, la capătul străzii Borso. Știi bine că *toți* care flirtează se duc acolo. Nu știu dacă și părinții tăi, dar ai mei, la vremea lor, se duceau tot acolo. Și, pe urmă, ce rău e dacă flirtăm puțin ? Doar nu facem dragoste ? E doar prima treaptă, e marginea prăpastiei. De aici pînă în fundul prăpastiei mai e cale lungă !

Și eram pe punctul să adaug că, în cazul cînd, după cum se părea, nici Piazza della Certosa nu îi era pe plac, puteam, eventual, să luăm două trenuri diferite și să ne dăm întîlnire la Bologna. Dar, lipsit de curaj pînă și în vis, tăceam. De altfel ea, clătinînd din cap și surîzînd, îmi declara îndată că este inutil, imposibil, *verboten* : niciodată nu ar veni cu mine dincolo de pragul casei și al grădinii. Ce era ? clipea amuzată. Nu cumva plănuiam încă de pe acum ca după ce s-ar fi lăsat dusă prin toate locurile „în aer liber“, scumpe „erosului din barbara urbe natală“, să o conduc la Bologna ? Da, la Bologna, eventual la un „hotel“ din cele pe care le prefera și bunica Josette, gen *Brun* și *Baglioni* — după ce mai înainte vom fi arătat, firește, la recepție, neprețuitele noastre semnalmente rasiale, atît de ușor de recunoscut ?

A doua zi, seara, cum m-am întors de la un drum la Bologna, la Universitate, survenit pe negîndite, am pus imediat mîna pe telefon.

Mi-a răspuns Alberto.

— Cum îți merge ? a fredonat ironic, demonstrînd încă o dată că-mi recunoaște vocea. E o grămadă de vreme de cînd nu ne vedem. Cum te simți, ce faci ?

Deconcertat, cu inima bătîndu-mi puternic, am început să vorbesc ca o morișcă. Am amestecat o mulțime de lucruri : vești despre lucrarea de diplomă care (era adevărat) îmi apărea în față ca un zid de netrecut, considerații despre anotimp, care după ultimele cincisprezece zile de vreme rea părea să ofere în dimineața aceea o speranță (dar nu trebuia să te încrezi prea mult ; aerul tăios vorbea limpede, intrasem de acum în iarnă și trebuia să dăm uitării zilele frumoase din octombrie trecut), adăugînd o relatare extrem de amănunțită despre o rapidă „descin-

dere în strada Zamboni" — exact aşa am spus, de parcă Alberto, care studia la Milano, era obligat să cunoască Bologna la fel ca mine.

În dimineaţa aceea, i-am comunicat, fusesem la secretariatul Universităţii unde aveam cîteva lucruri de aranjat, pe urmă sus, în bibliotecă, să controlez nişte nume din bibliografia despre Panzacchi la care lucram. La unu, mă dusesem să iau prînzul la restaurantul *Pappagallo* : nu la acela zis *„în sec"*, lîngă Asinelli, care, pe lîngă că era foarte scump, mi se părea net inferior ca bucătărie faimei de care se bucura, ci la celălalt, *Pappagallo „în supă"*, ce se afla pe o străduţă laterală din calea Galliera, vestit pentru rasolurile şi supele lui, ca şi pentru preţurile destul de modeste. După masă mă văzusem cu nişte prieteni, dădusem o raită prin librăriile din centru, băusem un ceai la *Zanarini* din Piazza Galvani, la capătul lui Pavaglione ; într-un cuvînt, petrecusem destul de bine — am încheiat — „aproximativ ca atunci cînd veneam regulat".

— Închipuie-ţi : înainte de a mă întoarce la gară, am adăugat apoi, inventînd pe loc, parcă cine ştie ce demon îmi şoptise deodată să povestesc o asemenea istorie, mi-am făcut timp să arunc o privire şi pe strada dell'Oca.

— Pe strada dell'Oca ? a întrebat Alberto, însufleţindu-se, dintr-o dată, dar şi puţin intimidat.

Nu a fost nevoie de altceva, ca să găsesc în mine gustul înţepător care-l făcea pe tata să apară în faţa Finzi-Cotinilor mult mai grosolan decît era.

— Cum ! am exclamat. N-ai auzit niciodată vorbindu-se de strada dell'Oca ? Bine, dar e una din... pensiunile de familie cele mai celebre din Italia !

A tuşit încurcat.

— Nu, nu o cunoşteam.

Schimbînd apoi brusc tonul şi subiectul, mi-a spus că peste cîteva zile trebuia să plece şi el la Milano şi să stea cel puţin o săptămînă. Iunie nu era chiar atît de departe cum părea şi încă nu găsise — de fapt, ca să spună adevărul, nici nu căutase un profesor care să-i dea posibilitatea să încropească „o lucrare, acolo, de doi bani".

După care, sărind din nou la alt subiect, între timp vocea lui îşi redobîndise tonul obişnuit, plictisit şi batjocoritor) m-a întrebat dacă nu trecusem cu cîteva minute înainte cu bicicleta pe Mura degli Angeli. Tocmai se afla

în grădină ; ieşise să vadă în ce hal adusese ploaia terenul de tenis. Dar şi din cauza distanţei, şi pentru că nu se mai vedea aproape de loc, nu fusese în stare să-şi dea seama cu precizie dacă eu eram tipul care sta sus, nemişcat şi privea fără să coboare, sprijinindu-se cu mîna de trunchiul unui copac. Deci eu eram ? a continuat, după ce admisesem, cu oarecare şovăire, că întorcîndu-mă acasă de la gară, o luasem în adevăr pe acolo ; şi asta, i-am explicat, din pricina adîncului dezgust pe care-l simţeam de fiecare dată, trecînd prin faţa unor anumite mutre antipatice strînse la Caffé della Borsa, pe bulevardul Roma, sau proţăpite de-a lungul căii Giovecca. Deci eu eram ? a repetat. Aşa crezuse şi el ! Dar dacă eu eram, de ce nu răspunsesem la strigătele şi fluierăturile lui ? Nu le auzisem ?

— Nu le auzisem — am minţit eu încă o dată — ba, mai mult, nici măcar nu-mi dădusem seama că era în grădină. Şi acum, nu mai aveam, în adevăr, nimic cu ce să umplem tăcerea neaşteptată care se aşternuse între noi.

— Dar tu o... tu o căutai pe Micòl, nu-i aşa ? a spus el, ca şi cum, în sfîrşit, şi-ar fi adus aminte.

— Da, am răspuns. Te-ar deranja să mi-o dai ?

Mi-ar fi dat-o cu plăcere — mi-a replicat — dar Micòl — şi era *foarte* ciudat că, după cît se părea, „îngerul acela" nu-mi spusese — plecase în primele ore ale după-amiezii la Veneţia, cu gîndul de a „trage tare" la lucrarea de diplomă. Coborîse la prînz gata îmbrăcată de drum, cu valizele şi toate celelalte, anunţînd „scumpa familie înmărmurită" ce avea de gînd să facă. Declarase că era sătulă să-şi tot tîrască după ea compunerea. Şi că în loc de iunie, avea să dea examenul în februarie, lucru foarte posibil la Veneţia, cu *Marciana* şi *Querini Stampalia* [1] la îndemînă ; în timp ce Ferrara, nu, dintr-o mie de motive, lucrarea ei despre Dickinson nu putea înainta în ritmul cuvenit (aşa spusese ea, cel puţin). Dar cine ştie dacă reuşea să reziste în atmosfera depresivă de la Veneţia, şi într-o casă ca a unchilor, pe care n-o iubea. Nimic mai probabil decît să o vedem peste o săptămînă sau două „întorcîndu-se la bază cu coada între picioare". El unul ar fi crezut că visează dacă măcar o dată Micòl ar fi reuşit să se ţină departe de Ferrara mai mult de douăzeci de zile, maximum o lună, în şir...

[1] Numele a două celebre biblioteci.

— Dar vom vedea, a conchis. În orice caz, ce-ai spune (săptămîna aceasta e imposibil, cealaltă nici atît, dar după aceea da, cred că ar fi posibil) — ce-ai spune să punem la cale o excursie cu automobilul pînă la Veneţia ? Ar fi amuzant să ne luăm surioara prin surprindere : eu, tu şi Giampi Malnate, de exemplu !

— E o idee, am răspuns. Sigur, de ce nu ? Mai vorbim noi.

— Pînă atunci, a reluat el cu un efort în care simţeam o mare dorinţă de a-mi oferi imediat o compensaţie pentru ceea ce-mi destăinuise cu puţin înainte, pînă atunci, în cazul cînd nu ai altceva mai bun de făcut, de ce nu vii pe la mine, să zicem, mîine după-amiază, în jurul lui cinci ? Va fi şi Malnate, cred. Luăm ceaiul... ascultăm puţină muzică... vorbim. Nu ştiu dacă te simţi în stare, literat cum eşti, să suporţi un inginer (care aş fi eu) şi un chimist. Dacă, totuşi, *binevoieşti,* lasă la o parte eticheta şi vino, nouă o să ne facă plăcere.

Am mai continuat un timp astfel, Alberto tot mai înflăcărat şi mai entuziasmat de proiectul acesta, născut, se pare, pe neaşteptate, de a mă invita la el, şi eu atras dar şi respins totodată. Dar, era foarte adevărat — îmi aminteam — cu puţin înainte, sus, pe Mura degli Angeli, rămăsesem aproape o jumătate de oră să privesc grădina şi mai ales casa care, din locul unde eram, printre ramurile desfrunzite ale arborilor, îmi apărea gravată pe cerul serii, de la temelie pînă la vîrful ascuţit al acoperişului, tăiată fin, ca o emblemă heraldică. Două ferestre de la mezanin, la nivelul terasei de unde se cobora în parc, erau deja luminate, şi lumina electrică se strecura şi de sus, de la unica ferăstruică deschisă imediat sub ultimul turnuleţ. Fixasem îndelung, cu bulbii ochilor dureroşi în cavitatea orbitelor, firicelul de lumină al ferestrei de sus — o licărire calmă, suspendată în aerul tot mai întunecat, ca lumina unei stele ; şi numai fluierăturile îndepărtate şi strigătele tiroleze ale lui Alberto, trezind în mine, împreună cu teama de a fi recunoscut, nerăbdarea de a auzi imediat la telefon glasul lui Micòl, izbutiseră să mă gonească de acolo...

Dar acum ? mă întrebam abătut. Ce importanţă mai avea pentru mine faptul că merg la *ei* acasă, dacă n-o mai găseam pe Micòl.

Numai că vestea pe care mi-a dat-o mama cînd ieşeam din cabina telefonului, respectiv că Micòl Finzi-Contini îmi telefonase pe la prînz („M-a rugat să-ţi spun că a trebuit să plece la Veneţia, că te salută şi o să-ţi scrie“ — a adăugat mama, privind în altă parte), m-a făcut să-mi schimb părerea. Din clipa aceea, timpul care mă despărţea de orele cinci din ziua următoare a început să se scurgă neînchipuit de încet.

III

De atunci am început să fiu primit, s-ar putea spune, zilnic în micul apartament personal al lui Alberto (el îl numea birou ; ceea ce era, de fapt, avînd dormitorul şi baia alături), în faimoasa „cameră“ cu uşa dublă, din spatele căreia, trecînd pe coridor, Micòl auzea vocile confuze ale fratelui său şi prietenului Malnate şi unde, în afara servitoarelor cînd aduceau măsuţa mobilă cu ceai, în tot cursul iernii nu am întîlnit niciodată vreun alt membru al familiei. Iarna lui '38—'39 ! Îmi amintesc lunile acelea lungi, imobile, suspendate parcă deasupra timpului şi disperării (în februarie a nins, Micòl nu se mai întorcea de la Veneţia), şi chiar acum, la o distanţă de peste douăzeci de ani, cei patru pereţi ai biroului lui Alberto Finzi-Contini continuă să fie pentru mine viciul, drogul pe cît de necesar pe atît de inconştient al fiecărei zile de atunci...

Bineînţeles că în acea primă seară de decembrie, cînd am străbătut din nou pe bicicletă Barchetto del Duca, nu eram de loc disperat. Micòl plecase ; şi totuşi pedalam pe aleea de la intrare, prin beznă şi ceaţă, ca şi cum aşteptam să o revăd în curînd pe ea şi numai pe ea. Eram emoţionat, vesel ; aproape fericit. Priveam înainte, căutînd cu farul de la bicicletă locurile unui trecut ce mi se părea îndepărtat, e drept, dar încă recuperabil, încă nu pierdut. Şi iată desişul de belşiţă ; iată mai încolo, la dreapta, silueta incertă a casei ţărăneşti a lui Perotti, lăsînd să se strecoare de la o fereastră a primului etaj un fir de lumină albăstruie ; iată, răsărindu-mi în faţă, puţin mai încolo, scheletul fantomatic al podului peste Panfilio şi iată, în sfîrşit, anunţat scurt de scrîşnetul cauciucurilor pe pietriş, profilul uriaş al *magnei domas,* inaccesibilă ca

o stîncă izolată, complet în întuneric, cu excepţia luminii albe, vii, ieşind în valuri printr-o mică uşă de la parter, deschisă, evident, pentru a mă primi.

Am coborît de pe bicicletă, oprindu-mă să privesc o clipă intrarea pustie. Zăream, tăiată oblic de aripa neagră a canatului din stînga, rămas închis, o scăriţă abruptă, acoperită cu un covor roşu : un roşu aprins, stacojiu, de culoarea sîngelui. La fiecare treaptă, o bară de alamă lustruită şi sclipitoare parcă ar fi fost de aur.

Mi-am sprijinit bicicleta de zid, aplecîndu-mă să o închid cu lacătul. Şi eram încă aplecat, lîngă uşa ce lăsa să se reverse, pe lîngă lumină, o căldură plăcută de calorifer (în întuneric, nu reuşeam de loc să încui lacătul şi tocmai mă gîndeam să aprind un chibrit ca să văd mai bine) cînd glasul cunoscut al profesorului Ermanno a răsunat deodată alături.

— Ce faci ? O închizi cu cheia ? spunea profesorul, oprit în prag. Bravo. Nu se ştie niciodată, oricît de multă prudenţă nu strică.

Fără să înţeleg, ca de obicei, dacă nu cumva amabilitatea lui uşor tînguită ascundea o bătaie de joc la adresa mea, m-am ridicat imediat.

— Bună seara, am spus, scoţîndu-mi pălăria şi întinzîndu-i mîna.

— Bună seara, dragul meu, a răspuns el. Nu, nu-ţi scoate pălăria !

I-am simţit mîna mică şi grăsuţă strecurîndu-se inertă în a mea şi retrăgîndu-se îndată. Era fără pardesiu, cu o veche beretă sportivă trasă pe ochi şi un fular de lînă înfăşurat în jurul gîtului.

A aruncat o privire piezişă, neîncrezătoare, în direcţia bicicletei.

— Ai închis-o, nu-i aşa ?

Am răspuns că nu. Contrariat, el a început să insiste să mă duc înapoi, să-i fac plăcerea şi să o închid cu cheia, fiindcă, a repetat, nu se ştie niciodată. Un furt era improbabil — continua să spună din prag, în vreme ce eu încercam din nou să vîr lacătul printre spiţele roţii din spate — dar fapt e că nu te puteai încrede în zidul parcului decît pînă la un anumit punct. De-a lungul perimetrului său, mai cu seamă înspre Mura degli Angeli, existau cel puţin zece locuri unde escaladarea n-ar fi pus în nici o dificultate pe un băiat cît de cît agil. Să o şteargă, pe urmă, fie

şi cu o bicicletă în spinare, ar fi fost pentru băiatul respectiv o operaţie aproape la fel de uşoară.

În sfîrşit lacătul s-a închis. Am ridicat ochii, dar intrarea era iarăşi pustie.

Profesorul mă aştepta înăuntru, la picioarele scării. Am intrat avînd grijă să trag uşa după mine, şi abia atunci mi-am dat seama că mă privea cu perplexitate şi căinţă.

— Mă întreb, a spus, dacă n-ar fi fost mai bine să aduci bicicleta aici înăuntru... Sigur că da ; data viitoare cînd vii, intră şi cu bicicleta. Dacă o aşezi sub scară, n-o să încurce absolut pe nimeni.

S-a întors şi a început să urce scara, conducîndu-mă. Mergea încet, mai cocoşat ca oricînd, ţinîndu-se cu mîna de balustradă, cu bereta pe cap şi fularul la gît.

În timpul acesta vorbea sau, mai bine zis, bolborosea, ca şi cum s-ar fi adresat mai mult sie însuşi decît mie.

Alberto îi spusese că urma să viu astăzi pe la el. Şi cum Perotti era în pat încă de dimineaţă, cu puţină febră (era vorba numai de o „uşoară bronşită", dar trebuia tratată, ca să se evite printre altele şi posibilitatea contagierii...), fusese nevoit să-şi asume sarcina de „a sta de veghe". Fiindcă era lucru ştiut că nu se putea conta pe Alberto, veşnic uituc, distrat, cu capul în nori. Dacă ar fi fost Micòl, n-ar mai fi avut nici un motiv de nelinişte, pentru că Micòl făcea ce făcea şi găsea întotdeauna timp pentru toate, avea grijă nu numai de studii, dar şi de mersul, în general, al casei ; şi chiar al bucătăriei, pentru care avea — grozav lucru la o femeie ! — o pasiune doar cu puţin mai mică decît aceea pe care i-o trezea literatura. (Ea făcea la sfîrşitul săptămînii socotelile cu Gina şi Vittorina, ea, personal, se ocupa de tăiatul ritual al puilor; şi aceasta în ciuda faptului că iubea atît de mult animalele, sărăcuţa !) Numai că Micòl nu era acasă în ziua aceea (îmi spusese Alberto că Micòl nu era ?) trebuind să plece, din nefericire, ieri după masă la Veneţia ; şi iată explicaţia motivului pentru care, în absenţa „îngerului păzitor" şi, mai cu seamă, a lui Perotti, fusese obligat să facă temporar şi pe portarul.

A vorbit şi de alte lucruri, pe care nu mi le mai amintesc. La sfîrşit s-a întors însă, din nou, la Micòl, dar de data aceasta nu ca s-o laude, ci plîngîndu-se de o anumită „nelinişte secretă" a ei — chiar aşa a spus şi a suspinat — o nelinişte ce depindea, după el, de „mulţi factori", bine-

înțeles, dar în special... Aici a tăcut brusc, fără să mai adauge nimic. Între timp, nu numai că urcasem pînă în vîrful scării, dar străbătusem două coridoare, intrasem și ieșisem din diferite încăperi, cu profesorul Ermanno ca deschizător de drum, lăsîndu-se depășit numai cît îi trebuia ca să stingă, treptat, luminile.

Absorbit de ceea ce auzeam despre Micòl (amănuntul că tăia cu mîinile ei gîtul puilor în bucătărie, mă fascinase într-un mod ciudat) priveam, aproape fără să văd. Treceam, de altfel, prin încăperi foarte puțin deosebite de cele ale altor case din societatea bună a Ferrarei, ebraică și neebraică, invadate de obișnuitul mobilier : dulapuri monumentale, lavițe greoaie din secolul șaptesprezece cu picioarele ca o gheară de leu, mese tip refector, jilțuri de piele cu paftale de bronz, fotolii *frau*, lampadare complicate din sticlă și fier forjat atîrnînd în mijlocul unor plafoane divizate în pătrate, și, întinse peste tot pe parchetul cu un luciu întunecat, covoare grele de culoare tabac, roșu carotă și sînge de bou. Poate că totuși aici era o cantitate mai mare de tablouri din secolul nouăsprezece, portrete și peisaje, și cărți, în mare parte legate, rînduite după geamurile unor mari biblioteci din mahon întunecat. Caloriferele masive degajau o căldură pe care tata, de exemplu, ar fi considerat-o nebunească la noi acasă (parcă-l auzeam !), o căldură de mare hotel, nu de casă particulară, așa încît am început să transpir aproape imediat ; și am simțit nevoia să-mi scot paltonul.

El înainte și eu după, am străbătut cel puțin o duzină de încăperi, de mărime inegală, unele vaste ca niște adevărate săli, altele mici, sau foarte mici, legate uneori între ele prin coridoare nu întotdeauna drepte și nici întotdeauna la același nivel. În fine, ajuns la mijlocul unui asemenea coridor, profesorul Ermanno s-a oprit în fața unei uși.

— Iată-ne ajunși, a spus. Clipea și arăta cu degetul mare spre ușă.

S-a scuzat că nu putea intra și el, dar — mi-a explicat — avea de revăzut niște socoteli privitoare la pămînturi ; a promis că va trimite imediat „pe una din fete cu ceva cald“ ; după care, strîngîndu-mi mîna, și obținînd asigurarea că voi reveni (să nu uit că îmi păstra în continuare còpiile opusculelor sale istorice venețiene ! ; și pe urmă, îi făcea multă plăcere să se întrețină din cînd în

cînd „cu tineretul inteligent"), mi-a întors spatele, mergînd mai departe pe coridor și dispărînd rapid la capătul lui.

— Ah, ai venit, m-a salutat Alberto, văzîndu-mă intrînd.

Era scufundat într-un fotoliu. S-a săltat în sus, sprijinindu-se cu amîndouă mîinile de brațele fotoliului, s-a sculat în picioare, a pus cartea pe care tocmai o citea, deschisă, cu fața în jos, pe o măsuță de alături și, în sfîrșit, mi-a venit în întîmpinare.

Purta o pereche de pantaloni cenușii, din postav de lînă, unul din frumoasele lui pulovere de culoarea frunzei uscate, pantofi maro, englezești (erau Dawson, autentici, mi-a spus mai apoi ; îi găsea la Milano, într-o prăvălioară lîngă San Babila), o cămașă de flanel deschisă la gît, fără cravată, și avea pipa în gură. Mi-a strîns mîna fără o cordialitate excesivă. Fixa un punct în spatele meu. Ce putea să-i atragă atenția ? Nu înțelegeam.

— Scuză-mă, a murmurat.

M-a ocolit, și în clipa cînd mă depășea mi-am dat seama că lăsasem deschisă ușa dublă. Alberto era deja acolo, pregătindu-se să o închidă. A pus mîna pe clanța ușii exterioare, dar înainte de a o trage, a scos capul și a cercetat coridorul.

— Și Malnate ? am întrebat. Încă n-a sosit ?

— Nu, încă nu, a răspuns întorcîndu-se spre mine.

Mi-a luat pălăria, fularul și paltonul, și a dispărut în camera alăturată. Prin ușa despărțitoare, am putut să văd chiar atunci cîte ceva din ea : o parte a patului cu o cuvertură de lînă, gen sport, în pătrate roșii și albastre, un *pouf*[1] de piele la picioarele patului și, agățat de peretele de lîngă ușița ce da în baie, întredeschisă și ea, un mic nud bărbătesc a lui De Pisis, montat într-o ramă simplă, alburie.

— Ia loc, spunea Alberto în timpul acesta. Vin imediat.

A apărut, într-adevăr, imediat, și acum, așezat în fața mea, în fotoliul din care îl văzusem cu puțin înainte ridicîndu-se cu o oboseală ușor ostentativă, sau, poate, plictiseală, mă observa cu o bizară expresie de simpatie detașată, obiectivă, care știam că la el era semnul maximului interes de care era capabil față de ceilalți. Îmi zîmbea, dezvelind incisivii mari ai familiei din partea mamei : prea mari

[1] Taburet rotund capitonat (în franceză).

și prea puternici pentru fața sa lungă și palidă, și chiar pentru gingiile din care ieșeau, la fel de fără sînge, ca și fața.

— Vrei să asculți puțină muzică ? mi-a propus, făcînd semn spre un radiogramofon, așezat într-un colț al biroului, lîngă ieșire. E un Philips foarte bun.

A dat să se ridice iar din fotoliu, dar l-am oprit.

— Nu, stai puțin, am spus. Poate mai tîrziu.

Priveam în jur, cercetînd camera.

— Ce discuri ai ?

— Oh, mai de toate : Monteverdi, Scarlatti, Bach, Mozart, Beethoven. Mai am și ceva *jazz*, nu te speria : Armstrong, Duke Ellington, Fats Weller, Benny Goodman, Charlie Kunz...

A continuat să înșire nume și titluri, amabil și calm, ca de obicei, dar cu indiferență ; pur și simplu ca și cum mi-ar fi dat să aleg dintr-o listă cu mîncăruri pe care el, însă, se ferea cu grijă să le guste. S-a însuflețit, moderat firește, numai cînd mi-a ilustrat virtuțile Philipsului *său*. Era, mi-a spus, un aparat „aproape excepțional“ și aceasta datorită unor modificări la care se gîndise el și le pusese în aplicare cu ajutorul unui tehnician priceput din Milano. Modificările priveau mai ales calitatea sunetului, care nu mai venea de la un singur difuzor, ci de la patru „surse sonore“ diferite. Exista un difuzor pentru sunete joase, unul pentru medii, unul pentru înalte, și ultimul pentru foarte înalte, astfel că pînă și fluierăturile — și a rîs silit — „ieșeau“ la perfecție. Și să nu-mi închipui că toate patru erau înghesuite într-un singur loc, nu ! Numai două se găseau în *interiorul* aparatului de radio : difuzorul pentru sunete medii și cel pentru înalte. Pe cel pentru foarte înalte avusese inspirația să-l ascundă în fundul camerei, lîngă fereastră, în timp ce pe al patrulea, cel pentru joase, îl plasase chiar sub divanul pe care ședeam eu : și toate acestea în scopul obținerii unui anumit efect stereofonic.

În clipa aceea a intrat Dirce, într-o bluză albastră de pînză și cu un șorț legat în talie, trăgînd după ea măsuța mobilă cu ceaiul.

Am văzut apărînd pe chipul lui Alberto o expresie de ușoară contrariere. Probabil că fata a sesizat-o și ea.

— Domnul profesor a poruncit să-l aduc acum, s-a justificat ea.

— Nu-i nimic. Înseamnă că *pînă atunci* vom lua și noi o ceașcă.

Blondă și cîrlionțată, cu obrajii roșii ai venețiencelor de la munte, fiica lui Perotti a pregătit tăcută, cu ochii în jos, ceștile, le-a pus pe măsuță și apoi s-a retras. În cameră a rămas un miros plăcut de săpun și pudră de talc. Mi s-a părut că pînă și ceaiul mai păstra un ușor miros. Sorbeam din ceașcă și continuam să privesc în jur. Admiram mobilierul camerei atît de rațional, funcțional, modern, atît de radical deosebit de cel din restul casei, și nu înțelegeam de ce eram, totuși, cuprins de o senzație tot mai acută de apăsare și indispoziție.

— Îți place cum mi-am aranjat biroul ? m-a întrebat Alberto.

Părea dintr-o dată dornic de aprobarea mea ; pe care, firește, nu i-am refuzat-o, lăudîndu-i simplitatea mobilierului, ridicîndu-mă de pe divan pentru a examina de aproape o masă mare pentru desen așezată perpendicular pe linia ferestrei, avînd deasupra o admirabilă lampă metalică și cu tija reglabilă, și exprimînd o apreciere deosebită pentru luminile indirecte pe care — am spus — le găseam odihnitoare și, în același timp, extrem de potrivite pentru lucru.

Mă lăsa să vorbesc și părea mulțumit.

— Tu ai desenat mobilele ?

— A, nu ; le-am copiat după *Domus* și *Casa-bella* pe unele, după *Studio*, știi, revista aceea englezească, pe altele... Pe urmă am dat să mi le facă aici la Ferrara, unui tîmplar de pe strada Coperta.

Îi făcea plăcere, a adăugat, că îi aprobam mobilierul. Ce nevoie era să te înconjuri de lucruri urîte sau de vechituri, cînd te odihnești sau lucrezi ? Cît despre Giampi Malnate, insinua că mobilat în felul acesta biroul arăta mai degrabă ca o *garçonnière* decît ca un birou, susținînd pe deasupra, ca un bun comunist ce era, că *lucrurile* în sine pot oferi cel mult surogate sau paliative, iar el se opune din principiu oricăror surogate sau paliative, și se opune chiar tehnicii atunci cînd tehnica are aerul că încredințează, de pildă, unei cutii ermetice rezolvarea tuturor problemelor individului, inclusiv a celor morale și politice. El, însă — și arăta cu degetul spre pieptul său — era de altă părere. Deși respecta opiniile lui Giampi (da, era comunist, nu știam ?) găsea că viața e și așa destul de con-

fuză și plictisitoare ca să mai fie astfel și mobilele sau bibelourile, mutele și credincioasele noastre tovarășe de cameră.

A fost prima și ultima dată cînd l-am văzut încălzindu-se, optînd pentru o idee în locul alteia. Am băut încă o ceașcă de ceai, dar conversația lîncezea și a trebuit să recurgem la muzică.

Am ascultat cîteva discuri. Dirce s-a înapoiat, aducînd o tavă cu fursecuri și, în fine, pe la șapte, telefonul așezat pe biroul din fața planșetei de desen, a început să sune.

— Vrei să vezi că e Giampi ? a bîlbîit Alberto, alergînd într-acolo.

Înainte de a ridica receptorul, a șovăit o clipă ; ca un jucător, după ce a primit cărțile și întîrzie momentul în care trebuie să-și privească soarta în față.

Dar, cum mi-am dat imediat seama, era într-adevăr Malnate.

— Și atunci ce faci ? Nu vii ?... spunea Alberto, dezamăgit, cu o tînguire aproape infantilă în voce.

Celălalt a vorbit destul de mult. De pe divan, deși nu distingeam ce spune Malnate, auzeam microfonul vibrînd sub impulsul glasului calm, gros, lombard. În sfîrșit, am deosebit un „ciao", și comunicația s-a întrerupt.

— Nu vine, a spus Alberto.

S-a întors lent înapoi la fotoliu, s-a lăsat să cadă, s-a întins, a căscat.

— Se pare că e reținut la fabrică, a reluat, și că mai are de stat încă vreo două sau trei ore. Se scuză și mi-a spus să-ți transmit salutări.

IV

Nu atît formula unui convențional „pe curînd", cu care îmi luasem rămas bun de la Alberto, m-a îndemnat să revin, ci o scrisoare sosită peste cîteva zile de la Micòl.

Era o scrisorică spirituală, nici prea lungă nici prea scurtă, scrisă pe cele patru fețe a două foi de hîrtie albastră, cu o caligrafie impetuoasă și ușoară totodată, scrisă rapid, fără incertitudini sau corecturi. Micòl începea prin a se scuza : plecase pe neașteptate, nici măcar nu-mi spusese la revedere și era gata să admită că nu fusese de loc elegant din partea ei. Totuși — adăuga — încer-

case să-mi telefoneze înainte de plecare, dar, din păcate, nu mă găsise acasă ; pe lîngă asta, îl rugase pe Alberto să mă pescuiască el, în caz că nu mai dam semne de viață. Dacă acest caz se verificase, își ținuse oare Alberto jurămîntul de a mă recupera chiar și cu prețul vieții ? El, din pricina acelui faimos spleen lăsa întotdeauna să se piardă orice contact, și nici nu-mi puteam închipui cîtă nevoie avea de ele, sărmanul ! Scrisoarea continua pe încă două pagini și jumătate, discutînd despre lucrarea de diplomă ce se îndrepta „cu toate pînzele sus spre linia de sosire", amintind în treacăt că iarna Veneția te făcea „pur și simplu să plîngi", și încheind printr-o surpriză : traducerea în versuri a unei poezii de Emily Dickinson.

Respectiv :

Pentru Frumos am murit, și abia
fusesem în mormînt coborîtă,
cînd altul, pentru Adevăr căzut, a fost pus
în groapa de alături, hotărîtă.

De ce-ai murit ? în șoaptă m-a-ntrebat.
Pentru Frumos am murit, i-am răspuns.
Eu, pentru Adevăr, e-ngemănat
— mi-a spus — deci fratele tău sînt.

Peste morminte, noi, ca miri ascunși
ce se întîlnesc noaptea,
am vorbit ; pînă ce-am fost ajunși
de iarba ce a dobîndit gură și nume.

Urma un post-scriptum, care spunea textual : *Alas, poor Emily.* Iată genul de compensații la care e silită să recurgă o nefericită fată bătrînă !"

Traducerea mi-a plăcut, dar ceea ce m-a izbit mai tare a fost post-scriptumul. La cine se referea ? La *„poor Emily"*, sau la Micòl în fază depresivă, de autocompătimire ?

Răspunzîndu-i, am avut încă o dată grijă să mă ascund în spatele unor dese perdele de fum. După ce am amintit de prima vizită la ea acasă, păstrînd tăcere asupra faptului că mă decepționase și promițînd că o voi repeta în curînd, m-am ținut strict în limitele literaturii. Era minunată poezia lui Dickinson, am scris, dar și traducerea ei era

foarte bună. Mă interesase tocmai pentru că avea un parfum uşor desuet, carduccian. Pe urmă, cu dicţionarul în mînă, o confruntasem cu textul englez : şi, în concluzie, o găsisem discutabilă, eventual, într-un singur punct, acolo unde tradusese „*moss*" care însemna exact „muşchi, mucegai" prin „iarbă". Să ne înţelegem, însă — am urmat — şi în forma actuală traducerea ei mergea foarte bine, fiindcă în acest domeniu era întotdeauna de preferat o infidelitate frumoasă în locul unei fidelităţi pedestre. În orice caz, deficienţa pe care i-o semnalasem era foarte uşor remediabilă. Ajungea să modifice ultima strofă astfel :

Peste morminte, noi, ca miri ascunşi
ce se întîlnesc noaptea, am vorbit
pînă ce-am fost de muşchi ajunşi
iar el a dobîndit gură şi nume.

Micòl mi-a răspuns după două zile, printr-o telegramă în care îmi mulţumea cu o extraordinară efuziune pentru sfaturile mele literare şi apoi, în ziua următoare, printr-o recomandată conţinînd două noi versiuni dactilografiate ale traducerii. Eu, printr-o epistolă de circa zece pagini, în care-i respingeam punct cu punct toată recomandata. În sfîrşit, în scrisori eram chiar mai stînjeniţi şi mai anemici decît la telefon, aşa că în scurtă vreme am încetat să ne mai scriem. Între timp îmi reluasem vizitele la Alberto şi de această dată aproape în fiecare zi, cu regularitate.

Giampiero Malnate venea aproape la fel de asiduu şi de punctual ca şi mine. Conversînd, discutînd, adesea certîndu-ne — ne-am urît şi ne-am iubit încă după prima clipă — am izbutit să ne cunoaştem adînc şi am ajuns foarte repede să ne vorbim cu tu.

Îmi aminteam cum se exprimase Micòl despre „fizicul" lui. Şi eu găseam că „dom" Malnate este o prezenţă greoaie şi apăsătoare ; şi eu, ca şi ea, simţeam foarte des că nu mai pot suporta sinceritatea aceea, lealitatea aceea, acel etern protest al simplităţii bărbăteşti, acea încredere calmă într-un viitor comunist de tip lombard, care strălucea în ochii lui cenuşii şi umani, prea umani. Cu toate acestea, din prima seară cînd m-am aşezat în faţa lui, în biroul lui Alberto, am avut o singură dorinţă : să mă stimeze, să nu mă considere un intrus între el şi Alberto, să

nu socotească distonant trio-ul cotidian, în care se pomenise deodată vîrît, fără vreo inițiativă din partea sa. Cred că adoptarea pipei datează tocmai din epoca aceea.

Vorbeam de multe lucruri noi doi (Alberto prefera să stea s-asculte) dar firește că, în primul rînd, de politică.

Eram în lunile imediat următoare tratatului de la München și bineînțeles că tratatul de la München cu toate consecințele sale era subiectul care revenea cel mai frecvent în discuțiile noastre. Ce avea să facă Hitler acum cînd regiunea Sudeților fusese alipită atît de fericit Marelui Reich ? În ce direcție avea acum de gînd să lovească ? În ce mă privea, eu nu eram pesimist, și măcar o dată Giampi îmi dădea dreptate. După mine, acordul pe care Franța și Anglia fuseseră forțate să-l semneze la sfîrșitul crizei din septembrie nu putea dura mult. Da, Hitler și Mussolini îi determinaseră pe Chamberlain și Daladier să lase Cehoslovacia lui Beneș în voia soartei. Dar după aceea ? Schimbîndu-i, eventual, pe Chamberlain și pe Daladier cu oameni mai tineri și mai hotărîți (iată avantajul sistemului parlamentar ! — exclamam) în curînd Franța și Anglia aveau să fie în stare să se împotrivească. Timpul, susțineam, lucra în favoarea lor.

Ajungea, însă, ca discuția să se abată asupra războiului din Spania, aflat la ultimele zvîrcoliri, sau să atingă într-un fel oarecare U.R.S.S.-ul pentru ca atitudinea lui Malnate față de democrațiile occidentale și față de mine în special, considerat, ironic, drept reprezentantul și paladinul lor, să devină mult mai puțin agreabilă. Îl văd și acum împingîndu-și înainte capul mare și brun, cu fruntea lucind de transpirație, pironindu-și privirea în a mea în obișnuita și insuportabila tentativă de șantaj moral și sentimental la care recurgea atît de ușor, în timp ce glasul său căpăta un timbru grav, cald, convingător, răbdător. Cine fusese, mă rog — întreba — cine fusese cu adevărat răspunzător de revolta franchistă ? Nu fusese, din întîmplare, aripa de dreapta engleză și franceză, care nu numai că o tolerase la început, dar o sprijinise chiar și o aplaudase mai apoi ? La fel cum atitudinea anglo-franceză, corectă din punct de vedere formal, dar ambiguă în realitate, îi permisese lui Mussolini în '35 să înghită Etiopia, iar în Spania mai ales nesiguranța vinovată a unor Baldwin, Halifax și chiar a lui Blum însuși înclinase balanța norocului de partea lui

Franco. Era inutil să se dea vina pe U.R.S.S. şi pe Brigăzile internaţionale — insinua el din ce în ce mai dulce — inutil să i se impute Rusiei, devenită ţapul ispăşitor la îndemîna tuturor imbecililor, faptul că acolo evenimentele se precipitau. Adevărul era altul : numai Rusia înţelesese încă de la început cine erau Ducele şi Führerul. Numai ea prevăzuse în mod clar inevitabila înţelegere a celor doi, şi acţionase, din timp, în consecinţă. Din contra, mişcările de dreapta engleze şi franceze, adversare ale ordinii democratice ca toate mişcările de dreapta din toate ţările şi din toate timpurile, priviseră spre Italia fascistă şi Germania nazistă cu simpatie prost ascunsă. Reacţionarilor din Franţa şi din Anglia, Ducele şi Führerul puteau să le pară puţin cam incomozi, e drept, puţin cam excesivi şi fără maniere, dar de preferat sub orice aspect lui Stalin, fiindcă Stalin, se ştia, era diavolul. După ce atacase şi anexase Austria şi Cehoslovacia, Germania începea să facă presiuni asupra Poloniei. Or, dacă Franţa şi Anglia se aflau acum în punctul în care se aflau, puse în situaţia de a privi şi a răbda, lucrul era clar : răspunderea pentru neputinţa lor actuală trebuia pusă tocmai pe seama acelor gentilomi de ispravă, demni şi decorativi, cu cilindru şi redingotă — răspunzînd atît de bine, cel puţin în felul de a se îmbrăca, nostalgiilor romantice ale *atîtor* literaţi decadenţi — care erau încă la conducerea lor.

Polemica lui Malnate devenea deosebit de aprinsă, ori de cîte ori era adusă în discuţie istoria italiană a ultimelor decenii.

Era evident — spunea — în fond, pentru mine şi pentru Alberto, fascismul fusese o boală inexplicabilă şi neaşteaptă care ataca mişeleşte organismul sănătos sau, pentru a folosi o frază scumpă lui Benedetto Croce „maestrul vostru comun" (Alberto clătina dezolat din cap, negînd, dar el nu-l lua în seamă) invazia Hicsoşilor. Pentru noi, adică, Italia liberală a lui Giolitti, Nitti, Orlando, şi chiar aceea a lui Sonnino, Salandra şi Facta, fusese tot ce se putea mai frumos şi mai sfînt : un fel de vîrstă de aur, la care, dacă ar fi fost posibil, ar fi trebuit să ne întoarcem întocmai. Dar greşeam, şi încă bine ! Răul nu survenise pe neaşteptate. Dimpotrivă, venea de foarte departe : din primii ani ai Risorgimentului care fusese înfăptuit fără participarea poporului, a adevăratului popor. Giolitti ? Dacă Mussolini reuşise să depăşească criza care urmase

asasinării lui Matteotti în '24, cînd totul în jurul lui părea că se destramă, cînd pînă și regele se clătina, trebuia să-i mulțumim lui Giolitti *al nostru* și lui Benedetto Croce, ambii dispuși să înghită orice, numai să împiedice ridicarea claselor populare. Ei, liberalii visurilor noastre, fuseseră cei care-i acordaseră lui Mussolini răgazul necesar ca să-și vină în fire. Nici nu trecuseră șase luni, și Ducele îi răsplătise pentru serviciul făcut suprimînd libertatea presei și dizolvînd partidele. Giovanni Giolitti se retrăsese din viața politică în cîmpiile piemonteze ; Benedetto Croce se întorsese la iubitele sale studii filozofice și literare. Dar fuseseră și oameni infinit mai puțin vinovați, sau complet nevinovați, care plătiseră, însă, mult mai greu. Amendola și Gobetti fuseseră bătuți de moarte ; Filippo Turati se stinsese în exil, departe de Milano, unde cu cîțiva ani înainte o îngropase pe biata Anna ; Antonio Gramsci luase drumul închisorilor (murise anul trecut în carceră ; nu știam ?) ; muncitorii și țăranii italieni, împreună cu conducătorii lor, pierduseră orice speranță în salvarea socială și demnitatea umană, și, de aproape douăzeci de ani, vegetau și mureau în tăcere.

Nu-mi era ușor să țin piept acestor idei, și cauzele erau multiple : în primul rînd fiindcă Malnate avea o cultură politică mult mai serioasă decît a mea, respirase socialismul și antifascismul în familie, de la o vîrstă fragedă ; în al doilea rînd fiindcă rolul pe care mi-l atribuia — rolul literatului decadent sau „ermetic", cum spunea el, care își formase orientarea politică pe baza cărților lui Benedetto Croce — mi se părea că nu se potrivește, că nu corespunde personalității mele reale și, deci, trebuia refuzat înaintea oricărei discuții între noi. În concluzie, preferam să tac, cu un surîs ușor ironic pe față. Răbdam și zîmbeam.

Firește că și Alberto rămînea tăcut : întîi pentru că de obicei nu avea nimic de obiectat, dar mai cu seamă, lucru extrem de limpede, fiindcă era mulțumit că îi da posibilitate prietenului său să se năpustească asupra mea. Cînd trei ființe stau închise într-o cameră discutînd zile și zile în șir, este fatal ca două din ele să sfîrșească prin a face front comun împotriva celeilalte. În orice caz, pentru a rămîne de acord cu Giampi, pentru a-i arăta că e solidar cu el, Alberto părea gata să accepte orice din partea lui, inclusiv faptul că Giampi îl punea adesea în aceeași oală cu mine. Era adevărat : Mussolini și complicii

lui acumulau infamii peste infamii și abuzuri grave împotriva evreilor italieni — spunea, de exemplu, Malnate — nici nu știai dacă trebuie să consideri rușinos sau ridicol acel Manifest al Rasei, de trist faimă, din iulie trecut, redactat de zece așa-ziși „savanți fasciști". Dar trecînd peste asta — adăuga — îi puteam spune cîți „izraeliți" antifasciști fuseseră în Italia înainte de '38 ? Tare se temea că puțini, o infimă minoritate, dacă pînă și la Ferrara, cum îi spusese Alberto de mai multe ori, numărul celor înscriși în Fascii fusese întotdeauna ridicat. Chiar eu participasem, în '36, la Lictorialele de Cultură. Citeam, cumva, în epoca aceea *Storia d'Europa* a lui Croce ? Sau amînasem revelația pentru anul următor, anul *Anschluss*-ului și al primelor semne ale rasismului italian ?

Răbdam și zîmbeam, revoltîndu-mă uneori, nu prea des, repet, cucerit fără voia mea de franchețea și sinceritatea lui, puțin cam dure și cam nemiloase, de catolic — așa îmi spuneam — dar cu un fond de autentică compătimire, izvorînd dintr-un sentiment egalitar și fratern. Și cînd Malnate, uitînd pentru o clipă să se mai ocupe de mine, se întorcea împotriva lui Alberto, acuzîndu-l cu bonomie, atît pe el cît și familia sa că sînt „în fond" niște moșieri împuțiți, latifundari josnici, și pe deasupra aristocrați cu nostalgia feudalismului medieval, așa încît, „în fond", nu era atît de nedrept să plătească într-un fel tribut pentru privilegiile de care se bucuraseră atîția ani (Alberto rîdea cu lacrimi la invectivele lui și făcea semn din cap că da, în ce-l privea, era absolut gata să plătească), îl ascultam cu o tainică plăcere. Copilul dinainte de '29, cel care, mergînd alături de mama lui, pe potecile cimitirului, o auzea numind de fiecare dată monumentalul cavou al Finzi-Contini-lor „o adevărată oroare", se înălța deodată din străfundul meu, aplaudînd răutăcios.

Dar erau momente cînd Malnate părea să uite de prezența mea. Cele în care evoca, împreună cu Alberto, anii de la Milano, prieteniile comune de atunci, masculine și feminine, restaurantele pe care aveau obiceiul să le frecventeze împreună, serile la *Scala,* meciurile de fotbal la *Arena* ori la San Siro, excursiile iarna în munți sau pe Riviera. Făcuseră amîndoi parte dintr-un „grup" unde pentru a fi admis se cerea o singură însușire : inteligență, dispreț față de orice formă de provincialism sau retorism. Erau anii celei mai frumoase perioade a tinereții lor, anii

lui Gladys, balerină de varietăţi care dansa regulat la *Lirico* ; fusese un timp prietena lui Giampi ; apoi avusese un capriciu pentru Alberto, care nici nu vrusese să audă, şi atunci sfîrşise prin a-i lăsa baltă pe amîndoi. Nu era o fată de lepădat Gladys — povestea Malnate — veselă, „de societate“, dezinteresată şi prostituată cu decenţă, aşa cum se cuvenea să fie.

— N-am înţeles niciodată de ce Alberto o respingea mereu pe sărmana Gladys, a spus într-o seară, pe neaşteptate, făcîndu-mi cu ochiul. Apoi, întorcîndu-se spre Alberto :

— Hai, curaj. Au trecut peste trei ani de atunci, sîntem la aproape trei sute de kilometri distanţă de locul delictului, dăm, în sfîrşit, cărţile de faţă ?

Dar Alberto se apăra roşind ; şi cărţile, în privinţa lui Gladys, n-au fost date pe faţă nici atunci şi nici altădată.

Îi plăcea munca pe care venise să o facă la Ferrara — repeta adesea — îi plăcea şi Ferrara, ca oraş, şi nu reuşea să înţeleagă cum de Alberto şi cu mine o priveam aşa cum o priveam : ca pe un fel de carceră sau de mormînt. Situaţia noastră era specială, de acord. Dar greşeala noastră, ca de obicei, era că ne socoteam membrii singurei minorităţi persecutate în Italia, fără să ne dăm seama că erau multe alte minorităţi care sufereau la fel sau mai mult ca noi. De pildă, muncitorii de la întreprinderea unde lucra el, ce credeam că sînt : nişte brute lipsite de sensibilitate ? El cunoscuse cîţiva care nu numai că nu se înscriseseră la fascism, dar, bătuţi şi constrînşi să bea ulei de ricin de mai multe ori pentru că erau socialişti sau comunişti, continuau neînfricaţi să rămînă la ideile lor. Participase chiar la cîteva întruniri clandestine, cu plăcuta surpriză de a găsi, alături de muncitori şi ţărani veniţi tocmai din Mésola şi Goro, trei sau patru cunoscuţi avocaţi din oraş ; dovadă că şi aici, la Ferrara, nu era toată burghezia de partea fascismului, nu toate categoriile ei trădaseră. Auzisem vreodată de Clelia Trotti ? Nu ? Ei bine, era vorba de o fostă învăţătoare, o bătrînică despre care i se povestise că încă de tînără fusese sufletul socialismului local, şi era şi acum, la şaptezeci de ani bătuţi pe muchie, din moment ce nu exista întîlnire la care să nu intervină. Exact aşa o cunoscuse şi el. Sigur că din socialismul ei de tip umanitar, gen Andrea Costa, nu se putea scoate

cine știe ce. Dar cîtă ardoare, cîtă credință, cîtă speranță avea ! I-o amintise pînă și fizic, mai ales prin ochii aceia albaștri de femeie care a fost odată blondă, pe doamna Anna, tovarășa lui Filippo Turati, pe care o cunoscuse foarte bine, în copilărie, la Milano, prin '22. Tatăl său, avocat, făcuse în '98 un an de închisoare împreună cu familia Turati. Prieten intim cu amîndoi, rămăsese unul din puținii care mai îndrăzneau să-i viziteze duminica după-amiaza în modestul lor apartament din Galleria. Și el îl însoțea adesea.

Nu, pentru Dumnezeu, Ferrara nu era deloc acea specie de închisoare pe viață, cum putea crede cineva ascultîndu-ne. Desigur, privit din Zona industrială, închis în cercul vechilor sale ziduri, orașul putea da ușor, în special în zilele urîte, o impresie de izolare. Dar în jurul Ferrarei era cîmpia, vie, bogată, harnică ; și la răsărit, la marginea cîmpiei, la numai patruzeci de kilometri distanță marea, cu plaje pustii mărginite de uluitoare păduri de pini și stejari : marea care este întotdeauna o uriașă rezervă. Dar trecînd peste asta, orașul însuși, dacă intrai în inima lui, așa cum hotărîse el să facă, dacă-l observai de aproape, fără idei preconcepute, conținea asemenea tezaure de probitate, inteligență și bunătate că numai orbii și surzii sau cei cu inimile uscate puteau să le ignoreze ori să nu le recunoască.

V

În primele zile, Alberto anunța întruna plecarea sa iminentă la Milano. Apoi, treptat, a încetat să mai vorbească despre ea, și lucrarea lui de diplomă a devenit, pe nesimțite, pentru mine și poate chiar pentru Malnate, o chestiune stînjenitoare, ce trebuia evitată cu grijă. El nu discuta ; și era de la sine înțeles că dorea ca și noi să o lăsăm în plata Domnului.

Cum am mai amintit, intervențiile lui în discuție erau rare și întotdeauna nesemnificative. Se situa de partea lui Malnate, în privința asta nu era nici o îndoială. Dar ca orice chibiț, fără să-și asume niciodată riscul unei cît de mici inițiative. Nu-și părăsea prietenul din ochi o singură clipă, bucuros dacă triumfa și preocupat dacă se profila o victorie din partea mea. În rest, tăcea, limitîndu-se să scoată din cînd în cînd cîte o exclamație, să rîdă puțin,

să-şi dreagă vocea. „Oh, asta e bună !"... ; „Ei, totuşi, sub anumite aspecte..." ; „Un moment : să privim lucrurile cu calm..."

Pînă şi fizic tindea să se eschiveze, să dispară, să se şteargă. Eu şi Malnate stam, în general, faţă în faţă, în centrul camerei, unul pe divan, celălalt pe unul din cele două fotolii, cu măsuţa între noi, amîndoi în plină lumină ; şi odată aşezaţi, nu ne mai sculam, practic, decît pentru a merge în mica baie de lîngă dormitor sau pentru a cerceta starea vremii prin geamurile ferestrei largi, orizontale care se deschidea deasupra parcului. Alberto, în schimb, prefera să rămînă departe, în fundul camerei, la adăpostul dublei baricade a biroului şi a mesei de desen. Însă cel mai adesea îl vedeam învîrtindu-se încoace şi încolo prin cameră, în vîrful picioarelor, cu coatele strîns lipite de trup. Înlocuia unul după altul discurile radiogramofonului, atent ca volumul sunetului să nu ne acopere vocile ; supraveghea scrumierele, avînd grijă, cînd erau pline, să le verse la baie ; regla intensitatea luminilor indirecte ; întreba în şoaptă dacă mai doream puţin ceai ; îndrepta poziţia unor obiecte. Avea aerul preocupat şi discret al amfitrionului interesat de un singur lucru : ca importantele creiere ale oaspeţilor săi să poată funcţiona în cele mai bune condiţii ambiante posibile.

Şi, cu toate acestea, rămîneam convins că tocmai el, cu ordinea aceea meticuloasă, cu grija sa asiduă şi excesivă, răspîndea în cameră senzaţia pe care o resimţisem imediat. Cînd, de exemplu, în pauzele dintre discuţii, începea să ilustreze, ştiu eu, virtuţile fotoliului în care şedeam, al cărui spătar fusese „studiat" pentru a permite vertebrelor poziţia cea mai corectă şi mai avantajoasă „din punct de vedere anatomic" ; sau cînd, oferindu-mi, eventual, punga de tutun ca să-mi umplu pipa, îmi amintea calităţile indispensabile pe care, după el, trebuia să le aibă tutunul de pipă pentru ca şi pipele noastre Dunhill sau G.B.D. să dea randamentul cel mai bun (atît tutun dulce, atît tare, atît Maryland) ; sau, în sfîrşit, cînd, din raţiuni care nu erau niciodată prea limpezi, numai de el ştiute, ne anunţa zîmbind excluderea momentană a unuia sau a două din difuzoarele menite să asigure o egală propagare a sunetului radiogramofonului ; în fiecare din aceste împrejurări,

izbucnirea nervoasă, revolta necontrolată mă pîndeau mereu, erau mereu gata să explodeze.

Și, într-o seară, n-am mai reușit să mă abțin. Sigur — am strigat, întorcîndu-mă spre Malnate — atitudinea lui de diletant, de turist, îi permitea să afișeze față de orașul nostru o indulgență și o înțelegere pe care i-o invidiam. Dar cum judeca el care vorbea despre tezaure de probitate, inteligență și bunătate, un fapt care mi se întîmplase mie, da mie, într-una din diminețile trecute ?

Avusesem strălucita idee — am început să povestesc — de a mă transfera cu cărți și caiete în sala de lectură a Bibliotecii Municipale din strada Scienze ; un loc pe care-l bătusem foarte des în ultimii ani, dar unde eram cunoscut încă din gimnaziu, fiindcă acolo mă refugiam ori de cîte ori o ascultare iminentă la matematică mă obliga să chiulesc de la școală. Pentru mine era un fel de a doua casă, unde toată lumea, mai ales de cînd mă înscrisesem la Litere, mă copleșise mereu cu amabilități. Directorul, doctorul Ballola, începuse de atunci să mă considere de meserie, și era imposibil ca văzîndu-mă în sală să nu vină să se așeze lîngă mine și să nu-mi împărtășească progresele cercetărilor sale de peste zece ani în jurul materialului biografic despre Ariosto, păstrat cu grijă în micul său birou particular, cercetări prin care își promitea (afirma el) să lase în urmă rezultatele notabile obținute în acest domeniu de Catalano. Ca să nu mai vorbim de bibliotecari ! Se purtau cu atîta încredere și familiaritate față de mine încît, de obicei, mă scuteau de plictiseala de a completa un buletin de cerere pentru fiecare volum pe care doream să-l citesc, ba îmi permiteau, chiar, în zilele cu public puțin, să fumez cîteva țigări.

Deci, îmi venise strălucita idee să-mi petrec dimineața la bibliotecă. Numai că abia avusesem timp să mă așez la o masă din sala de lectură și să scot din servieta de piele tot ce-mi trebuia, cînd unul din funcționari, un anume Poledrelli, un tip mergînd pe șaizeci de ani, gras, jovial, celebru consumator de macaroane, capabil să lege două vorbe numai în dialect, s-a apropiat somîndu-mă să plec imediat. Cu burta suptă, cu pieptul scos în afară, reușind chiar să se exprime în italiană, bunul Poledrelli îmi explicase cu voce tare, oficial, că domnul director dăduse în această privință ordine precise ; drept care — repetase — să-i fac plăcerea să mă ridic și să eliberez locul. În

dimineaţa aceea sala era arhiplină de elevi de la ciclul mediu. Scena fusese urmărită, într-o tăcere de mormînt, de aproape cincizeci de perechi de ochi, şi de tot atîtea perechi de urechi. Ei bine, iată o raţiune în plus — am urmat — pentru care nu fusese deloc plăcut să mă ridic, să-mi adun cărţile şi hîrtiile, să pun totul în servietă şi apoi, pas după pas, să ajung la uşa cu geamuri de la intrare. De acord : nenorocitul de Poledrelli nu făcuse decît să execute ordinele ! Dar să bage bine de seamă, dl. Malnate, dacă i s-ar fi întîmplat să-l cunoască (nu era exclus ca şi Poledrelli să facă parte din cercul învăţătoarei Trotti !), să bage bine de seamă şi să nu se lase înşelat de falsa aparenţă de bonomie a feţei sale plebee. În pieptul acela mare cît un dulap sălăşluia o inimioară doar atît de mică ; plină ea, nimic de zis, de limfă populară, dar în care nu te puteai încrede.

Şi pe urmă, şi pe urmă — am continuat, fără să-i dau timp să răsufle — nu era cel puţin deplasat ca el, Malnate, să vină acum şi să ne ţină predici, mai puţin lui Alberto, a cărui familie fusese întotdeauna în afara circuitului vieţii citadine, dar mie, care mă născusem şi crescusem exact într-un mediu poate mult prea dispus să se deschidă încrezător, să se amestece întru totul cu ceilalţi ? Tata, voluntar de război, se înscrisese la fascism în '19 ; eu însumi pînă mai ieri făcusem parte din G.U.F. În sfîrşit, fusesem nişte oameni normali, poate chiar banali, de aceea ni se părea pur şi simplu absurd ca dintr-o dată să ni se ceară tocmai nouă o comportare de excepţie. Convocat la Federaţie pentru a i se aduce la cunoştinţă excluderea din partid ; exclus apoi din Clubul Comercianţilor ca indezirabil, ar fi fost absolut ciudat ca bietul tata să răspundă unui asemenea tratament cu o expresie mai puţin chinuită şi rătăcită decît aceea pe care i-o cunoşteam. Şi fratele meu, Ernesto, care trebuise să emigreze în Franţa, pentru a se înscrie la Politehnica din Grenoble, cînd vrusese să intre la universitate ? Şi sora mea, Fanny, de numai treisprezece ani, obligată să continue gimnaziul la şcoala izraelită din strada Vignatagliata ? Se aştepta, cumva, şi din partea lor, smulşi de lîngă tovarăşii de şcoală, de lîngă prietenii din copilărie, la o comportare de excepţie ? S-o lăsăm baltă ; una din cele mai odioase forme de antisemitism era tocmai aceasta : să deplîngem faptul că evreii nu erau îndeajuns *ca* şi ceilalţi, şi apoi,

viceversa, după constatarea asimilării lor aproape totale la mediul înconjurător, să deplîngem contrariul, respectiv că erau ca şi ceilalţi, cu nimic deosebiţi de media comună.

Mă lăsasem furat de mînie, ieşind întrucîtva din limitele discuţiei, şi Malnate, care mă ascultase atent, nu a uitat să-mi atragă în cele din urmă atenţia. El, antisemit ? — bolborosea — sincer vorbind, era prima dată că i se aducea o asemenea acuzaţie ! Încă surescitat, eram gata să replic, să măresc doza. Dar în clipa aceea, trecînd prin spatele adversarului meu cu repeziciunea dezarticulată a unei păsări speriate, Alberto m-a implorat din priviri. „Ajunge, te rog !" spunea privirea lui. Faptul că, pe ascuns de prietenul său spiritual, făcea apel pentru prima dată la tot ce era mai tainic între noi, m-a izbit ca un eveniment extraordinar. N-am mai replicat, n-am mai spus nimic. Imediat, în aerul plin de fum al camerei, primele note ale unui Cvartet de Beethoven interpretat de cvartetul Busch s-au înălţat spre a-mi pecetlui victoria.

Dar seara aceea nu a fost importantă numai pentru asta. Pe la opt a început să plouă cu o asemenea violenţă, încît Alberto, după o consultare rapidă în jargon, cu mama probabil, ne-a propus să rămînem la cină.

Malnate a declarat că acceptă bucuros. De obicei cina la *Giovanni*, ne-a povestit, „singur ca un cîine" ; nici nu-i venea să creadă că va petrece o seară „în familie". Am acceptat şi eu. Dar am cerut voie să telefonez acasă.

— Dar bineînţeles ! a exclamat Alberto.

M-am aşezat acolo unde şedea el de obicei, în spatele biroului, şi am format numărul. Aşteptînd, priveam într-o parte, prin geamurile brăzdate de ploaie ale ferestrei. În negura deasă, masa copacilor abia se distingea. Dincolo de intervalul negru al parcului, cine ştie unde, apărea şi dispărea o luminiţă.

În sfîrşit, mi-a răspuns vocea tînguitoare a tatii.

— A, tu eşti ? a spus. Începeam să fim îngrijoraţi. De unde telefonezi ?

— Cinez în oraş, i-am răspuns.

— Cu ploaia asta !

— Exact.

— Eşti tot la Finzi-Contini ?

— Da.

— La orice oră te-ntorci, treci un moment şi pe la mine, te rog. Ştii bine că eu tot nu reuşesc să adorm...

Am pus receptorul şi am ridicat ochii. Alberto mă privea.

— Gata ? a întrebat.

— Gata.

Am ieşit toţi trei pe coridor, am străbătut diverse săli şi săliţe, am coborît pe o scară amplă, la picioarele căreia aştepta Perotti în haină şi mănuşi albe, şi de aici am intrat în sufragerie.

Restul familiei se afla acolo. Profesorul Ermanno, doamna Olga, doamna Regina şi unul din unchii de la Veneţia, ftiziologul care la intrarea lui Alberto s-a ridicat, i-a venit în întîmpinare, l-a sărutat pe amîndoi obrajii şi apoi, în vreme ce îşi apăsa distrat cu degetul marginea unei pleoape, a început să-i povestească din ce motive se găsea acolo : trebuise să meargă la Bologna pentru o consultaţie — spunea — şi la întoarcere, între două trenuri, se gîndise să se oprească la cină. Cînd am intrat, profesorul Ermanno, soţia şi cumnatul şedeau în faţa căminului aprins, cu Jor întins cît era de lung, la picioarele lor. În schimb, doamna Regina sta la masă, chiar sub lumina din centrul camerei.

Este inevitabil ca amintirea primei cine la *magna domus* (mi se pare că era în ianuarie) să se confunde în mintea mea cu amintirile multor altor cine la care am luat parte în cursul aceleiaşi ierni, în casa Finzi-Contini. Straniu, dar îmi amintesc, totuşi, cu precizie ce am mîncat în seara aceea : supă cu orez şi ficăţei de pui, ruladă de curcan în aspic, limbă în saramură cu garnitură de măsline şi codiţe de spanac în oţet, un tort de ciocolată, fructe proaspete şi fructe uscate, nuci, alune, stafide şi seminţe de pin comestibile. Îmi amintesc, de asemenea, că nici nu ne aşezasem bine la masă, cînd Alberto, din propie iniţiativă, s-a apucat să relateze familiei istoria alungării mele de la Biblioteca Municipală, şi că, o dată mai mult, m-a izbit uimirea infimă cu care cei patru bătrîni au primit vestea. Comentariile despre situaţia generală şi cele despre cuplul Ballola-Poledrelli, adus în discuţie tot timpul mesei, nu am fost de loc foarte amare, ci, ca de obicei, elegant sarcastice şi aproape vesele. După cum vesel, absolut vesel şi satisfăcut, a fost mai tîrziu tonul vocii cu care profesorul Ermanno, luîndu-mă de braţ, mi-a propus să profit din clipa aceea cum şi cînd vreau de cele aproape douăzeci de mii de cărţi existente în casă, din

care o bună parte, mi-a spus, priveau tocmai literatura italiană din epoca de mijloc şi tîrzie a secolului nouăsprezece.

Dar ceea ce m-a frapat cel mai mult, încă din prima seară, a fost sufrageria în sine : cu mobilele ei din lemn roşiatic, în stil floral, cu căminul ei vast, a cărui gură arcuită şi sinuoasă părea umană, cu pereţii ei tapisaţi în piele, cu excepţia aceluia în întregime din sticlă, ce se deschidea, ca un hublou al lui Nautilus, spre bezna furtunoasă a parcului ; atît de intimă, atît de adăpostită, aş spune chiar atît de îngropată ; atît de potrivită, mai ales, pentru mine cel de atunci (abia acum o înţeleg) căci proteja jarul acela molatec care este, de atîtea ori, sufletul tinerilor.

Trecîndu-i pragul, fusesem primiţi, atît eu cît şi Giampi, cu multă amabilitate nu numai de profesorul Ermanno, gentil, jovial şi vioi ca de obicei, ci şi de doamna Olga. Ea indicase locurile la masă. Lui Malnate îi revenise cel din dreapta sa ; mie la celălalt capăt al mesei, cel din dreapta soţului ; lui Giulio, cel din stînga ei, între soră şi bătrîna mamă. Pînă şi aceasta din urmă, frumoasă, cu obrajii împurpuraţi, cu părul alb, de mătase, mai des şi mai luminos ca oricînd, privea în jur binevoitoare şi amuzată.

În faţa mea, un tacîm complet, farfurii, pahare şi celelalte, părea în aşteptarea unui al şaptelea comesean. În timp ce Perotti mai avea încă de servit supa, îl întrebasem în şoaptă pe profesorul Ermanno cui îi fusese rezervat scaunul din stînga. Iar el, tot în şoaptă, îmi spusese că nu, scaunul acela nu aştepta „după cît era de presupus" pe nimeni (a controlat ora la ceasul său de mînă, un Omega mare, a clătinat din cap, a oftat) fiindcă era scaunul pe care îl ocupa de obicei Micòl a lui : „Micòl a mea" — exact aşa a spus.

VI

Profesorul Ermanno nu spusese poveşti. Efectiv, din cele aproape douăzeci de mii de cărţi existente în casă, din care foarte multe de ştiinţă, istorie şi din diverse alte domenii — ultimele, majoritatea, în germană — cîteva sute aparţineau literaturii Noii Italii. Iar din ceea ce apăruse în mediul literar carduccian de la sfîrşitul secolului, în

deceniile cînd Carducci predase la Bologna, se poate spune că nu lipsea nimic. Erau nu numai volumele de versuri și de proză ale Maestrului, ci și acelea ale lui Panzacchi, Severino Ferri, Lorenzo Stecchetti, Ugo Brilli, Guido Mazzoni, și opera de tinerețe a lui Pascoli, a lui Panzini, a lui Valgimigli ; în general, prime ediții, aproape toate cu autografe dedicate baroanei Josette Artom di Susegana. Grupate în trei corpuri de bibliotecă ce ocupau un întreg perete al salonului vast de la primul etaj, vecin cu biroul personal al profesorului Ermanno, catalogate cu grijă, cărțile acestea alcătuiau, neîndoielnic, o colecție cu care ar fi rîvnit să se laude orice bibliotecă de stat, inclusiv cea a vechii Universități din Bologna. Nu lipseau din colecție nici măcar volumașele rare de proză lirică ale lui Francesco Acri, faimosul traducător al lui Platon, pe care îl cunoscusem pînă atunci exclusiv ca traducător ; nu chiar așa de „sfînt" cum ne garanta, în clasa a cincea de gimnaziu, profesorul Meldolesi — căci Meldolesi fusese și elevul lui Acri — din moment ce, în tot corul acela, dedicațiile sale către bunica lui Alberto și Micòl erau cele mai galante, cele mai conștiente din punct de vedere masculin, de superba frumusețe cărora le erau închinate.

Putînd dispune comod de o întreagă bibliotecă de specialitate și cu o stranie aviditate de a reveni în fiecare dimineață acolo, în sala mare, caldă, tăcută, primind lumina de la trei ferestre înalte, împodobite cu draperii de mătase albă cu dungi verticale roșii, în mijlocul căreia se întindea masa de biliard sub o husă de culoare cenușie, în cele două luni și jumătate care au urmat am reușit să termin lucrarea de diplomă despre Panzacchi. Dacă aș fi vrut, aș fi reușit, probabil, să o isprăvesc și mai devreme. Dar asta căutam ? Sau căutam, mai degrabă, să-mi prelungesc cît mai mult dreptul de a mă prezenta *și* dimineața în casa Finzi-Contini ? În orice caz, cert este că pe la jumătatea lui martie (între timp sosise vestea despre licența lui Micòl : o sută zece puncte din o sută zece), eu continuam să mă agăț inert și toropit de acel jalnic privilegiu de a frecventa și diminețile casa de care ea, cine știe de ce, se ținea cu atîta insistență departe. Ne despărțeau numai cîteva zile de Paștele catolic care, în anul acela, coincisese aproape cu Paștele evreiesc. Deși primăvara bătea la ușă, cu o săptămînă înainte ninsese fantastic de mult, și frigul devenise din nou pătrunzător. Ca și cum

iarna nu mai voia să plece ; iar eu, închizînd în inimă un sumbru, misterios izvor de teamă, mă agăţam de micul birou pus în ianuarie de profesorul Ermanno pentru mine în salonul de biliard, sub fereastra din mijloc, ca şi cum, astfel, aş fi putut opri curgerea de neoprit a timpului. Mă ridicam, mă apropiam de fereastră, priveam jos, în parc. Îngropat sub un aşternut de zăpadă cu o grosime de patruzeci de centimetri, Barchetto del Duca se întindea în faţă-mi ca un peisaj de gheaţă dintr-o saga nordică. Uneori, mă surprindeam sperînd tocmai lucrul acesta : ca zăpada şi gerul să nu se topească niciodată, să rămînă veşnic aşa.

Timp de două luni şi jumătate, zilele mele fuseseră aproape aceleaşi. Punctual ca un slujbaş, ieşeam din casă în frigul tăios de la opt şi jumătate, cel mai adesea pe bicicletă, dar, uneori, şi pe jos ; după cel mult douăzeci de minute sunam la poarta din fundul bulevardului Ercole I d'Este ; traversam, apoi, parcul impregnat, în februarie, de parfumul suav al florilor galbene de heliacant ; pe la nouă eram la lucru, în salonul de biliard, unde rămîneam pînă la unu, şi unde mă întorceam la trei după amiază ; mai tîrziu, în jur de şase, treceam în apartamentul lui Alberto, sigur că-l găsesc acolo şi pe Malnate ; şi, în sfîrşit, cum spuneam, deseori, atît el cît şi eu eram invitaţi la cină. Devenise chiar atît de firesc pentru mine să cinez în oraş, încît foarte curînd nici măcar nu mai telefonam acasă ca să-i anunţ să nu mă mai aştepte. Îi spuneam, eventual, mamei la plecare : Cred că în seara asta cinez acolo. Acolo ; nu mai era nevoie de nici o precizare în plus.

Lucram ore şi ore în şir fără să văd pe cineva cu excepţia lui Perotti care îmi aducea, pe la unsprezece, ceşcuţa cu cafea pe o tavă de argint. Şi cafeaua de la unsprezece devenise aproape imediat un rit zilnic, un obicei despre care nu merita să facem risipă de vorbe, nici el nici eu. Lucrurile despre care discuta Perotti, aşteptînd să termin de băut cafeaua, se refereau la „mersul" casei, după părerea lui grav compromise de absenţa prea îndelungată a „domnişoarei" care, sigur că da, trebuia să ajungă profesoară, cu toate că... (şi acest „cu toate că", însoţit de o strîmbătură neîncrezătoare, putea să facă aluzie la atîtea lucruri : la faptul că stăpînii lui, din fericire, nu aveau nici o nevoie să-şi cîştige existenţa, ca şi la legile rasiale

care ar fi transformat, în orice caz, diplomele *noastre* în simple petece de hîrtie, fără nici o utilitate practică)... dar pentru asta putea să plece ca înainte, o săptămînă da și una nu, să zicem, fiindcă fără ea casa se ducea repede „de rîpă". Față de mine, Perotti găsea mereu prilejul să se plîngă de stăpîni. Strîngea din buze, clipea semnificativ, clătina capul în semn de neîncredere și dezaprobare. Cînd era vorba de doamna Olga, ajungea chiar să-și ciocănească fruntea cu arătătorul butucănos. Natural că eu nu îi țineam isonul, foarte decis să nu accept repetatele sale invitații la o complicitate servilă care, pe lîngă faptul că îmi repugna, mă și rănea ; și într-adevăr, peste cîtva timp, în fața tăcerilor mele, a zîmbetului meu rece, lui Perotti nu-i rămînea altceva de făcut decît să plece, lăsîndu-mă iar singur.

Într-o zi, în locul lui s-a prezentat Dirce, fata mai mică. A așteptat și ea lîngă masa de scris, să termin de băut cafeaua. Beam și o priveam cu coada ochiului.

— Cum te cheamă ? am întrebat-o înapoindu-i ceșcuța goală, în timp ce inima începuse să-mi bată nebunește.

— Dirce — a surîs, și a roșit violent.

Purta halatul ei obișnuit din pînză albastră, groasă, mirosind bizar a *nursery*. A fugit, evitînd să răspundă privirii mele care încerca să o întîlnească pe a ei. Și în clipa următoare îmi era rușine de tot ce se întîmplase (dar ce se întîmplare, în fond ?) ca de cea mai josnică și mai murdară dintre trădări.

Dintre membrii familiei, apărea uneori profesorul Ermanno. Deschidea cu atîta precauție ușa din fund, de la biroul său, traversînd, apoi, salonul în vîrful picioarelor, încît de cele mai multe ori îi sesizam prezența cînd era alături de mine, aplecat cu respect peste hîrtiile și cărțile pe care le aveam în față.

— Cum merge ? mă întreba satisfăcut. Mi se pare că înaintăm cu toate pînzele sus !

Dădeam să mă ridic.

— Nu, nu, stai și lucrează, exclama. Plec imediat.

Și, în adevăr, de obicei nu rămînea mai mult de cinci minute, timp în care găsea întotdeauna prilejul să își manifeste simpatia și considerația pe care i-o provoca munca mea tenace. Mă privea cu ochii aprinși, scînteietori : ca și cum aștepta ceva de la mine, de la viitorul meu de literat ; ca și cum conta pe mine pentru un plan tainic ce-l depășea

nu numai pe el, ci și pe mine însumi... Și îmi amintesc că această atitudine față de mine, deși măgulitoare, într-o oarecare măsură mă îndurera. De ce nu pretindea același lucru de la Alberto — mă întrebam — care era fiul lui ? De ce accepta fără proteste sau regrete — nu s-a plîns niciodată — faptul că renunțase să-și ia licența ? Și Micòl ? La Veneția, Micòl făcea exact ce făceam și eu ; termina lucrarea de diplomă. Și totuși nu pomenea niciodată de Micòl, iar dacă lucrul acesta se întîmpla, ofta. Avea aerul să spună : „E fată, și e mai bine ca fetele să se gîndească la casă, nu la literatură !“ Dar trebuia să-l cred ?

Într-o dimineață, însă, s-a oprit să converseze mai mult ca de obicei. Din una în alta a venit încă o dată vorba de scrisorile lui Carducci și de „încercările“ lui pe teme venețiene ; lucruri pe care — mi-a spus arătînd în spate, spre biroul său — le păstra cu grijă „dincolo“. Zîmbea misterios, cu o expresie de invitație șireată pe chip. Era limpede : voia să mă conducă „dincolo“, dar în același timp voia să fiu eu cel care face propunerea.

Îndată ce mi-am dat seama ce dorea de la mine, m-am grăbit să îi fac pe plac. Așa ne-am mutat în birou, o încăpere aproape la fel de vastă ca salonul de biliard, dar micșorată, devenită strîmtă din pricina unei incredibile aglomerări de lucruri disparate.

Cărți, de pildă, erau și aici foarte multe. Cele de literatură amestecate cu cele de știință — matematică, fizică, economie, agricultură, medicină, astronomie — cele de istorie națională ferrareză ori venețiană, cu cele de „antichitate iudee“ ; volumele se înghesuiau fără nici o ordine, la întîmplare, în obișnuitele dulapuri cu geam, ocupau o bună parte din biroul mare din lemn de nuc, din spatele căruia, cînd sta jos, profesorul Ermanno nu lăsa, probabil, să i se vadă decît vîrful tichiei, se îngrămădeau pe scaune, în maldăre gata-gata să se prăbușească, sau în mormane pe jos, răspîndite aproape peste tot. Pe lîngă ele, un mare mapamond, un pupitru, un microscop, o jumătate duzină de barometre, o casă de bani din oțel dată cu lac roșu închis, un pătuț alb de spital, diverse clepsidre de diferite mărimi, un timpan de alamă, un mic pian vertical german pe care se aflau două metronoame închise în cutiile lor piramidale, și multe alte obiecte, de folos îndoielnic, pe care nu mi le mai amintesc, confereau

mediului aerul unui cabinet faustian, de care profesorul Ermanno a zîmbit cel dintîi, scuzîndu-se ca de o slăbiciune intimă, un fel de rămășiță a fanteziilor de tinerețe. Uitam să spun că aici, spre deosebire de celelalte încăperi ale casei, supraîncărcate de picturi, nu se vedea decît un singur tablou : un enorm portret în mărime naturală, de Lenbach, acoperind impunător, ca o icoană de altar, peretele din spatele biroului. Superba damă blondă zugrăvită în el, dreaptă, în picioare, cu spatele gol, cu un evantai în mîna înmănușată, și cu trena rochiei albe, de mătase, adusă în față pentru a scoate în relief piciorul lung și formele pline, nu putea fi decît baroana Josette Artom de Susegana. Ce frunte de marmură, ce ochi, ce gură disprețuitoare, ce piept ! Părea în adevăr o regină. Portretul mamei a fost singurul lucru de care profesorul Ermanno n-a zîmbit ; nici în dimineața aceea și nici altădată.

În dimineața aceea am fost, în sfîrșit, gratificat cu cele două opuscule venețiene. Într-unul din ele — mi-a explicat profesorul — erau adunate și traduse toate inscripțiile din cimitirul evreiesc Lido. Celălalt, în schimb, se ocupa de o poetă izraelită care trăise la Veneția în prima jumătate a secolului șaptesprezece, pe cît de cunoscută la vremea ei, pe atît de uitată, „din nefericire", acum. Se numea Sara Enriquez (sau Enriques) Avigdòr. În casa ei din Ghetto Vecchio ținuse cîteva decenii un important salon literar, frecventat asiduu nu numai de preaînvățatul rabin ferrarezo-venețian Leone da Modena, dar și de mulți alți literați de primă mînă ai epocii, inclusiv străini. Compusese multe sonate „foarte bune" care așteptau încă pe cel în stare să le revendice frumusețea ; timp de peste patru ani, purtase o strălucită corespondență cu celebrul Ansaldo Cebà, gentilom genovez, autor al unui poem epic despre regina Ester, care își pusese în minte să o convertească la catolicism, dar, văzînd inutilitatea oricărei insistențe, trebuise, pînă la urmă, să renunțe. În concluzie, o femeie mare, spre cinstea și lauda ebraismului italian în plină Contrareformă, și, într-un fel, și a „familiei" — a adăugat profesorul Ermanno, în timp ce se așeza să-mi scrie o scurtă dedicație — fiindcă era stabilit că soția sa era urmașa ei, dinspre mamă.

S-a ridicat, a ocolit biroul, m-a luat de braț și m-a condus sub arcada ferestrei.

Totuşi exista ceva — a continuat, coborînd glasul, ca şi cum s-ar fi temut să nu asculte cineva — de care simţea nevoia să mă avertizeze. Dacă, în viitor, mi s-ar fi întîmplat să mă ocup de această Sara Enriquez (sau Enriques) Avigdòr — şi subiectul era din cele ce meritau un studiu mult mai îngrijit şi mai aprofundat decît putuse face el în tinereţe — la un moment dat am să mă ciocnesc, în mod fatal, de unele glasuri potrivnice... discordante... în sfîrşit, de nişte scrieri ale unor literaţi de mîna a zecea, contemporani, cei mai mulţi, cu poeta (cărţulii mustind de invidie şi de antisemitism), ce voiau să insinueze că nu toate sonetele care circulau sub semnătura ei şi nici toate scrisorile către Cebà erau, cum se spune... cenuşă din vatra ei. Or, el, cînd redactase însemnările respective, nu putuse ignora, desigur, existenţa acestor bîrfeli şi, după cum aveam să văd, le înregistrase corect ; dar...

S-a întrerupt, privindu-mă scrutător, nesigur de reacţiile mele.

Dar — a reluat dacă şi eu, „într-o zi“, m-aş fi gîndit... hm... m-aş fi hotărît să încerc o reevaluare... o restituire... el mă sfătuia încă de acum să nu acord un credit excesiv acestor răutăţi, pitoreşti poate, poate chiar savuroase, dar, pînă la urmă, nişte rătăciri. În fond, ce trebuie să facă un bun istoric ? Să îşi propună, desigur, ca ideal, atingerea adevărului, dar fără să piardă în nici un caz pe drum sentimentul dreptăţi şi oportunităţii. Nu eram de acord ?

Am înclinat capul în semn de aprobare, şi atunci, uşurat, m-a bătut cu palma pe umăr.

După care, mic şi adus de spate, s-a îndepărtat de mine, a traversat biroul, s-a aplecat trebăluind ceva la casa de fier, a deschis-o, şi a scos afară o casetă îmbrăcată în catifea albastră.

S-a întors, a venit tot numai zîmbet înapoi la fereastră, şi, înainte de a deschide caseta, mi-a spus că el ghicea că eu ghicisem : înăuntru erau păstrate celebrele scrisori ale lui Carducci. Erau în număr de cincisprezece ; şi — a adăugat — poate că nu aveam să le consider pe toate de mare interes, pentru că cinci din ele aveau ca unic subiect un fel de salam „de prin părţile noastre“, căruia poetul, primindu-l în dar, îi dăduse o înaltă apreciere. Însă aveam să găsesc, printre ele, una care nu se putea să nu mă frapeze. Era o scrisoare din toamna lui ’75, respectiv

anul cînd începuse să se profileze la orizont criza Dreptei Istorice. [1] În toamna lui '75 poziţia politică a lui Carducci era următoarea : ca democrat, ca republican, ca revoluţionar, el afirma că nu poate să nu se alinieze stîngii lui Agostino Depretis. Pe de altă parte, „ţeposul hangiu din Stradella" şi „gloata" amicilor săi i se păreau nişte „omuleţi" vulgari. Nu ar fi fost niciodată în stare să redea Italiei misiunea ei, să facă din ea o mare Naţiune, demnă de Părinţii străbuni...

Şi am continuat să vorbim astfel pînă la ora prînzului. Totul, cu următorul rezultat : din dimineaţa aceea uşa dintre salonul de biliard şi biroul alăturat în loc să rămînă mereu închisă, rămînea adeseori deschisă. Bineînţeles că fiecare îşi petrecea cea mai mare parte a timpului în camera respectivă. Dar ne vedeam mult mai des decît înainte ; profesorul Ermanno venea la mine sau mă duceam eu la el. Cînd era deschisă, schimbam prin uşă şi cîteva cuvinte : „Ce oră e ?", „Cum merge treaba ?" şi altele la fel. Peste cîţiva ani, în iarna lui '44, în închisoare, cuvintele pe care aveam să le schimb cu un vecin de celulă necunoscut strigîndu-le în sus, spre răsuflătoare, erau de acelaşi tip : spuse mai ales din nevoia de a-ţi auzi glasul, de a te simţi viu.

VII

Anul acela în casa noastră Paştele a fost sărbătorit printr-o singură cină, în loc de două, consecutive.

Aşa vrusese tata. Cum Ernesto era în Franţa — spusese — nu era cazul să ne gîndim la un Paşte ca în anii trecuţi. Şi pe urmă, chiar lăsînd asta la o parte, cum s-ar fi putut face ? Iubiţii *mei* Finzi-Contini ştiuseră să se aranjeze şi de această dată : cu scuza grădinii, reuşiseră să-şi păstreze toate servitoarele, făcîndu-le să treacă drept ţărănci folosite la munca grădinii. Dar noi ? De cînd Elisa şi Mariuccia trebuiseră concediate şi primită în locul lor mototoala de Cohen, rămăsesem, practic, fără personal de serviciu. În asemenea condiţii, nici chiar mama nu putea să facă minuni.

— Nu-i aşa, îngerul meu ?

---

[1] Gruparea politică a partidelor conservatoare.

„Îngerul meu“ nu nutrea nici ea pentru domnişoara Ricca Cohen, în vîrstă de şaizeci de ani, distinsă pensionară a Comunităţii, sentimente cu mult mai calde decît ale tatii. Pe lîngă obişnuita bucurie cînd auzea pe vreunul din noi vorbind-o de rău pe amărîta aceea, mama a primit cu sinceră recunoştinţă ideea unui Paşte mai modest. Perfect — aprobase ea — numai o cină, în prima seară, şi aceea limitată la cel mult zece invitaţi, nu era prea greu de pregătit. Ea şi cu Fanny s-ar fi putut descurca singure, fără ca „femeia aceea“ — făcea semn în direcţia lui Cohen, care se retrăsese în bucătărie — să arboreze una din binecunoscutele ei mutre. Sigur, şi pentru ca „femeia aceea“ să nu fie obligată la prea multe curse cu farfuriile şi tăvile, riscînd, printre altele, cum n-o prea ţineau picioarele, să facă cine ştie ce prăpăd, se putea recurge la următorul lucru : în loc de salon, care era departe de bucătărie, şi, în anul acesta, din cauza zăpezii, mai friguros decît Siberia, în loc de salon, se putea pune masa aici, în sufragerie...

N-a fost o cină veselă. Coşul în care erau păstrate „gustările“ rituale împreună cu mănunchiul de iarbă amară, pîinea azimă şi oul tare rezervat primului născut, adică mie, trona inutil în mijlocul mesei, sub şervetul de mătase albă şi albastră, brodat în urmă cu patruzeci de ani de bunica Ester. Deşi era aranjată cu multă grijă sau, poate tocmai de aceea, masa din sufragerie căpătase o înfăţişare asemănătoare cu cea din serile de Kippur, cînd era pregătită numai pentru Ei, pentru morţii familiei, ale căror oase zăceau în cimitirul de la capătul străzii Montebello, dar erau prezenţi şi aici, prezenţi în spirit şi imagine. În seara asta, în locurile lor şedeam noi, viii. Dar în număr restrîns faţă de altă dată, şi fără să fim veseli, gălăgioşi, fără să rîdem ; trişti şi gînditori ca nişte morţi. Îi priveam pe tata şi pe mama, amîndoi atît de îmbătrîniţi în cîteva luni ; o priveam pe Fanny care avea acum cincisprezece ani dar, ca şi cum o frică tainică i-ar fi oprit dezvoltarea, nu arăta mai mult de doisprezece ; îi priveam pe rînd, pe unchii şi pe verii, din care, peste cîţiva ani, mulţi aveau să fie înghiţiţi de cuptoarele crematoriilor nemţeşti, şi nu-şi închipuiau că vor sfîrşi astfel, şi nu-mi închipuiam nici măcar eu, şi, totuşi, în seara aceea, deşi îi vedeam atît de neînsemnaţi, cu nişte biete feţe inexpresive, alungite de pălăriile burgheze sau încadrate de coa-

furile la fel de burgheze, deşi le cunoşteam minţile obtuze, incapabile să aprecieze sensul zilei de azi şi să citească în cea de mîine, în seara aceea îmi apăreau învăluiţi în aerul de misterioasă fatalitate statuară, care îi învăluie şi acum în memorie ; o priveam pe bătrîna Cohen, în rarele dăţi cînd se aventura pînă în uşa dinspre bucătărie : Ricca Cohen, distinsa domnişoară de şaizeci de ani, ieşită de la Azilul din strada Vittoria pentru a face pe slujnica în casa unor coreligionari înstăriţi, dar dornică numai şi numai de a se întoarce la Azil şi a muri mai înainte ca timpurile să se înrăutăţească şi mai mult ; mă priveam, în sfîrşit, pe mine însumi, reflectat în apa opacă a oglinzii din faţă, deloc diferit de ceilalţi, şi eu puţin cărunt, prins şi eu în acelaşi angrenaj, numai că eu mă împotriveam, nu mă resemnasem. Eu nu eram mort, îmi spuneam, eram încă viu ! Dar atunci, dacă trăiam, de ce, cum de puteam rămîne acolo, împreună cu ceilalţi ? De ce nu mă retrăgeam imediat din toată acea disperată şi grotescă întîlnire de spectre sau, cel puţin, de ce nu-mi astupam urechile, să nu mai aud vorbindu-se de discriminări, de merite patriotice, de certificate ariene, de nobleţea sîngelui, ca să nu mai aud tînguirile mizere, vaietele monotone, cenuşii, inutile, pe care rudele şi cei de acelaşi sînge cu mine le înălţau, şoptit, în jurul meu ? Cina s-ar fi prelungit astfel cine ştie cît, cu tata dominînd corul vorbelor pe jumătate înghiţite, evocînd cu o plăcere amară diversele „afronturi“ pe care trebuise să le îndure în ultimele luni, începînd cu cea de la Federaţie, cînd Secretarul federal, consulul Bolognesi îl anunţase cu nişte ochi trişti şi vinovaţi că este constrîns să-l „şteargă“ de pe lista celor înscrişi în partid, şi terminînd atunci cînd preşedintele Clubului Comercianţilor, cu nişte ochi la fel de trişti, îl convocase să-i comunice că se poate considera „demisionat“. Şi mai avea atîtea de povestit ! Pînă la miezul nopţii, pînă la unu, pînă la două ! Apoi ? Apoi urma ultima scenă, a despărţirii. O şi vedeam. Coborîsem cu toţii în grup, pe scările întunecoase, ca o turmă oprimată. Ajunşi sub portic, cineva (poate eu) se ducea să întredeschidă uşa de la stradă şi, pentru ultima dată înainte de a ne despărţi, toţi, inclusiv eu, ne reînnoiam urările, strîngerile de mînă, îmbrăţişările, sărutările pe obraji, salutările. Numai că, pe neaşteptate, prin uşa întredeschisă spre bezna nopţii, năvălea înăuntru o rafală de vînt. O rafală

de uragan ce vine din noapte. Se rostogoleşte înăuntru, traversează porticul, străbate fluierînd grilajul ce desparte porticul de grădină, şi cu forţa sa i-a şi împrăştiat pe cei care mai voiau încă să rămînă, i-a amuţit brusc, cu urletul său sălbatic, pe cei care mai voiau încă să vorbească. Glasuri firave, strigăte slabe, stinse imediat. Spulberaţi cu toţii : ca nişte frunze uşoare, ca nişte petece de hîrtie, ca şuviţele unui păr încărunţit de ani sau de teroare. Oh, Ernesto avusese, de fapt, noroc că nu putuse face universitatea în Italia. Ne scria din Grenoble că suferea de foame, că la Politehnică nu reuşea să priceapă mai nimic din cursuri, cu puţina franceză pe care o ştia. Dar ferice de el care suferea de foame şi se temea că nu îşi va trece examenele — mai ales pe cel de matematici ! Eu rămăsesem aici, şi pentru mine care rămăsesem, care, din orgoliu şi uscăciune sufletească, alesesem odată mai mult solitudinea, hrănind-o cu vagi, nebuloase şi neputincioase speranţe, pentru mine, în realitate, nu exista speranţă, nu exista *nici o* speranţă.

Dar cine poate prevedea vreodată ? Ce putem şti de noi înşine şi de ceea ce ne aşteaptă ?

Pe la unsprezece, cînd tata, în scopul evident de a risipi atmosfera aceea posomorîtă, tocmai începuse să cînte refrenul de Paşti *Caprét ch'avea comperà il signor Padre* [1] (era cîntecelul preferat, „calul său de bătaie“ cum spunea), ridicînd la un moment dat, din întîmplare, ochii spre oglinda din faţă, am observat cum uşa de la cabina telefonică se deschide încetişor, în spatele meu. Prin crăpătură a apărut, cu precauţie, chipul bătrînei Cohen. Se uita la mine, chiar la mine, şi parcă îmi cerea ajutor.

M-am ridicat şi am venit lîngă ea.

— Ce este ?

A arătat spre receptorul telefonului, care se bălăbănea în jos, şi a dispărut în partea opusă, prin uşa care da spre intrare.

Rămas singur, într-un întuneric complet, încă înainte de a duce telefonul la ureche, am recunoscut vocea lui Alberto.

— Aud cîntînd, striga, cu o bucurie ciudată în glas. Unde aţi ajuns ?

---

[1] Iedul pe care-l cumpărase Domnul.

— La *Caprét ch'avea comperà il signor Padre,* am răspuns.

— Ah, bun. Noi am şi terminat. De ce nu vii pe aici ?

— Acum ? ! am exclamat, uimit.

— De ce nu ? Conversaţia a cam început să lîncezească, şi tu, cu binecunoscutele tale resurse, ai putea s-o mai înviorezi. A rîs şiret. Şi pe urmă... a adăugat, ţi-am pregătit o surpriză.

— O surpriză ! Şi în ce-ar consta ?

— Vino şi ai să vezi.

— Cît mister ! Inima îmi bătea cu furie. Cărţile pe faţă.

— Ei, hai, nu te lăsa rugat. Îţi repet : vino şi-ai să vezi.

M-am dus direct la uşă, mi-am luat pardesiul, fularul şi pălăria, am băgat capul în bucătărie, rugînd-o în şoaptă pe Cohen să spună, în caz că m-ar fi căutat cineva, că trebuie să ies un moment, şi peste două minute eram în stradă.

Era o splendidă noapte cu lună, limpede, îngheţată. Pe străzi nu trecea aproape nimeni, şi bulevardele Giovecca şi Ercole I d'Este, de o albeaţă aproape salină, se deschideau înaintea mea netede şi pustii ca două largi pîrtii. Pedalam prin mijlocul străzii, în plină lumină, cu urechile amorţite de ger ; dar băusem destule pahare cu vin la masă, aşa că nu simţeam frigul şi chiar începusem să transpir. Cauciucurile bicicletei scîrţîiau uşor pe zăpada întărită, şi pulberea uscată pe care o ridicau mă umplea de o veselă cutezanţă, parcă aş fi alunecat pe schiuri. Mergeam în grabă, fără nici o teamă că deranjez. Mă gîndeam la surpriza care, potrivit spuselor lui Alberto, mă aştepta în casa Finzi-Contini. Ce putea fi : se întorsese Micòl ? Era, totuşi, ciudat. De ce nu venise ea la telefon ? Şi de ce nu apăruse la Templu, înainte de cină ? Aş fi aflat dacă ar fi fost la Templu. La masă, făcînd obişnuita trecere în revistă a celor prezenţi la slujbă (o făcuse şi pentru mine, reproşîndu-mi indirect că nu mă dusesem), tata n-ar fi uitat să o numească. Îi numise pe toţi Finzi-Contini şi pe toţi Herrera, dar pe ea nu. Să fi sosit, oare, pe neaşteptate, în ultimul moment, cu expresul de nouă şi un sfert ?

Am pătruns în Barchetto del Duca, atunci cînd limpezimea lunii şi a zăpezii devenise, parcă, şi mai intensă, îndreptîndu-mă spre *magna domus.* Îmi amintesc că pe la jumătatea drumului, cu puţin înainte de a intra pe podul

de peste canalul Panfilio, mi-a apărut deodată în față o umbră uriașă. Era Jor. L-am recunoscut abia după o clipă, cînd eram gata să strig. Dar îndată ce l-am recunoscut, spaima s-a preschimbat într-un persentiment aproape la fel de paralizant. Deci era adevărat — îmi spuneam — Micòl se întorsese. Avertizată de soneria de la poartă, se ridicase de la masă, coborîse și acum, după ce mi-l trimisese pe Jor în întîmpinare, mă aștepta în pragul ușii pe care o foloseau numai cei ai casei și prietenii intimi. Cîteva pedalări, și apoi ea, Micòl : o figurină brună gravată pe un fond de lumină extrem de albă, lumină de centrală electrică, învăluită în răsuflarea protectoare a caloriferului din spate. Cîteva secunde, și aveam să-i aud glasul spunîndu-mi „ciao“.

— Ciao, spuse Micòl, nemișcată în prag. Drăguț că ai venit.

Prevăzusem totul cu exactitate ; totul, în afară de faptul că o voi săruta. Coborîsem din șa, îi răspunsesem : „Ciao. Cînd ai sosit ?“, ea mai avusese timp să spună : „După masă, am călătorit cu unchiul“ și apoi... apoi o sărutasem. Totul se petrecuse într-o clipă. Cum oare ? Mai aveam încă fața ascunsă lîngă gîtul ei cald și parfumat (era un parfum straniu : un miros de piele de copil, amestecat cu pudră de talc) și mă întrebam : Cum de se întîmplase ? O îmbrățișasem, ea făcuse o slabă încercare de împotrivire, apoi mă lăsase. Așa să fi fost ? Poate că așa fusese. Dar acum ?

M-am desprins încet. Acum era în fața mea, cu chipul la douăzeci de centimetri de al meu. O fixam fără să vorbesc, fără să mă mișc, neîncrezător, încă din acea clipă neîncrezător. Sprijinită de tocul ușii, cu un șal de lînă neagră pe spate, mă fixa la rîndul ei, în tăcere. Mă privea în ochi, și privirea ei pătrundea în mine dreaptă, sigură, dură ; cu neînduplecarea limpede a unei spade.

Eu am fost primul care și-a plecat ochii.

— Iartă-mă, am șoptit.

— De ce ? Poate că eu am greșit ieșindu-ți în întîmpinare. Vina e a mea.

A dat din cap. Pe urmă a schițat un surîs blînd, afectuos.

— Ce zăpadă frumoasă ! a rostit, arătînd cu bărbia spre grădină. Gîndește-te, la Veneția nimic, nici măcar un centimetru. Dacă aș fi știut că aici a căzut atîta...

A isprăvit printr-un gest al mîinii ; al mîinii drepte. O scosese afară de sub şal, şi am zărit rapid un inel.

Am prins-o de încheietură.

— Ce-i asta ? am întrebat-o, atingînd inelul cu vîrful degetului.

A făcut un fel de strîmbătură dispreţuitoare.

— M-am *logodit*, nu ştiai ?

Dar a izbucnit imediat într-un hohot de rîs.

— Nu, nici pomeneală... glumesc, nu vezi ? E un inel oarecare. Uite-l.

Şi l-a scos, făcînd o mişcare grăbită cu coatele, mi l-a dat, şi era în adevăr un inel oarecare : un cerculeţ de aur, cu o mică turcoază. I-l dăruise cu mulţi ani în urmă bunica Regina, ascunzîndu-l într-un „ouşor" de Paşti.

După ce şi-a recăpătat inelul, l-a pus iar în deget, apoi m-a luat de mînă.

— Şi acum vino, a murmurat, altfel cei de sus sînt în stare — şi a rîs — să cadă pe gînduri.

Pe drum, ţinîndu-mă mereu de mînă (pe scări s-a oprit, mi-a cercetat buzele la lumină, încheindu-şi examenul cu un dezinvolt : Excelent !), nu a încetat o clipă să vorbească, plină de volubilitate.

Da — spunea — istoria cu lucrarea de diplomă mersese mai bine decît îndrăznise vreodată să spere. La discuţia asupra lucrării „se ţinuse tare" aproape un ceas întreg, „pledînd" pe toate feţele. La urmă o trimiseseră afară, iar ea, din spatele uşii cu geamuri translucide de la aula mare, ascultase foarte comod tot ce spusese colegiul profesoral pe seama ei. Majoritatea înclinau pentru *cum laude,* dar era unul, profesorul de germană (un nazist pînă-n măduva oaselor !) care nici nu voia să audă. Demnul personaj fusese extrem de clar. După el, nu i se putea conferi *magna cum laude,* fără să se provoace astfel un foarte grav scandal. Cum ! — striga — Domnişoara era evreică, şi în loc să fie supusă discriminării, se vorbea chiar de laudă ! În loc să fie mulţumită că i se permisese să-şi ia licenţa... Raportorul, cel de engleză, sprijinit şi de alţii, replicase cu multă energie că şcoala era şcoală, că inteligenţa şi pregătirea (amabil din partea lui !) nu aveau nimic de împărţit cu grupele de sînge etcaetera etcaetera. Dar cînd fusese la sfîrşit, triumfase, evident şi previzibil, nazistul. Ei nu-i rămăsese altă satisfacţie — lăsînd la o parte scuzele pe care i le ceruse mai tîrziu,

ajungînd-o din urmă pe scări, profesorul de engleză (îi tremura bărbia, sărmanul, și avea lacrimi în ochi...), ei nu-i rămăsese altă satisfacție decît să primească verdictul cu cel mai impecabil salut roman posibil. Numind-o doctor, decanul facultății înălțase brațul. Cum ar fi trebuit să se comporte ea ? Să se limiteze la un drăgălaș semn din cap ? Ei bine, nu.

Rîdea plină de veselie, rîdeam și eu, electrizat, povestindu-i, la rîndul meu, cu lux de amănunte comice, expulzarea mea din Biblioteca Municipală. Cînd am întrebat-o, însă, pentru care motiv mai rămăsese la Veneția încă o lună după ce își luase licența — la Veneția, am adăugat, un oraș unde, dacă stăteai s-o asculți, nu se simțise niciodată bine și unde nu se putea bizui pe nici un prieten, nici bărbat nici femeie — a devenit, deodată, serioasă, și-a retras mîna din a mea, aruncîndu-mi drept răspuns o rapidă privire piezișe.

Perotti, care aștepta în vestibul, a anticipat primirea sărbătorească ce ne aștepta în sufragerie. Cum ne-a văzut coborînd scara monumentală, urmați de Jor, ne-a zîmbit cu o mulțumire extraordinară și aproape complice. În altă împrejurare, comportarea lui m-ar fi lovit, m-aș fi simțit jignit. Dar de cîteva minute eram într-o dispoziție cu totul specială. Înăbușindu-mi orice motiv de neliniște, mă simțeam fantastic de ușor, transportat, parcă, de niște aripi invizibile. În fond, mă gîndeam, Perotti era un om de treabă. Era mulțumit și el că „domnișoara" se întorsese acasă. Bietul bătrîn, puteai să-l învinuiești pentru asta ? De acum încolo, precis că avea să termine cu bombănitul.

Ne-am prezentat, unul lîngă altul, în ușa sufrageriei, și apariția noastră a fost salutată, cum spuneam, cu cea mai mare bucurie. Chipurile tuturor comesenilor erau aprinse, roșii, toate privirile ațintite asupra noastră exprimau simpatie și bunăvoință. În seara aceea, pînă și camera mi s-a părut dintr-o dată mai caldă și mai primitoare ca de obicei, cu ceva roșiatic în lemnul blond și lustruit al mobilelor, pe care limbile înalte ale flăcărilor din cămin făceau să apară reflexe gingașe, de culoarea cărnii. Niciodată nu văzusem sufrageria atît de luminată. În afara strălucirii degajate de focul căminului, pe masa acoperită cu o față de masă scumpă, din in, scînteietor de albă, imensa corolă răsturnată a candelabrului făcea să se reverse o adevărată cascadă de lumină.

— Intrați, intrați !

— Bine ai venit !

— Începeam să credem că n-ai să binevoiești să te deranjezi !

Ultima frază o pronunțase Alberto, dar simțeam că sosirea mea îl umplea de o reală mulțumire. Toți se uitau mai ales la mine. Unii, ca profesorul Ermanno, răsucindu-se cu totul pe scaun, alții lipindu-se cu pieptul de marginea mesei sau îndepărtîndu-se brusc, cu mîinile întinse ; iar alții, ca doamna Olga, așezată în capul mesei, cu spatele la focul din cămin, întinzînd gîtul și închizînd pe jumătate pleoapele. Mă observau, mă examinau, mă cercetau din cap pînă în picioare, și toți păreau foarte satisfăcuți de mine și de figura pe care o făceam alături de Micòl. Numai Federico Herrera, inginerul de căi ferate, a întîrziat o clipă să se alăture consensului general și aceasta, fără îndoială, fiindcă nu-și mai amintea cine sînt. Dar a fost chestiune de o clipă. După ce a căpătat informațiile de rigoare de la Giulio, fratele său (i-am văzut apropiindu-și capetele pleșuve prin spatele bătrînei lor mame și vorbind scurt) și-a înmulțit demonstrațiile de simpatie față de mine. A făcut nu numai o strîmbătură care i-a dezvelit puternicii incisivi superiori, dar a ridicat chiar o mînă, într-un gest mai mult decît de salut, într-un gest de solidaritate și de incitare sportivă.

Profesorul Ermanno a insistat să mă așez la dreapta lui. Era locul meu obișnuit, i-a explicat lui Micòl, care se așezase între timp la stînga lui, în fața mea — cel pe care-l ocupam de obicei, cînd rămîneam la cină. Giampiero Malnate, a mai adăugat, prietenul lui Alberto, ședea, în schimb, acolo (și a arătat unde), la dreapta mamei. Micòl asculta cu un aer curios, șocat și sarcastic în același timp ; ca și cum i-ar fi displăcut să constate că, în absența ei, viața familiei se derulase pe căi incomplet prevăzute, dar era, totuși, satisfăcută că lucrurile se desfășuraseră în acest fel.

M-am așezat și am constatat, uimit, că nu văzusem bine, masa nu fusese deloc strînsă. În mijlocul ei era o tavă mare și fină de argint, și în centrul tăvii, înconjurat cu un nimb de cartonașe albe pe care era scrisă cu creion roșu cîte o literă a alfabetului, se înălța solitară o cupă de *champagne*.

— Ce-i asta ? l-am întrebat pe Alberto.

— Asta ? Marea surpriză de care ţi-am vorbit ! — a exclamat Alberto. Este pur şi simplu formidabilă : dacă trei sau patru persoane din jur pun degetul pe buza cupei, ea răspunde literă cu literă.

— Răspunde ? !

— Sigur ! *Scrie* încet, încet toate răspunsurile. Şi bine gîndite, nici nu-ţi închipui ce răspunsuri bine gîndite dă !

De mult timp nu-l văzusem pe Alberto atît de euforic, atît de excitat.

— Şi de unde vine, am întrebat, noutatea asta grozavă ?

— E un simplu joc, a intervenit profesorul Ermanno, punîndu-mi mîna pe braţ şi clătinînd din cap. A adus-o Micòl de la Veneţia.

— Ah, deci tu eşti autoarea ! am făcut eu, adresîndu-mă lui Micòl. Şi citeşte şi viitorul cupa ta ?

— Cum să nu ! a exclamat ea, clipind maliţios. Pot să-ţi spun că tocmai asta e specialitatea *ei.*

În clipa aceea a intrat Dirce, purtînd pe sus, într-o singură mînă, un taler din lemn întunecat arhiplin cu dulciuri de Paşti. Obrajii lui Dirce erau şi ei roşii — lucind de sănătate şi de voie bună. Ca musafir şi ultim venit, am fost servit primul. Dulciurile, aşa-numitele *zucarín,* din aluat fraged amestecat cu stafide, erau aproximativ la fel cu cele din care gustasem fără nici un chef la noi acasă. Cele de aici mi s-a părut, însă, mult mai bune, nemaipomenit de gustoase ; ceea ce i-am şi spus doamnei Olga dar ea, ocupată să aleagă un *zucarín* de pe platoul întins de Dirce, n-a părut să-mi remarce complimentul.

Pe urmă a intrat Perotti, ţinînd în mîinile mari, de ţăran, marginile unei alte tăvi (dintr-un aliaj de cositor şi mercur) care avea pe ea o sticlă de vin alb şi pahare pentru toţi. Şi, în timp ce stam astfel în jurul mesei, bînd Albana în sorbituri mici şi ronţăind *zucarín,* Alberto îmi da lămuriri cu privire la „virtuţile divinatorii ale pocalului", care sta acum mut în mijlocul mesei, ca toate onestele *verres* de pe această lume, dar pînă acum cîteva clipe, la întrebările lor, se arătase de o locvacitate excepţională şi demnă de toată admiraţia.

M-am interesat ce fel de întrebări îi puseseră.

— Oh, de tot felul.

Îl întrebaseră, de exemplu — a continuat — dacă el, Alberto, va reuşi într-o zi sau alta să-şi ia diploma de in-

giner ; şi cupa îi replicase prompt şi sec „nu". Pe urmă Micòl voise să afle cum şi cînd avea să se mărite ; aici cupa fusese mult mai puţin categorică, fusese chiar confuză, dînd un răspuns de adevărat oracol clasic, adică pasibil de interpretări din cele mai opuse. Sărmana cupă fusese întrebată pînă şi despre terenul de tenis ! ; încercaseră să descopere dacă papà avea să renunţe în sfîrşit la eternul lui joc de-a uite-l nu e, la veşnica amînare de la un an la altul a lucrărilor de îmbunătăţire. Şi de data aceasta, dovedind o răbdare absolut remarcabilă, Pitia devenise din nou explicită şi îi asigurase că mult doritele îmbunătăţiri vor fi efectuate chiar în anul acela.

Dar cupa făcuse minuni mai ales în materie de politică. Curînd, peste cîteva luni — decretase ea — avea să izbucnească războiul ; un război sîngeros, lung, dureros pentru *toţi,* care avea să se încheie prin victoria totală a forţelor binelui. „Forţele binelui" ? întrebase în acest punct Micòl, care fusese întotdeauna specialistă în *gaffes*. „Şi care ar fi, mă rog, forţele binelui ?" La care cupa, lăsîndu-i pe toţi cu gura căscată, răspunsese printr-un singur cuvînt : „Ruşii".

— Îţi dai seama, a exclamat Alberto, în timp ce toţi rîdeau, îţi dai seama ce mulţumire pe Giampi, dacă ar fi fost prezent ? Trebuie să-i scriu.

— Nu e în Ferrara ?

— Nu, a plecat alaltăieri. S-a dus să petreacă Paştele acasă.

Alberto a continuat să-mi relateze încă destul de mult timp ce mai spusese cupa, după care jocul a fost reluat. Am fost îndemnat să-mi pun şi eu arătătorul pe buza „pocalului", am pus şi eu întrebări, am aşteptat răspunsuri. Numai că acum, cine ştie de ce, oracolul nu mai emitea nimic inteligibil. Alberto insista mereu, cu o tenacitate şi îndărătnicie neobişnuite la el. Degeaba.

În orice caz, eu nu-mi băteam prea mult capul cu asta. În loc să-l urmăresc pe Alberto şi cupa, mă uitam în jur, la sufragerie, afară, prin fereastra imensă cu vederea spre parc, şi mai ales, la Micòl, aşezată în faţa mea, de cealaltă parte a mesei : Micòl, care din cînd în cînd, simţindu-se privită, îşi descreţea fruntea încruntată ca atunci cînd juca tenis, pentru a-mi dărui un surîs fugar, preocupat, dar liniştitor.

Îi priveam țintă buzele, date ușor cu ruj. Da, le sărutasem într-adevăr eu cu puțin înainte. Dar nu fusese prea tîrziu ? De ce n-o făcusem acum șase luni, cînd totul era încă posibil, sau măcar în timpul iernii ? Cît timp pierdusem, eu în Ferrara și ea la Veneția ! Aș fi putut foarte bine, într-o duminică, să iau trenul și să mă duc la ea. Era un accelerat care pleca la opt și jumătate din Ferrara și ajungea la zece și jumătate în Veneția. Cum soseam îi telefonam din gară, propunîndu-i să mă conducă la Lido (astfel — îi spuneam — aș fi putut vizita, printre altele, faimosul cimitir izraelit San Niccolò). Dejunam mai tîrziu, împreună, pe undeva prin părțile acelea, și apoi, după telefonul obligatoriu la unchi acasă, pentru a o calma pe *Fräulein* (oh, chipul lui Micòl în timp ce telefona, mutrele, strîmbăturile ei caraghioase !) apoi plecam să ne plimbăm pe plaja pustie. Ne rămînea și pentru asta timp. Cît privește plecarea, aveam două trenuri, la alegere : unul la cinci și altul la șapte, amîndouă foarte bune, pentru ca nici ai mei să nu își dea seama de nimic. Ei, da : dacă aș fi făcut-o atunci, cînd *trebuia*, totul ar fi fost ușor. O simplă glumă. Dar acum era tîrziu, era îngrozitor de tîrziu.

Cît era ora ? Unu și jumătate, aproape două. Peste puțin trebuia să plec, și poate că Micòl mă va însoți din nou pînă jos la poarta grădinii.

Poate că și ea se gîndea la același lucru ; poate de aceea era neliniștită. Am fi străbătut unul lîngă altul, cameră, după cameră, coridor după coridor, fără curajul de a ne privi în ochi sau de a schimba măcar o vorbă. Simțeam că la amîndoi ne era teamă de același lucru : de clipa despărțirii, de clipa tot mai apropiată și mai inimaginabilă a despărțirii, de sărutul de adio. Și dacă Micòl, să presupunem, renunța să mă însoțească, lăsînd toată treaba în seama lui Alberto sau (cum s-a adeverit în curînd) în aceea a lui Perotti, cu ce inimă aveam să înfrunt eu tot restul nopții ? Și ziua de mîine ?

Dar poate că nu — începeam din nou să visez, încăpățînat și disperat — poate că nu trebuia, nu era necesar să mă scol de la masă. Noaptea aceea n-avea să se sfîrșească niciodată.

PARTEA A PATRA

I

Curînd de tot, chiar a doua zi, mi-am dat seama ce greu îmi va fi să restabilesc vechile relaţii cu Micòl.

Pe la zece, după o îndelungă ezitare, am încercat să-i telefonez. Mi s-a răspuns (era Dirce) că „domnişorii" erau încă în camere, şi să fiu atît de amabil să revin pe la prînz. Ca să-mi treacă mai uşor aşteptarea, m-am trîntit în pat. Luasem la întîmplare o carte, *Le Rouge et le Noir ;* dar oricît căutam, nu reuşeam să mă concentrez. Şi dacă la prînz — îmi imaginam — nu i-aş fi telefonat ? Dar mi-am schimbat repede gîndul. Mi se păruse deodată că doream un singur lucru din partea lui Micòl : prietenia ei. În loc să dispar — îmi spuneam — era mult mai bine să mă comport ca şi cum în seara precedentă nu s-ar fi întîmplat nimic. Micòl ar fi înţeles. Impresionată de tactul meu, pe deplin liniştită, mi-ar fi dat iarăşi toată încrederea şi prietenia ei de altădată.

Astfel, fix la amiază, mi-am făcut curaj şi am format pentru a doua oară numărul casei Finzi-Contini.

A trebuit să aştept mult, mai mult ca de obicei.

— Alo ? am spus, în sfîrşit, cu vocea gîtuită de emoţie.

— Ah, tu erai ?

Era vocea lui Micòl. A căscat : — Ce este ?

Descumpănit, gol de gînduri, pe moment n-am găsit altceva mai bun de spus decît că îi mai telefonasem o dată, cu două ore înainte. Dirce îmi sugerase — am adăugat bîlbîindu-mă — să sun din nou pe la prînz.

Micòl m-a ascultat. Apoi a început să se plîngă de ziua pe care o avea înainte, cu atîtea lucruri de pus la punct după luni şi luni de absenţă, bagaje de desfăcut, cărţi şi hîrtii de aranjat etcaetera, etcaetera şi perspectiva finală, nu tocmai ademenitoare, a unei noi „agape". Asta era nenorocirea oricărei despărţiri — a bombănit — ca să reintri pe făgaş şi să-ţi reiei ritmul obişnuit trebuie să cheltuieşti

chiar mai multă energie decît atunci cînd te rupeai de ele. Dacă avea să meargă mai tîrziu la Templu ? a spus, răspunzînd la o timidă întrebare a mea. Cine știe. Poate că da, și poate că nu. Acum, în orice caz, nu se simțea deloc în stare să mi-o garanteze.

A închis fără să mă invite seara la ei și fără a stabili cum și cînd ne vom revedea.

În ziua aceea am evitat să-i mai telefonez și chiar să mă duc la Templu, deși, așa cum îmi spusese, exista o oarecare probabilitate să o întîlnesc. Pe la șapte, totuși, trecînd pe strada Mazzini și observînd Dilambda cenușie a familiei oprită în colțul străzii Scienze, cu Perotti, îmbrăcat în uniformă de șofer și cu șapcă, așteptînd la volan, n-am rezistat tentației de a mă așeza la pîndă în capătul străzii Vittoria. Am așteptat îndelung, într-un frig pătrunzător. Era ora de maximă intensitate a plimbării de seară, dinaintea cinei. O mulțime de oameni se grăbeau în ambele sensuri pe trotuarele străzii Mazzini, acoperite de o zăpadă murdară și pe jumătate topită. Dar am fost răsplătit ; pentru că la sfîrșitul slujbei, fie și de departe, am văzut-o țîșnind deodată pe ușa Templului și oprindu-se, singură, pe trepte. Purta o haină de blană scurtă, din leopard, strînsă pe talie cu un cordon de piele, părul blond strălucea în lumina vitrinelor și ea privea în toate părțile, căutînd parcă pe cineva, fără să dea nici o atenție numeroșilor trecători care se întorceau uimiți să o admire. Mă căuta, oare, pe mine ? Eram gata să ies din umbră și să înaintez spre ea, cînd grupul rudelor care o urmaseră, evident, la distanță, a ajuns-o din urmă. Erau toți, inclusiv bunica Regina. M-am răsucit pe călcîie și m-am îndepărtat cu pași repezi în lungul străzii Vittoria.

A doua zi și în zilele următoare i-am telefonat cu insistență, dar nu am reușit să-i vorbesc decît foarte rar. Aproape întotdeauna la aparat venea altcineva : sau Alberto sau profesorul Ermanno sau Dirce sau chiar Perotti, și toți, cu excepția Dircei, scurtă și indiferentă ca o centralistă, provocîndu-mi tocmai de aceea o stînjenitoare senzație de îngheț, mă atrăgeau în lungi conversații inutile. E drept că, la un moment dat, i-o tăiam scurt lui Perotti. Dar cu Alberto și cu profesorul lucrul devenea mult mai dificil. Îi lăsam să vorbească. Speram să pronunțe chiar ei numele lui Micòl. Zadarnic. Ca și cum și-ar fi propus amîndoi să-l evite, ca și cum s-ar fi pus de acord între ei,

tatăl și fratele îmi lăsau exclusiv mie inițiativa în această privință. Rezultatul era că deseori puneam receptorul în furcă fără să fi găsit forța de a le cere să-mi dea legătura cu Micòl.

Atunci mi-am reluat vizitele : fie dimineața, cu scuza lucrării de diplomă, fie după-amiaza, mergînd la Alberto. Nu făceam niciodată nimic pentru a-i semnala lui Micòl că mă aflu în casă. Eram sigur că știe și că într-o zi o să apară ea singură.

Realitatea era că, deși terminasem lucrarea de diplomă, mai trebuia să o și transcriu. Pentru aceasta îmi adusesem de acasă mașina de scris, al cărei țăcănit nici n-a sfîșiat bine liniștea salonului de biliard, și a avut darul să-l scoată imediat în ușa biroului său pe profesorul Ermanno.

— Cu ce te ocupi ? Gata, o și transcrii ? a strigat vesel.

A venit la mine și a vrut să vadă mașina. Era o mașină portativă italiană, o Littoria pe care mi-o dăruise tata cu cîțiva ani în urmă, cînd luasem examenul de maturitate. N-a zîmbit, văzînd numele mărcii, așa cum mă temeam. Dimpotrivă, părea să-i facă plăcere constatarea că „și" în Italia se produceau mașini de scris care aveau, cum avea a mea, aerul că funcționează perfect. Ei aveau trei în casă — mi-a spus — una pentru Alberto, una pentru Micòl și una pentru el ; toate trei americane, marca Underwood. Cele ale copiilor erau portative, foarte robuste, dar nu așa de ușoare ca aceasta (între timp o cîntărea, ținînd-o de mîner). A lui, în schimb, era o mașină de birou de tip obișnuit. Poate cam învechită și cam greoaie, dar rezistentă și foarte comodă. Știam cîte còpii se puteau scoate, la nevoie ? Pînă la șapte.

M-a condus în birou și mi-a arătat-o, ridicînd de pe ea un fel de capac metalic vopsit lugubru în negru, pe care nu-l observasem pînă atunci. Era o adevărată piesă de muzeu, folosită în mod evident foarte puțin chiar cînd fusese nouă. Și mi-a trebuit mult să-l conving pe profesor că nu aveam nevoie și chiar dacă nu reușeam să scot cu Littoria mea decît trei còpii, din care două veline, preferam să continui cu ea.

Băteam capitol după capitol, dar gîndul îmi era în altă parte. Și la fel se întîmpla și după masa, cînd mă aflam jos, în biroul lui Alberto. Malnate se întorsese de la Milano la o săptămînă după Paști, plin de indignare față de recentele evenimente politice (căderea Madridului : oh, dar încă

nu se terminase ! ; ocuparea Albaniei : ce ruşine, ce mascaradă !). Ne relata cu sarcasm ce aflase referitor la ultimul eveniment, de la cîţiva prieteni comuni, din Milano, ai săi şi ai lui Alberto. Cel care voise expediţia albaneză — ne povestea — fusese mai ales Ciano, gelos pe Von Ribbentrop ; urmărise ca prin laşitatea aceea scîrboasă să arate lumii întregi că nu era mai prejos decît neamţul în materie de diplomaţie-fulger. Ne venea să credem ? Se părea că pînă şi cardinalul Schuster (alte zvonuri !) se exprimase în acest sens, deplîngînd faptele şi avertizîndu-i, şi, cu toate că vorbise între intimi, tot oraşul aflase. Vorbea şi despre Milano, Giampi : despre o reprezentaţie cu *Don Juan* de Mozart, la *Scala* unde, din fericire, nu lipsise ; apoi despre Gladys — da, chiar ea — pe care o întîlnise întîmplător în Galleria, îmbrăcată în vizon, la braţ cu un cunoscut industriaş ; şi care, extrem de drăguţă, ca întotdeauna, îi făcuse un mic semn cu degetul, ca pentru a-i spune : „Telefonează-mi“ sau „O să-ţi telefonez“ ! Ce păcat că trebuise să se întoarcă imediat la „fabrică“ ! I-ar fi pus bucuros nişte coarne cunoscutului magnat al oţelului, unul din cei mai siguri profitori de război... Vorbea şi iar vorbea ; adresîndu-se, ca de obicei, cu precădere mie, dar, mi se părea, mai puţin didactic şi categoric ; ca şi cum din această fugă la Milano pentru a-şi vedea familia şi prietenii, dobîndise o dispoziţie nouă, mai tolerantă faţă de ceilalţi şi de opiniile lor.

Aşa cum am spus, cu Micòl nu aveam decît rare contacte telefonice, în timpul cărora evitam amîndoi să vorbim de lucruri intime. Totuşi, la cîteva zile după ce o aşteptasem peste o oră la ieşirea din Templu, n-am rezistat şi m-am plîns de răceala ei.

— Ştii, i-am spus, că în a doua seară de Paşti te-am văzut ?

— A, da ? Ai fost şi tu la Templu ?

— Nu, n-am fost. Treceam pe strada Mazzini, am observat maşina voastră, şi am preferat să te aştept afară.

— Ce idee !

— Erai foarte elegantă. Vrei să-ţi spun cum erai îmbrăcată ?

— Oh, nu, te cred pe cuvînt. Unde erai ?

— Pe trotuarul din faţă, în colţul străzii Vittoria. La un moment dat ai privit spre mine. M-ai recunoscut ? Spune-mi adevărul !

— Nu, de ce să te mint. Dar nu înţeleg de ce... tu... Scuză-mă, dar nu-ţi puteai mişca picioarele ?

— Eram gata s-o fac. Dar cînd mi-am dat seama că nu erai singură, am renunţat.

— Grozavă descoperire ai făcut ! Eşti totuşi un tip bizar. Puteai să mă saluţi la fel de bine şi dacă nu eram singură !

— Sigur, dacă stai să te gîndeşti. Nenorocirea e că nu întotdeauna te gîndeşti. Şi pe urmă, ţi-ar fi făcut plăcere ?

— Uf, Dumnezeule, cîte complicaţii ! a suspinat.

A doua oară, cînd am reuşit să-i vorbesc, abia peste douăsprezece zile, mi-a spus că e bolnavă, are o răceală „zdravănă" şi chiar ceva febră. Ce plictiseală ! De ce n-o căutam niciodată ? O uitasem de tot !

— Eşti... eşti în pat ? am bîlbîit tulburat, simţindu-mă victima unei enorme nedreptăţi.

— Te cred, şi pe deasupra băgată pînă la gît sub cearceafuri. Sper că nu refuzi să vii de frică să n-o iei şi tu.

— Nu, Micòl, nu, i-am răspuns cu amărăciune. Nu mă face mai netrebnic decît sînt. M-a uimit acuzaţia ta că te-am uitat, cînd... Nu ştiu dacă-ţi aminteşti, am urmat cu un glas care mi se voala, dar înainte de a pleca la Veneţia era foarte uşor să-ţi telefonez, în timp ce acum trebuie să admiţi că a devenit un fel de faptă eroică. Ştii că am fost de mai multe ori la tine acasă în zilele acestea ? Ţi s-a spus ?

— Da.

— Şi atunci ? Dacă ai fi vrut să mă vezi, ştiai foarte bine unde mă găseşti : dimineaţa în sala de biliard şi după-masa jos, la fratele tău. Adevărul este că n-ai avut nici un chef.

— Ce prostii ! La Alberto nu mi-a plăcut niciodată să mă duc, mai ales cînd primeşte prieteni. Cît despre vizita la tine, în timpul dimineţii nu lucrai ? Dacă e un lucru pe care-l *detest*, este tocmai să deranjez lumea cînd lucrează. Oricum, dacă ţii, am să trec mîine sau poimîine o clipă să te salut.

În dimineaţa următoare n-a venit, dar după-amiază, în timp ce mă aflam la Alberto (cred că era şapte ; cu cîteva minute înainte, Malnate îşi luase brusc rămas bun), a intrat Perotti. „Domnişoara" mă ruga să urc un mo-

ment — a anunţat el impasibil, dar am avut impresia că era în acelaşi timp indispus. Se scuza : era încă în pat, altfel ar fi coborît ea. Cum preferam : să merg imediat sau să urc după cină ? Domnişoara ar fi preferat acum, dat fiind că o durea puţin capul şi voia să stingă lumina foarte devreme. Dar, dacă eu hotăram să rămîn întîi la cină...

— Nu, pentru Dumnezeu, am spus, privindu-l pe Alberto. Vin imediat.

M-am ridicat să-l urmez pe Perotti.

— Oh, nu, te rog, nu trebuie să te scuzi, spunea Alberto, însoţindu-mă îndatoritor pînă la uşă. Cred că în seara asta vom fi numai papà şi cu mine la masă. Bunica e şi ea în pat, tot cu gripă, iar mama nu se gîndeşte să-şi părăsească nici măcar o secundă camera. Aşa că, dacă te aranjează să rămîi la masă cu noi, şi să urci la Micòl după aceea... Ştii că papà te vede întotdeauna cu plăcere.

Am refuzat invitaţia, invocînd o inexistentă obligaţie pentru seara, şi am fugit după Perotti, care şi ajunsese la capătul coridorului.

Fără să schimbăm un cuvînt, am ajuns în scurt timp la picioarele scării lungi, elicoidale, care ducea sus de tot, pînă la baza turnuleţului-luminator. Ştiam că apartamentul lui Micòl se afla cel mai sus, la numai cîteva trepte de ultimul palier.

Nu remarcasem ascensorul şi începusem să urc pe jos.

— Sigur, dumneavoastră sînteţi tînăr, a rînjit Perotti, dar o sută douăzeci de trepte e ceva. Nu vreţi să luăm ascensorul ? Merge, să ştiţi.

A deschis, fără să mai aştepte, uşa cuştii negre, apoi pe aceea rabatabilă a cabinei, şi s-a tras la o parte, lăsîndu-mă să intru.

Să trec pragul cabinei, care era un fel de cutie antediluviană, cu un lemn lucitor de culoarea vinului şi cu scînteietoare plăci de cristal împodobite cu un M un F şi un C artistic împletite, să simt în gît un miros înţepător, puţin sufocant, ceva între mucegai şi terebentină, care impregna aerul închis în acel spaţiu strîmt, şi să încerc deodată, fără motiv, o senzaţie de calm, de linişte fatală, de înstrăinare aproape ironică, totul a durat o singură clipă. Unde mai simţisem un asemenea miros ? mă întrebam. Şi cînd ?

Cabina a început să se înalţe încet prin golul scării. Respiram aerul şi priveam, în faţa mea, spatele lui Perotti, îmbrăcat într-o haină în dungi. Bătrînul lăsase la dispoziţia mea bancheta acoperită cu catifea moale. În picioare, absorbit, încordat, cu o mînă ţinînd strîns mînerul de alamă al uşii rabatabile, şi cu cealaltă sprijinită, într-un gest posesiv şi gingaş în felul său, pe plăcuţa cu butoanele de comandă, fulgerînd din alămurile lustruite, Perotti se închisese într-o tăcere încărcată de toate semnificaţiile posibile. În clipa aceasta mi-am amintit şi am înţeles. Perotti tăcea nu pentru că dezaproba, cum îmi trecuse prin cap la un moment dat, faptul că Micòl mă primea în camera ei, ci pentru că prilejul ce i se oferea de a conduce ascensorul — poate un prilej rar — îl umplea de o satisfacţie cu atît mai intensă cu cît era mai intimă şi mai tainică. Ascensorul îi era la fel de drag ca şi trăsura din remiză. Asupra acestor lucruri, asupra acestor venerabile mărturii ale unui trecut ce era şi al său, îşi vărsa el dragostea înciudată pentru familia pe care o slujea de cînd era tînăr, devotamentul înverşunat de bătrîn animal domestic.

— Merge bine, am exclamat. Ce marcă e ?

— Americană, a răspuns, întorcîndu-şi capul pe jumătate, şi făcînd o strîmbătură dispreţuitoare cu buzele, dispreţul sub care ţăranii îşi ascund adesea admiraţia. *El ga*[1] peste patruzeci de ani, dar e în stare să ducă un regiment întreg.

— Poate că e un Westinghouse, m-am aventurat eu.

— M-da, *sogio mi*[2]... *a* bolborosit, un nume din astea.

S-a apucat apoi să-mi povestească cum şi cînd a fost „pusă pe picioare" instalaţia. Dar cabina, oprindu-se brusc, l-a constrîns, cu neplăcere evidentă, să se întrerupă aproape imediat.

II

În starea sufletească de seninătate provizorie, fără iluzii, în care mă găseam atunci, primirea lui Micòl m-a surprins ca un dar neaşteptat şi nemeritat. Mă temusem

---

[1] El are (dialect veneţian).
[2] Ce ştiu eu (dialect veneţian).

că se va purta rece, cu indiferența crudă din ultimul timp. Dar îndată ce am intrat în cameră (după ce mă introdusese, Perotti închisese discret ușa în spatele meu) am văzut că îmi zîmbea blîndă, amabilă, prietenoasă. Mai mult decît invitația explicită de a mă apropia, surîsul ei luminos, plin de gingășie și de iertare, a fost cel care m-a făcut să mă desprind de întunericul din fundul camerei și să înaintez.

Am venit la picioarele patului, și am rămas acolo, cu mîinile sprijinite de tăblie. Deși era băgată sub cuverturi, Micòl rămînea cu tot bustul afară. Purta un pulover pe gît, verde închis, cu mînecă lungă, medalionul de aur, ritual scînteia pe lîna jerseului, și se rezema de două perne. Cînd am intrat, citea ; un roman franțuzesc, mi-am spus, recunoscînd de departe tipul de copertă alb și roșu; și poate că nu atît răceala cît lectura îi lăsase un semn de oboseală sub ochi. Dar nu, era tot frumoasă — îmi spuneam contemplînd-o — poate că niciodată nu fusese atît de frumoasă și de seducătoare.

Alături, lîngă capul patului, era o măsuță mobilă din lemn de nuc, cu două etajere, cea de sus ocupată de o veioză reglabilă aprinsă, un telefon, un ceainic din argilă roșie, două cești din porțelan alb cu marginea aurită, și un termos din alpaca. Micòl s-a întins să pună cartea pe etajera de jos, apoi s-a răsucit, căutînd para șnurului de la lumina electrică, ce atîrna de cealaltă parte a tăbliei. Bietul de mine — spunea, printre dinți, în acest timp — nu era deloc cazul să mă țină într-o asemenea atmosferă de înmormîntare ! A salutat revărsarea luminii printr-un „aah" plin de satisfacție.

Și a continuat să vorbească mai finzi-continic ca oricînd : de „păcătoasa" răceală, care o țintuia la pat de patru zile în șir ; de aspirinele cu care, pe ascuns de papà și de unchiul Giulio, dușman înveterat al sudorificelor (dacă ai fi stat să-i asculți pe ei, atacau inima, dar nu era deloc adevărat !) încercase zadarnic să grăbească evoluția bolii ; de plictisul nesfîrșitelor ceasuri de somnolență, cînd nu ai nici un pic de chef să faci ceva, nici măcar să citești. Altădată, pe timpul faimoaselor gripe de la treisprezece ani, cu o febră năprasnică, era capabilă să devoreze în cîteva zile tot *Război și pace* de pildă, sau tot ciclul celor *Trei mușchetari*, pe cînd acum, o răceală mizerabilă, chiar dacă era ea la cap, nu-i permitea să „dea gata" decît cîte un mic

roman franţuzesc, şi încă din acelea tipărite rar de tot. Cunoşteam *„Les enfants terribles“* de Cocteau ? a întrebat, luînd cartea de pe măsuţă şi întinzîndu-mi-o. Nu era rău, era amuzant, *chic*. Dar se compara cu *Cei trei muşchetari, După douăzeci de ani* şi cu *Vicontele de Bragelonne ?* Acelea erau adevărate romane ! Şi ca să fim clari : chiar ca *chic* mergeau „mult mai bine“.

Deodată s-a întrerupt.

— Ei, de ce-ai rămas înţepenit acolo ? a exclamat. Sfinte Dumnezeule, dar eşti mai rău ca un copil mic ! Ia fotoliul de colo (între timp mi-l indica) şi vino să te aşezi aici, aproape.

M-am grăbit s-o ascult, dar nu era de ajuns. Acum *trebuia* să beau ceva.

— Ce-aş putea să-ţi ofer ? spunea. Vrei puţin ceai ?

— Nu, mulţumesc, am răspuns, înainte de masă nu-mi prieşte. Dacă beau pe stomacul gol, îmi trece pofta de mîncare.

— Atunci poate puţin *Skiwasser ?*

— Idem ca mai sus.

— Dar acum e fierbinte ! dacă nu mă înşel, tu ai gustat numai versiunea estivală, rece, şi de fapt *eretică : Himbeerwasser.*

— Nu, nu, mulţumesc.

— Uf, Dumnezeule, s-a lamentat ea. Vrei să sun ca să-ţi aducă un aperitiv ? Noi nu luăm niciodată, dar trebuie să fie pe undeva prin casă o sticlă de Bitter Campari. Perotti, *honit soit,* ştie cu siguranţă unde s-o găsească...

Am dat din cap.

— Nu vrei chiar nimic ! a exclamat dezamăgită. Ce rasă de om eşti şi tu !

— Prefer nimic.

Am spus „prefer nimic“, şi ea a izbucnit într-un hohot de rîs.

— De ce rîzi ? am întrebat-o, puţin jignit.

Mă observa, ca şi cum îmi vedea adevăratul chip pentru prima dată.

— Ai spus „prefer nimic“ ca Bartleby. Cu aceeaşi mimică.

— Bartleby ? Şi cine ar fi, mă rog, acest domn ?

— Uite cum te-am prins că n-ai citit povestirile lui Melville.

Din Melville, am spus, cunoşteam numai *Moby Dick* în traducerea lui Cesare Pavese. Mi-a cerut atunci să mă scol, să iau din vitrina de vizavi, dintre cele două ferestre, volumul *Piazza Tales* şi să i-l aduc. În timp ce căutam printre cărţi, îmi povestea intriga naraţiunii. Bartleby era un copist — spunea — un copist angajat de un cunoscut avocat din New York (un excelent profesionist acesta, activ, capabil, liberal, „unul din americanii aceia din secolul trecut în ale căror haine îi sta aşa de bine lui Spencer Tracy") ca să-i copieze dosarele cazurilor, memoriile pentru procese şi aşa mai departe. Şi atîta vreme cît i se da numai să scrie, Bartleby se cocoşa muncind cît se poate de conştiincios. Dar cum îi trecea prin minte lui Spencer Tracy să-i încredinţeze o lucrărică suplimentară, să confrunte, de pildă, o copie cu textul original, ori să dea o fugă pînă la tutungiul din colţul străzii ca să cumpere un timbru, el, nimic ; zîmbea evaziv şi răspundea educat dar ferm, exact : *I prefer not to*".

— Şi de ce, în fond ? am întrebat-o, întorcîndu-mă cu cartea.

— Pentru că nu-i convenea să fie altceva decît copist. Numai şi numai copist.

— Totuşi, am obiectat, îmi închipui că Spencer Tracy îi plătea o leafă regulată.

— Bineînţeles, a răspuns Micòl. Dar ce-i cu asta? Leafa plăteşte munca, nu *persoana* care o face.

— Totuşi nu înţeleg, am insistat. E adevărat că Spencer Tracy îl luase pe Bartleby în birou drept copist dar, presupun, şi ca să-l ajute, în general, la mersul treburilor. Ce îi cerea, în fond ? Un pic *mai mult*, care era, de fapt, un pic *mai puţin*. Pentru cineva obligat să stea jos tot timpul, o fugă pînă la tutungiul din colţ putea să reprezinte o destindere utilă, o pauză necesară, în orice caz, o excelentă ocazie de a-şi dezmorţi picioarele. Nu, îmi pare rău dar, după mine, Spencer Tracy avea toate motivele să-i pretindă lui Bartleby al tău să nu mai facă atît pe martirul şi să execute ce i se cerea.

Am discutat îndelung despre bietul Bartleby şi despre Spencer Tracy. Ea îmi reproşa că nu *înţeleg*, că sînt „un tip" banal, un conformist înrăit ca de obicei. Conformist? Glumea întruna. Oricum, înainte, cu un aer compătimitor, mă comparase cu Bartleby. Dimpotrivă, acum, văzînd că eram de partea „abjecţilor patroni", începuse să exalte

prin Bartleby „dreptul inalienabil al oricărei ființe umane de a nu colabora", adică dreptul la libertate. Respectiv, continua să mă critice, dar din rațiuni complet opuse.

Deodată a sunat telefonul. Erau cei de la bucătărie, care voiau să afle dacă și cînd trebuiau să aducă cina. Micòl a declarat că pentru moment nu-i era foame și că avea să-i cheme ea, mai tîrziu. Dacă dorea supă ? a răspuns făcînd o strîmbătură, la o întrebare precisă a celorlalți. Da, sigur. Dar îi ruga să nu i-o pregătească încă, nu putuse suferi niciodată supa încălzită.

După ce a pus receptorul în furcă, s-a întors spre mine. Mă privea cu niște ochi dulci și gravi în același timp, și cîteva secunde n-a spus nimic.

— Cum merge ? a întrebat, în sfîrșit, cu voce înceată.

Am înghițit :

— Așa și așa.

Am zîmbit și m-am uitat în jur.

— E ciudat cum poate corespunde fiecare amănunt din camera asta cu ceea ce-mi imaginasem eu, am spus. De exemplu, récamier-ul de acolo. Este ca și cum l-aș fi văzut. Dar de fapt l-am văzut.

I-am povestit de visul pe care-l avusesem cu șase luni în urmă, în noaptea dinaintea plecării sale la Veneția. I-am arătat șirurile opalinelor, licărind în penumbră pe rafturile din vitrină: singurele obiecte dinăuntru — i-am spus — care mi-au apărut în vis altfel decît erau în realitate. I-am explicat sub ce forme le văzusem, și ea mă asculta atentă, serioasă, fără să mă întrerupă niciodată.

Cînd am terminat, m-a mîngîiat ușor pe mîneca hainei. Atunci, am îngenuncheat lîngă pat, am îmbrățișat-o, am sărutat-o pe gît, pe ochi, pe buze. Și ea mă lăsa, dar mă privea mereu, și prin mici zvîcniri ale capului, încerca să mă împiedice să o sărut pe gură.

Spunea întruna : — Nu, nu. Încetează... te rog... Fii cuminte... Nu, nu... poate să vină cineva... Nu...

Inutil. Încet încet, întîi cu un picior, apoi cu celălalt m-am urcat în pat. Mă lăsasem pe ea cu toată greutatea. Continuam să o sărut orbește pe față, dar nu reușeam decît foarte rar să-i întîlnesc gura, și nu reușeam nici s-o fac să-și coboare pleoapele. În sfîrșit, mi-am îngropat fața

lîngă gîtul ei. Şi în timp ce trupul meu aproape independent de mine, se agita convulsiv deasupra ei, rămasă imobilă sub aşternut, ca o statuie, am avut deodată, străbătut de o durere acută, fulgerătoare, senzaţia precisă că o pierd, că o pierdusem.

Ea a fost prima care a vorbit.

— Ridică-te, te rog, am auzit-o spunînd foarte aproape de urechea mea. Nu mai pot să respir.

Eram complet distrus. Mi se părea o întreprindere peste puterile mele să mă dau jos din patul acela. Dar nu aveam altă alegere.

M-am ridicat cu greu în picioare. Am făcut cîţiva paşi prin cameră, clătinîndu-mă. M-am lăsat, în sfîrşit, să cad iar în fotoliul de lîngă pat, şi mi-am ascuns faţa în mîini. Obrajii îmi ardeau.

— De ce-ai făcut asta ? a spus Micòl. Era inutil.

— De ce inutil ? am întrebat-o ridicînd rapid ochii. Se poate şti de ce ?

Mă privea şi o umbră de surîs îi flutura în jurul gurii.

— Nu vrei să te duci un moment dincolo ? a spus, arătînd spre uşa băii. Eşti roşu tot, roşu *impizà* [1]. Spală-te pe faţă.

— Mulţumesc, da. Cred că e mai bine.

Am zvîcnit în sus şi m-am îndreptat spre baie. Dar chiar în momentul acela uşa care da spre scară a fost zguduită de o lovitură puternică. Parcă cineva ar fi vrut să intre cu forţa.

— Ce-i asta ? am şoptit.

— E Jor, a răspuns calm Micòl. Du-te şi deschide-i.

III

Îmi priveam faţa reflectată în oglinda ovală ce se înălţa deasupra lavaboului.

O examinam cu atenţie, ca şi cînd nu ar fi fost a mea, ca şi cum ar fi aparţinut altei persoane. Deşi o cufundasem în mai multe rînduri în apa rece, era tot roşie, roşie *impizàda* — cum spusese Micòl, — cu pete mai închise

[1] Stacojiu (dialect ferrarez).

între nas şi buza de sus, în jurul şi deasupra pomeţilor. Scrutam cu obiectivitate minuţioasă chipul acela mare, luminat, dinaintea mea, atras cînd de zbaterea arterelor sub pielea frunţii şi a tîmplelor, cînd de reţeaua fină de vinişoare stacojii care, cînd deschideam larg ochii, păreau să pornească un fel de asediu în jurul discurilor albastre ale irişilor, cînd de firele bărbii, mai dese pe bărbie şi de-a lungul maxilarelor, şi chiar de un mic furuncul abia vizibil... Nu mă gîndeam la nimic anume. Prin peretele despărţitor, subţire, o auzeam pe Micòl vorbind la telefon. Cu cine ? Cu personalul de la bucătărie, probabil, pentru a anunţa să i se aducă cina. Evident lucrul acesta ar fi făcut apropiata despărţire mai puţin jenantă pentru amîndoi.

Am intrat cînd punea receptorul jos, şi mi-am dat seama din nou, uimit, că nu avea nimic împotriva mea.

S-a întins să umple o ceaşcă de ceai.

— Şi acum, mi-a spus, te rog aşază-te şi bea ceva.

M-am supus în tăcere. Beam încet, cu sorbituri rare, fără să-mi ridic ochii. Jor dormea întins pe *parquet*, la spatele meu. Sforăitul lui gros, de cerşetor beat, umplea încăperea.

Am pus ceaşca jos.

Din nou Micòl a fost aceea care a vorbit. Fără nici o referire la ceea ce se întîmplase cu puţin înainte, a început prin a-mi spune că de mult, de foarte mult timp, nici nu-mi puteam închipui de cînd, îşi propusese să-mi vorbească deschis despre situaţia care se crease treptat între noi. Îmi amintesc de ziua aceea — a urmat — din octombrie trecut, cînd fugisem în remiză ca să nu ne udăm, şi apoi ne urcasem în trăsură ? Ei bine, încă din ziua aceea ea îşi dăduse seama de întorsătura nedorită pe care o luau relaţiile noastre. Ea înţelesese imediat că între noi se născuse ceva fals, ceva greşit şi foarte primejdios ; şi, dacă lucrurile continuaseră să meargă încă destul de mult pe făgaşul acesta, ea purta cea mai mare vină, şi era dispusă s-o admită. Ce ar fi trebuit să facă ? Simplu : să mă ia deoparte şi să-mi vorbească cinstit, chiar atunci, fără să mai lase timpul să treacă. În schimb, ea alesese calea cea mai rea şi fugise ca o laşă. Ei, da, e uşor să dai bir cu fugiţii, dar la ce duce aşa ceva, mai cu seamă în cazul unor „situaţii morbide“ ? În nouăzeci la

sută din cazuri, jarul mocnește în continuare sub cenușă ; cu splendidul rezultat că atunci cînd cei doi se revăd a devenit de acum extrem de greu, aproape imposibil să mai discute în liniște, ca doi buni prieteni.

Și eu credeam la fel — am intervenit în momentul acela — și îi eram foarte recunoscător pentru sinceritate.

Totuși, era un fapt pe care aș fi vrut să mi-l explice. Plecase pe neașteptate, fără ca măcar să mă salute, și abia ajunsă la Veneția avusese o singură preocupare, să se asigure că eu continuam să mă văd cu Alberto. „Cum e posibil ?" am întrebat-o. „Dacă, într-adevăr, așa cum spui, vroiai să te uit (scuză-mi terminologia și nu-mi rîde în față !), nu puteai să mă lași în pace ? Era dificil, dar nu era, totuși, imposibil, ca în lipsă de aliment, ca să spunem așa, jarul să sfîrșească prin a se stinge încet, încet, de la sine."

M-a privit fără să-și ascundă un gest de surpriză ; mirată, probabil, că găsisem chiar și această slabă forță de a trece la contraatac.

Nu greșeam — a consimțit, apoi, gînditoare, clătinînd din cap — nu greșeam de loc. Însă mă ruga să o cred. Acționînd așa cum acționase, nu avusese nici cea mai mică intenție să pescuiască în apă tulbure. Ținea la prietenia mea, poate într-un fel prea posesiv, dar asta era totul. Și pe urmă, vorbea serios, o îngrijora profund Alberto care, cu excepția lui Giampiero Malnate, nu avea practic cu cine să schimbe din cînd în cînd două vorbe. Bietul Alberto ! a suspinat. Nu-mi dădusem și eu seama în lunile trecute, cîtă *nevoie* avea de companie ? Trebuia să fiu de acord că pentru unul ca el, obișnuit să-și petreacă iarna la Milano, cu teatru, cinema și toate celelalte la dispoziție, perspectiva de a rămîne la Ferrara, închis în casă luni și luni în șir, și, pe deasupra, fără să aibă nimic de făcut, nu era deloc o perspectivă plăcută. Bietul Alberto ! a repetat. Ea, în schimb, era mult mai puternică, mult mai *autonomă ;* capabilă să îndure, la nevoie, cea mai cumplită solitudine. Avea, de altfel, impresia că mi-o spusese mai de mult ; în privința dezolării, iarna la Veneția era, poate, chiar ceva mai rea decît la Ferrara, iar casa unchilor săi la fel de tristă și de „în afara vieții" ca și aceasta.

— Dar cea de aici nu e de loc tristă, am spus, brusc emoționat.

— Îți place ? m-a întrebat cu vioiciune. Am să-ți mărturisesc atunci un lucru ; dar să nu mi-o reproșezi după aceea, da ? și nici să nu mă acuzi de ipocrizie sau, știu eu, de ambiguitate !... Doream foarte mult ca tu să o vezi.

— De ce ?

— Nu știu de ce. N-aș putea să-ți spun de ce. Bănuiesc că din același motiv pentru care la Templu, cînd eram mică, te-aș fi tras bucuroasă și pe tine sub *talèd*-ul lui papà... Ah, de-aș fi putut ! Te văd și acum acolo, sub *talèd*-ul tatălui tău, în rîndul dinaintea noastră. Îmi făcea rău. Știu că e absurd ; și, totuși, îmi făcea rău să te privesc, ca și cum ai fi fost orfan de tată și de mamă.

După ce a spus asta, a tăcut cîteva clipe, cu ochii ațintiți în tavan. Pe urmă, sprijinindu-se cu cotul în pernă, a început din nou să-mi vorbească ; dar acum era serioasă și gravă.

Mi-a spus că îi displăcea să-mi provoace o durere, că îi displăcea foarte mult, dar trebuia, totuși, să mă convingă ; nu era de loc, absolut de loc, cazul să distrugem, așa cum riscam să facem, frumoasele amintiri din copilărie pe care le aveam în comun. Să facem dragoste, noi doi ? ! Dar mi se părea posibil ?

Am întrebat-o de ce i se părea atît de imposibil.

Pentru infinite motive — mi-a răspuns : și primul era că gîndul de a face dragoste cu mine era la fel de stînjenitor pentru ea ca și cel de a face dragoste cu un frate, cu Alberto să zicem. Era adevărat : în copilărie, avusese pentru mine un mic sentiment și cine știe, poate tocmai asta o bloca acum într-o asemenea măsură. Eu... eram *alături*, înțelegeam acum ? nu *în fața ei ;* în timp ce dragostea — așa, cel puțin, și-o imagina ea — era o treabă pentru oameni hotărîți să se domine reciproc : un sport crud și feroce, mult mai crud și mai feroce decît tenisul ! în care nu ierți nici o lovitură și nu umbli cu intenții cinstite sau cu bunătate sufletească ca să îndulcești jocul.

Maudit soit à jamais le rêveur inutil
qui voulut le premier, dans sa stupidité
s'éprenant d'un problème insoluble et stérile
aux choses de l'amour mêler l'honnêteté

avertizase Baudelaire, care se pricepea. Şi noi ? Amîndoi, cinstiţi la modul stupid, egali întru totul ca două picături de apă („şi cei egali nu se luptă între ei, ascultă-mă pe mine !") am fi putut noi să ne dominăm reciproc ? Am fi putut dori cu toată seriozitatea să ne sfîşiem unul pe altul ? Nu, nu era posibil. După ea, fiind aşa cum ne lăsase bunul Dumnezeu, întreprinderea aceasta nu era nici de dorit şi nici posibilă.

Dar admiţînd, chiar, prin absurd, că nu am fi fost cei care eram, că ar fi existat între noi posibilitatea, fie şi minimă, a unei relaţii de tipul *sîngeros,* cum ar fi trebuit să ne comportăm ? *Să ne logodim,* eventual, cu respectiva garnitură de inele schimbate, vizite între părinţi, etcaetera etcaetera ? Ce istorie pilduitoare ! Dacă ar mai fi trăit şi faptul i s-ar fi adus la cunoştinţă, cu siguranţă că Israel Zangwill, în persoană, ar fi scos de aici un suculent adaos la „Visătorii din ghettou". Şi ce satisfacţie, cîtă duioasă satisfacţie pentru toată lumea, cînd aveam să ne prezentăm la Şcoala italiană la următorul Kippúr ; traşi un pic la faţă din pricina postului, dar tot frumoşi şi formidabil de potriviţi ! Unii, văzîndu-ne, ar fi ajuns chiar să binecuvînteze legile rasiale, proclamînd că în faţa unei asemenea splendide uniuni nu mai rămînea de spus decît un singur lucru : tot răul e spre bine ! Şi, cine ştie, poate însuşi Secretarul federal s-ar fi înduioşat în reşedinţa sa de pe bulevardul Cavour ! Căci omul acela de ispravă care era consulul Bolognesi nu rămăsese, de fapt, un mare filosemit în adîncul lui ? ! Puah !

Tăceam copleşit. Ea a profitat pentru a ridica receptorul şi a spune celor de la bucătărie să-i aducă cina, dar peste vreo jumătate de oră, nu mai devreme, fiindcă — a repetat — în seara aceea nu-i era deloc foame. Abia a doua zi, gîndindu-mă la toate, aveam să-mi amintesc de faptul că o auzisem vorbind la telefon cînd eram în baie. Deci mă înşelasem — aveam să-mi spun a doua zi. Ar fi putut vorbi cu oricine din casă (sau din afară) dar *nu* cu cei de la bucătărie.

Acum eram, însă, cufundat în cu totul alte gînduri. Cînd Micòl a pus iarăşi receptorul jos, am înălţat capul.

— Spuneai că noi amîndoi sîntem egali, am spus. În ce sens ?

— Bineînţeles — a exclamat — bineînţeles : în sensul că şi eu, ca şi ea, nu posedam acel gust instinctiv al

lucrurilor, care-i caracterizează pe oamenii *normali*. O intuia perfect : pentru mine, ca şi pentru ea, mai mult decît posesiunea lucrurilor conta amintirea lor, amintirea în faţa căreia orice posesiune nu poate fi decît dezamăgitoare, banală, insuficientă. Cît de bine mă înţelegea ! Nerăbdarea mea ca prezentul să devină *imediat* trecut pentru a-l putea contempla şi iubi în voie era şi a ei, absolut la fel. Era viciul *nostru* să mergem înainte, cu capul întors mereu înapoi. Nu era aşa ?

Aşa era — n-am putut să n-o recunosc în sinea mea — era chiar aşa. O îmbrăţişasem abia acum o oră. Şi, la fel ca întotdeauna, totul devenise ireal, fabulos, o întîmplare în care nu crezi sau de care ţi-e teamă.

— Cine ştie, am răspuns. Poate că lucrurile sînt mai simple ; poate, pur şi simplu, nu-ţi plac fizic.

— Nu spune copilării, a protestat. Ce legătură are una cu alta ?

— Sigur că are !

— *You are fishing for compliments*, şi o ştii foarte bine. Dar nu vreau să-ţi ofer această satisfacţie ; nu o meriţi şi, pe urmă, dacă aş încerca să-ţi repet acum cît de mult mi-au plăcut întotdeauna vestiţii tăi ochi de culoarea mării (şi nu numai ochii) ce rezultat aş obţine ? Tu ai fi primul care m-ai judeca aspru, m-ai socoti o ipocrită nemernică. Te-ai gîndi probabil : deci aşa merge, după una rece, una caldă...

— Numai dacă....

— Numai dacă ce ?

Ezitam, dar pînă la urmă m-am decis :

— Numai dacă, am reluat, nu este altul la mijloc.

A dat din cap în semn că nu, privindu-mă fix.

— Nu este nimeni altul la mijloc, a răspuns. Şi cine ar trebui să fie ?

O credeam, dar eram disperat şi voiam s-o rănesc.

— Pe mine mă-ntrebi ? am răspuns, ţuguindu-mi buzele. Poate fi oricine. Cine-mi garantează că în iarna asta n-ai cunoscut pe cineva la Veneţia ?

A izbucnit în rîs : un rîs vesel, proaspăt, cristalin.

— Ce idee ! a exclamat. Dacă tot timpul n-am făcut decît să-mi omor zilele cu lucrarea de diplomă !

— Doar n-ai să susţii că în cinci ani de universitate n-ai făcut dragoste cu nimeni ! Ei, haide, trebuie să fi fost vreun tip care se ţinea după tine, la şcoală !

Eram sigur că va nega. Dar mă înşelam.

— Da, am avut iubiţi, a admis.

Am simţit deodată cum o gheară îmi apucă stomacul şi mi-l răsuceşte.

— Mulţi ? am izbutit să întreb.

Cum era întinsă, cu ochii în tavan, a ridicat leneş un braţ.

— Mde... nu ştiu, a spus. Dă-mi voie să mă gîndesc.

— Aşa de mulţi ai avut ?

M-a privit pieziş, cu o expresie vicleană, rea, pe care nu i-o cunoşteam şi care m-a îngrozit.

— Mda... trei sau patru, să zicem. Sau nu, cinci, ca să fim exacţi... Dar, să fie clar, mici *flirts*, lucruri inocente... şi destul de anoste, în fond.

— Ce fel de *flirts* ?

— Ei da... lungi plimbări la Lido... două sau trei Torcelli... cîte o sărutare din cînd în cînd... foarte multă mînă-n mînă... şi *enorm* cinematograf. Adevărate orgii cinematografice.

— Întotdeauna cu colegi de şcoală ?

— Mai mult sau mai puţin.

— Catolici, bănuiesc.

— Fireşte. Dar nu din principiu. Îţi dai seama ; omul trebuie să se mulţumească cu ce găseşte.

— Niciodată cu...

— Cu *judím*, nu, precis nu. Erau cîţiva la cursuri. Dar erau atît de serioşi şi de urîţi !

S-a întors din nou să mă privească, a zîmbit :

— În orice caz, nimic în iarna asta, pot să-ţi jur. Nu făceam decît să învăţ şi să fumez, aşa că biata domnişoară Blumenfeld mă împingea chiar ea să mai ies.

A scos de sub pernă un pachet de Lucky Strike neînceput.

— Vrei una ? Cum vezi, am început cu cele tari.

I-am arătat în tăcere pipa pe care o ţinem vîrîtă în buzunarul hainei.

— Şi tu ! a rîs, extraordinar de amuzată. Dar Giampi ăsta al vostru seamănă numai discipoli în jur !

— Iar tu te plîngeai că nu ai prieteni la Veneţia ! m-am lamentat. Numai minciuni. Eşti şi tu ca toate celelalte.

A clătinat compătimitor din cap, nu ştiu dacă pentru mine sau pentru ea însăşi.

— Să ştii că nici măcar flirturile, nici măcar cele mici de tot, nu sînt lucruri care se fac cu prietenii, a spus cu tristeţe ; de aceea, cînd îţi vorbeam de prieteni, trebuie să recunoşti că nu minţeam prea mult. Dar ai dreptate. Şi eu sînt ca toate celelalte : mincinoasă, trădătoare, *necredincioasă*... Nu cu mult deosebită de o Adriana Trentini oarecare, în fond.

Spusese „*necredincioasă*" accentuînd fiecare silabă, cu un fel de orgoliu amar. A adăugat că greşeala mea era aceea de a o supraevalua puţin cam prea mult. Să fie limpede, nu avea nici cea mai mică intenţie să se dezvinovăţească. Dar aceasta era realitatea : citise întotdeauna în ochii mei atîta „idealism" încît se simţea aproape obligată să-mi apară mai bună decît era de fapt.

Nu mai erau multe de spus. De aceea, cînd Gina a intrat cu masa de seară (trecuse de nouă), m-am sculat în picioare.

— Iartă-mă, plec, am spus, întinzîndu-i mîna.

— Cunoşti drumul, nu-i aşa ? Sau preferi să te însoţească Gina ?

— Nu, nu-i nevoie. Mă descurc şi singur.

— Ia, te rog, ascensorul.

— Evident.

În prag, m-am întors. Ducea lingura la gură.

Am spus :

— Ciao.

— Ciao, mi-a surîs. Mîine îţi dau un telefon.

IV

Dar greul a început cu adevărat pentru mine abia cu douăzeci de zile mai tîrziu, cînd m-am întors din călătoria pe care am făcut-o în Franţa, în a doua jumătate a lui aprilie.

Mă dusesem în Franţa, la Grenoble, cu un scop foarte precis. Cele cîteva sute de lire pe care aveam voie să i le trimitem lunar, pe căi legale, fratelui meu Ernesto, nu îi ajungeau, aşa cum repeta mereu în scrisori, decît să plătească chiria camerei din piaţa Vaucanson, unde dormea. De aceea era imperios necesar să-l aprovizionăm

cu ceva bani. Într-o noapte cînd mă întorsesem mai tîrziu ca de obicei, tata (mă aştepta treaz — îmi spusese — special ca să-mi vorbească) insistase să merg chiar eu să i-i duc. De ce nu profitam de ocazie ? Respiram alt aer decît „cel de aici“, mai vedeam lume, mă distram ; toate acestea nu puteau decît să-mi facă bine, atît fizic cît şi moral.

Plecasem. Mă oprisem două ore la Torino, patru la Chambéry, şi ajunsesem, în fine, la Grenoble. Ernesto mă prezentase imediat, în pensiunea unde se ducea să mănînce, mai multor tineri italieni, de vîrsta lui, toţi în aceleaşi condiţii şi toţi studenţi la Politehnică : un Levi din Torino, un Segre din Saluzzo, un Sorani din Trieste, un Cantoni din Mantova, un Castelnuovo din Florenţa, o fată Pincherle din Roma. Dar cea mai mare parte a celor douăsprezece zile cît am rămas mi-am petrecut-o mai puţin cu ei şi mai mult la *Bibliothèque Municipale*, răsfoind manuscrisele lui Stendhal. La Grenoble era frig, ploua. Munţii din spatele aşezării lăsau rareori să li se zărească crestele ascunse în nori şi ceaţă, iar seara un întuneric de nepătruns îţi tăia orice curaj de a mai ieşi din casă. Ferrara mi se părea fantastic de departe ; ca şi cum n-ar mai fi trebuit să mă întorc vreodată. Şi Micòl ? De cînd plecasem, glasul ei îmi răsunase mereu în urechi, glasul cu care îmi spusese — „De ce faci asta ? E inutil“. Totuşi, într-o zi, se petrecuse ceva. Citind întîmplător într-unul din caietele lui Stendhal cuvintele : *All lost, nothing lost*, mă simţisem deodată, ca prin miracol, eliberat, vindecat. Luasem o vedere, transcrisesem cuvintele lui Stendhal, pe urmă i-o trimisesem lui Micòl, simplu, fără alt salut, fără nici o semnătură, n-avea decît să creadă ce voia. Totul e pierdut, deci nimic nu e pierdut. Cît de adevărat era ! îmi spuneam. Şi simţeam că în sfîrşit respir.

Se înţelege că mă amăgisem. Întors în Italia la începutul lui mai, găsisem primăvara în floare, cîmpiile între Alessandria şi Piacenza pătate din belşug cu galben, drumurile de ţară ale Emiliei pline cu fete ieşite la plimbare pe biciclete, cu braţele şi picioarele goale, arborii falnici din preajma zidurilor Ferrarei încărcaţi de frunze. Sosisem într-o duminică, pe la amiază. Cum ajunsesem, făcusem o baie, prînzisem în familie şi răspunsesem cu destulă răbdare la o mulţime de întrebări. Dar frenezia neaşteptată de care fusesem cuprins încă din tren, în clipa

cînd văzusem răsărind la orizont turnurile şi clopotniţele Ferrarei, nu-mi îngăduise să mai zăbovesc. La două şi jumătate, neîndrăznind să telefonez, goneam cu bicicleta de-a lungul lui Mura degli Angeli, cu ochii ţintă la clocotul verde, imobil din Barchetto del Duca, tot mai aproape în stînga mea. Totul devenise din nou ca înainte, ca şi cînd mi-aş fi petrecut ultimele cincisprezece zile dormind.

Erau jos, pe terenul de tenis ; Micòl juca împotriva unui tînăr în pantaloni lungi, albi, în care nu mi-a fost greu să-l recunosc pe Malnate ; dar am fost şi eu foarte repede observat şi recunoscut, căci cei doi au încetat schimbul de mingi şi au început să gesticuleze amplu cu rachetele pe deasupra capetelor. Dar nu erau singuri, era şi Alberto. L-am văzut răsărind din spatele frunzişului şi alergînd în mijlocul terenului, privind spre mine, apoi ducîndu-şi mîinile la gură. A fluierat de două-trei ori. Ce tot făceam acolo, în vîrful Zidurilor ? părea să-mi spună. De ce nu intram în grădină, tip sucit ce eram ! Mă îndreptam spre capătul bulevardului Ercole I d'Este, ajunsesem în faţa porţilor, şi Alberto tot mai făcea să răsune din cînd în cînd cîte un „olifant" de-al său. „Ai grijă să n-o întinzi !" spuneau acum fluierăturile lui la fel de puternice, dar devenite între timp parcă mai blînde, vag prevenitoare.

— Salve ! am strigat, ca de obicei, ieşind din galeria trandafirilor agăţători.

Micòl şi Malnate reluaseră jocul şi mi-au răspuns laolaltă printr-un „Salve", fără să se oprească. Alberto s-a ridicat şi mi-a venit în întîmpinare.

— Se poate şti unde ai stat pitit în ultimul timp ? m-a întrebat. Am telefonat de nenumărate ori la tine acasă, dar tu nu erai niciodată de găsit.

— A fost în Franţa, a răspuns din teren Micòl pentru mine.

— În Franţa ? ! a exclamat Alberto cu ochii plini de uimire ce mi s-a părut sinceră. Şi ce-ai făcut acolo ?

— Am fost la fratele meu, la Grenoble.

— Ah, da, adevărat, fratele tău studiază la Grenoble. Şi cum se simte ? Cum se descurcă ?

Între timp ne întinsesem amîndoi pe două şezlonguri aşezate unul lîngă altul în faţa intrării laterale a terenului, în cea mai bună poziţie pentru a putea urmări desfăşurarea jocului. Spre deosebire de toamna trecută, Micòl nu era în *shorts*. Purta o fustă de lînă albă în cute, de

modă veche, o bluză tot albă cu mînecile suflecate, şi nişte bizari ciorapi lungi, din aţă albă, ca o soră de caritate. Transpirată şi roşie la faţă se înverşuna să expedieze mingea în cele mai îndepărtate colţuri ale terenului forţînd loviturile, dar Malnate, deşi cam îngrăşat şi suflînd din greu, îi ţinea piept cu multă energie.

Rostogolindu-se, o minge a venit să se oprească la mică distanţă de noi. Micòl s-a apropiat s-o ia, şi privirea mea s-a încrucişat o clipă cu a ei. Lucrul a deranjat-o vizibil. A strigat, întorcîndu-se spre Malnate :

— Mai atacăm un set ?

— Fie, a bombănit celălalt. Cîte *games* avantaj îmi dai ?

— Nici unul, i-a replicat sec Micòl, cu fruntea încruntată. Pot să-ţi ofer, cel mult, avantajul serviciului. Hai, serveşte !

A aruncat mingea peste plasă şi s-a pregătit să răspundă loviturilor adversarului.

Vreme de cîteva minute, Alberto şi cu mine i-am privit cum joacă. Mă simţeam îngrozitor de indispus şi de nefericit. Acel „tu“ cu care i se adresase Micòl lui Malnate, ignorarea mea ostentativă, îmi dădeau pe neaşteptate măsura timpului îndelung cît rămăsesem departe. În ce-l priveşte pe Alberto, el bineînţeles că nu avea ochi decît pentru Giampi. Dar de această dată am observat că în loc să-l admire şi să-l laude, nu înceta nici o clipă să-l critice.

Iată un individ — îmi mărturisea în şoaptă şi lucrul era atît de surprinzător, încît, oricît de chinuit eram, nu puteam să nu-i dau atenţie — iată un individ care chiar dacă ar fi luat în fiecare zi lecţii de tenis de la un Nüsslein sau de la un Martin Plaa, şi tot n-ar fi putut *vreodată* să devină măcar un jucător pasabil. Ce-i lipsea ca să evolueze ? Să vedem. Picioarele ? Nu, picioarele nu, altfel n-ar fi fost nici măcar alpinistul mediocru care, totuşi, era. Respiraţia ? Nici respiraţia, pentru acelaşi motiv. Forţa musculară ? Mai avea şi de dat, era destul să-ţi strîngă mîna. Şi atunci ? Realitatea este că tenisul — a decretat cu nemaipomenită emfază — nu e numai un sport, ci o artă, şi ca toate artele cere un talent deosebit, acea „clasă înnăscută“ fără de care degeaba, rămîi „o cizmă“ pînă la sfîrşitul zilelor tale.

— Ce este ? a strigat la un moment dat Malnate. Ce tot aveţi de criticat acolo ?

— Joacă, joacă, i-a întors-o Alberto sarcastic, şi vezi mai degrabă să nu te laşi pus la pămînt de o femeie !

Nu-mi credeam urechilor. Era posibil ? Unde dispăruse toată blîndeţea, toată supunerea lui Alberto faţă de prietenul său ? L-am privit cu atenţie. Şi chipul lui mi-a apărut dintr-o dată slăbit, supt, zbîrcit de o bătrîneţe prematură. Era, oare, bolnav ?

Am fost tentat să-l întreb, dar mi-a lipsit curajul. L-am întrebat, în schimb, dacă aceea era prima zi în care reîncepuseră să joace tenis, şi de ce nu erau prezenţi, ca anul trecut, Bruno Lattes, Adriana Trentini, şi restul „bandei".

— Înseamnă că nu ştii chiar nimic ! a exclamat, dezvelindu-şi într-un hohot de rîs gingiile lipsite de sînge.

Cu circa o săptămînă înainte — a început să-mi povestească fără alte preliminarii — constatînd că se făcuse frumos, el şi Micòl hotărîseră să dea vreo duzină de telefoane în jur, exact în nobilul scop al reînvierii miracolelor tenistice din anul precedent. Îi telefonaseră Adrianei Trentini, lui Bruno Lattes, liceanului Sani, liceanului Collevatti şi altor cîteva superbe exemplare de ambe sexe ale ultimelor generaţii, la care nu se gîndiseră toamna trecută. Toţi acceptaseră cu o promptitudine lăudabilă ; astfel că ziua deschiderii, sîmbătă, întîi mai, a constituit un succes pentru care triumfal e puţin spus (păcat că nu am putut participa şi eu !). Nu numai că se jucase tenis, se pălăvrăgise, se cochetase etc., etc., dar se şi dansase în *Hütte,* în sunetele Philips-ului, „special instalat".

Un succes şi mai mare — a urmat Alberto — obţinuse a doua *session* din după amiaza duminicii de două mai. Numai că încă de luni trei mai, dimineaţa, începuseră să se profileze pe cer, „nori negri". Precedat de o misterioasă carte de vizită, iată-l prezentîndu-se, pe la unsprezece, cu bicicleta, pe avocatul Tabet — da, exact, monstrul fascist, avocatul Geremia Tabet în persoană — care, după ce se închisese cu papà în birou, îi transmisese ordinul expres al Secretarului federal de a pune imediat capăt scandaloaselor petreceri zilnice, provocatoare, lipsite, în fond, de un conţinut sportiv sănătos, care aveau loc de mai mult timp în casa lui. Era absolut de neconceput — îi făcea cunoscut consulul Bolognesi prin intermediul amicului „comun", Tabet — era de neconceput, şi aceasta din diverse motive,

ca grădina casei Finzi-Contini să se transforme treptat într-un fel de club care să concureze Clubul de Tenis *Eleonora d'Este :* organism merituos al sportului citadin. Așadar, *halt ;* dacă voia să evite sancțiunile oficiale (pe recalcitranți, exilul în Urbisaglia îi aștepta cu încredere !) de acum încolo nici un membru al clubului *Eleonora d'Este* nu mai putea fi răpit mediului său natural.

— Și tatăl tău ce-a răspuns ? l-am întrebat.

— Ce-ai fi vrut să răspundă, a rîs Alberto. Nu-i rămînea decît să se poarte ca Don Abbondio. Să se încline și să șoptească : „prea fericit să mă supun". Cred că, aproximativ, așa s-a exprimat.

— După mine, e vina lui Barbicinti, a strigat de pe teren Micòl pe care distanța, era evident, nu o împiedicase să ne urmărească discuția. Nimeni n-o să-mi scoată din cap că el a dat fuga să se vaiete în bulevardul Cavour. Văd și scena. De altfel, trebuie să-l scuzăm, săracul — cînd ești gelos, devii capabil de orice...

Deși fuseseră pronunțate fără nici o intonație specială, cuvintele lui Micòl m-au izbit dureros. Am fost pe punctul să mă ridic și să plec.

Și cine știe, poate aș fi reușit într-adevăr să plec dacă, exact în clipa aceea, întorcîndu-mă spre Alberto pentru a-i cere să-mi fie martor și să mă ajute, nu m-aș fi oprit să-i privesc lung fața palidă, slăbiciunea umerilor plăpînzi pierduți într-un pulover rămas prea larg (îmi făcea cu ochiul ca pentru a mă ruga să nu mă supăr și schimbase subiectul discuției ; vorbea acum despre terenul de tenis, despre lucrările de îmbunătățire radicală care, în ciuda împrejurărilor, trebuiau să înceapă peste o săptămînă) ; și dacă tot în aceeași clipă nu aș fi văzut apărînd departe, la marginea poienii, perechea de siluete negre, îndurerate, a profesorului Ermanno și a doamnei Olga, întorși din plimbarea de după-amiază în parc și îndreptîndu-se încet spre noi.

V

Îmi amintesc lunga perioadă de timp care a urmat, pînă în zilele fatale de la sfîrșitul lui august '39 — pînă în ajunul invaziei naziste în Polonia și deci a acelui *drôle*

de guerre — ca pe o coborîre lentă, continuă în vîrtejul fără fund al Maelstrom-ului. Rămăsesem în patru — eu, Micòl, Alberto și Malnate — stăpîni unici ai terenului de tenis, acoperit în curînd cu o zgură roșie de calitate, adusă din Imola (pe Bruno Lattes, rătăcind după toate probabilitățile, pe urmele pașilor Adrianei Trentini nu se putea conta). Petreceam după-amieze întregi în lungi partide de dublu, variat combinate și, cu toate că era obosit și își pierdea repede suflul, Alberto era cel care, cine știe de ce, insista întotdeauna să o luăm de la capăt, hotărît să nu-și dea și să nu ne dea o clipă de răgaz.

De ce mă încăpățînam să revin în fiecare zi într-un loc unde știam că nu mă puteam alege decît cu amărăciuni și cu umilințe ? N-aș putea spune exact. Poate că speram într-o minune, într-o bruscă schimbare a situației, sau poate că mergeam tocmai în căutarea amărăciunii și a umilințelor... Jucam tenis ; în rarele pauze acordate de Alberto, întinși pe patru șezlonguri, la umbră, în fața cabanei, discutam, mai ales eu și Malnate, pe obișnuitele teme de artă și politică. Dar cînd îi propuneam lui Micòl care era în continuare amabilă cu mine, uneori chiar afectuoasă, să facem o plimbare prin parc, se întîmpla rar de tot să spună da. Și chiar dacă accepta, nu mă urma niciodată bucuroasă și își lua o asemenea expresie de silă concesivă încît mă făcea curînd să regret că o smulsesem de lîngă Alberto și Malnate.

Și, totuși, nu dezarmam, nu mă resemnam. Sfîșiat între dorința de a rupe cu totul, de a dispărea pentru totdeauna, și cea opusă, de a nu renunța să fiu prezent, de a nu ceda cu nici un preț, sfîrșeam, practic, prin a nu lipsi niciodată. Este adevărat că, uneori, era suficientă o privire mai rece ca de obicei din partea lui Micòl, un gest de nerăbdare, o strîmbătură sarcastică sau plictisită, și credeam atunci, cu toată sinceritatea, că m-am hotărît să termin definitiv. Dar cît rezistam să stau departe ? Trei, patru zile cel mult. A cincea zi, iată-mă din nou acolo, cu fața veselă și dezinvoltă a unui om întors dintr-o călătorie (cînd reapăream nu vorbeam decît de călătorii, călătorii la Milano, Florența, Roma ; și, din fericire, toți trei aveau oarecum aerul că mă cred !) dar cu inima rănită, și căutînd cu privirea în ochii lui Micòl un răspuns imposibil. Era ceasul „scenelor conjugale" — cum le numea Micòl — în timpul căruia, dacă se ivea ocazia,

încercam chiar să o sărut ; iar ea îndura totul cu răbdare, fără să fie niciodată grosolană.

Totuşi, într-o seară de iunie, cam pe la mijlocul lunii, lucrurile s-au înrăutăţit.

Ne aşezasem unul lîngă altul pe treptele cabanei ; cu toate că era opt, încă se mai vedea. Vedeam cum Perotti, departe, se trudea să demonteze şi să înfăşoare plasa de tenis ; de cînd sosise zgura roşie din Romagna, terenul nu i se părea niciodată suficient de îngrijit — alt lucru straniu din partea lui. Malnatė îşi făcea duşul înăuntrul cabanei (îl auzeam suflînd zgomotos, la spatele nostru, sub jetul de apă caldă) ; Alberto se despărţise de noi cu puţin înainte, printr-un melancolic „bai-bai". În sfîrşit, rămăsesem numai noi, singuri, eu şi Micòl, şi profitasem imediat ca să-mi reiau eternul, plictisitorul, absurdul asediu. Ca de obicei, încercasem cu insistenţă să o conving că greşeşte socotind inoportună o relaţie sentimentală între noi ; de rea credinţă, ca de obicei, o acuzam că minţise cu o lună în urmă, cînd mă asigurase că nu era nimeni altcineva la mijloc. După mine, era cineva la mijloc sau, cel puţin, fusese la Veneţia, în timpul iernii.

— Îţi repet pentru a *n*-a oară că te înşeli, spunea în şoaptă Micòl, deşi ştiu că e inutil, ştiu foarte bine că mîine ai s-o iei de la capăt cu aceeaşi poveste. Ce vrei să-ţi spun : că mă destrăbălez pe ascuns, că duc o viaţă dublă ? La urma urmei, dacă asta vrei, am să-ţi fac pe plac.

— Nu, Micòl, răspundeam eu, cu un glas la fel de încet dar mai nervos. Am multe păcate, dar masochist nu sînt. Dimpotrivă, dacă ai şti cît de normale, de îngrozitor de banale sînt aspiraţiile mele ! Poţi să rîzi dacă vrei. Dacă aş dori, totuşi, un lucru ar fi numai şi numai acesta : să te aud jurînd că tot ce mi-ai spus este adevărat, şi să te cred.

— Din partea mea, îţi jur imediat. Dar ai să mă crezi ?

— Nu.

— Atunci cu atît mai rău pentru tine !

— Normal că da, cu atît mai rău pentru mine. Dar dacă *aş putea* să te cred într-adevăr...

— Să auzim ! Ce-ai face ?

— Oh, numai lucruri foarte normale, banale, asta e nenorocirea ! Acesta, de pildă.

I-am luat amîndouă mîinile şi i le-am acoperit cu sărutări şi lacrimi.

Cîtva timp m-a lăsat. Stam cu faţa ascunsă, lipită de genunchii ei, şi parfumul pielii catifelate, gingaşe, uşor sărate mă ameţea. I-am sărutat, atunci, picioarele.

— Gata, ajunge, a spus.

Şi-a retras mîinile din ale mele şi s-a ridicat.

— Mi-e frig, ciao, a continuat, e timpul să intru. Cred că masa e gata şi eu mai trebuie încă să mă spăl şi să mă schimb. Haide, ridică-te, nu te purta ca un copil.

— Adio ! a strigat, apoi, întorcîndu-se spre *Hütte*. Eu am plecat.

— Adio ! a răspuns Malnate dinăuntru. Şi mulţumesc.

— Vii mîine ?

— Mîine, nu ştiu. Să vedem.

Am pornit spre *magna domus,* înaltă şi întunecată în aerul plin de ţînţari şi lilieci al amurgului de vară, despărţiţi de bicicleta de al cărei ghidon mă agăţasem spasmodic. Tăceam. Un car plin de fîn, tras de o pereche de boi, venea din sensul opus nouă. Cînd ne-am încrucişat, unul din fiii lui Perotti, cocoţat deasupra fînului, şi-a scos bereta, urîndu-ne bună seara. Deşi eram de rea credinţă cînd o acuzam pe Micòl, aş fi vrut, totuşi, să-i strig să termine o dată cu tot teatrul acela, să o jignesc, să o iau la palme. Şi după aceea ? Ce cîştigam cu asta ?

În clipa aceea am greşit.

— Este inutil să negi, i-am spus, ştiu cine e *persoana.*

Nici nu terminasem bine şi regretam cele spuse.

M-a privit serioasă, îndurerată.

— Aşa deci, a spus, şi acum, după previziunile tale, ar trebui să te provoc să-mi declari literă cu literă numele pe care-l rumegi în tine, în cazul că se întîmplă, totuşi, aşa ceva. E preferabil să ne oprim aici. Mi se pare destul. Numai că din momentul acesta ţi-aş fi recunoscătoare dacă ai fi mai puţin asiduu... dacă... în sfîrşit, dacă ai veni ceva mai rar în casa noastră. Ţi-o spun foarte franc : dacă nu m-aş teme că provoc discuţii în familie, cum se poate, de ce, aetcaetera, te-aş ruga chiar să nu mai vii de loc, absolut de loc.

— Scuză-mă, am izbutit să murmur.

— Nu, nu pot să te scuz, a spus ea, clătinînd din cap. Dacă aş face-o, peste cîteva zile ai începe din nou.

A adăugat că de mai mult timp felul meu de a mă comporta nu-mi făcea cinste nici mie şi nici ei. Îmi spusese, îmi repetase de mii de ori că era inutil, că nu trebuia să încerc să mut relaţiile noastre din planul unei afecţiuni prieteneşti pe alt plan. În schimb eu, cum puteam, tăbăram pe ea cu sărutări şi toate celelalte, ca şi cum n-aş fi ştiut că în situaţii ca a noastră nu era nimic mai antipatic şi mai „contraindicat". Doamne Dumnezeule ! Era posibil să nu reuşesc să mă abţin ? Dacă ar fi existat înainte o legătură fizică puţin mai serioasă între noi, nu pur şi simplu cîteva sărutări, atunci da, poate că ar fi reuşit să înţeleagă că eu... că ea îmi intrase în sînge, ca să spunem aşa. Dar date fiind raporturile care existaseră întotdeauna între noi, mania mea de a o îmbrăţişa, de a mă freca de ea, era, probabil, semnul unui singur lucru : al fundamentalei mele uscăciuni sufleteşti, a incapacităţii mele organice de a iubi cu adevărat. Şi pe urmă — ce însemnau acele absenţe neaşteptate, reveniri bruşte, ocheade inchizitoriale ori tragice, tăceri îmbufnate, grosolănii, insinuări fantasmagorice — tot repertoriul de acte necugetate şi jenante la care recurgeam încontinuu, fără nici o urmă de pudoare ? Şi măcar dacă i-aş fi rezervat numai ei, aparte, scenele conjugale ; dar ca să fie spectatori şi fratele ei şi Giampi Malnate, ei, bine, nu, nu şi nu !

— De data asta cred că exagerezi, am spus. Cînd ţi-am făcut vreodată scene în faţa lui Malnate şi Alberto ?

— Mereu, încontinuu ! mi-a replicat.

Cînd mă întorceam după o săptămînă de absenţă — a urmat — declarînd, de exemplu, că fusesem la Roma, şi pe urmă dă-i şi rîzi, un rîs nevrotic, de nebun, fără nici un motiv ; îmi făceam cumva iluzia că Alberto şi Malnate nu înţelegeau că înşir gogoşi, că nici gînd să fi fost la Roma, şi că izbucnirile mele de ilaritate, de tipul *Cena delle beffe*[1] îi erau adresate ei ? Şi în discuţii, cînd săream în sus şi începeam să zbier şi să apostrofez ca un apucat, creînd întruna cazuri personale (într-o bună zi avea să se înfurie şi Giampi, şi n-avea să fie numai vina lui, sărmanul !) : ce credeam, că lumea nu-şi da seama

[1] Piesă de S. Benelli, celebră în anii '30—'40.

că ea și numai ea era cauza, fie și nevinovată, a ieșirilor mele ?

— Am înțeles, am spus, lăsînd capul în jos. Am înțeles că într-adevăr nu mai vrei să mă vezi.

— Nu e vina mea. Tu ai devenit încetul cu încetul insuportabil.

— Ai spus, am bîlbîit după o pauză, ai spus, totuși, că pot, că trebuie chiar să mai vin din cînd în cînd. Nu-i așa ?

— Da.

— Bine... atunci hotărăște tu. Cum să fac ca să nu greșesc ? Cînd anume trebuie să mă arăt ?

— Nu știu, a răspuns ridicînd din umeri. Pentru început, aș zice să lași să treacă cel puțin vreo douăzeci de zile. Pe urmă, poți veni din nou, dacă ții ; dar și *după aceea*, nu te arăta, te rog, mai mult de două ori pe săptămînă.

— E bine marțea și vinerea ? Ca la o lecție de pian ?

— Prostule, a bombănit, zîmbind fără voia ei. Ești îngrozitor de prost.

VI

Deși, mai ales la început, efortul a fost foarte dur, mi-am făcut un fel de onoare din a mă supune scrupulos interdicțiilor lui Micòl. Este suficient să spun, de exemplu, că la 29 iunie, cînd mi-am luat licența și am primit de la profesorul Ermanno, un cald bilet de felicitare, conținînd printre altele și o invitație la cină, am socotit oportun să răspund nu, îmi părea rău, dar nu puteam. Am scris că mă durea gîtul, și că papà îmi interzicea să ies seara. Dar adevărata cauză a refuzului meu era că din cele douăzeci de zile ale exilului pe care mi-l impusese Micòl nu trecuseră decît șaisprezece.

Efortul era foarte dur și speram, firește, că mai devreme sau mai tîrziu va fi într-un fel recompensat. Însă, vag, fără să contez prea mult pe o asemenea recompensă, mulțumit pe moment că o ascultam pe Micòl și, ascultînd-o, rămîneam legat de ea și de locurile paradisiace de unde fusesem, temporar, alungat. Cît despre Micòl, dacă înainte avusesem ceva să-i reproșez, acum nu, acum eu eram singurul vinovat, singurul care avea nevoie de

iertare. Cîte greşeli comisesem ! îmi spuneam. Îmi aminteam unul cîte unul toate momentele cînd reuşisem, adesea prin violenţă, să o sărut pe gură, dar numai ca să-i dau toată dreptatea ei care, deşi mă respingea, mă suportase, totuşi, atît de mult, şi ca să-mi fie ruşine de poftele mele de satir drapate în sentimentalism şi idealism. După ce au trecut cele douăzeci de zile, am îndrăznit să-mi fac apariţia, respectînd, de atunci încolo, disciplinat, programul celor două vizite săptămînale. Dar asta nu a făcut-o pe Micòl să coboare de pe piedestalul de puritate şi superioritate morală pe care o aşezasem de la plecarea mea în exil. A continuat să rămînă acolo. În ce mă priveşte, mă consideram fericit pentru că mi se permisese iarăşi să-i admir din cînd în cînd imaginea îndepărtată, la fel de frumoasă pe dinăuntru ca şi pe dinafară. „*Ca adevărul — frumos şi trist ca el...*" aceste două versuri dintr-o poezie pe care n-am terminat-o niciodată, deşi le-am scris tîrziu, imediat după război, se referă la Micòl din luna august '39, aşa cum o vedeam eu atunci.

Aşadar, deşi fusesem izgonit din Paradis, nu mă răzvrătisem, ci aşteptam în tăcere să fiu primit din nou. Suferearn, totuşi, cumplit în unele zile. Şi pentru a-mi uşura într-un fel greutatea unei despărţiri şi a unei singurătăţi deseori insuportabile, la circa o săptămînă după convorbirea mea ultimă şi dezastruoasă cu Micòl, îmi venise ideea să-l caut pe Malnate, să păstrez contactul cel puţin cu el.

Ştiam unde îl găsesc. Şi el, ca profesorul Meldolesi odinioară, locuia în cartierul de vilişoare situat dincolo de Porta San Benedetto, între Ecarisaj şi Zona industrială. Pe vremea aceea, cartierul era mult mai solitar şi mai altfel decît acum, după cincisprezece ani de speculaţie edilitară nelimitată. Vilişoarele, toate cu două etaje şi cu o grădiniţă mică şi graţioasă, aparţineau unor magistraţi, învăţători, funcţionari, slujbaşi municipali, pe care, trecînd pe acolo, mai ales în după-amiezele tîrzii de vară, nu era greu să-i zăreşti prin ţepoasele grilajuri de fier, în pijama, ocupaţi să stropească florile, să cureţe pomii, să plivească, plini de rîvnă. Proprietarul casei lui Malnate, un anume dr. Lalumía, dacă-mi amintesc bine numele, era şi el judecător la Tribunal : un sicilian mergînd pe cincizeci de ani, slab ca un ţîr, cu o chică mare cenuşie, care nici nu m-a zărit bine (mă ridicasem pe pe-

dalele bicicletei şi agăţîndu-mă cu amîndouă mîinile de suliţele grilajului priveam curios în interiorul grădiniţei), că a şi pus jos furtunul de cauciuc cu care tocmai uda răzoarele.

— Ce doriţi ? a întrebat, îndreptîndu-se spre grilaj.

— Aici locuieşte doctorul Malnate ?

— Aici. De ce ?

— Este acasă ?

— Nu ştiu. Aveţi întîlnire ?

— Sînt un prieten al său. Treceam pe aici şi m-am gîndit să mă opresc o clipă să-l salut.

În acest timp judecătorul isprăvise de parcurs cei zece metri ce ne despărţeau. Vedeam acum numai partea de sus a unei feţe osoase, fanatice, şi ochii negri, pătrunzători, ca două ace, ivindu-se din spatele lamei de fier care încingea suliţele grilajului cam la un stat de om. Mă scruta cu neîncredere evidentă. Dar examenul s-a încheiat, probabil, în favoarea mea, pentru că aproape imediat s-a auzit cum descuia poarta şi am putut să intru.

— Luaţi-o pe acolo, a spus în sfîrşit judecătorul, ridicîndu-şi în sus braţul scheletic, pe trotuarul care duce în spatele vilei. Uşiţa de la parter e de la apartamentul doctorului. Sunaţi. Poate că doctorul nu e acasă. Dar e soţia mea acolo, care la ora asta îi pregăteşte patul pentru noapte, şi o să vă deschidă ea uşa.

Acestea fiind spuse, s-a întors la furtunul lui, fără să se mai îngrijească de mine.

În locul lui Malnate, în pragul uşiţei indicate de judecătorul Lalumía a apărut un munte de femeie blondă, matură, planturoasă, în capot.

— Bună seara, am spus, îl căutam pe doctorul Malnate.

— Încă nu s-a întors, a răspuns, plină de amabilitate, doamna Lalumía, dar n-ar trebui să mai întîrzie. Aproape în fiecare seară, cum iese de la fabrică, merge să joace tenis în casa domnilor Finzi-Contini, ştiţi, cei care stau pe Ercole I... Dar, cum vă spuneam, trebuie să pice dintr-un moment în altul. Înaintea cinei, a surîs coborînd fericită pleoapele, înaintea cinei trece întotdeauna pe acasă să vadă dacă n-are cumva scrisori.

Am spus că voi reveni mai tîrziu, şi am dat să pun mîna pe bicicleta sprijinită de zid, lîngă uşă. Dar doamna

a insistat să rămîn. M-a rugat să intru, să iau loc într-un fotoliu şi, stînd în picioare în faţa mea, mă informa că este din Ferrara „ferrareză pur sînge“, că îmi cunoştea foarte bine familia, şi mai ales pe mama („pe mama Dumneavoastră“) cu care „să tot fie patruzeci de ani“ — spunînd aceasta a surîs iar, coborîndu-şi la fel de dulce pleoapele — fusese colegă de clasă la şcoala elementară *Regina Elena*, cea de lîngă biserica San Giuseppe, pe Carlo Mayr. Ce mai făcea mama ? a întrebat. Mă ruga să nu uit să-i transmit salutări de la Edvige, Edvige Santini, avea să ştie ea. A amintit pericolul iminent al războiului, a făcut aluzie, cu un suspin şi clătinînd din cap, la legile rasiale, după care, cerîndu-şi scuze (rămăsese de cîteva zile fără „subretă“ şi acum trebuia să aibă grijă de toate, inclusiv de bucătărie), m-a lăsat singur. După plecarea doamnei, am privit în jur. Mă găseam într-o cameră spaţioasă dar cu tavanul jos, o cameră care servea, evident drept dormitor, birou şi salonaş. Trecuse de opt ; razele amurgului pătrunzînd prin fereastra largă orizontală, luminau pulberea fină de aer. Observam mobilierul : un divan-pat, pe jumătate pat şi pe jumătate divan, cu o pernă mare albă la căpătîi şi acoperit în rest cu o pînză ieftină şi subţire, cu flori roşii ; măsuţa neagră, în stil maur, aşezată între divan şi unicul fotoliu, din imitaţie de piele, pe care stam ; abajururi din pergament fals, aşezate peste tot ; telefonul alb, detaşîndu-se, cu limpezi intenţii de cochetărie, pe fondul negru, funebru, al unui birou avocăţesc, hîrbuit şi plin de sertare ; banale picturi în ulei, atîrnate de pereţi ; şi, cu toate că-mi spuneam că Giampi avea într-adevăr tupeu să strîmbe din nas în faţa mobilelor *stil douăzeci* ale lui Alberto (era posibil ca moralismul său, care-l făcea un cenzor atît de sever în privinţa celorlalţi, să-i permită atîta indulgenţă faţă de sine însuşi şi de lucrurile sale ?), am simţit dintr-o dată cum mi se strînge inima gîndindu-mă la Micòl — parcă mi-ar fi strîns-o chiar ea, cu mîna ei — aşa că mi-am reînnoit făgăduiala de a fi bun cu Malnate, de a nu mai discuta, de a nu mă mai certa cu el. Cînd i s-ar fi adus la cunoştinţă, Micòl ar fi ţinut seama şi de asta.

Departe, în Pontelagoscuro, a răsunat sirena unei fabrici de zahăr. Aproape imediat după aceea un pas greu a făcut să scrîşnească pietrişul din grădină.

Glasul judecătorului s-a înălţat aproape de tot, dincolo de perete.

— Doctore, spunea el cu o pronunţată intonaţie nazală, vedeţi că vă aşteaptă un prieten în casă.

— Un prieten ? a întrebat Malnate. Cine e ?

— Intraţi, intraţi... l-a încurajat celălalt. Am spus că e un prieten.

Înalt, gros, părînd cu atît mai înalt şi mai gros din pricina tavanului scund, Malnate a intrat.

— Ei, asta-i ! a exclamat, holbîndu-şi ochii de uimire şi potrivindu-şi ochelarii pe nas.

Mi-a strîns mîna cu putere, m-a bătut de mai multe ori pe umăr, şi pentru mine, care îl avusesem adversar de cînd îl cunoscusem, era nespus de ciudat să-l văd acum atît de amabil, de atent, de volubil. Cum se poate ? Mă întrebam confuz. Să fi luat pînă la urmă şi el hotărîrea de a schimba radical nota faţă de mine ? Cine ştie ? Cert este că acum, la el acasă, nu mai păstra nimic din opozantul dur pe care-l combătusem de atîtea ori sub ochii atenţi ai lui Alberto, şi mai tîrziu sub aceia ai lui Micòl. Fusese destul să-l văd, şi înţelesesem : între noi, în afara casei Finzi-Contini (şi cînd te gîndeşti că în ultima vreme ne certasem pînă la punctul de a ne jigni şi mai mai de a ajunge la bătaie !) orice motiv de neînţelegere era sortit să cadă, să se destrame ca o ceaţă sub razele soarelui. Între timp Malnate vorbea, incredibil de cordial şi de locvace. M-a întrebat dacă, trecînd prin grădină, îl întîlnisem pe stăpînul casei, şi dacă acesta fusese amabil. I-am răspuns că da, îl întîlnisem, şi i-am descris, rîzînd, scena.

— Hm, nu-i rău.

A continuat apoi cu informaţii despre judecător şi soţia lui, fără să-mi dea timp să-l avertizez că o cunoscusem şi pe ea : fiinţe tare de treabă — a spus — deşi cam pisălogi cu pretenţia lor de a-l apăra de cursele şi pericolele care-l pîndeau pe lume. Deşi în mod sigur antifascist (era un monarhist înveterat), domnul judecător nu voia neplăceri şi de aceea era mereu la pîndă, temîndu-se ca nu cumva el, în care declara că recunoaşte după miros un foarte probabil viitor client al Tribunalului special, să-i aducă pe furiş în casă indivizi primejdioşi : vreun fost exilat, pe cineva supravegheat de poliţie sau vreun subversiv. Cît despre doamna Edvige, şi ea era mereu la pîndă, petrecea zile întregi pitită în spatele crăpăturilor

jaluzelelor de la etajul întîi, sau îi bătea în uşă la orele cele mai imposibile, pînă şi noaptea, după ce-l auzea întorcîndu-se. Dar grijile ei erau de cu totul altă natură. Ca o bună ferrareză ce era — pentru că doamna era ferrareză, născută Santini — îşi cunoştea foarte bine ograda, cum spunea ea, adică femeile măritate şi nemăritate din oraş. Ori, după părerea ei, un tînăr singur, licenţiat, străin, beneficiind de un apartament cu intrare separată, era terminat la Ferrara, femeile i-ar fi făcut praf coloana vertebrală. Şi el ? El făcuse bineînţeles tot ce-i fusese cu putinţă ca să o liniştească. Dar era limpede : doamna Lalumía nu şi-ar fi găsit tihna decît dacă ar fi reuşit să-l transforme într-o tristă arătare în tricou, pantaloni de pijama şi papuci de casă, veşnic cu nasul prin oalele din bucătărie.

— Şi la urma urmei, de ce nu ? am obiectat. Mi se pare că te-am auzit bombănind cam des împotriva restaurantelor şi birturilor.

— E adevărat, a admis el cu o docilitate extraordinară, o docilitate care nu înceta să mă uimească. Dar e inutil. Libertatea este un lucru tare frumos, dar dacă nu-ţi impui şi nişte limite la un moment dat (şi spunînd asta mi-a făcut cu ochiul), unde ajungi ?

Începea să se întunece. Malnate s-a sculat de pe divanul pat pe care se întinsese cît era de lung, s-a dus să aprindă lumina, apoi a trecut în baie. Simţea că are barba cam mare — mi-a spus din baie — îi dam timp să se radă ? Pe urmă am fi ieşit împreună.

Am continuat să conversăm astfel, el din baie, şi eu din cameră.

Mi-a relatat că fusese şi în după amiaza aceea în casa Finzi-Contini şi că tocmai de la ei venea. Jucaseră peste două ore : întîi el cu Micòl, pe urmă el cu Alberto şi la sfîrşit toţi trei împreună. Îmi plăceau partidele în stil *american ?*

— Nu prea, am răspuns.

— Îmi dau seama, a convenit el. Pentru tine, care ştii să joci, e clar că *americanele* nu prea au sens. Cu toate astea sînt distractive.

— Cine a învins ?

— La *americană ?*

— Da.

— Micòl, fireşte ! a rîs cam silit. Cine poate să-i ţină piept ? Şi pe teren e o adevărată forţă dezlănţuită...

M-a întrebat apoi de ce nu mai dasem nici un semn de viaţă de cîteva zile. Fusesem plecat ?

Amintindu-mi ce-mi spusese Micòl, respectiv că nimeni nu mă credea cînd povesteam, după o perioadă de absenţă, că fusesem plecat în călătorie, i-am răspuns că mă săturasem, că în ultimul timp avusesem adesea impresia că prezenţa mea nu este agreată, mai ales de Micòl, şi de aceea mă hotărîsem să „mă ţin cîtva timp departe".

— Ce tot spui ! a făcut el. După mine, Micòl nu are nimic împotriva ta. Eşti sigur că nu te-nşeli ?

— Mai mult ca sigur.

— Mda, a suspinat.

Nu a mai adăugat nimic altceva, şi atunci am rămas şi eu tăcut. După puţin, a apărut în pragul băii, ras şi surîzător. M-a surprins examinînd tablourile urîte care atîrnau pe pereţi.

— Ei bine, m-a întrebat, ce zici de bîrlogul meu ? Încă nu ţi-ai exprimat părerea.

Rînjea în stilul dinainte, pîndindu-mi răspunsul dar, în acelaşi timp, îi citeam în ochi hotărîrea de a nu riposta.

— Te invidiez sincer, am răspuns. Întotdeauna am visat să am aşa ceva la dispoziţie.

Mi-a aruncat o privire mulţumită, recunoscătoare. Apoi mi-a spus că într-adevăr, îşi da şi el perfect seama de gustul limitat al soţilor Lalumía în materie de aranjat camera. Totuşi, gustul lor, tipic pentru mica burghezie („care nu degeaba" — a observat între paranteze — „constituie nervul, coloana vertebrală a naţiunii"), avea ceva viu, sănătos, vital ; în legătură directă, probabil, cu însăşi banalitatea şi vulgaritatea lui.

— La urma urmelor, lucrurile sînt lucruri, a exclamat. De ce să devenim sclavii lor ? E de-ajuns să mă uit la Alberto, de pildă — a continuat. La dracu ! Tot înconjurîndu-se de lucruri rafinate, perfecte, fără greşeală, într-o bună zi o să sfîrşească prin a deveni şi el...

S-a îndreptat spre uşă, fără să termine fraza.

— Cum se simte ? am întrebat.

Mă ridicasem, la rîndul meu, şi îl ajunsesem în prag.

— Cine, Alberto ? a făcut, tresărind.

Am încuviințat.

— Da, el. În ultima vreme mi s-a părut puțin cam dărîmat, cam slăbit. Nu găsești ? Am impresia că nu se simte bine.

A ridicat din umeri și a stins lumina. Mi-a luat-o înainte prin întuneric și nu a mai pronunțat nici un cuvînt pînă la poartă decît, pe la jumătatea drumului, pentru a-i răspunde la „Bună seara“ doamnei Lalumía, apărută la o fereastră, și pentru a-mi propune, cînd ieșeam, să cinez cu el la *Giovanni*.

VII

Era inutil să-mi fac iluzia că Malnate ignora adevărata cauză pentru care mă țineam departe de casa Finzi-Contini, la fel cum nu ignora, cel puțin pînă la un anumit punct, care erau efectiv relațiile dintre mine și Micòl. Totuși, atît el cît și eu evitam de perfect acord să abordăm în discuțiile noastre acest subiect. Eram amîndoi de o rezervă și delicatețe excepționale. Și îi eram sincer recunoscător pentru că se prefăcea a crede ce-i spusesem în prima seară, abținîndu-se de atunci să mai revină asupra discuției, recunoscător pentru că se preta la jocul meu și mă seconda.

Ne vedeam foarte des, aproape în fiecare seară. În primele zile ale lui iulie, căldura, devenită deodată sufocantă, golise orașul. De obicei mă duceam eu la el, între șapte și opt. Cînd nu era, îl așteptam răbdător, întreținut, eventual, de flecăreala doamnei Edvige. Dar de cele mai multe ori îl găseam acolo, în tricou, întins pe divanul-pat, cu mîinile sub cap și ochii țintă în tavan, sau scriind o scrisoare mamei sale, de care am descoperit că îl lega o afecțiune profundă, poate puțin exagerată. În orice caz, cum soseam, se grăbea să se închidă în baie pentru a se rade, după care ieșeam împreună, și era de la sine înțeles că și cinam împreună.

Mergeam de obicei la *Giovanni* și ne așezam afară, în fața turnurilor Castelului ce se înălțau deasupra noastră ca niște ziduri dolomitice, cu crestele linse de ultima lumină a zilei ; sau la *Voltini,* un birt dincolo de Porta Reno, de la ale cărui mese aliniate sub un portic deschis spre miazăzi și pe vremea aceea spre cîmpie, puteai să

ajungi cu privirea departe, pînă la imensele pajiști ale aeroportului. În serile mai calde, însă, în loc să ne îndreptăm spre oraș, ne îndepărtam de el, de-a lungul frumoasei străzi Pontelagoscuro, treceam podul de fier peste Pad și, pedalînd pe dig, cu fluviul în dreapta și cîmpia venețiană în stînga, ajungeam după cincisprezece minute la jumătatea drumului dintre Pontelagoscuro și Polesella, la un han izolat numit *Dogana Vecchia,* celebru pentru țiparii prăjiți. Mîncam întotdeauna foarte încet. Rămîneam pînă tîrziu la masă, bînd Lambrusco și un vin prost de Bosco și trăgînd din pipe. În cazul cînd cinam în oraș, la o anumită oră puneam șervețelele pe masă, ne plăteam fiecare partea lui, și pe urmă, trăgînd bicicletele după noi, începeam să ne plimbăm în sus și în jos pe Giovecca sau în lungul bulevardului Cavour pînă la gară (în nocturnele noastre vagabondări, Ercole I era întotdeauna evitat). De obicei, pe la miezul nopții se oferea să mă conducă pînă acasă. Se uita scurt la ceas, anunța că era timpul s-o ștergem la culcare (e adevărat că sirena fabricii suna la opt pentru „tehnicieni", dar tot la șapte trebuia să se scoale !) și oricît de mult insistam, uneori, să-l conduc eu, nu era chip să-l fac să-mi îngăduie. Rămîneam invariabil cu aceeași imagine a lui : oprit în mijlocul străzii, călare pe bicicletă, aștepta să-i închid bine poarta în nas.

În două sau trei seri, după cină, ne-am trezit pe bastioanele de la Porta Reno, unde în vara aceea, în piațeta ce se înalță pe de o parte deasupra stației de benzină, și pe de alta deasupra pieții Travaglio, își găsise loc o Luna Park. Era o Luna Park destul de jalnică, vreo șase barăci de tir strînse în jurul ciupercii de cîrpă cenușie peticită a unui mic circ ecvestru. Locul mă atrăgea. Mă atrăgea și mă înduioșa societatea melancolică a prostituatelor sărace, a derbedeilor, a soldaților, a pederaștilor mizeri, de periferie, care o frecventau de obicei. Îl citam pe Apollinaire, îl citam pe Ungaretti. Și cu toate că Giampi, cu aerul că este tîrît fără voia lui, mă acuza de „crepuscularism", îi plăcea în fond și lui ca după cina de la *Voltini* să urcăm sus, în piațeta plină de praf, să ne oprim să mîncăm o felie de pepene verde lîngă lampa cu acetilenă a unui vînzător ambulant sau să tragem o jumătate de oră la țintă. Giampi era un excelent țintaș. Înalt, corpolent, distins în sahariana lui crem, bine călcată în care-l

vedeam încă de la începutul verii, ochind foarte calm, prin ochelarii groși, cu ramă de baga, aprinsese în mod evident imaginația reginei locului, o tînără toscană vopsită și impudică, la a cărei baracă nici nu apucam bine să urcăm scărița de piatră ce duce din piața Travaglio, în vîrful bastionului, și eram invitați imperios să ne oprim. În timp ce Malnate trăgea, fata nu se arăta deloc zgîrcită cu complimentele, niște complimente sarcastice cu substrat obscen, iar el, vorbindu-i cu tu, îi ținea piept cu mult spirit, cu dezinvoltura calmă și pentru mine inimitabilă a celui care și-a petrecut multe ceasuri ale tinereții prin bordeluri.

Într-o seară de august, deosebit de înăbușitoare, am nimerit, în schimb, la o grădină unde rula un film german cu Cristina Söderbaum. Intrasem după începerea spectacolului, și de abia ne așezasem, că eu și începusem să fac, în șoaptă, comentarii ironice, fără să-l iau în seamă pe Malnate care îmi repeta întruna să fiu atent, să isprăvesc de „*bausciare*“ [1] că nu merita. Avea dreptate, și încă bine. Fiindcă, pe fondul lăptos al ecranului, un tip din rîndul dinaintea noastră s-a ridicat deodată în picioare și m-a somat amenințător să tac. I-am răspuns cu o insultă, el a strigat : „*Fora, boia d'un ebrei !*“ [2] și în același timp a sărit asupră-mi, înșfăcîndu-mă de guler. Norocul meu că Malnate, fără să spună un cuvînt, l-a expediat cu un brînci pe atacantul meu înapoi pe scaun și m-a tîrît de braț afară, mai înainte de a se aprinde luminile.

— Ești un adevărat cretin, mi-a strigat plin de furie, în timp ce ne luam bicicletele lăsate la locul de parcare. Și, acum, valea, repede. Și roagă-te Dumnezeului tău ca nemernicul ăla să nu fi ghicit bine.

Așa ne petreceam seară de seară, cu aerul că ne felicităm reciproc pentru că reușeam să conversăm fără să ne încăierăm, ca atunci cînd era de față Alberto, și tocmai de aceea fără să luăm vreodată în considerație posibilitatea să ni se alăture și el, convocat printr-un simplu telefon.

Acum neglijam temele politice. Bizuindu-ne amîndoi pe nădejdea că Franța și Anglia, ale căror misiuni diplo-

---

[1] Trăncănit (dialect milanez).
[2] Afară, evreu împuțit ! (dialect ferrarez).

matice ajunseseră de cîtva timp la Moscova, vor sfîrşi prin a-şi da seama de importanţa unei înţelegeri sincere cu U.R.S.S. (acordul ar fi salvat pacea Europei, provocînd, în consecinţă, împreună cu sfîrşitul Pactului de oţel, cel puţin căderea lui Mussolini), vorbeam acum despre literatură şi artă. Deşi păstra un ton moderat, fără să intre niciodată în polemică (de altfel — afirma el — înţelegea arta numai pînă la un anumit punct, nu era meseria lui), Malnate rămînea rigid, negînd în bloc tot ce iubeam eu mai mult : pe Eliot şi pe Montale, pe García Lorca şi pe Esenin. Mă asculta declamînd emoţionat *Non chiederci la parola che squadri da ogni lato*[1] a lui Montale, sau crîmpeie din *Lamento per Ignazio,* de Lorca, şi zadarnic speram de fiecare dată că l-am încălzit, că l-am convertit la gusturile mele. Clătinînd din cap, spunea că nu, că pe el „ceea ce *nu* sîntem, ceea ce *nu* vrem" al lui Montale îl lăsa rece, indiferent ; adevărata poezie nu putea avea drept fundament negaţia (pentru Dumnezeu, să-l las în pace pe Leopardi ! Leopardi era altceva, şi, pe urmă, să nu uit că scrisese *Ginestra !*), ci, dimpotrivă, afirmaţia, acel *da* pe care poetul, în ultimă instanţă, *nu* poate să nu-l opună Morţii şi Naturii vrăjmaşe. Nici tablourile lui Morandi nu-l convingeau — spunea — lucruri fine, delicate desigur, dar, după el, mult prea „individuale", mult prea „subiective" şi „neancorate". Teama de realitate, teama de a greşi, iată ce exprimau, în fond, naturile moarte ale lui Morandi, celebrele lui picturi cu sticle şi şi cu floricele ; şi teama, chiar şi în artă, a fost întotdeauna un rău sfetnic... La care, deşi în adîncul meu îl detestam, nu găseam niciodată un contraargument. Gîndul că a doua zi după-amiază, fericitul de el, îi va vedea în mod sigur pe Micòl şi Alberto, va vorbi, poate, cu ei despre mine, era suficient ca să mă facă să las la o parte orice veleitate de răzvrătire şi să mă închid în carapacea mea.

Dar tot mai muşcam zăbala din cînd în cînd.

— Dar, la urma urmei, şi tu, am obiectat într-o seară, şi tu negi cu încăpăţînare literatura contemporană, singura vie, dar nu suporţi ca această literatură, literatura *noastră,* să nege viaţa. Ţi se pare just ? Poeţii tăi ideali rămîn Victor Hugo şi Carducci. Recunoşti ?

---

[1] Nu ne cereţi cuvîntul ce scrutează din fiecare unghi...

— Şi de ce nu ? a răspuns. După mine, poeziile republicane ale lui Carducci, cele dinaintea convertirii lui politice — mai bine zis a ramolismentului lui neoclasic şi monarhist — ar trebui reconsiderate. Le-ai recitit de curînd ? Fă-o şi ai să vezi.

I-am replicat că nu le recitisem şi că nu aveam nici un chef să le recitesc. Pentru mine erau, şi rămîneau, nişte „fanfaronade" umflate de un găunos retorism patriotard. Ba, pe deasupra, şi incomprehensibile. Şi tocmai aici era amuzamentul : fiind incomprehensibile, deveneau, în fond, „suprarealiste".

Totuşi, într-o seară, nu atît pentru că voiam să cresc în ochii lui cît, cine ştie, împins poate de nevoia confuză de a mă deschide în faţa cuiva, de a goli, în sfîrşit, sacul pe care de multă vreme îl simţeam plin, am cedat ispitei de a-i recita o poezie de-a mea. O scrisesem în tren, întorcîndu-mă de la Bologna, după ce-mi susţinusem lucrarea de diplomă, şi, cu toate că timp de cîteva săptămîni continuasem să trăiesc cu iluzia că reflecta fidel adînca mea dezolare din zilele acelea, repulsia pe care o simţisem faţă de mine însumi, acum, pe măsură ce i-o reciteam lui Malnate, vedeam limpede, mai mult cu neplăcere decît cu spaimă, toată falsitatea, tot livrescul ei. Ne plimbam de-a lungul străzii Giovecca pînă în partea numită Prospettiva dincolo de care se ridica densă, ca un zid negru, bezna cîmpiei. Declamam rar, străduindu-mă să marchez ritmul, înălţîndu-mi patetic glasul în încercarea de a vinde drept bună sărmana mea marfă deteriorată, dar tot mai convins, pe măsură ce mă apropiam de încheiere, de falimentul inevitabil al exhibiţiei mele. Ei bine, mă înşelam. Cum am terminat, Malnate m-a fixat cu o seriozitate nemaipomenită şi, lăsîndu-mă cu gura căscată, m-a asigurat că poezia îi plăcuse mult, foarte mult. M-a rugat să i-o mai recit o dată (ceea ce am şi făcut imediat). Pe urmă mi-a declarat că, după modesta lui părere, „lirica" mea valora ea singură cît toate „jalnicele strădanii ale lui Montale şi Ungaretti la un loc". Se simţea în ea o durere adevărată, o „angajare morală", absolut nouă şi autentică. Era sincer Malnate ? De data aceea, cel puţin, aş spune că da. Cert este că învăţase în scurt timp versurile mele pe dinafară şi le cita întruna,

susținînd că se poate întrezări în ele o „deschidere“ pentru poezia italiană contemporană, împotmolită în deșertul caligrafismului și ermetismului. Cît despre mine, nu mi-e rușine să mărturisesc că îi lăsam să vorbească fără să-l contrazic. În fața laudelor sale hiperbolice, mă limitam să înalț cîte un timid protest, cu inima plină de o recunoștință și o speranță mai curînd înduioșătoare, dacă mă gîndesc bine, decît abjecte.

Oricum, în ce privește gusturile lui Malnate în materie de poezie, mă simt obligat să adaug că autorii săi preferați nu erau nici Carducci nici Victor Hugo. Pe Carducci și pe Victor Hugo îi respecta, ca antifascist și ca marxist. Dar ca un adevărat milanez, adevărata lui pasiune era Porta ; un poet înaintea căruia eu îl pusesem întotdeauna pe Belli, și nu era drept, susținea Malnate ; se putea compara funebra monotonie contrareformistă a lui Belli cu umanitatea variată și caldă a lui Porta ?

Știa sute de versuri pe dinafară :

Bravo el mè Baldissar ! Bravo el mè Nan !
L'eva poeu vôra dè vegni à trovamm ;
t'el seet mattascion porch, che maneman
l'è on mes che nô te vegnet à ciollamm ?
Ah Cristo ! Cristo ! com'hin frècc sti man ! [1]

începea să declame puternic, cu vocea lui groasă, puțin răgușită, în nopțile cînd ne apropiam, în plimbările noastre, de strada Sacca, de strada Colomba, sau urcam încet de tot pe strada delle Volte, trăgînd cu coada ochiului prin ușile întredeschise spre interioarele luminate ale lupanarelor. Știa în întregime pe dinafară *Ninetta del Verzee* [2] și el a fost cel ce mi-a revelat-o.

Amenințîndu-mă cu degetul, făcîndu-mi cu ochiul viclean și aluziv (aluzia privea, probabil, cine știe ce episod îndepărtat din adolescența lui milaneză), îmi șoptea adeseori :

---

[1] Bravo Baldassar al meu ! Bravo Nanno al meu / Era de mult timpul să vii la mine / știi tu, rasă de porc și măscărici ce ești / că e o lună de cînd n-ai mai venit să mă săruți ? / Oh, Cristoase ! Cristoase ! Ce mîini de gheață ai ! (dialect milanez).

[2] Ninetta din piața de legume.

No Ghittin : ni sont capazz
de traditt : no stà pur franca.
Mettem minga insemma à mazz
coi gingitt, e cont i s'cianca... [1]

etcaetera. Sau cu un ton îndurerat, amar, începea :

Paracar, che scappe de Lombardia... [2]

subliniind fiecare vers al sonetului cu clipiri semnificative, dedicate, fireşte, fasciştilor, în locul francezilor lui Napoleon.

Cita cu egal entuziasm şi participare poeziile lui Ragazzoni şi Delio Tessa ; mai ales Tessa care — l-am făcut atent o dată — nu mi se părea deloc că ar fi putut fi calificat drept poet „clasic", saturat cum era de sensibilitate crepusculară şi decadentă. Dar realitatea era că orice avea legătură cu Milano şi cu dialectul lui, îl făcea de o indulgenţă extraordinară. Accepta tot ce venea de la Milano, zîmbea la toate cu bunăvoinţă. La Milano, pînă şi decadentismul literar, pînă şi fascismul aveau ceva pozitiv.

Recita :

Pensa ed opra, varda e scolta
tant se viv e tant se impara ;
mi, quand nassi on'altra volta,
nassi on gatt de portinara !

Per esempi, in Rugabella,
nassi el gatt del sur Pinin...
...scartoseij de coradelia
polpa a fidegh, barettin

del patron per dormigh sora... [3]

şi rîdea singur, rîdea nostalgic şi plin de duioşie.

---

[1] Nu, Ghittina, nu-s în stare / să te trădez ; fii liniştită. / Nu mă pune în aceeaşi oală / cu fluşturaticii şi cu golanii...

[2] Soldaţi (napoleonieni) care fugiţi din Lombardia...

[3] Gîndeşte şi munceşte, priveşte şi ascultă / Cît timp trăieşti ai tot de învăţat ; / Eu cînd o să mă nasc a doua oară, / o să mă nasc pisoiul portăresei. / De exemplu, în Rugabella, / o să mă nasc pisoiul lui Pinin... / ... pacheţele cu inimă, cu bojoc / şi ficat, ba uite şi scufia / stăpînului, pe care o să dormim...

Fireşte că nu înţelegeam totul în dialect, şi cînd nu înţelegeam, îl întrebam.

— Scuză-mă, Giampi, l-am întrebat într-o seară, ce e Rugabella ? Am fost la Milano, dar n-aş putea spune că ştiu. Îţi vine să crezi ? Am impresia că e oraşul în care mă orientez cel mai prost, mai prost chiar decît la Veneţia.

— Cum se poate ? ! a sărit în sus, cu un straniu avînt. Doar e un oraş aşa de limpede, aşa de raţional ! Nu înţeleg cum de ai curajul să-l compari cu cloaca aia udă şi deprimantă de Veneţia !

Pe urmă, înseninîndu-se repede, mi-a explicat că Rugabella era o stradă : o stradă veche, nu prea îndepărtată de Dom, unde se născuse, unde mai trăiau încă părinţii lui şi unde peste cîteva luni, poate chiar înainte de sfîrşitul anului (dacă Direcţia Generală din Milano nu-i arunca la coş cererea de transfer !) spera să se poată întoarce spre a trăi şi el. Căci, să ne înţelegem — a precizat — Ferrara era un orăşel foarte frumos, viu, interesant sub multe aspecte, inclusiv cel politic. Consideră importantă, ca să nu spună fundamentală, experienţa celor doi ani petrecuţi aici. Dar casa ta e totuşi casa ta, ca şi mama ta, iar cerul Lombardiei „atît de frumos cînd e vreme frumoasă", nu avea seamăn cu vreun alt cer pe lume, cel puţin pentru el.

VIII

Cum spuneam, la scadenţa celei de a douăzecea zi de exil, am reînceput să frecventez casa Finzi-Contini în fiecare marţi şi vineri. Neştiind însă cum să-mi petrec duminicile (chiar dacă aş fi vrut să înnod iar relaţiile cu foştii colegi de liceu, Nino Bottecchiari sau Otello Forti, ori cu cei de la universitate, cunoscuţi în ultimii ani la Bologna, nu aş fi putut căci erau toţi plecaţi în vilegiatură), îmi permisesem să mă duc în plus şi duminica. Şi Micòl lăsase lucrurile aşa, nu-mi ceruse niciodată să respect litera înţelegerii noastre.

Acum eram foarte protocolari unul cu altul, chiar mult prea mult. Conştienţi că realizasem un echilibru destul de stabil, e adevărat, dar în esenţă precar, aveam grijă să nu-l distrugem, să ne menţinem într-o zonă

neutră, de respect mutual, din care erau la fel de excluse confidența exagerată și răceala excesivă. Cînd Alberto se simțea în stare să joace, ceea ce se întîmpla tot mai rar, mă ofeream bucuros să fiu al patrulea, evitînd însă, pe cît posibil, să intru în cuplu cu Micòl. Dar cel mai adesea nici măcar nu mă dezbrăcam. Preferam să arbitrez partidele de simplu lungi, îndîrjite, care aveau loc între Malnate și ea, sau, stînd sub umbrela de lîngă teren, să-i țin companie lui Alberto.

Sănătatea lui, vizibil înrăutățită, mă preocupa, mă îngrijora. Devenise treptat pentru mine un alt ghimpe ascuns, cauza unei frămîntări mai chinuitoare și mai acute chiar decît gîndul la Micòl rămas, totuși, la fel de asiduu. Îi priveam chipul ascuțit de slăbiciune, rămîneam cu privirea fixată asupra gîtului său care, în schimb, se îngroșase, urmărindu-i respirația ce mi se părea din zi în zi mai grea, și mi se strîngea inima sub apăsarea unei tainice remușcări. Erau momente cînd aș fi dat orice numai să-l văd înviorîndu-se din nou.

— De ce nu pleci pentru un timp de aici ? l-am întrebat într-o zi.

Se întorsese cercetător spre mine.

— Găsești că arăt rău ?

— Ei, nu chiar rău... Aș zice că ești doar puțin cam slăbit. Îți face rău căldura ?

— Foarte, a răbufnit.

A ridicat brațele pentru a face o lungă inspirație.

— De cîtva timp, dragul meu, de abia îmi trag răsuflarea. Să plec... Și *unde* să mă duc ?

— Cred că muntele ți-ar face bine. Ce spune unchiul tău ? Te-a văzut ?

— Sigur, unchiul Giulio garantează că nu am nici pe naiba. Și normal ar fi să fie adevărat. Altfel mi-ar fi recomandat ceva, nu crezi ? După unchiul, pot juca tenis cît vreau. Așa că vezi... Precis, căldura m-a dărîmat așa. Și pe urmă nu mănînc nimic, o adevărată prostie.

— Bine, și atunci, dacă e vorba de căldură, de ce nu te duci vreo cincisprezece zile la munte ?

— În august, la munte ? Pentru Dumnezeu. Și apoi... a zîmbit... și apoi *Juden sind* pretutindeni *unerwünscht.* Ai uitat ?

— Povești. De exemplu, la San Martino di Castrozza nu-i așa. Ai putea foarte bine să mergi la San Martino —

ca, de altfel, la Lido în Veneţia, la Alberoni... Le-a publicat *Corriere della Sera* săptămîna trecută.

— Ce tristeţe. Scuză-mă, dar nu mă simt deloc în stare să-mi petrec sărbătoarea de Sfînta Maria într-un hotel, cot la cot cu nişte cîrduri de Levi şi Cohanim, gălăgioase şi ahtiate după sport. Prefer să aştept pe loc pînă în septembrie.

În seara următoare, profitînd de noul climat de intimitate creat între noi după ce mă aventurasem să-i supun spre apreciere propriile-mi versuri, m-am hotărît să vorbesc cu Malnate despre starea sănătăţii lui Alberto. Nu era nici o îndoială — am spus — după mine, Alberto avea ceva. Nu observase cît de greu respira ? Şi nu i se părea cel puţin ciudat că nimeni de la ei din casă, nici unchiul lui, nici tatăl lui, nu luase nici cea mai mică măsură de îngrijire ? Unchiul medic, cel de la Veneţia, de acord, nu credea în medicamente. Dar toţi ceilalţi, inclusiv sora lui ? Calmi, serafici, surîzători ; nimeni nu mişca un deget.

Malnate m-a ascultat în tăcere.

— N-aş vrea să te alarmezi peste măsură, a spus, în sfîrşit, cu o uşoară nuanţă de stînjeneală în glas. Ţi se pare chiar aşa de dărîmat ?

— Dar pentru numele lui Dumnezeu ! am izbucnit. Dacă a slăbit cu zece kilograme în două luni !

— Hmm ! Zece kilograme sînt cam multe !

— Bine, nu sînt zece, dar şapte, opt tot sînt. Cel puţin.

A tăcut, meditînd. Pe urmă a recunoscut că şi el, de un timp încoace, îşi dăduse seama că Alberto nu se simţea bine. Dar, pe de altă parte — a adăugat — eram siguri noi că nu ne agitam în zadar ? Dacă rudele lui cele mai apropiate nu se mişcau, dacă nici măcar faţa profesorului Ermanno nu trăda cea mai mică nelinişte, ci bine... Sigur că da, să-l luăm pe profesorul Ermanno de pildă : în cazul că Alberto s-ar fi simţit în adevăr rău, era de presupus că nici prin gînd nu i-ar mai fi trecut să aducă de la Imola cele două camioane cu pămînt roşu pentru terenul de tenis ! Şi tot în legătură cu terenul de tenis : ştiam că peste cîteva zile începeau lucrările pentru a mări faimoasele *out* ?

În felul acesta, plecînd de la Alberto şi de la presupusa lui boală, introdusesem pe nesimţite în conversa-

ţiile noastre nocturne şi tema, pînă atunci tabu, a Finzi-Contini-lor. Amîndoi ne dam limpede seama că păşim pe un teren minat, şi tocmai de aceea înaintam întotdeauna cu multă prudenţă, atenţi să nu greşim. Malnate, ori de cîte ori venea vorba de ei ca familie, ca „instituţie“ (nu ştiu care din noi folosise primul cuvîntul, dar îmi amintesc că ne plăcuse, ne făcuse să rîdem), îi critica foarte dur, fără nici o reţinere. Ce oameni imposibili ! spunea. Ce ghem curios, absurd, de contradicţii incurabile reprezentau „din punct de vedere social !“ Uneori gîndindu-se la miile de hectare de pămînt pe care le posedau, gîndindu-se la miile de lucrători agricoli care le săpau, disciplinaţi, sclavi supuşi ai regimului corporativ, uneori mai că îi venea să-i prefere în locul lor pe moşierii „normali“ oricît de cruzi fuseseră, pe cei care în '20, în '21, în '22 nu ezitaseră să-şi desfacă băierile pungii pentru a pune pe picioare şi a aproviziona bandele de bătăuşi în cămăşi negre. Aceia *cel puţin* erau fascişti. Cînd s-ar fi ivit ocazia, n-ar fi existat îndoieli asupra modului cum trebuiau trataţi. Dar Finzi-Contini ?

Şi da din cap cu aerul celui care dacă ar vrea, ar putea înţelege, dar nu vrea, nu-i convine ; subtilităţile, complicaţiile, deosebirile de nuanţă, oricît de interesante şi de amuzante ar fi, trebuie totuşi să aibă şi ele o limită.

Într-o noapte, tîrziu, după Sfînta Maria, ne oprisem să bem vin într-o bodegă de pe strada Gorgadello, lîngă Dom, la cîţiva paşi depărtare de casa care fusese pînă acum un an şi jumătate ambulatoriul doctorului Fadigati, cunoscutul otorinolaringolog. Între două pahare îi povesteam lui Malnate istoria doctorului cu care devenisem prieten, ultimul care îi mai rămăsese în oraş, în cele cinci luni dinaintea sinuciderii sale „din dragoste“ (spusesem „din dragoste“, şi Malnate nu a reuşit să-şi reţină un rîs sarcastic, de goliard.) De la Fadigati pînă la homosexualitate, în general, nu mai era decît un pas. Malnate avea nişte idei foarte simpliste în acest domeniu. Pentru el, pederaştii erau numai nişte „nenorociţi“, nişte bieţi „obsedaţi“ de care nu merita să te ocupi decît sub raport medical sau sub cel al profilaxiei sociale. Eu, dimpotrivă, susţineam că dragostea justifică şi sfinţeşte totul ; mai mult, că dragostea atunci cînd este pură, deci complet dezinteresată, este întotdeauna anormală, asocială, etcaetera ; exact ca arta — am adăugat — care atunci cînd

este pură, deci inutilă, displace tuturor dascălilor de toate credinţele, inclusiv celor socialişti. Lăsînd la o parte de data aceasta frumoasele noastre intenţii de moderaţie, discutam cu îndîrjirea din primele vremuri, pînă în momentul cînd, dîndu-ne seama că eram băuţi, am izbucnit amîndoi într-un rîs în hohote. Ieşisem după aceea din bodegă, traversasem Listone pe jumătate pustie, urcasem iarăşi pe San Romano, ca să ne trezim în cele din urmă mergînd fără ţintă în lungul străzii delle Volte.

Lipsită de trotuar, cu pavajul plin de găuri, strada părea şi mai întunecoasă ca de obicei. Ca întotdeauna, în timp ce înaintam bîjbîind, călăuziţi numai de lumina care ieşea prin uşile întredeschise ale bordelurilor, Malnate atacase o strofă de Porta ; îmi amintesc că nu din *Ninetta*, ci din *Marchionn di gamb avert.* [1]

Declama cu jumătate de glas, cu tonul amar şi îndurerat pe care-l lua întotdeauna cînd recita *Lament :*

Finalment l'alba tance veult spionada
l'è camparas auca lee dai filidur... [2]

dar aici se oprise brusc.

— Ce-ai spune, m-a întrebat, arătînd că bărbia spre uşa unui bordel, dacă am arunca o privire ?

Propunerea nu avea nimic excepţional ; dar venind de la el, cu care nu avusesem decît discuţii serioase, m-a uluit şi m-a pus în încurcătură.

— Nu-i dintre cele mai bune, am răspuns. Trebuie să fie din acelea de cîteva lire... Oricum, să intrăm.

Era tîrziu, aproape unu noaptea, şi primirea care ni s-a făcut n-a fost din cele mai bune. Portăreasa, aşezată pe un scaun de pai în spatele unui canat al uşii, a fost prima care a început să facă mofturi, fiindcă nu voia să băgăm înăuntru şi bicicletele ; a urmat patroana, o femeiuşcă de vîrstă nedefinită, lividă, uscată, cu ochelari, îmbrăcată în negru ca o călugăriţă, văitîndu-se şi de biciclete şi de oră. Apoi, în timp ce traversam holul de la intrare, o servitoare, care făcuse curăţenie în salonaşe,

---

[1] Marchionna cea cu picioarele strîmbe.
[2] În sfîrşit zorile de-atîtea ori pîndite / au apărut prin crăpăturile obloanelor...

cu ditamai mătura, o cîrpă de praf şi mînerul coşului de gunoi la subraţ, ne-a aruncat o privire încărcată de dispreţ. Şi nici măcar fetele, strînse toate într-un singur salonaş şi conversînd paşnic cu un mic grup de obişnuiţi ai casei, nu au avut o expresie prea încîntată. Nu ne-a ieşit nici una în întîmpinare. Şi au trecut peste zece minute, în timpul cărora eu şi Malnate, aşezaţi unul în faţa altuia în salonaşul izolat în care ne condusese patroana, n-am schimbat, practic, nici un cuvînt (prin pereţi ajungeau la noi rîsetele fetelor, accesele de tuse şi glasurile înfundate ale amicilor clienţi), mai înainte ca o blondină cu un aer fin, părul strîns la ceafă şi îmbrăcată sobru ca o liceană de familie bună, să se hotărască să apară în prag.

Nu părea nici măcar foarte indispusă.

— Bună seara.

Ne-a examinat liniştită, cu ochii albaştri plini de ironie. Apoi mi s-a adresat :

— Ei bine, ochi albaştri, ce facem ?

— Cum te cheamă ? am izbutit să bîlbîi.

— Gisella.

— De unde eşti ?

— Bologna ! a exclamat, căscînd ochii mari, ca şi cum cine ştie ce mare lucru mi-ar fi promis.

Dar nu era adevărat. Malnate, calm, stăpîn pe sine, şi-a dat urgent seama.

— Care Bologna, a intervenit el. Cred că eşti lombardă, şi nici măcar din Milano. Trebuie să fii de prin Comasco.

— Cum aţi făcut de-aţi ghicit ? a întrebat fata uluită.

Între timp, în spatele ei apăruse botul de nevăstuică al patroanei.

— Hmm, a bombănit, mi se pare că şi aici ne-am pus la taifas.

— A, nu, a protestat Gisella, zîmbind şi indicîndu-mă. Cel cu ochi albaştri are intenţii serioase. Ce facem, mergem ?

Înainte de a mă ridica în picioare ca s-o urmez, m-am întors spre Malnate. Mă privea cu o expresie afectuoasă, încurajatoare.

— Şi tu ?

A izbucnit într-un rîs scurt, făcînd un gest vag cu mîna, ca şi cum ar fi spus : „Eu, ce legătură am eu : eu sînt în afara discuţiei".

— Nu te gîndi la mine, a adăugat, du-te sus, te aştept.
Totul s-a desfăşurat foarte repede. Cînd ne-am întors jos, Malnate făcea conversaţie cu patroana. Îşi scosese pipa, vorbea și fuma. Se informa de „tratamentul economic“ al prostituatelor, de mecanismul alternării lor bilunare, de „controlul medical“ etcaetera ; iar ea îi răspundea la fel de interesată şi de serioasă.

— *Bon,* a făcut Malnate, remarcîndu-mi în sfîrşit prezenţa, și s-a ridicat.

Mi-a luat-o înainte, a traversat anticamera îndreptîndu-se spre bicicletele pe care le sprijinisem de perete, lîngă intrare, în timp ce patroana, devenită deodată foarte amabilă, alerga să ne deschidă ușa.

— Noapte bună, a salutat-o Malnate. A lăsat să cadă o monedă în palma întinsă a portăresei şi a ieşit primul.

— Ciao, iubitule, a strigat Gisella căscînd, înainte de a dispărea în salonaşul unde erau strînse tovarășele ei. Mai vino !

— Ciao, am răspuns la rîndul meu, ieşind.

— Noapte, bună, domnilor, a murmurat respectuos patroana, la spatele meu ; și am auzit cum punea lanţul la ușă.

Sprijinindu-se de ghidoanele bicicletelor, am urcat din nou pe strada Scienze, pînă la colţul cu strada Mazzini. Ajunşi aici, am luat-o la dreapta, pe Saraceno. Acum vorbea mai ales Malnate. Îmi relata ce aflase de la patroana bordelului. La Milano, pînă acum cîțiva ani — spunea — fusese și el un client destul de asiduu al faimoasei case de toleranţă de pe San Pietro all'Orto (unde — a adăugat — încercase în diferite rînduri, fără rezultat, să-l ducă și pe Alberto) dar numai acum se obosise să ia cîteva informaţii privitoare la legile care reglementau „sistemul“. Sfinte Isuse — a oftat — ce viață duceau și prostituatele ! Şi cît de abject şi de înapoiat era statul care organiza un asemenea tîrg de carne omenească !

Observînd că abia îi răspundeam, mai mult în silă :

— Ce ai ? m-a întrebat. Nu te simţi bine ?

— Nu-i asta.

— *Omne animal post coitum triste,* a suspinat. Dar nu te mai gîndi. Trage-i un somn bun și ai să vezi că mîine dimineaţă totul o să fie iar splendid.

— Ştiu, știu.

Am ocolit la stînga, pe strada Borgo di Sotto.

— Cam pe aici ar trebui să stea învăţătoarea Trotti, a spus, arătînd spre căsuţele din dreapta, spre strada Fondo Banchetto.

N-am răspuns. A tuşit.

— Hmm... cum mai merge... cu Micòl ?

M-a cuprins deodată o mare nevoie să mă destăinui cuiva, să-mi deschid sufletul.

— Merge prost. M-am aprins îngrozitor.

— O, de data asta ne-am dat şi noi seama, a rîs cu bonomie. De o bucată bună de timp. Dar cum mai merge acum ? Tot rău se poartă cu tine ?

— Nu. Cum ai observat, probabil, în ultima vreme am atins un anumit *modus vivendi*.

— Da, am remarcat că nu vă mai înţepaţi ca înainte. Mă bucur că redeveniţi prieteni. Era absurd.

Gura mi s-a strîmbat fără voie, în timp ce lacrimile îmi înceţoşau privirea. Probabil că Malnate şi-a dat seama de starea mea.

— Ei, haide, m-a încurajat stînjenit. Nici chiar aşa.

Am înghiţit cu efort.

— Nu cred că vom redeveni prieteni, am murmurat. Este inutil.

— Prostii, a spus. Dacă ai şti ce mult ţine la tine. Cînd nu eşti acolo şi vorbeşte de tine — şi vorbeşte foarte des — vai de cel care îndrăzneşte să te atingă. Sare în sus de parcă ar fi o viperă. Alberto ţine şi el la tine şi te stimează. Uite, ca să-ţi spun (deşi poate că am fost puţin indiscret) acum cîteva zile le-am recitat poezia ta. Nici nu-ţi poţi închipui cît de mult le-a plăcut la amîndoi...

— N-am ce să fac cu stima şi cu afecţiunea lor, am spus.

Ieşisem, între timp, în piaţeta din faţa bisericii Santa Maria in Vado. Nu se vedea nici ţipenie de om nici acolo nici de-a lungul străzii Scandiana, pînă departe, la Montagnone. Ne-am îndreptat în tăcere spre fîntîna aşezată într-o latură a piaţetei. Malnate s-a aplecat să bea, şi după el, am băut şi eu, şi m-am spălat pe faţă.

— Vezi, a urmat Malnate, îndepărtîndu-se, după părerea mea greşeşti cînd vorbeşti astfel. Afecţiunea şi stima, mai ales într-o vreme ca a noastră, sînt singurele valori pe care se poate conta în adevăr. Ce lucru este mai

dezinteresat ca prietenia ? Pe de altă parte, din cîte știu eu, n-am impresia, în sfîrșit, n-am impresia că între voi s-a petrecut ceva... Cu timpul, poate că... Uite, de exemplu, de ce nu vii să joci mai des tenis, ca acum cîteva luni ? Cine a spus că tactica absenței este cea mai bună ? Eu, dragul meu, am impresia că nu te prea pricepi la femei.

— Dar din moment ce chiar ea mi-a impus să-mi răresc vizitele, am izbucnit. Ai vrea să n-o ascult ? E totuși casa ei !

A rămas cîteva secunde tăcut, gînditor.

— Mi se pare imposibil, a spus. În sfîrșit, poate că aș reuși să înțeleg, dacă înainte s-ar fi petrecut ceva între voi... Cum să spun... ceva grav, ireparabil. Dar ce s-a petrecut, totuși, la urma urmei ?

M-a scrutat, nesigur.

— Iartă-mi întrebarea cam... nediplomatică, a reluat, zîmbind, dar ai reușit s-o săruți cel puțin ?

— Da, da, și de mai multe ori, am suspinat disperat, spre nefericirea mea.

I-am povestit cu lux de amănunte istoria relațiilor noastre, încă de la începuturile lor, fără să trec sub tăcere episodul din camera sa, în luna mai, episod pe care-l consideram determinant, am spus, dar în sens negativ, și iremediabil. Am descris printre altele felul în care o sărutam sau, mai precis, felul în care încercasem în mai multe rînduri să o sărut, și diferitele ei reacții, mai mult sau mai puțin pline de dezgust.

M-a lăsat să mă descarc, și eram atît de absorbit, atît de pierdut în amarele mele evocări, încît n-am mai dat atenție tăcerii lui devenită dintr-o dată ermetică.

De aproape o jumătate de oră eram opriți în fața casei mele. Deodată l-am văzut tresărind.

— Fir-ar să fie, a bolborosit, uitîndu-se la ceas. E două și jumătate. Trebuie să plec, altfel nu mă mai scol mîine dimineață.

A sărit în șa.

— Ciao, m-a salutat... și nu-ți pierde firea.

Avea un chip ciudat, pămîntiu. Să-l fi plictisit, oare, să-l fi scîrbit confidențele mele amoroase ?

L-am privit în timp ce se îndepărta cu iuțeală. Pentru prima dată mă părăsea în felul acela, fără să mai aștepte să intru în casă.

IX

Deși era atît de tîrziu, tata nu stinsese încă lumina. Din vara lui '37, de cînd începuse în toate ziarele campania rasială, îl lovise o formă gravă de insomnie, deosebit de acută vara, în timpul căldurilor. Petrecea nopți întregi fără să închidă un ochi, citind, rătăcind prin casă, ascultînd în sufragerie transmisiunile în limba italiană ale posturilor de radio străine sau vorbind cu mama, la ea în cameră. Era dificil, cînd mă întorceam după unu, să trec pe coridorul lung, în care se înșirau unul după altul dormitoarele (primul era al tatei, al doilea al mamei, apoi urmau cel al lui Ernesto, al lui Fanny și, în sfîrșit, ultimul, al meu) fără ca el să nu-și dea seama. Mă învățasem să merg în vîrful picioarelor, îmi scoteam pînă și pantofii, dar era zadarnic, urechea extrem de fină a tatei percepea cel mai mic scîrțîit ori fîșîit.

— Tu ești ?

Cum era de prevăzut, n-am scăpat controlului său nici în noaptea aceea. De obicei acel „Tu ești ?“ nu avea alt efect decît să mă facă să grăbesc pasul ; o țineam înainte fără să-i răspund, prefăcîndu-mă că nu am auzit. Dar nu în noaptea aceea. Deși nu era greu să-mi imaginez genul de întrebări la care ar fi trebuit să răspund, de ani de zile aceleași — „Cum de vii așa tîrziu ?“, „Știi cît e ceasul ?“, „Unde ai fost“ — am preferat să mă opresc. Am întredeschis ușa și mi-am vîrît capul prin deschizătură.

— De ce-ai rămas acolo ? a spus imediat tata, din pat, clipind spre mine pe deasupra ochelarilor. Intră, intră o clipă.

Sta în capul oaselor, în cămașa de noapte, rezemat cu spatele și cu ceafa de tăblia de lemn galben, sculptat, a patului, acoperit cu un cearceaf numai pînă la mijloc. M-a izbit cît de alb era totul pe el și în jurul lui : părul argintiu, chipul palid și tras, cămașa de noapte, perna de la spate, cearceaful, cartea deschisă, așezată în poală ; toate erau albe ; și cît de mult se armoniza această albeață (o albeală de clinică, mă gîndeam) cu seninătatea surprinzătoare, extraordinară, cu noua expresie de bunătate plină de înțelepciune care-i ilumina ochii limpezi.

— Ce tîrziu e ! a comentat zîmbind, aruncînd o privire la Rolex-ul de mînă, antiacvatic, de care nu se despărțea nici în pat. Știi cît e ceasul ? Două și douăzeci și șapte.

Poate pentru prima dată de cînd împlinisem optsprezece ani și obținusem cheia de la casă, fraza sacramentală nu m-a iritat.

— M-am plimbat, am spus calm.

— Cu prietenul acela din Milano ?

— Da.

— Cu ce se ocupă ? E încă student ?

— Nu, nici vorbă. Are douăzeci și șase de ani. E funcționar... Chimist în Zona industrială, la o întreprindere de cauciuc sintetic a lui Montecatini.

— Ca să vezi ! Și eu credeam că e încă la universitate. De ce nu-l inviți niciodată la cină ?

— Daa... Presupuneam că nu e cazul să-i dau mamei și mai mult de lucru decît are.

— Da de unde ! Nici nu contează. O farfurie de mîncare în plus, e o nimica toată. Poți să-l chemi. Și... unde ați cinat ? La *Giovanni* ?

— Da.

— Povestește-mi și mie ce lucruri bune ați mîncat.

M-am conformat, nu fără să fiu surprins eu însumi de atîta condescență, și i-am înșirat diferite feluri de mîncare, pe cele alese de mine și pe cele alese de Malnate. Între timp mă așezasem.

— Bun, a aprobat tata, la urmă, mulțumit. Și după aceea, a urmat — *duv'èla mai ch'a si 'andà a far dànn, tutt du ?* [1] Fac prinsoare, a ridicat o mînă ca să prevină o eventuală dezmințire, fac prinsoare că ați fost la femei.

Nu ne făcusem niciodată confidențe în această privință. O pudoare feroce, o violentă, irațională nevoie de libertate și de independență mă împinseseră întotdeauna să blochez de la bun început timidele sale tentative de a aborda aceste subiecte. Dar nu în noaptea aceea. Îl priveam, atît de alb, atît de fragil, atît de bătrîn, și simțeam, aproape fizic, cum vechiul nod de ură infantilă care ne despărțise întotdeauna dispare ca prin farmec, lipsit de orice rațiune și sens.

— Exact, am recunoscut. Ai ghicit.

— Bănuiesc că ați fost la o casă de toleranță.

— Da.

— Foarte bine, a aprobat. La vîrsta voastră, casa de toleranță este soluția cea mai acceptabilă din toate punc-

---

[1] Pe unde ați hoinărit amîndoi ? (dialect ferrarez).

tele de vedere, inclusiv cel al sănătății. Dar ia spune-mi : cum te descurci cu banii ? Ți-ajung banii pe care ți-i dă mama sîmbăta ? Dacă nu-ți ajung, cere-mi mie ; în limita posibilului, o să încerc să te ajut și eu.

— Mulțumesc.

— Unde ați fost ? La Maria Ludargnani ? Pe vremea mea, ea era baza.

— Nu, undeva pe strada delle Volte.

— Un singur lucru îți recomand, a continuat, adoptînd deodată limbajul profesional pe care-l folosise numai în tinerețe, cînd exercitase profesiunea de medic pentru că după moartea bunicului se dedicase exclusiv administrării moșiei de la Masi Torello și a celor două case de raport din strada Vignatagliata, îți recomand un singur lucru, să nu neglijezi *niciodată* măsurile profilactice necesare. Știu, e o plictiseală de care îți vine să te lipsești. Dar ajunge o nimica toată ca să te alegi cu o boală. Și mai ales dacă dimineața, cînd te trezești, ți se întîmplă să observi că e ceva în neregulă, vino *imediat* în baie și arată-mi, da ? Dacă va fi nevoie, am să-ți spun eu ce să faci.

— Am înțeles. Fii liniștit.

Simțeam cum caută cel mai adevărat mod de a mă întreba altceva. Acum că eram licențiat — bănuiam că era gata să mă întrebe — aveam cumva vreo idee, vreun proiect de viitor ? În loc de asta, a trecut la politică. Înainte de a mă întoarce, a spus, între unu și două, reușise să prindă diferite posturi de radio străine : Minteceneri, Paris, Londra și Beromünster. Or, pe baza ultimelor știri, se convinsese că situația internațională se înrăutățește rapid. Da, din nefericire : era vorba de o adevărată *afar negro* [1]. Se părea că misiunile diplomatice anglo-franceze de la Moscova erau pe punctul de a pleca (fără a fi realizat nici cît negru sub unghie, se înțelege !). Aveau să plece într-adevăr de la Moscova astfel ? Era de temut. Iar după asta nu ne mai rămînea decît să ne lăsăm toți în voia Domnului.

În momentul acesta, din camera vecină s-a auzit o tînguire. Se trezise mama.

— Ce-ai spus, Ghigo ? a întrebat. A murit Hitler ? !

— Unde nu se întîmplă asta ! a suspinat tata. Dormi, îngerul meu, dormi, nu te agita.

— Cît este ora ?

— Aproape trei.

---

[1] Poveste murdară (jargon iudeo-ferrarez).

— Trimite-l la culcare pe băiat !

Mama a mai rostit cîteva cuvinte ininteligibile, apoi a tăcut.

Tata m-a privit lung în ochi. Pe urmă, cu voce joasă, mai mult şoptind :

— Scuză-mă dacă-mi permit să-ţi vorbesc de asemenea lucruri, a spus, dar înţelegi... şi eu şi mama ne-am dat seama încît de anul trecut că te-ai îndrăgostit de... de Micòl Finzi-Contini. E adevărat, nu ?

— Da.

— Şi cum merg lucrurile între voi ? Tot rău ?

— Mai rău de atît nici nu s-ar putea, am murmurat, simţind dintr-o dată, extrem de limpede, că spuneam adevărul adevărat, că, efectiv, lucrurile n-ar fi putut merge mai rău de atît, şi că niciodată, în ciuda părerii contrare a lui Malnate, nu aş fi reuşit să mai urc peretele prăpastiei în fundul căreia bîjbîiam zadarnic de luni întregi.

Tata a scos un suspin.

— Ştiu, sînt lucruri tare neplăcute... Dar, pînă la urmă, e mai bine aşa.

Stam cu capul plecat, fără să spun nimic.

— Aşa e, a continuat el, ridicînd puţin glasul. Ce-ai fi vrut să faci ? Să te logodeşti ?

În seara aceea, la ea în cameră, Micòl îmi pusese aceeaşi întrebare. Spusese : „Ce-ai fi vrut ? Nu cumva *să ne logodim ?*“ Eu nu suflasem. Nu avusesem nimic de răspuns. Ca şi acum — reflectam, cînd nici tatei nu aveam nimic să-i răspund.

— De ce nu ? am spus, totuşi, şi l-am privit.

A dat din cap.

— Crezi că nu te înţeleg ? a spus. Şi mie îmi place fata. Mi-a plăcut dintotdeauna, încă de cînd era mică... cînd cobora jos, în Templu, ca să primească binecuvîntarea de la tatăl său. Graţioasă, frumoasă (poate chiar prea frumoasă !), inteligentă, plină de spirit... Dar o lo-god-nă ? a scandat, făcînd ochii mari. Logodna, dragul meu, înseamnă căsătorie. Şi cu asemenea timpuri, fără o profesiune sigură, spune şi tu dacă... Îmi închipui că nu te-ai bizuit pe ajutorul meu ca să-ţi susţii familia (şi, de altfel nici n-aş fi putut să ţi-l dau, în măsura necesară) şi cu atît mai puţin pe al său... al ei. Nu mă îndoiesc că fata are o dotă magnifică, a adăugat, altfel nici nu s-ar putea. Dar nu cred că tu...

— Las-o încolo de dotă, am spus. Ce-ar fi contat dota, dacă ne-am fi iubit ?

— Ai dreptate, a consimţit tata. Ai perfectă dreptate. Nici eu, cînd m-am logodit cu mama, în '11, nu mă îngrijeam de asemenea lucruri. Numai că atunci erau alte timpuri. Se putea privi spre viitor cu o anumită seninătate. Şi chiar dacă viitorul nu s-a arătat aşa de vesel şi de uşor cum ni-l închipuiam noi (cum ştii, ne-am căsătorit în '15, cînd începuse războiul, şi imediat după aceea am cerut să plec voluntar), era altfel societatea, atunci, o societate care oferea nişte garanţii... Şi, în plus, eu studiasem medicina, pe cînd tu...

— Pe cînd eu ?

— Da, tu, în loc de medicină, ai preferat Literele şi ştii că atunci cînd a venit momentul să hotărăşti, nu m-am opus sub nici o formă. Asta era pasiunea ta, şi amîndoi ne-am făcut datoria : tu, alegîndu-ţi drumul pe care simţeai că trebuie să-l alegi, şi eu neîmpiedicîndu-te. Dar acum ? Chiar dacă ai fi aspirat, ca profesor, la cariera universitară...

Am făcut semn că nu.

— Cu atît mai rău, a reluat, cu atît mai rău ! E adevărat că şi acum nimic nu te poate împiedica să studiezi pe contul tău... să te cultivi în continuare ca să poţi ataca într-o zi, dacă va fi posibil, cariera mult mai dificilă şi nesigură de scriitor, de scriitor militant, gen Edoardo Scarfoglio, Vincenzo Morello, Ugo Ojetti... sau, de ce nu ? de romancier, de... a surîs... de poet... Dar tocmai de aceea, cum ai fi putut la vîrsta ta, ai de abia douăzeci şi trei de ani, şi încă n-ai făcut nimic din tot ce trebuie să faci, cum te-ai fi putut gîndi să-ţi iei o soţie, să-ţi întemeiezi o familie ?

Vorbea despre viitorul meu de literat, îmi spuneam, ca despre un vis frumos şi fascinant, dar intraductibil în ceva real, concret. Vorbea ca şi cum şi eu şi el am fi fost morţi, şi acum, dintr-un punct oarecare, în afara spaţiului şi a timpului, discutam împreună despre viaţă, despre tot ceea ce ar fi putut fi şi n-a fost viaţa noastră.

— Dar lăsînd la o parte asta, continua tata, şi lăsînd la o parte o grămadă întreagă de consideraţii, îmi dai voie să-ţi spun sincer... să-ţi dau un sfat prietenesc ?

— Spune.

— Îmi dau seama că atunci cînd un om, mai ales la vîrsta ta, își pierde capul după o fată, nu face atîtea calcule... Îmi dau seama că ai un caracter mai deosebit... și să nu crezi că acum doi ani, cînd nefericitul doctor Fadigati...

De la moartea lui, Fadigati nu mai fusese pomenit la noi în casă. Ce legătură avea acum Fadigati ? L-am privit întrebător.

— Da, da, lasă-mă să spun ! a făcut el. Temperamentul tău (am impresia că l-ai moștenit de la bunica Fanny), temperamentul tău... Ești prea sensibil și din pricina asta nu te mulțumești niciodată... mereu cauți...

N-a isprăvit. Arăta cu mîna niște lumi ideale, populate de himere.

— Și apoi, iartă-mă, a reluat, dar și ca familie, Finzi-Contini nu erau potriviți... Nu erau pentru noi... Dacă te-ai fi căsătorit cu o fată ca ea, într-o bună zi te-ai fi simțit prost. Da, da, a insistat temîndu-se, poate, de un gest sau de un cuvînt de protest din partea mea, știi ce părere am avut întotdeauna în această privință. Sînt altfel de oameni... nici măcar nu par *judim*... Eh, știu, Micòl îți plăcea atît poate tocmai pentru asta... pentru că ne era superioară... social. Dar ascultă-mă pe mine, e mai bine că s-a terminat așa. Este un proverb care spune : ia-ți nevasta și boii de prin părțile tale. Or, ea, în ciuda aparențelor, nu era de prin părțile tale. Nu era deloc.

Plecasem iar capul și îmi fixam mîinile puse pe genunchi.

— O să-ți treacă, continua el, o să-ți treacă. Și mult mai repede decît crezi. Sigur că-mi pare rău ; îmi închipui ce simți în clipa asta. Dar știi că te și invidiez puțin ? În viață, dacă cineva vrea să înțeleagă, să înțeleagă într-adevăr cum stau lucrurile pe lumea asta, *trebuie* să moară măcar o dată. Și atunci, dacă așa e legea, mai bine să moară tînăr, cînd mai are încă timp înainte ca să se ridice și să învie... E rău, tare rău să înțelegi la bătrînețe. Ce să mai faci ? Nu mai e timp ca s-o iei de la zero, și generația noastră a comis atîtea, atîtea greșeli ! Dar tu, cu voia lui Dumnezeu, ești tînăr ! Poate cîteva luni, ai să vezi, nici măcar n-o să-ți vină să crezi că ai trecut prin toate acestea. Ba s-ar putea chiar să fii mulțumit. Ai să te simți mai bogat, știu eu cum... mai matur...

— Să sperăm, am murmurat.

— Sînt fericit că am putut să mă descarc şi că mi-am luat în sfîrşit piatra de pe suflet. Şi acum, o ultimă recomandare. Îmi dai voie ?

Am aprobat din cap.

— Nu te mai duce la ei acasă. Începe din nou să studiezi, ocupă-te de ceva, dă, eventual, lecţii particulare, cred că se caută mult... şi nu te mai duce. E mai bărbăteşte aşa.

Avea dreptate. Printre altele, era mai bărbăteşte aşa.

— Am să încerc, am spus, ridicînd privirea. Am să fac totul ca să reuşesc.

— Aşa e bine !

S-a uitat la ceas.

— Şi acum, du-te să te culci, a adăugat, că ai nevoie. Să văd şi eu dacă pot închide puţin ochii.

M-am ridicat, m-am aplecat asupra lui ca să-l sărut, dar sărutarea noastră s-a transformat într-o îmbrăţişare lungă, tăcută, plină de duioşie.

X

Aşa am renunţat la Micòl.

În seara următoare, respectînd promisiunea făcută tatii, m-am abţinut să mă duc la Malnate ; în ziua următoare, era vineri, nu m-am prezentat la casa Finzi-Contini. A trecut astfel o săptămînă, prima în care nu am văzut pe nimeni, nici pe Malnate nici pe ceilalţi. Din fericire, n-am fost căutat în timpul acesta, ceea ce incontestabil că m-a ajutat. Altfel, poate că n-aş fi rezistat, m-aş fi lăsat din nou prins.

Totuşi, la vreo zece zile de la ultima noastră întîlnire, pe la 25 ale lunii, Malnate mi-a telefonat. Nu se mai întîmplase niciodată înainte, şi cum nu răspunsesem eu la telefon, am fost tentat să le spun să-i comunice că nu sînt acasă. Dar m-am căit îndată. Mă simţeam acum destul de puternic, dacă nu să-l revăd, cel puţin să-i vorbesc.

— Ce mai faci ? a început. M-ai cam lăsat în părăsire.

— Am fost plecat.

— Unde ? La Roma ? La Florenţa ? a întrebat, nu fără un pic de ironie.

— De data asta ceva mai departe, am răspuns, regretînd patetismul exagerat al frazei.

— *Bon.* Nu vreau să insist. Ne vedem ? I-am spus că în seara aceea nu pot, dar că am să trec aproape sigur mîine pe la el, la ora obişnuită. Oricum, să nu mă aştepte — am adăugat — dacă vede că întîrzii. În acest caz, aveam să ne întîlnim direct la *Giovanni.* Nu cina la *Giovanni ?*

— Probabil, a confirmat sec. Apoi : Ai auzit ştirile ?

— Da, le-am auzit.

— Ce porcărie ! Vino, te rog, o să vorbim despre toate.

— Atunci, la revedere, am spus cu glas dulce.

— La revedere.

Şi a închis.

În seara următoare, cum am isprăvit masa, m-am dus cu bicicleta pînă la vreo sută de metri de restaurant. Voiam numai să controlez dacă Malnate era acolo sau nu : şi, după ce am verificat că era (şedea ca de obicei la o masă afară, şi avea pe el nelipsita sahariană de culoare crem), în loc să merg la el, m-am întors şi m-am postat în vîrful unuia din cele trei poduri mobile ale Castelului, respectiv pe acela din faţa lui *Giovanni.* Calculasem că în felul acesta îl puteam observa mult mai bine, fără pericolul de a fi zărit. Şi aşa a fost. Cu pieptul sprijinit de muchia de piatră a parapetului, l-am observat îndelung, în timp ce mînca. Mă uitam la el, la ceilalţi consumatori înşiraţi de-a lungul zidului, la mişcarea grăbită, printre mese, a chelnerilor în haine albe, şi cum stam suspendat în beznă, deasupra apei sticloase a şanţului, mi se părea aproape că sînt la teatru, spectator clandestin al unei reprezentaţii plăcute şi fără sens. Malnate era acum la fructe. Ciugulea fără chef bob cu bob dintr-un ciorchine mare de strugure, şi din cînd în cînd, aşteptîndu-se, desigur, să mă vadă sosind, întorcea cu vioiciune capul spre dreapta şi spre stînga. În timpul mişcării, lentilele groase ale ochelarilor lui („ochelăroi", cum le spunea Micòl) licăreau vii, nervoase... Cînd a terminat strugurele, a făcut semn unui chelner şi au discutat cîteva clipe. Credeam că ceruse nota şi mă pregăteam să plec, cînd l-am văzut pe chelner întorcîndu-se cu o ceşcuţă de cafea. A băut-o dintr-o sorbitură. Pe urmă, dintr-unul din buzunarele de la piept ale saharienei a scos ceva foarte mic — un carneţel pe care a început să scrie ceva cu creionul. Ce naiba scria ? — am zîmbit — făcea şi el poezii ? Şi l-am lăsat aşa, ocupat să scrie mărunt în carneţel, şi, la intervale mari, ridicînd capul pentru a privi iarăşi la dreapta şi la

stînga, ori sus, la cerul înstelat, în căutare parcă de idei și inspirație.

Cîteva seri după aceea am continuat să hoinăresc la întîmplare pe străzile orașului, observînd totul, atras imparțial de tot ce vedeam : de titlurile mari ale ziarelor care tapițau chioșcurile din centru, cu titluri de o șchioapă subliniate cu cerneală roșie ; de fotografiile filmelor și spectacolelor de varietăți dinaintea lor, expuse de o parte și de alta a intrărilor în cinematografe ; de conciliabulele bețivilor opriți în mijlocul străzilor din orașul vechi ; de plăcuțele cu numerele automobilelor aliniate în piața Domului ; și de diversele tipuri de oameni care ieșeau din bordele, ori se iveau pe rînd din negura arborescentă de pe Montagnone și veneau să consume înghețată, bere sau sifon la tejgheaua de zinc a unui chioșc de răcoritoare, apărut recent în fundul străzii Scandiana. Într-o seară, pe la unsprezece, m-am trezit prin părțile pieții Travaglio, spionînd interiorul în semiobscuritate al faimoasei cafenele *Scianghai*, frecventată aproape numai de femei de stradă și de muncitori dintr-un cartier vecin, Borgo San Luca ; îndată după aceea, asistam sus pe bastionul ce domina locul, la o anemică întrecere de tir între doi derbedei sub privirea dură a fetei toscane, mare admiratoare a lui Malnate. Stam de o parte, fără să spun nimic, fără să descalec cel puțin de pe bicicletă ; astfel încît la un moment dat, toscana m-a apostrofat direct.

— Hei, tinere, a strigat, de ce nu te apropii să tragi cîteva focuri și dumneata ? Curaj, haide, nu-ți fie teamă. Arată-le ce știi prăpădiților ăstora !

— Nu, mulțumesc, am răspuns politicos.

— Nu, mulțumesc, a repetat ea. Ce tineret ! Ce-ai făcut cu prietenul dumitale ? Acela, da, bărbat ! Hai, spune, unde l-ai îngropat ?

Nu am răspuns și ea a izbucnit în rîs.

— Sărăcuțul ! m-a compătimit. Du-te iute acasă, iute, iute, că altfel te bate tăticul cu cureaua. Du-te să faci nani !

În seara următoare, pe la miezul nopții, fără să știu de ce sau ce anume căutam, mă aflam în cealaltă parte a orașului, și pedalam pe poteca netedă și ușor sinuoasă care alerga pe buza interioară a lui Mura degli Angeli. Era o splendidă lună plină ; atît de limpede și de luminoasă, pe un cer absolut senin, încît farul devenea inutil.

Pedalam încet. Descopeream, întinşi pe iarbă, la rădăcina arborilor, noi şi noi îndrăgostiţi. Număram maşinal perechile. Cîte unii se agitau înlănţuiţi, pe jumătate goi, unul deasupra celuilalt ; alţii se despărţiseră şi stăteau întinşi, mînă în mînă ; alţii, îmbrăţişaţi, dar imobili, păreau că dorm. Am numărat aşa peste treizeci de perechi. Şi cu toate că, uneori, treceam atît de aproape de ei încît eram gata să-i ating cu roata bicicletei, nici unul, niciodată, n-a părut să remarce prezenţa mea tăcută. Mă simţeam, şi eram, un fel de stranie fantasmă călătoare ; plină deopotrivă de viaţă şi de moarte ; de pasiune şi de milă detaşată.

Cînd am ajuns la înălţimea lui Barchetto del Duca, m-am oprit. Am coborît de pe bicicletă, am sprijinit-o de trunchiul unui pom, şi cîteva minute am rămas aşa, privind întinderea nemişcată şi argintie a parcului. N-aş putea spune că mă gîndeam la ceva precis ci la multe lucruri, unul după altul, fără să zăbovesc asupra nici unuia în mod deosebit. Priveam, ascultam gălăgia firavă şi imensă a greierilor şi a broaştelor, şi eram mirat eu însumi de surîsul uşor încurcat care îmi mişca buzele. „Aşadar, iată-ne", am murmurat. Nu ştiam ce să fac, ce anume venisem să fac. Eram pătruns de senzaţia vagă a inutilităţii oricărei comemorări.

Am început să merg pe marginea povîrnişului acoperit cu iarbă, cu ochii la *magna domus*. Jos era totul stins, şi deşi ferestrele camerei lui Micòl dădeau spre miazăzi, deci nu le puteam vedea, eram sigur, cine ştie de ce, că nici de la ele nu răzbătea nici un fir de lumină. Ajuns, în sfîrşit, să domin din înalt exact punctul din zidul înconjurător „sacru", cum spunea Micòl, *„au vert paradis des amours enfantines"*, m-a fulgerat, deodată, o idee. Dacă aş sări zidul şi aş intra pe furiş în parc ? În acea îndepărtată după-amiază de iunie, în copilărie, nu îndrăznisem s-o fac, îmi fusese teamă. Dar acum ? De ce anume mi-ar mai putea fi teamă, acum ?

Am aruncat o privire rapidă în jur, şi peste o clipă mă aflam la poalele zidului, regăsind brusc, în umbra înăbuşitoare, mirosul de urzici şi de murdărie de acum zece ani. Dar peretele zidului era altfel. Poate tocmai pentru că îmbătrînise cu zece ani (între timp îmbătrînisem şi eu cu zece ani, şi crescusem ca forţă şi statură) nu mi s-a mai părut nici atît de abrupt nici atît de înalt cum mi-l aminteam. După o primă încercare neizbutită, am aprins un

chibrit. Iată toate punctele de sprijin necesare, iată şi cuiul mare, ruginit, ieşind încă din zid. La a doua încercare l-am atins ; şi, apucîndu-mă de el, mi-a fost, apoi, foarte uşor să mă ridic în mîini pînă în vîrf.

Cum m-am aşezat sus, cu picioarele spînzurîndu-mi de cealaltă parte, primul lucru pe care l-am notat a fost o scară mobilă sprijinită de zid. Împrejurarea nu m-a surprins, ci, mai degrabă, m-a amuzat. „Ca să vezi, am constatat, pînă şi scara". Înainte de a începe coborîrea, m-am întors un moment spre Mura degli Angeli. Bicicleta era la locul ei : rezemată de trunchiul teiului, aşa cum o lăsasem. Era o bicicletă veche, cu un lanţ care foarte greu ar mai fi putut ispiti pe cineva.

În curînd, cu ajutorul scării, am ajuns jos şi, lăsînd poteca paralelă cu baza zidului, am tăiat-o peste pajiştea presărată ici, colo, cu pomi fructiferi, contînd să ajung, astfel, rapid la aleea principală, într-un punct aproximativ echidistant de casa ţărănească a lui Perotti şi de podul din bîrne înălţat peste Panfilio. Călcam pe iarbă fără să fac zgomot şi eram în continuare gol de gînduri ; eram cuprins, uneori, de cîte un început de scrupul, dar înlăturam de fiecare dată, încă de la apariţie, cu o ridicătură din umeri orice nelinişte sau îngrijorare. Cît de frumos era, noaptea, Barchetto del Duca, îmi spuneam, cît de dulce îl lumina luna ! Nu căutam nimic printre umbrele acelea lăptoase, în marea aceea lăptoasă, argintie. Chiar dacă aş fi fost surprins învîrtindu-mă pe acolo, nimeni nu ar fi putut să-mi facă o vină prea mare. La urma urmelor, dacă te gîndeai bine, aveam şi eu un oarecare drept...

Am ieşit la alee, am trecut podul de peste Panfilio, şi apoi, luînd-o la stînga, am dat curînd în poiana cu terenul de tenis. Era exact. Profesorul Ermanno îşi ţinuse promisiunea. Strînsă complet, plasa metalică din jurul terenului zăcea într-o confuză grămadă luminiscentă alături, în partea opusă celei unde erau aliniate de obicei scaunele de paie şi şezlongurile pentru spectatori. Mai mult : începuseră lucrările pentru mărirea terenului, fiindcă pe toate cele patru laturi era desţelenită cîte o fîşie de pămînt lată de cel puţin trei metri pe liniile laterale şi de cinci în spatele celor de fund. Alberto era bolnav, grav bolnav. Trebuia să i se ascundă într-un fel oarecare, fie şi în felul *acela*, gravitatea bolii. „Excelent !" am aprobat. Şi am trecut mai departe.

Am ieşit la loc deschis, cu intenţia de a ocoli poiana, şi nu m-am mirat, eram foarte departe de terenul de tenis, cînd am văzut înaintînd deodată, dinspre *Hütte*, tropăind mărunt, silueta masivă, familiară a lui Jor. L-am aşteptat pe loc şi, cînd a fost la circa zece metri distanţă, cîinele s-a oprit. „Jor", am strigat înăbuşit. „Jor." Jor m-a recunoscut. A dat din coadă scurt, paşnic, cu bucurie, întorcîndu-se apoi încet pe propriile urme.

Din cînd în cînd se oprea, de parcă ar fi vrut să se asigure că-l urmez. Dar eu nu-l urmam sau, mai bine zis, deşi mă apropiam treptat de *Hütte*, nu mă îndepărtam de marginea poienii. Mergeam aproape la douăzeci de metri de alinierea curbă a marilor arbori întunecaţi din acea parte a parcului, cu faţa întoarsă mereu spre stînga. Aveam acum luna în spate. Poiana, terenul de tenis, contrafortul orb al *magnei domus*, şi mai departe, în fund, ridicîndu-se deasupra vîrfurilor înfrunzite ale merilor, smochinilor, prunilor, perilor, povîrnişul fortificaţiei numită Mura degli Angeli ; totul îmi apărea net, limpede, în relief, într-o lumină mai bună decît lumina zilei.

Înaintînd astfel, mi-am dat seama, la un moment dat, că mă aflam la cîţiva paşi de *Hütte ;* dar nu în faţă, în partea care da spre terenul de tenis, ci în spate, printre trunchiurile de brazi tineri şi zade de care era lipită. M-am oprit. Fixam forma neagră, profilîndu-se în contralumină a cabanei. Devenisem dintr-o dată nesigur, nu mai ştiam unde să merg, încotro să mă îndrept.

— Ce să fac ? îmi spuneam cu jumătate de voce, perplex. Ce să fac ?

Fixam întruna cabana şi mă gîndeam acum — fără ca inima să-şi înteţească bătăile la un asemenea gînd ; primindu-i cu indiferenţa cu care se lasă străbătută de lumină o apă moartă — mă gîndeam acum că sigur că da, poate, la Micòl, venea Giampi Malnate în fiecare noapte, după ce mă părăsea în pragul casei (de ce nu ? oare nu din cauza aceasta se rădea cu atîta grijă înainte de a ieşi cu mine la cină ?) ; ei bine, în acest caz, vestiarul de tenis putea fi pentru ei un excelent refugiu.

Sigur că da, continuam să raţionez calm, într-un fel de repede murmur interior. Evident. Cum de putusem să fiu atît de orb ? El bătea străzile cu mine aşteptînd să se facă tîrziu şi pe urmă, după ce, ca să spunem aşa, mă băga

în pat, pedala cît putea de iute spre ea, care îl aştepta, fireşte, în grădină. Evident. Acum înţelegeam adevărata cauză a gestului său din casa de toleranţă. Normal : cînd faci dragoste în fiecare noapte, sau aproape, vine repede clipa cînd începi să oftezi după mamă, după cerul Lombardiei etcaetera... Şi scara de lîngă zid ? Numai Micòl o putea pune în punctul *acela*.

Eram lucid, calm, senin. Ca într-o pasienţă, fiecare carte se potrivea la milimetru, toate tăieturile ieşeau perfect.

Micòl. Cu Giampi Malnate. Cu prietenul intim al fratelui bolnav. Pe ascuns de el şi de toţi ai casei, părinţi, rude şi servitori, întotdeauna noaptea. În *Hütte,* fireşte, dar cine ştie, în cîte o noapte poate şi sus, în dormitor, în dormitorul cu opaline. Dar era, oare, pe ascuns ? Sau ceilalţi se prefăceau ca de obicei că nu văd, lăsau lucrurile în voia lor, şi, chiar, pe undeva, le favorizau pentru că, în fond, e omenesc şi drept ca o fată de douăzeci şi trei de ani, dacă nu vrea sau nu se poate căsători, să aibă totuşi parte de tot ce porunceşte natura ? Cei din casă se prefăceau că nu văd nici boala lui Alberto. Era metoda lor.

Mi-am ascuţit auzul. Tăcere absolută.

Şi Jor ? Unde dispăruse Jor ?

Am făcut cîţiva paşi, în vîrful picioarelor, spre *Hütte.*

— Jor ! am strigat tare.

Dar iată ajungînd pînă la mine ca un răspuns, de foarte departe, prin aerul noptatec, un sunet firav, îndurerat şi parcă uman. L-am recunoscut imediat : era sunetul glasului drag şi bătrîn al orologiului din piaţă care bătea orele şi sferturile lor. Ce spunea ? Spunea că încă o dată întîrziasem tare mult, că era urît şi prostesc din partea mea să-i torturez în felul acesta tatăl, care precis că nici în noaptea aceea, neliniştit că nu mă întorsesem acasă, nu reuşea să adoarmă ; şi că venise vremea ca sufletul meu să-şi regăsească pacea cu adevărat. Şi pentru totdeauna.

— Ce roman frumos, am rînjit, clătinînd din cap ca în faţa unui copil incorijibil.

Şi întorcînd spatele cabanei, m-am îndepărtat printre arbori în direcţia opusă.

EPILOG

Povestea dintre mine și Micòl Finzi-Contini se termină aici. Și atunci e drept ca și această povestire să se termine, din moment ce tot ce-aș mai putea adăuga nu s-ar mai referi la ea, ci, eventual, numai la mine însumi.

Spuneam, la început, care a fost soarta ei și a familiei. Alberto a murit de limfon malign în '42, înaintea celorlalți, după o îndelungată agonie de care, în ciuda prăpastiei adînci deschise între cetățeni de legile rasiale, s-a interesat toată Ferrara. Se sufoca. Pentru a-l ajuta să respire era nevoie de oxigen, de tot mai mult oxigen. Și cum, în oraș, din cauza războiului, buteliile cu oxigen lipseau, în ultima perioadă familia a întreprins adevărate explorări în întreaga regiune, trimițînd oameni să le cumpere la orice preț la Bologna, Ravenna, Rimini, Parma, Piacenza...

Ceilalți au fost ridicați în septembrie '43 de soldații Republicii din Salò. După o scurtă ședere în închisoarea din strada Piangipane, în noiembrie au fost trimiși în lagărul de concentrare de la Fóssoli, lîngă Capri, și de aici în Germania. Cît despre mine, trebuie să spun că în cei patru ani care au trecut din vara anului '39 pînă în toamna lui '43, nu i-am văzut pe nici unul din ei. Nici măcar pe Micòl. La funeraliile lui Alberto, în spatele cristalelor bătrînei Dilambda, adaptată la gaz metan, care urma cortegiul la pas și, îndată ce dricul mortuar a intrat pe poarta din fundul străzii Montebello, s-a întors înapoi, mi s-a părut, o clipă, că zăresc blondul cenușiu al părului ei. Atît. Pînă și într-un oraș așa de mic ca Ferrara, cei ce vor, reușesc să dispară perfect ani și ani întregi, conviețuind cu ceilalți ca niște morți.

Cît despre Malnate, care fusese chemat la Milano încă din septembrie '39 (mă căutase inutil la telefon în septembrie ; îmi trimisese chiar o scrisoare...), nu l-am mai

revăzut nici pe el. Bietul Giampi ! Credea într-un onest viitor comunist de tip lombard care îi surîdea dincolo de negura războiului iminent ; un viitor îndepărtat, de acord, dar sigur, infailibil. Dar ce știa inima în fond ? Cînd mă gîndesc la el, plecat pe frontul rusesc în '41 cu C.S.I.R. [1] și dispărut acolo, am mereu viu în minte felul în care reacționa Micòl ori de cîte ori, între o partidă și alta, el începea iar cu „îndoctrinarea". Vorbea cu o voce joasă, calmă, monotonă, dar Micòl, spre deosebire de mine, nu îi da niciodată prea multă atenție. Îl lua permanent în rîs, îl înțepa, își bătea joc de el.

— Dar, la urma urmei, tu cu cine ții ? Cu fasciștii ?, îmi amintesc că a întrebat-o o dată, dînd cu violență din capul lui mare și transpirat. Nu înțelegea.

Ce-a fost, pînă la urmă, între ei ? Nimic ? Cine știe.

Cert este că, presimțindu-și parcă moartea apropiată, a ei și a întregii familii, Micòl repeta întruna, inclusiv lui Malnate, că ei puțin îi păsa de viitorul *lui* democratic, că viitorul, în sine, îi repugna, preferîndu-i de departe *„le vierge, le vivace et le bel aujourd'hui"* și, mai ales, trecutul, dulcele, dragul, piosul trecut.

Și cum acestea, știu foarte bine, nu erau decît cuvinte, veșnicele cuvinte înșelătoare și disperate pe care numai o sărutare adevărată ar fi putut-o împiedica să le rostească, fie ca ele și numai ele să pecetluiască acum puținul pe care și l-a amintit inima.

---

[1] Primul Corp Expediționar Italian în războiul antisovietic.

Cartea a IV-a

ÎN SPATELE UȘII

În românește de
RODICA LOCUSTEANU

I

Am fost de multe ori nefericit în viață, cînd eram copil, băiețandru, tînăr, sau matur ; de multe ori, dacă mă gîndesc bine, am atins ceea ce se numește culmea disperării. Puține perioade, însă, au fost atît de întunecate pentru mine ca aceea, dintre octombrie 1929 și iunie '30, cînd eram în prima clasă de liceu. N-au slujit la nimic anii care s-au scurs de atunci încolo ; n-au reușit să aline durerea care a rămas în mine ca o tainică rană sîngerînd în secret. O vindecare ? Sau o eliberare ? Nu știu dacă vor fi posibile vreodată.

Încă din primele zile mă simțeam străin, profund nemulțumit. Nu-mi plăcea sala de clasă unde fusesem repartizați, situată tocmai la capătul unui coridor întunecos, departe de cel familiar și vesel unde dădeau cele treisprezece uși ale claselor de gimnaziu împărțite în trei secțiuni inferioare și două superioare. Nu-mi plăceau noii profesori, distanți și ironici, care nu încurajau nici o apropiere, nici o considerație cu caracter personal (toți ne vorbeau cu dumneavoastră !), aceasta atunci cînd nu ne promiteau — ca profesorul titular de latină și greacă, Guzzo, sau doamna Krauss, de chimie și științele naturii — în viitorul apropiat, un regim de o severitate și duritate de carceră. Nu-mi plăceau noii colegi proveniți din clasa a cincea A, care fuseseră amestecați cu noi, cei de la B, și mi se păreau altfel, parcă mai inteligenți, mai frumoși, din familii, probabil, mai bune decît ale noastre : într-un cuvînt, mă simțeam iremediabil străin. Și tocmai de aceea nu reușeam nici să înțeleg, nici să aprob comportarea unora dintre „ai noștri" care, spre deosebire de mine, încercaseră imediat să se alieze cu „ei" și erau răsplătiți, după cum vedeam consternat, cu aceeași simpatie, acceptați cu aceeași ușurință. „Cum e posibil ? mă întrebam gelos și nemulțumit, cum e posibil ?" Fidelitatea mea,

crunt lovită încă din prima zi de școală, cînd îl zărisem de departe pe dragul nostru Meldolesi, profesorul de literatură din a cincea, disperînd în fruntea noii sale clase a patra pe coridorul gimnaziului (coridor acum interzis, unde n-aveam să mai punem piciorul), absurda mea fidelitate pretindea ca o invizibilă linie de demarcație să continue să-i despartă și la liceu pe supraviețuitorii celor două foste clase a cincea, astfel încît noi de la B să fim permanent protejați și apărați de orice trădare, de orice contaminare.

Dar altceva mă întrista cel mai mult : că Otello Forti, vechiul meu coleg de bancă din clasele elementare, nu izbutise să ia examenul de absolvire a clasei a cincea (și eu, ca și în anul trecut, trebuise să dau „corigența" la matematică în octombrie, însă el, deși amînat numai la engleză, în octombrie fusese respins definitiv). Nu numai că acum nu-l mai aveam alături, așezat, ca de obicei, la dreapta mea, dar nu mai puteam să mă întîlnesc cu el nici măcar afară, cînd ieșeam la prînz ca să coborîm împreună pe Giovecca, îndreptîndu-ne fiecare spre casa lui, nici după-amiaza la Montagnone ca să jucăm *foot ball*, și, mai ales, nici la el acasă, în casa lui mare, veselă și frumoasă, plină de frați, de surori, de veri și de verișoare, unde-mi petrecusem o bună parte din adolescență, fiindcă bietul Otello, nesuportînd durerea faptului că fusese trîntit pe nedrept, obținuse de la tatăl său permisiunea să meargă să repete clasa a cincea la Padova, într-un colegiu al călugărilor Barnabiți [1], cu statut de școală. Fără Otello : fără să mai pot simți lîngă mine prezența masivă, un pic greoaie, a trupului său mult mai vînjos și mai mare ca al meu ; fără să mai fiu stimulat și, uneori, iritat de rezerva lui aspră, ironică și totuși atît de afectuoasă pe care mi-o arătase întotdeauna, atît la el cît și la mine acasă, cînd ne făceam lecțiile : încă de la început resimțeam o durere continuă, acută, sentimentul de gol iremediabil al văduvilor. Ce conta că-mi scria de la Padova scrisori în care-și revărsa cu o elocvență ce mă uimea (nu-l socotisem niciodată foarte inteligent) întreaga afecțiune ? Ce conta că-i răspundeam și eu cu aceeași exaltare ? Eu eram acum la liceu, el rămăsese la gimnaziu ; eu la Ferrara, el la Pa-

---

[1] Ordin de călugări al cărui nume vine de la San Barnabo (Sfîntul Barnabo), biserică din Milano, unde a avut primul sediu.

dova : aceasta era realitatea insurmontabilă de care el, cu curajul și clarviziunea celor învinși, se dovedea mai conștient decît mine. Îi scriam : „O să ne revedem de Crăciun". Iar el îmi răspundea că da, poate c-o să ne revedem de Crăciun, adică peste două luni și jumătate (dar cu condiția să obțină suficient la toate materiile ; lucru deloc sigur !) însă, oricum, circa zece zile petrecute împreună nu puteau schimba situația. Avea aerul că-mi sugerează : „Uită-mă, hai odată ! Dacă nu ți-ai găsit încă nici un prieten, găsește-l !" Nu, scrisorile nu slujeau la nimic. Așa încît după vacanța de la începutul lui noiembrie, cu prilejul sărbătorii Toți Sfinții [1], a Zilei morților [2] și a aniversării Victoriei [3], de comun acord încetasem să ne mai scriem.

Aveam nevoie să mă descarc, să-mi manifest într-un fel nemulțumirea. De aceea, în prima zi de școală mă ferisem să iau parte la asaltul pentru ocuparea celor mai bune bănci, respectiv cele mai apropiate de catedră, asupra cărora năvăliseră, ca la orice început de an școlar, colegii mei. Îi lăsasem pe ceilalți s-o facă, pe „ai noștri" și pe „ai lor", observînd dezgustat scena, din pragul clasei, unde rămăsesem și ducîndu-mă, în sfîrșit, să mă așez tocmai în ultima bancă din rîndul rezervat fetelor, lîngă fereastra din colț. Era singura bancă rămasă goală : o bancă înaltă, nu prea potrivită pentru statura mea mijlocie, dar foarte potrivită pentru dorința mea de izolare. Cine știe cîți lungani repetenți și corigenți o fi găzduit înaintea mea ! îmi spuneam. Citeam ce scrijeliseră pe gudronul pupitrului înclinat bricegele predecesorilor mei (în general insulte la adresa corpului didactic și, în mod special, a directorului Turolla, poreclit Jumătatedelitru), și simțeam cum privirea pe care mi-o plimbam prin clasă, peste cele treizeci de cefe aranjate în ordine înaintea mea, mi se încarcă de amărăciune. Recenta corigență la matematică încă mă mai durea ; de abia așteptam să mă reabilitez, să fiu iarăși considerat printre cei mai buni și mai inteligenți. Și totuși, pentru prima oară înțelegeam punctul de vedere al leneșilor din ultimele bănci. Școala privită

---

[1] Sărbătoare catolică la 1 noiembrie.

[2] Sărbătoare catolică de comemorare a morților la 2 noiembrie.

[3] 4 noiembrie 1918.

ca o închisoare, directorul ca directorul ei, profesorii ca niște temniceri, colegii drept tovarăşi de temniţă : adică un sistem în care nu trebuia să te integrezi în calitate de colaborator zelos, ci pe care trebuia să-l denigrezi şi să-l sabotezi cu orice prilej. Ce bine pricepeam acum atmosfera de dispreţ anarhic pe care o simţeam dintotdeauna cu teamă, încă din clasele elementare, venind dinspre fundul clasei !

Priveam înaintea mea şi dezaprobam : pe toţi şi în totul. Fetele, luate în ansamblu, îmbrăcate în jalnicele lor şorţuri negre, nu valorau doi bani. Mici de statură, cele patru din primele două bănci, venite de la a cincea A, cu codiţele lor subţiri bălăbănindu-se pe spinările firave, păreau niște fetiţe de la grădiniţă. Cum se numeau ? Numele lor se terminau toate în *ini*, Bergamini, Bolognini, Santini, Scanavini, Zaccarini, sau aşa ceva, sunete care evocau niște familii mic-burgheze extrem de modeste : negustori de mărunţişuri, băcani, legători de cărţi, slujbași la Primărie, mijlocitori prin pieţe etc. Cele două din banca a treia, Cavicchi şi Gabrieli, prima foarte grasă, a doua slabă ca o scîndură, cu o faţă ştearsă şi buburoasă de fată bătrînă pe la treizeci de ani, reprezentau tot ce mai rămăsese din cele zece „fete" din a cincea B : fără îndoială cele mai urîte şi mai anoste tocilare, destinate să se facă farmaciste sau profesoare, şi care trebuiau considerate ca niște simple lucruri, niște obiecte oarecare. Ultimele trei, aşezate în banca a patra şi a cincea — Balboni şi Jovine, în a patra, Manoja singură în a cincea — veneau din afară : Balboni de la ţară (se vedea imediat după cum se îmbrăca, sărmana ; era uşor de ghicit că mama ei era o croitoreasă de ţară şi tot ea îi făcea rochiile...). Jovine de la Potenza, iar Manoja de la Viterbo : venite, probabil, împreună cu părinţii, slujbaşi la prefectură sau la căile ferate, transferaţi în Italia de Nord pentru cine ştie ce merite deosebite. Cîtă plictiseală, ce tristeţe ! Cum era posibil ca femeile, pentru a continua studiile, să trebuiască să fie, astfel, un fel de călugăriţe jalnice şi fără personalitate (nici măcar nu se spălau destul, nefericitele, dacă te luai după mirosul de stătut pe care-l emanau !) în timp ce niște frumuseţi ca Legnani sau Bertoni, de exemplu, cele două *vamp* din a cincea B, erau obligatoriu trîntite la examene ? Numai că lor puţin le păsa. Se pare că Legnani era pe punctul de a se mărita, cît despre Bertoni, cu

talia ei de viespe, bretonul negru și lucios și ochii malițioși ca ai Elsei Merlini, cine și-o putea închipui repetînd clasa a cincea ? Era genul în stare s-o șteargă la Roma să se facă artistă — cum o auzisem declarînd în repetate rînduri — nu să stea aici să mucegăiască între patru pereți de liceu !

Dar criticile mele îi vizau mai ales pe băieți și îndeosebi perechile care ocupau băncile de pe rîndul din mijloc, din fața catedrei. Acolo, în prima și în a doua bancă, a cincea A își amplasase trei elemente : Boldini, Grassi și Droghetti, în mijlocul cărora Florestano Donadio din B, care sta cu Draghetti în banca a doua, slab la învățătură, urît ca fizic, destul de prăpădit, avea aerul unui musafir tolerat. Fiu al unui ofițer de cavalerie, cu înfățișarea lui ireproșabilă și imbecilă, puteam să jur că avea să calce exact pe urmele tatălui. Droghetti era în mod cert o mediocritate. Dar cei din față, Boldini și Grassi, printre cei mai buni de la A, constituiau, luați împreună, o mare forță căreia Donadio, blond, mic și trandafiriu, cu veșnicul lui aer de păsărel speriat, li se închina ca tributar și vasal. În banca a treia încă o pereche nepotrivită : Giovannini de la B și Camurri de la A. Să ne înțelegem, Giovannini nu era mai puțin bun decît celălalt, dimpotrivă, în ciuda originii lui țărănești, bunul Walter izbutea chiar să vorbească bine italiana. Însă Camurri era un domn : urît, miop, fățarnic, dar domn. Familia lui (cine nu cunoștea familia Camurri de pe strada Carlo Mayr ?) era printre cele mai bogate din oraș. Posedau sute de hectare spre Codigoro, chiar în zona de unde provenea Walter, așa încît nu era deloc exclus ca tatăl și bunicul lui să fi fost în trecut, sau poate și-n prezent, în slujba familiei Camurri... Pe urmă, în banca a patra stătea, nu se știe exact de ce singur — poate fiindcă nimeni nu era demn ca să stea lîngă el — Cattolica, Carlo Cattolica, premiantul indiscutabil al celor de la A încă din prima clasă de gimnaziu (numai opt și nouă la toate materiile). Nu părea, dar prin intermediul lui Camurri și Droghetti, două spinări credincioase, îndoite înaintea lui, ar fi fost oricînd o joacă pentru Cattolica să intre în legătură cu nu mai puțin credincioșii Boldini și Grassi din banca întîi. Aceasta avea să se vadă, avea să se vadă perfect, cu prilejul lucrărilor de verificare în clasă la latină și greacă ! Soluțiile aveau să circule din banca a patra în prima și viceversa la fel

de uşor, ca şi cum *ei* ar fi avut la dispoziţie un telefon de campanie.

În spatele lui Cattolica, doi de-ai noştri : Mazzanti şi Malagù, două nulităţi sau pe aproape. Apoi, la dreapta mea, aplecaţi deasupra băncii cu scopul deliberat de a se eschiva, de a scăpa de privirea cercetătoare a profesorului de la catedră, Veronesi şi Danieli, primul de cel puţin douăzeci de ani, iar al doilea şi mai vîrstnic : tipi obişnuiţi să repete fiecare clasă, nişte trîntori bătrîni, incapabili pînă şi de sport, dar mari amatori de bordeluri. Şi chiar dacă locurile în şirul de bănci de lîngă uşă, în faţa tablei, păreau repartizate ceva mai bine (în banca a doua, Giorgio Selmi ajunsese lîngă Chieregatti, iar în a treia, Ballerini izbutise iar să se aşeze lîngă inseparabilul Giovanardi), cum m-aş fi putut resemna să fiu, în banca a patra, perechea lui Lattuga, abjectul, puturosul de Aldo Lattuga, care rareori găsise pe cineva, pe parcursul gimnaziului, dispus să stea lîngă el şi care, inclusiv anul acesta, ca şi Cattolica, dar din motive diametral opuse, rămăsese iar singur-singurel ? Nu, nu, mai bine singur în locul pe care mi-l alesesem, la capătul rîndului de fete. Bianchi, profesorul de italiană, îşi începuse lecţiile declamînd o canţonă de Dante, iar unul din versuri mă impresionase foarte mult, spunea : *„L'essilio che m'è dato a onor mi tegno"* [1] Putea să fie deviza mea, motto-ul meu.

Într-o zi priveam distrat pe geamurile ferestrei celei mari din stînga mea, curtea tristă, bîntuită de motani famelici, care despărţea clădirea liceului *Guarini*, o fostă mînăstire, de partea laterală a bisericii lui Iisus. Mă gîndeam că, în fond, ar fi fost frumos dacă Giorgio Selmi, de pildă, care-mi fusese întotdeauna foarte simpatic, ar fi avut iniţiativa, în prima zi de şcoală, să mă invite în tandem cu el. Selmi era orfan de tată şi de mamă. Locuia împreună cu fratele lui, Luigi, la un unchi dinspre tată, un burlac arţăgos în jur de şaizeci de ani, care de abia aştepta să se descotorosească de nepoţi, băgîndu-l pe unul la Academia Militară din Modena şi pe celălalt la cea navală dn Livorno. Ei bine, de ce oare Giorgio preferase să stea cu tocilarul urîcios de Chieregatti, în locul meu ? Apartamentul unchiului său din piaţa Sacrati — un birou

---

[1] *Exilul ce mi-e dat, îl ţin în cinste.*

de avocatură legal, avînd ca anexă și cîteva camere de locuit — evident că nu putea fi potrivit ca să-ți faci lecțiile în doi, dacă era adevărat că Giorgio învăța în dormitor, o cămăruță de trei metri pe patru. În schimb, la mine acasă am fi avut tot spațiul necesar. Camera mea de studiu era destul de mare ca să mă găzduiască pe mine, pe el, și pe oricare altul pe care am fi vrut să-l atragem în binomul nostru. În plus, mama, deosebit de mulțumită că acum îmi petreceam după-amiezele în casă și nu la familia Forti ca la gimnaziu, cine știe ce splendide gustări compuse din ceai, unt și marmeladă ne-ar fi oferit la ora cinci ! Era într-adevăr păcat că Giorgio Selmi nu se așezase cu mine. În mod sigur de vină erau invidia și gelozia. Casa mea era mult prea frumoasă și confortabilă față de a lui. Și, pe urmă, eu aveam o mamă, iar el nu, nu dispunea decît de un unchi bătrîn și cu toane. De data aceasta antisemitismul nu intra în socoteală.

— Pssst !

Un fluierat ușor, venind din dreapta, m-a făcut să tresar. Era Veronesi. Ascuns după spinarea lui Mazzanti, îmi făcea semn cu degetul arătător, slab și pătat îngrozitor cu nicotină, să privesc în față. Ce făceam ? avea aerul că-mi spune, amuzat și totodată îngrijorat. Unde naiba credeam că mă aflu, nebun și tîmpit ce eram ?

L-am ascultat. În liniștea absolută, întreruptă ici-colo de cîte o chicoteală, toată clasa sta cu fața întoarsă spre mine. Profesorul Guzzò, așezat la catedră, mă fixa rînjind.

— În sfîrșit ! a rostit el suav.

M-am sculat în picioare.

— Cum vă numiți ?

Mi-am bolborosit numele.

Guzzo era renumit pentru răutatea lui, o răutate vecină cu sadismul. În jur de cincizeci de ani, înalt, herculean, cu doi ochi mari de culoarea gușterului scînteind sub o frunte enormă ca a lui Wagner, și cu doi favoriți lungi, cenușii, ce-i coborau pînă la jumătatea obrajilor osoși, trecea la *Guarini* drept un fel de geniu *(Mors domuit corpora — Vicit mortem virtus* [1] epigraful pentru cei căzuți în războiul din '15—'18 care arăta așa de frumos pe corido-

[1] Moartea stăpînește trupurile — Virtutea învinge moartea (lat.).

rul de la intrare fusese dictat de el). Nu-şi luase carnetul de fascist. Şi toţi spuneau că de aceea, numai şi numai de aceea nu putuse obţine catedra universitară la care lucrările lui filologice, publicate în Germania, îl îndreptăţeau pe deplin să aspire.

— Cum ? a întrebat ducîndu-şi mîna după ureche şi aplecîndu-se înainte pînă cînd pieptul său larg s-a sprijinit de catalogul deschis. Mai tare, vă rog !

Era clar că se distra, se juca.

Mi-am repetat numele.

S-a îndreptat brusc, consultînd cu grijă catalogul.

— Bine, a conchis, trăgînd cu stiloul o linie misterioasă. Şi acum vorbiţi-mi puţin de dumneavoastră, a reluat, rezemîndu-se iar de spătarul scaunului.

— Despre mine ?

— Bineînţeles că despre dumneavoastră. Din care clasă a cincea făceaţi parte, din A sau din B ?

— Din B.

A strîmbat din buze.

— Ah, din B. Bine. Şi cum v-aţi înălţat pînă aici ? Dintr-un salt, în zbor (iertaţi-mi memoria cam slabă) sau în etapa *a doua ?*

— A trebuit să dau corigenţa la matematică în octombrie.

— Numai la matematică ?

Am încuviinţat.

— Sînteţi sigur că n-a trebuia să daţi *corigenţa* (expresie pe cît de urîtă pe atît de eficace...) şi la vreo altă materie ? De exemplu la latină sau greacă ?

Am dat din cap că nu.

— Sînteţi absolut sigur ? insista el cu o blîndeţe felină.

Am negat iar.

— Ei bine, fiţi atent, dragul meu, fiţi atent. N-aş vrea ca la vară, pe lîngă matematică, Domnia Voastră să fie obligată să mai dea corigenţa la latină şi greacă, fiindcă... *quod Deus avertat* [1]... trei materii... Mă înţelegeţi, nu-i aşa ?

---

[1] Zeul să te ferească de asta (lat.).

M-a întrebat apoi cum m-am descurcat la gimnaziu şi dacă a trebuit vreodată să repet anul. Însă nu mă privea, ca şi cum nu avea încredere în mine, solicitînd mărturia altcuiva.

— E foarte bun. Printre cei mai buni, a îndrăznit să spună cineva : poate Pavani din prima bancă din rîndul întîi.

— Ooo, bine, dintre cei mai buni ! a exclamat profesorul Guzzo. Dar dacă la gimnaziu făcea parte din infimul număr al celor aleşi, cum e posibilă o asemenea decădere? Cum de e posibilă ?

Nu ştiam ce să spun. Priveam fix banca : de parcă răspunsul cerut de Guzzo mi-ar fi putut veni de la vechea lemnărie negricioasă.

— Cum e posibil ? continua el implacabil. Şi din ce motiv aţi ales tocmai banca aceea ? Poate ca să fiţi aproape de minunatul Veronesi şi de nu mai puţin minunatul Danieli, cu scopul evident de a învăţa mai curînd de la ei *adevărata* ştiinţă ?

Toată clasa a izbucnit într-un hohot de rîs. Rîdeau pînă şi Veronesi şi Danieli, deşi cu ceva mai puţin entuziasm.

— Nu, categoric nu, credeţi-mă, a reînceput Guzzo potolind zarva cu gestul amplu al unui dirijor. Dumneavoastră trebuie în primul rînd să vă schimbaţi locul.

A privit, a studiat, a judecat.

— Acolo. În banca a patra. Lîngă domnul acela.

Arăta spre Cattolica.

— Dumneavoastră cum vă numiţi ?

Cattolica s-a sculat în picioare.

— Carlo Cattolica, a răspuns el simplu.

— A, buun... *celebrul* Cattolica... bun de tot. Proveniţi din a cincea A, nu-i aşa ?

— Da.

— Foarte bine. A şi B. Perfect.

Mi-am strîns cărţile, am ieşit pe culoarul lateral, am ajuns la noua mea bancă, salutat în trecere de un mic acces de tuse al lui Veronesi, şi primit la sosire cu un zîmbet de către premiantul de la A.

— Cattolica, mă bizui pe dumneavoastră, spunea între timp Guzzo. Vi-l dau în grijă. Aduceţi această oiţă rătăcită pe drumul drept.

II

Nu ştiu absolut deloc ce s-a întîmplat în aceşti treizeci de ani cu Carlo Cattolica.

E singurul dintre colegii de liceu despre care n-am aflat nimic : ce carieră a făcut, dacă s-a căsătorit sau nu, dacă trăieşte şi unde trăieşte. Pot să spun doar că în '33, după ce a luat examenul de bacalaureat cu note strălucite, a fost obligat să părăsească Ferrara şi să se mute la Torino unde tatăl lui, care era inginer (un omuleţ chel, cu ochi albaştri, înnebunit după operă şi filatelie şi aflat sub papucul unei neveste cu un cap mai înaltă decît el, profesoară de matematică) obţinuse pe neaşteptate o slujbă stabilă, cred că la o fabrică de vopsele. Cattolica fiul o fi devenit oare un mare chirurg, cum ne anunţa încă din primele luni ale lui '30, foarte sigur de el ca întotdeauna ? S-o fi căsătorit într-adevăr cu fata pe care se ducea cu bicicleta în fiecare seară s-o întîlnească la Bondeno şi cu care era logodit încă de atunci „în familie" (mi se pare că se numea Accolti, Graziella Accolti) ? Puţine generaţii au fost atît de tracasate ca a noastră. Războiul şi toate celelalte au trecut ca tăvălugul peste nenumărate voinţe şi vocaţii la fel de hotărîte ca şi a lui Carlo Cattolica. Şi totuşi ceva îmi spune că el e viu, că este chirurg aşa cum visa şi că, deşi a plecat din Ferrara încă din adolescenţă, pînă la urmă s-a căsătorit tot cu Graziella lui. O să ne revedem, oare, vreodată ? Cine ştie ? Îmi dau seama că se poate. Dar răbdare.

Din chipul lui Cattolica revăd profilul net, precis, minuţios gravat în dreapta mea, ca acela al unei medalii. Era înalt, foarte slab, cu doi ochi negri vii înfundaţi sub arcadele unor sprîncene uşor proeminente şi cu o frunte largă, fără a fi înaltă, palidă, calmă, frumoasă. E curios, dar şi cea mai veche imagine pe care o păstrez despre el este tot din profil. Frecventam amîndoi şcoala elementară *Alfonso da Varano*, de pe strada Bellaria, şi atunci tot în clase diferite ; într-o dimineaţă, în curtea şcolii, în timpul orei de activităţi recreative, fusesem izbit de felul său de a alerga. Fugea repede de-a lungul zidului înconjurător, mişcîndu-şi picioarele subţiri într-un pas amplu, regulat, de semifondist. Îl întrebasem pe Otello Forti cine era. „Cum, nu-l cunoşti ? E Cattolica !", răspunsese Otello holbîndu-se la mine. Observam că alerga altfel decît noi

toţi, pe care era de ajuns un nimic ca să ne distragă, să ne facă să schimbăm direcţia. Înainta privind liniştit în faţa lui : ca şi cum el era singurul dintre toţi care ştia cu precizie încotro să se îndrepte.

Acum stăteam alături, la cîţiva zeci de centimetri unul de celălalt, dar un fel de tainică linie de frontieră ne împiedica să discutăm cu libertatea şi familiaritatea unor prieteni. Ca să spun adevărul, la început eu făcusem cîteva tentative timide. Într-o zi de lucrare de verificare în clasă la greacă şi latină îl întrebasem, de pildă, dacă puteam să-mi pun, în mod excepţional, cele două volume groase ale dicţionarului Georges în sertarul din bancă rezervat lui, cărţilor şi caietelor lui. Însă recea mişcare de rotaţie, limitată doar la cîteva grade, pe care Cattolica i-o imprimase axei feţei consimţind, mă determinase imediat să nu mai insist în asemenea manevre. Şi, de altfel, ce voiam ? mă gîndeam. Nu-mi ajungeau semnificaţia socială, importanţa mondenă a uniunii noastre ? La gimnaziu el fusese în fiecare an cel mai bun de la A, din clasa întîi pînă în a cincea (ca să nu mai vorbim de elementară, unde învăţătorii îşi dădeau compunerile lui din mînă în mînă pe coridoare). Dar şi eu, deşi din cînd în cînd îmi acordam cîte o pauză, şi eu făcusem parte întotdeauna din micul grup din frunte. Şi atunci ? Fiind cum eram, portdrapelele a două echipe rivale *ab antiquo* [1], nu era mai bine să ne comportăm exact aşa, rămînînd fiecare la locul său ?

Obişnuiam să facem paradă de multă consideraţie reciprocă, de cea mai mare stimă şi cavalerism. De fiecare dată cînd ne întorceam în bancă după ce eram ascultaţi, schimbam cu dărnicie zîmbete reciproce de aprobare, strîngeri de mînă de felicitare, ba chiar ne arătam preocupaţi ca Mazzanti, din spatele nostru, care, conştient de situaţie şi mirosind posibilitatea unui eventual cîştig pentru el şi Malagù, pregătise imediat un catastif în care nota zilnic, grijuliu, notele, să nu greşească, să fie într-adevăr judecătorul imparţial, contabilul fidel şi exact al fiecărei reuşite, aşa cum declara că este. Dar în timpul lucrărilor în clasă, fragilele castele ale ipocriziei oportuniste se destrămau precum ceaţa la soare, brutal. În asemenea împrejurări nici un pasaj din greacă sau latină nu era atît de

[1] Din vremuri de demult (lat.).

dificil încît să ne convingă să ne unim eforturile spre a-l dezlega. Fiecare lucra singur, gelos pe rezultatele lui, de un egoism mizerabil, gata să dea versiunea incompletă sau greșită, numai să nu-i datoreze nimic celuilalt. După cum prevăzusem, Droghetti și Camurri acționau ca niște intermediari fideli între Cattolica și cele două avanposturi îndepărtate, Boldini și Grassi. Cînd eram presați de timp, cînd profesorul Guzzo, ridicîndu-și ochii de pe corecturile de tipar ale lucrării lui despre Suetonius, ne anunța cu un zîmbet crud că exact peste zece minute, nici unul în plus, avea să-l trimită pe „excelentul" Chieregatti să adune „perfectele dumneavoastră lucrări, domnilor", trebuia să vezi atunci cu ce desăvîrșită nerușinare începea să funcționeze rețeaua telefonică de la A ! Adio zîmbete și strîngeri de mînă, adio ipocrite manifestări de gentilețe și camaraderie. Jos masca. Și o dată căzută masca, ireproșabila față a lui Cattolica, răvășită de o nervozitate egoistă, îmi apărea în întreaga ei realitate ostilă, odioasă. În sfîrșit, în toată nuditatea ei.

Și totuși, deși îl detestam, îl admiram și îl invidiam.

Perfect la toate, la italiană ca și la latină, la greacă la fel ca la istorie și filozofie, la științele naturii ca și la matematică, fizică sau istoria artei, ba chiar și la gimnastică (eu eram scutit de religie, așa că nu asistam la lecțiile lui Don Fonseca ; dar nu mă îndoiam că și în fața „părintelui", Cattolica era impecabil), îi uram și totodată îi invidiam limpezimea minții, luciditatea creierului. Ce magmă confuză eram eu în comparație cu el ! Era adevărat : la temele de italiană poate că îl depășeam. Dar oricum, nu întotdeauna, fiindcă erau teme și teme, unele îmi plăceau, altele nu, și cînd un subiect nu mă atrăgea, nu era nimic de făcut, abia de reușeam să iau un șase. De asemenea, poate că străluceam mai mult eu la oral la latină și greacă (după ciocnirea inițială, Guzzo începuse să mă simpatizeze : cînd citeam din Homer sau Herodot — aproape întotdeauna apela la mine ca să-i dau, cum spunea el, „traducerea exactă"), dar la scris, mai ales la versiunile din italiană în latină, Cattolica îmi era net superior, își amintea cele mai mici și mai chițibușare reguli de morfologie și sintaxă și, practic, nu greșea niciodată. Avea o asemenea memorie, încît era în stare cînd era ascultat la istorie să spună dintr-un foc, fără greș, zeci și zeci de date, iar la științele naturii să recite în fața doamnei Krauss căzută în extaz,

clasificările nevertebratelor, cu o siguranţă şi o dezinvoltură de parcă le-ar fi citit din carte. Cum făcea, Dumnezeule ? mă întrebam. Ce se ascundea în capul său ? O maşină de calcul ? Mazzanti nu ezita : după asemenea demonstraţii de eficienţă mnemonică era veşnic gata să noteze în catastiful său nouă, sau chiar nouă plus. Şi interesant este că, de cele mai multe ori, eu eram cel ce insista, întorcîndu-mă rapid la bancă, să adauge „plusul".

Dar sentimentul meu de inferioritate nu izvora numai din confruntarea rezultatelor noastre şcolare, ci din totul.

În primul rînd înălţimea. El era înalt şi slab, arăta deja ca un tînăr şi se îmbrăca la fel : cu pantaloni lungi din postav de lînă gri, haine din stofă grea, gen „sacou", în buzunar un pachet de ţigări Macedonia de zece, la gît cu o cravată frumoasă ţesută din ibrişin ; în timp ce eu, scund şi îndesat, terorizat de veşnicii pantaloni stil zuav, largi, scurţi şi strînşi sub genunchi, preferaţi de mama, nu eram, în fond, decît un băieţandru oarecare. Pe urmă sportul. Cattolica nu practica nici unul, dispreţuia chiar şi fotbalul şi nu fiindcă n-ar fi putut să joace (într-o zi, în spaţiul din faţa bisericii Gesù, trăsese cîteva lovituri, demonstrînd un stil excelent), ci pentru că sportul nu-l interesa, îl considera o pierdere de vreme. În plus, ce facultate aveam să urmez eu la universitate ? Nu ştiam. O dată înclinam spre medicină, o dată spre drept, altă dată spre litere, în timp ce el nu numai că alesese deja medicina, dar optase chiar, între interne şi chirurgie, pentru ultima. Şi, pe deasupra, mai era şi domnişoara din Bondeno de care era îndrăgostit. În materie de iubire eu nu avusesem nici o experienţă concretă, cît de cît serioasă (se puteau numi, oare, experienţe cele de la mare cu fetele de pe plajă ? Cîteva plimbări mînă-n mînă, ochi în ochi, cîte un sărut furiş pe obraji şi nimic altceva...). El, în schimb, era deja logodit : în familie, cu inelul cuvenit pe deget. Ah, inelul acela ! Era un safir montat în aur alb, un inel valoros, de comandor, deosebit de antipatic. Şi cu toate acestea, ce mult aş fi dorit să am şi eu unul ! Cine ştie — îmi ziceam. Poate ca să devii bărbat, sau măcar să cîştigi acel minim de siguranţă în tine însuţi, indispensabil pentru a părea altfel, un asemenea inel era potrivit, putea să te ajute mult.

Cu cine-şi făcea Cattolica lecţiile după-amiaza ? La început nu înţelesesem. Părea atît de mult să-şi ajungă lui

însuşi, atît de inabordabil, încît înclinam să nu-i atribui nici un prieten adevărat, intim. Credeam că pînă şi relaţiile cu Boldini şi Grassi erau de pură necesitate şi că nici un coleg nu era primit la el acasă, pe strada Cittadella, nici măcar ei.

Însă mă înşelam.

Ca să spun adevărul, intuisem ceva încă de la început : din dimineaţa cînd coborîsem ultimul scările laboratorului de chimie şi ştiinţe naturale, regatul absolut al doamnei Krauss, şi ridicînd ochii, îi văzusem deodată în faţa mea pe cei trei — Cattolica, Boldini şi Grassi — stînd de vorbă pe un palier. Cum i-am zărit, am şi ghicit că se puneau de acord să se întîlnească după-masă la unul din ei. Într-adevăr, văzîndu-mă venind, schimbaseră imediat vorba. Şi culmea ! se apucaseră să discute despre *football*, ca şi cum eu nu ştiam că lui Cattolica puţin îi păsa de sport, nu vorbea despre el niciodată.

Voiam totuşi să văd, să ştiu precis. Astfel, în seara aceea, negăsindu-l pe tata la Clubul Comercianţilor (de cînd nu mai învăţam cu Otello mă obişnuisem să trec pe la club în fiecare seară, în jur de şapte), brusc mă hotărîsem. În loc să mă întorc direct acasă, fugisem să mă postez la colţul dintre bulevardul Cavour şi strada Cittadella.

Pînă la opt mai erau vreo douăzeci de minute. Bulevardul Cavour scînteia de lumini de la Castel pînă la bariera Vămii, în timp ce strada Cittadella părea scufundată într-un fel de ceaţă întunecoasă. Stînd nemişcat în colţ, priveam ţintă spre casa familiei Cattolica, la vreo două sute de metri depărtare. Era o vilişoară roşie, cu două etaje, izolată, construită recent : destul de graţioasă — îmi spuneam — însă şi cu ceva vulgar. De pildă, nu erau vulgare, echivoce, perdelele roz ce împodobeau ferestrele luminate de la etajul doi ? Cîteva bordeluri de pe strada Colomba, unde-şi petreceau Danieli şi Veronesi o bună parte din după-amieze, lăsau să se întrezărească aceleaşi perdele în spatele draperiilor trase.

A trecut un sfert de oră. Deja mă pregăteam să plec (mă cuprinsese bănuiala că întrunirea se ţinea în altă parte : ori în casa lui Grassi, din piaţa Ariostea, ori în cea a lui Boldini, din strada Ripagrande), cînd uşa de la parter s-a deschis şi cei trei au ieşit unul după altul, inclusiv Cattolica.

Toţi trei pe biciclete, au urcat încet pe strada Cittadella pînă la bulevardul Cavour : suficient de lent ca să-mi permită să mă îndepărtez de răscruce. Ajuns aici, trioul s-a despărţit : Boldini şi Grassi au luat-o la stînga, îndreptîndu-se spre centru, iar Cattolica la dreapta, spre bariera Vămii.

Unde se ducea Cattolica ?

L-am urmărit de departe cîtva timp, cu privirea aţintită asupra luminiţei din spatele strălucitoarei lui biciclete Maino gri. Bineînţeles că se ducea la iubita lui de la Bondeno. Dar gîndul că el, după o zi intensă de studiu (dimineaţa la şcoală, înconjurat de stima generală, dupămasa acasă încurajat de omagiul şi afecţiunea celor mai dragi prieteni), putea să-şi acorde şi premiul sărutului de seară dat logodnicei, mi s-a părut deodată insuportabil.

III

Otello Forti, deşi obţinuse la încheierea primului trimestru note foarte bune, n-a vrut să petreacă mai mult de trei zile în familie : Ajunul Crăciunului, Crăciunul şi Sfîntul Ştefan. De abia îl văzusem : cu cîteva ore înainte de a pleca la Padova, cînd era deja preocupat de ideea plecării.

Mă dusesem să-l caut acasă, pe strada Montebello, numărul 24.

Mă condusese imediat să admir macheta mare, strălucitoare, reprezentînd naşterea lui Cristos, aşezată ca de obicei în salonul de la parter, dar la a cărei aranjare, în anul acela, pentru prima dată după zece ani, nici unul din fraţii lui nu-şi amintise să mă invite să-i ajut. Apoi urcasem în camera sa. Dar nici acolo, la ultimul etaj, în cămăruţa pe care o socotisem un pic şi a mea, nici acolo nu reuşisem să-i fiu util cu ceva. Cum intrasem, Otello, cu o amabilitate bizară, mă făcuse să iau loc în fotoliul de lîngă fereastră. Apoi se apucase să-şi umple valiza. Şi cînd mă ridicasem din fotoliu ca să-l ajut, insistase să mă aşez la loc. Mi-a spus că prefera să facă totul singur, fiindcă singur avea să termine treaba mult mai repede.

Cedînd insistenţelor lui, îl ascultasem. Mă întorsesem în fotoliu şi mă uitam la el. Trebăluia împrejurul valizei cu o încetineală care mi se părea studiată, fără să-şi ri-

dice privirile. Mi-l aminteam mai blond, mai gras, mai trandafiriu, şi poate că, lăsînd la o parte pantalonii lungi care în mod cert îl făceau mai zvelt, într-adevăr slăbise. crescuse cu mai mulţi centimentri. Dar îndeosebi în ochii lui, îndărătul lentilelor de miop, stăruia acum o expresie serioasă, gravă, amară, care mă îndurera şi mă rănea. E adevărat că nu fusese niciodată o fire prea expansivă. Întotdeauna eu luasem iniţiativa în toate : jocuri, plimbări cu bicicleta la ţară, lecturile din afara şcolii (Salgari, Verne, Dumas) iar el se lăsase tîrît îmbufnat şi recalcitrant, însă cîteodată, slavă Domnului, mai şi rîzînd şi admirîndu-mă în taină tocmai fiindcă, uneori, izbuteam să-l fac să rîdă. Dar acum ? Ce se schimbase între noi ? Ce vină aveam eu că fusese picat la examen ? Ar fi putut să nu mai facă atît pe bosumflatul...

— Ce ai ? încercasem să-i spun.

— Eu ? Nimic. De ce ?

— Nu ştiu. Parcă ai avea ceva cu mine.

— Ferice de tine că ai rămas la fel, răspunsese Otello zîmbind scurt, din vîrful buzelor.

Evident, făcea aluzie la vechea mea predispoziţie de a mă frămînta pentru orice nimic, la veşnica mea nevoie să fiu iubit de ceilalţi şi, totodată, la schimbarea caracterului său datorită nenorocirii petrecute. Dacă aveam chef, n-aveam decît să-mi pierd în continuare vremea cu fixaţiile mele infantile. El nu, nu mai avea nici chef nici timp. Nenorocirea făcuse din el un bărbat ; şi un bărbat trebuie să se preocupe de lucruri serioase.

— Nu înţeleg ce vrei să spui, replicasem. Scuză-mă, dar ce fel de comportare mai e şi asta ? Măcar dac-ai fi scris...

— Mi se pare că ţi-am scris. Nu mi-ai primit scrisorile ?

— Ba da, dar...

— Şi atunci ?

Ridicase ochii, privindu-mă dur, ostil.

— De cîte ori mi-ai scris ? trei scrisori în primele două săptămîni. Pe urmă nimic.

— Şi tu ?

Avea dreptate, eu fusesem primul care nu mai răspunsese. Dar cum să-i mai explic acum motivele pentru care nu mă mai simţisem în stare să continui o corespon-

dență în care rolurile noastre se schimbaseră brusc ? Mă gîndisem că era de datoria mea să-l consolez pentru nefericirea lui. În schimb, încă de la început, el fusese cel ce mă consolase și mă dojenise.

Mai tîrziu, profitînd de blîndețea zilei (nu suferea comparație cu iarna extrem de aspră din anul precedent : deși vremea era înaintată, marile geruri încă nu se hotărîseră să vină), coborîsem să ne plimbăm prin grădină. În aerul albăstriu și ușor cețos al crepusculului, întreprinsesem un fel de recunoaștere generală a locurilor scumpe prieteniei noastre : a frumoasei pajiști din față, acum umedă și jumulită, unde eu și el, împreună cu frații și cu verii lui, jucasem atîtea partide de *croquet ;* a colibei rustice de dincolo de pajiște, care la parter era folosită ca depozit de lemne, iar la etaj ca porumbar ; și, în fine, a ridicăturii de pămînt acoperite de arbori, departe, tocmai lîngă zidul de incintă, în vîrful căreia Giuseppe, fratele mai mare, amenajase într-o gheretă cenușie, jumătate din scînduri mîncate de cari și jumătate din plasă metalică, fostă coteț de găini, o crescătorie personală de iepuri. Vorbise mai cu seamă Otello. Îmi povestise pe larg despre viața de la colegiu : dură, desigur — admisese el — mai ales din cauza sculărilor la care îi obligau „directorii" (trebuiau să se scoale la cinci și un sfert și să coboare toți „în capelă"), însă „bine gîndită", pentru ca nimeni să nu stea cu mîinile încrucișate, fiecare să aibă ceva de făcut. Programa ? Mult mai vastă decît cea de anul trecut. La latină li se „predaseră" cartea a treia din *Eneida,* scrisorile lui Cicero și *Războiul lui Jugurtus* a lui Salustius. La greacă *Ciropedia* lui Xenofon, *Dialogurile* lui Lucian și o selecție din *Viețile paralele* de Plutarh. La italiană *Logodnicii* și *Orlando Furioso.*

— Tot *Orlando furioso ?* exclamasem.

— Da, tot, îmi răspunsese sec.

Dar alta era întrebarea pe care ardeam de dorința de a i-o pune, și nu mă hotărîsem decît în ultima clipă, la poartă, cînd eram gata să plec.

Îl întrebasem :

— Ai putut să te împrietenești cu cineva ?

La care el îmi răspunsese cu vădită satisfacție că sigur că da, cunoscuse un băiat din Veneția foarte simpatic, împreună cu care începuse să învețe. Se numea Alverà, Leonardo Alverà (tatăl lui era conte !) : un tip foarte bun

„și“ la italiană, latină și greacă, „dar“ mai ales la matematică și geometrie, unde, garantat, nimeni n-ar fi putut să-l bată. Dacă eu așterneam uneori pe hîrtie cîte o poezie sau o povestire, el rezolva cu aceeași ușurință, doar pentru plăcerea lui, ecuații grozav de complicate de gradul trei. Ce fenomen ! Cu un asemenea cap, cine știe dacă n-avea să devină un savant, un inventator, în sfîrșit „ceva în genul lui Marconi“...

N-aș putea afirma cu certitudine dacă ceea ce voi povesti în continuare s-a petrecut exact pe 8 ianuarie, la deschiderea școlii după Bobotează. Probabil că da. În orice caz, într-o dimineață devreme, cu o jumătate de oră înainte de a bate clopotul, intrasem în biserica lui Gesù, unde nu mai călcasem niciodată (de fiecare dată cînd se ducea aici Otello, cu prilejul unei lucrări de control sau a unei examinări mai grele, pentru „a cîștiga bunăvoința zeilor“ — cum spuneam compătimitor în sinea mea — mă limitasem să-l însoțesc pînă în prag, fără să-l trec vreodată).

Biserica părea pustie. Străbătusem pas cu pas naosul lateral drept, cu nasul pe sus ca un turist, însă lumina soarelui ce pătrundea pe ferestrele largi și înalte mă împiedica să disting limpede marile tablouri baroce așezate deasupra altarelor. După ce am ajuns în transeptul cufundat și el în semiîntuneric, am trecut în naosul stîng, inundat de lumină. Aici atenția mi-a fost atrasă îndată de o ciudată adunătură de persoane tăcute și nemișcate, strînse în grup lîngă cea de a doua din ușițele secundare de intrare.

Cine erau ? Cînd am ajuns destul de aproape, am putut să-mi dau seama că nu era vorba de ființe vii, ci de statui : statui din lemn pictat, sculptate în mărime naturală. Erau vestiții *Pianzun d'la Rosa* [1] în fața cărora, în copilărie (nu aici, la Gesù, ci în biserica Della Rosa, de pe strada Armari, de unde era limpede că fuseseră luați mai tîrziu) mă condusese de atîtea ori mătușa Malvina, singura mătușă catolică pe care o aveam. Priveam din nou cutremurătoarea scenă : trupul livid și jalnic al lui Cristos mort, întins pe pămîntul gol, avînd în jurul lui rudele și prietenii împietriți în gesturi mute, în mute grimase, în lacrimi ce n-aveau să se termine vreodată, nici să se

[1] Plînșii din biserica la Rosa, în dialect.

descarce în țipăt : Madona, sfîntul Ioan, Iosif din Arimatea, Simon, Magdalena, două femei evlavioase. Și văzîndu-i, îmi aminteam de mătușa Malvina care la priveliștea aceea nu-și putea reține lacrimile. Își trăgea pe ochi șalul negru de fată bătrînă și îngenunchea, firește fără a îndrăzni să-l pună să îngenuncheze lîngă ea și pe nepoțelul nebotezat.

Desprinzîndu-mă pînă la urmă, mă întorsesem să plec. Cînd deodată îl zărisem îngenuncheat cuminte, departe, lîngă o banchetă din naosul central, pe Carlo Cattolica.

Primul impuls fusese să nu-l deranjez, să mă îndepărtez fără să fiu văzut. În loc de asta, însă, coborîsem, cu inima bătîndu-mi puternic, prin naosul stîng pînă ajunsesem în același rînd cu el.

Se ruga, cu teancul de cărți pus alături, cu fruntea frumoasă și pură sprijinită de mîinile împreunate, oferindu-mi, în timp ce-l observam, același profil minuțios gravat, indescifrabil, pe care mi-l oferea zilnic la școală. De ce nu eram prieteni ? mă întrebam chinuit. De ce *nu puteam* deveni prieteni ? Oare nu mă stima îndeajuns ? Nu, nu putea fi vorba de așa ceva : oricît de silitori și inteligenți, Boldini și Grassi nu mă depășeau în nici un caz. Să fi fost din cauza religiei ? Nici atît. Între mine și Otello nu se pusese niciodată problema deosebirii de religie. Dimpotrivă. În casa Forti, deși toți erau foarte credincioși și chiar militanți în organizațiile catolice (avocatul Forti făcea parte din organizația Sfîntului Vicențiu, în care de doi ani intrase și Giuseppe), nici unul nu mă făcuse să simt că sînt evreu. În plus, părinții lui Cattolica se știa că nu se duceau prea des la biserică. Și atunci de ce ? De ce ?

Cattolica se ridicase în picioare, se închinase, mă văzuse.

— Ah ! Ce faci aici ? mă întrebase cu glas încet, venind lîngă mine.

Îi arătasem cu degetul.

— Priveam *Pianzùn d'la Rosa*.

— Oh, nu-i cunoșteai ?

Ba îi cunoșteam și încă bine — îi explicasem, fiindcă-i văzusem de foarte multe ori în copilărie, în biserica Della Rosa. Și întorcîndu-ne la statui, îi povestisem pe larg despre mătușa Malvina și principala ei pasiune : vizitarea bisericilor, a tuturor bisericilor din Ferrara.

Faptul părea să-l intereseze. Vrusese să știe cine era această mătușă. Era cumva sora mamei mele ?

— Nu, a bunicii mele, îi răspunsesem. A bunicii dinspre mamă, care este din familia Marchi.

Între timp ieșisem în scuarul din față. Mai erau cîteva minute pînă la nouă, așa încît și scuarul și strada Borgoleoni, în special înaintea lui *Guarini*, se umpluseră deja de elevi. Stam rezemați de fațada roșie a bisericii. Și cum nici unul din colegi nu părea să ne fi observat, continuam să discutăm. Era prima dată. Evenimentul mă emoționa, îmi stimula locvacitatea, nevoia de confesiune.

Începusem să discutăm despre religii în general, iar el mă întreba dacă era adevărat că noi „izraeliții" nu credeam în Madonă, dacă era adevărat că, după noi, Isus Cristos nu era fiul lui Dumnezeu, dacă era adevărat că-l mai așteptam încă pe Mesia, dacă era adevărat că stam cu pălăria pe cap „în biserică", etc. Și eu îi răspundeam punct cu punct, mai mult decît amabil, simțind deodată înlăuntrul meu cum curiozitatea lui generică, vulgară, ca să nu spun insultătoare, în loc să mă jignească îmi plăcea, mă elibera.

În final îi pusesem și eu o întrebare.

— Scuză-mă, spusesem, dar voi... mă refer la familia ta... ați fost *dintotdeauna* catolici ?

Buzele i se întinseră într-un scurt surîs orgolios.

— Socot că da. De ce ?

— Mde, știu eu ? Cattolica e un sat, un sat de lîngă mare, aproape de Riccione... între Riccione și Pesaro... și, cum știi, evreii au toți nume de orașe și sate.

Devenise rigid.

— Aici greșești, îmi replicase sec, luîndu-și brusc un aer competent. E adevărat că *mulți* izraeliți poartă nume de orașe și sate. Dar nu toți. Sînt destui care se cheamă Levi, Cohen, Zamorani, Passigli, Limentani, Finzi, Finzi-Contini, Vitali, Algranati și așa mai departe. Ce legătură are una cu alta ? Aș putea să-ți citez nenumărate cazuri de oameni cu nume ce *par* ebraice și de fapt nu sînt deloc.

Ajuns aici, pornise din loc, continuînd însă să dezbată minuțios, cu glas încet, subiectul. Ceea ce, măcar o dată, ne permisese să intrăm pe ușa liceului *Guarini*, să străbatem coridorul lung ce ducea la clasa noastră și, în

sfîrşit, să ajungem la bancă traversînd clasa, fiecare potrivindu-şi pasul după al celuilalt, ca doi buni prieteni apropiaţi.

IV

Îmi amintesc foarte bine sosirea lui Luciano Fulga în prima luni de la reînceperea cursurilor.

Se aşezaseră deja toţi la locurile lor (zilele de luni începeau cu două ore ale lui Guzzo dedicate invariabil lucrărilor în clasă, dar el, „marea somitate“, simţea de fiecare dată plăcerea de a întîrzia lîngă fereastra de la capătul coridorului pînă pe la nouă şi un sfert, aparent cufundat în contemplarea petecului de teren înţelenit de lîngă absida bisericii lui Gesù), cînd am văzut apărînd în prag, în locul staturii uriaşe a profesorului, pe aceea minusculă a unui blonduţ în pulovăr verde, pantaloni gri, scurţi pînă la genunchi, ciorapi trei sferturi de culoarea havanei. Cine era ? fireşte, un nou coleg, chiar dacă n-avea nici o carte sub braţ. În orice caz, aşa cum sta nehotărît dincoace de prag, căutînd cu privirea lui albastră, un albastru intens şi rece de gheţar din înaltul munţilor, un loc disponibil, am fost imediat respins de fizicul lui de mică pasăre din ordinul picioroangelor, cu picioare subţiri şi plisc încovoiat şi, în acelaşi timp, înduioşat de anxietatea lui de a-şi găsi un cuib. Îl priveam. Nevăzînd pe nimeni lîngă Giorgio Selmi (în ziua aceea Chieregatti lipsea), a încercat mai întîi să se aşeze în banca a doua din primul rînd. A fost respins. Locul nu era liber — îl avertizase prompt Selmi — era al cuiva care astăzi lipsea, însă mîine sau poimîine avea să vină la şcoală şi, în mod sigur, să-l dea afară. S-a ridicat pe dată, punîndu-se din nou în mişcare. Firav, cu mărul lui Adam tremurîndu-i pe jumătate gîtuit puţin mai sus de gulerul alb al cămăşii, a început să caute iar în jur cu privirea, ajungînd în final la capătul rîndului de fete, exact în banca rămasă liberă unde vrusesem la început să mă exilez eu. Parcursese din nou intervalul dintre rîndul al doilea şi al treilea cu pas vioi şi hotărît, cu privirea aţintită înaintea sa, ca un om care vede, în sfîrşit, salvarea. Dar transpira. Mici picături de sudoare îi îmbrobonau pielea de-a lungul marginii sinuoase a buzei de sus, puţin mai retrase. Şi micile pică-

turi de sudoare (le observasem în clipa cînd trecuse pe lîngă mine aproape atingîndu-mă), îmi provocaseră iar o vagă senzaţie de repulsie.

Îmi amintesc bine şi ce s-a întîmplat după intrarea în sală a profesorului Guzzo : profesorul supunîndu-l pe noul venit unui lung interogatoriu („Drace ! Dumneavoastră cine mai sînteţi ? începuse. Poate vreun auditor neînscris la cursuri ?") ; celălalt răspunzîndu-i tiranului cu un fel de a vorbi uşor şi persuasiv, cu un accent puternic bolognez, de comis voiajor : „Fulga Luciano" ; clasa subliniind servil replicile lui Guzzo prin hohote de rîs colective ; şi, în sfîrşit, eu, venind în ajutorul sărmanului, vinovat de a fi venit la şcoală doar cu stiloul, oferindu-i foaia de hîrtie tip pentru ca să i se permită efectuarea lucrării în clasă şi acceptînd imediat invitaţia lui Guzzo de a mă muta în ultima bancă spre a-i da posibilitatea „domnului Fulga Luciano" să se folosească de dicţionarul meu.

Şi-mi mai amintesc senzaţia ciudată pe care am resimţit-o în ora aceea şi jumătate petrecută alături de Fulga, ocupaţi amîndoi să rezolvăm obscurul text de greacă. Cînd mă făcuse să-mi schimb locul („Dat fiind că i-aţi făcut cadou foaia tip, spusese el, unde a mers mia, meargă şi suta, întoarceţi-vă momentan la punctul de plecare") ne recomandase ca dicţionarul să rămînă mereu pe bancă, perfect vizibil şi absolut la mijloc : aceasta cu scopul de a nu copia nici unul. Dar Fulga a copiat cît şi cum a vrut. Profitînd de cele mai mici momente de neatenţie ale profesorului, arunca pe deasupra dicţionarului Schenkl ocheade laterale avide şi iuţi, demonstrînd o tehnică atît de perfectă, încît mă gîndeam că presupunea ani şi ani de exerciţiu, o îndelungată carieră. Ei bine, faptul că el copia de la mine cu o atare încredere totală, cu o absolută renunţare la orice pretenţie de judecată proprie, atent numai să-şi efectueze fără greşeli munca de plagiat, mă umplea de un sentiment complex şi ademenitor, un amestec de plăcere şi de repulsie, faţă de care mă descopeream încă de atunci lipsit de apărare, esenţialmente incapabil să reacţionez.

Cînd am ieşit la amiază, m-am trezit cu el alături.

Puteam să-l însoţesc la vreo librărie ? m-a întrebat. La liceul *Minghetti* din Bologna, de unde venea, optaseră pentru culegeri de texte în cea mai mare parte diferite, aşa că acum (ca şi cum tatăl lui n-ar fi cheltuit destul cu

mutatul !), acum trebuia să le cumpere aproape pe toate. Curată nenorocire. Măcar de-ar fi putut să le ia treptat, eventual pe credit...

Am apucat-o împreună pe strada Borgoleoni, sub soarele palid de ianuarie, și în timpul acesta Fulga, cedîndu-mi respectuos partea dreaptă, continua să vorbească. Deși Guzzo scosese de la el, în clasă, aproape tot despre familie și situația școlară, începuse acum să repete numai pentru mine că veneau de la Lizzano in Belvedere, un sătuleț de munte la vreo optzeci de kilometri de Bologna, unde tatăl său fusese medic de circumscripție aproape zece ani ; că făcuse școala elementară la Lizzano, gimnaziul inferior la Porretta Terme, cel superior la Bologna, trebuind să facă zilnic naveta cu trenul ; și, în sfîrșit, că familia sa, compusă din patru persoane, tată, mamă și doi băieți, din pricina acestei mutări ivite peste noapte, intrase în dificultăți serioase. Puteam să-mi închipui, din moment ce încă nu aveau casă !

— Cum asta ? am exclamat îngrozit. Încă nu aveți casă ? Și unde dormiți ?

— La hotelul Tripoli, cel din piața mare din spatele Castelului.

Știam prea bine ce soi de hotel era *Tripoli*. Mai degrabă decît un hotel, era un restaurant de mîna a treia, frecventat la prînz de țărani și de mijlocitori în piață, iar seara de ceea ce mama numea „femeiuște". Dormitoarele se aflau deasupra, la primul și al doilea etaj. Și patronul localului (un tip mic, gras, cu gambeta pe ceafă și o scobitoare între dinții de aur, care vara stătea cu mînecile suflecate, călare pe un scaun de bucătărie, aproape în permanență lîngă intrare) le închiria de obicei cu ora, scoțîndu-și cheile din buzunar.

— Sigur că nu e un hotel de prima mînă, spunea în continuare Fulga, ba chiar — a rînjit — noaptea e destul de agitat. Și totuși să știi că ne costă și încă zdravăn ! Știi cît cheltuim pe zi patru persoane pentru casă și masă?

— N-aș putea să spun.

— Cincizeci de lire.

— E mult ? am întrebat nesigur.

— Mult ? Socotește și tu : cinci ori patru, douăzeci. Fac în total două mii de lire pe lună. Mi se pare destul de mult, nu ? Dacă te gîndești că tata primește la Coronella

ca medic de circumscripţie o leafă de bază de fix o mie de lire...

Eram tulburat.

— Şi atunci cum faceţi ?

— Păi... ziceam o mie de lire ca leafă de bază. Dar mai sînt vizitele, operaţiile, mai ales operaţiile. Însă ştii cum e : la ţară lumea mai degrabă decît să dea bani... preferă să crape ! Şi apoi ce faci cu concurenţa Spitalului Orăşenesc din Ferrara ? Coronella e foarte aproape de oraş. Zece kilometri sînt o nimica toată.

Deodată mă fixă cu ochii lui de gheaţă, albaştri şi fermi.

— Scuză-mă, dar tatăl tău ce profesie practică ?

— E tot medic, am spus încurcat. Dar nu practică.

— Nu practică ?!

— Nu. Face doar cîte o vizită din cînd în cînd, însă gratis... la prieteni. De vreo două ori pe an e chemat şi de alţii, străini. Pentru circumcizii, am adăugat cu efort.

Nu înţelegea şi s-a întors să mă privească. Dar şi-a dat seama imediat.

— A, da, deci aşa... Atunci îmi închipui că trăiţi din rentă.

— Cred că da.

La librăria Malfatti de pe bulevardul Roma, culegerile de texte pe care le căuta, se epuizaseră toate. Trebuiau să le aducă — a explicat vînzătorul — dar dat fiind că era vreme de iarnă, probabil că n-aveau să sosească mai devreme de cincisprezece zile.

Mă aşteptam ca ştirea să-l contrarieze. Cînd colo, i-a produs o uşurare, cel puţin aşa mi s-a părut. Şi-a şters cu batista picăturile de sudoare pe care căldura din magazin i le făcuse să apară iar între nas şi gură, şi i-a înmînat vînzătorului lista volumelor. Avea să revină peste vreo cincisprezece zile — i-a spus — şi mi-a luat-o înainte spre ieşire.

A ţinut să mă însoţească pînă acasă. Era aproape unu. Am încercat să-l fac să renunţe, arătîndu-i că strada Scandiana era departe şi că, dacă m-ar fi însoţit, nu s-ar mai fi putut întoarce la hotel înainte de două.

— O, nu-ţi face griji ! a exclamat rîzînd. Asta-i frumuseţea la un restaurant, că fiecare mănîncă atunci cînd vrea.

— Dar nu mîncați împreună... tu și ai tăi ?

— Ba da, desigur... în teorie. Dar în parte fiindcă tata vine de la țară abia seara cînd a închis cabinetul, în parte fiindcă mama e mereu plecată în căutarea unui apartament... Pînă la urmă stăm împreună numai la cină și cam atît. Ți se pare ciudat, nu-i așa ?

Mă privea și rîdea, făcînd să i se strîmbe într-o parte maxilarul ușor proeminent (semn sigur de *mauvais caractère* [1] obișnuia să spună tata). Și era clar că mă invidia, neîndoielnic că invidia ordinea, siguranța economică, stabilitatea burgheză a familiei mele, dar, în același timp, mă și disprețuia puțin.

Probabil s-a temut că s-a dat de gol. A început deodată să-mi mulțumească extrem de călduros pentru ajutorul pe care i-l dădusem în timpul lucrării în clasă. Dacă n-aș fi fost eu să-i dau o mînă de ajutor — spunea el — cine știe cum s-ar fi descurcat, ori la tipi în genul lui Guzzo se știe că prima impresie pe care reușești s-o produci are o importanță enormă. Dar apropo : de ce nu-i ceream lui Guzzo să mă mut definitiv lîngă el, în ultima bancă, sau, dacă nu definitiv, măcar pînă avea să intre în posesia tuturor cărților ? Cattolica acela, colegul meu de bancă, avea aerul unui băiat foarte scuturat, foarte educat. Fără îndoială că era bun la învățătură. ba chiar foarte bun. Și totuși să-i dau voie s-o spună, nu era simpatic. Nu cumva își da cam multe aere ? În felul de a se purta, de a-și privi vecinul, avea ceva de...

S-a întrerupt.

— N-aș vrea să te fi jignit, a adăugat scrutîndu-mă. Poate că sînteți buni prieteni... Sînteți buni prieteni ? a întrebat neliniștit.

Am evitat să-l privesc.

— Nu, nu în mod deosebit, am răspuns.

În privința cărților — am continuat — nu trebuia să se preocupe, la școală puteam să i le împrumut eu. Cît despre mutatul lîngă el, nu știam dacă-i puteam îndeplini dorința. Nu mă înțelegeam prea grozav cu Cattolica. Dar stăteam împreună de peste două luni și cum să-l părăsesc așa, dintr-odată... De fapt eram un tandem destul de potrivit.

— Dar acasă cu cine-ți faci lecțiile ? Cu el ?

---

[1] Caracter urît (franc.).

— Nu. Nu le fac cu nimeni.

Aproape că ajunsesem acasă. Am ieşit din strada Madama în piaţa Santa Maria in Vado şi am cotit-o în jos, pe Scandiana. Ce fel de dig se vedea acolo în fund ? mă întreba Fulga în vreme ce mergeam mai departe. Şi arăta cu braţul ridicat spre Montagnone, cu marginea estompată în ceaţă, unde părea că ia sfîrşit strada Scandiana.

M-am oprit în faţa uşii de la intrare, am apăsat pe sonerie şi m-am întors să-i explic ce era Montagnone. Dar el era deja preocupat de altceva.

— Ei drăcie ! a exclamat grav. Asta e un palat !

S-a deplasat pînă în mijlocul străzii, privind mereu în sus.

— E al vostru tot ?

— Da.

— Cine ştie cîte camere are !

— Da, destule... Dacă le socoteşti pe toate, la ambele etaje, să tot fie cincizeci.

— Şi *voi* le ocupaţi pe toate ?

— Nu. Noi le ocupăm doar pe cele de la etajul doi. La primul stau nişte chiriaşi.

— Deci tu şi familia ta locuiţi în vreo douăzeci de camere.

— Mai mult sau mai puţin.

— Dar cîţi sînteţi ?

— Cinci. Tata, mama şi trei fraţi : adică eu, fratele meu Ernesto şi sora mea Fanny. Însă trebuie să pui la numărătoare şi femeile de servici.

— Cîte aveţi ?

— Două... plus una angajată doar pentru jumătate de zi.

— Douăzeci de camere ! Cît trebuie să cheltuiţi pentru încălzire ! Şi chiriaşii ?

În clipa aceea zăvorul de la uşă a ţăcănit. Am ridicat ochii. Mama apăruse la fereastră.

— De ce aşa tîrziu ? a întrebat observîndu-l pe Fulga. Vino odată, haide, tata e deja la masă.

— Bună ziua, doamnă, a făcut Fulga, înclinîndu-se uşor.

— Bună ziua.

— E un coleg de-al meu, Luciano Fulga, am zis.

— Încîntată... foarte încîntată, a surîs mama. Dar vino, te rog, dacă nu vrei să se supere tata.

S-a retras de lîngă pervaz, a închis fereastra. Numai că Fulga încă nu se hotăra să plece. S-a apropiat de poartă, a împins încetişor batantul, şi-a vîrît capul prin deschizătură.

— Pot intra numai o clipă ? a întrebat întorcîndu-se. Aş vrea să arunc o privire în grădină.

Mi-a luat-o înainte şi a trecut tăcut pragul, scoţîndu-şi cascheta sportivă de pe cap. Apoi fără să-şi desprindă ochii de la porticul din fund, ce da spre grădină, a făcut doi sau trei paşi în vîrful picioarelor. Îl observam. Mergea pe vasta pardoseală din dale mici, albe şi verzi date cu ceară, cu grija lui puţin cam ţeapănă, de pasăre de baltă mică şi solitară.

S-a oprit. Privea în continuare în faţa sa ; în tăcere, cu spatele la mine.

Buzele mi s-au mişcat singure. Am spus :

— Vrei să te-ntorci să-ţi faci lecţiile cu mine astăzi ?

V

Mama a fost nespus de fericită că-mi găsisem din nou un prieten.

Încă din prima după-masă, Luciano i-a plăcut foarte mult. Cînd intrase în birou, el nu numai că se ridicase în picioare, dar îi şi sărutase mîna. Gestul o cucerise pe loc. Şi, întorcîndu-se puţin după aceea cu tava de ceai — un ceai excepţional, însoţit de unt, miere, marmeladă de coacăze, *toasts* [1] şi prăjituri — se aşezase să asiste la gustarea noastră şi, în timp ce conversa cu Luciano, ochii ei căprui îl mîngîiau cu blîndeţe maternă. Îl întrebase de el, de familia lui, interesîndu-se de tribulaţiile profesionale ale tatălui, participînd la chinul mamei care umbla de dimineaţa pînă seara în căutarea unui apartament şi oferindu-se să o ajute. Sărmana doamnă ! oftase ea. Să telefoneze pentru orice avea nevoie, să telefoneze neapărat, avea să fie extrem de bucuroasă să o ajute nu numai ea, ci şi toate prietenele ei.

— Ce drăguţ e colegul tău, spusese mai tîrziu, la masă. *El într-adevăr* e manierat şi bine crescut.

---

[1] Felii de pîine prăjită (engl.).

El într-adevăr. Evident că făcea aluzie la Otello Forti pe care, geloasă fiind, îl găsise întotdeauna prea „rustic“ și „ursuz“. Enervat, nu i-am răspuns. Era adevărat, mă gîndeam cu ochii țintă în farfurie, în locul casei mele preferasem întotdeauna să mă duc să învăț la familia Forti, pe strada Montebello. Dar ce importanță avea asta ? Ce vină avea Otello dacă eu, încă din școala elementară de pe strada Bellaria, cînd învățătorul Roncati ne pusese unul lîngă altul în banca întîi de pe rîndul din mijloc, chiar în fața catedrei, mă simțisem întotdeauna mai bine să învăț la el acasă ? În materie de sărutări de mîini, salamalecuri și alte dulcegării mondene, Otello nu făcea doi bani. În schimb era cinstit, sincer : poate chiar excesiv...

Doamna Fulga a telefonat și mama s-a grăbit să ne relateze ceea ce-și spuseseră.

Cu o voce tare delicată, obosită dar foarte simpatică, doamna se pierduse în mulțumiri. Îi spusese încă de la început că găsise casă (o găsise dincolo de Porta Reno, pe șoseaua spre Bologna, deci chiar spre Coronella) așa că, în această privință, nu mai era nevoie să-și facă griji pentru ei. Dar Lucian al ei ! Cum ar putea uita vreodată ea și soțul său tot ce făceam pentru Lucian al ei ?

— Mulțumesc, mulțumesc din suflet, scumpă doamnă, spusese în încheiere. Acum nu, fiindcă trebuie să ne aranjăm mobila, de-ați ști cît costă din nenorocire, s-o ții în depozit. Dar peste vreo cincisprezece zile, eu și soțul meu, ne vom permite să vă mai deranjăm cu un telefon. Osvaldo, ca medic, ar dori și el mult să-l cunoască pe soțul dumneavoastră !

— Ca medic ? a bombănit tata, făcînd o strîmbătură, dar se vedea că era mulțumit ca întotdeauna cînd cineva își amintea de diploma lui. Îmi miroase mai degrabă a cerere de bani...

Doctorul Fulga însă nu cerea deloc bani, cel puțin nu de la tata. Venind peste cîteva zile la noi acasă (fără soție), fusese cît se poate de limpede : venea numai să cunoască „un coleg“ și să schimbe cu el cîteva cuvinte. Pe urmă se apucase să vorbească despre el. Studiase medicina la Modena între ’8 și ’13. În ’14 se căsătorise. Din ’15 pînă-n ’17 luptase în Carso, iar în ’18 în Montello. În ’20 „din cauza lipsei de mijloace“ trebuise să primească circumscripția sanitară Lizzano in Belvedere, de care, după zece

ani foarte grei, se hotărîse să scape, luînd-o pe cea de la Coronella. Bineînțeles — adăugase — „ca centre“, Ferrara și Bologna nici măcar nu puteau fi comparate. Dar, pe lîngă apropierea Coronellei de Ferrara, mediul medical ferrarez nu da impresia să fie ca acela din Bologna, supus controlului unei clici restrînse și, de aceea, ermetic închis oricărei „infiltrări“. Se putea spune că-i cunoștea pe toți medicii din Bologna : de la bătrînul Murri la Schiassi, de la Nigrisoli la Puti, de la Neri la Guasbarini. Cu Bartolo Nigrisoli, chirurgul, era chiar prieten de familie.

Scund de statură, cu o față roșie „de cianotic“, și cu doi ochi verzi, bulbucați, „de bazedovian“, scînteietori îndărătul ochelarilor mici, fixați numai pe nas, doctorul Fulga — a declarat tata — nu-i plăcuse deloc. Ce limbă ascuțită ! Să se declare prieten ba cu unul, ba cu altul din Bologna, intim cu jumătate din universitate și jumătate din spitalul Sant 'Orsola și totodată să-i bîrfească pe toți, să nu cruțe pe nimeni și nimic ! De pildă Bartolo Nigrisoli, în prezent poate cel mai bun chirurg din Italia, fusese întotdeauna antifascist. Nu era nimic rău în faptul că rămăsese credincios ideilor sale. Or să-i dorești, așa cum avusese *tupeul* să-i dorească doctorul Fulga, să fie dat afară de la „Universitatea“ din Bologna unde cursurile lui riscau să „corupă“ atîția tineri (și, totodată, să te proclami prietenul lui : al lui și al familiei) iată o adevărată monstruozitate, pe cuvînt de cinste ! Și, pe urmă, era oare admisibil să vii în vizită și să stai tolănit în fotoliu de la trei și jumătate la opt ? Departe de el așa ceva, pentru Dumnezeu ! Dacă se întîmpla ca doctorul Fulga să mai telefoneze, să i se spună, la alegere, două lucruri : ori că nu e acasă, ori că este bolnav, că zace la pat.

Dar Luciano ? Luciano cum era ?

Prima impresie de ușoară repulsie fizică persista, obișnuința zilnică n-o ștersesee. Deși persoana și hainele lui erau curate, mereu exista ceva care mă deranja la el : puteau fi picăturile de sudoare apărute la cea mai mică emoție în puful blond de pe buza de sus, sau punctișoarele negre, răspîndite aproape pe toată pielea ca de ceară a feței, dar mai dese pe tîmple și la baza nărilor, sau deplasarea laterală, seacă, a maxilarului cînd pronunța litera Z, sau calozitățile de culoare gălbui-închis ce-i bătătoreau palmele mîinilor mari, slabe, semănînd puțin cu ale unui cocoșat. Dar în rest trebuie să mărturisesc că, mai ales la

început, umilința lui de refugiat, totala lui supunere de inferior și de protejat, îmi dădeau un sentiment de mulțumire aproape amețitor. Relațiile mele cu Otello nu fuseseră, de fapt, niciodată ușoare. Îmi suporta superioritatea, dar mă făcea s-o plătesc în fel și chip : prin veșnica lui bombăneală, prin încăpățînarea lui de catîr, prin faptul că venea la mine acasă, de puținele dăți cînd binevoia, întotdeauna împotrivindu-se, oftînd, trîntind și bufnind. Și iată acum un tip complet diferit, pentru care casa mea (mi-o spusese încă din prima zi, cînd îl condusesem din cameră în cameră ca să viziteze apartamentul) reprezenta tot ce văzuse mai frumos, mai comod și mai primitor pe lume, mama mea, cea mai simpatică și amabilă dintre toate mamele, iar eu, cînd făceam lecțiile, un fel de monstru de bravură și inteligență, un oracol demn de ascultat într-o tăcere religioasă. Fără să fie nici prost, nici incapabil, fiindcă la toate examinările la care fusese supus timp de o lună de către toți profesorii, de Guzzo, de Krauss, de Bianchi, de Razzetti „cel“ de istorie și filozofie, se apărase cîine cîinește (cu tot regretul, Mazzanti însuși nu-i putuse da o notă sub cinci), mă lăsa să rezolv dificultățile după bunul meu plac, să dictez cu glas tare tot ce voiam, limitîndu-se la sfîrșit, pe cînd încă mai scria în caiet cu caligrafia lui feminină, mare, îngrijită, ușor ascuțită, să izbucnească în exclamații de aprobare, de respectuoasă admirație ca : „Bravo !“, „Ești o forță !“, „N-am văzut pe nimeni traducînd ca tine din greacă așa !“, „Ferice de tine !“ și altele asemenea. Ce liniște, ce tihnă cu Luciano Fulga ăsta — îmi spuneam ! Ce diferență între el, care nu deschidea niciodată gura (practic, numai eu traduceam, iar dacă mama s-ar fi apropiat în vîrful picioarelor să asculte la ușă — nu era exclus s-o facă, auzisem scîrțîind de mai multe ori parchetul din camera vecină — n-ar fi auzit răsunînd decît un singur glas : al meu) ce diferență între el și Otello, care atunci cînd deschidea gura era numai ca să se opună, ori să se facă avocatul diavolului ! Dar lăsîndu-l la o parte pe Otello, dacă aș fi reușit, cum dorisem la un moment dat, să intru în grupul lui Cattolica, e ușor de imaginat ce viață ușoară m-aștepta ! Rivalitatea care ne despărțea la școală, alimentată de prezența de neînlăturat a celor doi tovarăși Boldini și Grassi, ar fi continuat precis la el acasă. În casa Cattolica, evident, fiindcă în această privință, respectiv a locului unde ne-am fi-ntîlnit

ca să-nvățăm, n-ar fi existat nici un fel de discuție. Ori mersul la el, ori singurătatea ; ori una ori alta...

Sosea în fiecare după-masă pe la patru și nu pleca mai devreme de șapte și jumătate, opt. În afară de jumătatea de oră dedicată gustării, ne mai opream din cînd în cînd ca să vorbim. Aici Luciano era cel care hotăra. Devenit dintr-o dată energic și autoritar, el era cel ce impunea momentele de pauză de care avea nevoie bietul meu creier obosit, și tot el, mai tîrziu, cînd socotea că m-am odihnit și deconectat suficient, mă îndemna să continui.

În timpul pauzelor inventa tot felul de lucruri ca să întrețină conversația, să mă relaxeze, ba chiar să mă distreze. Îmi datora multe : protecția pe care i-o oferisem încă din prima zi, cărțile pe care i le mai împrumutam și acum, ospitalitatea în casa mea, temele pe care, de fapt, eu i le făceam. Și iată că el — avea aerul să spună — mă recompensa prin darul modest, dar poate că nu de disprețuit, al prezenței lui, al declarațiilor lui stimulatoare. Era puțin ? Sigur că era puțin. Însă trebuia să fiu sigur de un lucru : mai mult decît atît nu putea da.

Se ferea să se laude cu ceva. Declarîndu-se deseori fără ambiții, mulțumit să se mențină în „limbul celor între cinci și șase“, pentru că — adăuga zîmbind — dacă ieși în evidență în bine sau în rău, dacă te remarci într-un sens sau în altul, pînă la urmă trebuie să „plătești tribut“; era ca și cum ar fi spus : „Știu că valorez puțin, chiar mai puțin decît puțin“. Și totuși în felul cum îmi vorbea, de exemplu de școală, punînd la îndoială obiectivitatea lui Mazzanti față de mine (după el, între mine și Cattolica, Mazzanti îl „părtinea“ cu nerușinare pe Cattolica), sau dîndu-mi să înțeleg că de acolo, din ultima bancă — fără îndoială un loc sacrificat, și totuși nu lipsit de unele avantaje — putea avea asupra clasei o viziune mult mai clară și mai obiectivă decît cea pe care puteam s-o am eu, amestecat cum eram în întrecere, în luptă, în glorioasa dar totodată meschina strădanie zilnică de a fi primul : din fiecare frază se subînțelegea hotărîrea fermă de a-mi fi util, ba chiar indispensabil.

Sigur că-mi face plăcere, folosea orice prilej favorabil pentru a-l vorbi de rău pe Cattolica.

După părerea lui, Cattolica era pur și simplu un balon umflat. Cei prezenți fiind excluși, puteam să compar oare inteligența unui Boldini sau chiar a lui Giorgio Selmi cu

a sa ? Cert este că Boldini nu ținea la întîietate (și cea de curea de transmisie e o vocație), iar Selmi ținea și mai puțin, întrucît nu aspira la altceva decît la media șapte, necesară să-l scutească de jumătate din taxe. Cattolica era, în fond, un tocilar în genul lui Chieregatti, dar mai viclean și mai bine organizat ! Și de fapt Guzzo, care nu era deloc prost și nu se lăsa orbit ca Krauss și Razzetti de aceste exhibiții de memorie mecanică, atunci cînd avea nevoie de un răspuns ceva mai deosebit, pe el îl lăsa deoparte, știa bine *cui* să i se adreseze... De acord, eu nu aveam prea multă înclinație pentru materiile științifice, sau mai exact nu reușeam să lucrez cu plăcere decît la materiile preferate : italiana, latina, greaca, etc. Dar ar fi ajuns un pic mai mult efort din partea mea (anul trecut nu luasem examenul de corigență la matematică cu ditamai opt ?) și el era gata să parieze că și la matematică, fizică și științele naturii „domnul" Cattolica avea să rămînă de căruță.

— Nu, nu cred, mă apăram eu slab. Matematica n-am înțeles-o niciodată.

— N-ai înțeles-o niciodată, fiindcă *n-ai vrut* s-o înțelegi.

— Se poate. Dar, la urma urmelor, nu-i același lucru ?

— *Nu*-i același lucru. Capacitatea e una și voința e alta.

— După părerea mea e o problemă de materie cerebrală, de conformație cerebrală neadecvată.

Atunci cînd am aruncat zîmbind această frază, Luciano a sărit în sus protestînd. Eu să susțin asemenea absurdități ? ! Tocmai eu ? !

Din felul cum mă privea serios, intens și totodată respectuos, am înțeles că aștepta doar permisiunea mea pentru a-mi aminti înzestrarea rasei în materie de matematică (și tata, foarte priceput la socoteli, era convins că noi, evreii, sîntem cei mai buni matematicieni din lume, imputînd slaba mea înclinație, cît se poate de serios, sîngelui țărănesc al bunicii Maria). M-am prefăcut că nu înțeleg și n-am mai continuat discuția.

Însă avea dreptate, încet încet îmi devenea indispensabil. Îmi amintesc în acest sens o după-amiază pe la sfîrșitul lui februarie cînd, din cauza zăpezii, a întîrziat la întîlnire.

Zăpada a început să cadă într-o dimineață pe la nouă și jumătate, cînd nimeni nu o mai aștepta. Cît de frumos și emoționant fusese să vezi din clasă fulgii mici și tăcuți coborînd încetișor pe fondul negricios al bisericii lui Gesù, și apoi, la ieșire, să descoperi strada Borgoleoni înveșmîntată toată în alb ! Fusese, ca de obicei, o sărbătoare. Chiar la ieșire, o încăierare de toată frumusețea cu bulgări de zăpadă, în timpul căreia eu și Luciano ne pierdusem unul pe altul din vedere, dar n-avea importanță, era de la sine înțeles că la patru aveam să ne întîlnim ca de obicei.

După prînz, ninsoarea se intețise în loc să se rărească. La cinci, cuprins de o neliniște ciudată, mă întrebam dacă Luciano avea să izbutească să vină pe jos de atît de departe, tocmai de la Foro Boario pînă la Scandiana. Poate că azi n-avea să reușească, îmi spuneam privind afară pe fereastră. Poate era mai bine să mă apuc să-nvăț singur.

M-am așezat la birou cu caietul și cărțile deschise în fața mea, dar nu mă puteam concentra. Familia Fulga încă nu avea telefon acasă. Însă dacă Luciano ar fi avut intenția să nu vină, era de presupus că ar fi găsit o posibilitate să mă anunțe, ducîndu-se să telefoneze de la drogheria aflată la cincizeci de metri de casă. De fiecare dată cînd se ivea o nevoie urgentă, familia Fulga se servea de aparatul acela. Chiar el mi-o spusese.

La cinci și un sfert m-am ridicat din nou și din nou m-am apropiat de fereastră. Afară era deja întuneric. Și dacă m-aș fi dus acasă la Luciano ? În fond, așa ar fi fost drept.

Am deschis geamurile. M-am aplecat, am tras aer în piept, am privit. Zăpada continua să cadă, dar mai rară, prefăcîndu-se într-un fel de pulbere fără greutate, ce dansa împrejurul luminilor gălbui ale felinarelor. Jos pe stradă, o pătură egală și compactă, imaculată, acoperise și nivelase orice ridicătură. Nu se mai distingea nimic : nici pietre, nici trotuare.

Și iată, în timp ce-mi simțeam inima urcîndu-mi dureros pînă în gît, bătîndu-mi nebunește, nebună de o bucurie amestecată, ca de obicei, cu o senzație de contrarietate — l-am recunoscut dintr-o dată pe Luciano care exact în clipa aceea intra pe poartă.

VI

În prima perioadă, ca să mă distreze, Luciano făcea apel la două repertorii inepuizabile : îmi povestea glume în dialect bolognez, sau evoca amintiri din copilărie. Şi ele erau tot comice. Petrecute în Lizzano in Belvedere, sau în unele locuri din munţii apropiaţi (Porretta, Vidiciatico, Madona dell'Acero, Corno alle Scale, nume ce-n scurtă vreme mi-au devenit familiare) îl aveau invariabil ca protagonist pe el însuşi, inclusiv atunci cînd se refereau la tatăl, la mama sau la fratele său, Nando. Rolul rezervat lui însuşi nu se schimba niciodată. Era acela de tip şiret, isteţ, abil, iute de cap, de picior şi de mînă. Poate că nu erau decît pure invenţii şi fantezii. Dar eu mă distram. Rîdeam de parcă aş fi asistat la farsele lui Ridolini sau Charlot. Iar Luciano părea mulţumit : de spectacolul pe care-l dădea şi de succesul pe care-l obţinea.

Mai tîrziu s-a produs o cotitură.

Aş spune că din întîmplare, într-o seară de martie cînd izbucnise o furtună grozav de violentă, şi de atunci genul discuţiilor s-a schimbat total.

La şapte îl văzusem ridicîndu-se.

— Pleci ?

— Cred că ar cam trebui.

— Vrei să rămîi la cină ? Dacă da, mă duc să-i spun mamei.

M-a privit fix. Îşi lega deja cărţile cu cureaua, dar s-a oprit.

— Mulţumesc... mulţumesc foarte mult... a bolborosit, scoţîndu-şi mai mult ca oricînd maxilarul în afară. N-aş vrea să deranjez.

— Nici gînd ! Mă duc imediat.

M-am sculat şi m-am grăbit spre uşă.

— Aşteaptă o clipă !

M-am răsucit spre el. În picioare, lîngă lampa de birou, părea şi mai palid ca de obicei, cu faţa lui mică, osoasă, pe care ochii de un albastru închis erau adînc încercănaţi de umbră, în timp ce rădăcina nasului încovoiat şi fruntea bombată se aflau în lumină.

— Lasă, cei de acasă mă aşteaptă.

Am obiectat că nu era mare lucru să-i telefoneze patronului drogheriei de lîngă casă.

— Bine, de acord, dar după cină..., a spus nesigur, continuînd să mă fixeze, doar nu pot să rămîn aici ca să dorm.

Am ezitat.

— De ce nu ? am spus cu oarecare efort, întorcîndu-mă spre birou. Am putea foarte bine să punem un pat pliant la mine în cameră.

N-a răspuns. S-a apropiat de fereastră privind cercetător pe geam.

— Mai plouă ? am întrebat.

— Ceva mai puțin.

S-a întors în mijlocul camerei și s-a așezat în fotoliu.

— De fapt era mult mai bine cînd stam la hotelul Tripoli, a zis. O fi frumos să locuiești vara în zona Foro Boario, dar iarna e mai rău decît la Lizzano. Sînt ziduri noi, de acord, dar dac-ai ști ce frig e și ce umezeală !

L-am întrebat dacă nu aveau calorifer.

Întrebarea era lipsită de importanță. Și totuși, în timp ce i-o puneam, ceva m-a avertizat că mă pîndea un pericol. Am simțit cum deodată ne îndreptam spre o intimitate de care pînă atunci ne ținusem departe, o intimitate pe care *trebuia* s-o refuz cu orice chip.

Dar era prea tîrziu. Luciano îmi explica deja că tatăl lui cumpărase, în locul caloriferului, a cărui instalare era peste posibilitățile lor financiare actuale, două sobe de teracotă marca Becchi. Acest tip de sobă funcționa mai mult decît bine cu condiția ca burlanele de evacuare să urce drept în sus. În loc de asta, tatăl lui, un „idiot încăpățînat" ca-ntotdeauna, se hotărîse peste noapte să trimită burlanele la plimbare dintr-o cameră-n alta, la numai jumătate din înălțime. Rezultatul : era de ajuns să aprinzi un petec de hîrtie și toată casa se umplea de fum. Puteai să mori asfixiat.

Încremenisem : din pricina acelui „idiot încăpățînat", din pricina renunțării lui neașteptate la orice rezervă și prudență. Ce se-ntîmplase ? mă întrebam speriat. Ce se-ntîmpla ?

Deși-mi aminteam impresia foarte proastă produsă de doctorul Fulga asupra tatei, am încercat să-i iau apărarea. Luciano a trecut la contraatac. Tatăl lui nu era numai idiot, a repetat, dar și avar și violent. Să-i dau voie

s-o spună. Cînd se-ntorcea acasă cu capsa pusă, prima pe care-i căşuna era familia. Deseori se-ntîmpla chiar să-i bată pe toţi.

Erau oare şi acestea invenţii, fantezii ? Posibil. Dar şi acum ce conta nu era adevărul. Conta tonul schimbat cu care mi se adresa, asprimea neaşteptată, lipsa de tact, amărăciunea insolentă din vocea lui.

— Cum ! am spus cu răsuflarea aproape tăiată. O bate şi pe mama ta ?

Oh, canalia, mai cu seamă pe ea o bătea ! a răspuns Luciano, cu toate că, a adăugat rînjind — era clar că „nenorocita“ o căuta cu lumînarea. Mamei lui îi plăcea, de fapt, să fie bătută : iată adevărul *adevărat*. Iar tatăl lui, care-o înţelesese perfect, îi făcea pe plac. Cum putea.

A izbucnit în rîs.

— Mistere ale sufletului omenesc ! a exclamat. Crezi că numai bărbaţii sînt în stare să-ţi facă scîrbă ? Şi femeile, n-ai grijă, şi femeile !

Şi din această cauză, a continuat, era mai bun hotelul Tripoli (pe lîngă caloriferele care mergeau din plin) : fiindcă oferea un tablou foarte precis al vieţii în realitatea ei efectivă „fără nici o falsă poleială“. Îl văzusem vreodată pe patron, un fel de porc cu nume nemţesc, Müller, stînd veşnic jos la parter, în spatele casei de bani de la restaurant ? Perechile dornice să „tragă un pui de somn după-masă“, nici n-aveau nevoie să se oprească să mănînce. Era destul să meargă drept spre el printre mese, şi el le oferea pe dată cheia. Ce rîs era să vezi perechile care se prezentau ! În mod obişnuit erau tipi de la ţară, remorcaţi de „curviştine“ care-i agăţaseră în piaţă. Dar cîteodată erau şi tineri din oraş, atraşi de mişcarea de avangardă, luau cheia şi dispăreau în sus pe scară, urmaţi după un minut de „puicuţa“ care se strecura înăuntru „toată numai vinovăţie“. Puicuţă ? Măcar ! Adesea în loc de puicuţă apărea „ditamai găina“ de patruzeci de ani, mamă, poate chiar bunică, respirînd păcatul prin toţi porii feţei ei de pingea. Erau „consoarte“ de ingineri, de avocaţi, de doctori ; se vedeau de la distanţă. În fine, doamne din lumea bună, care ar fi fost capabile ca în aceeaşi seară să se arate în lojile lor de la Teatrul Orăşenesc, sau a doua zi să defileze în uniformă pe bule-

vardul Cavour, legănîndu-şi cu mîndrie posteriorul *coram populo* [1]. Pe cuvînt de onoare că aveai de ce rîde !

Ceasul de pe birou arăta şapte şi jumătate. Parchetul camerei de alături a scîrţîit. Mama a apărut în prag şi ne-a cercetat mulţumită.

— Aţi terminat ? ne-a întrebat.

O priveam buimăcit. Da — am confirmat — terminasem.

Luciano se ridicase îndată în picioare, cu promptitudinea obişnuită.

— Sărăcuţul ! l-a compătimit mama. Să mergi pe jos pe ploaia asta tocmai dincolo de Şantierul naval ! Ai umbrela ? Dar galoşii îi ai ? Dacă vrei să rămîi la cină spune-o, nu-ţi fie jenă.

— Mulţumesc, doamnă, a răspuns Luciano. Dar cum îi spuneam şi lui — şi a arătat spre mine — aş prefera să nu rămîn. Dacă tata şi mama văd că nu m-am întors... S-ar supăra, ştiţi cum se-ntîmplă.

Mama a insistat. Ce greutate era să dea un telefon şi să ceară voie ? Dar Luciano nu se lăsa convins. Vorbeau : el în picioare lîngă fotoliu, mai politicos şi mai dulceag ca oricînd, ea din prag, învăluindu-l cu privirea ochilor ei căprui, mîngîietori. Le urmăream mişcările buzelor, dar majoritatea cuvintelor nu le înţelegeam, nu le auzeam.

În sfîrşit mama s-a retras.

— Îţi garantez că aveai de ce să rîzi şi să te distrezi ! a reînceput Luciano cu glas încet, după ce s-a asigurat dintr-o privire că uşa era bine închisă ; mai ales de ce rîde !

Iar noaptea — a continuat — hotelul Tripoli devenea un fel de port la mare ! El dormea împreună cu Nando, fratele său, care nici nu se băga bine-n pat şi era dus, nu-l mai trezeai nici cu tunul, motiv pentru care „puişorul !“ nu auzea nimic, nici certurile de fiecare seară ale părinţilor în camera vecină, înainte de a merge la culcare, certuri care se sfîrşeau destul de des cu bătăi ca-ntre chiori, nici zgomotele de diferite feluri ce pătrundeau prin peretele opus, destul de subţire. Acolo „se muncea“ din plin. Toată noaptea erau gemete, suspine, scîrţîituri de pat : un adevărat dezastru dacă voiai să dormi. Dar

[1] În faţa poporului (lat.).

cine se gîndea să doarmă ? Numai puişorul de Nando, fiindcă lui personal, din contră, nici nu-i trecea prin minte. Sta pînă noaptea tîrziu în cămaşă de noapte, cu urechea lipită de zid, treaz ca un greiere, atent să surprindă odată cu schimbarea vocilor, diferitele „schimburi de gardă". În camera de alături în unele nopţi se perindau pînă la cinci perechi. Din cînd în cînd se scula şi se ducea să vadă.

Să vadă ? !

— Bineînţeles. Prin gaura cheii de la uşa dintre camere.

— Şi ce vedeai ?

— Ce vedeam ? Ei, din păcate, nu reuşeam întotdeauna, fiindcă patul era pus drept în faţa găurii de la cheie şi, în plus, era înalt, foarte înalt, ştii cum sînt paturile matrimoniale. Dar n-ai grijă, cîte ceva tot vedeam.

O dată, de exemplu, a urmat, văzuse ridicîndu-se deasupra tăbliei patului o spinare. Era a unei femei şi se mişca în sus şi-n jos „hop-la, hop-la", de parcă ar fi stat în şaua unui cal de trap. Altă dată cei doi se plimbau goi prin cameră, aşa că atunci cînd ajungeau în faţa găurii de cheie, îi arătau „faţa şi dosul". Altă dată o pereche preferase să facă dragoste pe jos în loc de pat, chiar lîngă uşă. Şi dacă, oricît se chinuise să-şi întoarcă privirea în jos, nu reuşise să vadă nimic, în schimb putuse *să asculte* : ceea ce poate că fusese mai bine.

— Mai bine ?

— Ehei ! Pe lîngă gemete şi strigăte înfundate, merita să auzi ce fraze-şi spuneau. Ce lucruri ! Nu mai isprăveau.

În momentul acela a intrat camerista. A anunţat că masa era gata, şi Luciano a fost obligat să se întrerupă şi să plece.

Dar în zilele următoare, furînd tot mai mult timp din cel afectat lucrului, a revenit asupra acestui gen de discuţii. Eram slab, pasiv, incapabil să reacţionez ; şi el profita. Mi-a spus printre altele că tocmai citea o carte uluitoare, *Afrodite* de Pierre Louys : uluitoare sub două aspecte, al frumuseţii literare şi al conţinutului „deosebit de instructiv". Mi-a povestit cum era obligat să citească abia cîteva pagini de fiecare dată : cel mai adesea noaptea, în pat, cu o mînă gata să întoarcă pagina, iar cealaltă

jos, nu mai puţin gata să însoţească punctele culminante ale naraţiunii cu o „rapidă vibraţe a corzii".

— Mi-o împrumuţi ? l-am întrebat.

— Ce ? a făcut el rînjind. Cartea ?

Am dat din cap că da.

— De... dacă-i vorba de carte, a reluat, scrutîndu-mă cu ochii lui de email albastru, nu ştiu dac-am să pot. Tata e foarte prevăzător cu cărţile lui. Ţine grozav la ele !

Ca să poată „pune laba" pe aceasta şi pe alte cărţi la fel de interesante pe care tatăl le păstra într-un dulap din biroul său — a continuat — trebuia să aştepte, în general, noaptea, cînd toţi ai casei dormeau, avînd grijă să pună totul la loc după aceea. Cu „trucul" acesta putuse citi toate romanele „lui" Pitigrilli, *Grădina supliciilor*, de un autor francez al cărui nume-l uitase, *Sex şi caracter* de Weininger şi *Logodnicii* : bineînţeles că nu cei ai lui Manzoni care-l plictisiseră destul în a patra şi a cincea de gimnaziu, ci cei scrişi de un „coreligionar" de-al meu, un anume Da Verona, care, după părerea lui, valorau infinit mai mult. În orice caz — a adăugat ridicînd mîna spre a preîntîmpina eventuale proteste din partea mea — în orice caz, *Afrodita* a lui Louys bătea toate cărţile enumerate mai sus. Voiam să ştiu ce descria prima parte a romanului ? Descria o grădină, cea dimprejurul templului zeiţei, unde zeci şi zeci de femei se cuplau „fără nici o piedică şi cu bărbaţi şi între ele". Şi inventau atîtea şi atîtea poziţii şi metode, încît pînă şi el care, nu mai era nevoie să spună, se pricepea destul la asemenea lucruri, rămăsese cu gura căscată.

Pînă atunci nu mă masturbasem niciodată. Cînd a aflat, Luciano a fost mirat. Cum ! La vîrsta mea ! De cînd avea zece ani, el se masturbase mereu. Cel puţin o dată pe zi.

— Dar nu face rău ?

— Da de unde ! Face foarte bine. Deşi, a zîmbit, dacă o faci prea mult poate să-ţi scadă memoria. Dar ştii cum îţi luminează mintea ?

După el, pentru a dezvolta „facultăţile intelectuale", nu era nimic mai „indicat". Sigur că nu trebuia să faci exces la fel cum nu trebuie să faci exces nici cu vinul, nici cu sportul etc. Dar era bine s-o faci. Era o „practică" normală, naturală, or natura, dacă te pricepi să-i interpretezi „ştiinţific" impulsurile, nu poate să ne vrea

răul. Dar eram sigur că circumcizia nu-mi amorţise „sensibilitatea sexuală“ ? Avusesem vreodată erecţii ? Şi cînd dormeam, noaptea, mă „udasem“ vreodată ?

Răspundeam cum puteam, admiţînd totul, chiar atunci cînd nu înţelegeam prea bine : respectiv că da, deseori, în cele mai neaşteptate momente „chestia“ mi se întărea, şi că în vreo două dimineţi mă trezisem cu cămaşa de noapte plină de pete umede.

Într-o după-amiază, Luciano s-a deschis la pantaloni şi mi-a arătat membrul. Apoi mi-a cerut să fac şi eu la fel. Fusesem întotdeauna foarte pudic, şi mă împotriveam. Însă el insista şi pînă la urmă i-am făcut pe voie.

A privit atent, aplecîndu-se puţin înainte, cu aerul detaşat al unui medic. Asta era circumcizia ? a izbucnit apoi în rîs. Totdeauna se gîndise la o operaţie destul de serioasă. Acum îşi dădea seama că era un flecuşteţ. Ce diferenţă era, în fond, între al lui şi al meu ?

Şi s-a descheiat iar.

Am ajuns aşa pînă la Paşte, avînd senzaţia permanentă că sînt împins încet încet către ceva necunoscut şi ameninţător, dar fără să se întîmple nimic precis. Luciano vorbea şi iar vorbea. Glasul lui mă ţinea nemişcat, mă închidea în zumzetul volutelor lui joase.

Am puţine amintiri din acea perioadă. Trăiam ca într-un fel de galerie subterană : fără să-i zăresc capătul, dar temîndu-mă să nu mă trezesc deodată faţă-n faţă cu el. Mi-amintesc sentimentul de complicitate abjectă pe care mi-l provoca orice intrare a mamei în cameră. Şi mi-amintesc o după-amiază în timpul vacanţei de Paşti, o după-amiază poate neadevărată, poate numai visată.

M-am dus să joc *football* pe terenul viran din spatele Apeductului împreună cu aproape jumătate din clasă. Am început pe la două, fericiţi să alergăm în neştire pe iarba uscată, arsă de gerurile iernii, fericiţi că scăpasem de hainele grele. Soarele luminos înveseleşte pînă şi hangarele întunecate ale depozitelor militare, face să strălucească marmura acoperită cu muşchi a statuii papei Clemente, de obicei atît de melancolică în singurătatea ei, aureşte depărtările albastre ale primelor case din strada Ripagrande şi strada Piangipane. Pe la trei a ajuns şi Luciano, bineînţeles pe jos. Ca şi Cattolica, el nu ţine să joace, şi în plus e prea slab, prea firav, nu-l vrea nici o echipă. De aceea a rămas la marginea pajiştii făcînd pe specta-

torul, tropăind din picioare ca să şi ıe-ncălzească. În timp ce jucăm, comentariile lui ajung pînă la noi : aplauze, fluierături, batjocuri. De cîte ori îl privesc, mi se pare că-l văd zîmbind. Mai mult ghicesc decît văd rînjetul de pe faţa lui mică, palidă, ca de mort. Şi ştiu de ce rămîne. Pentru mine. După sfîrşitul partidei o să-mi pretindă să-l iau în faţă, pe cadrul bicicletei, şi să-l duc pînă la strada Garibaldi, la colţul dintre strada Garibaldi şi strada Colomba, de unde puteam spiona comod lumea care intra şi ieşea pe uşile ghintuite ale bordelurilor.

Deja se înserează. Şi deodată, cînd sîntem aproape să terminăm, cad şi mă lovesc la un genunchi. Ştiu foarte bine că nu e nimic grav, şi totuşi încă nu mă ridic, în sfîrşit „joc teatru". Rămîn acolo, întins, cu ochii închişi, simţind cum mi se răspîndeşte încet încet în membrele amorţite o extraordinară senzaţie de bunăstare, mulţumit că meciul s-a încheiat din pricina accidentului petrecut, mulţumit că trei, patru colegi, strînşi împrejurul meu, întreprind blînde tentative de a mă ridica în picioare. Le ascult vocile liniştite, răsunînd înalte în aerul înţepător al serii, deasupra corpului meu întins, şi aş vrea să nu mă mai scol de jos.

— Lasă-l că nu e mort, spune în sfîrşit cineva. Nu vedeţi că joacă teatru ? Haideţi să ne-mbrăcăm.

Le aud paşii îndepărtîndu-se şi întredeschid pleoapele. Spionez pe sub gene. Drept, tăcut, lîngă mine (pare enorm văzut de jos, gigantic ; şi mă scrutează rece, din cap pînă-n picioare, ca pe un obiect) n-a rămas decît Luciano.

VII

Cu o zi înainte de începerea şcolii m-am îmbolnăvit de amigdalită.

Am suferit din cauza amigdalelor încă de cînd eram mic de tot (de aceea mătuşa Malvina mă ducea bucuroasă să vizitez biserica San Biagio, protectorul celor bolnavi de gît). Dar în anul acela inflamarea lor a fost mai acută ca de obicei. Era un abces — a declarat tata — iar unchiul Giacomo, convocat îndată de mama, a fost de aceeaşi părere.

Să facă o incizie ? Să nu facă ?

În general de acord asupra diagnosticului, tata și unchiul se certau întotdeauna în privința terapiei. Așa încît, spre a pune capăt permanentei dispute a celor doi medici din familie la capul patului meu (tata se declara în favoarea intervenției, unchiul împotriva ei), mama s-a gîndit să-i telefoneze mai bine unui specialist, doctorului Fadigati. Fadigati fusese cel care mă operase în copilărie de amigdale. Dar ca să-i facă pe plac unchiului, mi le scosese doar parțial. Nimeni n-ar fi putut decide mai bine ca el ce era de făcut...

Fadigati a venit, mi s-a uitat în gît, a confirmat diagnosticul. În ce privește tratamentul și el ca și unchiul considera că acum, cu febră, orice „mică incizie" putea fi periculoasă. Trebuia așteptat. De abia prin ziua a șaptea sau a opta aveam să ne dăm seama dacă trebuia să profităm de ocazie (ajuns aici, doctorul, care-mi zîmbea cu bunăvoință, liniștitor, a întins mîna și m-a mîngîiat pe obraz) și să scoatem, în sfîrșit, „totul".

Însă n-a fost nevoie. Abcesul a spart singur. E adevărat că rămîneau cele două resturi de amigdale care ar fi putut să-mi mai producă neplăceri în viitor. Dar și de data aceea s-a hotărît să nu se întreprindă nimic. Discuția avea să fie reluată, eventual, în iunie, înainte de plecarea la mare.

Respiram ușurat. Și totuși nu eram mulțumit ; dimpotrivă, eram tulburat de această însănătoșire anticipată care-mi grăbea întoarcerea la școală. Mă gîndeam neliniștit la Luciano. Îmi făcuse o singură vizită. Apăruse a doua sau a treia zi, cînd aveam încă febră foarte mare. Așezat foarte cuviincios lîngă capul patului, chiar și în timpul scurtelor absențe din cameră ale mamei, nu-mi vorbise decît de probleme de școală ; la ce vers din *Iliada* ajunseseră cu traducerea, ce ode din Horațiu le recomandase Guzzo, ce explica doamna Krauss în zilele acelea etcaetera. Tăceam și ascultam. La un moment dat, exprimîndu-mă cu greutate, îl întrebasem dacă nu cumva, întrucît eram indisponibil, se gîndise să se ducă la altcineva să-și facă lecțiile. La care el răspunsese zîmbind afectuos că nu, nici nu-i trecuse prin cap „să-mi pună coarne". Drept cine-l luam ? Drept Iuda ? Să am mai bine grijă să mă-nsănătoșesc (în privința programei nu trebuia să mă agit : deștept cum eram, aveam să-i ajung din urmă cît ai bate din palme), „puternicul nostru tandem" avea

să fie reconstituit. Şi mai ales această ultimă perspectivă mă umpluse în zilele următoare de o obscură neplăcere. Şcoala şi Luciano. Să mă întorc la prima însemna obligatoriu să mă întorc şi la al doilea.

Să mă întorc la Luciano. Ce-ar fi însemnat, de fapt, în realitate ?

Convalescent, în pat, mă lăsam fără nici o reţinere în voia celor mai stranii gînduri. Străbăteam din nou, pas cu pas, tunelul întunecos din ultimele luni, din dimineaţa în care Luciano apăruse pentru prima dată în pragul clasei, pînă cînd, din discuţie în discuţie, atacasem „subiectul delicat", cum spunea el. Ştiam foarte bine cum de se putuse întîmpla. Totul pornise de la întrebarea mea despre instalaţia de calorifer. Restul, inclusiv arătarea reciprocă a membrului venise de la sine, ca o consecinţă rapidă. După ce obţinuse de la mine să mă dezbrac, Luciano se aplecase să privească, luîndu-şi ostentativ o expresie impasibilă, însă, totodată şi uşor dezamăgită. Cum era posibil ca eu — avea aerul că se gîndeşte — mult mai îndesat, mai robust şi mai sportiv decît el, să fiu atît de mic acolo ? Şi cînd se descheiase la rîndul lui (n-aş fi bănuit niciodată că un tip aşa slăbuţ ascundea în pantaloni *ceva* atît de disproporţionat : ceva umflat, alb, enorm), eu îmi simţisem stomacul cuprins de o senzaţie de dezgust cu neputinţă de stăpînit. De atunci încolo nu mă mai gîndisem decît la sexul acela de o mărime obscenă, înspăimîntătoare, şi la dezgustul meu. Dezgust, greaţă. Dacă mă întorceam la Luciano mă întorceam la greaţa fiecărui minut petrecut cu el. Nici pomeneală de latină sau greacă.

Şi dacă l-aş fi abandonat ? Dacă aş fi scăpat de el folosind o scuză oarecare ?

În casă, manevra putea să-mi reuşească uşor. Ar fi fost destul să povestesc o minciună, fie atribuindu-i lui Luciano iniţiativa rupturii, fie inventînd o ceartă, mama rămînînd în mod aproape sigur mulţumită de simplul fapt că aş fi continuat să-mi fac lecţiile acasă, în biroul meu. Însă nu şi la şcoală, la şcoală n-ar fi fost deloc uşor. Deşi mă simţisem întotdeauna un pic ruşinat în faţa celorlalţi de prietenia mea cu Luciano (la Krauss stăteam din păcate alături, dar cînd Mazzanti se credea obligat să mă consulte înainte de a-i pune nota, de cele mai multe ori

nu-i răspundeam, ridicînd plictisit din umeri), totuşi toţi ştiau că venea în fiecare după-amiază la mine. Apoi mai era Cattolica, mai era Giorgio Selmi. Cattolica se prefăcuse întotdeauna că nu observă, mă lăsase să fac pereche cu „lingăul de Fulga“ (aşa era numit Luciano în cercurile restrînse din fosta clasă A) fără să-mi dea niciodată satisfacţia de a vorbi despre asta, aşa că dacă aş fi rupt-o acum cu Luciano, triumful său ar fi fost prea mare, prea deplin, prea greu de înghiţit. Cît despre Giorgio Selmi care recent, la o oră de gimnastică (Luciano era scutit de gimnastică din pricina sechelelor unei pleurezii infantile), avusese ipocrizia să vină la mine să mi se plîngă de singurătate şi să mi se ofere drept coleg de bancă pentru anul viitor, şi Giorgio Selmi trebuia ţinut puţin în şah. A o rupe cu Luciano acum, imediat, ar fi însemnat să-i dau cîştig de cauză mult prea repede, să mă dau bătut şi-n faţa lui.

M-am întors la şcoală şi Luciano a început să vină iar acasă.

Fusesem destul de mult absent, trebuia să recuperez timpul pierdut, astfel încît mi-a fost uşor în primele zile să-l ţin la distanţă („Să isprăvim cu pălăvrăgeala !“ i-am impus autoritar). Dar ştiam bine, şi încă ce bine, că în curînd o să ne-ntoarcem la vechile discuţii ! Mi-o garantau expresia uşor sardonică a ochilor lui Luciano şi, mai ales, unele schimbări aproape imperceptibile din comportarea sa : ca de exmplu faptul că mă adula mult mai puţin, că-şi acorda momente de neatenţie care înainte ar fi fost de neconceput, că fredona cu jumătate de voce, aşteptînd, în timp ce eu munceam îndîrjit la o perioadă nu întotdeauna atît de încurcată pe cît voiam să pară. „Dă-i, dă-i înainte, dacă ţii atît, părea să-mi spună. Dar oare chiar ţii atît ? Să nu crezi că nu ghicesc ce te interesează de-acum şi pe tine“.

Într-o după-amiază însă s-a petrecut un fapt nou.

Mă dusesem la ora de gimnastică la o altă sală, separată, de pe strada Praisolo, după ce căzusem de acord cu Luciano să ne întîlnim la şase, acasă. La sfîrşitul orei, unul dintre colegi, la ieşirea din sală, scosese la iveală o minge de cauciuc şi imediat în curtea largă din faţă se improvizase un meci. Nu era atît un meci, mai degrabă o îngrămădeală confuză, fără cap şi coadă. Dar n-avea importanţă. Interdicţia categorică de a transpira, care,

puţin mai înainte, în timpul orei, mă făcuse să stau singur pe o banchetă, mă umplea iarăşi de o invidie dureroasă, chinuitoare. Cu spatele rezemat de zidul înalt ce despărţea curtea de strada Praisolo, continuam să mă uit la ceilalţi cum aleargă, sar, strigă, transpiră, şi mă simţeam mai mult ca oricînd respins, slab, prăpădit : demn întru totul să fac pereche cu Luciano Fulga.

Însă nu eram singur.

Cattolica, în loc să plece imediat acasă, ca de obicei, se oprise şi el să privească. Sprijinit de zid, îşi aprinsese o ţigară fără să scoată nici un cuvînt. Deodată însă a venit lîngă mine şi, lucru extraordinar, şi-a petrecut braţul pe sub al meu.

— Te supără că nu joci, aşa-i ? a spus cu simpatie.

I-am spus adevărul : că aveam mare chef, dar că, din păcate, nu puteam. Fusesem bolnav zilele trecute — am adăugat superfluu — şi tata, care era medic, nu-mi dădea voie să transpir.

Cattolica m-a ascultat cu multă atenţie şi răbdare. Mult mai înalt ca mine, mă asculta cu capul aplecat un pic înainte : o atitudine obişnuită la el cînd cineva sau ceva îl interesau.

— Poate sînt indiscret, a spus la sfîrşit. Dar ce boală ai avut ? Nu urmăream buletinele cotidiene ale lui Fulga, a adăugat ironic. Mi se pare că vorbea de dureri în gît.

Buletine cotidiene ? Cînd Luciano apăruse doar o singură dată şi, ce era mai ciudat, nu telefonase niciodată ca să se informeze !

— Am avut un abces, am răspuns.

Şi-a încreţit fruntea.

— E dureros ?

— Destul de mult, am zîmbit privindu-l. Nu i-aş dori aşa ceva nici celui mai rău dintre duşmani.

A clipit din pleoape.

— Îmi pare rău, a zis. Dacă aş fi ştiut, aş fi venit totuşi să te văd.

În ciuda acelui „totuşi", inima mi-a bătut cu putere. Cattolica venind la mine acasă ! Imaginea patetică a rivalului pocăit şi înduioşat la căpătîiul patului meu de bolnav, mi-a trecut la iuţeală prin minte. Dar nu-l credeam, nu mă bizuiam pe el.

— A fost o boală afurisită, am spus, mai ales în primele zile. Se părea că trebuie să mă opereze. Apoi, din

fericire, abcesul a spart singur... Probabil că o să-mi scot amigdalele. Dar bineînţeles că nu acum, ci în iunie, înainte de a pleca la mare.

Am continuat să conversăm aşa, stînd alături, încă vreo zece minute bune. Deşi între timp Cattolica îşi scosese braţul de sub al meu, îi simţeam la fel de puternic prezenţa, autoritatea. Ce voia ? mă întrebam. Şi eram de două ori în alertă : pentru ceea ce ar fi putut să vrea şi pentru obligaţia pe care mi-o impunea de a fi la înălţime, de a mă comporta cu demnitate.

— Ştiu că locuieşti prin părţile acestea, a spus la un moment dat.

— Da, pe strada Scandiana. La un pas de palatul Schifanoia. Ai văzut vreodată frescele de la Schifanoia ?

— Nu. Acum două sau trei duminici am reuşit să ajung pînă la biserica Santa Maria in Vado... Noi locuim în zona gării, pe strada Cittadella.

— A, da ?

— E o zonă foarte simpatică, a urmat el cu acea siguranţă de nezdruncinat pe care o dovedea ori de cîte ori vorbea despre lucrurile lui.

S-a întrerupt.

— Ascultă, a adăugat, de ce nu vii să-ţi faci lecţiile astăzi la mine ?

M-am întors să-l privesc în faţă.

— La tine acasă ?

— De ce nu ?

Zîmbea foarte satisfăcut că mă uluise.

— Treci pe acasă, îţi iei cărţile şi vii. Strada Cittadella 16. Cît poţi să faci cu bicicleta ? în jur de zece minute.

— Mulţumesc, mulţumesc foarte mult... Dar, iartă-mă, nu-ţi faci lecţiile cu Boldini şi Grassi ?

— Ba da, a răspuns cu aerul jucătorului care, recunoscîndu-se învins, dă cărţile pe faţă. Dar ce importanţă are ?

— Oh, nici una, desigur... Numai că, dacă sînteţi deja trei, al patrulea ar fi prea mult.

Şi-a îndreptat spinarea şi a întors privirea în altă parte.

Apoi a spus că nici pomeneală, nu conta unul în plus. În camera lui era un birou foarte mare : atît de mare, şi a zîmbit orgolios, încît s-ar fi putut aduna împrejur toată

clasa întîi de liceu, inclusiv „fetele“. Şi pe urmă, a continuat, lăsînd la o parte faptul că Boldini şi Grassi, putea să-mi garanteze că n-ar fi avut nimic de obiectat nici contra prezenţei, nici contra persoanei mele, ei trei învăţau împreună de prea mulţi ani pentru ca acum...

S-a întors să mă privească.

— Trebuie să înţelegi, a încheiat.

Înţelesesem şi încă foarte bine. Între Boldini şi Grassi pe de o parte, şi mine pe de altă parte, el nu-i putea alege decît pe ei, vechii prieteni, servitorii fideli şi adulatori. În plus era la fel de clar şi sigur că între casa sa şi casa mea era casa *sa*, camera *sa*, biroul *său* pe care trebuia să le prefer şi eu. Casa mea, cu tot ceea ce putea conţine, era un loc din oraş pe care lui, de pe strada Cittadella, nici prin vis nu-i trecea s-o ia în consideraţie ca ceva precis, existent în realitate, ca pe un acoperiş sub care eu şi familia mea trăiam într-adevăr. Şi „lingăul de Fulga“ care venea zilnic în casa mea ? Nici el nu exista, nici Luciano nu era decît o entitate abstractă, neglijabilă, un subiect plictisitor şi deranjant despre care nu merita osteneala să scoţi nici măcar un cuvînt.

— Înţeleg şi-ţi mulţumesc, am răspuns. Dar vezi, astăzi e imposibil, vine Fulga la mine şi, spune şi tu, cum aş putea... Cel puţin dacă i-aş telefona...

— Dar n-are telefon ?

— Încă nu. Stă tocmai pe la Foro Boario, dincolo de Şantierul naval, şi e greu să dai de el la telefon. Ar trebui să suni la o drogherie de lîngă casa lui. Dar mai bine te lipseşti, fiindcă rişti să ţi se răspundă urît. Şi apoi e tîrziu. Cum n-are bicicletă, probabil că e deja pe drum.

Ne-am îndreptat spre ieşire, fără să ne mai spunem altceva. În pragul uşii ne-am oprit nehotărîţi. Eu trebuia s-o iau la stînga, el la dreapta.

— Atunci, la revedere, a spus cu răceală, întinzîndu-mi mîna.

— Nu-i aştepţi pe Boldini şi Grassi ?

— Nu. Ei sînt cu bicicletele. Eu merg cu tramvaiul.

— Numai dacă... am reluat fără să-i dau drumul mîinii... numai dacă nu pot să-l aduc şi pe el. Trec întîi pe acasă, îi spun şi pe urmă venim.

Ar fi fost o soluţie, mă gîndeam, privindu-l în ochi cu o nelinişte prost ascunsă. În fond ar fi fost o soluţie magnifică. Inclusiv pentru mine.

— Pot să-l aduc ?

— Pe care el ? a făcut Cattolica cu o strîmbătură de dispreț, retrăgîndu-și mîna. Pe Fulga ?

— N-ai spus că biroul tău este foarte mare ? Dacă tot sîntem patru...

A reacționat confuz.

— Nu, pentru Dumnezeu ! Chiar cinci ! Și cu Fulga ! E o glumă ?

— De ce să fie o glumă ? am replicat foarte calm. Ce are, de fapt, Fulga ca *voi* să-l tratați de parcă ar avea ciumă ?

Mă simțeam jignit de moarte și voiam să o știe.

— Vine din ianuarie în fiecare zi la mine acasă și încă nu m-a molipsit de ciumă !

Dar el avea dreptate, nu m-am putut opri să nu mă gîndesc chiar în timp ce vorbeam. Luciano avea într-adevăr ciumă, și fiindcă stătusem cu el, o luasem și eu.

Cattolica a strîmbat din buze.

— *De gustibus.* Ești liber să inviți în casa ta pe cine poftești. Repet : dacă vrei să vii la mine, bine, dar celălalt nu, niciodată. Asta ar mai lipsi !

— Ei... dacă așa stau lucrurile, am murmurat cu glasul tremurînd, gata gata să izbucnesc în lacrimi, ce să-i faci. Scuză-mă, dar... ori amîndoi, ori nici unul.

VIII

În seara aceea eu și Cattolica ne-am despărțit brusc, sau mai bine zis el a fost cel care mi-a aruncat sec „la revedere", mi-a întors spatele și s-a îndepărtat în grabă spre Giovecca. Dar începînd de a doua zi dimineață a revenit hotărît și continuu la atac. Deși n-a mai făcut niciodată aluzie la bizara convorbire pe care-o avusesem, nu puteam să nu observ că făcea totul pentru ca bariera invizibilă, care ne despărțise pînă atunci, să dispară.

În timpul orelor nu se întorcea niciodată spre mine. Cu privirile pironite ca întotdeauna în cele ale profesorului așezat la catedră, continua să-mi arate profilul ferm, de medalie, acoperindu-și gura cu degetele răsfirate în evantai și șușotind la adăpostul mîinii. Era mult prea disciplinat și zelos, ținea prea mult la reputația lui de exem-

plu de conduită ireproşabilă ca să neglijeze aceste elementare măsuri de precauţie. Şi totuşi îmi dădeam seama că această perfectă rigiditate a gîtului şi a trunchiului, căreia mă străduiam să mă conformez, era destinată nu atît ochilor celui care sta în faţă, cît mai degrabă celor mult mai periculoşi, fiindcă nu puteau fi controlaţi, ai celui ce sta în spate. Dacă Luciano, din banca lui de lîngă perete, ar fi băgat de seamă că între mine şi Cattolica nu mai era răceala dinainte, ba mai mult, că vorbeam, vorbeam întruna, poate ar fi fost capabil să ghicească subiectul şuşotelilor noastre. Era absurd din partea mea. Dar cert e că mă simţeam atît de vinovat faţă de Luciano, încît simţeam aproape fizic în ceafă gheaţa privirii lui albastre, scrutătoare.

E uşor de imaginat spaima mea în dimineaţa cînd chiar Guzzo i s-a adresat pe neaşteptate lui Cattolica.

Tocmai scanda cu glas tare o poezie de Catul, cea care începe cu versul :

Multas per gentes et multa per aequora vectus... [1]

Deodată s-a oprit şi a ordonat cu voce surdă :

— Continuaţi dumneavoastră, Cattolica.

— Eu ? a făcut Cattolica uluit, atingîndu-şi pieptul.

— Chiar dumneavoastră, a confirmat Guzzo pe care furia îl făcea, în general, să aibă un accent toscan. Continuaţi să scandaţi dumneavoastră, scumpul meu. Să vedem cum vă descurcaţi.

Cattolica a început să răsfoiască tulburat volumul deschis, e drept, dar nu la pagina potrivită. Şi cine ştie cît timp ar mai fi durat tortura (nemişcat la celălalt capăt al băncii, eu nu îndrăznesc să-l ajut) dacă mîna lui Malagù nu s-ar fi ridicat, în sfîrşit, salvatoare, din spate.

— Bravo, Malagù, a comentat Guzzo. Mă bucur că urmăriţi, că bunul Catul vă interesează *pînă şi* pe dumneavoastră... Dar pe dumneavoastră, Cattolica, spuneţi-mi, vă rog, nu vă interesează Catul ? Nu vă place ?

— Nu... nu... a bîlbîit Cattolica extrem de palid şi s-a ridicat în picioare.

— Nu ? a rînjit Guzzo.

---

[1] Ducîndu-i prin multe ginţi şi peste multe ape... (lat.).

Şi-a încruntat sprîncenele groase, desenate la baza frunţii largi, wagneriene, ca două accente circumflexe cenuşii (era ateu, „păgîn“ cum proclamase de nenumărate ori, şi nu scăpa nici o ocazie ca să ia în derîdere pe cei bănuiţi că fac parte dintr-o familie clericală, ca de pildă pe Camurri şi chiar pe Cattolica).

— *Passer deliciae meae puellae* [1], a declamat suav, făcînd cu ochiul către restul clasei. Este acea mică glumă galantă ce-i reproşează, ce nu îi iartă ?

— Îmi place foarte mult, a negat cu însufleţire Cattolica. Numai că...

— Numai că dumneavoastră, i-a tăiat-o scurt Guzzo, de cîtva timp încoace, profitînd cu ipocrizie de încrederea mea, aţi luat-o cam mult pe alături. *Scantinamus* [2] şi încă mult. Vă văd, vă văd foarte bine pe dumneavoastră şi pe colegul dumneavoastră de bancă şuşotind neobosiţi *sub tegmine manuum* [3]. Ce aveţi ? Vă socotiţi (în mod greşit) deja promovaţi ? Sau e de vină aerul de primăvară ?

Cattolica s-a întors ca şi cum ar fi vrut să mă ia de martor. Însă n-a spus nimic. A privit iar spre Guzzo, ai cărui ochi treceau încet în revistă toate băncile.

— Mă întreb, a spus, în sfîrşit, Guzzo, dacă nu ar fi cazul să procedăm neîntîrziat la despărţirea unei perechi ca a dumneavoastră, mult prea bine sudată. În orice caz, dragă Cattolica, v-am avertizat. Dacă vă mai prind o dată pălăvrăgind, vă trimit acolo, în ultima bancă, lîngă îngeraşul de Luciano Fulga. Ne-am înţeles ?

Apoi scoţîndu-şi stiloul şi deschizînd catalogul a făcut o lungă însemnare denigratorie.

Pe stradă nu, nu încercam să ne izolăm, fiindcă afară se formau imediat vechile grupuleţe, iar Luciano se şi agăţa de mine ca să nu mă mai părăsească decît după ce mă însoţea pînă la jumătatea bulevardului Giovecca, la colţul străzii Terranuova. Dar în afara după-amiezelor cînd ne vedeam la orele de gimnastică (au mai fost cel puţin încă două), am început să ne telefonăm : în general seara, înainte de culcare.

Despre ce vorbeam ? Nu mai ştiu, am uitat.

---

[1] Pasăre, desfătare a copilei mele (lat.).
[2] Ne abatem (lat.).
[3] Sub acoperămîntul mîinii (lat.).

Presupun că vorbeam despre profesori, despre colegi, despre cărţile pe care le citeam (aveam gusturi total diferite : eu preferam romanele de capă şi spadă şi pe cele de aventuri : Dumas, Ponson du Terrail, Verne şi *Enciclopedia pentru băieţi ;* el, mai serios, cărţile de popularizare ştiinţifică şi biografiile romanţate), lucruri fără o importanţă reală faţă de ceea ce mocnea dedesubt. Dar cum ne-am fi putut comporta altfel ? Sunetul vorbelor noastre era cerneala cu care sepia tulbură apa dimprejur ca să scape din cursă. La adăpostul acelei cerneli sonore continuam să ne studiem, să ne atingem unul pe celălalt, întinzînd înainte cu prudenţă tentaculele.

Îmi amintesc în schimb foarte bine ce-mi spunea Cattolica de Boldini şi Grassi.

Împotriva aşteptărilor mele, Cattolica manifesta faţă de ei o absolută libertate de gîndire. După el, Boldini era dotat, fără nici o îndoială, cu un „creier foarte bun". Însă-i lipsea fantezia, inspiraţia de care adevărata inteligenţă este inseparabilă. Foarte ordonat, punctual ca un ceas elveţian, execesiv de pedant, era prea închis în el, prea egoist. De şase ani de cînd se cunoşteau, nu reuşise să aibă niciodată cu el o discuţie mai amplă, să desfăşoare un raţionament în adevăratul înţeles al cuvîntului. Răspunsurile erau de obicei mormăieli, şuierături printre dinţi, bătăi cu palma pe spate. Era puternic, asta da, chiar foarte puternic. Luna trecută traversase Padul înot, pe la Giarina, cînd termometrul arăta sub zero grade. Dar luat în ansamblu era un tip mediocru, iar cultul faţă de muşchii lui o dovedea cu prisosinţă. Cît despre Grassi, deşi era opusul „celuilalt" şi ca fire şi ca intelect, nici el nu valora cine ştie cît. Citea mult, ştia o grămadă de lucruri, dar pînă la urmă, rezultatul... Boldini nu citea niciodată vreo carte în afara celor de şcoală şi, bineînţeles că greşea. În schimb Grassi citea prea multe şi la nimereală, iar urmarea era că-şi umplea capul cu fleacuri şi miopia îi creştea din zi în zi. Bun ? Cu aerul lui bolnăvicios în genul lui Silvio Pellico, ţinea mult să pară astfel. De-ar fi fost măcar un băiat deschis, un prieten pe care să te poţi bizui... Maturitatea, echilibrul, armonia diferitelor facultăţi ale spiritului şi ale trupului : iată ce le lipsea amîndurora, atît lui Boldini cît şi lui Grassi.

Din asemenea critici apărea evidentă intenţia lui de a ne situa, pe mine şi pe sine însuşi, pe un plan diferit, su-

perior. Dar nu mă încînta. Auzindu-l exprimîndu-se astfel despre cei mai buni prieteni ai săi, eram mai neîncrezător ca oricînd. Ardeam de dorința să-i dau o lecție. De aceea începeam adesea să-l vorbesc de bine pe Luciano. Care nu era deloc un prost — spuneam — și nici fățarnic cum îl credeau toți. Înțelegeam că putea să nu-ți placă atunci cînd îl priveai, și eu însumi, la început, trebuise să-mi înving o anume rezistență interioară. Dar, pe de altă parte, dacă ar trebui să ne alegem prietenii exclusiv pe baza aspectului fizic, omenirea ar ieși cam prost, adio caritate creștină. Cînd Fulga sosise la Ferrara — povesteam emoționîndu-mă fără voia mea — nu cunoștea pe nimeni și ducea lipsă de toate, pînă și de cărțile pe care să învețe. Familia lui încă nu găsise casă : locuiau la hotelul Tripoli. În asemenea condiții puteam să-i refuz ajutorul și ospitalitatea de care avea atîta nevoie ? De acord: deși nu era deloc prost (rămînea printre cei mediocri mai degrabă ca să nu plătească tribut decît din alt motiv) cîștigul pe care-l puteai avea învățînd împreună, era foarte relativ. Dar nu facultățile intelectuale reprezentau, în fond, adevărata temelie a unei prietenii.

— Dar ce-ar reprezenta, după tine, adevărata temelie a unei prietenii ? m-a întrebat după aceste cuvinte Cattolica, într-o seară.

Tocmai ne telefonasem. Fraza, precedată de un chicotit sarcastic, m-a luat prin surprindere.

— Nu știu, am răspuns. E greu de spus. Cum devin prieteni doi oameni ? Îmi închipui că datorită faptului că-și sînt esențialmente simpatici unul altuia. Dar aș putea ști, mă rog, de ce-mi pui o asemenea întrebare ?

— Așa, a spus misterios, fără nici un de ce. Voiam doar să aud luminata ta părere în această privință. Așadar adevărata temelie a prieteniei ar consta, și a început din nou să rîdă șiret, în simpatia reciprocă. Am reținut bine ?

— Foarte bine.

N-a mai adăugat, pentru moment, nimic altceva. Dar în seara următoare, tot la telefon, a ridicat din nou problema. A început declarînd că meditase mult asupra vorbelor noastre din ziua precedentă. Era just : cuvintele amor și amiciție au același radical *am*. Și dacă amorul e

în esență dorință de a se armoniza, de a se identifica, de a simți la fel cu celălalt (sun-pathèin), rezultă că simpatia stă și la baza amiciției. Și-acum îi permiteam să-mi adreseze o nouă întrebare ?

— Firește.

— Să vorbim deschis, a spus cu o voce ciudată, parcă dîndu-și curaj. Fulga ți-e cu adevărat simpatic ?

— Sigur că da, i-am răspuns rîzînd ușurat. De ce să nu-mi fie simpatic ? N-o fi el cine știe ce vultur. Uneori e cam plictisitor și cam indiscret. Dar în fond e un băiat de treabă. Voi i-ați închis cu toții ușa-n nas numai pentru că... Bietul de el. Nu merita deloc un asemenea tratament.

Eram convins că avea să-mi dea dreptate, recunoscînd că greșise și scuzîndu-se.

— Ai fost vreodată acasă la el ? m-a întrebat în schimb.

— Nu. De ce ? Vine întotdeauna el.

— Ascultă, a continuat, ezitînd iar, consideri că și tu îi ești simpatic lui ?

M-a izbit și întrebarea, însă mai cu seamă tonul vocii lui, la început nesigur și încet, apoi deodată hotărît, tonul omului care după ce a rămas îndelung pe gînduri între două drumuri, unul lin și ușor, celălalt dificil și periculos, s-a hotărît în final pentru al doilea. Nu pricepeam. Unde voia să ajungă ?

I-am răspuns că totul mă făcea să cred că și reciproca e valabilă.

— Ești foarte sigur ?

— Cred că da. Cum îți spuneam, întotdeauna el a fost cel care m-a căutat. Dacă nu i-aș fi simpatic, în loc să vină în fiecare după-amiază la mine, s-ar duce la altcineva, n-ai impresia ? Eventual la tine, am adăugat ironic.

A oftat.

— Cît ești de naiv !

— Naiv ?

Dar nu voia să-mi explice. Astfel încît spre a-l convinge să vorbească, sau, mai exact, folosind propria lui frază, să scape de piatra care-i stătea pe suflet (trebuia să-l aud pe Fulga, pe dragul *meu* Fulga, — a izbucnit pînă la urmă — ce lucruri frumoase spunea pe la spate pe socoteala mea !), am fost obligat să insist destul de mult.

IX

— Nu te supăra, dar ești într-adevăr *mult prea* naiv, repetase Cattolica încheind. Pe de altă parte tocmai de aceea comportarea lui mă indignează.

Îmi dam seama că nu trișează, că spune adevărul. Dar cu toate că eram rănit (inima aproape că mi se oprise-n loc), puțin a lipsit să nu scot un strigăt de bucurie. Iată ocazia să scap de Luciano, mi-a străfulgerat prin minte. Iat-o, în sfîrșit !

Am reușit totuși să mă stăpînesc.

— Nu cred, am spus sec.

— Mă așteptam, a răspuns el. Dacă vrei dovezi, pot să ți le ofer.

N-am răspuns, am agățat receptorul în furcă. Eram convins că o să sune iar. Am așteptat cîteva minute închis în cămăruța cu telefonul. Nimic. Deodată s-a deschis ușa și în raza de lumină a apărut chipul mamei.

— Ce faci așezat acolo în întuneric ? a întrebat, cercetîndu-mă cu o privire îngrijorată.

— Telefonam.

— Cui ? Lui Cattolica ?

— Da.

— Cum de vă telefonați atît de des de cîteva zile încoace ?

În loc să-i răspund, am sărutat-o ușor pe obraz și i-am urat noapte bună.

În camera mea era foarte cald. Cum am intrat, am închis ușa cu cheia și m-am dus să deschid larg fereastra. Era o noapte frumoasă, înstelată, fără lună, dar nespus de clară. Jos, în grădină, formele arborilor se profilau clar : aici magnolia, mai încolo bradul și departe, în colțul opus, unde se terminau cele trei arcade ale porticului de la intrare, teiul. Între un răzor de flori și altul, albul lăptos al pietrișului, iar în mijlocul spațiului liber și luminos ce se-ntindea în fața cavității întunecoase a porticului, un punct imobil, negru : poate o piatră, sau poate Filomena, broasca țestoasă centenară a casei, despre care mama ne anunțase veselă la masă că ieșise din hibernare.

— Filomena ! am strigat cu glas înfundat. Ei !

Dar punctul negru, piatră sau țestoasă, nu s-a mișcat.

M-am dat înapoi, m-am dezbrăcat încet și, fără să închid fereastra, m-am întins pe pat cu mîinile sub cap.

Eram complet gol. Din grădină venea o mireasmă intensă de plante și de iarbă. Mai convins ca oricînd că nu mă mințise Cattolica, mă gîndeam la Luciano. Desigur, îmi spuneam iar și iar, pătruns de imensa nedreptate pe care mi-o făcuse Luciano și, totodată, continuînd să mă simt ușor, fericit, eliberat de o mare greutate. Desigur ! Fusesem complet orb să nu văd atîta timp că Luciano era un trădător ! Încercam să mă indignez, să mă înfurii. „Ce porc !", bombăneam printre dinți, „ce scîrnăvie !". Mîine la școală aveam să-l înfrunt imediat pe Iuda. Aveam să-l întreb pe neașteptate : „Deci așa, da ? Deci e adevărat că mă vorbești de rău ?" și fără să aștept ca să nege sau să confirme, aveam să-l pălmuiesc dinaintea tuturor. Vedeam scena : eu roșu, cu ochii ieșiți din orbite, cu pumnii ridicați ca să-l lovesc ; el, micul netrebnic, micul, josnicul ticălos, zvîrcolindu-se la picioarele mele în timp ce încerca să-și apere fața lividă, tumefiată ; ceilalți făcînd cerc în tăcere, în jurul nostru. Mă purtam sălbatic, îl stîlceam în bătaie, iar Luciano nu se apăra. Nici măcar nu plîngea, mărginindu-se să-și apere chipul cu mîinile și lăsînd să se vadă bătăturile respingătoare din palme. Încasa și atît.

A doua zi dimineață, cînd m-am trezit dintr-un somn de plumb, fără vise, lucrurile au dobîndit alte dimensiuni. Eram în continuare decis să profit de prilejul ce mi se oferea s-o rup cu Luciano, eliberîndu-mă, în sfîrșit, de teroarea coșmarului monstruos, secret și de nemărturisit, care de atîta vreme îmi întuneca zilele. Dar rolul de justițiar mi-a apărut imediat absurd și foarte dificil de împlinit. Iar cu Luciano care mă aștepta nemișcat la colțul dintre Giovecca și strada Borgoleoni (era neîndoielnic că pe mine mă aștepta ; zărindu-l, simțisem cum în aceeași clipă mă cuprinde un sentiment de vinovăție și de teamă), m-am străduit să mă port ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat. În dimineața proaspătă și însorită, ne îndreptam împreună spre școală vorbind cînd de una cînd de alta. Din cînd în cînd îi aruncam cîte o privire. Mi se părea mai mic ca oricînd, slab, jalnic în pantalonii lui scurți din postav gri, cu picioarușele lui uscate de flamingo. Însă nu îndrăzneam să-i privesc fruntea verticală, ușor proeminentă, sălașul acelei imense răutăți.

Pe coridorul de la intrare, l-am zărit în mulțime pe Cattolica. Mergea între Boldini și Grassi, înalt, zvelt, pri-

vindu-mă serios şi intens. M-am prefăcut că nu-l văd. Însă în clasă, aşteptînd să înceapă lecţia, mi-a adresat cuvîntul.

— Frumoasă comportare, a început, cu un aer ofensat şi dezgustat totodată. Aş putea şti de ce mi-ai trîntit aseară telefonul în nas ?

— Scuză-mă, am murmurat. Nici eu nu ştiu de ce.

— Crezi sau nu crezi ?

Palid, slab, mă scruta cu ochii lui negri, arzînd de fanatism ca aceia ai unui călugăr medieval. Înţelegeam bine că resortul care-l punea în mişcare era numai dorinţa de a mă umili. Dar acum aveam nevoie de el. Nimeni altul în afara lui nu m-ar fi putut ajuta.

— Am să cred cînd ai să vii cu dovezi, am răspuns.

A intrat profesorul, nu mai ştiu care, şi a trebuit să tăcem. Dar în cursul dimineţii, Cattolica a reluat de mai multe ori discuţia. Era dificil să vorbim acoperindu-ne gura cu mîna, dar vorbeam.

Just — începuse el — foarte just să pretind dovezi. Dar ca să le am, *trebuia* să vin acasă la el.

— Acasă la tine ?

— Da. Îl convoc şi pe Fulga şi aşa ai să auzi singur ce cîntă pe socoteala ta.

— Dar ce zice în fond ?

— Dacă aştepţi să-ţi povestesc eu, a răspuns cu o strîmbătură de dezgust, ai să aştepţi mult şi bine. Urăsc clevetirile ! Puah !

Acum ideea unei confruntări mă înspăimînta.

— Să aud ! am murmurat. Dar în ce fel ?

— Îţi repet, vino. Am un plan foarte precis să-l fac să cînte. Nu-ţi fie teamă.

— Cînd să vin ?

— Şi astăzi, dacă vrei.

— La ce oră ?

— Oh, la ce oră vrei, a spus prevenitor. La patru, cinci, şase, şapte... Vino cînd doreşti. Ajunge doar, şi a zîmbit, să-mi poţi preciza ora.

Am arătat cu degetul spre spinările lui Boldini şi Grassi.

— Da, a confirmat. Vor fi şi ei. Este necesar.

Am mai ezitat puţin, dar pînă la urmă am consimţit. Am spus că mă voi debarasa de Fulga cu o scuză oarecare şi că la şase voi fi la el acasă.

— Să fii punctual, mi-a recomandat. Altfel riști să te întîlnești cu el în prag.

La ieșire, Luciano a venit lîngă mine. De-acum eram liniștit, hotărît.

— Apropo, i-am spus cînd am ajuns în capul străzii Borgoleoni, ar fi mai bine să nu vii astăzi.

A ridicat din sprîncene.

— Nu ? De ce ?

Cu puțin înainte, în gangul de la intrarea liceului îl văzusem pe Cattolica spunîndu-i ceva, pe el răspunzînd și apoi dînd din cap aprobator. Ce fățarnic ! m-am gîndit. Ce bine știa să se prefacă, viermele scîrbos și nenorocit !

— Am o treabă, am răspuns sec, evitînd privirea lui albastră ce o căuta neliniștită pe a mea, și fixînd picăturile de sudoare ce-i îmbrobonau buza.

— O treabă !

I-am trîntit primul lucru care mi-a trecut prin cap. Trebuia să mă duc la unchiul Giacomo să mă consulte. Mă duceam cu mama.

— Te doare iar gîtul ?

— Cam da.

I-am arătat că înghițeam cu greu.

— Cred că unchiul și-a pus în minte să-mi facă niște injecții.

M-a fixat cu o expresie ciudată : tristă, întunecată. Ca și cum ar fi ghicit că mințeam. Ca și cum ar fi ghicit totul.

— Înțeleg. Și la ce oră te duci la unchiul tău ? Dacă te duci cumva mai tîrziu, aș putea veni ceva mai devreme. Eventual pe la trei, trei și jumătate.

— Nu. Mai bine nu. Nu știu exact la ce oră ne poate primi unchiul.

Ne oprisem să discutăm la colțul străzii Giovecca, chiar în locul unde-l întîlnisem dimineața, și unde ne-am despărțit.

La șase fix sunam la ușa casei Cattolica.

A venit să-mi deschidă chiar el și, după ce a coborît cele trei trepte de ciment pînă la ușă, mi-a luat bicicleta pe umăr și m-a condus în micul vestibul de la intrare.

Afară era încă multă lumină. Străbătusem orașul cu soarele de apus drept în ochi, dar în vestibulul de la intrarea în casa Cattolica, fără fereastră și luminat doar de un lampadar cu cîteva lumînări, era întuneric, nu se vedea aproape deloc. Am observat dintr-o ochire pardoseala din gresie de culoare închisă, lunecoasă și strălucitoare, un cuier enorm, negru, de formă veche, lipit de peretele lateral de lîngă ușa de la stradă, scărița goală, scheletică, din același ciment ca și cele trei trepte exterioare, ce urca în spirală spre etajul de sus, și în față, sub scară, o ușă cu geamuri, întredeschisă, prin care se zărea o sufragerie traversată de o melancolică rază de soare. Îngrămădite una peste alta lîngă cuier erau trei biciclete. Prima era bicicleta lui gri, marca Maino. Cattolica a rezemat-o și pe a mea de stiva celorlalte, apoi, răzgîndindu-se, a luat-o iar pe umăr.

— Ce faci ? am întrebat în șoaptă.

— E mai prudent s-o duc dincoace, în sufragerie, mi-a răspuns și el tot șoptind. Viclean cum e, și-ar da în mod sigur seama.

— S-a îndreptat spre ușa cu geamuri, dispărînd în sufragerie.

— Ceilalți au sosit ? am întrebat, recunoscînd bicicletele.

— Cum ?

— Voiam să știu dacă Boldini și Grassi au sosit deja.

A reapărut.

— Firește, a spus fără să mă privească, ocupat să se șteargă pe mîini cu bastista.

Fără să mai schimbăm nici un cuvînt am urcat scara, el înainte și eu în urmă, pînă ce am ajuns în vîrful ei, într-un fel de anticameră strîmtă și goală, asemănătoare cu vestibulul de dedesubt și parcă suspendată deasupra lui. Prin unica fereastră, cu perdelușe roz, își făcea loc o lumină incertă. Am zărit și aici, sprijinit de peretele din fund, un cuier negru încărcat cu lucruri întunecate, atîrnate de el. La stînga două uși, amîndouă închise. Dar prin crăpăturile lemnului și prin gaura cheii de la cea mai apropiată se strecura o lumină sîngerie, intensă, deosebit de vie.

Cattolica a deschis ușa, pătrunzînd cu umerii în lumină.

— Intră, intră te rog, l-am auzit spunînd.

X

Am intrat orbit (deşi nu era vorba de lumină electrică, cum bănuisem, ci de soarele coborînd spre asfinţit, ce năvălea în cameră), privind uimit împrejurul meu.

Spaţiul era mare : un fel de sală cu o fereastră uriaşă orizontală ce ocupa jumătate din peretele de la apus, şi o a doua fereastră, mai mică, cu vederea spre bulevardul Cavour, Apeduct şi pajiştea de pe Esplanadă. Îndată ce am intrat, pe lîngă prezenţa lui Boldini şi Grassi aşezaţi cu spatele-n lumină la un birou mare, dreptunghiular, am remarcat cele două dulapuri din lemn de culoare deschisă, unul în faţa altuia, umplute cu volume frumos legate, în centru o canapea lucioasă din piele de culoare închisă în faţa căreia se aflau o măsuţă scundă şi două fotolii din aceeaşi piele, parchetul lustruit impecabil cu ceară şi ascuns aproape în întregime de covoare, patul de lîngă uşă, lăsînd să se vadă o cuvertură din lînă moale, îndoită cu grijă la partea dinspre picioare, iar la capătul celălalt o noptieră graţioasă : într-un cuvînt, înfăţişarea luxoasă a încăperii, evident cea mai mare şi mai frumoasă din casă, în comparaţie cu care biroul meu, atît de admirat şi lăudat de Luciano, rămînea doar o simplă chichineaţă. În fond — mă gîndeam — Cattolica nu exagerase prea mult cînd se lăudase că în biroul lui ar fi putut încăpea toată clasa întîi de liceu, „inclusiv" fetele ! Şi încă o dată, ghicind în spatele acelei bunăstări de mic nabab răsfăţat fanatismul celor doi părinţi hotărîţi să facă orice sacrificiu pentru ca fiul unic şi adorat să atingă cele mai luminoase culmi în carieră şi în viaţă (mai cu seamă fanatismul mamei, profesoară de matematică, la braţul căreia îl văzusem venind la şcoală în cîteva dimineţi : o femeie palidă, slabă, înaltă, cu nişte ochi ce te săgetau din adîncul orbitelor uşor adîncite, capabilă, după cît se spunea, să dea chiar zece, douăsprezece meditaţii pe zi), încă o dată simţeam cum mă cuprinde acea nelămurită antipatie amestecată cu invidie pe care o simţeam de la început faţă de colegul meu de bancă.

Am schimbat un salut cu Boldini şi Grassi şi m-am aşezat la un capăt al mesei. Aveam în faţă capul lui Boldini pe jumătate ascuns de o veioză mare cu abajurul din mătase verde, pe Grassi la stînga şi pe Cattolica la dreapta. Se aşezase şi deja vorbea. Eram neliniştit, nu numai tul-

burat din pricina sosirii lui Luciano pe care o credeam iminentă, ci totodată plin de neîncredere și ciudă. Dar Cattolica părea extrem de liniștit. Pălăvrăgea cu volubilitate, întreținîndu-și musafirul străin. Din păcate nu-mi putea oferi nimic de băut sau de mîncat, spunea, cu ochii negri scînteindu-i frenetici : în casă nu eram decît noi, mama lui nu se-ntorcea înainte de nouă... Și iată-l ajungînd la miezul problemei. Trecînd peste faptul că situația îi displăcea (folosirea „căilor laterale" nu intra în obiceiurile lui, în „stilul" lui), își permitea să-mi aducă aminte că în zilele precedente se străduise cum putuse mai bine ca să-mi deschidă ochii. Iar eu ? Cum îl răsplătisem pentru eforturile lui ? Nu numai că-l ascultam cu foarte puțină bunăvoință, dar adoptasem față de el o atitudine, de parcă nu Fulga, ci el era adevărata canalie. Însă gata. În sfîrșit, slavă Domnului, înțelesesem și nu-i mai pusesem la îndoială buna credință. Să-l întreb totuși pe el, și a arătat spre Boldini, sau pe el, și l-a arătat pe Grassi. Era adevărat sau nu că Fulga, de cele cîteva ori cînd venise să învețe cu ei (asta se întîmplase acum o lună, în timpul celor aproape două săptămîni cît fusesem bolnav) mă bîrfise pe la spate într-un mod scîrbavnic ? Sta chiar acolo, pe locul meu, copiind cu nădejde și profitînd de orice prilej ca să mă facă praf. Și, să fie clar, se năpustea împotriva mea fără să-l provoace *vreodată* cineva, așa că, la un moment dat, nu se putuse abține să nu-l întrebe dacă nu cumva greșisem cu ceva față de el. La care nenorocitul răspunsese imediat că nu, da de unde, nu-i făcusem nimic, însă asta nu-l putea împiedica să mă judece cu obiectivitate (pricepeam, *cu obiectivitate ?)* drept ceea ce eram și valoram cu adevărat.

Ascultam. Cînd Cattolica, arătînd spre ei febril cu degetu-i osos, mă îndemnase să mă adresez lui Boldini și lui Grassi, mă supusesem : îmi luasem privirea de la el și mi-o îndreptasem întîi spre unul, apoi spre celălalt. La „e adevărat sau nu ?" al lui Cattolica, primul răspunsese dînd din cap cu un aer grav, pe cînd își privea fix mîinile împreunate deasupra mesei. Iar al doilea, aplecat, aproape cocoșat deasupra caietului pe care desena o paiață, parcă nici n-ar fi auzit. Însă tăcerea lui semnifica același lucru : respectiv că era de acord, că lucrurile stăteau exact așa cum le prezenta Cattolica. Atît unul cît și celălalt — mă gîndeam — se deosebeau destul de mult

de felul cum îmi apăruseră întotdeauna la școală. Părul lui Boldini nu era blond ci roșcat. Iar forța fizică pe care i-o atribuia Cattolica, de abia acum cînd îi priveam mîinile încleștate formînd parcă un singur pumn enorm, de abia acum îmi părea evidentă. Dar Grassi ? Și Grassi era diferit. Cattolica îl comparase cu Silvio Pellico. Era corect. Complet absorbit de desenul paiaței, din cînd în cînd scotea afară vîrful limbii cenușii, pe care o lăsa să atîrne cîteva clipe în colțul gurii. Corect. Era o comparație nimerită.

Mă sculasem deodată, apropiindu-mă de fereastră și lipindu-mi fruntea de geam. Dispărut de cîteva secunde îndărătul fabricii de zahăr din fața gării, soarele nu ne mai deranja, și vederea spațiului plin de grădini de legume și flori ce se-ntindea între casa Cattolica și zidurile orașului, și dincolo de ele cîmpia nesfîrșită, mă făcuse îndată să doresc să mă aflu acolo, împreună cu băieții care alergau după minge în înaltul zidurilor, sau dincolo, în personalul cu ferestrele deschise care ieșea încet chiar în clipa aceea din gară, sau, departe de tot, de-a lungul frumoasei străzi asfaltate Pontelagoscuro, în micul tramvai galben, minuscul ca o cutiuță de tablă, ce se îndepărta legănîndu-se, cu troleul în vînt, spre linia neagră, orizontală a digului de la marginea Padului. Acum afară trebuia să fie deja răcoare. Dacă nu azi, mîine la aceeași oră o să-mi iau bicicleta să mă duc să văd Padul. Padul cu apele umflate. Și, în sfîrșit, singur. După ce-l demascam pe Luciano. După ce terminam cu el și cu toți ceilalți. Singur, o dată pentru totdeauna.

— Ce nemernic ! a repetat Cattolica. La gîndul că există pe lume oameni ca Fulga, simt că-mi fierbe sîngele-n vine.

M-am întors. De abia așteptam să se termine totul.

— Dar o să vină ?

— Fii convins. Ca să se poată strecura în casa altuia, ar fi în stare să mărșăluiască cine știe cîți kilometri cu picioroușele lui ca niște scobitori. Cunoști soiul acela de corcituri pe care ajunge să le fluieri o dată, ca să vină la trap, dînd din coadă ? Exact așa e Fulga, un adevărat metec. Are mania de a se vîrî în sufletul altora, înțelegi ? și nu fiindcă ar avea nevoie de ceva. E o simplă chestiune de caracter. Eu, în schimb, poate pentru că nu sînt nici corcit nici metec, nu pot suferi amestecurile, îmi fac pie-

lea de găină, nu mă simt bine decît la mine acasă, dar uite că sînt pe lume și oameni care nu suportă să stea la casa lor.

— La ce oră i-ai spus să vină ?

Și-a consultat frumosul ceas de mînă Ebernard, din metal cromat, și a făcut o strîmbătură.

— E timp. I-am spus și i-am repetat să nu se prezinte înainte de șapte și, cum e ascultător, mai avem încă douăzeci și cinci de minute să ne punem de acord.

Deși vorbise de un anume „plan de a-l face să cînte", nu știu de ce eram convins că pregătise un fel de proces : cu el în rolul președintelui de tribunal, Boldini și Grassi în cele ale judecătorilor *a latere* [1], totodată martori și polițiști, iar eu și Luciano luîndu-ne la ceartă în fața curții. Mă gîndeam, în esență, la o confruntare directă ; și tocmai această perspectivă făcuse ca în ultimele ceasuri să simt cum stomacul mi se strînge încet încet, prins în gheara unei neliniști tot mai chinuitoare. De aceea am aflat cu ușurare de la Cattolica faptul că faimosul său plan nu prevede deloc prezența mea în cameră și, ca urmare, nici un fel de „scenă". La sosirea lui Luciano, eu trebuia pur și simplu să trec în camera de alături ; spunînd aceasta, Cattolica a arătat o ușă la spatele lui Boldini, pe care n-o observasem, de unde puteam auzi cît se poate de comod tot ce avea să debiteze „tipul" pe socoteala mea. În fine, nu trebuia decît să ascult. Dar pînă atunci, de ce nu mă duceam o clipă dincolo, în cealaltă cameră (era dormitorul părinților), avînd grijă să las ușa întredeschisă ? Numai așa-mi puteam da seama dinainte cum se auzea.

Să nu-l văd pe Luciano, să pot evita să-l privesc în față, în timp ce Cattolica îl făcea să vorbească ! Cuprins deodată de un sentiment de euforie, m-am desprins de fereastră și, atingîndu-i spatele lui Boldini, am pătruns în camera vecină.

Înăuntru era tare întuneric, cel puțin așa mi s-a părut: un întuneric dens, ca de beci.

M-am așezat lîngă ușă, privind prin deschizătură, și am spus vesel :

---

[1] De o parte (lat.).

— Hai, vorbiţi ! Vorbiţi !

— Vezi, Gianni, a început calm Cattolica, adresîndu-se lui Boldini, după mine nu e absolut necesar ca...

— Ei da..., făcea Boldini, ei da...

— Ne auzi ? a întrebat Cattolica ridicînd glasul.

— Perfect ! am strigat. Vă aud perfect.

Şi m-am întors în birou.

M-am aşezat din nou, însă nu mai ştiam ce să ne spunem. Grassi se apucase iar de desenat. Boldini privea afară, atras pesemne de liliecii ca nişte zdrenţe zburătoare, mici şi negre, uneori atît de aproape de fereastră, încît aveai impresia că o să se lovească de ea.

Începea să se însereze. Cattolica tăcea şi el. L-am văzut aruncînd o privire spre ceas.

— Cît e ora ? am întrebat.

— Mai sînt încă zece minute.

A clătinat din cap ca şi cum ar fi fost nemulţumit. L-am întrebat dacă era ceva în neregulă şi el a negat. Am insistat şi atunci a admis că într-adevăr ceva nu era în regulă.

— Poate că greşim complet, a spus.

Apoi a adăugat, privindu-mă fix, că, dacă m-aş fi simţit în stare, după ce-l lăsau pe Fulga să pălăvrăgească în voie, să ies din ascunzătoare şi „să-l bat măr", chiar acolo, pe loc, să nu-mi fac probleme. Nici unul din ei n-ar fi mişcat un deget ca să mă împiedice. Dimpotrivă.

— Cum aşa ? am exclamat. Chiar aici ?

— De ce nu ? Pedeapsa întîrziată înseamnă vină pe jumătate iertată. Să presupunem că mîine la şcoală îl iei deoparte şi începi să-i zici : „Ştii, Luciano..." — şi începuse să vorbească pe nas, cu un ton dulceag, de parcă acela era tonul pe care eu şi Luciano îl foloseam de obicei în discuţiile noastre — „ştii, Luciano, aseară la Cattolica eram şi eu ascuns în spatele uşii". Ei bine, dacă începi să-i vorbeşti aşa, ţine cont că te-ai fript. Viclean şi escroc cum e, fii sigur că Fulga ar reuşi să te convingă că n-a fost nimic, că el nu înţelegea, că tu n-ai înţeles, etcaetera, etcaetera. Ar fi chiar în stare să se înfurie susţinînd că nu se fac asemenea lucruri, că un prieten nu-i joacă o asemenea festă altui prieten şi că el, tocmai pentru că şi-a dat imediat seama de toate acestea, dacă a zis ceva

rău despre tine, a făcut-o ca să te pedepsească... Parcă te văd, a rîs. Şi totul s-ar sparge ca un balon de săpun.

Avea dreptate. Şi eu mă vedeam pe mine şi pe Luciano şi, ceva mai tîrziu, pe Luciano venind din nou la mine acasă să-şi facă lecţiile. Ca şi cum nu era nimic. Ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic.

— Bine, am spus nesigur, privind în jur. Dar aici, cum se poate ?

Cattolica a sărit în picioare.

— Îţi pregătesc *ringul.*

A tîrît, de unul singur, într-o clipă, lîngă fereastră, canapeaua de piele şi măsuţa, apoi cele două fotolii de cealaltă parte, lipindu-le de unul din dulapuri. Pe urmă a făcut sul covorul din mijloc şi s-a dus să-l ascundă sub pat.

— S-a făcut, a spus întorcîndu-se spre noi, roşu din cauza efortului.

De la capătul opus al biroului, Boldini ridicase spre mine ochii lui albaştri, de acelaşi albastru îngheţat ca al lui Luciano. Mă privea drept în faţă. A strîns din buze ca şi cum ar fi vrut să-şi înfrîngă o uşoară timiditate, şi m-a întrebat serios :

— Sper că nu ţi-e frică ?

Am izbucnit în rîs.

Însă nu părea foarte convins. M-a întrebat cît cîntăresc. Apoi a vrut să ştie ce greutate bănuiam că are Luciano. Şi fără să-mi mai aştepte răspunsul, a conchis că, după el, ajungea o singură „palmă zdravănă", dată cum se cuvine, ca să-l „pună la pămînt".

S-a sculat în picioare, a trecut pe la spatele lui Grassi, a venit să-mi pipăie muşchii braţelor (Cattolica, în sfîrşit amuţit, se limita să aprobe din cap), continuînd să mă încurajeze în privinţa rezultatului viitorului *match* şi să mă îndrume cum să lovesc. După ce-i „centrasem" una în stomac cu stînga, trebuia s-o „dublez" cu o dreaptă în falcă. Era uşor, un fleac.

— Să-ţi arăt.

L-am urmat în mijlocul camerei, în centrul „ringului". Şi încă mai stăteam unul în faţa altuia, ocupaţi să încercăm şi să repetăm „figura" sub ochii emoţionaţi ai lui Cattolica şi ai lui Grassi, cînd am auzit soneria.

XI

Cu puţin înainte, în cele cîteva clipe cît rămăsesem acolo, dormitorul părinţilor lui Cattolica mi se păruse cufundat într-o beznă totală. Mă înşelam. A fost destul să mă întorc, ca să-mi dau seama că se vedea mai mult decît suficient.

Dincolo aprinseseră lampa de birou. Insinuîndu-se prin uşa întredeschisă, lumina era o dungă albă, precisă, ce tăia chiar lîngă picioarele mele pardoseala din gresii mici, hexagonale, identice cu cele de la parter, fără să întîlnească nimic în cale. Lumina slabă de tot, ca de criptă subterană, uniform răspîndită în cameră, provenea de la un bec lumînare de douăzeci şi cinci de waţi, apris sub o imagine sacră ce trona în mijlocul peretelui din dreapta mea. Şi ajungea ca să pună în evidenţă, în afara tabloului — cel al unui Isus cu ochii languroşi şi albaştri, cu pletele blonde cu cărare drept pe mijloc, cu bazele de coral uşor întredeschise, lăsînd să se vadă doi dinţi extrem de albi, şi mîna feminină, de alabastru, ridicată alene pentru a arăta spre o inimă mare, roşie, plasată ca un fruct monstruos în partea de sus a pieptului — şi siluetele paralele a două paturi separate dar alăturate, iar în fund, masa negricioasă a unui şifonier şi aceea a unei comode.

Eram încordat, atent, dar calm. Priveam ţintă inima roşie, exorbitantă a lui Isus, şi a mea, care la început îmi bătea dureros în gît, acum se liniştise. De altfel, nici nu mă aflam acolo, la cîţiva metri de Cattolica şi de Luciano, care, după ce urcaseră agale scara, zăboveau sporovăind în anticameră. Odaia care mă ascundea îmi apăruse dintr-o dată drept un loc infinit mai îndepărtat, mai tainic, chiar mai tenebros decît era în realitate, un punct pierdut undeva, în pîntecul unui spaţiu imens, mai vast ca un ocean...

Aşezaţi toţi patru împrejurul biroului, Luciano ocupînd probabil locul unde stătusem eu cu puţin înainte, cînd şi cum vor începe să vorbească oare despre mine ?

Aveau la dispoziţie două ore ; poate şi de aceea, lăsînd la o parte plăcerea pe care o simţea în mod sigur să mă ţină în şah, Cattolica nu-şi da nici o silinţă să grăbească lucrurile. Răbdător şi viclean ca pisica cu şoarecele, asculta turuiala continuă, lină, cu accent bolognez a şoarecelui. Vorbeau de lucruri banale, de generalităţi,

iar Fulga tergiversa. Nu-i nimic — părea să spună Cattolica, rămînînd mai tot timpul tăcut — nu-i nimic. N-avea decît să-și facă de cap, ticălosul, să se străduiască să pară cît mai distractiv și mai interesant spre a compensa, cum putea, darul inestimabil de a fi fost primit acolo unde fusese primit. Mai devreme sau mai tîrziu (din tonul răspunsurilor lui rare, al intervențiilor lui ponderate în zumzetul neîntrerupt al vocii lui Luciano, înțelegeam cît de sigur pe el era Cattolica) avea să facă exact ceea ce noi toți, inclusiv eu, stabilisem să facă.

Multă vreme, peste o jumătate de oră, Luciano a spus doar lucruri ce mă priveau parțial și indirect.

Începuse cu temele. Îi întrebase dacă le terminaseră de făcut. Și cum Cattolica îi răspunsese că da, tocmai le terminaseră cu o clipă înaintea sosirii lui, suspinase; ferice de ei! El, în schimb, nu izbutise să scape decît de o parte din ele, de italiană și de latină, de greacă nu. Mulțumiri, multe mulțumiri! exclamase apoi, făcîndu-mă *să văd* literalmente seaca mișcare laterală în afară a maxilarului — nu era nevoie să-i împrumute caietul Cattolica. Dincolo de faptul că ținea ca măcar o dată să se descurce singur, îi mai rămînea toată seara, timpul de după cină și toată dimineața următoare pentru a traduce cele nouăzeci și opt de versuri din *Iliada* pe care le dăduse „pacostea“ de Guzzo.

De la teme a trecut la filozofie.

Razzetti trebuia să-l mai asculte — spunea — așa că mîine dimineață, după ce termina cu *Iliada* era obligatoriu să arunce o privire peste *Fedon*. De acord, filozofia nu era specialitatea principală a lui Razzetti, de aceea o preda făcînd apel tot timpul la aceleași scheme și tabele sinoptice ca și la istorie. Dar Platon, în sine, nu era oare la fel de nesărat ca și bietul Razzetti? Și Socrate! Cu aerul lui plin de suficiență de profesor atotștiutor, cînd, de fapt, era un prost, un nătărău! Tot e bine că la sfîrșit (citise undeva) i-au dat să bea vestita cucută. Dar lăsîndu-i la o parte pe Platon și Socrate, după modesta lui părere, filozofia însăși era, în ansamblul ei, o mare aiureală.

— De ce? a obiectat Cattolica. Filozofia nu e religie ca să crezi în ea!

— Iartă-mi ignoranța, dar atunci ce e?

Calm, binevoitor, indulgent, Cattolica a început să-i expună ce gîndea despre filozofie. Grassi, şi chiar Boldini, interveneau din cînd în cînd.

— Poate o fi cum spuneţi, o oftat la un moment dat Luciano.

Dar, a adăugat, cu puţina materie cenuşie care-i mai rămăsese de la atîta „toceală", cine ştie ce notă proastă avea să ia mîine dimineaţă dacă-i venea lui Razzetti pe chelie să-l scoată la lecţie. Din nefericire el nu era Cattolica, pentru care era de ajuns să citească o singură dată ! Cu inteligenţa redusă pe care şi-o cunoştea, şi cu bruma lui de memorie...

Dar revenind la *Fedon* : lui, după cum o spusese deja, i se părea o adunătură de baliverne. Totuşi era acolo o teorie care, deşi era probabil tot o gogoaşă, îl convinsese destul de mult.

— Pariez că e vorba de teoria despre metempsihoză, a făcut Cattolica.

— Cum de-ai ghicit ?

Cattolica a replicat că, dacă exista ceva în *Fedon*, în care *nu* credea, era exact teoria migrării sufletelor de la om la animal şi viceversa. Ca să crezi, trebuia să arunci la gunoi religia catolică. Or el, ca un bun catolic ce se afla, credea în infern, purgatoriu şi paradis.

— Nu contest, a răspuns Luciano cu umilinţă, deşi simt că în metempsihoză există ceva adevărat.

Să fie puţin atenţi, a urmat : Guzzo, de pildă, înainte de a se naşte cu două mîini şi cu două picioare, trebuie să fi fost vreun şarpe veninos, eventual viperă sau cobră, şi tot la asta avea să se-ntoarcă după ce o să-l ierte Dumnezeu de zile. Krauss, care sta cocoţată în laboratorul ei printre retorte şi alambicuri, dîndu-şi aere de bufniţă regală, provenea, probabil, dintr-o raţă, ajungea să-i vezi dosul. Jumătate-de-litru, cine ştie, poate că fusese vreo rîmă, din cele pe care, la ţară, dacă dai cu piciorul într-o brazdă, le vezi apărînd din belşug, mititele, e drept, dar toate grase, frumoase şi rozalii.

Şi trecînd la colegi, era uşor de dedus că Mazzanti fusese un şoarece, trebuia stabilit doar dacă de hambar, de beci, sau de canal ; Chieregatti un catîr de povară ; Lattuga un porc, dacă nu cumva o hienă, dat fiind că hienele se hrănesc cu cadavre din cimitire şi put chiar

mai rău decît porcii ; Donadio un cobai de laborator ; Camurri o cîrtiță ; Droghetti, cu nasul lui, un dromader ; Selmi un cal (dar cam gloabă) ; Veronesi și Danieli, bieții de ei, niște măgari cu „chestia" veșnic bălăngănindu-se etcaetera. Presupunînd pentru o clipă că metempsihoza nu era o gogoașă, cum poate că era, toți s-ar fi reintegrat, la timpul potrivit, în forma originară, cu excepția lui Lattuga care, după toate probabilitățile, avea să renască vierme : din cei care „forfotesc" în intestine *„dèinter in a mérda a mèza gamba"*, tăvălindu-se din plin în rahat ; și cu excepția lui Mazzanti care, în loc să renască șoarece, fie și de canal, era cazul să se transforme în păduche și să-și croiască drum anevoie prin părul cuiva.

— Ai uitat fetele, a observat Cattolica.

— Ele nici nu contează. Nu le-ai văzut ? De unde vrei să provină, dacă nu din găini și din gîște !

Îl auzeam rîzînd satisfăcut și surescitat.

— Dar eu ? a insistat Cattolica. După tine din ce aș putea proveni ? Hai, curaj !

— Mde, tu ai putea descinde dintr-o pasăre : dintr-un șoim din Alpi sau dintr-un uliu, sau chiar dintr-un vultur. „Ce peste alții ca vulturul zboară", a declamat nazal.

— Bun. Și Boldini ?

— Așteaptă. El ar fi putut să fi fost un jaguar sau un elefant de mare. În timp ce tu, Grassi, știi ce erai ? Un castor, unul din animalele acelea cu doi dinți lați în față, ce stau veșnic în apă să construiască diguri.

În orice caz, a continuat, era de aceeași părere cu Platon că trebuiau să fie *foarte* puțini bărbații și femeile care, renăscînd, să nu coboare pe o treaptă inferioară. Cît despre el, s-ar fi putut să fi fost cîine. Și tot cîine avea să devină, dacă nu cumva ar fi fost obligat, la fel ca Mazzanti și Lattuga, să coboare mult mai jos.

Vreme de cîteva secunde au amuțit, rămînînd într-o liniște deplină.

— Deci, recapitulînd, a reluat, în sfîrșit, Cattolica, Lattuga un vierme intestinal, Mazzanti un păduche. Și tu ?

— De, o să vedem.

Apoi a spus că dacă ar fi putut alege tipul de parazit în care să se reîncarneze, mai că ar fi preferat să se rostogolească pînă la fund de tot și, în loc de purice sau păduche, să renască microb. Asta da, ar fi fost o reîncarnare

avantajoasă ! Nici o grijă de mîncare și de băutură, plus asigurarea caracterului invizibil... Viață veselă, ce mai ! Îndatoriri ? Nimic altceva decît un pic de modestie, evitînd comportarea unor microbi ca aceia de tifos, turbare, tetanos, pneumonie și așa mai departe care în cîteva zile distrug totul, și luînd ca exemplu de conduită alți microbi cu caracter mai bun, care, după ce și-au găsit un locșor tihnit, stau acolo cuminți și sug vreme de douăzeci, treizeci de ani, fără să sîcîie, în fond, pe nimeni. Bacilul sifilisului sau al unor anumite tipuri de tuberculoză : ăștia sînt „tipișorii“ cu cap, în stare să trăiască și să-i lase și pe alții să trăiască ! Așa spunea mereu și tatăl lui.

Din nou a rîs șiret. Ceilalți nu suflau.

În momentul acesta Cattolica mi-a rostit numele (parcă nu ar fi fost al meu, parcă ar fi aparținut unui necunoscut).

— Bine, a adăugat. Să presupunem că tu ai fi fost cîine, dar el ?

— Tot un cîine, a răspuns fără ezitare. Nu-i nici cea mai mică îndoială.

Cu următoarea diferență, a continuat : că în timp ce el fusese, putea să parieze, una din „potăile“ mici de statură și de doi bani, bîntuind pe străzi și căutînd tot soiul de lucrușoare echivoce de „mirosit“, excremente, urină, etcaetera, eu trebuie să fi fost un „dulău“, nu neapărat de rasă pură, dar rezultat al unei încrucișări destul de reușite, pentru care este întotdeauna ușor să găsească o familie la care să se aciueze. În sfîrșit, un cîine mare dar nu prea, frumos dar nu prea, puternic dar nu prea, curajos dar nu prea : unul din cei care, atunci cînd li se întîmplă să dea peste o corcitură „tip Fulga“, greu de aproape două kilograme și înalt de o șchioapă, pînă la urmă corcitura e cea care-l tîrăște după ea unde vrea. Și nici măcar nu se poate spune că „frumosul dulău“ îl miroase pe celălalt sub coadă. Dimpotrivă !

XII

Cînd au isprăvit cu rîsul (se puseseră pe rîs toți patru, inclusiv Cattolica), au reluat discuția. Acum vorbeau de mine și, la fel ca înainte, vocile lui Cattolica și Luciano le dominau pe celelalte.

Ce spuneau ?

Cattolica îl întreba pe Luciano cum reușise să scape de mine. Și Luciano îi răspundea că totul mersese strună, fiindcă-l anunțasem chiar eu că în după-masa aceea nu puteam. Declarasem că mă durea rău gîtul (posibil să fi fost o minciună) și trebuia să merg să mă consulte un unchi medic.

— O minciună ? a făcut foarte calm Cattolica. De ce, mă rog ?

— Cine poate ști. Nu e deloc ușor să-l înțelegi. Pare naiv și totuși e așa de complicat și suspicios. Îi sare muștarul pentru nimica toată !

Din nefericire — a continuat — între ei trei și mine nu existau cele mai bune relații, și nimeni n-o știa mai bine ca el care, prins între două focuri, plătea destul de scump asta. Dar apropo, ce se petrecuse *în realitate* între noi, ca să justifice ura mea față de ei ? Ce-mi făcuseră ei *în realitate ?* El știa, și încă bine, ce lipsit de caracter putea fi un evreu. Dar asemenea furie !

— Sînt ca picat din nori, a răspuns Cattolica. Eu n-am avut niciodată nimic contra lui. Și nici ei doi.

— Știi ce cred ?

— S-auzim.

— Cred, a reluat Luciano coborînd vocea, că-i displace îndeosebi faptul că aspira să vă devină prieten, să vină și el aici, și cînd colo — a rîs cu șiretenie — nu i-a ieșit pasiența.

— Am impresia că te-nșeli, i-a spus Cattolica ușor enervat. Întîi de toate sîntem foarte buni prieteni, altfel pentru care motiv am fi continuat să stăm în aceeași bancă atîtea luni ? În al doilea rînd, dacă ar fi ținut așa mult, cum spui tu, să vină să învețe la mine acasă, de ce nu mi-a cerut-o ? Nu crezi c-ar fi putut foarte ușor s-o facă ?

— Sigur c-ar fi putut ! a exclamat Luciano. Numai că-mi dai voie, dacă ți-ar fi cerut-o el, ce gust ar mai fi avut ? Vezi (îmi cunosc destul de bine puișorul, așa că știu ce spun) el dorea ca să fi *tu* cel care-l invită. Și cum tu ai făcut pe mutul...

După zgomotul unui scaun mișcat din loc, am înțeles că unul din ei, probabil Cattolica, se sculase-n picioare. Răsunînd mai întîi înfundat în covoare, pasul lui s-a auzit deodată pe lemnul descoperit al *ringului* și apoi s-a

stins. Poate se dusese să stea pe patul din fundul camerei, sau chiar să se întindă în el.

— Dar ție, a spus de acolo, ție ce ți-a făcut de-l vorbești permanent de rău ?

Luciano s-a ridicat şi el. Probabil simţise nevoia să se apropie de Cattolica şi, într-adevăr, cînd a răspuns, vocea i s-a auzit depărtată, schimbată.

A spus că era adevărat, efectiv nu mă putea suferi. Dar nu atît fiindcă i-aş fi fost antipatic, sau m-aş fi purtat rău cu el. Dacă mă critica, mă critica din motive mult mai serioase decît o simplă incompatibilitate de caracter sau o ranchiună banală de băieţel isteric. Era îndeajuns de evoluat ca să-şi interzică reacţii de acest gen. Dar tocmai din această cauză, tocmai fiindcă era lipsit de orice meschinărie, nici gratitudinea n-avea să-l împiedice vreodată să spună despre mine, cu obiectivitate, tot ce i se părea oportun şi util.

Şi-avea să înceapă cu vanitatea mea : vanitate incredibilă, absurdă, de copil de grădiniţă.

Îşi dăduse seama imediat, încă de la început.

— Ai fost vreodată la el acasă ? a întrebat.

— Nu, a răspuns Cattolica. Nu mă duc niciodată la nimeni. Din principiu.

Ei bine, a continuat Luciano, era vorba de un adevărat palat, mare cît patru cinci case laolaltă şi avînd, în plus, o splendidă grădină. Familia mea îşi rezervase ca locuinţă tot etajul al doilea, ocupa singură un apartament de vreo douăzeci de camere, care cine ştie cît costa numai să-l încălzească. În fine, eram plini de bani şi se vedea. Dar una e să fii un domn, şi alta să fii un parvenit. Or chiar eu îi confirmasem, încă din prima zi cînd îl dusesem din cameră-n cameră fără să-l las măcar să-şi tragă sufletul, că bogăţia noastră data abia de pe vremea bunicului dinspre tată, negustor angrosist de ţesături. Îi arătasem imediat totul : salonul de petreceri, cele trei salonaşe, două sufragerii, şapte dormitoare, patru băi, oficiul, pînă şi closetele, cele pentru stăpîni şi cele pentru servitori ; şi-n tot acest timp păream atît de fericit şi de încîntat, plin de atîta satisfacţie, încît îi făceam silă. Bunicul, despre care-i povestisem că ţinea mult la religie, agăţase de uşorul fiecărei uşi nişte medalioane ciudate, rotunde, din metal nichelat, de mărimea unor monezi de cincizeci de centime, avînd la mijloc un petec de hîrtie scris în ebraică.

Îmi ceruse lămuriri în această privință și ar fi meritat să văd cum mă făcusem roșu la față de plăcere în timp ce-i explicam din fir-a-păr semnificația și rostul flecușteților ălora ! Ce scria în medalioane ? Mai nimic. Numele lui Dumnezeu-tatăl și atît. Dar vanitatea mea era atît de mare că pînă și religia tindeam s-o transform într-o treabă particulară, de familie. Dumnezeul nostru — chiar așa mă exprimasem — era Tatăl Etern, el și numai el ! (după mine creștinismul trebuia văzut ca o formă mai modernă a ebraismului.) O fi. Dar vorbeam despre „bătrînul cel bărbos" cu aceeași trufie cu care aș fi fost în stare să fac paradă de contul la bancă al răposatului meu bunic, bogatul negustor angrosist de țesături...

Pe urmă începusem să învățăm zilnic „în tandem". Dar și aici simțeam o plăcere atît de mare să-mi etalez cunoștințele, să ies în evidență (pentru mine, totul era motiv de întrecere : acasă ca și la școală, veșnic mă comportam de parcă aș fi jucat *football)*, încît îi trezeam celui de lîngă mine pofta să mă lase să fac totul singur, să mă descurc singur și cu asta, amin. E foarte adevărat : „din punct de vedere școlar" trăise multe luni pe spinarea mea, transformat de mine într-un soi de Paguro Bernardo [1]. Dar ce naiba ! Paguro Bernardo e o biată moluscă de la care poți pretinde „să-și ofere dosul mulțumind", pe cînd un coleg de școală rămîne un coleg de școală, o ființă umană, chiar dacă e dintr-o familie mai puțin bogată, chiar dacă e mai puțin inteligent și pregătit, chiar dacă, în fond, nu e deloc nemulțumit că a găsit pe unul care să dea în brînci muncind pentru el. Adevărul e că eu nu-l consideram nici ființă omenească, nici prieten. Mă servisem de el ca de o simplă mașină de produs laude, pe care o făceam să funcționeze cu aceeași dezinvoltură cu care învîrteam robinetul de la duș.

Pe frații mei abia de-i văzuse. Unul era în a doua de gimnaziu, iar fetița doar în a treia elementară. În schimb pe părinții mei avusese ocazia să-i vadă extrem de bine. În special pe mama.

---

[1] Crustaceu marin din ordinul decapodelor, cu abdomenul moale pe care animalul îl introduce în cochilia goală a unui gasteropod, mimetizîndu-se.

— Ai remarcat-o vreodată ?
— Pe cine ?
— Pe mama lui.
— Nu.
— Păcat, îți garantez că merită ca femeie.

Era o doamnă între treizeci și trei, treizeci și cinci de ani — a continuat — poate un pic „trecută“ cum sînt întotdeauna evreicele, dar cu o gură, cu niște ochi mari, căprui și, mai ales, cu niște priviri...

Deși era „brunetă“, cu ochii și părul de culoare închisă, semănam mai ales cu ea. Și la fel cum eu, vanitos și ahtiat după laude, mă slujeam de el ca de un aparat de gimnastică la care să-mi măsor forța mușchilor, mama îl folosise ca pe un mijloc foarte potrivit spre a obține ca bravul copilaș să stea cuminte acasă pînă la ora cinei. Și de cîte trucuri n-ar fi fost capabilă prea cinstita doamnă ca să-și atingă nobilul ei scop ! Sosea la cinci cu niște tăvi așa de pline, că o familie întreagă și-ar fi putut potoli foamea pe două zile. Cafea cu lapte, ceai, ciocolată, frișcă, prăjituri și prăjiturele, *petit-fours,* bomboane de ciocolată: în fiecare după-amiază tot tacîmul. Dar asta nu era nimic. Fiindcă, lăsînd la o parte aerul pe care-l avea „blestemata“ cînd îți umplea ceașca sau îți vîra sub nas farfuria cu prăjiturele („Luați, nu vă jenați, îl îndemna insinuantă, dulciurile sînt hrănitoare, fac bine și la mușchi și la creier !“), cînd pleca, nu uita niciodată să-i arunce prin ușa întredeschisă un zîmbet dulce, însoțit de o ocheadă „jumătate maternă, jumătate ucigașă“. Și cîte sărutări îi mai da pe obraji, de la mai puțin de un metru distanță copilașului ei, înduioșată că-l avea acolo, la căldura caloriferelor, atît de studios, frumos și inteligent !

Într-o seară din iarna trecută, o seară cu furtună, mersese ceva mai departe. Spre a-l convinge să rămînă la cină și, eventual, să doarmă acolo, îl privise deodată fix în ochi, cu o forță în stare să-l sperie nu numai pe el, lui nu-i trebuia mult, ci chiar pe diavol în persoană. Ce voia să promită cu asemenea privire ? în fine, s-o lăsăm baltă. Cert e că vara, la mare (aflați că o să meargă la Cesenatico vara viitoare !) precis c-avea să-i facă o mie de figuri soțului cam bătrîior în săptămînile cînd el se-ntorcea în oraș ca să-și vadă de treburi, lăsînd-o în vila închiriată doar în compania servitorilor și a copiilor ! Cu gura ei mare și „lacomă“, cu ochii languroși, pe jumă-

tate ascunși de părul buclat (e adevărat că avea pieptul un pic cam lăsat, dar „caroseria“ merita din plin o vizită), era imposibil să lase să-i scape o ocazie, dacă i se prezenta.

Dar revenind la mine, credeau că nici măcar nu știam ce sînt „oușoarele“ ?

Ca să spună adevărul, o cam bănuise. Și totuși atunci cînd, pus la zid, avusesem onestitatea de a mărturisi că nu mi le „trăsesem“ niciodată, surpriza lui fusese enormă. La șaisprezece ani ! Și cu toate pretențiile mele !

Pentru început, hai să i le vedem, își zisese.

După multe insistențe obținuse să-i arăt „chestia“ care, deși „fără căciuliță, din pricina tăierii împrejur a circumciziei, i se păruse oarecare, normală. Mai degrabă altceva i se păruse „destul de simptomatic“ : respectiv reacția mea cînd avusese ideea, puțin mai înainte, să se descheie întîi el la pantaloni pentru a mă convinge și pe mine.

Ei bine, văzîndu-i-o pe a lui, mă făcusem atît de palid și, pe urmă, în zilele următoare, felul de a mă purta se schimbase într-o asemenea măsură (devenisem deodată grosolan, nepoliticos, ochii-mi fugeau în toate părțile : de parcă mi-ar fi provocat scîrbă, mînie sau teamă, nu știa nici el bine), încît fusese constrîns să se gîndească la tot ce e mai rău. Da. Eram sigur un „poponar“, fie și în stadiul potențial : un „prost găurit“ așteptînd prilejul „să treacă bariera“, și totuși (asta era tragic !) inconștient de frumoasa și inevitabila carieră ce-mi sta în față.

XIII

Ieșind încet din umbră în lumină, m-am apropiat în vîrful picioarelor de ușa mare, cu geamuri, ce despărțea salonul de sufragerie !

Ai mei erau la cină. Mama era îmbrăcată într-o rochie ușoară din pînză albă ce-i lăsa spatele, gîtul și brațele goale. În jurul ei ceilalți : tata, fratele meu Ernesto, sora mea Fanny.

I-am cercetat pe toți, unul după altul, de parcă ar fi fost niște străini (chipul mamei era invizibil și un straniu blocaj al memoriei mă împiedica să mi-l amintesc). Era tatăl meu — mă întrebam — acel biet bătrîn în bluză

de pijama şi papuci care tocmai termina de golit farfuria de ciorbă ? Erau fraţii mei cei doi copii cu un aer serios şi civilizat, dar gata să izbucnească în rîs în orice moment ? Şi doamna care-mi întorcea spatele, frumoasa doamnă cu părul negru şi mîna stîngă scînteind de inele mişcîndu-se în sus şi-n jos, era într-adevăr mama mea? Şi e posibil ca eu, eu să fiu fiul omului aceluia mediocru, plictisit şi plictisitor, incapabil, mai cu seamă în casă, să fie la înălţime, să abiă o anume ţinută, şi al femeii atît de vulgare şi să-mi datorez existenţa pur şi simplu acelei comuniuni, acelei comuniuni fizice ?

A intrat camerista aducînd farfuriile cu friptură şi garnitură şi după expresia uşor uimită şi speriată a feţei sale mi-am dat seama că fusesem descoperit.

— Domnişorul ! a exclamat.

Nu mai era nimic de făcut. Am apăsat pe clanţa de la uşă, am intrat şi m-am aşezat lîngă mama, la locul meu.

— E nouă şi jumătate, scumpul meu, a spus mama în mijlocul tăcerii generale, surîzînd. De unde vii ?

Îmi privea chipul, mîinile, totul. Şi din privirea ei iubitoare, îngrijorată şi înţelegătoare îmi dădeam seama că într-un anume fel parcă simţise cît de groaznic fusesem rănit cu puţin înainte. Cine poate şti. Cine ştie pe ce căi misterioase poate că fusese rănită şi ea în aceeaşi clipă cu mine.

Am răspuns că fusesem acasă la un prieten.

— La Cattolica ?

— Da.

— Cîtă iubire în ultima vreme ! Şi Fulga ce zice ? Era şi el acolo ?

— Ce sistem ! a intervenit tata pe un ton indignat. Cred c-ai fi putut să telefonezi. Nu ţi se pare ?

— Da, era şi Fulga, am murmurat fără să-mi ridic ochii din farfuria goală.

Tata a deschis gura, dar printr-un gest furiş al mîinii pline de inele, mama l-a făcut să tacă.

— Vrei puţină ciorbă de legume rece ? m-a întrebat.

Am aprobat tăcut.

Însă nu-mi era foame. Mîncam încet, luînd abia cîte o jumătate de lingură, simţind că stomacul refuza mîncarea. Mă revedeam în dormitorul părinţilor lui Cattolica,

cu spatele rezemat de perete şi privirile aţintite asupra inimii roşii a lui Isus, încă mai auzeam zumzetul calm şi neobosit al vocii lui Luciano prin uşă. Nu, nu ieşisem, nu apărusem. Cînd Luciano spusese rîzînd : „Degeaba-i dă el zor cu latina, cu greaca, etcaetera, ce altă carieră ar putea să aibă decît asta ?, atunci, în sfîrşit, dezmeticindu-mă, mă dezlipisem de zid, traversasem încăperea şi intrasem în anticameră. Coborîsem scările în cea mai neagră beznă, îmi luasem bicicleta din sufragerie şi ieşisem afară, la aer, pedalînd în grabă, cu capul plecat. Strada Cittadella, bulevardul Cavour, bulevardul Giovecca ; tot înainte, fără să mă opresc, ca într-un tunel drept, întunecos, fără sfîrşit...

— Nu ţi-e foame, comoara mea?

Am negat din cap.

— Poate c-o fi mîncat ceva, a bombănit tata.

M-am sculat în picioare.

— Mi-e puţin greaţă. E mai bine să sar peste cină.

— Ce ai mîncat ? a insistat tata. Îngheţate ?

— N-am mîncat nimic, am răspuns, privindu-l fix în ochi cu duritate, cu ură.

— Ei, hai, calmează-te, a făcut el intimidat. Ţi s-au înecat corăbiile ?

— Noapte bună.

Şi fără să-i sărut pe obraz nici pe el, nici pe mama, ca-n fiecare seară, am ieşit repede din încăpere.

Îndată ce am ajuns în camera mea, m-am dezbrăcat, m-am băgat în pat, am stins lumina şi am închis ochii. Am rămas astfel vreo zece minute. Somnul nu venea. Eram gata să mă scol şi să mă îmbrac la loc, cînd am auzit pe culoar pasul mamei.

S-a oprit dinaintea uşii. Am auzit-o strigîndu-mă încet, apoi camera s-a umplut de prezenţa ei. Ce plictiseală! mă gîndeam furios, prefăcîndu-mă că dorm. O simţeam lîngă mine, înaltă şi tăcută, aplecată asupra corpului meu întins în pat şi aş fi vrut să mă scol, s-o insult, s-o lovesc, s-o gonesc de-acolo. Dar iată că mîna ei, lăsîndu-se în jos prin întuneric, uşoară, mai blîndă şi mai uşoară ca oricînd, m-a atins, mi s-a aşezat pe frunte. A fost de-ajuns. N-a mai fost nevoie de altceva pentru ca, rămas din nou singur, să mă cufund peste puţină vreme în vechiul meu somn odihnitor de copil.

A doua zi dimineață, intrînd în clasă, am văzut imediat că erau toți, fiecare așezat la locul lui. Luciano s-a grăbit să mă salute zîmbindu-mi și făcîndu-mi vesel cu mîna. Dar din atitudinea lui Boldini și Grassi, aplecați deasupra unui caiet pe care-l țineau la mijloc, și îndeosebi din aceea a lui Cattolica, a cărui privire nu m-a părăsit nici o secundă în timp ce mă apropiam, mi-a fost clar că și ei își dăduseră seama de gravitatea ireparabilă a ceea ce se petrecuse în seara precedentă. Cattolica a așteptat să mă așez, dar nu m-a salutat ; a schițat un zîmbet ușor din vîrful buzelor. Îl cunoșteam îndeajuns ca să înțeleg că se simțea nesigur, neliniștit. Dar de ce ? mă întrebam. Ce-l ținea ca pe ghimpi ? Să fi fost speranța că nu rămăsesem pînă la sfîrșit și, astfel, nu ascultasem ce fusese mai rău ? Se putea întîmpla. Oricum, dacă spera așa ceva, aveam să-i răpesc orice iluzie. Între noi totul se sfîrșise, se sfîrșise pentru totdeauna. Și trebuia s-o afle cît mai curînd.

Și-a acoperit gura cu mîna.

— Bine-ai făcut că ai plecat, a spus. Nu merita osteneala să rămîi.

Am înclinat capul în semn de aprobare, fără să răspund.

A oftat.

— E un nebun. Un biet iresponsabil.

— Las-o baltă, nu mă mai sîcîi !

Gozzo sta la catedră. Vorbisem fără să am grijă să mă feresc, și mi-am dat imediat seama că profesorul mă observa.

— Iar începem ? a făcut amenințător.

Cuprins de o bruscă inspirație, am sărit rapid în picioare și l-am privit în față.

— Scuzați-mă, am spus, dar v-aș ruga să mă mutați din acest loc.

— Dar de ce, dragul meu ? Nu cumva ați uitat că pînă la sfîrșit mai sînt doar zece zile ?

— Știu. Tocmai de aceea vreau să mă mut. Aici, cu el, și am arătat spre Cattolica, tot timpul ne distragem atenția.

Vorbele mele au fost primite cu un murmur de stupoare și dezaprobare.

— Pot să vă rog să păstrați o liniște perfectă ? a strigat Guzzo.

Avea aerul că nu crede în realitatea celor ce se petreceau. Însă eu stam înaintea lui drept, inflexibil, hotărît să obțin ce-i cerusem.

A cercetat perplex împrejur.

— Şi în ce bancă aţi dori să vă mutaţi ? N-am impresia că ar fi vreuna disponibilă.

— Vreau să mă duc din nou în spate, am spus, arătînd fără să mă întorc, banca lui Luciano. Unde stă Fulga. Dar singur.

— Şi *domnul* Fulga ?

— Fulga poate foarte bine să vină aici.

— Ah, dumneavoastră propuneţi o dublă schimbare! a exclamat Guzzo amuzat. *Do ut des* [1]... Ei bine, vă dau voie. Aţi înţeles, Fulga Luciano ? Haideţi, repede, eliberaţi banca. Strîngeţi-vă prea cinstitele dumneavoastră lucruşoare şi mutaţi-vă lîngă *marele* Cattolica. Presupun că vă simţiţi onorat !

Şi pe cînd Luciano, încărcat de cărţi, se încrucişa cu mine pe culoarul dintre şirul al doilea şi al treilea de bănci (atingîndu-mă în treacăt, îmi aruncase o privire plină de uluire şi spaimă), s-a auzit un *sst !* sec, şuierat, imperios, menit să facă să amuţească un nou murmur, încă înainte de a se naşte.

Pentru a mă întoarce la solitudinea absolută din toamna precedentă, mai trebuia să fac un ultim pas : s-o rup cu Luciano.

Totuşi la prînz, după clopoţelul de *finis,* cînd l-am zărit mergînd singur singurel în faţa mea, pe trotuarul de pe Borgoleoni, aplecat jalnic într-o parte din pricina pachetului de cărţi sprijinite de şoldul ascuţit, am avut o clipă de ezitare. Era adevărat : dimineaţa în clasă, îl tratasem tot timpul dur şi rece. Dar cum de nu mă aşteptase ? Mi se părea că pot deduce din mersul lui grăbit, din precizia şi iuţeala cu care călca, faptul că intuise totul şi acum fugea. Şi ce dacă ? Cu atît mai bine.

— Hei ! am strigat. Opreşte-te !

S-a oprit pe dată şi a întors capul înapoi. Era foarte calm, iar colţurile buzelor subţiri schiţau un surîs de o bunătate uşor întristată.

— Ah, tu eşti ?

---

[1] Dau ca să dai (lat.).

Am continuat drumul împreună. Nu îmi spunea nimic şi aceasta mă deconcerta. La intersecţia cu Giovecca, am traversat decis, lăsîndu-l cu cîţiva metri în urmă.

M-a ajuns pe trotuarul opus.

— Ce faci ? a întrebat mirat. Nu mergi acasă ?

Am răspuns că eram sătul să fac veşnic acelaşi drum. Astăzi voiam să-l conduc eu pe el spre casă.

Era într-o vineri, zi de tîrg. Bulevardul Roma şi piaţa Catedralei forfoteau de ţărani. Ne făceam loc cu greu, pierzîndu-ne din cînd în cînd din vedere în mulţime şi fără să schimbăm nici un cuvînt. Nu înţelesese — mă gîndeam. Era destul să-i permit, şi la patru m-aş fi trezit iar cu el lîngă mine.

Mai înainte de a o lua spre Porta Reno, chiar sub ceasul din piaţă, m-am oprit.

— Salut, am spus.

A înghiţit.

— Salut, a murmurat.

Mă privea fix în ochi, palid ca un cadavru, cu puful de pe buza de sus umed de transpiraţie şi mărul lui Adam mişcîndu-se nervos.

— Ne vedem astăzi ? s-a hazardat să întrebe..

— Nu cred.

— Ai ceva de făcut ?

— Doar temele şi atît.

— Ce... ce ai ?

— Eu, nimic. Dar tu ?

Şi-a holbat ochii albaştri.

— Eu ?!

Însă îi întorsesem deja spatele.

XIV

În dimineaţa cînd în holul liceului *Guarini* urmau să fie afişate rezultatele examenelor de sfîrşit de an, mi-a telefonat Otello Forti.

Sosise în seara precedentă, mi-a povestit. Isprăvise cu ultimele examene orale la cinci şi jumătate după-masa şi abia mai apucase să se întoarcă la colegiu, să-şi facă bagajele şi să ia din fugă trenul care pleca din Padova la şapte.

L-am întrebat cum se descurcase.

— Cred că bine. Dar tu ?

I-am răspuns că nu ştiam, tocmai plecam să văd listele.

— De ce nu treci pe la mine pe acasă ? a propus. Mergem împreună dacă vrei.

Era amabil, vorbăreţ, cu uşoare urme de accent venețian în glas. Dar acum nu-mi mai păsa nici măcar de el.

— Treci să mă iei tu, am spus.

A încercat să reziste. A remarcat faptul că el se afla fix la jumătatea drumului între casa mea şi *Guarini*, aşa că i se părea mai *logic* să trec eu. Şi era deja mai puţin amabil, pe punctul de a deveni tiranic şi ursuz ca întotdeauna, bombănind veşnic şi capabil, dacă-şi punea în cap să obţină ceva, să se vîre în cele mai îndîrjite discuţii.

— Bine, ascultă, i-am tăiat-o scurt, să ne-ntîlnim în faţa porţii lui *Guarini* peste o jumătate de oră. Îţi convine?

— De acord, de acord...

Fireşte că fusesem promovat. Cu medii numai de opt la disciplinele literare şi cu doi de şase : la ştiinţele naturii şi la fizico-matematice. Dar al cîtelea eram în clasament ? Primul ? Al doilea ? Al treilea ?

Era unsprezece şi jumătate. În umbra holului de la intrare nu eram decît noi. Lui Otello i-a ajuns o privire să-şi dea seama că în lupta pentru primul loc nu puteam fi decît eu, Cattolica şi Grassi. Desigur, faţă de optul meu la italiană, Cattolica nu se putea lăuda decît cu un şapte, iar Grassi cu un şase. În schimb, Cattolica avea opt la matematică-fizică, iar Grassi nouă la ştiinţele naturii...

— Ar trebui să fii al doilea, a conchis, la un punct după Cattolica, iar Grassi al treilea. La un punct după tine.

Uluitor de prompt şi serviabil, şi-a scos un creion din buzunar şi a început să scrie pe zid, lîngă listă. Între timp observasem că Luciano fusese şi el promovat. E drept, numai cu şase, dar promovat.

— Aveam dreptate, a anunţat, în sfîrşit, Otello cu o uşoară notă de triumf în glas. Cattolica e primul, iar tu al doliea.

Am ieşit afară.

— Nu dai un telefon acasă ? m-a întrebat.

Am răspuns că nu avea rost. Cu o mînă pe şaua bicicletei şi cu alta pe ghidon, îl cercetam. Dacă la Crăciun mi se păruse mult mai înalt şi mai matur ca mine, acum mi se părea mic, mic ca un copil.

— Vrei să te duc pe bicicletă pînă acasă la tine ? i-am propus. Hai, urcă !

Şi, întocmai ca un copil, mi-a şi dat ascultare.

Pedalam iute în ciuda dificultăţii, a poverii şi a pietrelor din pavajul străzii Mascheraio. Îi priveam ceafa. Sub părul blond, tuns scurt, îi zăream pielea roz, grasă, gingaşă. Respiram mirosul de săpun bun pe care-l răspîndea, şi-mi aminteam, prin comparaţie, ceafa slăbuţă a lui Luciano dată cu briantină, urechile lui mari, palide, transparente ca nişte membrane, vag bătrînicioase. Pe Luciano nu-l dusesem pe cadrul bicicletei mai mult de două, trei ori în total. Pe Otello de sute de ori. Şi totuşi ştiam că nu mai exista nici o salvare. Chiar dacă m-aş fi străduit să-l frecventez iarăşi pe Otello, ca atunci cînd eram la elementară sau la gimnaziu, în mirosul lui cinstit şi bun l-aş fi simţit mereu pe cel greu, dezgustător, apăsător, de briantină.

Ca şi cum ar fi intuit că în viitor aveam să ne vedem rar şi că, deci, prietenia noastră avea minutele numărate, Otello nu tăcea nici o clipă. Voia să ştie o groază de lucruri : cu cine stătusem în bancă în lunile acelea, în casa cui mă dusesem să învăţ, cu cine devenisem prieten. Iar eu îi răspundeam scurt, numindu-i pe Cattolica şi pe Luciano, însă fără să-i împărtăşesc şi altceva. Spinarea lui masivă, infantilă se afla în faţa mea. Să-i mărturisesc totul lui : Mă simţeam ca la poalele unui munte abrupt, inaccesibil, uriaş. Simpla ideea de a fi nevoit să escaladez un asemenea munte de obtuzitate, mă umplea de greaţă şi de neputinţă.

— Luciano Fulga ? întreba Otello. Cine e ? Unul venit din afară ?

— Da.

— De unde vine ?

I-am explicat.

— Şi cum e ? Bun la carte ?

— Se descurcă.

— A trecut ?

— Da, numai cu şase.

În privinţa lui Cattolica am fost mai puţin laconic. I-am povestit cum am ajuns colegi de bancă. I-am spus chiar că, deşi stăteam alături, nu devenisem niciodată prieteni cu adevărat.

— Trebuie să fie foarte bun la învăţătură, a observat Otello. Ai văzut doar ce şir de opturi.

Ajunsesem. Am frînat, am pus jos un picior, iar Otello, după ce a coborît de pe bicicletă, mi-a căutat privirea.

— Intră o clipă.

Am răspuns că nu puteam, că trebuia să plec. Şi spunînd aceasta am apăsat cu putere pe pedale și l-am lăsat. În cinci minute am fost casă și, cum am trecut pragul uşii de la stradă, am zărit-o pe mama aşezată sub magnolia din grădină. Trecerea bruscă de la căldura de afară la răcoarea de sub portic, m-a făcut să strănut. Am văzut-o ridicînd capul. Dacă aş fi urcat în camera mea traversînd grădina, mă gîndeam, ar fi trebuit să mă opresc să stau de vorbă. Era de abia douăsprezece, aveam timp destul. Dar despre ce să vorbim ?

Am strănutat din nou şi mi-am suflat nasul. De sub portic, cu bicicleta sprijinită de şold, o priveam pe mama închizîndu-mi pe jumătate pleoapele. Cufundată în umbra însorită ce se aduna în jurul părţii de jos a magnoliei, nu mai era decît o pată limpede, îndepărtată.

A ridicat un braţ.

— Uuu ! a strigat, modulîndu-şi vocea frumoasă de cîntăreaţă, în chemarea ei preferată.

Am dispărut într-o parte, ducîndu-mă să pun bicicleta la locul ei obişnuit de sub scară, m-am întors şi i-am spus că trebuia să dau urgent un telefon.

— Ai trecut ?

— Da.

— Cu ce note ?

— Mă duc la telefon, am repetat.

Am trecut dintr-o cameră în alta, pînă am ajuns în dormitor. De abia intrasem, cînd vocea mamei a răsunat din nou. Vorbea cu bucătăreasa apărută în fereastra de la *office*. Cînd terminam de telefonat, îi spunea, să mă roage să cobor o clipă. Şi cum bucătăreasa îi răspundea că nu dam nici un telefon şi, după părerea ei, trebuia să fiu deja la mine-n cameră, mama a început să mă cheme iar. Mi-a strigat numele de două sau trei ori, insistînd melodios asupra vocalelor. Iar între un strigăt şi altul o auzeam bombănind.

Am deschis obloanele.

— Sînt aici.

— Scumpul meu bosumflici, vrei să binevoieşti să vii un moment pînă jos ? Hai iute, fii ascultător !

Însă nu era nici iritată, nici nerăbdătoare. Mă privea şi-mi zîmbea din mijlocul regatului ei, al teatrului ei, înconjurată de „jivinele sacre“: căţeluşa pechineză Lulù, cei doi motani persani fumurii, broasca ţestoasă Filomena. Broda marginea unui cearceaf sau faţă de masă. Acul îi scînteia în poală. Grădina strălucea împrejur, viguroasă ca o mică junglă.

— Am luat numai opt, i-am spus, mai puţin la Krauss şi la Rabiani. Şase la ştiinţe şi şase la fizico-matematică.

— Bravo, comoara mea ! Ce mulţumit o să fie tata... Vino repede să mă săruţi.

Continua să mă privească, plecîndu-şi graţios capul şi schiţînd din buze cel mai dulce şi mai ademenitor surîs. Şi cum eu nu dam nici un semn că aş vrea să mă îndepărtez de la fereastră :

— Oh, s-a plîns, ţi se pare drăguţ din partea ta s-o laşi pe mama să suspine atîta pentru o sărutare ?

Cu puţin înainte, traversînd un salon, mă oprisem să privesc o fotografie veche, montată într-o ramă de argint, aşezată pe o măsuţă laolaltă cu alte fotografii de familie. Ne reprezenta pe mine şi pe mama în '18, în ultima vară de război. Slabă ca o copilă, îmbrăcată în alb, mama apărea îngenuncheată lîngă mine, pe fundalul luminos al grădinii de legume a casei de la ţară a bunicilor, la Masi Torello, unde eu şi ea ne mutasem la cîteva zile după plecarea tatei pe front. Şi-n timp ce mă strîngea cu pasiune la piept, privea spre obiectiv cu un zîmbet voios, plin de o fericire intensă, în contrast cu expresia severă, încruntată a chipului meu mic şi grăsuţ, încadrat de părul lung şi lins, tuns cu breton. Fotografia fusese făcută de tata, în cursul uneia din scurtele sale permisii de pe front (obişnuia să spună că era capodopera lui, iar mama, de fiecare dată, aproba).

Dar abia cu cîteva minute în urmă, privind-o, înţelesesem semnificaţia reală a zîmbetului mamei, căsătorită doar de trei ani : ce promitea, ce oferea şi *cui*...

Uitîndu-mă acum la mama, care nu mai era atît de tînără, de copilă, simţeam cum inima mi se umple din

nou de dezgust şi de ciudă. Îmi treceau prin minte, cu iuţeala unor *flashes* cinematografice, melancolice viziuni de plaje solitare bîntuite de furtuni, de vîrfuri foarte înalte, inaccesibile, de păduri virgine, de pustiuri... Oh, să plec de aici, să fug ! Să nu mai văd pe nimeni şi, mai cu seamă, să nu mă mai vadă nimeni !

— Ei bine ? insista mama. Trebuie să rămîn suspinînd sub veranda ta, sau poate că domnul preferă ca biata lui credincioasă să vină pînă sus să-i facă curte ?

Nu, nici vorbă. O să cobor. O să vorbim. O să mă las descusut ; pînă-n momentul cînd tata, întorcîndu-se acasă şi văzîndu-ne, o să înceapă să bată din palme ca să ne arate că sosise şi se grăbea să se aşeze la masă. Ce mare lucru, să mint o jumătate de oră ? O să fiu foarte iscusit. Orice încercare a ei de investigaţie era sortită eşecului.

Şi dacă avea nevoie de un sărut spre a-şi da iluzia că mai eram încă un copil, copilul ei, o să-i dau şi sărutul pe care-l dorea.

— Nu, aşteaptă, am răspuns. Vin imediat jos.

Şi spunînd aceasta, m-am retras de la fereastră.

XV

Ulcerul începuse să supureze în taină, încet, dureros, nevindecabil...

Nu mă aşteptam la nici un epilog în viitorul imediat, nu mă aşteptam şi nici nu-mi doream vreo explicaţie : nici măcar legată de Luciano. Însă n-a fost aşa. Peste o lună şi jumătate l-am revăzut pe Luciano la Cesenatico. Şi în timpul acelei întîlniri am găsit, totuşi, o explicaţie.

Într-o duminică dimineaţă, după o noapte de insomnie pe care mi-o petrecusem măsurînd în sus şi-n jos cei cîţiva metri pătraţi ai odăiţei mele (în perioada aceea sufeream de acnee juvenilă), coborîsem la plajă singur, foarte devreme.

Să fi fost opt. Întinderea vastă de nisip apărea pe jumătate pustie. Întins într-un *chaise longue* lîngă umbrela închisă, mă cuprinsese somnul, un somn foarte uşor ce-mi permitea să înregistrez rînd pe rînd toate micile zgomote ale gălăgioasei zile balneare aflate abia la început : permanentul du-te vino al băieşilor ocupaţi să pregătească

umbrele și corturi, strigătul ritmat însă odihnitor al unui grup de pescari pe punctul de a trage năvodul la mal. Și pe cînd mă gîndeam că pe la zece aveam să mă duc la cortul băieților din familia Sassòli, din Bologna, împreună cu care aveam să fac ceva mai tîrziu, ca de obicei, o foarte lungă partidă de înot, l-am văzut, pe neașteptate în fața mea.

Sta în picioare pîndind să mă trezesc, cu corpul lui mic, alb și scheletic, total lipsit de păr, părînd și mai firav din pricina umflăturii enorme din slipul gri. Între timp îmi zîmbea.

— Cînd ai sosit ? am întrebat fără să mă ridic.

Un fulger de bucurie și gratitudine i-a luminat ochii. Așadar nu-l goneam. Deveneam iarăși bun.

— Abia acum o jumătate de oră, a răspuns, scoțîndu-și, ca de obicei, maxilarul lateral în afară.

— Vii de la Ferrara ?

— Da.

— Dar la ce oră ai plecat ?

— De cu noapte ! a rîs. Închipuie-ți că la trei și trei sferturi era un personal. Și taca-taca, taca-taca, i-au trebuit aproape patru ore ca să facă o sută de kilometri.

Trenul, a continuat foarte vesel și satisfăcut, nu omisese nici cea mai mică gară de pe linie. După primele zece minute, începuse deja să se oprească : la Gaibanella. Apoi la Montesanto. Pe urmă, rînd pe rînd la Portomaggiore, la Argenta, la San Biagio, la Lavezzola, la Voltana, la Alfonsine, la Glorie, ca să „acosteze", în sfîrșit, la Ravenna, după două treimi din drum, unde se gîndise, printre altele, să se și odihnească „vreo treizeci și cinci de minute bune". După Ravenna...

Am ridicat o mînă.

— Cum ai reușit să ne găsești vila ?

— Măcar o dată mi-a funcționat și mie bine memoria, a răspuns făcîndu-mi cu ochiul. Îmi aminteam adresa.

Faptul că îmi făcea cuceritor cu ochiul, era menit nu atît să amintească intimitatea noastră din lunile trecute, cît să mă liniștească, el n-avea nici cea mai vagă intenție de a-mi reproșa ceva. Însă mă dojenea. Afectuos, dar mă dojenea.

— Ți-o fi foame, am zis. Vrei să-ți aduc ceva de mîncare ?

Nu era nevoie. Mama mea, a povestit, mulţumit că iar putea divaga, se gîndise deja să-l întremeze şi, cum îl văzuse, îi şi pusese înainte o „ditamai ceaşca“ de cafea cu lapte. Luase cafeaua cu lapte în sufragerie, împreună cu fraţii mei care de abia se sculaseră din pat. Dar întrucît fratele şi surioara mea urmau să vină pe plajă pe la nouă, iar el ardea de nerăbdare să mă vadă, plecase imediat.

— Unde te-ai schimbat ?

— În camera ta, a răspuns uşor alarmat. De ce? Mama ta mi-a spus că mă pot duce acolo...

Acum stătea pe nisip, lîngă mine. Dimineaţa era foarte frumoasă. Apa şi cerul formau în faţa noastră o masă unică, de culoare deschisă. Bărcile păreau suspendate în larg.

— Ce bine e aici, a şoptit după o lungă tăcere.

S-a răsucit o clipă, apoi a adăugat, serios, că venise la Cesenatico special că mă vadă şi să-mi vorbească. După ce fusesem aşa de afectuos şi gentil, în ultimul timp mă schimbasem, parcă nici nu mai eram acelaşi om. Şi fiindcă tatăl lui reuşise, în sfîrşit, să închirieze de la un bătrîn doctor din Bologna, prieten cu el, cabinetul medical, împrejurare care îi constrîngea să părăsească Ferrara chiar în cursul lunii, înainte de a se muta, simţise, „datoria precisă“ de a veni să-mi mai mulţumească o dată şi, în acelaşi timp, să risipească orice echivoc care ar fi putut să ne despartă. Aşadar ce îi reproşam ? El îşi simţea conştiinţa „mai mult decît curată“. Oricum, în cazul în care auzisem cine ştie ce „gogoaşă tîmpită“ pusă în circulaţie de cine ştie ce „canalii“ pe socoteala lui, n-aveam decît să-l întreb, era gata să-mi răspundă la orice întrebare.

Stînd ca un indian, cu picioarele încrucişate, vorbea fără să mă privească. Îl ascultam. Ascultam zumzetul vorbelor lui în văzduhul vast şi liniştit. Spusese că ai lui erau gata să părăsească Ferrara şi că n-aveam să ne mai vedem vreodată. Bine.

— Haide, a insistat. Curaj, pune-mi prima întrebare.

Am răspuns că n-aveam de pus nici o întrebare.

A clătinat din cap.

— O fi, a oftat. Totuşi simt că-mi ascunzi nişte lucruri... că nu-mi spui *întregul* adevăr.

Cîtva timp a tăcut. În sfîrşit, după o nouă ocheadă de control, m-a întrebat cum îmi petreceam zilele la mare, şi

dacă în luna aceea şi ceva nici o încîntătoare doamnă nu-şi asumase sarcina de... de a mă dezvirgina. Cîte asemenea încîntătoare doamne trebuiau să fie la Cesenatico ! Venind de la gară la noi acasă, avusese prilejul să ochească destule „demne de remarcat“ care se plimbau pe bulevarde. Eu... cu fizicul meu... ajungea să privesc puţin în jur. Femeia, cînd se afla în vacanţă, mai cu seamă la mare, nu se gîndeşte decît să se distreze. Pentru cine are... pentru cine ţine să se distreze cu femei... se pune problema doar să speculeze momentul şi locul potrivit.

Mă aşteptam ca mai devreme sau mai tîrziu să ajungă la temele lui preferate (mă gîndisem încă din prima clipă cînd îl zărisem printre pleoapele întredeschise). Dar nu prevăzusem tonul precaut, plin de o ciudată nelinişte, pe care avea să-l ia vocea sa.

Am răspuns că pînă atunci nu cunoscusem femei căsătorite de genul acela, că în anul respectiv frecventam un grup de băieţi, în frunte cu fraţii Sassòli din Bologna, şi chiar dacă aş fi agăţat vreuna, furunculii care mă desfigurau m-ar fi împiedicat să fiu luat în consideraţie.

— Ce idee ! a exclamat vesel. Eşti la fel de frumos.

În orice caz, a continuat, dacă... hm... nu găseam nimic bun „pe piaţă“, puteam să apelez la el. Îmi explica imediat. Cu cîteva dimineţi în urmă, la Ferrara, pe cînd trecea pe strada Colomba, „o brunetă frumoasă foc“, care sta în capot la o fereastră de la etajul întîi al pensiunii Mafarka, îl salutase cu un zîmbet larg, însoţit de un gest semnificativ. E drept că nu schimbaseră nici un cuvînt. Însă el era sigur că ajungea să se prezinte într-o dimineaţă în pantaloni lungi (mama lui ezita să-i cumpere, dar avea s-o convingă în cursul săptămînii), cel mai bine în compania unui prieten... şi bruneta avea să li se „ofere“ chiar pe gratis. Dacă mă hotăram — şi m-a privit fix în ochi — puteam fi eu prietenul acela.

— Nu poţi să dai o fugă la Ferrara cu o scuză oarecare ? m-a întrebat pătimaş Ai să vezi că nu numai c-o să ne primească... dar o să ne bage-n cameră pe amîndoi odată.

Mi-am desprins privirea, am înălţat-o în sus. Ca în fiecare dimineaţă, la ora aceea, un hidroavion militar marca Savoia-Marchetti, trecea în largul coastei. Carlinga argintie a fulgerat prin soare, depărtată. La cîţi kilometri

de mal ? Judecînd din ochi, trebuia să se afle aproape deasupra celor patru bărci de pescuit imobile, dincolo de linia orizontului.

M-am întins, am căscat.

— Nu, am răspuns. Mai întîi că n-am nici eu pantaloni lungi. Şi pe urmă nu-mi place în trei, n-aş face-o niciodată.

— Nu-ţi place în trei ? s-a bîlbîit el, continuînd să mă fixeze, palid la faţă ca un înecat. Dar eu...

N-a mai adăugat nimic. Privea în nisip, undeva dincolo de genunchii ascuţiţi.

Rămăsesem şi eu tăcut. M-am ridicat deodată în picioare.

— Vrei să facem o plimbare cu barca ?

Şi-a înălţat faţa cu un aer întrebător.

— Bucuros, a răspuns sculîndu-se deja. Dar ai grijă că nu ştiu să înot.

— Nu te teme. Te salvez eu.

Vîsleam. La o sută de metri de mal am zărit-o pe mama, care tocmai sosise de acasă, îmbrăcată în fustă şi bluză, stînd nemişcată în pragul stabilimentului balnear Adele. Cu mîna dreaptă o ţinea pe Fanny de mînă. Cu stînga, ridicată, se apăra de soare. Nevăzîndu-ne sub umbrelă, ghicise că plecasem pe mare şi încerca să-şi dea seama unde sîntem.

— Uuu ! am strigat, înălţînd un braţ deasupra capului.

— Uuu ! a făcut ea. Uuu !

— Cine e ? Mama ta ? a întrebat Luciano.

N-am răspuns. Am reînceput să vîslesc energic, cu ochii ţintă la mama care se îndrepta deja spre cabină. Părea mică de tot. Peste puţin, cînd avea să iasă din cabină îmbrăcată în frumosul ei costum de baie albastru Jantzen, n-avea să fie decît un punct abia distinct.

Cînd am ajuns la circa un kilometru depărtare de plajă, m-am suit pe banchetă şi m-am aruncat în apă cu capul în jos. Rămas singur în barca instabilă, care se balansa, Luciano s-a lăsat la început cuprins de panică. Se ţinea agăţat de banchetă şi privea speriat împrejur. Dar în curînd s-a liniştit. Ba chiar, am observat în timp ce înotam în jurul bărcii, că-mi urmărea atent evoluţiile în apă şi că mă admira.

— Parcă erai o barcă cu motor, a zis îndată ce-am urcat înapoi. Cum se numeşte felul ăsta de înot ?

— *Crawl.*
— De ce așa ? Vine din America ?
— Din Hawai.
— Vreau să spun că-i grozav ! a exclamat entuziast. Săptămîna trecută am fost la Șantierul naval să văd un concurs de înot. Nu înota nimeni ca tine, făcînd atîta spumă cu picioarele. E greu să înveți *crawl ?*
— Nu prea.
Am încercat să-i explic ce trebuia să facă : cu picioarele, cu capul și cu brațele.
— Pe tine cine te-a învățat ? a întrebat la sfîrșit.
— Nimeni, am răspuns.
Între timp începusem iar să vîslesc.
— Încotro ? a făcut melancolic Luciano, dîndu-și seama că mă îndreptam spre larg.
— Pe o mare ca asta, merită osteneala să ajungem pînă la primele bărci de pescari.
Am arătat cu bărbia spre două din cele patru barcazuri pe care le notasem de pe uscat, și care acum erau destul de aproape. Dacă am fi picat cînd scoteau năvoadele — am spus — poate că ne-ar fi dăruit un pic de pește pentru un borșuleț.
— Dar lăsînd la o parte borșulețul, am adăugat, nu vezi ce frumos e ?
Și într-adevăr era frumos. Nu-mi mai aminteam o mare atît de liniștită, atît de netedă (aveai impresia că nu plutești pe apă, ci că zbori, că aluneci alene prin aer). Și malul din partea opusă. Aproape că nu-l recunoșteam, estompat, pe un fond de coline albastre.
Luciano sta și el cu fața întoarsă spre malul depărtat. Tăcut, închis în gîndurile lui, părea să fi uitat de mine.
Îl priveam. Și deodată, în aerul imobil și închis, m-a scuturat un straniu fior de frig. Nu înțelegam bine. Mă simțeam prost, dat brusc la o parte, oarecum exclus, și tocmai de aceea invidios, egoist și meschin.
Și dacă aș fi vorbit cu Luciano ? mă gîndeam, cu ochii ațintiți asupra spinării fragile, ușor înroșită de soare în dreptul umerilor. Dacă, acceptînd invitația făcută de el cu puțin înainte, m-aș fi hotărît și m-aș fi pus pe mine și pe el în fața adevărului, a *întregului* adevăr ? Vîntul din larg avea să înceapă să încrețească apa abia peste o oră. Aveam destul timp.

Însă chiar în aceeaşi clipă cînd, privindu-i spatele slab, gol, îndepărtat, devenit deodată intangibil în solitudinea sa, mă lăsam în voia acestor gînduri, chiar atunci ceva trebuia să-mi fi spus că dacă Luciano Fulga era în stare să accepte confruntarea cu adevărul, eu nu. Înţelegînd greu, hărăzit prin naştere unui destin de izolare şi de pizmă, era inutil să mă gîndesc să deschid uşa în spatele căreia mă mai ascundeam încă o dată. N-aş fi reuşit şi nu era nimic de făcut. Acum şi niciodată.

Cartea a V-a

BÎTLANUL

În românește de
FLORIAN POTRA

lui Beppe Minerbi

Elle est retrouvée.
Quoi ? L'éternité.

RIMBAUD

PARTEA ÎNTÎI

I

Nu dintr-o dată, ci suind cu oarecare trudă din puţul fără fund al inconştientului, Edgardo Limentani întinse braţul drept în direcţia noptierei. Micul ceas deşteptător de voiaj pe care Nives, soţia sa, i-l dăruise acum trei ani la Basel, cu ocazia împlinirii a patruzeci şi doi de ani, continua să-şi emită, prin întuneric, la intervale scurte, clinchetul ascuţit, insistent şi totuşi discret. Trebuia redus la tăcere. Limentani îşi retrase braţul, deschise ochii şi, strecurîndu-şi cotul sub şold, întinse braţul stîng. În aceeaşi clipă, atingînd cu vîrful degetelor pielea de căprioară, delicată şi uşor roasă, a deşteptătorului Jaeger, şi apăsînd pe întrerupătorul soneriei, desluşi ora după poziţia arătătoarelor fosforescente de pe cadran. Era patru : adică ora la care stabilise, în ajun, să se trezească. Dacă voia să ajungă la Volano cu un ceas înainte de revărsatul zorilor, îşi zise, trebuia să nu mai piardă nici un minut. Una peste alta, cu sculatul, cu drumul pînă la baie, cu spălatul, cu bărbieritul şi cu îmbrăcarea, cu cele două înghiţituri de cafea ca să-şi încălzească stomacul etcetera, n-ar fi reuşit să se urce în maşină înainte de cinci.

În sfîrşit, după ce se hotărî să aprindă lumina şi după ce, aşezat pe pat, privi leneş în jur cuprins de o bruscă senzaţie de deprimare, se simţi ispitit să lase totul baltă şi să nu mai plece.

Senzaţia aceasta îi venea, poate, de la frigul din cameră, sau de la lumina prea slabă ce picura din candelabrul mare. Fără îndoială, însă, că dormitorul în care se culcase de cînd era copil, în afară de o scurtă perioadă imediat după nuntă şi, mai tîrziu, în afară de anul petrecut în Elveţia, nu i se păruse niciodată atît de străin, atît de neprimitor. Dulapul de culoare închisă, înalt, larg şi burduhănos (mama lui îi spunea dulapul „bombé"), care ocupa o bună parte a peretelui din stînga ; scrinul greu

de la peretele din dreapta, cu o oglindă mică și ovală atît de opacă încît nu mai folosea la nimic, nici măcar ca să-ți înnozi cravata ; vitrina de mahon și cristal, din fund, plină de arme, pitică față de masa cenușie și verticală a draperiei ; scaunele ; și umerașul cu rotile pe care mama sa îi așezase, ca să le aibă la îndemînă, costumul de lînă, setul de maiou și indispensabili lungi (restul completului de vînătoare, inclusiv cizmele, îl pusese dincolo, în baie) ; pînă și *passe-partout*-urile ce încadrau diploma de licență și fotografiile, în majoritate cu peisaje de munte, atîrnate în toate părțile : fiecare mobilă, fiecare piesă de valoare, fiecare lucru care-i cădea sub privire, îl șoca, îl irita. Parcă acum le vedea pentru prima oară ; sau, mai exact, parcă abia acum îi era dat să le surprindă aspectul meschin, antipatic, absurd.

Căscă. Își trecu o mînă peste obraji și peste bărbia plină de țepi, dădu păturile la o parte, își lăsă picioarele în jos pe podea, luă de pe un scaun halatul de lînă de culoarea cămilei, îl îmbrăcă peste pijama, își încălță papucii ; și, după cîteva clipe, era la fereastră, privind, prin persienele întredeschise, jos în curte.

Nu era aproape nimic de văzut. Curtea stătea atît de cufundată în întuneric, încît abia se deslușea fîntîna din mijloc. Totuși, de la fereastra bucătăriei lui Manzoli, portarul, țîșnea o dîră de lumină foarte albă : atît de vie, încît atingea pe coama zidului din față, ce dădea spre via Montebello, crenguțele din vîrful trandafirului agățător ce acoperea aproape în întregime, vara, fața interioară a zidului. Rafale de *scirocco* le mișcau, le despleteau. Uscate și ușoare, se clătinau sacadat de parcă le-ar fi străbătut, din timp în timp, nevăzute descărcări electrice. Nu ploua : cît mai bătea vîntul, n-avea să plouă.

Se răsuci și se uită spre poarta casei. Ușa apartamentului de la parter, ocupat de familia Manzoli, se deschisese. Prin ușă răzbătea un alt soi de lumină (mult mai puțin vie decît era filtrată prin fereastra bucătăriei) : pe fondul ei se profila o siluetă încovoiată și înfofolită.

„Romeo s-a și sculat“, constată Edgardo.

Atent și fără să se clintească, urmări mișcătorile portarului. Îl văzu cum înaintează, cum se îndreaptă spre grilajul de fier forjat care despărțea porticul de curte, cum deschide un batant și iese afară, cum scrutează în înalturi

cerul întunecat şi cum, în sfîrşit, zărindu-şi stăpînul, îşi scoate bereta.

Deschise geamurile duble, dădu la o parte persienele (îl izbi o pală de vînt umed, moale, aproape cald), se aplecă să le fixeze de perete.

Se ridică.

— Bună dimineaţa, făcu, adresîndu-se portarului. Spune-i te rog Imeldei, dacă s-a sculat, să-mi prepare cafeaua.

— Plecaţi, totuşi dom'avocat ? întrebă celălalt în grai ferrarez, de asemenea cu o voce joasă, liniştită.

Făcu semn că da, apoi închise geamurile din afară. Depărtîndu-se de pervaz, mai apucă să-l vadă pe Romeo cum îşi scoate din nou bereta. De cîţi ani erau Manzolii în serviciul lor ? se întrebă Edgardo intrînd în baie, după ce — trecînd prin faţa vitrinei cu arme şi trofee — fu uşor distras de reflexul metalic, familiar, liniştitor, pe care armele îl proiectau prin cristal. Ajunse la concluzia că Manzolii se aflau în casa lor de aproximativ patruzeci de ani.

Se descotorosi de halat, îl atîrnă în cuierul fixat deasupra uşii, dădu drumul la apa caldă în chiuvetă, scoase din cutia de piele uneltele de bărbierit. Între timp se privea în oglindă.

Chipul acela era al lui ; şi totuşi el era acolo şi îl scruta cu privirea de parcă nu i-ar fi aparţinut, de parcă ar fi fost chipul altcuiva. Pedant şi bănuitor, îi iscodea toate detaliile : fruntea cheală şi convexă ; cele trei cute orizontale şi paralele, ce o brăzdau aproape de la o tîmplă la cealaltă ; ochii albaştri, spălăciţi, sprîncenele rare, exagerat de arcuite, care imprimau fizionomiei sale, în ansamblu, o expresie veşnic nesigură şi perplexă ; nasul destul de puternic, frumos, bine desenat, de aristocrat ; buzele groase, proeminente, cam feminine ; bărbia roasă în vîrf de un fel de gaură în formă de virgulă ; culoarea roşie cărămizie a obrajilor prelungi şi nemulţumiţi, pătaţi de o barbă atît de neagră, încît părea vînătă. Cît era de meschin şi de antipatic chiar şi chipul său — îşi zicea Edgardo — cît era de absurd ! Mama lui susţinea întotdeauna, fireşte flatată, că seamănă cu fostul rege Umberto. Se poate. În orice caz, un lucru era sigur : dacă fluxul social-comunist continua să înainteze (de fapt, nu se prea întrezărea cine ar fi putut să-l oprească. De

Gasperi ? Cu mutra lui ?), toţi proprietarii de moşii cu oarecare consistenţă, şi, printre aceştia, în mod fatal şi el, Edgardo Limentani, stăpînul unei moşii ca Montina, cu peste patru sute de hectare, ar fi fost siliţi să abdice foarte curînd.

Începu să-şi dea cu săpun, pornind de la vîrful bărbiei. Pe măsură ce trăsăturile chipului său dispăreau sub clăbuci, simţea din nou, şi mai grea decît adineaori, povara zilei de vînătoare ce-i stătea în faţă.

Singur şi-o impusese. Dar de ce, la urma urmei ? În ce scop ? Nu ar fi fost mai bine să isprăvească o dată cu ideea vînătorii în „butoi“ ? Vărul său, Ulderico Cavaglieri, de exemplu, deşi stabilit la Codigoro, adică la un pas de vale ; deşi ocrotit ca totdeauna de familia patriarhală, catolică, pe care şi-o înjghebase în mai puţin de zece ani, putea să dea cu tifla oricui, aşa cum, la timpul său, dăduse cu tifla fasciştilor de la Salò şi SS-iştilor germani : nu acesta era motivul pentru care socotise să aştepte atîta timp. Dimpotrivă. În '38, în toamna lui '38, îndată după apariţia legilor rasiale (Ulderico avea pe atunci patruzeci de ani în cap ; pe cînd el avea acum patruzeci şi cinci bătuţi pe muche), *stop*, nu s-a lăsat fără permis de portarm ! Pur şi simplu nu a înaintat cererea de preschimbare. Iar în '45, a doua zi după eliberare, s-a ferit de bună seamă să-l mai ceară.

Se bărbieri cu grija de totdeauna, după care, aşteptînd să se umple baia, îşi dezbrăcă pantalonii pijamalei şi se aşeză pe closet. Să-şi elibereze pîntecul : de cîţiva ani, dimineaţa, făcea asta cu oarecare greutate, iar cînd nu reuşea — fie pentru că în ajun mîncase prea mult, fie pentru că se scula prea devreme, — se simţea prost toată ziua, suferea chiar şi de palpitaţii. Cum era de prevăzut, dimineaţa aceasta îi era potrivnică. Pe de altă parte, însă, nu putea să plece aşa ! Risca să fie nevoit să se oprească la jumătatea drumului şi încă fără să aibă posibilitatea să se spele.

Adăsta prin urmare acolo, în zgomotul apei ce şiroia în cadă, pîndind nivelul în continuă creştere. Se gîndea la vînătoarea din baltă : cum era înainte de război şi cum s-ar presupune că e acum. Înainte de război — îşi amintea Edgardo — un proprietar din Ferrara putea să-şi permită să tragă, duminica, două-trei cartuşe în ţinuturile Codigoro sau Comacchio, avînd, mie la sută, sigu-

ranța că se va bucura de o primire bună, precum și de respectul general. Mai mult : din punct de vedere practic, organizatoric, totul apărea rînduit cu grijă — firește că așa a fost dintotdeauna, de secole și secole — pentru ca domnului să-i fie ușor să se miște, să stea pe loc, să se hrănească, în sfîrșit, să găsească imediat tot ceea ce îi era de trebuință. Dar în ziua de azi ? În afară de faptul că e o adevărată aventură, azi, să străbați drumurile de țară în automobil (așa cum s-a întîmplat în '19 sau în '20, cînd unii s-au pomenit cu parbrizul spart de pietroaie : mîini nevăzute le aruncau din dosul unui gard de mărăcini), la ce altceva te poți aștepta — plimbîndu-te cu arma de vînătoare în bandulieră sau fără armă — decît la priviri încruntate, la întoarcerea ostentativă a spatelui sau chiar la rînjete fățișe de sfidare ? Timpul zîmbetelor, al capetelor descoperite și plecate, a trecut. Pentru toată lumea, inclusiv pentru foștii persecutați politici și rasiali.

Se mai gîndea, de asemenea, așa cum făcea întotdeauna de cîteva luni, la întîmplarea prin care trecuse chiar el, în aprilie, la Montina, în ziua cînd i se năzărise să vadă cum progresează lucrările de nivelare a terenului. Totul se petrecuse ca din senin, fără nici cel mai mic semn prevestitor.

Se vedea din nou pe sine, așezat pe buza unui șanț, singur în mijlocul cîmpului nesfîrșit, cu vreo treizeci de pălmași în jurul său (fețe cunoscute, în cea mai mare parte, unele de ani și ani de zile !), care stăteau cu sapele ridicate gata să-l izbească în țeastă : cereau schimbarea pe loc a învoielilor. Cedase pe moment, firește ; iar avocatul Galassi-Tarabini, jurisconsultul casei, la care alergase imediat după întoarcerea în oraș, îi aprobase necondiționat „tactica". Iată însă la ce l-a dus, după aceea, sfatul avocatului de a nu ține cîtuși de puțin seama de făgăduiala făcută, ba dimpotrivă, de a reclama cazul jandarmilor din Codigoro : de atunci și pînă acum, n-a mai îndrăznit să pună piciorul la Montina (din ziua aceea la Montina a fost nevoit să se ducă, din cînd în cînd, doar contabilul Prearo, pentru a se socoti cu administratorul Benazzi) ; și — dat fiind că în '39 averea agricolă și imobiliară a răposatului Leone Lamentani trecuse pe numele nurorii sale Nives, Pimpinati Nives, catolică, ariană și pe vremea aceea însărcinată în luna a opta, fiul Edgardo și văduva, Erminia Calabresi, moștenitorii săi direcți, tre-

buiau să considere cele peste patru sute de hectare ale moşiei — dacă nu chiar şi casa din via Montana, la Ferrara, în care bine sau rău mai trăiau încă — drept bunul altuia, pentru totdeauna.

În afară de Galassi-Tarabini şi de contabilul Prearo, fireşte, el n-a mai vorbit cu nimeni despre întîmplarea de la Montina : nici cu mama sa, nici cu nevasta. Mama sa, desigur — era de ajuns s-o vezi cît e de liniştită — n-a aflat nimic pînă acum. Dar Nives ? Să nu fi fost ea informată pe larg de contabilul Prearo, cu care de cîtva timp o vedea tot mai des stînd de vorbă ? Apoi, în ceea ce priveşte mediul agricol din Codigoro şi din jur, cel puţin pînă la Pomposa — mediul agricol proletar, mai ales — e cît se poate de limpede că organizaţia locală a Camerei de Muncă s-a apucat pe dată să împuieze capetele oamenilor cu verzi şi uscate !

Dar tocmai de aceea, dacă aşa stau lucrurile, în ce scop să rişte — începu Edgardo să se întrebe din nou — în ce scop să se expună ? Merita oare să înfrunte noi neplăceri, poate chiar fizice, numai de dragul de a trage cîteva focuri de armă ?

Ce era mai important, la urma urmei : vînătoarea, sau...

Se ridică nemulţumit, renunţînd să mai stea aşezat („şi aşa stau degeaba", mormăi el). Se întinse în cadă şi închise robinetele. Între timp, camera de baie se umpluse, puţin cîte puţin, de un abur des şi încropit.

II

Stînd nemişcat în faţa uşii închise, atingînd clanţa fără s-o apese, se întreba dacă va reuşi s-o şteargă pe furiş, fără să fie observat de nimeni.

Îşi salutase mama şi soţia cu o seară înainte, atunci cînd, imediat după cină, le lăsase în sufragerie, să tricoteze tăcute în faţa tăciunilor pe jumătate stinşi din cămin. E drept : de la Rory, fetiţa sa, nu-şi putuse lua rămas bun, pentru că se întorsese de la Concordi la nouă, şi la nouă Rory dormea de cel puţin un ceas. Dacă pentru o sărutare a lui Rory ar fi fost nevoie să suporte un supliment de bun rămas din partea lui Nives, care ocupa odaia matrimonială lipită într-o parte de a lui şi de cealaltă de

camera fetiței (camera maică-si era mai în față : destul de departe, slavă cerului !), nu, mai bine lipsă : renunța bucuros și la această sărutare.

Deschise încet.

Ajuns afară aprinse lumina, se întoarse să închidă ușa, apoi făcu vreo cîțiva pași prudenți pe linoleumul coridorului. Deși era încălțat cu cizme militare americane, fără ținte, își mișca picioarele cu foarte multă băgare de seamă. În mod normal, cîntărea vreo optzeci de kilograme. Dar azi, înfofolit în hainele de vînătoare, îngreunat de povara celor două arme, a Browningului și a vechii sale Krupp Trei inele, astăzi fără doar și poate cîntărea cu douăzeci mai mult. Un simplu scîrțîit iscat de chintalul său pe parchetul de sub linoleum, și Nives, care avusese totdeauna un somn ușor, s-ar fi trezit mai mult ca sigur și l-ar fi strigat.

— Dgardo !

— Ssst, șuieră el, instinctiv.

Nu făcuse nici cel mai mic zgomot, era sigur de asta, dar, cine știe cum, Nives reușise să-l audă. „Ce mai troală !", bombăni el. Dacă nu intra imediat la ea, era în stare să strige iar, fără să-i pese cîtuși de puțin de Rory.

— Ascultă, Dgardo ! tocmai repeta Nives, cu cadența ei înceată și nazală de țărancă.

Își vîrî capul în odaia complet cufundată în întuneric.

— Ssst ! suflă el. Ce-i ? Așteaptă o clipă.

Îl enerva să intre în odaia nevesti-si cu armele, cu cartușiera pe burtă, cu toate : cu pușca automată închisă în teaca arătoasă de piele *écru,* mai ales că, în ciuda strictului program de economii propus, o cumpărase în septembrie de la Gualandi, primul armurier din Bologna. Încet, calculîndu-și fiecare gest, se descotorosi de Browning, atîrnîndu-l cu banduliera de mînerul ferestrei din față. Era pe punctul de a atîrna și arma cu două țevi. Pe asta ar fi putut totuși să i-o arate lui Nives — se gîndi el. Nives i-o văzuse în mînă încă pe timpuri, la Codigoro, cînd nu era decît ibovnica lui ; așa că, probabil, nici măcar n-ar fi luat-o în seamă. Și-apoi, pentru a evita orice fel de încurcătură (cine știe : s-ar putea ca ea să aibă unele *intenții :* era în stare să și le manifeste chiar pe loc !), nimic n-ar fi contribuit mai mult la sugerarea faptului că el se afla pe picior de plecare, că n-avea nici

măcar un minut de pierdut cu pălăvrăgeala sau cu alte nimicuri.

Intră.

Nives tocmai aprindea veioza de pe noptieră. Cu degetul mare de la mîna dreaptă vîrît între cureaua bandulierei și lîna aspră, scoțiană a hainei, înainta spre mijlocul odăii. Și iată, că, apropiindu-se de vastul pat matrimonial din lemn sculptat, roșietic, unde el, unicul copil, fusese conceput și unde, începînd din '39, dormise atît de rar cu soția sa, se simți cuprins, pentru a doua oară în dimineața aceea, de o ciudată senzație de absurditate. Da : parcă între el și lucrurile pe care le vedea se ridica din nou un fel de placă de sticlă subțire și transparentă. Lucrurile, toate lucrurile, de o parte ; de cealaltă parte, el, uitîndu-se pe rînd la ele și minunîndu-se.

Nives căscă. Își ridică leneșă brațul gol, își acoperi gura cu dosul palmei. Pe jumătate îngropată în carnea grasă, ca de ceară, a palmei, cerculețul de aur al verighetei aproape că nu se mai deslușea.

— Cît e ceasul ? întrebă în sfîrșit.

— Cinci fără douăzeci, răspunse el, privind-o drept în față. Trebuie să plec.

— Mamă, Doamne, ce frig trebuie să fie ! E frig ?

— Nu, nu prea. Cred că o să plouă.

— Ia-ți impermeabilul mimetizat ; da, Dgardo ?

— L-am și pus în mașină.

— Și cizmele lungi, de cauciuc ?

— Și.

Vorbeau uitîndu-se unul la celălalt : el, cu mîinile sprijinite pe marginea patului, Nives întinsă ca totdeauna pe locul ei, în partea dreaptă. Dar ceea ce-și spuneau — era limpede — nu avea nici o importanță : îi slujea, și ei, doar ca să cîștige timp. La rîndu-i, Nives examina, studia, cîntărea.

— Eu una nu înțeleg ce plăcere e să te duci la vînătoare, iarna, continuă femeia. Și încă în zilele astea dintre Crăciun și Anul Nou, ce să zic ! Parcă văd că mi te-ntorci cu o pneumonie !

— Da' de unde ! Totul e să fii bine îmbrăcat.

— Ți-ai pus costumul de lînă, măcar ?

— Da. S-a îngrijit mama să mi-l așeze pe *omuleț*.

Nu-și calculase cîtuși de puțin fraza, putea să jure. Cu toate astea, Nives se strîmbă.

— Pentru că mama Erminia ține morțiș să se gîndească totdeauna la tine, zise ea, imprimînd capului plin de bigudiuri, scurte smucituri verticale. Mi s-a părut întotdeauna un semn de proastă creștere să i-o iau înainte.

Din fericire, schimbă imediat tonul.

— Cum faci, continuă ea, să stai în apă cinci sau șase ceasuri la rînd ? Sfîntă Fecioară, ar trebui să-ți aduci aminte că nu mai ești un flăcăiandru ! Numai cît mă gîndesc, și mă ia cu fiori. Brrr !

Rîdea, clipind din ochișorii ei cenușii și inexpresivi ; iar el, în fața patului, în timp ce observa curios cum îi erau ochii și cum era nasul de sub ei, scurt și coroiat ca un cioc de pasăre răpitoare, și după aceea gura, cu buza de sus subțire, aproape invizibilă, și cu cea de jos groasă și proeminentă (o gură văzută de jos în sus — își zicea — o gură răsturnată), se simțea cuprins de aceeași uimire. Își dădea perfect seama cum de s-a putut ca femeiușca asta, între treizeci și patruzeci de ani, să devină nevasta lui : oh, firește că-și dădea seama ! Dar, în același timp, văzînd-o cum își recită cu smerenie rolul de doamnă din cea mai aleasă societate de la oraș, care n-a pus în viața ei piciorul la țară, nu-i venea să creadă că e adevărat. Nives. Cum îi zicea înainte, care-i era de fapt numele de familie ? Ah, da : Pimpinati. Pimpinati Nives.

— La ce oră te-ntorci, diseară ?

— Mde. După cinci.

— Treci și pe la văru-*tău* ?

Nimic extraordinar, la urma urmei, că-i punea o asemenea întrebare. Că, după aproape zece ani, el se hotărîse să strîngă din nou legăturile cu Ulderico (numai la telefon, de-acord, și cu pretextul de a-i recomanda pe cineva în stare să-l călăuzească în *baltă ;* oricum, însă, gheața fusese spartă), nu era desigur nici un secret ! Totuși, întrebarea trebuie să i se fi părut într-un fel riscantă, indiscretă. Făcea pe indiferenta, dar el o cunoștea : cine știe ce-i mai trece prin cap ! Bietul Ulderico : probabil că nici acum nu reușea să-l ierte pentru că în '39 se făcuse luntre și punte spre a-l convinge să n-o ia de nevastă...

— Nu știu, răspunse. S-ar putea.

— Și cu mîncarea ? Unde ai să mănînci ?

— Nu știu. Poate la Canevìè... Sau la Codigoro, ca de obicei, la *Bosco Elìceo*. Nu prea am de ales.

Nives își încreți nasul.

— La fascistul ăla de Bellagamba ? exclamă. La șobolanul ăla încălțat ? Scuză-mă, dar, dacă-i așa, mai bine du-te să mănînci în sat la noi. Nevasta lui Benazzi ți-ar putea găti ceva : niște macaroane, o bucată de carne... La urma urmei, continuă ea, înăsprindu-și expresia ochilor și vorbind, acum, de parcă treaba ar fi privit-o direct, personal, de parcă ar fi privit-o mai mult pe ea decît pe *el*, la urma urmei, Montina mai e încă a noastră, dacă nu mă-nșel !

Unde voia să ajungă Nives ?

— Da, știu foarte bine că mă pot duce acolo, răspunse el jenat, ferindu-și privirea. Dar dacă ajung pe la trei și jumătate sau pe la patru, așa cum se poate întîmpla, ar fi un deranj prea mare. Pentru toată lumea. Prefer să mă opresc și să mănînc pe drum. Găsesc eu unde !

— Fă cum vrei, consimți Nives. Zîmbi, își țuguie buzele. În fond, continuă ea, te privește. Dar știi ce-ți spun eu ? La plăcerea de a mă duce la Montina, eventual însoțit de cineva, n-aș renunța nici în ruptul capului ! Toate ca toate ! Dar din prea multă politețe, ca să nu faci deranj, pînă la urmă o să ia *ei* pămîntul. Și cu toate patalamalele la mînă, ai să vezi !

Din două una : ori nu cunoștea cele întîmplate în aprilie la Montina, și atunci prin acest „ei“ (pronunțîndu-l, observase, buzele îi luaseră forma unui accent circumflex), voia să se refere, în mod generic, la miile și miile de Pimpinati, Benazzi, Callegari, Callegarini, Patrignani, Tagliati etcetera, „în agitație“ de peste un an pe toate ogoarele din lumea ferrareză, de la porțile orașului pînă la mare, pentru a obține de la proprietari mai mult, tot mai mult. Sau, dimpotrivă, știa tot și asta înseamnă că voia să-i dea ghes să vorbească, să se deschidă, să i se mărturisească.

Această ultimă perspectivă îl umplu, dintr-o dată, de un fel de spaimă. Să se mărturisească lui Nives ! Și ce să-i spună, la urma urmei ?

— Știi ce mi-a spus contabilul Prearo ? continua între timp Nives. Mi-a spus că...

— Nu din cauza asta, o întrerupse el. Nu vreau să mai fac zece kilometri cu mașina. Și-apoi, dacă plouă, risc să mă împotmolesc în mlaștină.

Se desprinse brusc de lîngă pat, îi întoarse spatele.

— Dacă întîrzii după cinci, strigă Nives în urma lui, fii atent la ceață !

Se întoarse ușor spre ea, ridicînd o mînă pentru a-i atrage atenția să nu facă zgomot.

— Bine, bine, am înțeles.

Fiindcă tot dormea singură, Nives se organizase. Pe noptieră, alături de o iconiță a Sfintei Născătoare, hramul bisericii principale din Codigoro, cea din piață, mai așezase un radio cu tranzistori, un paneraș cu lucrurile de cusut, fotografiile părinților, un pachet de cărți de joc. De ce mai viețuiau împreună ? se întrebă în timp ce ieșea din cameră. De ce nu se despărțeau, în sfîrșit ?

Pe coridor, întîrzie cîteva clipe în fața Browningului, din nou nehotărît asupra a ceea ce avea să facă. Privi ora pe ceasul de aur Vacheron Constantin de mînă (altă amintire din Elveția), patru și cincizeci și opt. Tîrziu, e tîrziu — își zise ; totuși... Și renunțînd pe loc să se mai încarce cu a doua pușcă, scoase din haină o lanternă de buzunar și se îndreptă spre ușa fiicei sale.

Stinse lumina pe coridor, aprinse lampa de buzunar, apăsă pe clanță, pătrunse tiptil în odaie. Să se despartă, da ! — se gîndea el, înaintînd în vîrful picioarelor, în vagul parfum de talc, de caiete școlare, de cretă și de ceară de bună calitate pentru parchet, care dăinuia întotdeauna între pereții camerei. Să se despartă, ușor de zis. Dar, practic, cum să ajungă la despărțire ! Cît ar fi costat, în materie de avocați ? Cam mult, desigur. Și, în acest caz, cum ar putea el, fără nici o avere, să încropească suma necesară ? „La urma urmei, Montina mai e încă a noastră, dacă nu mă-nșel“, spusese adineaori Nives, apăsînd pe „noastră“ și pe „mă-nșel“. Într-adevăr, n-ar fi putut să găsească o întorsătură de frază mai eficace pentru a-i aminti cum stau de fapt lucrurile.

Dar în afară de acestea : Rory ?

Ajuns în dreptul pătuțului se opri. Aproape fără să răsufle, cu inima care, o simțea, îi zvîcnea întunecos în gîtlej, îndreptă lumina lanternei întîi spre pomulețul de Crăciun, așezat într-un vas, la căpătîi, apoi spre trupșorul întins sub cuvertura moale de lînă de angora roz : începînd de la picioare și suind în sus, pînă la umeri și pînă la jumătatea de jos a obrazului. În timp ce o contempla

pe Rory, ca totdeauna uimit că o vede atît de frumoasă, atît de vie, atît de puternică (da, da : poate că fața aceasta seamănă puțin cu a lui : mai ales la ochi — deși ai fetei erau mai mari, foarte mari ! — și în desenul buzelor), se simți dintr-o dată covîrșit de o spaimă nemărginită, de o jale fără ieșire. Nu știa de ce. Ca și cum cineva s-ar fi azvîrlit pe neașteptate, în tăcere, asupra lui. Ca și cum ar fi fost înhățat de o fiară.

Se aplecă și atinse cu buzele fruntea fetiței, apoi traversă din nou camera, ieși pentru a treia oară în coridor. Învîrti întrerupătorul, se uită la ceas. Era cinci și cinci. Se întoarse să desprindă pușca de pe mînerul ferestrei, o atîrnă de umărul stîng, ieși. Curînd, cu senzația că se lasă, încet, într-un puț adînc, cobora alene scara întunecoasă, elicoidală, care-l purta în jos, spre porticul de la intrare.

III

Era foarte frig, jos sub portic : un frig umed și pătrunzător, într-adevăr de fîntînă adîncă, de pivniță subterană. Răbufnind în rafale prin poarta pe care Romeo, cine știe de ce, o și dăduse în lături, vîntul clătina periculos micul lampadar de fier forjat negru, atîrnat sub bolțile tavanului tenebros.

Portarul stătea, nemișcat, în pragul porții, privind parcă afară, spre fațada nevăzută a casei de vis-à-vis. Se uită încruntat la el, cuprins de neliniște. La ce naiba se tot holba acolo ? Cu umerii aduși, ușor cocoșați, încovoiați cu îndărătnicie ca ai unui grevist, lăsa impresia că nu-și dă seama de prezența lui, uitînd și că, înainte de plecare, Edgardo trebuia să-și bea cafeaua și că aproape totdeauna, îndeosebi iarna, obișnuia să încălzească motorul pe-ndelete, fără grabă.

Melancolică și credincioasă siluetă familiară, vechea lui Aprilia de un albastru-închis aștepta în mijlocul porticului, cu botul întors spre grilajul ce dădea în curte. Se învîrti în jurul mașinii, se duse să depună armele pe lada lipită de peretele din fața scărilor, se întoarse, deschise portiera din dreapta, se așeză la volan. În timp ce punea motorul în mișcare (electromotorul se declanșa greu din pricina frigului, fără-ndoială, dar și din pricina bateriei, prea veche și ea, ca tot restul), nu contenea să pri-

vească figura imobilă şi enigmatică a lui Romeo, răsfrîntă în oglinda retrovizoare. De aproape treizeci de ani de cînd asista la plecările lui matinale la ţară, niciodată — îşi spunea — Romeo nu se purtase în felul acesta. Ce se întîmplase ? Să se fi supărat dintr-o dată că e silit să se scoale cu noaptea-n cap chiar şi duminica ? Asta voia să-i dea de înţeles ? Cu timpurile de azi, totul era posibil ; în orice caz, iată încă o noutate şi grozav de simpatică.

În sfîrşit, după ce strănută de cîteva ori, motorul porni. Anevoie, din pricina cartuşierei care-i încingea mijlocul, se aplecă înainte, căutînd acceleratorul de mînă. Cînd se ridică, avu surpriza de a da nas în nas cu Romeo. Stătea acolo, lîngă portieră, aplecat într-o plecăciune pînă la pămînt şi scrutîndu-l pe sub sprîncenele grele, de bătrînă broască-ţestoasă.

— Nu veniţi să vă beţi cafeaua ? zicea Romeo, încet, în ferrareza lui.

Cunoştea bine firea portarului : smucit, cîteodată ursuz, dar de un ataşament, de o credinţă în afara oricărei bănuieli. Ei bine — îşi zise, simţind cum dintr-o dată i se umflă pieptul de mulţumire — ei bine, nu numai că — era limpede ! — Romeo nu-i arăta nici cel mai mic semn de nemulţumire, ci dimpotrivă, din vaga expresie de veselie care-i circula în jurul pometţilor, ca totdeauna impasibili, se ghicea uşor cît de bucuros era, intim satisfăcut şi aproape încîntat că, după atîţia ani, îl vede plecînd din nou la vînătoare.

Coborî din maşină. Mormăi :

— E gata ?

Romeo încuviinţă. Apoi, arătînd cu bărbia spre cele două arme, îl întrebă dacă trebuie să le facă loc în portbagaj.

— Dacă-mi daţi cheia de la maşină, zise, le pun pe-amîndouă în port-bagaj.

— Nu, nu-i nevoie, răspunse, căutînd să păstreze tonul de cumpănită răceală ce caracterizase întotdeauna, încă de cînd era copil, raporturile dintre ei. Mai bine aşază-te pe banca din spate. Şi asta, te rog.

Se eliberă de cartuşieră şi o lăsă în braţele portarului, apoi se îndreptă cu paşi repezi spre crăpătura luminată a uşii lui Manzoli.

Apartamentul în care trăia familia Manzoli era alcătuit din trei camere ce dădeau din una într-alta. Într-un

capăt, bucătăria, cu fața spre curte ; în celălalt capăt, dormitorul cu fereastra spre via Mentana ; la mijloc, o încăpere largă pe care bătrînii, de cînd Irma, fata lor, se dusese să locuiască la bărbat, o umpluseră cu mobile lustruite, de serie, dar o cameră unde nu stăteau niciodată. Ca întotdeauna după întîmplarea din aprilie, și în dimineața aceea faptul că punea piciorul în locuința portarului îi ridica moralul : era atît de curată, atît de îngrijită, mai ales bucătăria, atît de bine luminată și pe deasupra atît de bine încălzită de plăcile fierbinți ale sobei economice. Iată — exclamă în sinea lui, liniștindu-se ca prin farmec, bucuros, recunoscător — aici se simțea în largul lui, cu adevărat și întru totul acasă la el ! Indiscutabil, Manzolii erau o familie de treabă !

Se așeză la masă și începu pe-ndelete să soarbă cafeaua fierbinte din ceașca fără toartă, rezervată numai lui („piulița de cafea", cum o botezase Romeo, care, așa mărturisea, ar fi trăit și el toată viața numai cu „espresso"). Între timp, Imelde, cu fața ascuțită și ascunsă de cutele năframei negre de jupîneasă, se învîrtea încolo și-ncoace, după treburi.

O fixă pe deasupra buzei curbe a ceștii, îi urmărea atent fiecare gest.

Atît Imelde, cît și Romeo, nu o puteau suferi pe Nives. Mai mult sau mai puțin pe față, o dezaprobau în tot ce făcea, cuprinzîndu-i în această dezaprobare pe contabilul Prearo, pe bucătăreasa Elsa și chiar pe Rory : pe scurt, toate persoanele și toate lucrurile care intraseră la numărul 2 din via Mentana *după* '38. Cînd îi vorbeau despre Nives, nu-i rosteau niciodată numele. O indicau totdeauna ca pe *doamna de la dumneavoastră,* singura, adevărata doamnă a casei rămînînd pentru ei *doamna Erminia,* și Lilla, cățelușa de trei ani care-i ținea tovărășie maică-si pînă și în pat, singura, adevărata fetiță demnă de răsfățat, căreia i se împlineau toate mofturile. Lui Nives nu-i iertau nimic, niciodată. Era de-ajuns ca el să le calce pragul și de îndată ori unul, ori celălalt, începea să se plîngă de Nives. De curînd, spre pildă, i-au adus la cunoștință obiceiul lui Nives, cînd el nu era acasă, de a nu folosi deloc dictafonul. Pentru cel mai neînsemnat fleac, atît ea, cît și Elsa, aveau obiceiul să se arate la ferestrele dinspre curte și începeau să zbiere, să urle, că nici în curtea blocului din via Mortara nu se auzea ceva asemă-

nător... Şi-acum ? — se întrebă, coborînd pleoapele de parcă, în felul acesta, i-ar fi fost mai uşor să ajungă la nesfîrşita rezervă de răbdare de care ştia că poate dispune. Ce altceva îi era dat să mai audă, acum, pe seama nevestei-si ? De bună seamă că Imelde rumega ceva.

Îşi înălţă din nou pleoapele.

— Ce-i ? zise Edgardo.

Se înşelase, din nou ; din nou, nimic din tot ce presupusese. Imelde avea ochii roşii, îşi ducea mereu batista la nas şi, clătinînd din cap, nu se hotăra să vorbească. Ba da ; cum se ivi Romeo, începu să-l blesteme pe William, „tîlharul ăla de William", care — zicea ea — deşi avea o patalama de electrician cît un cearşaf, refuza să lucreze, cheltuia toţi banii la bordel şi trăiau, el şi nevastă-sa, pe spinarea lor, a unor bieţi bătrîni.

Se întoarse spre Romeo.

— Cine-i William ăsta ? întrebă.

— Bărbatul Irmei, răspunse Romeo, sec, plecîndu-şi creştetul argintiu sub lumină.

O clipă nu pricepu : ca şi cum memoria, apărîndu-i liniştea, nu voia să-l slujească. Dar apoi îşi aduse aminte.

Sigur — îşi zise. Sigur. Soţul Irmei, fata lor. Cum de uitase ?

Era un flăcău de vreo douăzeci şi cinci de ani — îşi amintea Edgardo — subţirel, blonziu, sprinten la vorbă şi cuviincios : un tip pe care-l văzuse pînă nu de mult destul de des prin curte şi care, o dată, nu numai că se oferise să-i spele maşina, dar refuzase orice răsplată. Comunist ? Se prea poate : era de ajuns, pentru a-l bănui, să-i priveşti faţa mistuită de cine ştie ce ură tainică ; era de ajuns să-l auzi cum se exprimă în italiana aceea de *speaker* de la radio : gresată şi dezinvoltă, ce-i drept. De mirare era doar că Irma — o fată atît de blîndă, atît de fină şi de cumsecade, crescută de şcoala de croitorese a călugăriţelor din via Borgo di Sotto, gata să roşească la primul cuvînt, la un simplu bună ziua — s-a lăsat vrăjită de un asemenea individ.

Acum Irma e însărcinată — îi explica Imelde : în luna a şasea. Muncind de dimineaţă pînă seara ca un salahor, ea e cea care plăteşte năbădăile zvînturatului de bărbatu-său...

Simțea cum îi sporește senzația de nemulțumire, dar nu se clintea din loc, nu se hotăra să plece. Se uită la ceas : cinci și treizeci și cinci. Ulderico, la telefon, fusese limpede : omul pe care i-l tocmise și care urma să-l însoțească, în barcă, de la Lungari di Rottagrande pînă la baltă (se numea Gavino, dacă înțelesese bine), îl aștepta la Volano, în fața fermei Tuffanelli, începînd de la șase și un sfert. Cinci și treizeci și cinci. Era exclus să mai ajungă la întîlnirea cu acest Gavino, la șase și un sfert. Cel mai devreme ar fi ajuns la șase și jumătate sau la șase și trei sferturi. Fără să mai pună la socoteală că, după cîte ținea minte, pentru a ajunge de la ferma Tuffanelli la Lungari di Rottagrande, trebuia să ocolească peste o treime din Valle Nuova, fiind astfel nevoie, una peste alta, de încă o jumătate de oră în plus : dacă toate mergeau strună, ar fi ajuns în baltă pe la șapte și un sfert, șapte și jumătate : pe lumină plină. Dar cu condiția să plece imediat.

Se uita la ceas, încercînd să se grăbească, să găsească puterea de a se ridica. Degeaba : o lene uriașă, mai tare decît orice voință, îl țintuia pe scaunul de pai din bucătăria familiei Manzoli, de parcă l-ar fi legat cineva acolo. O, dacă ar fi putut să rămînă oricum, acolo, la căldura locuinței portarului, ascuns pentru cei ai casei și pentru oricine, pînă în faptul serii ! Ar fi dat orice !

Își ridică ochii spre Imelde.

— La urma urmei, zise, pot să știu și eu de ce nu vrea să muncească ginerele dumitale ?

Dînd din umerii ei slabi, Imelde îi răspunse că nu știa.

— Tare aș vrea să știu și eu ! zise.

Știa doar un singur lucru — continuă Imelde : că ginerele stătea lungit în pat toată ziulica și că Irma nu cuteza niciodată să-l certe, fiindcă „drăguțul de el", tîlharul ăla, era în stare s-o și bată.

Acesta era adevărul. Îl dovedea fața lui William, învinețită de o ură abia stăpînită, și încă mai mult, chipul Irmei, cu ochii aceia de victimă predestinată și poate resemnată.

Derutat, dădu să se ridice.

— Poate că nu muncește, încercă să obiecteze, pentru că nu găsește de lucru.

Interveni Romeo.

— Da' de unde, zise și dădu din cap. N-are nici un chef să muncească.

— Atunci, insistă Edgardo, întorcîndu-se din nou spre Imelde, de ce n-o aduceţi înapoi pe fata voastră ?

Femeia oftă. Îi propusese de nenumărate ori — zise. Dar Irma era încăpăţînată, mai încăpăţînată decît „un bolovan". Nici măcar nu voia să audă.

— E-ndrăgostită, încheie femeia, încreţindu-şi buzele subţiri într-o schimă de dispreţ.

Îndrăgostită, fireşte : aşa cum, de altfel, înţelesese mai demult. Acum şi bucătăria familiei Manzoli devenise dintr-o dată de nelocuit : un alt loc din care trebuie să fugă. Imediat.

În liniştea care urmă după ultimele cuvinte ale Imeldei (prin pereţi ajungea pînă la el, dinspre portic, doar zumzetul înăbuşit al motorului Apriliei), se uită din nou la ceas. Cinci şi cincizeci şi două.

— Am plecat, făcu Edgardo.

Apucă marginea mesei cu mîinile, se ridică în picioare, făcu vreo cîţiva paşi. Imeldei, care se luă după el implorîndu-l să facă ceva pentru Irma (dacă l-ar fi chemat pe ginere la el — zicea — şi i-ar fi vorbit, cine ştie, poate că „netrebnicul" ăla s-ar fi hotărît în cele din urmă să-şi schimbe felul de viaţă !), îi răspunse cu un „o să vedem", ceea ce, ştia foarte bine, nu însemna absolut nimic.

Să-l chem la mine pe individul ăla ? îşi zicea, de fapt, în timp ce ieşea pe sub portic şi se îndrepta spre maşină. Să-i vorbesc ? Închipuindu-şi o discuţie cu tînărul electrician cu faţa cadaverică, se simţea năpădit de un soi de dezgust. De dezgust amestecat cu teamă.

Se urcă în maşină. Aprinse farurile. Ieşi cu spatele. În sfîrşit, după ce răspunse printr-un semn la salutul respectuos al lui Romeo, care urmărise pas cu pas manevra maşinii pînă în stradă şi acum, nemişcat pe marginea trotuarului, se uita ţintă la el, mut, sub lumina slabă ce se strecura prin poarta deschisă — schimbă direcţia şi plecă.

IV

Abia aştepta să se vadă dincolo de Codigoro.

O bună bucată de drum, din *corso* Giovecca pînă la marginea satului Codigoro, şofase cu ochii permanent aţintiţi pe şosea. La Volano îl aştepta omul cu barca ; trebuia să se grăbească. Dar în afară de asta, abia dincolo de Co-

digoro, dincolo de Pomposa, cînd avea să zărească treptat, în lumina nesigură a răsăritului, priveliştea pămînturilor joase, pustii, învîrstate cu întinderi de apă în aparenţă stătătoare, dar de fapt legate cu marea, abia atunci i se părea că va începe să se simtă în largul lui, să răsufle uşurat.

Numai că, aproape de Codigoro, cu o sută de metri înainte de a coti pe şoseaua de centură, o durere ascuţită şi înţepătoare la nivelul curelei, prevestită cu o clipă înainte de o uşoară bătaie a inimii, îl sili să se aplece dintr-o dată pe volan.

— Bine c-am ajuns, murmură, scrutînd de jos în sus prin parbriz cele două coşuri înalte ale fabricii de zahăr şi ceva mai încolo pe cel al hidroforului Societăţii de asanări.

Se cunoştea foarte bine. N-ar mai fi rezistat decît cel mult zece minute, nu mai mult. Să fie de ajuns ?

Profită de primele, rarele felinare comunale, care dănţuiau nebuneşte deasupra drumeagului desfundat de ţară şi se uită la ceas. Şase şi patruzeci. La ora asta — îşi zise — cele două cafenele din piaţă şi-au ridicat obloanele. Mai bine, deci, să nu continue direct spre Volano, ci să se oprească aici, la Codigoro. Dacă ajungea în piaţă (chestiune de două minute) era salvat.

Mergînd în viteză, ajunse în cîteva clipe în centru şi intră în piaţă. Nici o lumină — îşi dădu imediat seama ; nici la cele două cafenele, una în faţa celeilalte, nici la clădirea cu zece etaje a Institutului Naţional de Asigurări, unde locuia Ulderico şi familia sa, nici la casele dimprejur. Totul era închis şi stins. Nici ţipenie de om.

Se opri cu maşina în dreptul clădirii mari, stil 1900, a fostei Case a Fasciilor, astăzi transformată în cazarmă de jandarmi. Stinse motorul şi farurile, coborî, încuie portiera cu cheia. Codigoro. Piaţa din Codigoro. Trecuseră zece ani, din 1938, de cînd nu mai nimerise pe-aici atît de devreme. Dar un asemenea pustiu, totuşi, nu-şi amintea să fi întîlnit vreodată. Ce s-a întîmplat, ce anume l-a pricinuit ? Pur şi simplu sărbătorile de Crăciun ?

Nu era frig ; iar vîntul, cel puţin în locul acela, aproape că nu mai bătea. Ciudat, dar nici burta nu-l mai durea. Un cîine ieşi din umbra ce învăluia marginea îndepărtată a pieţii, din direcţia blocului : un *pointer*, judecînd după mers. Îl văzu înaintînd spre Monumentul eroilor din primul război mondial (într-adevăr, era un *pointer* bătrîn),

adulmecînd pe-ndelete soclul monumentului, pe care-l udă, în sfîrşit, dispărînd în goană la dreapta, pe o ulicioară laterală. Ce-ar fi să încerce la Belagamba ? — se întrebă după ce rămase din nou singur. S-ar putea ca nici *Bosco Elìceo* să nu fie deschis, fireşte. În cel mai rău caz, însă, fiindcă era vorba la urma urmei şi de un hotel (nu dormise niciodată acolo : dar camere de dormit erau, sus, la etaj, auzise asta de multe ori), în cel mai rău caz ar fi putut să sune.

Deschise portbagajul, scoase o căciulă rusească de astrahan cenuşiu (o piesă veche de care se folosise întotdeauna, încă de tînăr, fie la vînătoarea în baltă, fie pe munte, la schi), şi-o îndesă pe cap ; apoi, depărtîndu-se vreo douăzeci de metri de maşină, ajunse la colţul pe care faţada fostei Case a Fasciilor îl forma cu strada alăturată. Cercetă, ascuţindu-şi privirea. Nu se înşelase. Şi *Bosco Elìceo* era închis. Prin urmare — îşi zise — trebuia într-adevăr să sune. Şi pentru că de oprit tot trebuia să oprească, nu-i mai rămînea altceva de ales.

Totuşi, cînd se văzu acolo, în faţa oblonului tras, cu firma fierbinte de neon deasupra capului, ideea neaşteptată de a se pomeni faţă-n faţă cu Bellagamba, care, mai ştii, nu era deloc exclus să deschidă chiar el, în persoană, fu de ajuns ca să-l oprească.

Îşi amintea de Bellagamba în '38, în '39, în uniformă de caporal al Miliţiilor (se numea Gino, dacă nu se-nşela : Gino Bellagamba) : cu fesul tras pe spate, pe ceafa rasă, şi cu ciucurele negru bălăbănindu-i-se pînă la jumătatea spinării de taur : obrăznicia lui de atunci, neruşinarea de mitocan de la ţară readus de evenimente în serviciu activ : popasurile aproape permanente în piaţă, ca ale unui dulău de pază, pe trotuarul din faţa Casei Fasciilor ; căutăturile ameninţătoare şi pline de dispreţ cu care, în anii aceia, şi el, Edgardo, ca „iudeu", ca „apolitic", şi ca proprietar de pămînturi, fusese gratificat în rarele prilejuri cînd, întorcîndu-se la Codigoro în drum spre Montina, avusese ghinionul să-i intre în raza de bătaie... Nu, îşi spunea : să se afle din nou faţă-n faţă cu bădăranul ăla, cu care n-a schimbat o vorbă toată viaţa şi să trebuiască să-i ceară ceea ce avea de cerut, adică permisiunea de a folosi closetul : toate acestea n-ar fi fost plăcute, cîtuşi de puţin ! Mai curînd ar fi preferat, dacă n-ar fi fost atît de devreme, să se ducă la Cavaglieri.

Pe de altă parte, ce altceva putea să facă ? Şi pe urmă, să vorbim deschis : de ce atîtea mofturi ? El a evitat întotdeauna să ia carnetul de membru al Partidului Fascist (nu pentru că ar fi fost contra cu adevărat, ci doar aşa, din pricina laturii prea puţin sociale a firii sale) : în privinţa asta, s-a comportat altfel decît Ulderico, cel care, atunci cînd în '32 i s-a oferit carnetul, nu s-a lăsat rugat de două ori, ci l-a vîrît repede în buzunar. Totuşi, la urma urmei, Camerele de Muncă actuale, adevărate centre de persecuţie a proprietarilor, sînt oare pentru el mai bune decît Casele Fasciilor de odinioară ? Cît despre Bellagamba, se prea poate ca după perioada badogliană, aşa cum susţinea Nives, să se fi înhăitat cu cei de la Salò. Se prea poate. În orice caz, dacă pînă şi comuniştii, care azi sînt stăpîni absoluţi în Codigoro, îl lăsau în pace să prospere, ce motive avea el, tocmai el, să facă atîtea mofturi ? Printre altele, se ştia, Nives avea o singură manie : să-şi oprime consătenii. Cu orice preţ. Şi orice pretext era nimerit.

În timp ce stătea aşa, nehotărît şi pe deasupra neliniştit de soarta armelor lăsate la vedere pe banca din spate a maşinii (poate era mai bine să se întoarcă de urgenţă — se gîndea — şi să le pună în port-bagaj împreună cu cartuşiera), i se păru, la un moment dat, că aude un zgomot uşor răzbătînd dinăuntrul localului. Îşi lipi urechea de oblon. Se auzeau răsuflări, oftaturi, gemete, scîrţîituri : ca şi cum cineva, gîfîind, ar fi mutat nişte mobile dintr-un loc în altul.

Aşteaptă să treacă o clipă de tăcere, apoi bătu disperat, cu vîrful degetelor, în tabla ondulată.

Îl izbi o voce violentă, mînioasă şi speriată în acelaşi timp.

— Cine-i ?

— Om bun, răspunse încet.

— Care om bun ?

Şovăi. Auzi nişte paşi care se apropiau de partea cealaltă, oprindu-se apoi. Zise :

— Limentani.

— Cine ?

— Li-men-ta-ni, repetă, fără să ridice glasul, mirat, pe neaşteptate, de propriul său nume de familie, de felul în care silabele propriului său nume răsunau în aer liber.

Dintr-o singură smucitură, oblonul fu ridicat în întregime.

Era chiar el, Bellagamba — îl văzu : parcă şi mai mare, şi mai gras, şi mai taur decît odinioară : cu pieptul umflat, sub maiou, ca al unei femei. Cuprins din nou de vechea repulsie, fu cît pe ce să-i întoarcă spatele şi să plece. Poate mai avea timp.

Dar era tîrziu, celălalt îşi holba ochii albaştri, îl recunoscuse.

— Ia te uită ! exclamă Bellagamba cu voce joasă.

Îi zîmbea vesel, îi arăta dinţii mici şi deşi, de boxeur.

— Ia te uită ! repetă. Ştiţi dumneavoastră, domnule avocat, continuă mereu în şoaptă — şi în acelaşi timp, dîndu-se la o parte, îi făcea cu ochiul, complice — ştiţi că m-aţi speriat ? Poftiţi, poftiţi înăuntru, luaţi loc. E frig afară. Intraţi, poftiţi !

La toate s-ar fi aşteptat, numai la o primire atît de cordială, atît de efuzivă, nu (curios : şi Bellagamba, ca şi William ăla, soţul Irmei Manzoli, vorbea o italiană deosebit de uşoară, curgătoare, aleasă). Nu se bucură, în orice caz. Aproape că ar fi preferat să fie primit, dacă nu rău, măcar rece, încît să fie el cel care să se arate generos, să facă pe distratul, pe domnul. Ce vrea să însemne ? — se întrebă — atitudinea asta de conspirator a lui Bellagamba ? Nu cumva îşi făcea socoteala că-l va convinge, atrăgîndu-l în vizuina lui, să deplîngă împreună timpurile de aur ale Imperiului sau chiar ale republicii de la Salò ? Şi Bellagamba, fireşte, ca toţi cei din Codigoro, ştia din fir a păr ceea ce i se întîmplase la Montina, în aprilie. Dar dacă tipul îşi închipuia acum că va asista la mărturisiri şi la smiorcăieli, se înşela amarnic. El n-avea nimic împotriva nimănui, iar împotriva lui Bellagamba cu atît mai puţin. Dar, să ne-nţelegem, nu trebuie să i se dea nas.

Între timp, intrase : cu impresia, tocmai, şi din pricina pătrunzătorului miros de peşte la grătar, care-l izbise imediat după ce trecuse pragul, că intră într-o văgăună, în vizuina unui animal sălbatic. Îşi scoase căciula de blană, privi împrejur. Se găsea în mijlocul unei săliţe de mărime mijlocie, cufundată într-o beznă aproape totală. În partea opusă intrării, în vîrful unui soi de catedră mică şi izolată, o lampă de masă cu abajur de mătase verde, răspîndea o lumină gălbuie.

În spatele catedrei, care, înţelese imediat după aceea, nu era decît un „birou“ de portar de hotel, nou-nouţ, atîrna

în cuie numerotate, bătute în două rînduri pe peretele proaspăt văruit, o duzină de chei. În penumbră, nu reușea să vadă altceva. Dar îi era de ajuns. Îi erau de ajuns „biroul“ acela și cheile pentru a-și da seama cît de puțin avea de a face localul de-acum, transformat de fostul caporal al Mililiilor în restaurant și în hotel, cu hanul țărănesc și fără pretenții, de odinioară, așa cum și-l amintea el.

Bellagamba rămăsese în urmă. Îl auzea bombănind, blestemînd printre dinți oblonul care, blocîndu-se, nu voia să coboare la loc. În afară de asta, îi spunea din cînd în cînd să fie cu băgare de seamă. Pe podea era o ladă pe jumătate spartă — zicea — conținînd lucruri grele : o balanță, sosită în ajun prin poștă de la Milano. Putea să se împiedice de ea, să se lovească.

În sfîrșit, veni și Bellagamba ; i-o luă înainte, nu fără a-l lovi ușor și fără a-l face să-i simtă, în atingere, duhoarea de la subțiori ; se îndreptă spre „birou“, învîrti un întrerupător așezat alături de chei. În sfîrșit, la lumina palidă a unui tub mare de neon, plasat de-a curmezișul plafonului, se aflară unul în fața celuilalt : el, așezat pe un jilț din imitație de piele, și Bellagamba acolo, în spatele „biroului“, cu falca largă tăiată net în jumătate de lumina galbenă a veiozei.

Nu se simțea în largul lui : mai mult ca oricînd tăiat de restul lumii și fără să știe de unde să înceapă. Să ceară, pînă una alta, ceva de băut sau de mîncat ? Își simțea stomacul strîns ca un pumn.

Tot Bellagamba îi veni în ajutor.

— Dar dumneavoastră, iscodi pe un ton insinuant, trecînd brusc la dialect și închizîndu-și pe jumătate ochii apoși, dar dumneavoastră cum de-ați nimerit prin părțile astea ? Sau ați trecut din întîmplare prin Codigoro ?

În fond, întrebarea era de prisos (de fapt, ce-ar fi putut să caute el acolo, la Codigoro, așa îmbrăcat cum era, dacă nu să vîneze ?). Dar pusă pe tonul acela, insinuant și umil totodată — același, mai mult sau mai puțin cu care, pînă acum cîțiva ani, i s-ar fi putut adresa un țăran de pe pămînturile sale — ajunse să-i redea un minimum de siguranță.

Încuviință.

— Da — zise, pe urmă : venise prin locurile acelea anume pentru asta : să tragă cîteva focuri de pușcă. Dar o

să reușească oare să le tragă ? adăugă ; și într-adevăr se îndoia, în sinea lui, că va reuși vreodată. Întîrziase prea mult — continuă Edgardo. Ar fi trebuit să se afle de mult la Volano : de la șase și un sfert. În timp ce acum (își dădu mîneca la o parte cu un deget și se uită la ceas), acum era trecut de șapte.

În sfîrșit, se hotărî.

Se ridică în picioare, căută în jurul său cu ochii.

— Îmi dai voie să mă duc un moment la toaletă ? întrebă.

V

Scara se ridica în fața lui, dreaptă și abruptă.

Urca încet, treaptă cu treaptă, sprijinindu-se de lemnul lustruit al balustradei și aruncînd mereu priviri spre palierul de la primul etaj, care se apropia puțin cîte puțin. Acolo sus, printr-un soi de fereastră deschisă la jumătatea peretelui din față, se ivea cerul. Era un cer întunecat, străbătut de nori umflați și iuți. Se crăpa de ziuă.

Ajuns pe palier, se opri o clipă să-și tragă suflarea. Atît în stînga, cît și în dreapta se deschideau două coridoare scurte și slab luminate, cu toate ușile camerelor închise. În fața unei uși, ultima pe coridorul din dreapta, așezată pe dușumea, aștepta o singuratică pereche de pantofi bărbătești...

Într-adevăr, lucrase în stil mare, Bellagamba — își spunea, uitîndu-se la pantofi ; într-adevăr, nu precupețise nici o cheltuială. Dar de ce să se mire ? Bani se găseau, în zona aceea, cu grămada. Pentru toată lumea. Singurii, cel mult, cărora li se spunea nu, mereu nu, unicii lăsați în afara șuvoiului de împrumuturi bancare, erau puținii agricultori de modă veche, atîția cîți mai erau, agățați cu unghiile și cu dinții, dintr-un motiv sau altul, de același grîu, de aceeași cînepă, de aceeași sfeclă, și prin urmare, cu sau fără comunism, sortiți să piară în curînd, să fie măturați din cale. Desigur, desigur : altul, în locul lui, poate că i-ar fi ascultat pe Nives și pe contabilul Prearo, care, încă de mult, nu scăpau nici o ocazie pentru a-l face să înțeleagă că ajunge, că era timpul să termine, că trebuia să se hotărască odată să arunce la gunoi vechile culturi tradițio-

nale, astăzi aproape pasive, şi să se transforme, în rînd cu cei mai mulţi, în pomicultor pur. Un altul, în locul lui, nesinchisindu-se de ameninţările comuniştilor, s-ar fi prezentat într-o bună zi la Montina, eventual cu o escortă de jandarmi după el, şi i-ar fi concediat pe toţi, începînd cu Benazzi, administratorul, şi terminînd cu ultimul pălmaş şi cu ultimul grădinar. Un altul. El, nu : el — degeaba — dădea apă la moara băncilor, inclusiv Casei Agricole din Ferrara, gata să-şi ofere creditele oricui, pînă şi unui Bellagamba, dar nu anumitor „epave ale trecutului" — cum se putea citi chiar şi în ziarele guvernamentale de tipul *Giornale dell'Emilia*. Era suficient să se gîndească la sine însuşi ca agricultor, pentru a renunţa dintr-o dată la orice proiect de genul acesta, şi pentru a se recunoaşte drept un supravieţuitor.

Între timp, mai străbătuse o serie de trepte, care, întretăiate de un palier intermediar, i se părură mult mai puţin obositoare decît primele. Începu să urce la al treilea etaj, iarăşi foarte înalt. În sfîrşit, fără să-şi ia ochii de la un alt oblon, identic cu cel de dinainte, ajunse sus, la ultimul etaj.

Şi aici aceleaşi coridoare goale şi pe jumătate întunecate, aceleaşi uşi închise. Uşor deplasată spre dreapta faţă de casa scărilor, recunoscu imediat uşa pe care o căuta. Adineaori, Bellagamba fusese explicit. „O să vedeţi că scrie pe uşă", îl prevenise, îndrumîndu-l — parcă înadins ca să facă figură frumoasă — nu spre „water"-ul de la parter, ci spre acela pe care, evident, îl socotea drept unicul loc al hotelului demn de a primi un oaspete de seamă. Într-adevăr, chiar aşa era. Uşa, de culoarea paiului de grîu, avea la oarecare înălţime, o plăcuţă albă, de metal emailat, pe care se citea : BAIE. Părea un indicator de circulaţie în miniatură — se gîndi, în timp ce se apropia ; din acelea care se foloseau odinioară, înainte de celălalt război, astăzi mai rare decît o muscă albă. Albastrul caracterelor majuscule, subţiri şi lungi, ca şi al firului subţire ce le încadra, era acelaşi : un albastru încărcat, tinzînd spre negru.

Intră.

Încă înainte de-a aprinde lumina, îşi dădu seama că baia era într-adevăr o baie : adică înzestrată, în afară de ceea ce căuta el, cu o chiuvetă dominată de o oglindă, cu

un *bidet* cu două robinete, și cu o cadă de fontă, dreptunghiulară.

Closetul se afla dincolo de cadă, lîngă fereastră. Se apropie ; examină rama de lemn gălbui cu urme vechi de vopsea albă ; o înălță cu piciorul. Descotorosindu-se de haină și de căciulă, pe care le atîrnă de mînerul ferestrei, își descheie pantalonii și cele două perechi de izmene, le dădu în jos și se așeză direct pe porțelanul înghețat.

Dar și de data aceasta, nimic și iar nimic : pîntecul nu voia să i se deșerte. În ciuda tuturor strădaniilor, simțea că nici de data aceasta n-are să izbutească și că, în orice caz, n-are să facă mare scofală.

Pe pervazul scund al ferestrei, cam la un metru depărtare, hîrtie de ziar : o grămăjoară de foi pătrate, perfect egale între ele, pe care o piatră cafenie și poroasă, culeasă de pe malul mării cine știe unde și de cine, le ținea prinse la un loc și frumos rînduite. Întinse o mînă și trase de sub piatră prima foaie din grămadă. Trebuie să fie dintr-un ziar de acum cîteva luni — reflectă el, ținînd seama de culoarea gălbuie a hîrtiei ; poate un număr vechi din *Giornale dell'Emilia*. SPERI LA NEW YORK, glăsuia un titlu cu caractere mari, tăiat la jumătate. Ia să vedem — încerca el să-și aducă aminte : cînd a fost De Gasperi în America, să stea de vorbă cu Truman și cu Marshall ? În aprilie ? În mai ? Sau mai înainte ? Mai înainte trebuie să fi fost. Comuniștii fuseseră puși la „index“ de guvern abia după criza din mai. Iar criza, ultima dintr-o serie, izbucnise (asta își amintea cu precizie) după ce De Gasperi se întorsese de mult în Italia. În ianuarie, deci ? În februarie ?

Luă alte hîrtii, la întîmplare, neputînd stabili proveniența nici uneia, pentru că nu erau toate tăiate din paginile aceluiași ziar și nu toate aveau aceeași dată. REPT DE INSURE — CAT LA COST, glăsuia un alt titlu, în litere încă și mai mari decît cel anterior. Și altul : ENNI ȘI TOGLIATTI ATACĂ GUVER...

Își ridică fruntea și uită de titluri, privind pe fereastră. Lumina, întunecată, dar limpede, era acum deplină. Fără ceață, fără negură. Sub fereastră — imediat alături, curticica de pămînt în care Bellagamba își ținea găinile — vedea cum se întinde în perspectivă verticală un mizerabil teren de fotbal, cu barele singuratice ale porții, printre

care — chiar și așa de departe — i se părea că e în stare să deslușească întreaga paragină cenușie, subțiratică și tristă. Dincolo de terenul sportiv, tot satul : țiglele întunecate ale acoperișurilor, atît de deosebite de cele din Ferrara (mai mici, mai neregulate : de parcă ar fi fost făcute de mînă, una cîte una), dar totodată atît de asemănătoare, atît de vădit din aceeași familie. Iată piața, biserica Sfintei Născătoare cu clopotnița ei într-o parte, fosta Casă a Fasciilor, mai aproape decît biserica, fațada roșie a Camerei de Muncă, precum și căsuțele modeste și joase, de jur împrejur, avînd un rol de umplutură și de înnădire. Pe urmă, mai încolo, cotul portului fluvial ascuns între cele două maluri, dar foarte ușor de ghicit datorită catargelor înalte ale șlepurilor ancorate la chei. În sfîrșit, și mai departe, mult mai departe, de-a lungul panglicii asfaltate a șoselei județene spre Ferrara, înălțate peste șirul de plopi care marca, dincoace de Pad, la Volano, hotarul de nord al Montinei, subțiraticele, afumatele coșuri ale fabricii de zahăr și hidroforului... Ca un inginer cadastral echipat cu instrumentele necesare, căuta să măsoare, din ochi, distanțele și proporțiile. Cît era, în linie dreaptă — se întreba, doar așa, fără măcar să încerce o aproximare — cît era, în linie draptă, din piață pînă în portul fluvial ? Dar grupul de coșuri, acolo în dreapta, la ce distanță era de cafeniul și pe jumătate dărîmatul Foișor al Cocoșului, minuscul în mijlocul ogoarelor goale ale Montinei : abia de se deslușea printre casele țăranilor, răspîndite la intervale rare pe cuprinsul moșiei. În ciuda eforturilor, vilișoara (de altfel, vîndută în perioada legilor rasiste) unde, în '30, o adusese pe Nives și unde, de cîte ori se întorcea obosit și înfometat de la vînătoare, intra ca stăpîn, vilișoara aceea nu se mai zărea. Izolată, încă din '30, la hotarul dinspre miazăzi al satului, astăzi era imposibil s-o distingă în mijlocul atîtor altora, aproape toate de același tip, ridicate mai tîrziu în zona aceea. Dar nu contează : cîte sute de metri despărțeau cartierul acela, rămas cel mai modern din Codigoro, de piața centrală ? Și statuia de culoare cenușie a infanteristului, care, în vîrful Monumentului eroilor din piață, se avînta la asalt fluturînd deasupra căștii drapelul zdrențuit și ciuruit de gloanțe al regimentului, cum era : mai mare sau mai mică decît în realitate ?

Mai rămînea de stabilit unde se afla casa lui Ulderico, vărul său, prietenul, marele său prieten, tovarășul nedespărțit în primii treizeci de ani ai vieții (i se părea de necrezut, acum, cînd se gîndea că încetul cu-ncetul deveniseră atît de străini !). De peste cincisprezece ani Ulderico venise să trăiască acolo, la Codigoro ; dar nu într-o vilă frumoasă, cu parc, în afara satului, ci, după cum fusese informat, într-un apartament oarecare, vast, ce-i drept, comod, dar oarecare, chiar în linia satului.

Gîndindu-se la Ulderico și la sine însuși, la destinele lor atît de asemănătoare și atît de deosebite, la un moment dat hotărî ca după-amiază, tîrziu, înainte de a se întoarce la Ferrara, cu condiția să nu se simtă prea obosit, firește, și cu vînatul în mînă adus în dar (pe întuneric, printre altele, și cu ceața nelipsită, probabilitățile de a fi observat, de a se întîlni pe șosea cu persoane nedorite, erau de socotit aproape nule !), după-amiază se va duce să-i viziteze : pe Ulderico, pe soția sa, Cesarina, cu toată progenitura lor. E drept nu fusese niciodată la ei : nici înainte de război, nici în timpul războiului și, cu atît mai puțin, în ultimii trei ani de la întoarcerea sa din Elveția. Dintre copii — șase — nu văzuse niciodată pe vreunul. Dar după cele două convorbiri la telefon cu Ulderico, săptămîna trecută ; după toate amabilitățile cu care l-a copleșit vărul său, printre ele și aceea de a nu se minuna de loc, la telefon, că-i aude din nou glasul : ce sens ar mai fi avut, din partea amîndurora, să nu-și facă o vizită ? Cum e viața ! Își amintea marele scandal din '32, în familie și în afară, cînd, pe nepusă masă, Ulderico hotărîse să se cunune în biserică cu Cesarina, croitoreasa de pantaloni din Codigoro (ce nume de familie mai avea și asta ?), cu care, de ani de zile, întreținuse o legătură, s-ar putea spune publică, precum și să se boteze în ziua nunții. Și-și mai amintea, deopotrivă, tot în legătură cu Ulderico, insistențele, ba chiar îndărătnicia absurdă cu care intervenise, îl sfătuise, în '39, pe el, pe Edgardo, să renunțe la ideea de a se însura, la rîndul său, cu propria sa întreținută, cu Nives...

Nu — încheie el — nu : a continua să nu se vadă, a se încăpățîna să se ocolească de parcă le-ar fi fost frică unuia de celălalt, toate acestea n-ar mai fi avut acum nici un sens.

VI

Cînd coborî, ceva mai tîrziu, nu-l mai găsi pe Bellagamba. Se felicită singur. Să-şi ia rămas bun de la fostul caporal al Miliţiilor : plictisitoare treabă şi neplăcută. Nu dorea deocamdată decît s-o şteargă, să se îndepărteze cît mai repede de Codigoro.

Numai că, după cîteva clipe, odată ieşit în piaţă, îl văzu pe Bellagamba, stînd pe marginea aceluiaşi trotuar de pe care, odinioară, avea obiceiul să azvîrle privirile sale inchizitoriale tuturor consătenilor, ca şi străinilor de sat (imobil în faţa Apriliei, a vechii sale Aprilii, cu piciorul pe un cauciuc din faţă, avea aerul că măsoară şi cîntăreşte, ca un specialist, starea avantrenului), şi îşi dădu seama că n-ar fi fost în stare să-l evite, că trebuie să se resemneze şi să mai piardă ceva timp cu el.

Apropiindu-se, îl cercetă cu privirea. Era aproape de nerecunoscut. Peste un maiou de ciclist, cu gulerul înalt, gri-cenuşiu, omul îmbrăcase un palton de culoare închisă, la două rînduri : pe cap purta o pălărie moale cu borurile lăsate în jos, de aceeaşi culoare. Cu totul inofensiv şi simţindu-se el însuşi stingherit de această travestire, Bellagamba semăna destul de mult cu Mussolini din ultimii ani — se gîndi Edgardo — cînd îl „răpiseră“ nemţii cu helicopterul din cabana de pe muntele Gran Sasso...

— Salve, zise.

— E a dumneavoastră ? făcu celălalt, arătînd spre maşină şi furîndu-l cu coada ochiului.

Încuviinţă.

Se apropie şi privi înaintea lui. Erau ceasurile opt. Piaţa se popula treptat. În timp ce Bellagamba îi vorbea despre Aprilia, aducîndu-i elogii „ca marcă“, şi propunîndu-i, pare-se, să i-o cumpere (de mult căuta o maşină de tipul acesta — îi mărturisea — trainică şi economică în acelaşi timp, trecută prin cîteva mîini sau, şi mai bine, numai prin două, uşor de transformat într-o camionetă pentru nevoile crescînde ale restaurantului), Edgardo nu reuşea să-şi ia ochii de la pîlcurile de oameni ce deveneau, minut cu minut, tot mai numeroase, acolo în dreapta clădirii scunde, cărămizii, a Camerei de Muncă şi a celor două cafenele faţă-n faţă. Un alt şuvoi de oameni — cum observa Edgardo — femei, fete şi mai ales fetiţe, era înghiţit de poarta întunecoasă a bisericii Sfintei Născătoare,

la stînga, solitară, în fundul unui soi de piaţetă izolată, proprietate particulară. Nimeni nu dădea semne să-i fi observat. Toţi păreau să aibă alte griji. Ce griji ? — se întreba, liniştit, ce-i drept, şi în acelaşi timp cu o ciudată nemulţumire şi dezamăgire. Din vîrful clopotniţei ce se înălţa zveltă şi ţuguiată, îndărătul absidei bisericii, atît de înaltă încît uneori, pe timp frumos, venind dinspre Ferrara, puteai s-o vezi de la cel puţin douăzeci de kilometri, glasul grav al clopotului mare chema neîncetat la slujbă.

Băteau clopotele. Bellagamba încetase de cîteva clipe să mai pălăvrăgească.

Era rîndul lui, acum.

— Bine. Am să mă gîndesc, murmură, cu privirile mereu aţintite asupra clopotniţei. Poate că o să mai vorbim despre asta chiar azi.

— Vă întoarceţi la masă ?

Adineaori, în holul hotelului *Bosco Eliceo*, în dosul „biroului", pe locul părăsit de Bellagamba, şedea un ins de vreo şaptezeci de ani, uscăţiv, cu plete sure, cu o faţă pămîntie şi suptă de malarie, îmbrăcat într-o jachetă în dungi, murdară şi roasă. Deloc mirat că-l vede coborînd de la etaj, acesta îl încunoştinţase imediat că „domnul Gino" ieşise de vreun sfert de oră, fără să precizeze nici unde se duce, nici cînd urmează să se întoarcă. „Transmite-i salutările mele", îi spusese moşneagului la plecare. „Mulţumeşte-i din partea mea şi anunţă-l că s-ar putea să mă întorc la masă."

La masă ? — se gîndea acum. Într-adevăr, vorbise adineaori de masă. Dar dacă, dimpotrivă, lăsînd baltă tot programul, s-ar întoarce imediat în oraş ?

Oricum, nu răspunse. Îşi întoarse privirile de la clopotniţă şi cercetă cerul. Nu mai erau norii umflaţi şi iuţi de adineaori, galopînd la joasă altitudine peste acoperişurile satului, ci doar un înveliş cenuşiu, compact, uniform. Şi dacă s-ar întoarce, într-adevăr, acasă ?

Se răsuci spre Bellagamba. Acesta îi zîmbea cu obişnuita lui expresie greu de definit, vag mofluză, vicleană.

— Luaţi o cafea ? propuse.

Îl trata — reflectă Edgardo — cu aceeaşi răbdare intimă, bănuitoare, ca şi Romeo. Dar nu ca să-l ia peste picior, sau, cine ştie, ca să-l provoace, să-l pună la încercare. Dimpotrivă. Dacă înţelegea bine, voia doar să-l liniştească, să-i confirme că n-avea de ce să se sperie de

nişte biete umbre. Să-l asigure, ca prieten, că n-avea de ce să-i fie frică.

— Unde ? făcu.

— Dincolo, la *Fetman*.

Arătă cu bărbia groasă, sprijinită de gulerul maioului, spre cafeneaua din stînga pieţii.

— Fac o cafea mult mai bună decît la *Moccia*, continuă. Şi-apoi, continuă, arătînd tot cu bărbia spre cealaltă cafenea din piaţă, şi apoi, adăugă, făcînd cu ochiul, la ora asta, domnule avocat, vă garantez că la *Fetman* n-o să întîlniţi nici o mutră suspectă. Ascultaţi ce vă spun.

Se ferise întotdeauna, la Codigoro, să frecventeze cele două localuri din piaţă, puncte obligatorii de întîlnire, încă din timpuri imemorabile, nu numai pentru diferiţi şefi de raion ai vieţii politice, ci şi pentru toţi samsarii zonei : din instinct şi din principiu. La *Fetman* (ce nume ! Înainte de război, dacă nu se înşela, se chema altfel), nu-şi vîrîse nici măcar vîrful nasului, niciodată. Dar de ce nu ? Chiar şi acum, în '47, în plină ofensivă comunistă, intrînd acolo aşa devreme şi pe deasupra într-o zi de duminică, posibilităţile de a întîlni unele figuri antipatice rămăseseră aceleaşi, adică destul de reduse. Şi-apoi : dacă ar fi hotărît, după cafea, să facă stînga-mprejur (să se întoarcă imediat la Ferrara, însemna, printre altele, să renunţe şi la ideea de a face o vizită, după amiază, în casa Cavaglieri), din ce alt loc mai comod ar fi putut să-i telefoneze lui Ulderico ? Să-l salute, atîta tot, ceea ce i-ar fi permis, în viitorul apropiat, să se întoarcă la Codigoro anume ca să-l vadă ; toate astea nu se puteau face decît imediat, înainte de a pleca.

— Cum vreţi, răspunse într-un tîrziu. Să mergem.

Străbătură piaţa, mergînd unul alături de celălalt, ca doi prieteni vechi, avînd aceeaşi senzaţie că lumea nu le dă nici o atenţie şi fără să schimbe, aşa cum se întîmplă uneori între prieteni, un singur cuvînt.

Aşteptară apoi, în picioare, în faţa tejghelei, să fie serviţi. În aşteptare (nu era aproape nimeni la *Fetman :* o atmosferă ceţoasă, îmbibată cu mirosuri de „espresso“, de ţuică, de ţigări de foi ; cîţiva clienţi, anonimi, tăcuţi, aşezaţi la măsuţele din fundul sălii dreptunghiulare, care aducea mai mult a garaj decît a cafenea : şi simţea cum obrajii i se îmbujorau, din ce în ce mai tare), atenţia i se fixă din nou asupra blocului modern I.N.A. Privind-o

acum, prin geamul aburit al vitrinei, clădirea i se părea un fel de calcan galben-roz, ceva iminent şi inaccesibil. De fapt — îşi zicea — era o construcţie impozantă ; aşa se explica faptul că strada, deasupra căreia îşi înălţa cele zece etaje, părea atît de îngustă, mizeră, întunecoasă. Căuta cu ochii parterul. Nu se vedea nici o intrare. În penumbra deasă ce dăinuia încă sub porticul exterior, se aliniau, cap la cap, cele trei vitrine ale marelui magazin de maşini agricole, pe care-l observase în treacăt, în timp ce străbătuse piaţa. Atunci — se întrebă — unde se afla intrarea spre apartamentele de la etaj ? În spate ? Era bine să nu uite să-l întrebe pe Ulderico, la telefon...

Între timp, Bellagamba îşi reluase cuvîntarea.

Îi dădea sfaturi. Confidenţial dar respectuos (vorbea cu glas destul de scăzut : fireşte, şi ca să nu-l audă barmanul), începuse să-i critice ideea de a ajunge pînă la Volano. Ce căuta acolo ? — zicea Bellagamba. Aparte faptul că, aproape sigur, în curînd ar fi început să plouă cu găleata, nu exagera deloc spunîndu-i că va ajunge în baltă abia pe la zece, în nici un caz mai devreme. Cît despre vînători, în duminica asta, nu trebuie să fie nici urmă de ei pe-acolo, dovadă că nu dăduse decît o cameră, noaptea trecută, unuia din Reggio, care de altfel nici nu era vînător, ci plasator de lame de ras : ce-o să împuşte el, domnul avocat, la ora zece dimineaţa ? Degeaba : să te înfiinţezi atît de tîrziu în baltă, rişti să te întorci acasă cu mîinile goale, sau, cel mult, de ciudă, să împuşti o cioară-două, că din astea, din păcate, se găsesc întotdeauna cu duiumul.

— Nu vreţi, în schimb, să vă pregătesc un pat bun ? adăugă, schimbînd tonul, în şoaptă. Dacă vreţi, veniţi la hotel, şi pun să vi-l aştearnă imediat.

Se întoarse spre Bellagamba. Îi făcea cu ochiul, ca de obicei : dar de data aceasta, roşu la faţă, ca şi cum îi oferea ceva excepţional, ca să nu spunem interzis. Oricum, avea dreptate — nu putea să nu recunoască. Fără doar şi poate avea dreptate. Cît despre pat, însă, nu : nici gînd. Ar fi făcut mai bine să se aşeze în maşină şi, drumul !, la Ferrara. După amiază, pe la cinci şi jumătate, după ce s-ar fi sculat din propriul său pat, obişnuitul bridge la familia Concordi, în aşteptarea orei de cină, ar fi fost desigur o soluţie.

— Nu, mulţumesc, răspunse. Eşti foarte amabil, dar nu e cazul.

Scoase batista din buzunar şi îşi şterse buzele.

— Aş vrea să telefonez, se poate ? zise, ridicînd ochii spre barman.

— În oraş ?

— Nu. Aici la Codigoro.

Barmanul — un om de vreo patruzeci de ani, cu faţa grasă, asudată şi pătată de o barbă sură de vreo trei zile — îl cîntări cu răceală.

— Cu cine vreţi să vorbiţi ?

— Cu casa domnului inginer Cavaglieri.

— Imediat ! exclamă celălalt, devenind dintr-o dată serviabil şi scoţînd din sertar o fisă, pe care i-o întinse. Poftiţi în cabină.

Arăta în direcţia unui soi de dulap, strîmt şi vertical, de lemn închis la culoare, cu geamuri, aşezat lîngă peretele cel mai îndepărtat al sălii, dincolo de scaune şi de măsuţe. Îndreptîndu-se spre cabina telefonică, Edgardo se întreba cu invidie cum de fusese de ajuns să pronunţe numele vărului său, ca să declanşeze imediat atîta amabilitate. N-avea însă dreptul să se mire — îşi zise imediat. Ce naiba ! Cincisprezece ani petrecuţi în sat, cu nevastă din partea locului, cu o sumedenie de copii şi cu toate celelalte : în asemena împrejurări, oricine sfîrşeşte prin a se adapta mediului. Chiar şi omul cel mai puţin dispus s-o facă. Şi apoi, ce să mai zicem de Ulderico, cu firea lui mai mult unică decît rar întîlnită, care, ferice de el, îi permitea să se arate mereu atît de sigur de sine în orice situaţie, atît de calm şi de cordial ! Cafeneaua *Fetman*, probabil, era a lui : cea pe care o frecventa de obicei, la cîţiva paşi de casă.

Ajuns la cabină, dădu să intre.

— Ştiţi numărul ? strigă barmanul.

Se întoarse. Lîngă tejghea, Bellagamba îşi aprindea o ţigară, cu faţa ascunsă în căuşul palmelor ; împrejur, cîţiva clienţi îşi ridicaseră privirile, se uitau ţintă la el.

Aşa e, se gîndi ; numărul. Desigur era alcătuit doar din două cifre. Dar care ?

Dădu din cap.

— Nu.

— Formaţi doisprezece. Unu, doi.

Se închise înăuntru și formă numărul. În receptor, semnalul de apel se repetă îndelung. Suna cu totul altfel, abia acum își dădea seama, decît cel direct, vătuit, al rețelei din Ferrara. Aspru, metalic, copleșitor, aproape de nesuportat în ureche.

— Cine e ? izbucni în sfîrșit o voce nepoliticoasă, care-l sili să îndepărteze și mai mult receptorul.

— Limentani, răspunse nu fără greutate, biruindu-și anevoie un fel de uimire amestecată cu stinghereala și repulsia pe care i le stîrnea sunetul propriului său nume și prenume.

— Cum ați spus ?

— Limentani, repetă.

După cît se părea, vorbea cu o femeie de serviciu : o bătrînă, fără prea mulți dinți în gură, cam tare de ureche. Limentani, Edgardo Limentani, se văzu silit să repete de mai multe ori, silabisind chiar. Degeaba. Bătrîna nu înțelegea. Pînă cînd, în sfîrșit, răspunse că domnul inginer era încă în pat și că doamna Cesarina intrase chiar atunci în baie.

Șovăi.

— Îmi pare rău, n-aș vrea să deranjez, făcu apoi. Totuși, n-ați vrea să-i spuneți doamnei că la telefon e vărul său, Edgardo, din Ferrara ?

— Așteptați un moment.

Vărul său din Ferrara : ca să-și scoată din rărunchi și aceste cuvinte, făcuse un efort remarcabil. Dar nu-ncăpea nici o îndoială : dacă venea ea la telefon, nevasta lui Ulderico, trebuia să se țină bine, străduindu-se să facă față obișnuitelor fraze de circumstanță, obișnuitelor fraze de politețe, obișnuitelor formule, prefabricate, ce trudă ! Cum era Cesarina asta ? Aproape că nu și-o amintea. O văzuse, în total, de vreo cîteva ori pe vremea cînd era fată, fără să rețină aproape nimic cu privire la fizicul ei și fără să fi schimbat nici un cuvînt cu ea. Da, era înaltă, blondă, sau poate roșcată. Dar după aproape douăzeci de ani — douăzeci de ani ! — cu toată istoria căsătoriei, între timp, și cu toate celelalte... Apropo, cum să-i spună ? Să-i spună tu ? Să-i spună dumneavoastră ?

Pînă una alta, nimeni nu se făcea auzit la celălalt capăt ; asta în ciuda faptului că apartamentul — dovadă : zgomotele — era în plină agitație.

Apartamentul. Trebuie să fie mare — i se părea că ghiceşte — foarte mare ; cu unele încăperi largi cît holurile. Acolo unde se afla telefonul, de exemplu, nişte copii se jucau, chiar în clipa aceea, cu o minge de cauciuc. Erau cel puţin trei : trei băieţi. Din bufniturile produse de săriturile, de alergările şi prăvălirile lor pe parchet, nu era greu să-ţi faci o idee destul de precisă asupra locului şi asupra dimensiunilor sale. Departe, foarte departe, plîngea un copil : un ţînc de cîteva luni. Dar iată, mai aproape, o altă voce — aceea a unei fete de vreo cincisprezece ani — strigînd : „Clementina !". Şi întrucît Clementina, închisă cine ştie unde, poate în odaia ei sau în closet, întîrzia să răspundă, cealaltă o zorea să se ducă la Tonino, sau Tanino. „Ieşi de-acolo", zicea nerăbdătoare, şi în acelaşi timp rîzînd : „hai, ieşi, că s-a isprăvit gazul..."

Edgardo îşi ţinea răsuflarea, nu făcea nici cel mai mic gest. I se părea că se afla şi el în casa Cavaglieri, ascuns după o uşă, trăgînd cu urechea, iscodind.

— Gol ! urlă, foarte aproape, unul din băieţi.

— Nu-i valabil ! protestă altul, mai mic. Te-am văzut, ce mai, ţi-ai potrivit mingea cu mîna !

— Ba e gol ! insista cel dintîi.

Ce hărmălaie — îşi zicea — ce harababură. Păzeşte-mă, Doamne !

Cu toate astea, deşi buzele i se arcuiau într-o strîmbătură de dezaprobare şi plictis (vezi ce se întîmplă — se gîndea — cînd îţi umpli casa de copii : oricît de mare şi de comodă, nici o locuinţă nu e destul de încăpătoare ; viaţa nu mai e viaţă, ci un iad), nu izbutea să se mişte de acolo, rămînînd cu receptorul lipit de ureche, atent să prindă glasuri şi zgomote, cu un fel de lăcomie nesăţioasă, abia reţinută.

— Cine e ? se auzi dintr-o dată, pe fir, vocea cam răguşită a unui copil.

Copiii mici nu-i plăceau, în general : îl stinghereau, îl intimidau. Pînă şi în faţa lui Rory (cum i se întîmplase chiar în dimineaţa aceea, intrînd pentru o clipă în odaia ei), i se punea adesea un nod în gît, care aproape că-l sufoca. La telefon, însă — aşa se părea — era altfel. Putea oricînd să găsească ceva de spus.

— Edgardo, răspunse. Dar pe tine cum te cheamă ?

— Andrea.

Îl auzea cum respiră zgomotos. Era limpede : văzuse receptorul atîrnînd de-a lungul peretului şi pentru că fraţii mai mari îi dădeau mereu zor ba că e gol, ba că nu e, i s-o fi năzărit la un moment dat să profite de întreruperea jocului şi să se agaţe de telefon. Altminteri, în mod obişnuit, nu ajungea la aparat decît urcîndu-se pe un scaun.

Întrebă :

— Cîţi ani ai ?

— Şase.

— Mergi la şcoală ?

— Da.

— În ce clasă eşti ? Întîia ?

— Nu. Întîia preparatoare.

La şapte ani — reflectă — Rory era în clasa a treia.

— Ai cam rămas de căruţă, încercă să glumească. Cel puţin eşti cuminte ?

— Aşa şi-aşa.

— Cum adică, aşa şi-aşa ! Trebuie să fii cuminte. Nu ştii asta ?

Copilul nu răspunse. Tăcerea lui coincise cu reluarea partidei de fotbal întrerupte. Şi iar ţipete, alergări, sărituri, căzături. Dar Andrea era tot acolo, la celălalt capăt al firului, cu răsuflarea lui îndărătnică şi grea de pui de ţăran.

Pe neaşteptate, cu o nespusă voioşie, se simţi cuprins de dorinţa de a se afla, cu ploaie sau fără ploaie, cu orice preţ, în mijlocul bălţii : singur.

În fond, ar fi putut să aşeze receptorul la loc — se gîndi. Fără să mai aştepte servitoarea care, putea să parieze, nu izbutise să transmită nimic exact, nici numele, nici pronumele şi nici altceva (cine ştie ce o fi comunicînd acum stăpînei, prin uşa de la baie !), în fond, el ar fi putut foarte bine să aşeze receptorul în furcă şi să spele putina. De altfel, după ce se va fi trezit, Ulderico ar fi înţeles imediat cine-i telefonase...

La urma urmei : nu era acesta singurul lucru care conta ?

Aşeză încet receptorul în furcă.

PARTEA A DOUA

I

Să iasă din cabină şi să-şi închipuie că în baltă ar fi găsit tot ceea ce îi era necesar, seninătate, sănătate a trupului şi a minţii, bucuria de a trăi, fu unul şi acelaşi lucru. Trebuia să se grăbească. Se îndreptă spre Bellagamba care, văzîndu-l că se apropie, azvîrli ţigara ; plăti fisa la bar ; în sfîrşit, cu bătrînul fascist după el, ieşi hotărît.

— La revedere, zise de îndată ce se aflară pe trotuarul din faţa intrării.

— Astăzi mi-aduce cineva un barbun pe cinste, de la Gorino, făcu celălalt. Vreţi să vi-l pun deoparte ?

— Pune-l, încuviinţă Edgardo, numai să scape.

Îi întinse mîna.

— Mulţumesc, adăugă, mulţumesc pentru toate.

Aşteptă ca Bellagamba să termine cu strînsul mîinii între mîinile lui groase şi păroase, după care îi întoarse spatele şi începu să traverseze piaţa.

Mergea grăbit, ridicîndu-şi din cînd în cînd faţa ca să adulmece aerul. De plouat, nici vorbă, nici măcar o picătură. Cît despre aer, dimpotrivă : acum îl simţea îmbibat cu mirosul acela tipic de lagună, sărat şi deopotrivă dulceag, care intra atît de adînc şi de încăpăţînat în haine şi care, după un timp, avea întotdeauna efectul de a-i trezi pofta de mîncare. Bine — îşi zise, vesel. În răstimpul ultimului sfert de ceas, vîntul nu numai că reîncepuse să bată, dar îşi schimbase şi direcţia. Acum venea din partea opusă, dinspre mare. Era deajuns să se menţină cîtva timp în această direcţie, şi cerul s-ar fi curăţat pe de-a-ntregul.

Ca să apuce şoseaua spre Pomposa, se văzu silit să treacă din nou, în maşină, prin faţa cafenelei *Fetman*.

Bellagamba era tot acolo — îl văzu — nemişcat pe tortuar. Părea atît de cufundat într-o discuţie cu un ţăran bătrîn, înfăşurat într-o manta de culoare închisă

(mestecînd un chiştoc de foi sub borul coborît al pălăriei, acesta din urmă asculta şi tăcea), încît — trecîndu-i prin faţă — văzu cum ridică braţul într-o jumătate de salut roman, dar abia avu răgazul să ducă două degete la căciulă. — Noroc bun, bombăni rînjind. Şi o luă la goană.

Apucă pe străduţa laterală dominată la intrare de clădirea I.N.A. ; ajunse imediat pe cheiul portului fluvial, plin ca întotdeauna, duminica, de siluetele cafenii ale geamandurilor înghesuite una lîngă alta sub faleză ; pe urmă, după vreo sută de metri, viră la stînga. Dincolo de curbă, din pricina gropilor, se văzu nevoit să încetinească şi să înainteze cu băgare de seamă. Dar acolo, imediat după încrucişarea cu şoseaua de centură, spera ca terasamentul şoselei să devină din nou uşor de parcurs. Aşa era, de fapt. Vedea cum se apropie marginea albăstruie a asfaltului şi gusta dinainte clipa apropiată în care urma să apese pe accelerator.

Depăşi încrucişarea ; depăşi capătul imediat următor al scurtei alei spre cimitir, înţesată mai ales la celălalt capăt, sub zidul trandafiriu de împrejmuire, de obişnuitele grupuri de vizitatori duminicali : se prefăcu că nu vede gestul prin care o frumoasă fată blondă, oprită la colţ, îi cerea să fie transportată ; schimbă viteza într-a treia, apoi într-a patra. În curînd, fără să coboare vreodată sub şaptezeci pe oră, ajunse în raza schitului de la Pomposa.

De cînd nu mai fusese prin locurile astea ! — nu putu să nu ofteze, în timp ce Aprilia gonea repede de-a lungul şoselei drepte. Totuşi, era bucuros : bucuros că schitul, lăsînd la o parte vegetaţia mult mai deasă care-l învăluia acum (semn că hidrofoarele Societăţii de Asanări putuseră să lucreze nestingherite şi în ultimii ani), a trecut prin război păstrîndu-şi neschimbat aspectul de mare fermă agricolă de tipul Montinei. Aşa-i — îşi zicea, privind pietrele roşii străvechi ale mănăstirii. Cu clopotniţa asta, într-o parte, încăpătoare ca un hambar de grîne ; cu biserica la mijloc, care mai mult decît a biserică semăna a şură ; cu celelalte clădiri golaşe, în dreapta, rînduite ca nişte case ţărăneşti împrejurul bătăturii : de fapt, deşi în proporţii mărite, Pomposa semăna întru totul cu Montina. În acelaşi timp, se bucura şi că amintindu-şi de Montina, repetîndu-i în minte numele, inima nu i se mai strîngea, ca de obicei, în cleştele neliniştii, al mîhnirii şi al fricii.

Ajungînd sub Pomposa, o luă la dreapta, pe magistrala Romea şi apoi, după cîteva sute de metri, la stînga, pe şoseaua plină de curbe care pătrundea pieziş în zona bălţilor. Răsuflă adînc. Spre sud, cît putea cuprinde cu ochii, vedea vasta întindere aproape marină a văii noi, Valle Nuova ; spre nord, pămînturile uscate după asanare, marcate în fundal de linia neagră şi neîntreruptă a pădurii Mesola. Se simţea atît de liniştit, acum, atît de plin de energie şi încredere (era frig şi pusese în funcţiune caloriferul : cu toate astea, i se părea că aerul lagunelor pătrundea în interiorul maşinii, umflîndu-i plămînii) într-un cuvînt, se simţea atît de bine, încît după cîteva clipe, pomenindu-se dintr-o dată cu un gust acru în gură, nu se nelinişti prea tare. Clătină din cap şi zîmbi. Era firesc. Numai cu cele două cafele înghiţite din momentul în care se trezise — prostul de el nu ceruse întîi, Imeldei, măcar o bucată de pîine, şi apoi, acum un sfert de oră, la Codigoro, nu avusese prevederea să-şi ia un pachet de crochete sau o prăjitură — era mai mult decît normal, la urma urmei, să se găsească într-un asemenea hal de lihnire. Înainte de a intra în „butoiul" de vînătoare, în orice caz, era limpede că ar fi trebuit să mănînce ceva. Să fie oare birturi la Volano ? Cum să nu fie şi acum, ce Dumnezeu ! În cel mai rău caz, o jumătate de pîine coaptă în casă sau o felie de plăcintă, ca la ţară, presărată cu zahăr tos pe deasupra, tot ar fi căpătat bătînd la o poartă din sat. Ce-l împiedica să ceară ? Nimeni nu l-ar fi recunoscut la Volano. Şi-apoi, plătind...

Depăşi şantierul din Canevìè, unde odinioară se dădea şi de mîncare, dar care acum părea complet părăsit, în plină dezafectare ; depăşi Porticino, un nume căruia, ca întotdeauna, nu-i corespundea nimic, nici cel mai mic semn de aşezare omenească. Şi iată, în sfîrşit, după nu ştiu a cîta curbă dublă, Volano, cu casele sale joase, aliniate de ambele părţi ale şoselei care străbătea satul de la un capăt la altul, cu masivul paralelipiped al fermei Tuffanelli, departe în fund, în zidurile căreia părea că se termină şoseaua. Îi mai rămîneau de făcut doar cîteva sute de metri — gîndi Edgardo, accelerînd — şi imediat şi-ar fi dat seama dacă omul lui Ulderico se mai afla acolo să-l aştepte. Greu de presupus. Totuşi, se cuvenea să vadă : după aceea, eventual, să decidă ce avea de făcut.

Străbătu repede satul pe jumătate pustiu, trecu la pas, aşa cum recomanda un indicator, podul suspendat peste Pad şi Volano, şi se opri lîngă ferma Tuffanelli, la adăpost de vînt, în partea ce cădea spre Valle Nuova, şi coborî din maşină. De omul lui Ilderico, nici urmă. Se uită la ceas : nouă şi un sfert. Cine ştie cît o fi aşteptat, sărmanul. Şi-acum ?

Trase cu urechea. Tăcere. Numai ţipetele îndepărtate ale păsărilor nevăzute, sus în înălţimi. De asemenea, nevăzut, un cîine, probabil în lanţ, scheuna undeva pe aproape.

Îşi plimbă privirea împrejur, peste imensul peisaj care-l înconjura.

Vedea, acolo, la marginile teritoriului plat, cu ape şi ostroave pe care-l străbătuse şi pe care soarele îl lumina din loc în loc, clopotniţele din Pomposa şi Codigoro : cea dintîi — mai aproape, întunecată, despuiată, mare, greoaie ; cea de-a doua, subţire, albă, îndepărtată : de o strălucire aproape metalică, de ac. În dreapta, de partea lui Po Grande şi a gurilor sale, masa compactă şi neagră a pădurii Mesola ; în stînga, golaşele întinderi din Valle Nuova şi ale altor văi, mai încolo ; în sfîrşit, Volano, în faţă, dincolo de pod, cele două şiruri de case sărace, unele avînd încă acoperiş de paie şi de stuf împletit... Privea : auzea din nou vocea insinuantă a lui Bellagamba, cuvintele cu care, acum o oră, încercase să-l convingă să nu-şi mai continue drumul. „Ascultaţi-mă pe mine, o să vedeţi că am dreptate“, spusese în dialect. Şi părea că-l compătimeşte, că-i plînge de milă.

Totuşi, nu, *nu* trebuia să cedeze, să se resemneze. Ideea de-a se întoarce imediat acasă, care acum din nou îl ispitea, fu de data aceasta înlăturată pe loc, fără nici o şovăire. Să străbată iarăşi, în sens invers, şoseaua plină de curbe pe care fusese adineaori ; să treacă iar pe la Pomposa ; să traverseze iar Codigoro sau, oricum, să-l ocolească ; şi în sfîrşit, către unsprezece, să zărească, prin parbriz, cum se profilează în depărtare cele patru turnuri ale castelului d'Este ; toate acestea n-ar fi făcut decît să-l azvîrle din nou, fără-ndoială, în străfundurile aceleiaşi fîntîni de tristeţe leneşă din care crezuse, la un moment dat, că ieşise definitiv. Dar dacă ar fi mers înainte, singur, fără însoţitor ? Pînă la Lugari di Rottagrande ar fi reuşit

să ajungă negreşit, de unul singur. De vînat n-ar fi vînat nimic, de-acord. Ce să-i faci !

Ar fi putut să rămînă şi la Volano ; dacă nu toată ziua, măcar cîteva ceasuri. Cine ştie : poate că omul lui Ulderico, acel Gavino, locuia chiar la Volano. Şi dacă locuia acolo, dacă nu de altceva, doar pentru a-i înmîna personal cele cinci sute de lire ce i se cuveneau oricum, tot făcea să-i dea de urmă. Numele de familie era Menegatti : Menegatti, Felisatti, Borgatti ; cam aşa ceva. Dar în afară de aceasta : casă particulară sau ospătărie, un loc de popas în suficientă linişte şi siguranţă — un loc îndepărtat, chiar şi numai pentru cîteva ore, de tot şi de toţi, aproape ca un butoi de vînătoare pierdut în mijlocul bălţilor, unde l-ar fi găsit mai uşor decît la Volano ? Stomacul, poftim, începea din nou să se facă simţit. Din nou gustul acela acru în gură. Trebuia să mănînce ; şi imediat.

Deodată, atenţia îi fu atrasă de ceva. Pe malul opus al canalului, trasă la vreo zece metri în dreapta podului şi a şoselei, observase o baracă de lemn lungă şi strîmtă, vopsită complet în verde şi cu acoperiş de tablă. Părea nouă-nouţă, aşa cum mărturiseau vopseaua pereţilor, lucioasă aproape ca oglinda, şi tabla ondulată a acoperişului, evident proaspăt cumpărată de la prăvălie. Ce-o fi ? Încercă zadarnic să citească o mică firmă deasupra uşii de la intrare. Dintr-un tub subţire de eternit, ţinut drept în vîrful acoperişului de patru cabluri de oţel convergente, ieşea un fum negru în rotocoale dense. Abia ieşit, vîntul îl împrăştia. Poate că acolo era adăpostul pe potriva lui — îşi zise, privind cu atenţie fumul, studiindu-i calitatea. Se putea foarte bine să fie aşa.

Închise cu cheia portiera maşinii ; porni, înfruntînd vîntul pieptiş, spre pod ; îl trecu, ţinîndu-se de una din frînghiile groase de cînepă care serveau, pe ambele părţi, drept parapet şi balustradă ; înaintă apoi, lungind pasul, în jos pe o pantă uşoară, spre baracă. Îi fu deajuns să citească deasupra uşii : CÎRNĂŢĂRIE, pentru ca gura să i se umple de salivă. Avusese noroc : ar fi putut să-şi procure de-ale mîncării acolo, pe-ndelete, fără să mai caute încoace şi-ncolo... Un tînăr înalt, slab, brunet ieşise între timp în prag. Şi nu se mişca de-acolo. După ce închisese uşa în spatele său, se uita la Edgardo, care se apropia.

II

Din felul în care era îmbrăcat tînărul — şapcă cu cozoroc, manta militară căptuşită cu blană de miel, cizme de cauciuc înalte pînă la coapse — dar mai ales din insistenţa întrebătoare a privirii sale, pricepu imediat cine-i sta în faţă. Era omul lui Ulderico, numitul Gavino : nu putea fi vorba decît de el.

Ridică vioi un braţ.

— Bună ziua ! strigă.

Tînărul abia se înclină : o scurtă plecăciune cam rigidă, ca de soldat.

— Începusem să cred că nu mai veniţi, zise apoi, liniştit.

— Am întîrziat mult, ştiu, răspunse Edgardo. Clătină din cap. Poate pentru că n-am mai fost în baltă de cel puţin cincisprezece ani, adăugă, încercînd să rîdă ; şi-aşa, ştiţi, cum se-ntîmplă, omul pierde socoteala timpului. Nu vă supăraţi.

— Vai de mine.

Spusese „vai de mine". Acum zîmbea imperceptibil. L-o fi bănuind în stare să nu-l plătească ?

Ar fi fost absurd : absurd, în orice caz. Duse mîna la portofel, hotărît să scoată pe loc cele cinci bilete de o sută de am-lire [1], cu care, pe baza tarifului, era dator. Celălalt îl opri imediat. Lăsaţi — zise, şi făcu un uşor gest de supărare. Aveau tot timpul pentru socoteli. La asta urmau să se gîndească „după aceea". Mult mai bine era să ajungă cît mai repede în baltă. Vîntul îşi schimbase direcţia — continuă în italiana sa calmă, precisă, aproape fără accent, ridicîndu-şi ochii albaştri pentru a scruta cerul — ei, dacă se grăbeau, mai aveau şansa să vîneze ceva.

Avea dreptate — se gîndi Edgardo. Avea dreptate cu carul.

— Am uitat să-mi iau de-ale gurii, obiectă totuşi. N-aş vrea să mi se facă foame. Ce spuneţi — şi arătă spre baracă — dacă cer să mi se facă un sandviş ?

— Cum doriţi, răspunse Gavino. Şi se trase de-o parte, pentru a-l lăsa să treacă.

---

[1] Monedă emisă de trupele americane în timpul războiului.

Înăuntru, baraca i se păru mai mare decît bănuise. Consta dintr-o singură încăpere : strîmtă, lungă, întunecoasă. De-a lungul pereţilor laterali, la intervale rare, cîteva ferestruici înguste ca nişte crăpături. În dreapta, un cămin aprins, în faţa căruia şedeau nemişcaţi trei bătrîni. Vis-à-vis, paralel cu peretele opus, o tejghea împărţită în două sectoare : unul servea ca debit de tutun, celălalt era rezervat produselor alimentare ; în spatele debitului, părul lung şi negru încercuit de lumina slabă a uneia dintre ferestruici, chipul unei femei, uscat, palid, fără sînge. Oprindu-se aproape de prag, fără ca Gavino, alături de el, să dea nici cel mai mic semn de nerăbdare, adulmeca prelung cu pleoapele închise, ca un morfinoman, mirosul ce umplea localul : un miros amestecat, de lemn proaspăt tăiat şi de alimente ieftine. Penumbra ; căldura uscată ; cei trei clienţi, cu paharele în mînă, pe ale căror feţe zbîrcite reflexele focului săpau cute ce păreau sculptate ; capul femeii în spatele tejghelei ; mirosul de rumeguş, de salamuri, de conserve în ulei, etcetera : avea senzaţia că a nimerit într-o cabană în vîrf de munte: chiar aşa. Ce bine s-ar fi simţit, dacă ar fi putut să rămînă acolo ! — îşi zicea, incapabil să mai reziste descurajării împotriva căreia începuse să lupte cu dîrzenie din clipa în care-l văzuse pe Gavino. Pricepuse imediat că acolo, în baracă, s-ar fi simţit bine !

Ceva mai tîrziu, ieşirea la aer şi la lumină îi produse un şoc binefăcător, îl reînsufleţi. Sub soare, olanele roşii ale fermei Tuffanelli străluceau vioaie, vesele ; de parcă cineva tocmai terminase să le spele. Şi apele din Valle Nuova — atunci cînd se opri o clipă, să le privească de la înălţimea podului — îl uimiră prin intensitatea extraordinară a albastrului lor. Erau albastre nu numai în larg, unde vîntul încordat şi rece le brăzda din loc în loc cu spumă ; ci şi lîngă mal, acolo unde, în limbi sinuoase pe jumătate ascunse între un ponton şi altul, se strecurau pînă la două sau trei sute de metri de sat.

Numai că, la puţin timp după aceea, în maşină, de-a lungul acelui soi de conductă, tot mai strîmtorată de ape, care ducea de la ferma Tuffanelli la Lungari di Rottagrande, se văzu nevoit să înregistreze noi motive de nemulţumire şi de căinţă.

Căţeaua, înainte de toate : căţeaua lui Gavino. Tînără şi zburdalnică (o corcitură de *brac* şi *setter*, de talie mij-

locie, de culoarea cărămizii), nu era chip să stea locului o singură clipă. Degeaba îi vorbea Gavino în dialect, degeaba îi mîngîia coapsele stropite de noroi sau o făcea să se întindă pe jos la picioare, certînd-o şi chiar lovind-o. Nimic de făcut. Chiar şi atunci cînd părea că a renunţat să se mai agite, să ţîşnească din cînd în cînd cu capul ei de focă printre cizmele stăpînului, maşina era la fel de plină de fiinţa, de obsesia, de viaţa ei. În afară de miros, şuiera, gemea, se zbînţuia în continuare. Să se oprească, s-o lase să-şi facă de cap, să-i urmeze pe contul ei ? Nici gînd — spusese Gavino la un moment dat. În starea de aţîţare în care se afla, putea foarte bine să se azvîrle în apă ; cu riscul, eventual, să nu o aibă la îndemînă atunci cînd ar fi avut mai multă nevoie de ea.

Mai era, pe urmă, Gavino (Aleotti Gavino — cum preciză el însuşi) : sau, mai bine zis, erau gîndurile pe care apropierea acestuia i le stîrnea.

Pe drum, puţin cîte puţin, aflase despre el unele lucruri : că era din Codigoro, că avea nevastă şi un copil, că în '44 pînă la Eliberare fusese „partizan combatant" şi că, pe lîngă puţinul ajutor dat vînătorilor, din noiembrie pînă în februarie, din însărcinarea Consorţiului Asanări, în tot restul anului alterna munca de pălmaş agricol cu aceea de „muncitor constructor". Nu aflase prea multe, în fond, ţinînd seama că lucrul principal, şi anume, dacă mai era şi acum comunist (amabil, răbdător, zgîrcit la vorbă : după felul de a se comporta, putea să şi fie), lucrul acesta nu reuşise să-l lămurească.

Totuşi, nu asta îl tulbura, ci, mai mult chiar decît cea a căţelei, prezenţa sa fizică. Ciudat : liniştea cu care-l simţea că ocupă spaţiul alături de el, în loc să-l mulţumească, îl enerva, îl apăsa. Din cînd în cînd, se uita la mîna lui dreaptă, rezemată pe cauciucul verzui al cizmei de vînătoare, ceva mai sus de genunchi. Era o mînă mare, lungă, mai mult de sportiv decît de muncitor : o mînă smeadă, musculoasă şi deopotrivă delicată, cu unghiile abia tocite şi acoperită de smocuri de fire roşietice ; şi, de fiecare dată, privindu-i-o, îşi aducea aminte cu o stinghereală crescîndă şi cu nemulţumire de Ulderico. Să fie oare un fiu natural al lui Ulderico ; de dinainte de căsătorie ? — îi veni să se întrebe la un moment dat, adăugînd la compararea mîinilor, pe aceea a staturilor, a ochilor deschişi la culoare, a capetelor mici, şi a calmului, îndeosebi, a

siguranţei exprimate de cel mai mic gest al unuia, ca şi al celuilalt. De ce nu ? Să aştepte ore întregi, practic fără să se mişte, şi pe urmă să nu spună nimic ! Ataşamentul său faţă de sarcina luată, fără-ndoială cam exagerat, putea să se explice astfel.

Se întorcea să-i privească mîna, scrutîndu-i în treacăt şi chipul slab şi ars de soare, cu profilul net, ascuţit. Vîntul îşi schimbase direcţia etcetera — îşi zicea : totuşi, şi el, ca şi Bellagamba, trebuiau să-l socotească destul de extravagant dacă-şi închipuia că va putea să vîneze ceva la un ceas atît de înaintat al zilei. Desigur : spre deosebire de Bellagamba, Aleotti Gavino nu rostea aproape nici un cuvînt, nu-şi permitea nici cea mai uşoară insinuare ; ceea ce reprezenta un important cîştig, era nevoit s-o admită. Dar acel vag aer de batjocură ce-i flutura în jurul pometilor osoşi, nu era, poate, cu mult mai elocvent şi mai deprimant decît orice cuvîntare ? Şi în timp ce se gîndea la toate astea, îşi reproşa că insistase chiar el să-l urce în maşină. Ce greşeală ! Dacă l-ar fi lăsat să-şi ia propria lui motoretă (înainte de-a se hotărî să se urce, o încredinţase cu multă părere de rău paznicului de la ferma Tuffanelli), l-ar fi putut concedia, la un moment dat, s-ar fi putut descotorosi de el. Acum, în schimb, erau legaţi unul de celălalt cu un fir dublu.

De la un timp, şoseaua preschimbată în potecă înainta de-a lungul unei fîşii de pămînt foarte subţire, dreaptă pînă o pierdeai din ochi, şi flancată în amîndouă părţile de întinderi lagunare deschise. „Bun, cred că am ajuns", îşi zise, recunoscînd la perfecţie locurile ; imediat, în stînga, văzu pupa unei luntri răsărind între două tufe de tămîiţă.

Încetini ; trase maşina pe stînga, parcînd-o în aşa fel încît să permită înaintarea altor vehicule, în cazul că acestea ar fi trecut pe-acolo ; stinse motorul ; trase spre sine pîrghia frînei de mînă ; împinse schimbătorul de viteze în *marche arrière ;* în sfîrşit, deschise portiera şi ieşi afară. Pentru că Gavino, avînd de furcă cu setterul, întîrzia să facă acelaşi lucru, se îndreptă singur spre luntre.

Ajunse la ea ; o atinse cu piciorul. Vopsită într-o culoare închisă, zveltă ca o gondolă, dar cu fundul plat, era exact la fel cu cele de dinainte de război. Şi momelile plutitoare — siluete, marafoane şi aşa mai departe — îngrămădite pe jos în partea prorei pe jumătate scufun-

dată în apă, apăreau mai mult sau mai puțin de același tip : bălțate ca odinioară, ca totdeauna...

Ridică din nou capul.

Vîntul șuiera printre sălciile și tămîițele înrourate de pe țărm, îndoia subțirile, cenușiile trestii cu pufurile lor, care acopereau cîteva insulițe, în față. Era frig : mult mai rece decît la Volano. Dar după ce își va încălța cizmele de cauciuc și după ce sub scurta tip *Montgomery* pe care, în afară de impermeabilul mimetic, avusese grijă s-o vîre în port-bagajul mașinii, va îmbrăca un al doilea maiou, totul avea să fie în regulă : nu mai trebuia să se teamă de răceală.

La mare depărtare, i se păru că aude împușcături. Se aplecă înainte. Da, erau împușcături. Arme de vînătoare. Urmau, una după alta, salve destul de dese. Și mai ales, regulate, continue și regulate.

— Ați auzit cum trag ? făcu, întorcîndu-se spre Gavino, care între timp coborîse și el din mașină.

Tînărul se mulțumi să încuviințeze. Slobozise cățeaua care, îndepărtîndu-se la vreo cincizeci de metri, adăsta, nemișcată, pe marginea malului fixînd cu încordare cine știe ce în fața ei, spre larg. Cele două arme, pachetul cu mîncare și sticla cu apă minerală le așezase pe jos, la cîțiva pași mai încolo.

— Trebuie să scoatem și lucrurile din spate, adăugă Luați cheia.

Și se întoarse din nou spre vale, căutînd să stabilească de unde venea, exact, zgomotul acela de împușcături. Își forța la maximum auzul, își ascuțea privirile. Să fie cu putință faptul că se trăgea în preajma șoselei Romea ? Atît de departe de baltă ?

III

Luase loc în „butoi“.

Ședea ghemuit pe un scăunel mic și incomod și urmărea, în fața lui, la o distanță de vreo treizeci de metri, mișcările lui Gavino. Browningul și Kruppul rezemate lîngă el, la îndemînă ; toate obiectele imediat înconjurătoare erau ascunse de marginea de sus a butoiului (toate, în afară de luntre, vizibilă aproape în întregime) ; și în

centrul spaţiului cuprins între ţevile verticale şi paralele ale celor două puşti, Gavino, cu apa pînă la jumătatea gambei, aplecat deasupra păpuşilor sale multicolore în formă de păsări de baltă, ca un păpuşar deasupra micului său teatru. Altceva nu vedea.

Coborî ochii şi scrută cadranul ceasului de mînă.

Era chiar mai tîrziu decît prevăzuse Bellagamba — rînji în sinea lui — zece şi un sfert. Dar ce-i păsa lui, la urma urmei, că era devreme sau tîrziu ? Recăzînd în aceeaşi stare de acum cîteva ore, cînd se trezise, se mărginea, acum, să privească şi să asculte gemetele în surdină ale căţelei, legată de un călcîi al bărcii, ţipetele izolate ale unor păsări în trecere, salvele de împuşcături ce se reluau din cînd în cînd de cealaltă parte a văii, de-a lungul şoselei Romea. Îi era de-ajuns, ba chiar de prisos.

Îşi întorse încet privirile împrejur.

Simţitor micşorată faţă de felul în care se prezenta pe timpul cînd venea cu Ulderico (în ritmul acesta, peste alţi cincisprezece ani hidrofoarele Consorţiului Asanări aveau să sugă toată apa rămasă), Valle Nouva îşi schimbase fizionomia. Nu-i era uşor să se orienteze. (Unde era ostrovul de cîţiva merti pătraţi pe marginea căruia se afla butoiul, de pildă ? În care punct anume al bazinului ?)

În dreapta, de partea şoselei Pomposa-Volano, care aşa, după ochi, în vîrful unei mici îndiguiri şi prin urmare lesne de desluşit, ar fi zis că e la o distanţă de vreo doi kilometri — se întindea un grind plat, lung, acoperit de o vegetaţie deasă, pitică, de culoarea tutunului, asemănătoare cu perii unui bătrîn cal de povară. În partea opusă, în stînga, un al doilea ostrov, de acelaşi tip şi dimensiuni cu acela de lîngă „butoi“, şi separat la fel ca grindul, adică la vreo sută de metri, nu mai mult ; şi dincolo de acesta, tot la o depărtare de vreo doi kilometri, dunga abia desenată a Lungarilor di Rottagrande, cu mărunta, scînteietoarea spinare de scarabeu a Apriliei, aşezată chiar în mijloc. În faţă, în sfîrşit, la aceeaşi distanţă, ţărmurile pline de plopi ale uscatului. Bun. „Butoiul“ se afla, aşadar, în zona centrală a văii, aproape la jumătatea distanţei dintre cele două maluri...

Aşteptarea se prelungea. Dacă ar fi stat mai comod — reflectă — iar nu aşa, ca la toaletă, poate că ar fi reuşit să aţipească. În schimb, putea să treacă la mîn-

care. Cu cît ar fi făcut-o repede, cu atît ar fi fost mai bine : n-aveau decît de cîştigat.

Căută dibuind, pe jos, lîngă cele două cutii de carton cu muniţiile, pachetul cu sandvişul şi apa minerală. Şi-l aşeză pe genunchi. Îşi scoase mănuşile, după care, desfăcînd pachetul într-o parte, scoase doar sandvişul. Sticluţa cu apă minerală avea s-o folosească mai tîrziu.

Îşi înfipse dinţii în sandviş şi rupse o bucată. Dar nu-i mai era foame, deloc : intrigat şi de faptul că pîinea (adineaori, în penumbra barăcii, nu putuse să-şi dea seama) era de tip franţuzesc : un fel de pîine, care acum, pare-se, se făcea şi la ţară. Şi-apoi : să fi fost oare salam de vară ceea ce femeia din baracă îi vîrîse între feliile de pîine ? De unsuros era unsuros, puah, nimic de zis. Dar de fabricaţie grosolană : şi cu ceva rînced în gust, care-i amintea de anii '42 şi '43, de cartelele alimentare, de timpurile cînd, pe cît de trudnic, pe atît de săritor, încercase să facă pe soţul, soţul cel bun : cei mai groaznici ani ai vieţii sale, la drept vorbind...

Gavino terminase.

— Ura ! mormăi.

Înghiţi cu greutate. Şi în timp ce, continuînd să-l sprijine pe genunchi, scotocea cu degetele în jurul pachetului de hîrtie unsă (prima idee ce-i trecuse prin cap fusese să arunce restul de sandviş : pe urmă, însă, renunţase), se uita la Gavino cum se întoarce spre butoi şi nu-şi lua ochii de la el.

Gavino înainta călcînd cu picioarele sale lungi, aplecîndu-şi din cînd în cînd capul, ca să se uite la cer. Pe măsură ce se apropia, i se părea, lui, care-l observa de jos în sus, că era mai înalt decît în realitate, tot mai înalt. Căţeaua încetase dintr-o dată să scheaune. N-o vedea. Dar şi-o închipuia şezînd, nemişcată ca o statuie : aşteptînd hotărîrile stăpînului.

Gavino ajunsese deasupra lui.

— Cît de multe trec, zise... Aţi văzut ?

Glumea — se gîndi. Era serios, dar parcă făcea un anumit efort să se menţină astfel.

— Nu, n-am văzut nimic, rsăpunse. M-am apucat să mănînc.

Celălalt arătă spre Browning.

— Cam bate vîntul şi trec pe sus. Dar cu ăla, o să doborîţi tot ce vreţi.

Observase pachetul ţinut pe genunchi.

— A mers ? întrebă.

— Nu prea.

Depindea, poate, de faptul că nu-i era destul de foame — adăugă. Dar salamul nu era din cele mai bune. Pe deasupra, pîinea frunţuzească nu-i plăcea, nu fusese niciodată pe gustul său.

Zîmbea, sau cel puţin i se părea că zîmbeşte, aşa că-i întinse pachetul.

— Îl vreţi dumneavoastră ? zise. Nu vă jenaţi.

Se minună cum celălalt acceptă fără să se lase rugat. Nici nu mulţumi, de altfel. După ce vîrî pachetul într-un buzunar al scurtei, se aplecă să aşeze în luntre coşul golit de momeli, şi probabil să mîngîie căţeaua. Să se fi ofensat ? În fond, îi oferise nişte resturi. Şi încă proaste, pe deasupra.

— Vedeţi că am muşcat din sandviş, zise.

— Vai de mine. Nu vă faceţi griji.

Dar nu-l credea şi ţinu să-l îmbuneze.

— Luaţi şi dumneavoastră o puşcă, propuse.

— O puşcă ? exclamă Gavino. Se înălţase încet cît era de lung, şi-l fixa din nou. Ce să fac cu ea ?

Era ca la Volano, lîngă ferma Tuffanelli, cînd el, fără să prevadă că avea să se căiască imediat, insistase atît de mult, să lase motoreta şi să se urce în maşină. Ce motiv avea să nu vrea o puşcă ? zicea. De pe ostrovul de colo — şi i-l arătă în acelaşi timp, cu braţul — ar fi putut să tragă în toate păsările care i-ar fi scăpat lui, de partea unde se afla : şi pentru că lipsise de cincisprezece ani din baltă, cine ştie cîte avea să rateze ! Dar Gavino nu, nimic, părea de neclintit. Să ne-nţelegem — replica zîmbind şi clătinîndu-şi capul — nu că ideea de a vîna nu l-ar fi atras. Dimpotrivă. Dar fiecare cu meseria lui. Meseria lui era, acum, numai aceea de a-i însoţi pe domni la faţa locului (zise chiar aşa : „acum“ şi „pe domni“, arătînd în acelaşi timp cu bărbia în direcţia şoselei Romea) şi-apoi, după terminarea vînătorii, să umble cu barca pentru a strînge păsările moarte şi rănite.

Pînă la urmă, însă, se învoi.

— Fie, făcu. Cum vreţi dumneavoastră.

IV

Smulse Browningul din bandulieră, îl ridică şi începu să-l sucească.

Se slujea de el cu dexteritatea şi cu dezinvoltura unui om foarte priceput la arme, dar şi cu un fel de neîncredere, de dispreţ ascuns. La ce se gîndea ? Probabil la cît o fi costat. Atîta tot.

— Frumoasă puşcă, zise pînă la urmă, încreţindu-şi buzele într-o strîmbătură. Aţi cumpărat-o la Ferrara, îmi închipui.

— Nu. La Bologna.

— Aha.

Cîteva clipe se cufundă în cercetarea diferitelor părţi : ţeava, încărcătorul, trăgaciul şi mai ales garda, dedesubt, dintr-un oţel de o calitate deosebită : alb şi opac, argintat.

— E nouă. Aţi mai încercat-o ?

— Am luat-o în septembrie, n-am tras încă nici un foc.

— Şi-aia, ce e : o Krupp ?

— Da, răspunse. O *Trei inele.* Dinainte de război. Model '28 sau '30.

— Aţi putea să mi-o daţi mie.

— Nu, nu, se grăbi să răspundă. Începeţi cu Browningul, pînă una alta ; pe urmă o să facem schimb.

Se aplecă şi cotrobăi pe fundul butoiului. Scoase tocul de piele în care se afla frîna de gură şi o cutie de cartuşe.

— Uite, adăugă, şi i le întinse pe amîndouă.

Mai mult decît frîna de gură părea că-l interesează cartuşele.

— G.P., citi, cu jumătate de glas, pe cutie.

Părea, totuşi, nedumerit, îngrijorat. Îşi atîrnă puşca de umăr cu obişnuita lui nepăsare şi desfăcu capacul cutiei, scoţînd cîteva cartuşe şi vîrîndu-le apoi, după ce le cîntări distrat în palmă, într-un buzunar al pantalonilor. În sfîrşit, în timp ce se apleca să aşeze cutia pe jumătate deschisă, îşi încreţi uşor fruntea.

— Ce s-a întîmplat ? Iar nu funcţionează ceva ?

— Se spune că-s mai bune decît cartuşele Rottweil şi decît M.B., făcu. Mai iuţi.

Celălalt nu răspunse. Se ridicase din nou în picioare. Cu trupul întors pe trei sferturi, privea spre dreapta, în sus.

Începu și el să scruteze cerul, în aceeași direcție ; și văzu aproape imediat o pasăre izolată care, la o sută de metri înălțime, înainta încet spre ei.

— Ce-o fi asta ?, întrebă.

— Cred că e un bîtlan, zise Gavino.

Era vorba de o pasăre destul de mare : cu aripi mari, foarte mari, dar disproporționate față de trup, care era mic și firav. Zbura cu o trudă vădită, opintindu-se. Gîtul lung în formă de *s*, strîns între umeri ; întinsele aripi cafenii, greoaie ca o stofă, deschise ca să tragă sub pîntec un volum de aer cît mai mare : părea că nu izbutește să taie vîntul pieziș și că e gata-gata să se dea peste cap, măturată ca o zdreanță.

— Ce pasăre caraghioasă ! se gîndi.

O văzu cum zboară molcom peste bucata de lagună dintre stăvilar și luntre, și-apoi încremenind perpendicular deasupra capetelor lor : de-a dreptul nemișcată, pierzînd puțin cîte puțin din înălțime. Ceea ce o atrăgea, în punctul acesta, erau desigur momelile. Dar înainte ? Adică pînă adineaori ? Ce animal caraghios ! Merita să te întrebi ce anume îl făcuse să zboare atît de mult așa, împotriva sau aproape împotriva vîntului, ce anume căuta atît de departe de maluri, în mijlocul văii ?

— Nu cred că e bună de mîncare, zise.

— Aveți dreptate, încuviință Gavino. Are gust de pește, fără doar și poate, de babușcă mai exact. Împăiată, însă, ar face frumos.

Bîtlanul mai coborî puțin. Acum i se vedeau limpede picioarele slabe ca scobitorile, întinse în spate, ciocul mare, ascuțit, căpșorul de reptilă. Dintr-o dată, parcă istovit de efortul făcut sau ca și cum, pe neașteptate, ar fi adulmecat o primejdie, se răsturnă pe spate și, cîștigînd înălțime, în cîteva secunde dispăru în direcția turlei din Pomposa.

— S-o fi lămurit, zise Gavino. Și-o fi spus : mai bine să-mi iau valea de aici.

Scena era de rîs, își dădu seama, dar n-avea chef de așa ceva.

Arătă și el spre malul din față.

— Numai să nu-l împuște cineva, dincolo, mormăi.

— Nici o grijă, răspunse Gavino, cu un picior în luntre. O să vedeți că în curînd se-ntoarce să mai facă un tur pe-aici.

Nu mai adăugă nimic. Împinse luntrea în apă și-apoi, stînd țeapăn la pupa și împingînd cu o singură vîslă, începu să se îndepărteze.

Se uita la el, ferindu-și privirile de soare. Îl văzu cum sosește la destinație, cum coboară pe țărm, cum trage prova pe uscat, dezlegînd cățeaua de inelul vîslei și aplecîndu-se să ia cutia de G.P. de pe fundul ambarcațiunii : și, în sfîrșit, cum se cațără în vîrful insuliței și caută adăpost în dosul unui tufiș de trestii de baltă. Înainte de a dispărea aproape cu totul (trebuie să fi găsit ceva pe care să se așeze, acum i se vedea deasupra stufărișului doar o bucățică de șapcă), ridicase brațul ca pentru a zice : „Am ajuns". Iar el îi răspunse, mecanic, cu același gest.

V

Tot uitîndu-se țintă la șirul des de momeli așezate în adîncime dinaintea „butoiului", ațipise. Ba adormise de-a binelea. Poate că și visase. Și iată că, venind din stînga, un fluierat scurt, energic, îl făcu să tresară trezindu-l.

Privi în sus.

La o înălțime de șaptezeci-optzeci de metri, jumătate duzină de rațe străbătea cerul deasupra „butoiului". Rațe, sînt rațe — se gîndi, în timp ce-și scotea pușca dintre genunchi și o sprijinea pe marginea „butoiului" — : i-o spunea felul în care zburau, ritmul precipitat, năvalnic, palpitant al aripilor lor scurte și boante. Dar cărei familii îi aparțineau ? Nu fusese niciodată tare în a deosebi de la prima vedere feluritele varietăți de păsări din baltă. Iar tipurile de rațe erau cu zecile.

Zburau în formație : una în frunte și celelalte în urma ei, așezate în triunghi, ca o escadrilă de mici avioane militare. Grăbite ca omul care aleargă, în ușoară întîrziere, la o întîlnire fixată dinainte, se îndreptau și ele spre Romea. „Călătorie sprîncenată", murmură. Excluzînd devieri de ultim moment, urmau să ajungă peste un minut în bătaia vînătorilor postați de-a lungul țărmului din față.

Nu se opriseră. Cu vîntul care le purta, era absolut exclus să-și schimbe ruta. Dar abia sfîrși să-și formuleze acest gînd și să-și așeze din nou arma între genunchi, cînd zări două dintre rațe, abia deslușindu-se pe zidul întunecat de nori îngrămădiți deasupra uscatului, două puncte care

se desprinseră brusc de grup și care, după o largă rotire laterală, începură s-o pornească înapoi.

Își apucă din nou Kruppul. Erau chiar două : o pereche statornică, bărbat și femelă. Trecînd, întrezăriseră momelile. Și acum se înfățișau din nou : ca să vadă mai bine, ca să-și dea seama.

Judecînd după încetineala cu care se măreau, trebuie să fi înaintat cu trudă : firește, de data aceasta vîntul le era potrivnic. Dar în afară de vînt : nu erau oare și nehotărîte, șovăielnice în ce privește calea de urmat ? Ajunse la un punct, cine știe, poate că ar fi renunțat. Încă un stînga-mprejur și în cîteva clipe s-ar fi topit în zare...

Rămase așa mai mult de-o oră : așezat cu pușca în mînă și privind cum ajung păsările deasupra lui. Nu trăgea. Nu încercă s-o facă nici măcar o singură dată. Cel care trăgea, care dobora una după alta păsările ce-i intrau în bătaia puștii, era numai Gavino, în dosul tufișului său. *Pam-pam. Pam-pam-pam. Pam-pam-pam-pam-pam. Pam-pam-pam-pam-pam.*

În serii de cîte două, trei, patru și chiar de cinci focuri succesive, împușcăturile sale își greșeau rareori ținta. Iar vietățile, fulgerate sau rănite, cădeau în apă cu răbufneli surde.

Primele căzute fuseseră cele două rațe — două moțate, probabil — care după ce se îndepărtaseră pînă spre malul opus al bălții, veniseră înapoi, luptînd cu îndîrjire împotriva vîntului. Aceeași soartă, ceva mai tîrziu, o împărtășise și o pereche de fluierătoare, și acestea venind din spate, dinspre mare, dar coborînd imediat deasupra momelilor, plutind cu aripile deschise. Apoi, iar o moțată singuratică. În sfîrșit, veni rîndul unor lungi serii de lișițe. În scurt timp, cu alte cuvinte, numărul păsărilor doborîte de Gavino se ridicase la treizeci. Ghemuit în barcă, el nu făcea, în schimb, nimic. Stătea, se uita, și-atît.

Parcă visa întruna.

Primele două rațe, de exemplu, le văzuse înaintînd și plutind apoi, aproape pe loc, în fața „butoiului", la o cotă de peste o sută de metri. La un moment dat, însă, se prăvăliseră cu capul în jos. Repezite în plină viteză cu ciocurile cafenii deschise, căscate, și cu ochii mici, rotunzi, holbați și ei, injectați de sînge, se pomenise cu ele deasupra lui, într-o clipită : dintr-o dată mari, enorme. Nu-l atacară.

Atingîndu-l ușor, trecuseră mai departe. Dar o clipă după aceea, *pam-pam*, două împușcături. Stomacul înregistrase asprul recul.

Tot așa, o lișiță care mai tîrziu săgetase aerul pe lîngă el cu șuierul unui proiectil ; și pe aceasta i se părea mai curînd că o visase, decît că o văzuse de fapt. Șuiera de-a curmezișul, cu cine știe cîți kilometri pe oră, totuși apucase s-o privească în toate amănuntele : ca și cum ar fi fost nemișcată ; fotografiată, blocată în văzduh, pentru totdeauna. Penele negre ca tabla de școală, stropite ușor pe spate cu un galben-măsliniu ; capul, gîtul, coada și pintenii — negre ; părțile de jos — ceva mai deschise ; vîrfurile aripilor — albe ; ciocul plat — albăstrui ; picioarele — verzi, cu nuanțe portocalii spre coapse ; irisul — roșu, căscat, de sticlă. Cum se poate întîmpla numai în coșmaruri, într-o clipă — clipa înainte ca arma cu repetiție a lui Gavino, lovind-o în zbor, să o constrîngă să se prăbușească în apă ca un balot, el reușise să vadă tot, să înregistreze tot : și să se gîndească la toate, între timp, numai să înșface Kruppul și să apese pe trăgaci, nu.

Nimic nu-i mai apărea real. Gavino, pe ostrovul lui, cu fruntea încruntată și cu Browningul fierbinte în mînă, scrutînd încordat înălțimile, de jur împrejur, ca să nu se lase surprins ; cățeaua tolănită la picioarele sale, gata, după fiecare tragere, să se arunce în apă și să aducă stăpînului, ținîndu-le strîns în botul umed, noi și noi păsări adăugate la grămada celor moarte ori agonizante ; el însuși, așezat în „butoi“ cu pușca în mînă, aidoma lui Gavino, dar inert, incapabil să schițeze un singur gest... Adevărat și neadevărat ; văzut și închipuit ; aproape și departe : toate lucrurile se amestecau și se contopeau între ele. Pînă și timpul obișnuit, al minutelor și al orelor, nu mai exista, nu mai conta.

Deodată, trebuie să fi fost ceasul unu, recunoscu bîtlanul.

Zbura în fața lui, la două sute de metri depărtare : venind dinspre nord, ca și prima oară, și înaintînd mereu cu alura lui stîngace, înceată, de avion Caproni de transport, tip vechi. Se scutură. „Ce prost !“ exclamă în sinea lui. Avea aerul unuia care, din simplă curiozitate, fără nici cea mai mică nevoie efectivă, sfîrșește, din rău în mai rău, prin a se vîrî singur în belea.

Se ţinea jos — observă — mult mai jos decît înainte. La cîţi metri ? La vreo cincizeci, cel mult. Încă un pic şi, atras fiind din nou de momeli, cîrmind uşor la stînga, avea să se pomenească dintr-o clipă în alta cu el deasupra capului. Cu luneta aplicată pe ţeavă, Browningul ar fi fost în stare să-l dea jos ca nimica.

Se întoarse spre Gavino. Răsărea din tufiş cu tot capul. Părea neatent, nu făcea decît să mişte capul. Să nu-l fi văzut încă ? Să nu-l socotească demn de un singur G.P. ? S-ar putea.

Totuşi nu-i venea să creadă. Îşi amintea fraza : „Împăiat, ar face frumos“, şi-i părea rău că nu-i spusese pe loc lui Gavino, răspicat, că el n-a putut să sufere niciodată păsările îmbălsămate.

Înainta spre el, acum, tot mai aproape, arătîndu-i-se — şi inima, între timp, începuse să-i bată puternic în osul sternului — cu o extraordinară, aproape insuportabilă evidenţă. Pe căpşorul perfect neted arbora, la spate, ceva subţire : un fel de fir, de antenă, cine ştie. Iar el tocmai se întreba ce putea să fie daravera aceea ciudată şi-şi strîngea pleoapele ca să vadă mai bine, cînd, pe neaşteptate, în vastul aer însorit şi bătut de vînt, auzi cum răsună obişnuita împuşcătură dublă.

VI

Nu căzu imediat. Îl văzu parcă tresărind, acolo sus, bătînd dezordonat din largile aripi cafenii, alunecînd apoi spre insuliţa de pe care porniseră focurile. Lupta să se susţină, să recîştige înălţime. Pe urmă, însă, se lăsă în voia soartei, dintr-o dată, şi se prăvăli de parcă s-ar fi desfăcut un vechi Caproni de transport — avu răgazul să-şi spună în clipa cînd se prăbuşea în apă, scufundîndu-se — : din acelea folosite pe vremea primului război mondial, numai pînză, sfoară şi lemn.

Credea că e mort şi că, dintr-o clipă în alta, căţeaua s-ar fi repezit să-l culeagă. Dar nu se petrecu aşa : de îndată ce reapăru pe oglinda apei, se îndreptă pe cataligele ce-i serveau drept picioare, începînd să-şi mişte încolo şi încoace, smucindu-l, căpşorul minuscul. „Unde mă aflu ?“, păru că se întreabă. „Şi ce mi s-a întîmplat ?“

Încă nu pricepuse nimic : chiar nimic. Sau atît de puțin, în orice caz, încît deși o aripă, cea ruptă, îi atîrna de-a lungul șoldului, la un moment dat făcu o mișcare din umeri de parcă era gata să-și ia zborul. Abia atunci, desigur, își dădu seama că e rănit. De fapt, începînd din clipa aceea renunță la orice încercare de acest fel.

Neliniștit, întorcîndu-și fără-ncetare capul neted și cam înfumurat, de *viveur*, prelungit la ceafă prin ciudata, aproape imperceptibila antenă filiformă, încerca totuși să se dumirească, să recunoască, dacă nu locurile, cel puțin natura obiectelor care-l înconjurau. La cîțiva pași, de exemplu, jumătate în apă, jumătate pe uscat, observase luntrea. Ce să fie ? O barcă sau trupul unei vietăți mari și adormite ? Oricum, mai bine să se păzească. Mai bine să nu se aventureze spre plaja cu nisip fin și compact, unde namila aia întunecată și amenințătoare zăcea de-a curmezișul : mult mai bine. De altfel, nici nu mai simțea durerea din șold. Era de-ajuns să nu miște aripa. Ca să nu-l doară. Putea să mai aștepte.

Îl privea plin de anxietate, identificîndu-se complet cu bîtlanul.

Și lui îi scăpa rațiunea multor lucruri. De ce trăsese Gavino ? Și de ce nu se ridica în picioare, acum, și nu trăgea un foc suplimentar, lovitura de grație ? Nu asta era regula ? Dar cățeaua ? De ce anume se temea Gavino : că bîtlanul, încă nerăpus cu totul, s-ar putea folosi de cioc ca să se apere ? Dar bîtlanul ? Ce-o să facă ? Să aștepte, firește : dar ce și pînă cînd ? Își simțea capul buimac, năuc : năpădit de întrebări ce nu-și căpătau răspunsul.

Trecură așa multe minute. Pînă cînd, pe neașteptate, își dădu seama că bîtlanul se mișcase.

Se îndrepta în direcția lui — constată, după ce-și ridicase o mînă ca să-și ferească ochii de sclipirile apei — : chiar spre butoi. Era de-nțeles, însă. Văzuse momelile. Colorate cum erau și bătute dintr-o parte de soare, firește că-i păruseră un stol de păsări adevărate, pescuindu-și de zor hrana. Putea să aibă încredere. Primejdii, în părțile acelea, nu existau desigur.

Înainta tîrîndu-și aripa pe apă în curse repezi, succesive, alternate de popasuri scurte și alegînd cu grijă fundurile mai puțin adînci. Trecu pe lîngă momeli, veni și mai aproape, tot mai aproape. În sfîrșit, se pomeni cu

el față în față, la un pas de barcă, gata să pășească pe uscat. Se mai opri o dată. Cafeniu peste tot, mai puțin penele gîtului și pieptul de o delicată nuanță *beige*, și mai puțin picioarele de un galben-brun de os descărnat, de relicvă, își apleca ușor capul într-o parte, privindu-l: curios, dar nu speriat. Iar el, fără să se miște, aproape fără să răsufle (pierdea sînge dintr-o rană de la mijlocul aripei, la înălțimea articulației), avu răgazul să observe destul de îndelung această privire...

Se sprijinea, acum, pe peretele butoiului, ca un bătrîn pătruns de frig în căutarea soarelui ; și nu-l mai vedea, doar îl simțea. Din cînd în cînd își schimba locul : ca să găsească o poziție mai bună, sau să se despăduchieze. Mare, osos, disproporționat — și pe deasupra pe jumătate olog — se descurca anevoie. Se lovea mereu.

Minute în șir, totuși, stătea cuminte, perfect nemișcat. Bine adăpostit de rafalele reci și șuierătoare ale vîntului de mare și cu scîndurile călduțe ale „butoiului" în spate, ce făcea oare ? Poate că se mai întremase. Deși, nici acum nu înțelegea prea mult, trebuia să se uite mereu împrejur. Să-și recapete puterile : iată, deocamdată, obiectivul principal. Și o dată recăpătate, țîșt, și-ar fi întins aripile dintr-un salt și ar fi zburat de acolo.

Mai trecu un timp ; cine știe cît.

Dintr-o dată, trei focuri unul după altul, urmate de tot atîtea răbufneli, îl cutremurară dureros.

Întoarse capul în partea lui Gavino.

„Nu-i destul ?" se plînse cu jumătate de glas.

Așteptă ca păsările să reapară deasupra apei (lișițe : toate trei nemișcate, încremenite) și se uită la ceas.

Din păcate nu era decît două, iar lumină suficientă pentru vînătoare ar mai fi rămas pentru încă o oră și jumătate. Dar, pe de altă parte : chiar dacă el, personal, era mai mult decît sătul, putea oare să ridice brațul și să facă semn lui Gavino să înceteze ? E drept, că, de la o vreme, bîtlanul nu se mai mișca deloc. În cazul în care ar mai fi fost viu, însă, ce să facă ? Să-l răpună dintr-un foc, nu, exclus. Să-l prindă, poate ? Să se aplece peste bord, să-l ia în brațe și-apoi să-l ducă în oraș, acasă ? În mașină ? Și unde să-l țină ? Într-o colivie, jos în curte ? Și-o închipuia pe Nives, cînd l-ar fi văzut întorcîndu-se cu o asemenea vietate, pe deasupra rănită, pentru care numai ve-

terinarul ar fi costat o mulţime de bani. Se gîndea la ţipetele, la împotrivirile, la miorlăielile ei...

Căţeaua terminase cursele dus-întors. Înşfăcase ultima lişiţă şi o dusese celui în drept. Cînd iată, întorcîndu-se întîmplător spre dreapta, într-o parte a stufărişului, căutînd parcă o sugestie dintr-acolo, văzu din nou bîtlanul.

Era la vreo zece metri de „butoi“ şi, judecînd după direcţia luată, lăsa impresia că vrea să ajungă tocmai la stufăriş. Bubuitul împuşcăturilor de adineaori îl speriase. Văzuse, pe urmă, căţeaua aruncîndu-se şi întorcîndu-se de trei ori, una după alta, revenind de fiecare dată la mal cu o lişiţă în gură ; şi deşi rănit, deşi slăbit din cauza sîngelui pierdut, şi de aceea dornic mai mult ca oricînd să se bucure acolo, ferit de vînturi, de ultima căldură a soarelui, se gîndise la un moment dat că-i convine totuşi, şi imediat, „să schimbe zona“. Grindul, acoperit acolo cu plante, mai mult sau mai puţin de aceeaşi culoare cu penele sale şi în ansamblu destul de înalte ca să-i permită să umble printre ele fără să fie văzut, poate că reprezenta cel mai potrivit lucru în cazul său. Să se ascundă acolo, pînă una alta, în aşteptarea nopţii apropiate ; şi după aceea, după aceea rămînea de văzut. Pentru că nu era sigur că stufărişul ar fi complet înconjurat de apă. Cine ştie dacă, în spate, nu era legat într-un fel de uscat. Iar a avea ţărmul la îndemînă ar fi însemnat o posibilitate ulterioară de fugă, poate chiar salvarea, sau, dacă nu de-a dreptul salvarea definitivă, garanţia aproape sigură de a rămîne în viaţă măcar pînă a doua zi.

Se îndepărta tot mai mult, între timp, tîrîndu-şi după el cu trudă aripa ruptă ; iar el credea că poate citi pe mica şi strîmta sa ceafă încăpăţînată toate aceste raţionamente. Dar cît de mult se amăgea — îi veni dintr-o dată să-şi spună. Într-atît se amăgea (pînă la stufăriş, de acord, ar fi ajuns ; dar cu sîngele pe care continua să-l piardă, căţeaua, în curînd asmuţită în căutarea lui, n-ar fi întîmpinat nici o greutate în a-l dibui), într-atît se amăgea, era limpede, prostul de el, încît dacă nu i s-ar fi părut că trăgînd ar fi tras într-un fel împotriva lui însuşi, l-ar fi împuşcat pe dată. Şi aşa, pînă una alta, s-ar fi sfîrşit toată povestea.

PARTEA A TREIA

I

Ţinea să fie cît mai curînd la Codigoro.

— La revedere, tocmai îi spunea Gavino. Dacă mai aveţi cumva nevoie, daţi-mi de ştire tot prin domnul inginer.

— Am înţeles.

— Şi... mulţumesc.

— Pentru nimic. Eu vă mulţumesc.

Pusese motorul în mişcare. Prin parbriz, vedea înaintea lui cocoaşa podului suspendat. Dar peste o clipă avea să plece, în sfîrşit.

Trase în sus cristalul portierei şi abia acum, după discuţia destul de animată dintre ei, cu puţin timp înainte, privitoare la vînat — el încercînd să i-l cedeze pe tot în bloc, iar celălalt nimic, refuzînd cu încăpăţînare — se hotărî să-l privească în faţă. Demn ca întotdeauna, aproape în poziţie de drepţi (cu buzele crăpate, cu faţa suptă de flămînd, îi zîmbea uşor : ca pentru a se scuza), crezu că-l recunoaşte, dintr-o dată, dincolo de geamul murdar, drept ceea ce era în realitate. Un salariat cu cinci sute pe zi, asta era. În fond, un ţăran oarecare, un biet om nevoiaş.

Totuşi, peste cîteva minute, de-a lungul întortocheatei şosele judeţene, spre Pomposa, întoarcerea la acest gînd nu-i aduse nici o uşurare. Un pălmaş — se încăpăţîna să repete în sinea lui — : un nenorocit care în ciuda aerelor sale, între domn şi ins înscris în P.C., în ciuda pretenţiei de a nu accepta nimic în dar, nici măcar o pereche de raţe, şi nici, se-nţelege, un hoit de bîtlan, bun de dat la îmbălsămare şi-atît — la Codigoro, cu motoreta lui, şi cu căţeaua alergînd istovită după el, cine ştie cînd ar fi ajuns. Degeaba toate. Fără să-i pese că maşina, forţată la maximum, putea să ajungă pînă la urmă în fundul văii sau în canalul larg care, după Pomposa, însoţea

şoseaua pe partea dreaptă, luă curbele făcînd să ţiuie cauciucurile pe asfalt : ca şi cum Gavino, căţeaua, şi tot ce-i aminteau aceştia doi, s-ar ţine scai după el la mică depărtare, ba chiar l-ar talona.

Gonea, cu mîinile crispate pe volan, cu privirile aţintite pe şosea : între timp, se gîndea.

La Codigoro avea desigur să se descotorosească de păsările moarte ce-i umpleau portbagajul : o încărcătură stingheritoare şi scîrboasă, pe care la fiece curbă i se părea că o aude, în spate, alunecînd moale dintr-o parte în alta. Pe deasupra, la Codigoro, cu foamea ce-l încerca (fiindcă aşa era : din clipa în care lăsase în urmă ferma Tuffanelli şi Volano, se trezise în el o asemenea poftă de mîncare, încît îi era teamă că nimic n-o va putea potoli) avea să mănînce, în sfîrşit ; şi nu numai „barbunul pe cinste“ de care-i vorbise Bellagamba în aceeaşi dimineaţă la orele opt, ci tot ce i-ar fi fost pe plac să comande. Mai mult : oprirea la Codigoro, altminteri perfect încadrată în program, i-ar fi înlesnit amînarea întoarcerii la Ferrara, care acum, kilometru după kilometru, i se colora în nuanţe din ce în ce mai întunecate şi mai apăsătoare, cu cel puţin trei ceasuri. De fapt, luînd prînzul, lăsînd cuiva plocon vînatul, trăgîndu-şi un pic răsuflarea (dar Ulderico ? N-ar fi trebuit să se arate şi în casa Cavaglieri ?), nu ar fi fost în măsură să se aştearnă din nou la drum înainte de şase. Dacă la şase s-ar fi lăsat ceaţa, ar fi fost cu atît mai bine. În acest caz, ar fi ajuns cînd ar fi ajuns : la masa strînsă sau chiar cu toată lumea, inclusiv Manzolli, în pat, desigur, de o bună bucată de vreme.

Cu puţin înainte de Codigoro, la nivelul cimitirului, un zid de aburi, negru şi compact, ivit deodată în faţa maşinii, îl sili să apese cu violenţă pedala frînei. Nu era ceaţă, nu i se părea să fie ceaţă. Probabil că nu era vorba decît de un nor jos, pe care o pală de vînt ar fi fost de ajuns să-l împrăştie. Între timp, însă — abia la trei şi un sfert după-amiază ! — se făcuse ca noaptea. Aerul acela cristalin, care-l înconjurase pînă acum o clipă, aparţinea unui trecut foarte îndepărtat, pierdut în adîncuri, de parcă n-ar fi fost.

Intră în sat domol, cu luminile de poziţie aprinse şi ştergătoarele în acţiune. Nu vedea aproape nimic. Negura, nerăbdarea de-a se aşeza în faţa unei mese îmbelşugate şi mai ales impresia pe care continua s-o aibă că e

urmărit, absurdă, își dădea prea bine seama, dar prin aceasta nu mai puțin reală, îl opreau să-și ridice ochii de la lumina gălbuie, fără fisuri, țîșnită frontal din faruri. Înainta cu greu, ca într-un fel de maț subteran, din ce în ce mai devorat de nerăbdarea de-a se afla în sala de mîncare de la *Bosco Elìceo*. Holul mic și etajele de sus ale hotelului, de bine de rău le cunoștea. Dar sala de mîncare, lipită, evident, de hol, dincolo de peretele opus scărilor, cum o fi ? Și-o închipuia plină, chiar și-acum la trei și un sfert, de o lume veselă, gălăgioasă, de mîncăi și băutori obișnuiți să mănînce și să bea ceasuri în șir, alene și fără nici o întrerupere, într-o atmosferă caldă, foarte caldă, inundată de lumina electrică și îmbibată de mirosuri, bucate, veșminte umede, piele unsă cu grăsime : și nu putea să nu se mire, simțind pentru un asemenea mediu — pe care în împrejurări normale l-ar fi acceptat în silă, apăsat ca de obicei de frica unor întîlniri nepotrivite — o atracție atît de intensă, atît de irezistibilă.
Tăind de-a curmezișul întunericul, baltă învolburată de gaze care înnecau piața, se vîrî în străduța lui *Bosco Elìceo* și în cîteva clipe se pomeni în fața hotelului. Trase lîngă trotuarul din dreapta ; pe partea cealaltă a străzii se aflau cîteva mașini aliniate. Loc de parcare, oricum, tot era, și chiar în fața dîrei transversale a neonului aprins. În timp ce făcea manevra îi răsări în minte Bellagamba. Poate că Bellagamba ar fi primit să ia el vînatul. În cazul acesta, Aprilia, astfel postată, îi era perfect la îndemînă. Să descarce păsările moarte din port-bagaj și apoi să le ducă înăuntru (lumina neonului ar fi făcut operația și mai ușoară) devenea o nimica toată.
Coborî din mașină ; deoarece armele se aflau, și ele, în portbagaj, uită să închidă portiera cu cheia ; trecu de partea cealaltă a străzii ; împinse ușa de sticlă a localului ; în sfîrșit, intră, scoțîndu-și căciula, în căldură și în miros.

În sălița biroului nu era nimeni : nici măcar bătrînul cu chica încărunțită, cu care, dimineața, schimbase cîteva cuvinte. Dar zvonul nedeslușit de voci și de tacîmuri ce venea din dreapta, printr-o ușă cu batante mobile, făcu să i se accelereze bătăile inimii. Așadar, nu se înșelase ! Peste o clipă, o dată aflat acolo, în sala de mese, nu mai încăpea nici o îndoială că ar fi întîlnit numaidecît, dacă nu farfuria pregătită, asupra căreia să se azvîrle, măcar

tot restul pe care-l căuta : liniştea, siguranţa, stabilitatea dispoziţiei, sensul exact şi echilibrat al lucrurilor. Şi pe urmă : în aşteptarea a ceva consistent de mîncare, n-ar fi putut începe cu o bucată de pîine şi cu un pahar de vin de Bosco ? Ce-i drept, să bea nu-i plăcuse niciodată în mod special. Astăzi, totuşi, poate din pricina frigului umed îndurat în butoi, simţea o mare poftă să bea. Aproape mai mare decît să mănînce.

Îndată ce trecu pragul sălii de mese, care era o încăpere vastă, înţesată, plină de fum şi de larmă, chiar aşa cum şi-o închipuise, dar pe jumătate în întuneric şi deci cu ceva trist, mizer — Bellagamba se grăbi să-i iasă în întîmpinare cu braţele deschise. Cînd intrase Edgardo, gesticula în picioare lîngă o masă cu vreo zece clienţi : îndepărtată, cea mai îndepărtată, sub o fereastră a peretului din fund. Rîdea şi-i făcea pe ceilalţi să rîdă : cine ştie ce povestea. Dar îl zărise ; şi lăsase baltă, imediat, toată gaşca.

— Credeam că v-aţi şi întors în oraş, zise în dialect, ridicînd vocea pentru a birui zgomotele.

Îi strînse mîna între ale sale. Îi făcu semn cu ochiul.

— A mers bine ?

Îl dezmierda din priviri, plin de atenţie. Fără haină, mai avea încă pe el puloverul acela *gris-fer,* rotunjit la gît ca la ciclişti şi lung pînă la răscroiala pantalonilor.

— Aţi luat masa ?

Dădu din cap.

— Nu.

— Cred că vi s-a făcut o foame de lup.

— Chiar aşa. Aş vrea să mănînc.

Se exprimase sec : mult mai sec decît ar fi vrut. Dar toate introducerile astea îl exasperau.

— Gata, gata, mormăi celălalt intimidat, dîndu-se la o parte.

Se uita împrejur.

— Vreţi să luaţi loc colo ? propuse în sfîrşit, arătîndu-i o măsuţă într-un colţ, în stînga intrării.

Văzu de departe faţa de masă plină de firimituri şi scobitori folosite, pătată cu vin. Şi simţi din nou un impuls lăuntric de greaţă. Pe de altă parte, n-avea de ales.

— Mulţumesc, făcu.

Porni, ajunse la masă, se aşeză. Răsuflă.

— Ce-aveţi să-mi daţi ?

— Tot ce doriţi, răspunse Bellagamba.

Sta în faţa lu, la celălalt capăt al mesei. Uşor aplecat înainte, se sprijinea cu mîinile de spătarul unui scaun. În spatele său, ospătarii — patru sau cinci flăcăi de la ţară, cu jachetele de un alb murdar, ca brancardierii de spital — ocupaţi cum erau, aprinşi la faţă, cu grumajii plini de sudoare şi încărcaţi de farfurii, făcînd mereu naveta între sală şi bucătărie, treceau pe lîngă ei fără să se uite.

— Mai am încă barbunul ăla pe cinste, adăugă, făcîndu-i iar cu ochiul, l-am pus de-o parte anume pentru dumneavoastră.

— Bine. Durează mult, pînă se face ?

— Depinde. Depinde dacă vă place rasol sau la grătar. Pentru rasol ajung douăzeci de minute.

Trebuia să aibă răbdare. Îşi coborî pleoapele.

— Şi la grătar ?

— Mai mult. Cel puţin treizeci.

Redeschise ochii şi se uită la ceas. Trei şi jumătate.

— Faceţi-l la grătar, atunci, zise. Dar pînă una alta nu aveţi ceva pregătit ? Ceva de mîncare pe loc ?

Bellagamba îşi dezvelise dinţii mici şi deşi, de vechi *boxeur*, într-un zîmbet nervos. Vinele frunţii i se umflaseră într-un mod ciudat. Ce era cu el ? Din fundul orbitelor, ochii săi mici şi albaştri îl fixau speriaţi, cel puţin aşa i se părea. Cu neliniştea, cine ştie de ce, a unui animal care adulmecă primejdia.

— Vreţi o gustare de peşte ? începuse între timp să murmure. Roşioare, calamari, lacherde, ţipari marinaţi : avem de toate.

Simţi cum gura i se umple de un val de salivă.

Înghiţi.

— Aduceţi-mi, zise.

Şi în timp ce celălalt se îndepărta, îndreptîndu-se spre uşa bucătăriei, adăugă :

— Nu uitaţi pîinea. Şi vinul.

Curînd, observă că se înnăbuşe de căldură.

Se ridică în picioare, lepădă scurta grea, unul din cele două pulovere, azvîrlindu-le claie peste grămadă, laolaltă cu căciula de blană, pe scaunul din faţă. Cu toate astea, aşezîndu-se la loc, îşi dădu seama că nu e destul. Pielea frunţii, a nasului, a obrajilor, aprinsă de îndelungata expunere la soare şi la vînt, începuse dintr-o dată să frigă.

Singurul lucru, fireşte — reflecta cu coatele pe masă şi cu faţa ascunsă între mîini — singurul lucru de făcut era să se spele imediat cu apă rece. Era pe punctul de-a se ridica în căutarea toaletei de la parter, cînd, zărindu-l pe Bellagamba care înainta în fugă printre mese, încărcat şi el, de farfurii cu gustări şi cu pîine, de sticla cu vin, precum şi, ţinînd-o strîns subţioară, de o faţă de masă împăturită în patru, se răzgîndi. Pînă una alta, o să înghită ceva. După aceea, eventual, se va gîndi şi să se răcorească.

II

Înainte chiar ca Bellagamba, după ce-i urase poftă-bună, să se întoarcă pe călcîie, se aruncă asupra farfuriei cu gustări. Îi era foame, ce poftă-bună ! ? I se părea că în viaţa lui nu-l încercase o foame atît de mare.

Îşi umplea gura cu pulpa dulce-acrişoară a crustaceilor şi înfuleca ; sorbind apoi îndelung din paharul cu vin sau îndopîndu-se cu pîine. Cu toate acestea, în curînd se simţi scîrbit de mîncare şi de sine însuşi. La ce bun ? — îşi zicea. Cu capul plecat, în colţul său — în căldura şi în duhoarea aceea, în penumbra aceea unsuroasă şi promiscuă — degeaba mesteca, înfuleca, sorbea, scuipa, dădea de duşcă paharele. Pe măsură ce stomacul se umfla, creştea în el şi scîrba.

Se simţea mai rău ca niciodată : aşa stăteau, din păcate, lucrurile.

Iarăşi, nu mai era nimic care să nu-l atingă, să nu-l rănească. Între o înghiţitură şi alta îi era deajuns, eventual, să-şi ridice capul, să-şi rotească privirile prin sală ; şi de fiecare dată, cu regularitate, fie că îi cădeau asupra mesei lungi, alcătuită în întregime numai din vînători, lîngă care, intrînd, îl văzuse pe Bellagamba (acesta se întorsese acolo : începuse imediat să vorbească, să discute, să zbiere într-o doară, să rîdă), fie că i se întîmpla să şi le încrucişeze cu ale unui alt client, oricare, dar mai ales cu al unei femei de vreo treizeci de an, brunetă, palidă, trupeşă, fardată ţipător, care şedea foarte demnă la o masă apropiată (o curvă, fără-ndoială : i-o spuneau gura, felul de-a fuma, unghiile, *tailleurul* închis, prea corect, blana cenuşie aranjată cu grijă, ca pe un cuier,

pe spătarul scaunului de-alături, poşeta mare aşezată la vedere pe masă, lîngă scrumiera plină vîrf cu mucuri de ţigări, şi ochii, mai ales, negri, opaci, ca de animal, neobosiţi în căutarea clientului de condus la etaj — în bună înţelegere cu patronul, fireşte, cu domnul Gino ! — în una din camerele hotelului...), de fiecare dată era cuprins de un sentiment de invidie, foarte asemănător aceluia care-l chinuise întreaga dimineaţă în baltă, încît, deşi avea arma cu repetiţie în mînă, nu fusese în stare să găsească puterea de a trage nici măcar un foc. Cît erau de liniştiţi şi de fericiţi ceilalţi : toţi ceilalţi ! — îşi repeta din nou, aplecîndu-şi capul în farfurie. Cît de bine se pricepeau să-şi trăiască viaţa ! Plămada lui, pesemne, era deosebită, cu totul deosebită de aceea a oamenilor normali care, după ce au mîncat şi băut, nu se gîndesc decît să digere. La ce i-ar fi slujit, de fapt, lui, să mănînce şi să bea cu atîta îndîrjire ? Înfulecînd după gustări şi restul, barbunul, brînzeturile, portocala, cafeaua, — ar fi început, era sigur, să rumege din plin obişnuitele sale gînduri : pe cele vechi şi pe cele noi. Le simţea acolo lîngă el, stînd la pîndă, gata să se azvîrle asupra lui, ca mai înainte, ca întotdeauna : şi toate împreună.

De la locul lui, Bellagamba nu-l slăbea din ochi nici o clipă ; îşi dădea limpede seama. Păsările — se gîndi. De ce nu-i spusese imediat lui Bellagamba să le ia el ? Poate că neliniştea care continua să-l chinuiască depindea numai de asta.

Ridică o mînă, îi făcu semn. Trecînd repede printre mese, celălalt veni imediat.

— Merge ? întrebă cu un aer preocupat, arătînd spre farfurie.

Înghiţi. Îşi şterse buzele cu şervetul.

— Foarte bine, răspunse.

Nu ştia cum să înceapă.

— Auziţi, zise pînă la urmă. Am portbagajul plin de păsări. Nu le vreţi dumneavoastră ?

Ridică ochii în sus şi văzu că Bellagamba zîmbea. Era limpede : se gîndea că-i propune un tîrg, o afacere. Sau, mai ştii, un fel de mic schimb în natură : cere vînat pentru o masă ; şi pentru un pat eventual.

— Să ştiţi că e un cadou, adăugă. Să fim bine înţeleşi.

Bău un pahar cu vin dintr-o suflare, își șterse din nou gura.

— Rațe și lișițe, continuă, cred că-s peste patruzeci de bucăți. Printre ele trebuie să fie chiar... chiar și un bîtlan.

— Asta-i bună ! exclamă Bellagamba. Un bîtlan. Cum de-ați tras în el ? O fi din ăia albi, îmi închipui.

— Nu. Din cei roșii.

Zise acestea și, dintr-o dată, în amurg, terminîndu-se împușcăturile — ca și cum fața mare, pămîntie și uimită, aplecată în fața lui de partea cealaltă a mesei, ar fi fost măturată de acolo — revăzu cățeaua : cu botul înălțat, cu apa șiroind pe ea, și cu bîtlanul în gură. Complet golit de sînge (în mijlocul plantelor de culoarea tutunului, cățeaua îl găsise mort), cît o fi cîntărind ? Ceva mai mult decît penele sale, adică aproape nimic...

Clipi din ochi.

— Ce păcat ! zicea Bellagamba, cu buzele încrețite într-o strîmbătură dezamăgită. Ăia albi sînt mai mari, mai frumoși, și împăiați arată bine... Dar și ăia roșii sînt lighioane frumoase. Vreți să aranjez eu să-l găsiți gata preparat cînd veniți data viitoare ? Aici, în piață — și vorbind așa, ridică un braț pentru a indica piața de afară, cu ceața și cu întunericul ei — aici, în piață, este o prăvălie unde se lucrează foarte bine — și adăugă în dialect : mai bine decît în oraș, ascultați-mă pe mine. Dacă doriți, mergem după aceea să vedem. Azi e sărbătoare. Dar vitrina o țin luminată și duminica.

Făcu semn că nu, din cap.

— Asta ar mai lipsi, zise.

Probabil să luase o expresie plină de dezgust : de tot dezgustul de care se simțea apăsat mereu, numai la gîndul unui laborator de împăiere. (Dumnezeu știe ce mirosuri : un amestec de coteț, farmacie, closet și morgă...) Pe de altă parte, n-avea de ce să se explice. Mai bine s-o reteze scurt. Iar Bellagamba să-și vadă de mirarea lui cît i-o plăcea.

Scoase din buzunar cheile mașinii și i le oferi peste masă.

— Poftim, făcu. Îmi cunoașteți mașina. Am parcat-o aici în față.

Celălalt întinse o mînă. La jumătatea gestului, însă, rămase nemișcat.

— A propos, zise, coborînd vocea, iar ochii rotunzi, de pisică, îi sticleau. V-aţi mai gîndit ?

— La ce să mă gîndesc ?

— Cum la ce... la maşină !

Luă un scaun şi se aşeză în faţa lui.

— Păi cum, continuă cu un zîmbet nesigur, plin de o neaşteptată sfială. Facem afacerea au ba, domnule avocat ?

De data asta, era rîndul lui să nu înţeleagă.

Pe urmă îşi aminti dintr-o dată scurta lor convorbire de dimineaţă, cu puţin înainte de a se despărţi. Şi în timp ce asculta tot ceea ce-i îndruga Bellagamba, şi anume că de la o zi la alta, fără un camionaş, să ţină restaurantul şi hotelul devenea o treabă din ce în ce mai grea („sidecar"-ul în proprietatea lui — un Harley Davidson luat pe o porţie de tutun de la un depozit al armatei americane, care dată fiind cilindreea, înghiţea aproape mai mult decît o Balilla — nu-i mai era deajuns, ce mai !) în timp ce asculta, şi mînca, şi bea, era stăpînit de un simţ mereu crescînd al zădărniciei. Pentru a-l convinge să-i cedeze Aprilia, Bellagamba nu se menaja, ilustrîndu-i amănunţit nenumăratele scopuri în care urma s-o folosească. Vînatul, în ziua de azi — zicea — nu mai e cazul să stai să-l aştepţi, la întîmplare, de la primul trecător : dacă vine, bine, dacă nu vine, răbdare şi tutun. Ca să facă faţă cererilor clientelei în continuă creştere era preferabil să-l ia direct de la vînătorii „di granda", ca domnul Ceresa şi compania, fiindcă ei erau în stare să doboare peste un chintal, un chintal şi jumătate de fiecare dată (alt sistem nu exista : trebuia să aibă la îndemînă un mijloc potrivit, să se ducă în baltă, la *salè*, adică la *chalet*, către ora unu după-amiază, să cumpere în bloc, şi pe-aici ţi-e drumul !). Acelaşi lucru pentru peştele proaspăt, ăla abia prins : cine nu are posibilitatea să plece de la Codigoro dis-de-dimineaţă, pe întuneric, încît să ajungă la Goro, la Gorino, la Porto Tolle, la Pila, sau chiar la Chioggia, odată cu întoarcerea pescadoarelor din larg, şi să ajungă acolo pe patru roţi, în afară de cazul în care s-ar fi mulţumit cu cîteva chile de marfă şi atît, degeaba îşi punea în cap să obţină ceva, în alt chip. Vorbea, explica, gesticula. Iar el, între timp, cu capul din ce în ce mai greu, nu găsea nimic de obiectat. Îl înţelegea pe Bellagamba, îl înţelegea şi-l aproba. Maşina, fireşte : cum

să nu. În loc să i-o vîndă, ar fi fost mai bine să i-o dăruiască. Împreună cu toate păsările dinăuntru.

La un moment dat, se scutură. Se uită în altă parte. Spre masa vînătorilor, acolo în fund, înnecată în fum. Îndepărtată, de parcă între el și vînători s-ar fi deschis un spațiu cît Valle Nuova, pe toată întinderea ei...

— Cine-s ăia ? întrebă.

— Chiar domnul Ceresa și prietenii săi, răspunse Bellagamba, smerit.

Niște domni din Milano, continuă, toți mai mult sau mai puțin din cercurile industriale. Încă de anul trecut luaseră în asociație de la Consorțiul Asanări o bucată de vale între Pomposa și Vaccolino, la un pas de Romea. De obicei, soseau sîmbătă seara : cu mașina. Cinau imediat acolo, la el, dar preferau să doarmă în magnificul *salè* de lux, în întregime din lemn, pe care și-l montaseră cît ai zice pește atît de aproape de apă, încît puteai scuipa în ea. Acum erau pe punctul de a pleca. Urmau să ajungă acasă pe la nouă seara : bineînțeles, dacă le îngăduiau cețurile dese de pe via Emilia.

Frecă degetul mare de arătător.

— Oameni care cheltuiesc tare — încheie în dialect — cîștigă tare. Vreți să vă fac cunoștință ? Mă-ntorc și vă prezint.

Rămas singur, isprăvi restul de gustare, apoi se ridică. Obrajii îi ardeau mai rău ca niciodată. Trebuia să-i spele.

Clătinîndu-se ușor, trecu pe lîngă masa femeii în *tailleur* și, după ce străbătu sala, se închise în toaleta lipită de bucătărie.

Numai că, strîmtă cum era, neînchipuit de rău mirositoare și locuită, pe deasupra, de muște bătrîne rămase de peste vară, încăperea oferea foarte puține comodități. O chiuvetă mică și semicirculară de porțelan ciobit, avînd alături, agățat într-un cîrlig în perete, un prosop verzui de buret, murdar și ud ; jos, gaura closetului turcesc mînjită, pe jumătate înfundată cu hîrtie de ziar ; lumină puțină ; nici o oglindă, nici măcar o coajă de săpun.

Deschise totuși robinetul cu apă curentă și-și umezi cum putu fața. Și-o șterse cu batista. În sfîrșit, deși nu prea simțea nevoia, se întoarse în partea opusă ca să urineze.

III

— Poftiţi cheia, zicea Bellagamba. Numărul 24, etajul doi. Îmi pare rău că trebuie să urcaţi atîtea scări. Dar acolo e baia şi veţi avea la dispoziţie toate comodităţile.

Întîrziau în *hall*, faţă-n faţă ca în dimineaţa aceleiaşi zile : Bellagamba aşezat la birou, cu partea de jos a feţei, cu bărbia pătrată şi obrajii căzuţi în cercul de lumină galbenă a abajurului ; el, în picioare, cu braţele încărcate de lucruri, scurta, puloverul, căciula de blană, mănuşile. Totuşi, nu erau singuri. În spate, auzea cum trece mereu lumea : ultimii clienţi care plecau. Îi întrezărea cu coada ochiului cum trec, unul cîte unul, pragul uşii de sticlă ce dădea în stradă şi apoi cum dispar, încovoiate umbre încotoşmănate, în ceaţă şi în întuneric.

Preocupat să răspundă la jumătăţile de fraze de salut ale clienţilor care ieşeau, Bellagamba i se părea dintr-odată distrat, neatent. Pînă adineaori se ocupase numai de el, insistînd în fel şi chip să accepte să urce sus într-o cameră, pentru un „pui de somn". Acum, însă... Era limpede că nu ştia cum să se împartă. Ar fi ţinut cu tot dinadinsul să-l conducă în persoană pînă sus — repeta mereu — şi dacă el, domnul avocat, ar fi avut un pic de răbdare, peste cinci minute l-ar fi însoţit fără doar şi poate.

— Nu vă deranjaţi, răspunse la un moment dat, scuturîndu-se cu greu din toropeala în care căzuse. Lăsaţi.

— Sînteţi sigur că vă găsiţi camera ?

— Cum să nu.

— Numărul 24, etajul doi : coridorul din stînga, a treia uşă pe dreapta.

— Bine.

— La ce oră să vă trezim ?

Ca de obicei, se uită la el cu aerul celui care se gîndeşte la ceva, dar se preface că nu ştie nimic. El, Edgardo, era destul de beat, ce-i drept ; dar să-şi dea seama de asta, încă mai reuşea.

— Acum e patru, continuă celălalt. Să zicem, la şase ?

Încercă să se concentreze. Dacă se trezea la şase, cînd mai putea să plece ? Şi acasă, cînd ar mai fi ajuns ? Nu risca să... Pe de altă parte... Dar creierul începea din nou

să i se tulbure. Mai bine s-o lase baltă. Mai bine s-o șteargă și să se întindă într-un pat. Și să-ncerce să doarmă.

Fără să răspundă, trecu pe lîngă birou și se îndreptă spre scări.

— Odihnă plăcută ! strigă, în urma lui, Bellagamba. Apoi, în dialect : — Băgați de seamă să nu cădeți pe trepte, ferească Dumnezeu !

Începu să urce, cu mîna dreaptă agățată de balustradă. Scurta, puloverul etcetera strînse pe brațul stîng, grele de parcă ar fi fost de plumb ; stomacul plin de mîncare și de vin (atît de plin și de umflat, încît fusese nevoit să-și descheie doi sau trei nasturi de la pantaloni) ; fiecare treaptă îl costa un efort imens. Urcînd, se uita țintă la becul de cîteva lumini, prăfuit, care atîrna, acolo, sus, de tavanul etajului întîi, și-și spunea că nu va reuși nici în ruptul capului să se cațere pînă la etajul al doilea. I se părea imposibil, o faptă peste puterile sale. Fereastra în formă de hublou, ceva mai jos decît punctul de lumină al becului, era complet oarbă. Un disc negru, stins și opac.

Ajunse pe palier, o luă la dreapta și atacă cea de-a doua rampă de scări, puse piciorul pe palierul intermediar, începu din nou să urce. În sfîrșit, cu răsuflarea istovită, cu inima înnebunită în colivia toracică și cu capul ce continua să i se învîrtă mai tare ca oricînd, se pomeni în fața băii de la etajul al doilea ! N-ar mai fi putut să facă nici un singur pas, chiar dacă ar fi vrut. Stătea deci acolo, nemișcat, cu gura căscată : cu privirile încă o dată atrase de măruntele, întunecatele caractere verticale ale plăcuței emailate pe care scria BAIE, dar inert, golit de orice gînd. Împrejur, liniște absolută. Pînă și vocea lui Bellagamba, lătratul acela gros care din cînd în cînd se înălța de jos pe scări ca să-i spargă timpanele, tăcea și ea, acum. Zvîcnetul inimii, al tîmplelor ; horcăitul propriei răsuflări. Nu auzea nimic altceva.

Îndată ce ajunse în cameră, întins pe pat (gîfîiala i se liniștise între timp), încercă să adoarmă imediat. Ar fi putut, desigur, să se dezbrace ; măcar să-și descalțe ghetele. Dar lumina, uitase s-o stingă. Și dacă ar fi avut răbdarea să rămînă cîteva minute așa, cu ochii închiși, străduindu-se să nu facă nici o mișcare și mai ales să nu se gîndească la nimic, dar la absolut nimic, nu încăpea

nici o îndoială : cu cît băuse, de adormit ar fi adormit cu siguranţă.

Numai că nu era chip, nu reuşea să stea nemişcat. Se întorsese pe şoldul drept, apoi pe cel stîng, apoi se întinse din nou pe spate ; şi în curînd, ştia asta, ar fi luat-o de la capăt. Ce ciudat : adineaori cădea grămadă. Dar îi fusese deajuns să se lungească în pat pentru a fi străbătut de uşoare, continue descărcări electrice. Bulbii ochilor aproape că îl dureau şi ei, într-atît îi simţea de mobili, neliniştiţi, vioi. În cavităţile orbitelor i se părea că se ascunseseră două mici vietăţi ; umflate de sînge şi gata să plesnească, şi totuşi pofticioase să mai înghită încă : doi monştri mici şi înfometaţi, la fel de prompţi să ţîşnească precum erau efemerele roiuri de scîntei, virgulele fulgerătoare de lumină care convergeau spre ei din toate direcţiile.

La fel de imposibil şi să nu gîndească. Era ca o peliculă ce se desfăşura de la sine, o neîntreruptă, monotonă succesiune de imagini. Iată-l acolo pe Bellagamba, de exemplu. Pe ecranul întunecat al pleoapelor tremurătoare sau pe acela, mai puţin întunecat, al beznei compacte în care i se scufundau privirile atunci cînd deschidea ochii, iată-l acolo, chipul său de culoarea pielii tăbăcite, veşnic aplecat înainte, deformat în fiecare clipă de rînjete imprevizibile, de clipiri din ochi, de încreţiri ale frunţii, de ciudate mişcări ale sprîncenelor, ale nasului, ale buzelor, ale limbii. Dar iată, imediat după aceea, alte chipuri : acela al lui Nives, încadrat de pernă, acela al mamei sale, cu nelipsita panglicuţă de catifea neagră în jurul gîtului, la jumătate înălţime, acela al lui Gavino, dincolo de geamul portierei Apriliei, şi chiar acela, unul după altul, ale vînătorilor milanezi, domnul Ceresa şi compania, de care-i vorbise atît de mult Bellagamba : industriaşii, bogătaşii, rechinii *chalet*-ului de lux, nu prea depărtat de şoseaua Romea. Banii, se-nţelege — îşi zicea din nou cu amărăciune, simţindu-se jignit nu numai de amănuntele, necunoscute, pînă acum de el, desigur foarte scumpe, ale echipamentului de vînătoare al grupului, scurte de căprioară, mănuşi de porc sau de cămilă, jerseuri multicolore de lînă norvegiană sau de *cashmere,* încălţări ciudate, speciale, dar mai mult încă, jignit de felul în care ocupaseră cu catrafusele lor vreo cinci sau şase scaune în plus, de felul cum şedeau la masă şi cum

vorbeau între ei sau i se adresau lui Bellagamba, care stătea în picioare, respectuos, gazdă şi slugă, la distanţa cuvenită — banii, „biştarii“ — aşa le spunea Bellagamba, făcînd cu ochiul — erau cei care le dădeau atîta siguranţă, atîta sănătate, făcîndu-l să pară pe cel care-i avea peste un anumit nivel, ca aparţinînd unei alte rase, mai puternică, mai frumoasă, mai simpatică ! Bani, *biştari, muieri :* era limpede că lîngă oameni de felul acesta, totul, totul, fascism, nazism, religie, certuri sau sentimente familiale, probleme agricole, împrumuturi bancare, orice pe lumea asta, devenea fără nici o importanţă.

Dintr-o dată îi răsări dinainte chipul femeii în *tailleur* negru pe care o observase jos, în resturant : faţa ei lată de fostă ţărancă, poate chiar o localnică, marii ei ochi opaci, fără privire, buzele groase şi cărnoase, pline de ruj. Înainte de a se despărţi, Bellagamba îi strigase : „Odihnă plăcută !“. Dar la adicătelea, ce avea Bellagamba de era atît de vesel ? Îl cam lua, desigur, peste picior, aşa cum faci cu cel care are prea multă nevoie de tine, de ocrotirea ta, şi mai ales cu beţivii. Totuşi, oare nu încercase să-i spună, în felul său, de codoş sadea, să fie liniştit, să nu-şi facă gînduri ; că pe curva de o mie de am-lire, nu mai mult !, cu care-l văzuse schimbînd ocheade tot timpul prînzului, avea el, Bellagamba Gino, grijă să i-o trimită imediat sus, în cameră ? Asta era : iată ce făgăduia Bellagamba, acum înţelegea, prin rînjetul şi semnele lui cu ochiul, prin insistentul, continuul său aşa şi pe dincolo.

Auzi paşi pe coridor. Căută pe dibuite, deasupra capului, para de aprins lumina şi apăsă pe buton. Fără-ndoială că era ea — îşi zise, ridicîndu-se în capul oaselor — nu putea fi vorba decît despre ea ! După ce se anunţase aşa, cu tîrşîitul acela de papuci, peste o clipă ar fi bătut în uşă. Sau, deschizînd uşa doar cît era nevoie, s-ar fi strecurat de-a dreptul în odaie.

Puse picioarele pe podea, şi încet, încheindu-şi pantalonii, se apropie de uşă. Inima reîncepu să-i bată nebuneşte. Era sigur că nu se înşală. Chestiune de secunde, într-adevăr, şi după aceea... după aceea, clanţa avea să coboare, uşa avea să se crape încet, cu băgare de seamă, inexorabil, şi el, dintr-odată, avea să se pomenească faţă-n faţă cu soiul acela de vită. Ei bine ? Cum urma să se poarte el în împrejurarea aceasta ? Încă de pe vre-

mea cînd, băieţandri fiind, mergeau împreună la bordel, Ulderico fusese totdeauna din cale afară de expeditiv. Nimic vulgar sau brutal, să ne-nţelegem. Cîteva fraze şi imediat la fapte, simplu. În timp ce el, dimpotrivă (lăsînd la o parte adevărul că, după ce se căsătorise, adică de vreo opt ani, ideea de-a fi cu o tîrfă nu-i trecuse niciodată prin cap), în timp ce el, dimpotrivă, fusese totdeauna timid, nesigur, respectuos şi avînd de fiecare dată nevoie de o veşnicie, aici e buba, înainte de a ajunge la faimoasele fapte...

Din fundul odăiţei, oglinda verticală a dulapului de culoarea paielor îi răsfrîngea propria imagine în picioare, lîngă uşă : o imagine îndepărtată, abia schiţată, aproape pe punctul de a se dizolva. Aşadar, cum să se poarte ? se întreba zăpăcit. Să-i dea ceva şi s-o trimită la plimbare ? De ce nu ? Mai tîrziu, ce-i drept, ar fi avut de furcă, din nou, cu Bellagamba, ar fi avut de suportat, din partea lui, noi aluzii mai mult sau mai puţin învăluite, şi cine ştie de ce fel. Nu era, însă, de ales. S-o lase să intre, să flecărească un pic cu ea, şi la urmă, ca să scape, să-i vîre în mînă două sau trei sute de lire : nu vedea altă cale pentru a ieşi dintr-o asemenea situaţie.

IV

Deoarece clanţa nu se lăsa în jos, se întrebă la un moment dat dacă nu-i convine să deschidă chiar el uşa. Din nefericire, uitase cheia pe dinafară, în broască. Altminteri ar fi putut şi să se închidă înăuntru, fără atîtea fasoane.

Deschise şi, nevăzînd pe nimeni, ieşi în coridorul pe jumătate întunecat. Se uită în dreapta, spre palier, în stînga, absolut nimeni. Să fie oare cu putinţă ? Totuşi nu încăpea nici o îndoială : auzise hîrşîitul acela de papuci, nu-l visase, de bună seamă. Să fi fost o slujnică, din cele care fac curăţenie ? Duminică după amiaza ? De ce nu ! La drept vorbind, nu era nimic ciudat.

Între timp, lăsînd întredeschisă uşa camerei, se mişcă de-a lungul coridorului pînă pe palier. Se rezemă de balustradă, se apleacă şi scrută, în jos, bezna ce învăluia scările. Dinspre parter, împreună cu o dîră de lumină, suia

un vag zgomot de farfurii, de mese mutate din loc, de paşi, de glasuri îndepărtate. E limpede — îşi zise, căscînd. Se deretică sala de mese, se pregăteşte pentru seară.

Întors în cameră, se încuie înăuntru cu cheia, apoi dezbrăcîndu-se repede, se strecură în pat, sub cuverturi. Păstrase pe el doar costumul de lînă. Dar îndată ce-şi trase cuvertura peste nas, se simţi cuprins de un fior prelung. Cearceafurile erau reci, umede : mai ales jos, la picioare. Totuşi, situaţia nu se putea compara cu cea dinainte. Fără nimic strîns în jurul mijlocului se simţea infinit mai bine. Chiar şi stomacul îl apăsa mult mai puţin.

Întinse o mînă ca să stingă lumina, se întoarse pe dreapta, căscă pînă-l podidiră lacrimile ; şi aproape imediat, cu învoirea neaşteptată a întregii sale fiinţe, avu conştiinţa că creierul i se înceţoşează, că adoarme, că visează.

Visa că se află încă o dată pe scările de la *Bosco Elìceo* şi că urca încă o dată, treaptă cu treaptă, avînd drept ţintă etajul al doilea. Ce anume căuta acolo sus, nu era limpede. Urca, pur şi simplu : şi fără multă trudă, dimpotrivă, cu o ciudată, misterioasă uşurinţă. Dădea din cap. Cu o clipă înainte, jos, la parter, Bellagamba îi propusese şugubăţ să fie transportat pe targă de doi tineri zdraveni, pe care-i recrutase ca ospătari din satele vecine (avea o targă, chiar la intrare : exact ca acelea, de cînepă aspră, folosite la Spitalul Sant'Anna din Ferrara, pentru transportul bolnavilor gravi de la un pavilion la altul) ; de parcă el, Edgardo, ar fi fost slab de picioare, suferind de inimă sau încă şi mai rău. În schimb, nici pomeneală : sprinten, liniştit, urca treptele ca împins de la spate de un vînt prielnic, parcă ar fi prins aripi. Nu era nici noapte, nici dimineaţă. Prin oblonul de deasupra primei serii de trepte, cerul apărea de un albastru intens şi însorit. Erau ceasurile două sau trei, ale unei frumoase după-amieze de primăvară tîrzie : mai, iunie. Imediat după prînz.

Hotelul era plin de lume. Deşi pe scări nu era nici ţipenie de om, în dreptul fiecărei camere ce dădea în cele două coridoare de la etajul întîi, în faţa fiecărei uşi, se vedeau expuse una lîngă alta, într-o ordine perfectă, unele luminate de piezişe raze solare, cîte două perechi de pan-

tofi : o pereche bărbătești și o pereche femeiești. Ce de pantofi, Dumnezeule ! Totuși, nu era de mirare. Chiar dacă nu ar fi ținut seama de toți pantofii aceia în șir, era cît se poate de limpede că restaurantul de la parter servea mai ales la acoperirea a tot ce se întîmpla acolo sus, la etajul întîi, ca și la al doilea. Fiecare cameră a hotelului, închiriată cu ora, ascundea cîte o pereche. Veneau din toate părțile, în mașină, pînă și de la Milano. Vorbeau, conversau, șopteau, închiși cîte doi în camerele zgîrcite în spațiu, fiecare cu mizera ei chiuvetă de porțelan, nouă-nouță și totuși crăpată, cu *bidet*-ul de fier, cu mobilierele fragile, de placaj în culoarea paiului, cu covorașele murdare și strîmbe, cu chioara lumină centrală.

Era de-ajuns să ciulești puțin urechea pentru a surprinde un fel de bîzîit, de zumzet — între cel de stup și cel de uzină — care străbătea tainic întreaga clădire dintr-un perete în altul, de la un etaj la altul.

Dar iată că, pe neașteptate, în spatele său, sunetul unui obiect metalic, zornăind pe o treaptă, îl făcea să tresară, să se răsucească brusc. Pe palierul de jos, de la primul etaj, ivită cine știe de unde, stătea aceeași femeie în *tailleur* negru, care, începînd din clipa intrării lui în sala de mese și pînă adineaori, cînd ieșise, nu încetase o clipă să-l privească. Ghemuită, în capot și papuci, să culeagă cheia scăpată din mînă, îl fixă cu obișnuita insistență, întorcînd capul pe trei sferturi. Nu mai era atît de fardată ; ba chiar nu era deloc. Zîmbea și-l fixa : mult mai tînără, acum, ca înfățișare, mult mai copilă. În sfîrșit, se ridica ținînd cheia în mînă. Fără să-și desprindă ochii dintr-ai săi, scotea limba și începea s-o plimbe pe buza de sus.

Nu se vedea decît vîrful limbii. Dar din puținul acela i se părea că poate ghici cît era de groasă și de scurtă : limbă de animal, și ca formă și în ce privește culoarea, de un roșu siniliu, albăstrui. Negri și lucitori, și ochii ei semănau cu ai anumitor dobitoace de la țară : cu aceia ai vacilor, de exemplu. Era vorba, de bună seamă, de o localnică, acum era sigur : poate o țărancă, una din multele care, angajate de Bellagamba ca îngrijitoare, aveau de fapt mai ales sarcina de a distra, sus, clienți singuri și dornici de tovărășie. Ce crede ea, oricum — își zicea,

începînd din nou să urce, dar continuînd s-o privească, totuşi — că dacă-i arată limba în felul acesta îl impresionează ? Dacă aşa credea, să-şi scoată asta din cap. Nu numai că limba ei nu-l impresiona, ci, dimpotrivă, văzînd-o cum arată, îl scîrbea : îl scîrbea şi gata.

Acum, nu ştia în ce fel şi de ce, ieşea din baia de la etajul al doilea ; iar ea era tot acolo, din nou, aşteptîndu-l, nemişcată în faţa uşii : pozînd, de data aceasta, cu spatele rezemat de balustrada palierului şi cu capotul adunat în jurul picioarelor, în aşa fel încît să scoată în relief grosimea coapselor.

Îi ieşea înainte şi fixîndu-l de jos în sus fără să zică nimic (de parcă ar fi fost intimidată de o mulţime de lucruri, dar mai ales de propria ei grosolănie şi stîngăcie de femeie de la ţară), începea să-l pipăie. Iar el, în timp ce se lăsa în voia ei şi adulmeca mirosul de ţipar prăjit ce-i îmbiba părul, se gîndea că, într-adevăr, trebuia să lucreze la *Bosco Elìceo,* dar nici măcar ca ospătăriţă, ci ca slujnică la bucătărie. În curînd, din fundul scărilor, vocea răsunătoare a lui Bellagamba se va înălţa cu siguranţă pentru a-i porunci să coboare, să se întoarcă în bucătăria ei, la spălat de vase.

— Las-o moartă, hai, îi zicea în sfîrşit. Ce vrei ?

Fără să înceteze pipăitul, ea dădea din umeri.

— Eu, nimic, rîdea, dezvelindu-şi dinţii din faţă, mari şi rari.

— Nu vezi că n-am timp ? relua el. Lasă-mă să plec, hai, sînt în întîrziere.

— Dacă vreţi, insista cealaltă cu vocea redusă la un murmur, dacă vreţi, viu eu în cameră la dumneavoastră. Ce număr aveţi la cameră ?

După accent nu se prea înţelegea de unde era. Nu spusese „viu“. Spusese „ghiu“. Nu era din ţinuturile ferrareze, părea emiliană, în privinţa aceasta nu încăpea nici o îndoială. Dar „ghiu“ ? Să fie originară din Italia de sud ? Disperată de la Napoli, cu familia ei de rînd, după bombardamentele din ’42, şi după aceea, ca să trăiască, nevoită să se prostitueze într-un hotel din Codigoro.

— N-am nici o cameră. Sînt doar în trecere.

— Atunci puteţi veni în cameră la mine. E aici sus, la 24. Mă pricep, să ştiţi. O să vedeţi cît de bine mă pricep.

Odată zise acestea, îl luă de mînă şi, în grabă, lovindu-şi papucii de călcîiele goale şi scorţoase, începea să-l tragă după ea spre coridorul din dreapta.

Descumpănit, îndărătnic, Edgardo o urma. Mîna care-l tîra era grea, aspră şi părea unsuroasă : mîna uneia care stă în bucătărie şi freacă la cratiţe şi oale cu piatră ponce. Totuşi, la fel ca atunci cînd, băieţandru, mergea la bordel — vărul său Ulderico nu înceta niciodată să-l ia peste picior din pricina asta — şi acum, mai mult decît de repulsia fizică, se simţea blocat îndeosebi de o teamă : aceea a bolilor venerice. Putea să ia ca nimica o boală oarecare sau de-a dreptul un sifilis. Şi măcar dacă ar fi poftit, la urma urmei, să facă ceea ce se duceau să facă ! Dar cum să fie cu putinţă, în orice caz, la opt fără un sfert dimineaţa, fără nimic altceva în stomac decît o cafea ? Nu, nu : peste o clipă, în cameră, cu binele sau cu răul, s-ar fi descotorosit de ea. Două sute de lire ; trei sute ; atît cît să-i lase un cîştig. Alt neajuns n-ar mai fi trebuit să suporte.

În sfîrşit, se aflau în cameră : ea în pat, sub învelitoare, el în picioare, lîngă fereastra de la care se vedeau, în amurgul străbătut de nori groşi, galopanţi, aceleaşi lucruri ca şi de la fereastra băii ; coteţul cu găinile, terenul sportiv, cu cele două porţi părăginite faţă-n faţă etcetera, etcetera precum şi cîmplia plată şi nemărginită din jurul satului, ca fundal.

Era mai bine să nu insiste, îi zicea, fără să se-ntoarcă s-o privească. El venise la Codigoro nu pentru a se opri, ci pentru a se duce în baltă, la vînătoare. Fixase o întîlnire la şase şi un sfert la Volano, cu cineva care trebuia să-l însoţească pînă la Lungari di Rottagrande. Acum, vedea şi ea, erau ceasurile opt. De la Codigoro la Volano, cu maşina, avea să facă încă o jumătate de oră, cel puţin ; aşadar, plecînd imediat chiar, ar fi sosit la destinaţie cu aproape trei ore întîrziere. Putea rămîne ? Evident că nu.

— Nu vreţi să încerc cel puţin ?

Ce plictiseală, ce pisălogeală ! Totuşi, se răsucea, se desprindlea de lîngă fereastră şi se apropia de ea.

— Ce vrei ? Nu vezi în ce hal sînt ?

— Eşti la pămînt, murmură atunci ea, mărginindu-se să-l privească. Păi, eşti chiar lipsit, cu totul.

V

Se trezi brusc, fără să priceapă la început unde se află. Numai că, înainte de-a ajunge cu mîna, în spatele capului, para luminii, redobîndi un minimum de conştiinţă. Dormise, deci. Dormise şi visase. Dar deşteptarea ? Cum de nu se arătase nimeni ? I se părea că din momentul în care adormise au trecut ceasuri întregi. Poate că era ora două sau trei dimineaţa.

Aprinse lumina, se întoarse într-o rînă ca să ia ceasul de pe placa noptierei. Aruncă o privire asupra cadranului. Şase fără un sfert. Înţelese imediat, simţind în acelaşi timp o bruscă strînsoare de spaima că nu dormise decît o oră. Ziua de mîine era departe, foarte departe. La mijloc, greu de depăşit, se căsca prăpastia imensă a unei nopţi întregi, a uneia din cele mai lungi nopţi din an.

După vreo zece minute, cobora scările în mirosul din ce în ce mai puternic de mîncare rîncedă.

Jos la intrare, ca întotdeauna în dosul biroului, Bellagamba se căznea să pună în funcţiune un mic aparat de radio. Se anunţau ştirile sportive : rezultatele partidelor. Se apropie. Încovoiat peste aparatul plin de paraziţi, bătrînul fascist părea să nu fi observat prezenţa sa. Nimerise în momentul cel mai nepotrivit, îşi dădea din plin seama de asta. Pe de altă parte, trebuia totuşi să plece. Şi înainte de a pleca, trebuia să plătească nota : mîncarea şi folosirea camerei.

Nimic de făcut. Cu toate insistenţele, celălalt nu voia să audă. Bineînţeles — zicea, şi vocea lui o acoperea pe cea de la radio — bineînţeles că domnul avocat voia să glumească. Frumos ar fi !, cu tot vînatul pe care i-l dăruise ! Să-i facă plăcerea şi nici măcar să nu mai vorbească de bani. Altfel, s-ar fi văzut silit ori să-i dea înapoi vînatul, ori să facă socoteala la modul serios. Şi atunci s-ar fi văzut cine e, dintre ei doi, adevăratul datornic.

Închise aparatul.

— Mai curînd spuneţi-mi dacă aţi dormit bine ? iscodi.

— Binişor.

— Cam puţin, totuşi ? Cît să fi dormit ? Nici un ceas şi jumătate. Spuseseţi că doriţi să fiţi sculat la şase. Eu însă, v-aş fi lăsat să vă odihniţi în voie...

Zîmbi cu un aer şiret.

— Mă gîndeam chiar, continuă, să telefonez în oraş doamnei. Numai ca să nu-şi facă gînduri, cu ceaţa asta.

Îşi lovi fruntea cu mîna făcută pumn.

— À propos, zise. În timp ce eraţi sus, am primit un telefon.

Ridică braţul, arătînd în afară.

— Am primit un telefon de aici, din casa domnului inginer Cavaglieri. Au spus că după ce vă treziţi, să binevoiţi să-i sunaţi dumneavoastră.

Făcu cu ochiul. Întrebă :

— Nu e vărul dumneavoastră, domnul inginer ?

Încuviinţă.

— Dar cine a fost la telefon ? întrebă la rîndul său, fără să reuşească să-şi controleze prea bine vocea. Chiar domnul inginer a fost ?

— Aş, de unde. Cred că nici doamna nu era.

Trebuie să fi fost servitoarea — gîndi : bătrîna de azi dimineaţă.

Îi întinse mîna peste birou.

— La revedere, făcu. E timpul să plec. Mulţumesc.

— Dacă doriţi, răspunse Bellagamba, strîngînd cu evidentă părere de rău degetele pe care el i le oferea, dacă doriţi, puteţi telefona şi de aici.

Şi zicînd acestea, scoase de sub birou aparatul telefonic.

— Nu, vă mulţumesc mult, zise, schiţînd un zîmbet şi dînd din cap.

Îi acoperi cu palma dosul mîinii drepte. Apoi, întorcîndu-i spatele, se îndreptă spre ieşire.

Imediat ce se află în aer liber, se opri, totuşi : în cumpănă, dintr-o dată, dacă să ajungă pînă la cafeneaua *Fetman* pe jos sau, dimpotrivă, să ia maşina. Se decise, însă, repede pentru maşină. Adevărat — chibzuia în sinea lui, traversînd strada : cu limba cenuşie şi coclită pe care şi-o văzuse adineaori în oglinda de deasupra chiuvetei din cameră, doi paşi nu i-ar fi putut face decît bine. Dar tot atît de adevărat era că, luînd-o pe jos, i se putea întîmpla, după toate probabilităţile, să-l vadă încă o dată pe Bellagamba. Îşi închipuia scena. El întorcîndu-se din piaţă, iar acolo, aşteptîndu-l, profilîndu-se la momentul potrivit îndărătul geamurilor aburite ale intrării de la *Bosco Elìceo*, faţa lui Bellagamba, răvăşită şi parcă subţiată de obişnuitul nărav de-a iscodi, de-a ghici, de-a afla...

După ce puse motorul în mişcare şi făcu manevrele, îndreptîndu-se încet spre piaţă (ceaţa, la fel de deasă, nu-i îngăduia să treacă nici măcar în viteza a doua), se simţi dintr-o dată complet înviorat. Prea bine. Dacă familia Cavaglieri n-ar fi dat, ea, un semn de viaţă, era uşor ca el, în ceea ce-l privea, să nu mai găsească puterea să telefoneze. Fără să mai aibă nimic de ce să se agaţe pentru a mai petrece o vreme la Codigoro, nu i-ar mai fi rămas decît să ia calea Ferrarei. Iar la ceasul acesta ar fi fost deja pe drum, înaintînd prin ceaţă cu ochii holbaţi şi tot aşa, în viteza întîia, kilometri în şir.

În acelaşi timp, îşi închipuia casa Cavaglieri : caldă, plină de lumină, cu ei, cei doi soţi — destul de copţi, fireşte, şi totuşi într-un fel încă tineri, încă pe baricade — şi cu toţi cei şase copii, băieţi şi fete, de la cei mai mici la cei mai mari, făcînd roată în jurul lui papà şi al mamei. Nu reuşea să înţeleagă cum, în momentul de faţă, perspectiva de a fi primit acolo, în mijlocul acelei harababuri inevitabile, în loc să-l respingă, îl atrăgea, îl umplea de dorinţă şi de speranţă. Cine ştie — îşi închipuia — : poate, mai tîrziu, după ceaşca de ceai, după felia de plăcintă frămîntată şi coaptă în casă, după paharul de Albana dulce, sorbit puţin cîte puţin împreună cu plăcinta, toţi ar fi insistat să rămînă la cină şi apoi, mai tîrziu, la terminarea cinei şi a eventualelor tururi de tombolă ce i-ar fi urmat, ca un unchi bătrîn devenit amar şi tăcut din pricina prea marii singurătăţi, să petreacă noaptea acolo, în familie, într-un pat improvizat : poate în cămăruţa celui mai mic, Tonino sau Tanino, sau în aceea a penultimului născut, Andrea, acelaşi cu care vorbise dimineaţa la telefon, pe-ndelete, şi cu care, tocmai de aceea, ar fi fost simplu, mai simplu decît cu oricare dintre fraţi, să pălăvrăgească pe întuneric, aşteptînd ca pleoapele să se hotărască să se îngreuieze. Poate că totul s-ar fi isprăvit chiar aşa, îşi spunea. Ceea ce, într-adevăr, trebuia să-şi dorească.

Pătrunse pieziş în piaţă, fără să piardă o clipă din vedere, pentru a se orienta prin ceaţă, atît vîrful central, subţire şi întunecat al Monumentului eroilor, cît şi, în spate, abia desluşit, cu faţada plină de ferestruici fără obloane, din care ieşea o lumină albă, vie, mai mult de oraş decît de sat, enormul edificiu I.N.A. ; în sfîrşit, opri maşina chiar în faţa cafenelei *Fetman*. Era atît de neräb-

dător să telefoneze, acum, încît, după ce stinse motorul și coborî, uită să încuie portiera cu cheia, cum făcea de obicei. Își aduse aminte abia o clipă mai tîrziu, cînd, urcat pe trotuar, era pe punctul de-a trece pragul localului. Se întoarse să arunce o privire spre Aprilia. Nu, conchise : nu era cazul s-o facă : nu merita cîtuși de puțin. Cu telefonul și cu tot restul, ar fi scos-o la capăt cel mult în cîteva minute. În răgazul acela, cu pustiul din jur — toată lumea asediată în case, locuitorii satului, iar ceilalți străini, plecați, aflați departe de drumurile de întoarcere — nimănui nu i-ar fi trecut prin cap să-i fure ceva.

Intră.

Fumul, aburii, mulțimea zgomotoasă (numeroși clienți de la *Bosco Elìceo* se mutaseră acolo, discutînd cu însuflețire în fața tabelei cu rezultatele campionatului, atîrnată pe un perete), și mai ales rînjetul sardonic cu care, văzîndu-l, cum înaintează, îl salută, din spatele tejghelei, același bărbat soios de patruzeci de ani de azi dimineață : toate acestea, în alte împrejurări, ar fi stîrnit în el obișnuita pornire de repulsie, amestecul de scîrbă pentru contactele fizice, de iritare în fața zgomotelor, de teamă pentru întîlnirile neplăcute. Dar în starea sufletească în care se afla în clipa aceea, nu mai luă nimic în seamă: Ceru o fisă ; comandă un Fernet ; hotărît să-și bea Fernetul după telefon, se apropie hotărît de cabina din fundul sălii.

Învîrti întrerupătorul luminii. Fără să mai tragă ușa după el, formă numărul : 12.

Aproape imediat, în receptor, o voce de femeie zise :

— Da.

VI

Era Cesarina, nevasta lui Ulderico, chiar ea.

Tutuindu-l cu multă naturalețe, nu zic de parcă s-ar fi cunoscut de ani îndelungați, de totdeauna, ci de-a dreptul de parcă i-ar fi vorbit doar cu cîteva ceasuri înainte, începu imediat să-l dojenească afectuos că a așteptat atît timp să telefoneze. Dar de ce, sfinte Dumnezeule, zicea, în loc să mănînce la Bellagamba și pe deasupra să mai și doarmă acolo (noroc că după prînz avuseseră ei ideea să telefoneze !), de ce nu i-a trecut prin minte să se ducă

direct acasă la ei ? Rico ar fi fost mai mult decît bucuros. Şi-apoi, copiii...

Avea o voce joasă, caldă, lălăită, uşor mieunătoare, şi o pronunţie aidoma cu a lui Nives. Cu toate că tutuiala din partea ei îl cam descumpănise la început, recunoscu repede că era mai bine aşa. În curînd, cînd s-ar fi văzut, totul ar fi mers strună, fără prea multă stinghereală din partea amîndurora.

— O clipă, făcu.

Se întoarse pentru a închide uşa cabinei.

— Era trecut de trei, adăugă. Nu voiam să vă deranjez.

Să deranjeze ! exclamă cealaltă. Pentru Dumnezeu : să nu spună asta nici în glumă. Duminica — şi acum, în timpul sărbătorilor, toate zilele păreau duminici — ei se sculau foarte tîrziu, aşa încît nu obişnuiau să se aşeze la masă înainte de două, două şi un sfert. Dar lăsînd la o parte asta : un loc în plus la masă, ce mai conta ? Dacă era loc pentru nouă (ba chiar zece, cu femeia de serviciu externă), putea foarte bine să fie şi pentru unsprezece. Iar un pat pentru somnuleţul de după masă, era un fleac să-l aştearnă !

— Mulţumesc, răspunse. Data viitoare n-o să mai fac atîtea mofturi.

— Bravo. Aşa da. Şi vînătoarea, urmă ea, cum a mers ? Aţi prins ceva ? Azi dimineaţă îndată ce-a aflat că eşti pe-aici, Rico şi-a scos capul pe fereastră şi a zis că după părerea lui, ar fi fost pericol să nu vînaţi nimic din cauza timpului prost. Dar nu era decît pură invidie ; adăugă, rîzînd. Pe urmă, mi se pare că la un moment dat timpul s-a schimbat.

De cînd închisese uşa cabinei o auzea mai bine. Lega o frază de alta cu un fel de mic scîncet de lăcomie : un sunet scos jumătate din gît, jumătate pe nas. I se părea atît de aproape, acum, încît la un moment dat crezu că percepe chiar un foşnet de cearceafuri. Să fie în pat ? Promptitudinea cu care răspunsese adineaori la telefon, o lăsa să se presupună. De altfel nu era ceva atît de extraordinar, în fond, ca şi la Codigoro să se poată instala un aparat cu priză, lîngă căpătîiul patului. Cu priză trebuie să fi fost şi telefonul de la *Bosco Elìceo.*

— Da, s-a schimbat, confirmă. Am vînat, în total, vreo patruzeci de zburătoare.

Fu silit să înghită exclamaţiile ei de entuziasm, felicitările nelipsite, aşa i se părea de un anumit aer de zeflemea : de parcă Gavino — care, printre altele, ar fi putut foarte bine să telefoneze înaintea lui — ar fi povestit de-a fir a păr cum se petrecuseră lucrurile în realitate. Pe de altă parte — îşi zicea, începînd din nou să se simtă ros de viermele tainic al neliniştii, dar încă neresemnat s-o îndure, să se lase pradă ei — pe de altă parte, nu s-ar fi putut aranja în alt fel. Cu sau fără Gavino, nu-i plăcea să facă figura celui întors din baltă cu mîinile goale. Cu preţul de-a trece din nou pe la Bellagamba, pentru a lua cîteva raţe de dus în dar (şi numai Dumnezeu ştie cît l-ar fi costat să se întoarcă acolo : din infinite puncte de vedere !), o asemenea figură nu-i convenea deloc să facă.

Dar ea, între timp, schimbase vorba. Îl întreba de Nives pe care, zicea, n-o mai văzuse de cel puţin douăzeci de ani : vina era mai ales, o recunoştea, a ei, care, ca un arici, nu voise niciodată să calce în Ferrara ; îl întreba de fetiţă ; îl întreba cum petrecuseră anii de război, cei mai grei ; şi dacă era adevărat — Rico i-o povestise — că la un moment dat fuseseră obligaţi să fugă în străinătate. Iar el, deşi răspundea rînd pe rînd, începea să se întrebe de ce îl reţine atît de mult la telefon. Dar Ulderico ? De ce nu-i vorbea despre el decît indirect ? De ce nu se hotăra să i-l dea la aparat ? Dacă urmau să se întîlnească, salutare : ajunge cu pălăvrăgeala.

Numai că, simultan cu aceste gînduri, simţea cum altele, cu totul diferite, i se strecurau în minte. Îşi amintea ceea ce nici cu zece minute mai înainte nu îşi închipuise că va găsi în casa Cavaglieri, fireşte în baza ideilor pe care şi le făcuse dimineaţa, vorbind la telefon cu bătrîna servitoare şi cu copilul : şi anume, toată familia adunată, şi ceaiul, şi plăcinta, şi masa de cină, care şi ovală, inundată de lumină, şi tombola, după strînsul mesei, sau jocul de cărţi care ar fi durat exact pînă la ora culcării etcetera, etcetera ; dar ceva îi şoptea, de la un timp încoace, că greşise, că se amăgise. Ce frumos ar fi fost să fie, într-adevăr, bătrînul unchi mizantrop pe care nepoţeii se întrec în a-l cocoli şi în a-l mîngîia cu un exces de dragoste şi veselie ! Necazul e că acesta nu ar fi fost, pentru el, decît un rol ; şi încă un rol imposibil de jucat.

— Ce mai face Ulderico ? întrebă.

Oh, dumnealui, Rico, făcea foarte bine, exclamă Cesarina, rîzînd. Ca și copiii, slavă Celui de Sus... Numai că Rico, tot așteptînd, la un moment dat s-a săturat să stea pe loc fără să facă nimic, și a ieșit (la opt cel mai tîrziu, însă, avea să se întoarcă) ; iar copiii, nici ei nu erau acolo, fiindcă ea avea chef să se întindă în pat, în timp ce ei, dimpotrivă, *bum-bum*, începuseră, ca de obicei, să se joace cu mingea în salon. Pe la cinci îi trimisese la cinema cu Giuseppina, bătrîna doică uscățivă a tuturora. Înainte de șapte jumătate, opt, n-aveau să se arate.

— Și... unde s-a dus ?

— Cine ? Rico ? și rîdea din nou. Știu și eu ! S-o fi dus la vreo ibovnică.

Glumea, firește, gîndi Edgardo. Așa dădea impresia.

— Asta-i bună, făcu, străduindu-se să se arate că știe de glumă, totuși cu un nod în gît. Și unde-și are ibovnica ? Aici, la Codigoro ?

— Nu, nu, vorbeam și eu așa într-o doară, răspunse cealaltă.

Poate că s-a dus doar la plimbare, bietul Rico, adăugă ; sau poate că s-o fi oprit pe undeva să joace biliard, cărți... Ba chiar o sunase, cu cinci minute înainte, dintr-un local ca să afle dacă nu cumva telefonase el și ca să întrebe, printre altele, unde erau copiii. Asta însemna că, aproape sigur, avea să se ducă să-i aștepte la ieșirea de la cinema și să-i ia cu el la biserică.

Emise unul din ciudatele ei mugete : ceva mai lung și mai marcat decît de obicei.

— Dar tu, urmă, de unde telefonezi ?

— Sînt în piață, la *Fetman*.

— Aici sub noi, chiar ! exclamă. Te-ai uitat bine să vezi dacă nu cumva Rico e acolo ?

Nu avusese timp să se uite, ce-i drept. Dar dacă era acolo, un om de soiul barmanului n-ar fi întîrziat să-i dea imediat de știre.

— Nu cred că e, răspunse.

— Dacă-i așa, sări să spună Cesarina, de ce nu vii direct acasă ? Vino, hai, că mă scol să-ți fac un ceai bun.

Înainte ca el să răspundă, începu să-i explice unde era locuința și ce trebuia să facă pentru a o găsi. Locuiau la un pas de piață, zicea, la nici o sută de metri de cafeneaua *Fetman* : și anume, în clădirea aceea mare cu zece etaje, colț cu strada Rezistenței. Să fie atent, însă. Ca să

ajungă în curte şi la ascensor, trebuia să intre nu pe partea pieţii, unde, de altminteri, uşi propriu-zise nu existau deloc, ci prin strada Rezistenţei, la numărul 7, strada Rezistenţei. Etajul opt, apartamentul 17 sau şi 18. Putea să sune de jos : avea să-i deschidă.

— Mulţumesc, zise. Bine. Vin îndată.

— Zău ? Să pun apa la fiert, pentru ceai ? Să ştii că te aştept.

— La revedere.

Aşeză receptorul în furcă şi ieşi din cabină.

Îşi croi drum prin mulţime, privind atent în jurul lui. Nu : lungan cum era (un metru şi nouăzeci şi doi, dacă îşi amintea bine) pe Ulderico l-ar fi văzut fără doar şi poate, dacă ar fi fost acolo. Putea să se fi vîrît totuşi în vreo săliţă interioară, să joace biliard sau cărţi.

— L-aţi văzut pe domnul inginer Cavaglieri ? îl întrebă pe barman, de îndată ce ajunse în dreptul acestuia.

— Nu. Astăzi, nu.

— Mulţumesc, făcu.

Îi întoarse spatele şi se îndreptă spre ieşire.

— Domnule avocat !

Tresări, se întoarse.

Din spatele barului, prin fum, prin aburii aparatului-espresso, barmanul îl fixa.

— Fisa, zicea. Fisa şi Fernetul.

PARTEA A PATRA

I

Ieşind afară (ciudat : aproape că nu mai era ceaţă), primul lucru asupra căruia îi căzu privirea fu botul Apriliei. Văzînd-o pe trotuar, uşor aplecată într-o parte şi cu parbrizul complet aburit, i se păru mai rablă decît era în realitate : un fel de fier vechi ruginit şi de nefolosit. „Fir-ar a dracului !“, bombăni, ridicînd din umeri. Capul începuse din nou să i se învîrtească. Din pricina păhărelului de Fernet. Ar fi trebuit să-l bea mai pe-ndelete ; iar nu aşa cum făcuse, să-l dea peste cap dintr-o înghiţitură.

Coborî de pe trotuar, se apropie de maşină.

După ce închise cu cheia portiera din dreapta, îşi ridică ochii să se uite. Dincolo de caroseria curbă a maşinii, clădirea I.N.A. se ridica în faţa lui şi mai înaltă, masivă, apăsătoare. O sută de metri ? Poate din cauza aerului complet limpede şi curăţit, edificiul i se părea şi mai aproape. Prin nenumăratele ferestre mici fără obloane, care-i punctau faţada ieşind în relief, jumătate în piaţă şi jumătate în strada Rezistenţei, se desluşeau clar interioarele apartamentelor cu persoane care mergeau şi veneau din odaie în odaie, bărbaţi cu mînecile suflecate, femei, copii. Începînd de jos, numără pînă la opt. Acolo sus, la antepenultimul etaj, nici o lumină. Asta însemna că dormitorul dădea spre curte. Sau că Cesarina ieşise de acolo şi, stingînd lumina, trecuse în bucătărie.

Ocoli maşina şi porni.

Se gîndea la Cesarina. Ce fel de tip fusese Cesarina atunci cînd, fată fiind, Ulderico începuse să se ţină după ea, tot nu izbutea să-şi amintească. După voce, totuşi, îşi închipuia că ştie cu ce soi de femeie va avea în curînd de-a face. Îşi dăduse seama de la început. Îi fusese deajuns să audă în receptor acel „daaa“ lălăit şi mieunător. Trebuia să fi fost înaltă, grasă, liniştită ; cu totul opusă lui Nives. Cu alte cuvinte una din femeile acelea

frumoase mergînd pe patruzeci, de care fusese totdeauna tulburat în așa măsură, încît și acum, la vîrsta lui, ori de cîte ori întîlnea una pe stradă, prefera să se amăgească pe sine însuși că nici măcar n-o văzuse.

Se întorcea la convorbirea lor telefonică : sporovăiala ei, adăugată la faptul că era singură în casă, îi dădea senzația din ce în ce mai netă că are în față ceva decisiv, de neamînat : ca un fel de răscruce. Cu cît se gîndea la modul ei de comportare, în aparență atît de deschis și de cordial, cu atît i se părea mai hotărît ambiguu. Acel tu cu care începuse, de exemplu. Dar și restul, adică acel mijloc de a-l introduce pe negîndite în intimitatea vieții familiare (ea și Ulderico, care duminica leneveau pînă tîrziu în patul conjugal, ca și copiii în paturile lor), și acel foșnet de cearceafuri, mai ales, pe care la un moment dat avusese grijă să i-l strecoare în ureche : și restul, ce mai tura-vura, nu apărea mai puțin revelator decît intențiile sale reale. Și, în sfîrșit : ce nevoie avea să-i comunice, fie și în glumă, că Ulderico ieșise să meargă la ibovnică ? Adevărul e că prin aceasta voise să-i repete o dată mai mult, ca să înțeleagă mai bine, ca să-și vîre bine în cap, că ea era singură în casă, singură singurică, și că soțul ei și progeniturile nu s-ar fi arătat decît peste vreo două ore. Nici o frică, deci : să vină sus. Timp era, și încă destul ! Dealtfel, apartamentul avea două intrări : numerele 17 și 18. La nevoie, ea l-ar fi putut scoate în taină pe ușa de serviciu.

Ajungînd la picioarele blocului, urcă pe troutar, intră sub porticul exterior de la parter. Inima îi bătea, răsufla greu. Ca să se liniștească, se îndreptă spre una din vitrinele magazinului de mașini agricole, apropiindu-și fața de grilajul de siguranță pliant. Printre alte mașini de mărime mai mică, recunoscu, dincolo de grilajul antifurt, dincolo de geamul gros de cristal al vitrinei, un mare tractor american, un Caterpillar. În lumina palidă a prăvăliei, abia se deslușea că e vopsit în galben. Era o enormă masă întunecată. Ceva orb și inform, degajat de orice funcție.

Ca să vezi ce tîrfă — continua să-și spună — : ce mai probă de tîrfă.

Ducînd, timp de ani de zile, o viață comună cu o asemenea femeie, nu era de fapt de mirare că un om ca Ulderico, un om care de tînăr, îi scuipa pe popi la fel ca pe rabini, ajungea să-și sfîrșească duminicile la biserică, pen-

tru a-şi primi Binecuvîntarea. Una peste alta, cine ştie ce zdreanţă o fi făcut din el o astfel de femeie, cine ştie ce babalîc. În cîţiva ani îi născuse şase copii. Dar acum, după ce-l pompase bine-bine, acum, fireşte, se apucase să-i pună coarne în văzul întregului sat şi n-avea importanţă cu cine : cu barmanul de la cafeneaua *Fetman,* poate barman şi proprietar, poate cu Bellagamba sau, de ce nu, chiar cu Aleotti Gavino, aflat din cînd în cînd la ordinele soţului, şi bineînţeles bun la toate. Înaltă, grasă, liniştită. Şi tîrfă, mai cu seamă. Şi ce e rău în asta ? — se gîndea ea, poate chiar în clipa aceea, aşteptîndu-l să sosească. Dacă în lista bărbaţilor ei figura un muncitor de tipul lui Aleotti Gavino, tînăr şi vînjos, ce-i drept, dar oricum un muncitor, de ce să nu intre şi vărul din Ferrara ? Nu prea mai era tînăr, vărul din Ferrara, dar domn era în mod sigur : la fel ca Rico, dacă nu mai mult. Şi apoi, lăsînd la o parte rubedenia, nu fuseseră ei prieteni la toartă, Rico şi el, în tinereţe, de-a dreptul nedespărţiţi, încît pînă în momentul cînd ea devenise amanta lui Rico, întreţinuta sa, avuseseră obiceiul să meargă împreună şi la femei, şi adeseori să şi le schimbe ?

Numărul 7 din strada Rezistenţei era o poartă de proporţii modeste, situată la marginea blocului : acolo unde, terminîndu-se porticul, începeau din nou căsuţele obişnuite. O văzu imediat : de îndată ce trecu colţul. Tabela verticală cu numele locatarilor, fixate sub sticlă pe coloana din dreapta şi luminate slab din interior, îl făcu s-o recunoască de departe.

Iuţindu-şi pasul, se îndreptă în direcţia aceea. Se simţea ca atunci cînd nu era decît un băieţandru, imediat după examenul de la sfîrşitul ultimei clase de liceu : prima dată cînd, însoţit de Ulderico, trecuse pragul unui bordel, nu-şi mai amintea bine dacă la Bologna sau la Padova. Sau ca la munte, în perioada cînd el şi Ulderico se duceau acolo, în maşină, pe la mijlocul lunii august : cînd, ajungînd la picioarele unei Pala sau ale unei Tofana, nu mai rămînea decît să-şi facă vînt, să-şi învingă greaţa care, inevitabil, în clipa aceea, îi răscolea stomacul şi, după ce se lăsa legat, s-o ia pe urma celorlalţi spre un destin de la care nici o putere din lume, în afara voinţei celui ce-l tîra, nu l-ar fi putut sustrage.

Se apropie. Se aplecă să citească plăcuţele cu numele de familie. Citi : CAVAGLIERI ing. ULDERICO.

Şi în timp ce, totodată, îşi apropia cesul de slaba lumină roşietică (era şase şi jumătate), şi calcula orele de care dispunea pentru a face ceea ce trebuia să facă, şi-şi spunea că prin urmare era adevărat, pe timpuri, duminicile de vînătoare, ale sale şi ale lui Ulderico, se terminaseră totdeauna aşa, cu o cină bună, şi pe urmă în pat cu una de prin partea locului, croitoreasă de cămăşi, de pantaloni, muncitoare, ţărancă : una din alea de dus la Montina, la nevoie, şi de plătit într-un fel oarecare şi, la urmă, după ce eventual şi-au pasat-o între veri, între prieteni, de părăsit fără doar şi poate : deodată, pomenindu-se cu cadranul ceasornicului sub ochi, minuscul, calm chip rotund şi familiar, înrămat în aur, cadranul Vacheron-Constantin-ului său, fu pătruns pe neaşteptate de certitudinea că delirează. Delira şi acum. Codigoro ; porticul acela... Cu o luciditate fulgerătoare, se surprinse întrebîndu-se : dar el, el însuşi, îmbrăcat de vînătoare, cu căciula de blană pe cap, la ceasul acela, sub porticul acela, dar el cine era, de fapt ?

Îşi scoase o mănuşă. Atinse cu arătătorul butonul soneriei : nu pentru a-l apăsa, ci doar pentru a-l atinge, pentru a-i simţi consistenţa. Apoi, ieşind de sub portic, aţinîndu-se pe lîngă zidurile caselor, o luă de-a lungul trotuarului în stînga, pe partea opusă pieţii, spre portul fluvial.

II

Era ora şapte, sau cam atît.

Poate ar fi fost cazul să profite de faptul că nu mai era aproape deloc ceaţă, reflectă ; şi în loc să stea acolo să hoinărească prin Codigoro, uitîndu-se la pietrele trotuarului, mai bine se întorcea înapoi spre piaţă, mai dădea un telefon, ca să se scuze, acelei sărmane Cesarina, se urca în maşină şi, noapte bună !, se înapoia iute şi degrabă în oraş. Numai că, de fiecare dată cînd i se năzărea un asemenea program, îl decarta pe loc. Atunci, să rămînă ? Dar cu ce scop ? Înainte ca, din pricina pierderii de sînge, să i se înceţoşeze ochii, bîtlanul trebuie să se fi simţit cam ca el acum : închis din toate părţile fără nici cea mai mică putinţă de ieşire. Cu o deosebire, totuşi, în defavoarea sa : că el era viu, foarte viu ; că nu pierduse

nici o picătură de sînge ; și că n-ar fi putut înfrunta cățeaua, dacă l-ar fi întîmpinat vreuna, decît așa : cu ochii deschiși, holbați.

Mergea grăbit spre capătul străzii Rezistenței, hotărît să nu-și întoarcă privirile în direcția remorcherelor și a șlepurilor aliniate, cum erau de dimineață, de-a lungul cheiului din portul fluvial. Dar îndată ce simți alături prezența acelor forme nemișcate, de culoarea șoarecelui, atît de nemișcate încît lăsau impresia că zac nu pe apă, ci pe albia mocirloasă a fluviului, nu rezistă ispitei de-a se opri să le privească.

Ambarcații aranjate în felul acesta mai văzuse de nenumărate ori, mai ales cînd era copil, în porturile-canal din Cesenatico, din Cervia, din Porto Corsini : pe vremea seninelor, interminabilelor vilegiaturi la modă pe-atunci, înainte de celălalt război și imediat după aceea. Dar din partea acestora — joase, largi și dominate în loc de ample și vesele pînze în culori strălucitoare, ușoare și străvezii ca tifonul, de scheletice și leneșe zdrențe de ceață — din partea acestora nu putea primi nici un simțămînt de bucurie, de viață, de libertate. Pe puntea unei ambarcațiuni ancorate departe de chei, aproape în centrul oglinzii de apă din față, se mișcau două persoane : un bărbat și o femeie. Bărbatul dacă-și dădea bine seama, era un bărbat corpolent, cu părul alb și cu un maiou negru de republican fascist de la Salò ; femeia, o fată foarte tînără blondă, într-o jachetă de postav și pantaloni strînși pe picior, ca niște *blue-jeans*. Zbierau, gesticulau, se urmăreau în jurul cabinei, de la fereastra căreia răzbătea o lumină slabă, de felinar. Țipetele lor ascuțite, îndepărtate, asemănătoare cu ale păsărilor de baltă ; tropotul saboților pe podeaua punții ; umbrele lor grotești, mărite de lumina gălbuie ce venea dinspre cală... Nefiind în stare să se apropie mai mult i se părea că asistă de la marginea unei piețe nesfîrșite la o reprezentație de păpuși, oferită numai lui. Degeaba : bătrînul, balaurul, ar fi izbutit pînă la urmă să pună mîna pe frumoasa fată urmărită. Dar după aceea ? Chiar dacă după ce ar fi înșfăcat-o și imobilizat-o, i-ar fi împlîntat cuțitul în gîtlejul zvîcnitor, ce s-ar fi întîmplat în fond, cu adevărat grav ? Era de-ajuns să privească lucrurile vieții de la o anumită distanță pentru a conchide că toate valorau atît cît valorau : adică nimic, sau aproape nimic.

Depăşind strada transversală care, la stînga, ducea spre cimitir, şi, la dreapta, dincolo de podul de fier, da în vechea şosea judeţeană ce se termina la Migliaro, la Migliarino şi de acolo, la alegere, fie la Ferrara, fie la Lagosanto şi Comacchio, se pomeni dintr-o dată în spatele unei clădiri izolate. Se opri pentru a doua oară. În atîţia ani, era ciudat că nu o observase niciodată cu destulă atenţie. Era vorba de un străvechi castel senioral cu aspect venețian : de un gen care, abia dincolo de Pad, în Polesine de jos, devenea destul de comun. Cu faţada lui frumoasă în două etaje, atît de armonioasă şi de simpatică, dînd spre canal, deci spre miază-zi ; cu posibilitatea, dat fiind spaţiul la dispoziţie, de a planta arbori împrejur ; asta da — se gîndea — ar fi o casă de cumpărat, de cumpărat pentru a trăi în ea ! Traversă strada pentru a examina mai de aproape edificiul. Dar cînd îşi dădu seama de starea de paragină în care se afla clădirea, cu poarta de la parter înlocuită prin nişte scînduri bătute în cuie, de mîntuială, cu ferestrele fără geamuri şi fără obloane, cu acoperişul pe jumătate desfundat (de jos, printr-o fereastră de la etajul al doilea, se vedea cerul), se răzgîndi pe loc. Îşi închipuia, descurajat, interiorul, pustiul odăilor goale, şobolanii graşi galopînd pe podelele desfăcute, gura neagră şi ştirbă a căminului mare de la etajul „nobil", prin care, în zilele de furtună, cine ştie ce pale de vînt se revărsau măturînd de la un capăt la altul salonul de primire, aşchiile de lemn — bucăţi de oblon putred, de uşi desprinse de decenii din ţîţînile lor — împrăştiate peste tot, şi praful, şi păianjenii, miasma, întunericul. Nu. Ca să readucă la viaţă un asemenea cadavru era nevoie de prea multă trudă : în toate sensurile. Poate că n-ar fi reuşit nici Ulderico, cel de acum cincisprezece ani, cînd, încă tînăr, hotărîse dintr-o dată să lase totul baltă, să se însoare cu o femeie oarecare, prima care i-a venit la îndemînă, să se boteze, să întemeieze un cămin şi o familie în fundul provinciei ; şi, practic, să dispară.

Se depărtă. Dar la prima încrucişare de străzi o luă la stînga, pătrunzînd din nou în inima satului.

Străbătu, una după alta, mai multe străzi : nişte nenorocite de uliţe, presărate cu case mici de un etaj, partea cea mai veche a burgului. Nu întîlnea ţipenie de om. Prin crăpăturile obloanelor trase se strecura lumina ro-

șietică a familiilor sărace. Nu se auzeau decît nedeslușite zgomote de radio.

La răscruci, își ridica privirea ca să citească tăblițele cu numele străzilor. Știa : a doua zi după Eliberare aproape toate numele străzilor fuseseră schimbate. Erau închinate lui Karl Marx, lui Friedrich Engels, lui Iosif Stalin lui Antonio Gramsci, Cleliei Trotti — renumita învățătoare socialistă moartă de foame în iarna lui '44 chiar la Codigoro, în închisoarea locală — lui E. Curiel etcetera. Tăblițele de ceramică de dinaintea războiului nu fuseseră scoase. Fuseseră pur și simplu date cu var. Și deasupra stratului de var, cu o pensulă muiată în vopsea neagră, fuseseră scrise de mînă noile nume. Nu era ușor să le citești. Timpul și intemperiile începuseră să le șteargă. Silabisea : RL MAR ; ANTON GRAMSCI ; E. CURIEL ; SIF TALIN ; C E IA ROTTI. Așeza la loc, în minte, una cîte una, toate literele lipsă. Și nu trecea mai departe înainte de a fi reușit.

În strada Antonio Labriola, care trebuia să se afle chiar în spatele pieței (masa convexă a absidei bisericii Sfînta Născătoare, cu turnul clopotelor alături, închidea, acolo departe, extremitatea opusă a străduței), fu atras de două ferestre de la parter, luminate destul de puternic. Se apropie de cea mai învecinată și, ațintindu-se la oarecare distanță, privi înăuntru prin geam.

I se înfățișă o odaie joasă, dreptunghiulară, de mărime mijlocie ; o ospătărie, desigur. Pereții încărcați cu obiecte atîrnate, tigăi și oale de aramă, căminul plin de funingine, cele două mese ocupate, fiecare, de cîte patru jucători de cărți cu căciulile și pălăriile pe cap și cu sfertul de vin și paharul așezate lîngă cotul mîinii, nu-i lăsau nici o îndoială în această privință. Dar cei opt lucrători, chiar și ei, atît de tăcuți, atît de nemișcați (gestul măsurat cu care, din cînd în cînd, unul punea o carte pe masă, nu făcea decît să-i scoată în evidență substanțiala imobilitate : a sa și a tuturor celorlalți), deși semănau leit cu clienții de la *Bosco Elìceo* și de la cafeneaua *Fetman,* cum i se păreau, închiși acolo în încăperea aceea, îndărătul geamurilor, atît de străini, de neajuns ?

Își concentră atenția asupra celor patru care ocupau masa din fața lui. Trei dintre ei erau muncitori, probabil, toți inși între treizeci și patruzeci de ani. Cel din dreapta, slab, osos, cu pomeții înnegriți de barbă și cu fața suptă,

era poate zidar. Cel de la mijloc, din față, cu fața lată, cîrn, cu un base tras într-o parte și cu mîinile negre de ulei, un mecanic. Cel de al treilea, din stînga, ghemuit în scaunul de nuiele, cocoșat în maioul său de ciclist, putea să fie și el un zidar sau chiar țăran, din aceia care îngrijesc vitele. Cel de al patrulea, în schimb, așezat cu spatele, corpolent, cu ceafa groasă, cu borul pleoștit a cumsecădenie într-o parte, nu era muncitor, desigur, ci un pensionar al Consorțiului Asanări sau al întreprinderii Eridania, sau un mic proprietar. Nu exista un singur scaun liber în toată încăperea. Fiecare persoană, fiecare obiect, răspundeau unei meniri precise. I se părea că se află în fața unui tablou înrămat. Imposibil să pătrunzi înăuntru. Nu era loc, nu era spațiu suficient.

Ce să facă ? Unde să se ducă ?

Își ridică brațul, aduse cadranul ceasului sub lumină. Șapte și zece.

Se trase îndărăt și privi spre capătul străzii. Poftim — își zise — : în biserică, o bancă pe care să se așeze tot ar fi găsit-o, cu siguranță. S-ar fi așezat într-un colț, la o parte, așa încît să nu fie văzut în cazul cînd Ulderico și copiii ar fi intrat acolo. Să treacă pragul : singurul risc l-ar fi întîmpinat numai în clipa aceea. Să-i întîlnească pe Cavaglieri chiar în poartă ? Oricum, s-ar fi purtat cu băgare de seamă.

Nu-și închipuise niciodată că interiorul bisericii e atît de vast. Dintr-un singur naos, cu pereții despuiați spoiți cu var și cu podeaua ocupată aproape în întregime de două rînduri de bănci despărțite la mijloc printr-un coridor ce ducea direct la altarul principal, amintea o sală de cinematograf, goală, în afara orelor de spectacol. Nu se aflau colo decît preotul și crîsnicul, lîngă altar, ocupați să pregătească ceva, precum și patru sau cinci bătrîne ghemuite ici și colo în bănci.

Cam pe la jumătatea peretelui lateral opus intrării, observă o capelă, singura : o nișă întunecoasă care cuprindea exclusiv un crucifix mare și negru, sculptat în lemn. Aproape de locul acela trebuia să se așeze. La nevoie, s-ar fi retras în fundul capelei. Călcînd în vîrful degetelor se îndreptă hotărît într-acolo.

Odată așezat, începu să urmărească îndepărtatul, neînțelesul du-te-vino al preotului și al crîsnicului, între altarul principal și sacristie. Nu se simțea totuși în largul lui. Pe

deasupra, vecinătatea crucifixului, a trupului aceluia negru, afumat și bătut în cuie, îl tulbura, îl intimida.

Căscă. Cîte persoane puteau să încapă, așezate, în biserică ?

Se apucă să numere băncile. Începînd cu rîndul întîi și terminînd cu cel din urmă, izbuti să numere pînă la patruzeci. Fiecare șir de bănci putea să găzduiască, în voie, vreo douăzeci de persoane. Doi ori patru, opt. Așadar, opt sute de persoane așezate.

Căscă din nou. O bună jumătate din bănci, mai ales cele din față, cele mai apropiate de altarul principal, purtau cîte o minusculă plăcuță albă. Își închipuia numele de familie scris pe plăcuțe : aceiași Callegari, Callegarini, Benazzi, Tagliati, Putinati, Pimpinati, Borgatti, Felletti, Mingozzi, Bottoni etcetera : aceeași, mai mult sau mai puțin, care puteau fi întîlniți oriunde la țară, muncitori și pălmași, dintre cei mai umili. Dar Cavaglierii ? Să aibă și ei banca lor în biserică ? Aproape că merita să cerceteze.

Își dădu seama că stă pe ceva, calcă pe ceva. Se uită. Niște hîrtii. Păreau un ziar.

Se apleca. Le culese de pe jos. Se ridică.

Nu era un ziar : ci un număr special de propagandă catolică. Pe prima pagină nu era decît o gravură în lemn, puternic muiată în cerneală. Reprezenta o mînă care stoarce măsline coapte de pe o creangă. Aspre, cu unghii enorme, degetele noduroase erau pline de untdelemn. Ansamblul era dominat de un titlu în caractere majuscule, espasate, care zicea : SĂ NU TE FRĂMÎNȚI PENTRU ZIUA DE MÎINE.

Deschise pagina, o netezi.

Se aflau multe lucruri de citit, acolo. Pentru a-l atrage pe cititor, litera de tipar era mereu schimbată. Și aranjarea tipografică varia din loc în loc. Uneori, după o pagină plină, urmau dintr-o dată rînduri scurte, așezate în coloană, la mijloc, ca versurile unei poezii.

„Te-ai uitat vreodată cu atenție la o cîrtiță ?“, citi, începînd de sus, în stînga, și strîngînd din pleoape, ca să descifreze măruntele litere cursive din rîndurile de început. „Are labele dinainte ca o lopată : cu ele scobește pămîntul din fața sa, cum ai face tu cu lingura. Labele dinapoi slujesc la împingerea corpului. Capul seamănă cu o daltă, iar botul cu un bisturiu ascuțit ; dar și unul și celălalt sînt

făcute așa ca să nu se rupă. Ochii foarte mici sînt ascunși aproape cu totul în blană și tot astfel pavilioanele urechilor.

Gîndește-te : a devenit ea așa de la sine, adaptîndu-și corpul la viața subpămînteană ? De ce alte animale, care trăiesc în aceleași condiții, s-au adaptat altfel ? Dumnezeu, asta e. Dar Dumnezeu nesfîrșit de mare, se poate îngriji de ființe atît de neînsemnate ?

Nu asculta glasul materialismului ateu. Privește mai curînd la tot ce te înconjoară, cu ochii limpezi și buni ai fiului Domnului. Și vei da dreptate sfîntului Augustin care asigură : «Dumnezeu are grijă de orice ființă creată ca și cum ar fi numai ea singură pe lume și de toate la un loc, ca și cum ar fi una singură».

Dar există grijă și grijă.

Tu ai grijă de ghetele tale, de cîinele tău de vînătoare, și de papagalul tău, de floarea de mușcată ținută pe pervaz, de aparatul tău de radio, de motoreta ta ; și de fetița ta : «Bagă de seamă să nu cadă !» «Curentul ăsta o s-o tragă și o să-i facă rău !» «I-o fi foame ?» «Fug să văd de ce plînge...» ; și o strîngi la piept ca să-i ștergi lacrimile.

Dumnezeu, de fapt, dintre toate făpturile sale, are o grijă cu totul specială pentru om, pe care-l iubește cu inimă de părinte.

După ce a pus în serviciul tău aerul, soarele, fructele, pietrele ca să-ți clădești casa, pielea și lîna dobitoacelor ca să te îmbraci, ierburile și florile ca să te înveselești, El se apleacă asupra ta ca să asculte bătăile inimii tale, ca să le mîngîie cu certitudinea pe care o oferă vieții tale.

Îți zice : «Să nu te frămînți nici pentru mîncare, nici pentru îmbrăcăminte. Privește păsările văzduhului, care nu seamănă, nu treieră și nici nu umplu hambarele ; ci Părintele ceresc le hrănește. Nu prețuiești tu mai mult decît ele ? Și de ce te îngrijorezi pentru veșmîntul tău ? Privește cum cresc crinii cîmpului. Nu lucrează și nu torc. Și totuși, te încredințez că nici Solomon, cu toată strălucirea lui, n-a fost vreodată îmbrăcat ca unul din ei...»

Dacă, așadar, Dumnezeu îmbracă iarba cîmpului, care astăzi este și mîine va fi azvîrlită în foc, cu atît mai mult se va gîndi la tine ! El se îngrijește mereu de binele tău adevărat, fii sigur, chiar și atunci cînd lucrurile nu merg cum ai dori."

Ajunsese la capătul paginii : a treia.
„Papagalul ?“, se gîndi. „Ce are a face papagalul ?“
Întoarse pagina. Era goală. Nu mai era nimic de citit.

III

Ieşi pe aceeaşi portiţă laterală pe care o alesese la intrare. Şi aproape imediat, după ce făcu cîţiva paşi în întunericul ulicioarei rău mirositoare ce ocolea biserica, se pomeni iar în piaţă lîngă zidurile exterioare ale sacristiei.

Se opri încă o dată.

Lărgindu-se treptat în formă de caliciu, de pîlnie, piaţa i se întindea dinainte în toată vastitatea ei. La dreapta, în prim plan, culisa tenebroasă a fostei Case a Fasciilor. La stînga, nu mai puţin înalt dar mai ferit, blocul I.N.A. cu zecile de ferestre luminate intens. Pe fundal, la o depărtare ce i se păru dintr-o dată enormă, astfel că, numai gîndul de a o străbate pe jos îl umplea de oboseală, de un plictis fără margini — trei puncte de lumină : cele opuse, ale celor două cafenele, *Fetman* şi *Moccia*, de un galben la fel de amorţit, şi acela al unei vitrine, de care-şi dădea seama abia acum, lipită, de fapt, în dreapta, de joasa clădire centrală a Camerei de Muncă, şi strălucind cu aceeaşi lumină albă, vie, de întreprindere industrială în plină activitate, care se revărsa în torente din blocul I.N.A. Nici urmă de ceaţă. Dimpotrivă : în acea ultimă jumătate de oră, atmosfera se făcuse de-a dreptul cristalină. Devenise aşa de limpede încît îi dădea putinţa să distingă, în toate amănuntele, nu numai Monumentul Eroilor, în mijlocul pieţei, ci şi, în spate, minuscula, opaca armură de ploşniţă a Apriliei. Adulmecă aerul. Îi rămăseseră în nări mirosurile de urină şi de tămîie. Cu acestea şi cu cel obişnuit al văilor, se amesteca un miros nou : de prăjit, de castane calde. Îşi roti privirile împrejur, căutînd umilul grătar de fier, plin de jăratec, care-l emana de undeva din apropiere. Zadarnic. Cine ştie de unde venea.

O luă din loc.

Înainta încet, lăsîndu-se purtat de picioare spre centrul pieţei şi, între timp, spaţiul înconjurător şi fiecare lucru cuprins înlăuntrul său, Monumentul eroilor, fosta Casă a Fasciilor, imobilul I.N.A., fiecare lucru dobîndea treptat un aspect diferit, se modifica încetul cu-ncetul.

Chiar și Aprilia își schimba fizionomia. Nu mai era mărunta găoace de adineauri, turtită la pămînt. I se vedea fereastra dublă din spate, în rame trapezoidale. Iar peste o clipă, alb pe fond negru, i s-ar fi putut citi numărul tăbliței, precedat de FE, Ferrara.

Mergea țintă spre cafeneaua *Fetman*. Numai că, ajungînd cam la trei sferturi din drum, și zărind un grup de clienți ieșind din local și apoi oprindu-se să tăifăsuiască pe trotuarul din fața intrării (erau patru, toți cu mantale : aveau și ei aerul că examinează atent Aprilia și că vorbesc despre aceasta). ca să nu fie nevoit să urce în mașină sub privirile lor, preferă să cotească la dreapta, spre vitrina strălucitoare, alături de Camera de Muncă. Pricepuse încă mai de mult : era vorba de prăvălia îmbălsămătorului despre care-i pomenise Bellagamba. Dar n-avea importanță. Fără să încerce, la ideea aceasta, nici cel mai mic sentiment de scîrbă, continuă să îngăduie picioarelor, un pas după celălalt, să-l ducă pînă acolo, la circa un metru depărtare de marele geam de cristal.

Se opri, fascinat.

Arme de vînătoare, cartușiere grele de muniții, undițe de pescuit, plase, oglinjiore pentru ciocîrlii, momeli de baltă, articole de îmbrăcăminte din lînă, postav, catifea, precum și, se-nțelege, animale împăiate, cele mai multe păsări, dar era și o vulpe, o nevăstuică, niște veverițe, cîteva broaște țestoase : plină doldora de obiecte dispuse într-o dezordine doar aparentă, vitrina strălucea în fața lui ca un mic, însorit univers de sine stătător, contingent dar inaccesibil. Știa prea bine : era geamul la mijloc, care-l făcea așa. Și atunci, dat fiind că geamul, deși atît de străveziu încît părea aproape invizibil, îi reflecta ceva din propria sa imagine (o umbră abia, ce-i drept, dar supărătoare), în scopul de-a șterge complet această ușoară umbră reziduală și de-a se amăgi că geamul însuși nu există, se apropie mai mult, aproape atingînd sticla cu fruntea, simțindu-și obrazul înfiorat de o răcoare mai rece decît aceea a aerului serii.

Dincolo de geam — tăcerea, nemișcarea absolută, pacea.

Privea unul cîte unul animalele împăiate ; superbe, toate, deși moarte, mai vii decît dacă ar fi fost vii.

Vulpea de exemplu, care ocupa orizontal centrul vitrinei între două cizme de cauciuc, țepene, și o armă cu două țevi, întredeschisă, își întorcea într-o parte botul rîn-

jind, ca şi cum şi-ar fi încheiat mişcarea de răsucire chiar în clipa aceea ; din ochii ei galbeni, plini de ură, din dinţii foarte albi, din gura de un roşu aprins, din blana de un blond-roşietic, bogat şi luminos, din coada înfoiată şi disproporţionată, se desferecа o sănătate copleşitoare, aproape obraznică, sustrasă ca prin farmec oricărei ofense posibile, de astăzi şi de mîine. Veveriţele, şi ele, plasate unde te aşteptai mai puţin să le găseşti (era una ce-şi ivea doar căpşorul dintr-o frumoasă taşcă de piele), deşi nemişcate, reuşeau totuşi să exprime nu numai întreaga graţie malitioasă, agilitatea, veselia de gnomi ai lui Walt Disney a firii lor, ci şi ceva în plus, legat de un fel propriu, al lor, de a fi acolo, la adăpost, şi pentru totdeauna, în spatele grosului cristal despărţitor. În lumina violentă şi convergentă a becurilor, minusculele gămălii negre ale ochilor lor străluceau jucăuşe, febrile, demonice prin conştiinţa de sine şi prin ironie.

Totuşi, păsările erau acelea pe care privirile sale n-ar fi obosit niciodată să se aşeze.

Raţele, cel puţin o duzină, căptuşeau în grup compact prosceniul micului teatru : atît de aproape, încît ai fi crezut că le poţi atinge, în sfîrşit tăcute, neînspăimîntate ; nesilite să se aţină în înalturi, atîrnate de aripile lor scurte şi zvîcnitoare, în aerul mobil şi trădător. Răpitoarele, în schimb, cu excepţia unei bufniţe regale, lăfăindu-se sus în vîrf, într-o poziţie centrală şi dominantă, stăteau mai departe, în şir, de-a lungul muchiei unui soi de policioară, care delimita de jur împrejur, pe laturi şi în fund, interiorul vitrinei. Citind plăcuţele de alamă la picioarele piedestalelor de abanos artificial deasupra cărora se ţineau toate drepte, recunoscu pe rînd un coroi, un uliu, un şoim peregrin, un şoim pescar, un şoim de vînătoare... Vii, în orice caz, şi păsările, trăind, o viaţă care nu mai risca să se deterioreze ; lustruite : dar devenite frumoase mai ales, fără-ndoială mai frumoase, mult mai frumoase decît atunci cînd respirau şi sîngele curgea repede prin vinele lor : numai el, poate — se gîndea —, era în măsură să *înţeleagă* cu adevărat, desăvîrşirea acestei frumuseţi finale şi nepieritoare, s-o preţuiască pînă la capăt.

La un moment dat, pentru a sesiza mai bine punctul verde din penele unei raţe sălbatice, fu silit să se tragă înapoi cu cîţiva centimetri. Şi imediat, pentru a doua

oară, întrezări, reflectat pe geam, conturul propriului său chip.

Încercă atunci să se privească aşa cum se privise în aceeaşi dimineaţă în oglinda băii. Şi în timp ce regăsea cu exactitate, dinaintea sa, sub căciula de blană, aceleași trăsături ca la fiecare deşteptare din somn — fruntea cheală, cele trei riduri orizontale ce o străbăteau de la o tîmplă la cealaltă, nasul lung şi cărnos, pleoapele grele, obosite, buzele moi, aproape de femeie, gropiţa din bărbie, obrajii supţi, pătaţi de firele de barbă, dar astfel că-i apăreau parcă voalate, îndepărtate, ca şi cum doar cîteva ore ar fi fost suficiente pentru a presăra peste ele praful unor ani îndelungaţi — simţea cum îşi croieşte drum, încetul cu-ncetul, înlăuntrul său, confuz încă dar bogat în făgăduinţi tainice, un gînd secret care-l elibera, care-l mîntuia.

IV

Dacă-i fusese deajuns ca să se închipuie mort pentru a se simţi copleşit de un val neaşteptat de fericire — cugeta în sine, zîmbind — atunci de ce să nu se sinucidă ? Şi de ce să n-o facă repede, cît mai curînd ? Nu : avea s-o facă încă în aceeaşi noapte, în odaia sa, cu Browningul sau cu Kruppul. Ştia deja în ce chip.

Conducea de-a lungul şoselei spre Ferrara, în noaptea rece şi limpede, luminată de lună.

Cu puţin înainte de întreprinderile Eridania şi Consorţiul Asanări, se oprise la o pompă A.G.I.P. ca să ia benzină de cinci sute de lire şi ca să i se şteargă geamurile ; acum, în maşină, după ce hotărîse ceea ce hotărîse, îi venea şi mai uşor să se confunde cu animalele împăiate ale magazinului Cimini din Codigoro. Din cînd în cînd dădea din cap. Cît de stupidă, ridicolă, grotescă devenise viaţa, faimoasa viaţă — îşi zicea — privită dinăuntrul unei vitrine de îmbălsămător ! Şi cît de bine se simţea, imediat, numai la gîndul de-a termina cu tot monotonul du-te-vino al mîncării şi al defecării, al băuturii şi urinării, al dormitului şi al veghei, al mişcării încolo şi-ncoace şi al încremenirii, din care consta viaţa ! Pentru prima oară, poate, de cînd era pe lume, i se întîmpla să se gîndească la cei morţi fără teamă. Numai ei, morţii, aveau un oarecare preţ, numai ei existau cu adevărat. Aveau nevoie de vreo

doi ani ca să devină doar un schelet': citise asta undeva. După care nu se mai schimbau niciodată. Curați, duri, foarte frumoși, se făceau ca nestematele și ca metalele nobile. Neschimbători și prin urmare eterni.

Cu cît se apropia de Ferrara, cu atît reflecțiile sale deveneau mai vesele, mai ușoare, uneori de-a dreptul frivole. Îi venea mereu să rîdă.

Râpida priveliște a Montinei în stînga șoselei, dincolo de Po di Volano, îi adusese aminte de Nives. Și imediat începuse să se gîndească amuzat la ceea ce peste o lună, o lună și jumătate, s-ar fi ales din Montina cînd ea, Nives, s-ar fi prezentat personal pentru o primă luare de contact cu proprietatea și cu supușii. Vedea totul cu o extremă precizie : încruntarea seniorală a văduvei și moștenitoarei, schima disprețuitoare a buzelor sale, străduindu-se să se exprime în cea mai curată italiană cu putință, plecăciunile administratorului Benazzi, plin de nădejdea de-a fi confirmat în post, pălăriile ținute în mînă de pălmași și de văcari dispuși, dată fiind întorsătura pe care o lua politica, să dea cu buretele peste trecutul recent, fețele lor cînd șirete, cînd devotate și smerite. Dar à propos — și rînjea binevoitor — : ar fi venit singură, Nives, la Montina, sau însoțită în Aprilia de credinciosul Prearo ? Că aceștia doi se înțelegeau de minune încă de multă vreme, numai el, cu învederata sa înclinare de a nu vedea nimic din ceea ce i-ar fi periclitat liniștea, numai el ar fi putut să nu bage în seamă. Așadar, de ce nu ? Dată fiind ocazia destul de solemnă, probabil că excelentul contabil va funcționa și ca șofer, rămînînd, după aceea, ușor de-o parte, pe toată durata descinderii patronale, respectuos *à côté*. O, scena ar fi meritat să fie gustată pe de-a-ntregul, de la început pînă la sfîrșit ; ar fi fost păcat să-i scape. Dar, pe de altă parte : nu era, și-așa, un motiv de suficientă satisfacție s-o prevadă, s-o anticipeze cu închipuirea, și nu era tocmai el, de bine de rău, soțul, cel care o făcea să poată avea loc în mod real ?

Era atît de desprins de sine însuși și de lume, atît de liniștit și de senin, încît puțin după aceea, la intrarea în Tresigallo, numele satului, scris cu litere mari pe zidul unei case de la marginea așezării, îl izbi ca și cum nu l-ar fi văzut niciodată pînă atunci. Tresigallo. Ce origine putea să aibă un asemenea nume ? În aceeași seară trebuia să-și aducă aminte să-l caute în dicționarul Frizzi sau în enci-

clopedia Treccani. Cine știe dacă n-ar fi putut să culeagă vreo informație în acest sens.

Între timp, străbătea încet satul, și acesta întunecos, pustiu. Își amintea limpede : cu vreo cincisprezece ani în urmă, în jurul lui '30, guvernul fascist hotărîse pe neașteptate să transforme micul centru agricol, unul din cele mai mici și mai neînsemnate ale județului, într-un soi de Littoría-al cîmpiei ferrareze, ca să folosim cuvintele de pe vremea aceea : și iată, într-adevăr, că farurile mașinii descopereau ici o cazarmă plină de marmuri de tipul Casei Fasciilor din Codigoro, colo o piață disproporționată avînd în mijloc, înălțată pe un postament de bazalt negru, o statuie de travertin din Lazio, dincolo un stabiliment industrial asemănător cu noua gară din Florența, creat, așa cum anunța și astăzi, deasupra grilajului de la intrare, o firmă perfect lizibilă, pentru prelucrarea cînepii și a derivatelor sale. Era limpede : în ziua de azi, nimic din toate acestea nu mai servește la nimic. Clădirea enormă cu aspect imperial ; statuia gladiatorului cu fundul gol și musculos, reprezentînd după toate probabilitățile Fascismul în marș ; stabilimentul destinat fabricării de țesături autarhice : sub razele lunii, ansamblul se dezvăluia lipsit de orice sens, pur și simplu o punere în scenă ; iar viața satului apărea mai mult ca niciodată restrînsă la micul grup de case țărănești, adunate la o parte în jurul vechii locuințe eparhiale. Ieși prin partea opusă a satului. „Călătorie sprîncenată", bombăni, accelerînd pe șoseaua mărginită de arbori care ducea drept la Ferrara. Era a doua oară în cursul zilei, cînd ura cuiva călătorie sprîncenată. Azi dimineață, bietelor rațe ; acum, satului Tresigallo. Îi veni din nou să rîdă. Totuși, era nimerit, în fond. In fond, Tresigallo avea un viitor înaintea sa. Deși pe ecartament redus, satul continua să meargă înainte. În timp ce el, dimpotrivă (și se gîndea la asta fără nici o umbră de tristețe, ba chiar cu un fel de haz liniștit), încotro mergea el, cu mașina lui ?

Perspectiva Giovecca i se propti în fața botului mașinii la orele nouă și douăzeci fix. Înainte de a pleca din Codigoro își amintise să telefoneze acasă. Din aceeași cabină a cafenelei *Fetman* schimbase cîteva fraze cu Elsa, bucătăreasa : doar pentru a-i spune că tocmai pleca, socotind că va sosi peste cincizeci de minute, rugînd-o să-l anunțe prin dictafon pe Romeo, jos, să deschidă poarta din timp. Acum era absolut în conformitate cu orarul. Și-o fi

îndeplinit, Elsa, însărcinarea ? Dată fiind ora şi pregătirea cinei, poate că nu, o fi uitat. Peste o clipă, oricum, avea să afle. Dacă poarta era închisă, nici un necaz : ar fi apăsat de două ori pe claxon.

Luna lumina strada Montebello în toată lungimea ei : de la încrucişarea cu corso Giovecca pînă departe, pînă la masiva arcadă de granit cenuşiu de la intrarea cimitirului izraelit. Strada Mentana, dimpotrivă, era aproape în întuneric. De îndată ce trecu colţul, aprinse o clipă farurile. Poarta era deschisă. În faţa ei, nemişcat pe marginea trotuarului, cu căciula, cu fularul de lînă *beige* înfăşurat în jurul gîtului, cu mîinile înfundate în buzunarele pantalonilor, Romeo aştepta liniştit.

Încetini ; aruncă o privire spre oglinjoara retrovizoare; se angajă în sens invers, pe partea stîngă a străzii ; aprinse semnalizatorul ; frînă mult pe dreapta. Apoi, accelerînd din nou, intră hotărît pe poartă şi se opri la locul obişnuit, în mijlocul porticului.

Îl lăsă pe Romeo să închidă poarta şi ca bătrîna sa faţă de mucava să apară în cadrul portierei, dincolo de geam. Cum de domnul avocat nu se hotărăşte să coboare din maşină ? Abia disimulată, uimirea sa era deopotrivă comică şi emoţionantă.

Coborî geamul pînă la jumătate.

— Deschide-mi, te rog, grilajul, zise liniştit, făcînd un semn înaintea sa.

Celălalt îşi holbă ochii rotunzi.

— Vreţi să lăsaţi maşina afară, în curte ? întrebă în italiana sa înceată, de ocazii mari.

— Desigur, zîmbi. Dealtfel, nu mi se pare că-i prea frig.

— Poate aveţi ceva de descărcat ?

Înţelegea la ce face aluzie : la prada de vînătoare. Nu credea, totuşi. Buzele subţiri, vineţii, i se neteziseră într-un rînjet abia furişat.

— Nu, de unde. N-am vînat nimic.

Îl văzu prin parbriz cum se îndreaptă spre grilaj. Era limpede că îl dezaproba. O deducea din încovoierea mai accentuată ca de obicei pe care o imprimase spinării, în timp ce deschidea grilajul. Una peste alta, i-ar fi dat, vrînd-nevrînd, ceva în plus de făcut pînă peste cîteva ceasuri. De aceea, trebuia să fie amabil, să-l îmbuneze.

Ieşi cu maşina în curte.

— Ce mai face fata dumitale ? întrebă după ce puse piciorul pe pămînt. A venit azi după-amiază ?

Da, venise, confirmă Romeo. Se prezentaseră amîndoi împreună : ea şi soţul.

Nu adăugă altceva şi schiţă o strîmbătură. Probabil că fusese nevoit să le dea ceva bani, se gîndi. Dar el, oricum, ce-ar putea să facă ? Să-i propună o despăgubire, nu era cazul : aparte faptul că avea asupra lui doar cîteva sute de lire, era prea greu să intre în subiect. Cît despre a vorbi ginerelui, acelui William, nu se simţea în stare să-i promită. Să promită ştiind că nu se poate ţine de cuvînt, ar fi fost destul de necinstit din partea sa. Necinstit şi stupid.

Urcă sprinten scara cea mare, cu Browningul şi cu Kruppul atîrnate fiecare de cîte un umăr. Dar ajungînd sus, în vestibul, se opri. Venind din sufrageria alăturată, desluşise limpede vocea plîngăreaţă a lui Nives. Dat fiind că se aflau acum la masă, poate era preferabil să se arate imediat. După aceea, eventual, ar fi trecut o clipă în odaia lui, să-şi spele mîinile şi faţa.

Străbătu parchetul lustruit şi scîrţîitor, întredeschise uşa din faţă, îşi vîrî capul între canaturi.

— Am sosit, zise, în timp ce Lilla, căţeluşa mamei sale, îşi dădea drumul obişnuitului său lătrat mărunt şi înăbuşit. Bună seara.

Îi luase prin surprindere.

Nives şi mama sa la cîte un capăt al mesei, Rory şi contabilul Prearo la mijloc, unul în faţa celuilalt : toţi se uitau la el cu ochii plini de uimire, nemişcaţi, ca nişte statui. Ciudat. Ciudat şi caraghios. Să fie cu putinţă oare ca Elsa, care-l anunţase pe Romeo, să fi neglijat s-o pună la curent măcar pe Nives de telefonul său ? Nu, nu era cu putinţă ; ţinînd seama şi de faptul că alături de Rory, la dreapta ei, fusese pregătit un al cincilea tacîm...

Făcu un pas.

— Am onoarea, murmură contabilul Prearo, ridicîndu-se pe jumătate de pe scaun şi întorcîndu-şi spre el faţa asudată.

— Nu vă deranjaţi, vă rog.

— Nu vii să stai la masă ? se lamentă Nives. Vino, hai, că e tîrziu.

Chiar în clipa aceea Elsa intra pe uşa opusă, care dădea spre debara şi bucătărie. Ţinea în amîndouă mîinile platoul oval cu rulada de curcan fiert ; şi ea, văzîndu-i, se opri brusc.

Îi cuprinse pe toţi laolaltă cu o singură privire circulară : Nives, Rory, mama sa cu căţeluşa neagră şi creaţă, ghemuită pe un scaun alăturat, contabilul Prearo, Elsa. Se simţea incredibil de bogat, generos, dispus să dea : pradă unui soi de beţie. Totuşi, ştia, vai, cum ştia. Ar fi fost de ajuns să fi acceptat, în acest sens, gîndul de a mai supravieţui o singură zi în plus, pentru ca fericirea pe care de o oră o purta în sine, închisă înăuntrul său ca o comoară, să se topească dintr-o dată, pentru ca să încerce din nou şi faţă de fiica sa — rămasă acolo, fixîndu-l peste marginea lingurii cu frumoşii ei ochi de un albastru închis, sălbatic — obişnuitul, amarul sentiment de înstrăinare, aproape de scîrbă, care-l împiedicase întotdeauna s-o considere a sa, s-o iubească. Asta e, deci — îşi spunea — : numai cu condiţia de-a muri putea s-o iubească pe Rory ! Dar ea ? Şi-ar mai fi adus aminte, mare fiind, de tatăl său ? Cum arăta el ca înfăţişare ? Aproape sigur că nu. I-o dorea bucuros, în orice caz ; din toată inima. În situaţia în care se afla, acesta era singurul dar în stare să i-l facă.

— Trec o clipă în camera mea, zise.

V

Crezuse, el cel dintîi, că se va întoarce peste o clipă. Dar după ce ieşise din sufragerie şi începuse să străbată lungul coridor în formă de L care ducea din vestibul pînă în camera sa, înţelese dintr-o dată că nu s-ar mai fi arătat nici măcar pentru a anunţa că hotărîse să nu cineze. Să rămînă singur, să se dezbrace, să se gîndească. Să se pregătească. Nu-l interesa, nu dorea altceva.

Intră în cameră ; aprinse candelabrul ; se descotorosi de cartuşieră, aşezînd-o pe un scaun ; îşi desprinse armele de pe umeri şi le sprijini de perete, lîngă vitrină ; îşi scoase haina, atîrnînd-o pe umeraşul cu rotile ; se aşeză pe marginea patului ; se aplecă să descheie curelele cizmelor ; se ridică din nou ; aprinse veioza aşezată pe noptieră ; stinse candelabrul ; în sfîrşit se întinse pe pat cu mîinile sub cap.

Zăcea încă în această poziţie, fixînd tavanul în penumbră, cu totul cuprins de senzaţia de extraordinară plăcere pe care i-o da faptul de a se regăsi în pat, lungit în propriul său pat, cînd auzi o bătaie în uşă.

— Intră, zise.

Era Elsa : o simţea după miros, un miros amestecat de bucătărie şi de săpun.

— Ce-i ? întrebă fără să se mişte şi coborînd pleoapele.

Supa de orez se răcea, răspunse fata. Dacă domnul avocat nu venea imediat, mai tîrziu, încălzită a doua oară, n-ar mai fi fost atît de bună.

Ştia unde se află : puţin mai înăuntru de prag, cu mîna ei umflată şi crăpată sprijinită pe clanţa uşii, dar simpatică, deloc dezagreabilă.

— Nu, nu vin, răspunse. Nu mi-e foame. Du-te şi spune-i doamnei.

Se ridică pe jumătate, se sprijini în cot, se întoarse spre ea, zîmbindu-i :

— Şi pe urmă, adăugă, sînt prea obosit.

În penumbră, cu lumina abajurului care urca de jos, brăzdîndu-i obrajii înfloritori de sănătate, o văzu cum roşeşte. De unde e, ce era înainte ? A, da : din Chioggia, mai precis din Sottomarina di Chioggia. Blondă, trandafirie, trupeşă, cu ochii de un albastru deschis, şi ea, ca Irma Manzoli, roşea tot timpul ; şi femeile astea care roşeau uşor îi plăcuseră întotdeauna.

— Nu vă trebuie nimic ? îl întrebă ea.

Era să răspundă că nu. Dar îşi aminti ceva. Şi dacă în casă nu se găsea sfoară ? Ar fi fost un dezastru. Ca s-o facă, da, ca să se împuşte, avea neapărat nevoie de sfoară.

Ridică un deget.

— Ai un pic de sfoară în bucătărie ?

— Sfoară ?

Biata fată avea dreptate să se uite la el cu aerul acela pe jumătate mirat, pe jumătate ironic.

— Înainte de culcare, explică, aş vrea să-mi curăţ puţin armele.

— Cred că da. Cît de lungă să fie ?

— Vreo doi metri, ajunge.

— Mă duc să văd.

— Mulțumesc, și zîmbi din nou. Mulțumesc mult de tot.

După ce auzi ușa închizîndu-se, se ridică în picioare, își desfăcu ceasul de la mînă, îl așeză pe noptieră, și trecu în baie.

Înainte de toate, deschise robinetele căzii, întinzîndu-se peste ea pentru a potrivi temperatura apei. Pe măsură ce se dezbrăca (știa ce vrea : se va dezbrăca, se va spăla bine-bine, se va bărbieri ; mai tîrziu va încerca chiar să se ușureze), pe măsură ce-și dezbrăca puloverul, cămașa de flanelă, maioul de corp, și-apoi, pe rînd, izmenele lungi de lînă, cele scurte de bumbac, nu făcea decît să-și închipuie cum se va împușca, străduindu-se să definească, anticipînd, cu exactitate, fiecare amănunt al operației.

La țară — auzise de multe ori povestindu-se — țăranii făceau în general așa : propteau patul puștii în pămînt ș-apoi, ținînd țeava strîns între mîini, apăsau pe cocoș cu vîrful piciorului. El însă se va descurca altfel. Va lua sfoara, o va înnoda cu un capăt de trăgaci și cu celălalt de ceva solid, fix, eventual de un robinet al băii. Pe urmă, după ce s-ar fi așezat comod, ar fi tras țeava spre sine. Nu — își zicea — : sfoara era, hotărît, un truc minunat, o născocire pe cinste. Stînd așezat, ar fi putut să se împuște în piept, în gît, în gură, în mijlocul frunții : unde prefera. Iar în baie, printre altele, n-avea importanță că murdărea pardoseala.

Încălecă pe marginea căzii, închise ambele robinete, se lungi în apa călduță.

Singurul punct ce mai trebuia stabilit — își reluă gîndul și liniștea bruscă îl ajuta — era cel mult acela al armei. De care anume se va folosi ? De Browning sau de Krupp ? Dar în timp ce-și punea această întrebare, știa foarte bine că va lăsa în pace Browningul, se va feri să-l folosească. Mai bine Kruppul, cugeta. Mult mai sigure, cele două țevi gemene ale acestuia. Cu o asemenea armă riscul de-a rămîne acolo, pe jumătate viu golindu-se de sînge încetul cu încetul, devenea minim. Dacă ar fi reușit să calculeze cu precizie lungimea sforilor, cîte una pentru fiecare cocoș, ar fi primit două lovituri deodată : în aceeași clipă. Nu și-ar fi dat seama de nimic.

Se săpuni din creștet pînă-n tălpi ; se clăti ; se bărbieri; își dezinfectă fața cu puțină colonie ; se pieptănă cu grijă,

folosind briliantină, pieptene și perie. În cele din urmă, îmbrăcîndu-și pijamaua și halatul de lînă de culoarea cămilei, și încălțîndu-și papucii, intră înapoi în cameră.

Elsa îi adusese sfoara. Adusese un ghem întreg, lăsîndu-l la vedere, în mijlocul patului. Luă ghemul în mînă, îl cercetă. Excelent. Sfoara era subțire : de ghem mic, dar tare, cea mai potrivită. Cu asemenea sfoară, nodul ar fi reușit la perfecție.

Așeză ghemul pe noptieră, lîngă Vacheron-Constantin și lîngă Jaeger, apoi se culcă din nou în pat, peste cuverturi, cu mîinile împreunate sub ceafă, ca înainte. N-ar fi lăsat nimic scris. Nici măcar un rînd. La ce bun ? Datorii de plătit sau credite de pretins nu-i rămîneau. Cît despre cimitir, și în această privință se putea considera în ordine. Contabilul Prearo plătise tot timpul, cu regularitate, ratele anuale ce se cuveneau Comunității izraelite : pe numele său și al mamei sale. Nimeni, prin urmare, n-ar fi putut să ridice obiecții. Însuși președintele Comunității, acel Cohen care de pe vremea însurătorii sale încetase să-l mai salute, s-ar fi pomenit cu mîinile legate.

Stătu să se mai gîndească.

Spre miezul nopții coborî din pat, se duse la ușă, o deschise și ieși pe coridor.

Nu totdeauna, ce-i drept, dar adeseori, se ducea s-o vadă pe mama sa, mai mult sau mai puțin la ceasul acela: fie că era întors de curînd din oraș, fie că, imediat după cină, se retrăgea în odaia lui să citească în tihnă ziarele sau să facă vreo socoteală. Era vorba de un vechi obicei : foarte vechi. Dar tocmai de aceea, nu era exclus ca mama sa, poate îngrijorată că nu-l vede venind, să dea peste el pe la două, pe la trei : chiar atunci cînd ar fi avut mai multă nevoie să rămînă singur, să nu fie deranjat.

Străbătu coridorul, străbătu vestibulul, sufrageria, cele două saloane alăturate, care de vreo zece ani numai erau încălzite, fiind folosite acum ca magazii de depozitare și ca debarale. Se mișcă dintr-un capăt în altul al apartamentului, cu alte cuvinte, deschizînd și închizînd uși, aprinzînd și stingînd lumini, fără să-i pese de scîrțîitul parchetului. Dacă Nives, din odaia ei, sau Elsa din cămăruța ei lipită de bucătărie, l-ar fi auzit trecînd, cu atît mai bine. Cu atît mai bine, dacă noaptea aceea li s-ar fi părut și lor absolut normală, prin nimic deosebită de atîtea altele.

VI

Starea de fericire lăuntrică dădea imbold picioarelor obosite, măsură şi precizie — gesturilor, linişte — bătăilor inimii. Era într-adevăr, o comoară, şi nu mai puţin de tăinuit, ascunsă oricărei persoane din lume. Toată veselia sa, toată liniştea sa, derivau din certitudinea că e singurul ei proprietar.

Transformat dintr-o săliţă care pe vremuri — pe vremea bunicului Eliseo şi a bunicii Vittoria — servea exclusiv pentru biliard, dormitorul mamei sale era ultima încăpere a apartamentului, cea mai îndepărtată. Dar după ce umblase prin bezna vastă şi îngheţată a celui de al doilea fost salon de primire, plin de întunecate prezenţe fără formă, iată-l în sfîrşit în faţa uşii, apăsîndu-i clanţa, crăpînd-o.

— E voie ? zise, ca de obicei.

— A, tu eşti ? auzi exclamînd ca răspuns cunoscuta voce plîngăreaţă şi şovăitoare.

Intră, închise uşa la loc, înaintă în căldura neaşteptată spre patul aşezat în cealaltă parte a camerei, se aşeză lîngă el, întinse o mînă ca s-o mîngîie pe Lilla care, dînd drumul la măruntul, inofensivul său mîrîit de circumstanţă, se ghemuise la loc lîngă stăpînă, lîngă coapsa ei. Se purtă, într-un cuvînt, ca de fiecare dată, repetînd obişnuitele gesturi, aceleaşi mişcări, pregătindu-se să rostească şi să asculte aceleaşi fraze de totdeauna.

Dar de data aceasta era fericit ; şi încă de la bun început şi mama sa fu molipsită de aceeaşi stare.

În loc să dea drumul la obişnuitele ei plîngeri, cu precădere pe seama lui Nives, îl contempla cu plăcere, tăcută.

— Ce frumoşi sîntem, zise în sfîrşit.

— Eu, frumos ? se apără. Da' de unde !

— Ba da, ba da, las-o pe maică-ta să ţi-o spună ! Ar trebui să te duci mai des la vînătoare. Sînt convinsă că ţi-ar face bine să stai la soare, în vînt, să iei din cînd în cînd cîte un pic de aer, ca odinioară. De-ai vedea ce mină bună ai.

— Aşa-i, poate că ai dreptate, zise, plecîndu-şi capul. Aş avea într-adevăr nevoie.

— Bravo, zîmbi. Am văzut imediat, să ştii, de cum ai venit, că ai cu totul altă figură. Dar de ce, continuă, zîm-

bind mereu şi vorbind în surdină, de ce n-ai vrut să iei nimic, nici măcar un pic de supă ? Era foarte bună.

— Cred. Adevărul e că azi am mîncat foarte tîrziu. Nu mi-era foame.

— Păcat. Rulada a vrut s-o facă nevastă-ta, dar trebuie să recunosc că acum a învăţat s-o facă şi era foarte bună... Dar unde ai fost să mănînci ?

Îi spuse unde.

— Cine ştie ce porcărie ai băgat în tine ! exclamă, cu o strîmbătură de dezgust. Sper să nu-ţi facă rău. Dar costumul, cel puţin, ţi-a ţinut de cald ?

În timp ce răspundea că da, costumul de lînă se dovedise providenţial, şi-i povestea apoi, liniştit, ce anume mîncase la prînz, o observa. În pat, cu două perne din pînză de in la spate, cu acea graţioasă *liseuse* de lînă albastră găurită, care-i învelea umerii şi sînul, dar curată, mai ales cu părul moale de vată, puţin mai alb decît mucavaua fragilă a feţei, şi ea era frumoasă, foarte frumoasă. Perfectă.

— Şi tu eşti foarte frumoasă, zise. Felicitări.

Izbucni în rîs. Copilăreşte măgulită, se răsturnă pe spate, între perne, îşi împreună mîinile mici şi noduroase, pline de vine, îşi coborî pleoapele. Cîţi ani avea ? se întrebă. Trebuie să fi avut vreo optzeci : aproape dublu decît el, prin urmare. Dar era de asemenea adevărat că arterioscleroza o ajuta să redevină fetiţă : o fetiţă mai fetiţă decît Rory.

Cînd îşi redeschise ochii, ţinu să afle cum a mers cu vînătoarea.

— N-ai vînat nimic, îmi închipui, zise.

Luase un aer de neîncredere şi în acelaşi timp de nerăbdare : ca şi cum n-ar fi cerut decît să fie dezminţită. De ce să nu-i facă pe plac ? Avea chef să asculte un basm, ei bine, o să i-l povestească. Bucuros.

Răspunse că se înşela, doborîse vreo patruzeci de raţe şi lişiţe. Atît doar că în loc să le ia cu el, preferase să le dea. Le dăruise pe toate lui Ulderico.

— Care Ulderico ? întrebă.

Făcu semn cu capul spre strada Montebello, apoi adăugă cu voce joasă :

— *Cavaglieri ?*

Încuviinţă.

Aşteptă să-şi revină din zăpăceală, să-şi reorganizeze memoria. Da, chiar el, confirmă. Dat fiind că-şi telefona-

seră de curînd de cîteva ori și că el se arătase foarte amabil, hotărîse să-l viziteze, mai ales că tot trecea prin Codigoro.

Era foarte atentă, acum : parcă întinerită cu douăzeci de ani.

— Acasă la el ? șopti.

— Da, acasă.

— Și unde locuiesc ? În cîmp ?

— Nu, în sat. Chiar în piață.

— Ai văzut-o și pe nevastă-sa ?

— Nevasta și copiii.

— Copiii ! Dar cîți au turnat ?

Își arătă degetele.

— Șase !, exclamă atunci mama sa, bătînd din palme. Doamne sfinte, ce mai trib !

— Și nevastă-sa..., reluă după o pauză, cu vocea din nou sufocată și încrețindu-și fruntea în efortul de a-și aduce aminte... nevastă-sa cum e ? Ai stat de vorbă cu ea ?

— Bineînțeles. Am telefonat, m-am dus, mi-au oferit un ceai bun... Țineau chiar să rămîn la cină.

O văzu dînd din cap, scoțînd un oftat greu, apoi lăsîndu-se pe spate, între perne. Ochii cafenii, mereu cam prea umezi, i se umpluseră de lacrimi. La ce se gîndea ? Ce-i venise ? Fără tristeți, pentru Dumnezeu !

Ca s-o distreze, îi povesti despre copii. Fetele, două, erau mari acum. Din cei patru băieți, toți frumoși și simpatici, trei, în timp ce se afla acolo, începuseră să joace fotbal în vestibulul de la intrare.

— Cine știe ce hărmălaie făceau ăia ! rîse mama sa, încă printre lacrimi.

— Mde, destul de mare.

— Și cum îi cheamă pe drăcușori ?

— Deh, nu știu. Clementina, Tonino... sau Tanino, n-am înțeles prea bine. Mai e unul pe care-l cheamă Andrea.

Aici fură întrerupți de Lilla care, sărind dintr-o dată în patru labe, începuse să latre. Avea urechea foarte fină, observase asta altădată. Era de ajuns, să zicem, ca un camion să treacă pe Giovecca, și ea sărea ca un arc să protesteze.

— Fii cuminte ! o certă mama sa. Culcă-te, prostuțo, și dormi !

Cînd se încredință de-a binelea că Lilla își reluase somnul, păru că uitase dintr-o dată tot ce-și spuseseră pînă atunci.

Începu să vorbească ea, fără întrerupere, ca de obicei, despre Lilla, atît de deșteaptă, zicea, încît dacă într-o bună zi ar fi rostit cuvîntul „mamă", numai cine n-o cunoștea ar fi putut să se mire ; despre Nives, foarte de treabă, desigur, cu capul pe umeri, harnică nevoie mare, de nădejde, dar adeseori cam răstită, cum să spun, cam prea țărancă ; despre contabilul Prearo, care tocmai în seara aceea, la masă, anunțase că lucrurile în politică merg spre bine, și asta, pe de altă parte, se potrivea perfect cu liniștea pe care de la un timp o simțea și ea împrejur, o liniște asemănătoare, așa i se părea, cu aceea din perioada petrecută la Fiesole, în mănăstire, cînd erau nemții ; despre Rory, care, sărăcuța, chiar astăzi îi strecurase în șervet o felicitare de Crăciun, într-adevăr bine scrisă, ca idei și caligrafie, și atît de drăgăstoasă ; despre o anumită țeavă de apă potabilă care pierdea tot mai mult, pe zi ce trece, și trebuia să se țină de capul lui Romeo pentru a-l hotărî s-o repare ; despre un telefon primit pe la cinci de la vechea sa prietenă Carmen Scutellari, Scutellarii din strada Terranuova, telefon ce se terminase cu promisiunea reciprocă de a se vizita în zilele următoare, și așa mai departe. Era un flux continuu de vorbe șoptite, un fel de ciripit : care se încheie după nu mai puțin de douăzeci de minute, cu nu se știe al cîtelea oftat și cu un „deh !" fără-ndoială satisfăcut, fericit.

Și ei îi ieșeau socotelile, se gîndi, în timp ce dădea să se ridice. Pentru puținul care-i mai rămînea de trăit, i-ar fi ieșit mereu. Oricum.

Se aplecă s-o sărute pe tîmplă.

— Pa, zise. Noapte bună.

— Da, dragul meu. Noapte bună și ție.

Îi întoarse spatele, străbătu din nou odaia, ajunse la ușă.

Cu mîna pe clanță se răsuci s-o privească. Înconjurată de tot ce avea mai personal, mai intim, cățelușa idolatrizată în contact aproape direct cu ea, apoi fotografiile de familie, pergamentul cu nodul-emblemă al casei de Savoia înrămat în argint, flacoanele multicolore ale medicamentelor, tocurile de piele ale ochelarilor, micul paraleli-

piped aurit al deşteptătorului Zenith, cărţile într-un raft, colecţiile din ultimii ani ale revistei *Vie d'Italia* pe un alt raft. *Giornale d'Emilia* aşezat pe gherghetul de mătase verde, la aceeaşi înălţime cu grămăjoara minimă de păr negru al Lillei etcetera, etcetera, continua să-i zîmbească. Albă, închisă în gogoaşa ei de lumină...

— Noapte bună, repetă.

— Noapte bună, dragă Edgardo.

Cartea a VI-a

MIREASMA FÎNULUI

În românește de
RODICA LOCUSTEANU

DOUĂ POVEȘTI

I

Cu mulți, mulți ani în urmă, pe cînd eram copil, trăia la Ferrara o domnișoară evreică, domnișoară care urîtă nu era, săracă nu era, proastă nu era, trecută nici atît — poate nu neapărat foarte apetisantă, dar nici de lepădat — și căreia, oricît ar părea de ciudat, familia încă nu reușise să-i găsească un soț. Ciudat ? Într-adevăr foarte ciudat. La vremea respectivă, în Comunitatea noastră situația reprezenta o excepție. Se folosea, de obicei, rețeaua rudelor și a prietenilor ; dar și reuniunile doamnelor din A.D.E.I.[1] puteau servi foarte bine acestui scop ; la fel balurile care se țineau de Purim în unele localuri anexe ale Templului din strada Mazzini sau în salonul de la intrarea căminului de copii de pe strada Vignatagliata, baluri la care asistau o grămadă de matroane ce șușoteau așezate în rînduri dese de-a lungul pereților ca o tapiserie; și, de asemenea, scrisorile pe care, în cazurile ce necesitau o soluție mai îndrăzneață, rabinul doctor Castelfranco era rugat să le scrie colegilor din orașele învecinate din Emilia, Romagna sau Veneto : și cum necum, la momentul oportun situația era rezolvată. Niciodată nu trebuia să disperi. Atunci cînd nu găseai logodnicul pe piața locală, iată-l pe Lohengrin sosind de departe : să vadă, să fie văzut și aproape întotdeauna să încheie tîrgul.

În 1934 Egle Levi-Minzi avea treizeci și trei de ani. N-aș putea spune cu precizie din ce motiv rămăsese fată bătrînă. Fiică unică a unor părinți vîrstnici, destul de înstăriți ; locuind împreună cu ei și tot împreună cu ei plimbîndu-se întotdeauna dimineața și după-amiaza, la anumite ore, pe străzile din centru (formau un trio inseparabil, cunoscut în tot orașul și devenit aproape proverbial) ;

---

[1] Asociația Femeilor Evreice Italiene (Associazione delle Donne Ebree Italiane).

ce ştiu este că atunci cînd părinţii au început să privească în jur în căutarea unui posibil ginere, cea mai mare rezistenţă au întîmpinat-o exact din partea ei, principala interesată. În opoziţia ei intra probabil un fel de manie filială şi virginală, ca şi un ataşament excesiv faţă de bătrînul tată şi bătrîna mamă. Mai intra probabil şi o tainică impresie produsă asupra sa în anii nebuni ai primei tinereţi — să ne amintim că fuseseră anii huliganismului fascist de tristă faimă din valea Padului, atît de asemănător, sub unele aspecte, cu anii noştri —, cine ştie ce imagine violentă care o împiedicase ulterior să se mai apropie de indiferent ce tip masculin... Oricum ar fi stat lucrurile, cert e că de fiecare dată cînd Egle Levi-Minzi trebuia să se decidă, unul nu mergea, altul nici atît, al treilea nu, pentru Dumnezeu, al patrulea nici gînd. Gura ei mare, melancolică, cu colţurile deja uşor căzute, făcea o strîmbătură ; pleoapele cu gene rare se lăsau în jos, plictisite, peste irisul maroniu, sefardit, trist şi umed : şi ultimul pretendent trecea să îngroaşe numărul din ce în ce mai mare al celor refuzaţi.

De o primire complet diferită avea să se bucure pe la mijlocul lui '35, cred că prin iunie, un pretendent venit mult mai de departe decît de la Bologna, Ravenna, Mantova, Rovigo, Padova sau Veneţia. Era rus, mai precis ucrainean. Avea douăzeci şi şapte de ani şi era tot fiul unor părinţi mai în vîrstă. Se numea Iuri. Iuri Rotstein.

Familia sosise la Ferrara în vara anului precedent, venind de la Odesa. Coborîţi din trenul de Triest, se aranjaseră cum putuseră mai bine, într-un mic hotel din faţa gării. Dar deja înainte de *Kippur* ocupau, fireşte gratuit, un mic apartament într-un imobil de pe strada Vittoria, care aparţinea *ab antiquo* Comunităţii. Ceruseră azil şi-l obţinuseră. În plus, tatăl, dată fiind perfecta cunoaştere a cultului şi a ebraicii scrise şi vorbite, primise imediat diverse însărcinări, ce mergeau de la *hazan* la *sciamasc* : fusese acceptat ca asistent şi, uneori, chiar ca înlocuitor la slujbele de sîmbătă dimineaţă, la înmormîntările de mai mică importanţă şi la tăierea rituală a animalelor domestice. În două luni deja se integraseră. Se exprimau într-o italiană lentă, cu inflexiuni uneori ciudate, cavernoase, bi-

zantine ; aproximativ, bineînţeles, dar de o eficacitate comunicativă indubitabilă. Încă de prima dată cînd se prezentase în birourile Comunităţii, tatăl, vorbind şi în numele celorlalţi doi, pomenise de *Erez*, de America...

Tatăl şi fiul semănau. Amîndoi înalţi, mult mai înalţi decît media celor ce frecventau sinagoga Şcolii germane, aveau acelaşi tip de faţă : o faţă prelungă, osoasă, suptă, cu pomeţii ieşiţi în afară, deasupra cărora străluceau doi ochi mici, oblici, albaştri, de mujic. Mama, în schimb, era mică de statură, grasă, rotofeie : un fel de servitoare sau de ţărancă, purtînd o basma mare, albă, înnodată sub bărbie.

Dar ceea ce-i izbea mai cu seamă pe cei prezenţi, fie jos, în sala rezervată bărbaţilor, fie deasupra, în locul rezervat femeilor, era demnitatea lor de netăgăduit, felul firesc şi emoţionant în care, în schimbul acestor modeste servicii, ştiau să rămînă nişte oaspeţi. N-aveau deloc aerul că spun : „În fond sîntem toţi egali, de aceeaşi religie, fraţi, aşadar casa aceasta e şi a noastră". Nici pomeneală. Chiar din modul în care stăteau în Templu, toţi trei tăcuţi, cuviincioşi, fără să provoace scandal prin cine ştie ce exhibiţii askenazite (tatăl îşi păstra mai departe caftanul, bărbuţa rară, gălbuie ca şi bereta rotundă de sub care-i ieşeau în dreptul urechilor cîrlionţii de aceeaşi culoare ; mama, basmaua ţărănească ; dar fiul era îmbrăcat decent, după moda occidentală, într-un costum din stofă gri) păreau preocupaţi de un singur lucru : să asigure asistenţa de intenţia lor fermă de a pleca de aici cît mai repede posibil. Cereau să rămînă doar atît cît să-şi poată trage sufletul. Să n-avem grijă, după ce se odihneau o s-o pornească din nou în lumea largă.

*

* *

Însă n-au mai plecat în lumea largă. Şi astfel numele lor figurează şi astăzi printre cele ale altor o sută optzeci şi trei de evrei ferrarezi deportaţi în Germania în iarna lui '43—'44, pe marea placă comemorativă fixată pe faţada Templului izraelit de pe strada Mazzini. Oricum, dacă facem socoteala, emigrarea lor din est în vest n-a fost zadarnică. Egle Levi-Minzi a avut un fiu : fiul a cărui chemare o simţise pe neaşteptate într-o îndepărtată seară de sîmbătă, pe la sfîrşitul lui mai, cînd privea prin grilajul

balconului rezervat femeilor din sinagoga germană în vasta sală de dedesubt înțesată de bărbați.

Fusese chestiune de secunde.

Toți bărbații se uitau în fața lor, la marele rabin doctor Castelfranco, așteptînd să-l audă intonînd *berahà*, solemna binecuvîntare finală. Numai unul, tinerelul ucrainean imigrat doar de cîteva luni, sta întors.

Privea în sus, spre partea femeilor, clipind din ochii lui albaștri, splendizi, surîzători, sălbatici. Ei bine, de ce să n-aibă un copil cu tînărul acela ? își spusese deodată Egle Minzi-Levi, trezindu-se parcă dintr-o lungă amorțeală. Era clar, nu pe ea o saluta tînărul, ci pe mama lui, bătrîna țărancă așezată lîngă ea. Și totuși de ce să nu se prefacă că a înțeles altceva și să nu-i răspundă la zîmbet și la gestul scurt de salut, prin ceva asemănător ? El era sărac și străin. Tînăr, mai tînăr ca ea cu mulți ani, aproape un băiețandru. Dar sărac. Fără casă. Hoinar. Părinții ar fi putut locui mai departe în micul apartament de pe strada Vittoria, pus la dispoziție de Comunitate. Tînărul însă... Merita să încerce. Să-l încerce.

Zîmbise. Îi făcuse cu mîna.

După o clipă de ezitare, el își dusese două degete la borul pălăriei, schițînd o plecăciune.

Da, într-adevăr meritase. Copilul pe care l-a avut Egle Levi-Minzi a fost într-adevăr de excepție : un băiat vioi, inteligent, dominator, deosebit de frumos, întruchiparea însăși a vieții ce moare și renaște la nesfîrșit, așa ne-a apărut celor cîțiva care scăpasem de lagărele de exterminare și toate celelalte, și în '45, fără nici o diviziune între bărbați și femei sau între o școală de cult și alta, ne-am adunat laolaltă în sinagoga italiană. Se numește Iuri : Iuri Rotstein. Înalt, slab, osos, cu ochii albaștri oblici, scînteietori deasupra pomeților ascuțiți mai trăiește și astăzi lîngă mama lui, numai el și ea, definitiv, în casa lor mare din Ferrara.

II

Vă amintiți de hotelul Tripoli, micul hotel ferrarez de ultimă categorie, destul de rău famat, care se afla, înainte de război, la cîțiva pași de Castelul d'Este, chiar lîngă larga piață din spatele lui, hotelul Tripoli despre care mi

s-a întîmplat să mai vorbesc şi altă dată ? Ei bine, vă rog să vi-l imaginaţi într-o noapte de decembrie, acum patruzeci de ani, în epoca cea mai întunecată a fascismului, tîrziu, foarte tîrziu, cu cîteva minute înainte de închidere.

Luminile din *hall* erau deja stinse. Cînd deodată uşa din fund, cu geamuri translucide, s-a deschis (o pală de vînt umed s-a umflat prin sala pustie pînă a ajuns la bancheta pe care stătea portarul de noapte) şi, ieşind încet din umbră, s-a apropiat un bărbat.

Înainta cu greu din cauza unei valize mari. Avea gulerul paltonului ridicat, borul pălăriei tras pe ochi. Cine putea fi ? s-a întrebat portarul. După aer s-ar fi zis că e un comis voiajor.

— Aş vrea o cameră, a spus calm omul.

— Mă tem că n-o să vă putem împlini dorinţa, a răspuns portarul.

A deschis registrul din faţa lui, a aruncat o privire, a făcut o strîmbătură.

A ridicat capul.

— Vă daţi seama că la ora asta, a adăugat, avem toată casa ocupată. În plus, de Crăciun...

Căuta cu ochii ochii celuilalt, dar cum erau ascunşi sub borul moale al pălăriei slinoase, nu reuşea să-i vadă. Îi vedea numai partea de jos a feţei, obrajii şi bărbia nerase.

— Vă rog, nu mă faceţi să ies iarăşi afară, a spus omul vorbind extrem de încet, cu un puternic accent meridional: calabrez ori sicilian, cam aşa ceva. Doamne, Dumnezeule, a oftat, înaintînd imperceptibil, sînt atît de obosit !... Se poate să nu fie chiar nimic ? Mi-ajunge dacă stau măcar cîteva ore. Plec mîine dimineaţă cu trenul de nouă.

Portarul a ezitat. Şi-a aplecat din nou capul pieptănat cu grijă deasupra registrului.

— Nu v-aş putea da decît o cameră cu două paturi, a spus după ce a terminat de privit. E singura rămasă liberă. Dar vă avertizez că va trebui să plătiţi totuşi şi patul liber.

Spusese „totuşi", nu fără oarecare satisfacţie : satisfacţia pe care o simţea de fiecare dată cînd i se oferea ocazia să pară mai educat şi mai fin decît domnul Müller, proprietarul, veşnic cu scobitoarea între dinţii de aur, veşnic vulgar în maniera de a trata clienţii. Era sigur : co-

misul voiajor n-avea să insiste, avea să se răsucească pe călcîie și să plece.

Dar se-nșela.

L-a văzut aproape imediat că ridică o mînă și își dă pălăria pe ceafă, descoperindu-și fruntea cheală. Zîmbea.

— Foarte corect, l-a auzit spunînd. Mulțumesc.

Își țuguia buzele într-un fel de fluierat tăcut. Și adăugă clipind din ochi :

— Actele.

Își băgase mîna dreaptă în buzunarul interior al paltonului, în partea inimii, și se apucase să caute cu grijă. Își ținea pleoapele pe jumătate închise, de parcă ar fi simțit o plăcere.

Portarul a apăsat pe un buton. A apărut un hamal bătrîn, tîrîndu-și picioarele. A așteptat ca portarul să-i înapoieze clientului buletinul de identitate, iar lui să-i dea cheia camerei cu două paturi de la etajul trei. După care s-a aplecat, a apucat mînerul valizei și, fără să-i pese dacă e urmat, s-a îndreptat clătinîndu-se ușor spre scări.

— Noapte bună, domnule Buda, a spus portarul.

Omul se îndepărtase cîțiva pași.

— Noapte bună, a răspuns.

Nu se întorsese. Se mărginise să ducă două degete la borul pălăriei.

— Doriți să vă trezim ?

— Nu, nu-i nevoie.

— Noapte bună, domnule.

— Noapte bună.

Camera era largă și scundă. Ușa era situată într-un colț, lîngă radiatorul caloriferului. Pe pereți pete de umezeală, cîteva mobile de culoarea paiului : o comodă, un șifonier. Lîngă fereastra fără perdeluțe și cu obloanele închise, zăvorîte, chiuveta deasupra căreia se afla o mică oglindă. Deasupra oglinzii o plafonieră pătrată, din sticlă opacă, pe jumătate plină de murdărie, ce răspîndea în jur o lumină roșiatică, la fel ca pe culoarul unui spital. Cele două paturi erau unite. Lipite astfel, dădeau impresia unui pat mare matrimonial.

Rămas singur, domnul Buda a scos un fluierat ușor, de data aceasta perfect auzibil. A privit împrejur. Cele două oglinzi de la șifonier reflectau imaginea oblică a camerei, cu el la mijloc și valiza mare din fibră pusă jos, la picioarele sale.

Şi-a trecut o mînă peste faţă.

— Viaţa e un vis, a şoptit.

A mai stat astfel încă o clipă, nemişcat în mijlocul camerei. Apoi s-a dezmeticit. Şi-a scos paltonul şi pălăria, s-a dus să le agaţe în cuiul înfipt în uşă, pe urmă s-a îndreptat spre chiuvetă. A lăsat să curgă apa la robinet şi, în fine, aplecîndu-se, a început să se spele pe faţă.

Se gîndea : viaţa e un vis. Cînd oare auzise sau citise aceste cuvinte ? Şi de ce îi veneau în minte tocmai acum ?

S-a îndreptat. A găsit prosopul pe bîjbîite. S-a şters pe faţă. S-a întors la pat. S-a dezbrăcat în grabă, pe cînd apa rece continua să curgă la robinet scoţînd un sunet jalnic. În final, după ce a luat din valiză cele trebuincioase pentru ras, s-a dus a doua oară la robinet, începînd să se săpunească.

*

* *

Dormea domnul Buda. Visa. Visa că doarme...

Visa că dormise cel mult trei, patru ore fără vise. Şi că, în sfîrşit (ding dong, ding dong, ding dong : orologiul din piaţă bătuse lent şase lovituri consecutive, una după alta...), că în sfîrşit se trezea.

Întins, în aceeaşi poziţie în care se culcase, deschidea încet ochii. Un miros puternic, acru şi dulceag totodată (inconfundabil !) umplea camera. Deci era timpul — îşi spunea aprinzînd imediat lumina beculeţului în formă de pară ce-i atîrna deasupra capului — trebuia să plece, s-o şteargă. *Şi* din această pricină. Dar mai înainte...

Se ridica în şezut, da la o parte păturile, îşi cobora picioarele jos din pat, apoi, călcînd cu picioarele goale pe pardoseala de gresie, se îndrepta fără nici o ezitare spre şifonier.

Îl deschidea. Şi la vederea trupului, a *propriului* său trup, în loc să se minuneze, da din cap în semn de aprobare. Bine. Foarte bine. Complet gol, descoperindu-şi gingiile albe, devenit doar o simplă fantoşă cum *trebuia* să fie, sta cu obrazul prelung, deja înnegrit de barbă, sprijinit de genunchii strînşi.

Pe urmă, după ce închisese şifonierul cu o foarte mare încetineală (evident, doar ca să nu-şi întrerupă firul gîndurilor, doar de asta), se şi afla afară în aer liber, ieşit din hotel fără să ştie cum. Aerul era pătrunzător. De-a lungul

marelui bulevard de acces în oraș, peste care începea să se înalțe o lumină rece, nu se zărea nici țipenie : de la Castel pînă la îndepărtata Barieră a Vămii. Aceeași pustietate și mai încolo, cînd dăduse colțul. La capătul următoarei porțiuni de drum drept pe care trebuia s-o străbată, apărea clădirea gării, cenușie, mică, scundă și, totuși, extrem de clară.

Mergea cu pași grăbiți, cu ochii țintă la gara care se mărea din ce în ce. Cînd deodată, ajungînd în piața din fața ei, îi veneau în minte două lucruri : primul că-și lăsase în camera de la hotelul Tripoli valiza mare, avînd deasupra teancul de mostre și lucrurile personale, iar dedesubt presa clandestină ; al doilea, că nu plătise contul. Atunci se oprea mai degrabă nehotărît decît tulburat. Numai că, auzind chiar în aceeași clipă, atît de aproape încît parcă venea peste el, la cîțiva metri distanță, pufăitul unei locomotive invizibile care făcea manevră pe liniile din fața gării, și înțelegînd că, în orice caz, era mult prea tîrziu să se întoarcă îndărăt, își relua drumul.

Mai cu seamă că era un vis — își spunea în sinea lui zîmbind, cu o mîngîiere amară. O știa chiar în timp ce visa : un vis în vis.

ALTE POVEŞTI DESPRE BRUNO LATTES

I

Delimitat de jur împrejur de un zid vechi, înalt de aproape trei metri, cimitirul izraelit din Ferrara e o vastă suprafaţă plină de iarbă, atît de vastă, încît pietrele funerare, formînd grupuri distincte, separate, par mult mai puţin numeroase decît sînt. Pe latura estică, zidul de incintă merge pe lîngă bastioanele care mai sînt pline şi astăzi de arbori, mari, tei, ulmi, castani, chiar şi stejari, aliniaţi într-un şir dublu, sus, deasupra valului de pămînt. Cel puţin în această parte războiul a cruţat străvechii şi frumoşii arbori. Turnul roşu din secolul al cincisprezecelea care acum treizeci de ani era pulberărie militară, ascuns în spatele cupolelor mari, verzi, abia se vede.

În timpul lunilor de vară, iarba din cimitirul nostru creştea cu o forţă sălbatică. Acum nu mai ştiu. Cert e că în jurul lui '38, în perioada legilor rasiale, Comunitatea încredinţa de obicei cositul unei întreprinderi agricole din provincie : din Quartesana, Gambulaga, Ambrogio şi aşa mai departe. Cosaşii înaintau lent, în semicerc, mişcîndu-şi braţele în acelaşi ritm. Din cînd în cînd izbucneau în strigăte guturale. Iar sentinelele de pază la pulberăria din apropiere, ascultînd vocile lor îndepărtate, pierdute în caniculă (ghereta în care stăteau se zărea sus, albă, la poalele unui trunchi negru, secular) simţeau probabil şi mai puternic greutatea constrîngerii, şi mai acută nostalgia libertăţii.

Pe la cinci după-amiază, ţăranii terminau cu cositul. Carele lor arhipline de fînul care se legăna într-o parte şi-ntr-alta, trase de perechi de boi ieşeau unul după altul în strada Delle Vigne unde, la ceasul acela, locuitorii cartierului, pensionari în cămăşi cu mînecile suflecate şi cu pipa sau ţigara între dinţi, bătrîne *arzdòre* ochioase, ocupate să cîrpească lenjeria sau să curețe zarzavaturi, stăteau aproape toţi afară, înşiraţi dinaintea căsuţelor scunde cu un singur etaj. Pe vremea aceea drumul era îngust,

doar cu puțin mai larg decît unul de țară. Așa încît, dacă în locul acela ar fi venit din sens opus un cortegiu funerar, trebuia să aibă răbdare ; să se resemneze să aștepte tocmai la capăt, la răscrucea aglomerată cu bulevardul Porta Mare, cinci, zece minute și, cîteodată, chiar un sfert de oră.

*

* *

Imediat ce dricul a trecut peste pragul porții de la intrare, cu o ușoară zdruncinătură, o mireasmă pătrunzătoare de fîn cosit a însuflețit cortegiul moleșit de căldură. Cîtă ușurare. Și ce pace. S-a produs brusc o agitație aproape veselă. Unii s-au împrăștiat printre mormintele de lîngă intrare. Alții, cei mai mulți, lăsînd în spate dricul oprit, de pe care cioclii începuseră să desprindă coroanele funerare, și masa compactă a membrilor familiei și a rudelor mai îndepărtate rămase să aștepte sicriul, se îndreptau deja cu pas vioi, în grupuri mici, spre groapa de departe.

Numai insistența tatălui („Cancerul nu iartă !" îi spusese cu aerul lui obișnuit, patetic, dojenitor și șantajist) îl putuse determina pe Bruno Lattes să participe la funeraliile unchiului Celio. Și un timp fusese foarte cuminte, spre propria lui surprindere. Nu numai în timpul drumului din strada Voltapaletto la cimitir, dar și după aceea, în mijlocul rudelor apropiate și îndepărtate, prin grija cărora sicriul, purtat pe sus, străbătuse aproape tot cimitirul, de la apus la răsărit, se comportase blînd, liniștit, extrem de calm.

Deodată însă se dezmeticise. De cînd cioclii începuseră să coboare cosciugul în groapă și privirea lui se încrucișase cu privirea pierită a tatălui, din clipa aceea simțise cum îl cuprinde iarăși furia surdă ce îi devenise obișnuită.

Ce avea comun — se întreba din nou — el cu tatăl său și respectivele lui rude sau prieteni apropiați ? El era înalt, uscat, cu pielea și părul închise la culoare, în timp ce tatăl împreună cu interminabilul șir de rubedenii Camaioli, Bonfiglioli, Hanau, Josz, Ottolenghi, Minerbi Bassani etcetera, formînd așa numitul „clan Lattes", erau în majoritatea lor scunzi, îndesați, cu niște ochi albaștri, de un albastru spălăcit (sau negri, însă un negru opac, fără strălucire), și cu niște bărbii specifice, de neconfundat, rotunde

şi moi. Şi din punct de vedere moral ? Ei bine, şi sub aspectul caracterului, între el şi *ei*, slavă Domnului, nu exista nici o asemănare, cît de mică. La el nu exista nimic instabil, excitabil, morbid, nimic tipic ebraic. Firea lui era mult mai apropiată, cel puţin aşa i se părea, de cea deschisă şi puternică a numeroşilor lui prieteni catolici, nu degeaba mama, născută catolică şi rămasă o catolică zeloasă, se numea Marchi. Iar în privinţa cancerului, despre care, din '24, de cînd bunicul Benedetto murise în urma unei tumori la stomac după doi ani de suferinţe de nedescris, tatăl hotărîse că era, obligatoriu, o boală de familie (deşi nu era cazul unchiului Celio, să nu mai spună ei baliverne : unchiul Celio murise din cauza unui atac de nefrită, o nefrită veche, aşa încît cancerul, măcar de data asta, n-avea nici un amestec, nici cît negru sub unghie...", n-avea decît să vină dacă avea chef, în ce-zi poftea ! Să sosească ! În ce-l privea, îşi propusese deja de cîtva timp să se comporte şi într-o atare împrejurare cum s-ar fi comportat sigur mama lui, care fusese întotdeauna atît de veselă, biata de ea, atît de simplă şi de firească. Să lase cancerul să devină un fel de obsesie zilnică, un gînd dominant pe care să-l hrăneşti şi să-l legeni cu teamă şi deliciu ani şi ani de zile ? O porcărie ! Nicicînd n-avea să-i permită aşa ceva cancerului. Niciodată.

Sicriul zăcea acum pe fundul gropii. Groparii îşi trăseseră afară funiile şi doctorul Castelfranco, rabinul, recita cu o voce nazală şi melodioasă rugăciunile pentru defuncţi.

Deodată, foarte aproape s-a auzit un zvon de acordeon.

Bruno şi-a ridicat ochii.

Nu reuşea să vadă cîntăreţul din pricina zidului ce despărţea cimitirul de bastioane. Zărea doar un soldat înaintea gheretei (era în mod limpede sentineala de gardă la pulberărie) cu o faţă transpirată, dînd din cap în ritmul muzicii.

O voce feminină cînta :

Iubire, iubire
adu-mi mulţi trandafiri...

Cineva a poruncit : „Linişte !" Au urmat alte strigăte de protest, insulte cu pumnii ridicaţi, blesteme. În spa-

tele marilor arbori de pe ziduri, dincolo de masa lucioasă şi compactă a frunzişului lor se ghicea un aer liber, o briză aproape marină.

*
* *

Lopeţile cu pămînt erau tot mai repezi.

Bruno şi-a îndreptat privirea în altă parte.

Şi după cină — se gîndea — cînd avea să treacă pe bicicletă de-a lungul acelei porţiuni a bastioanelor, sfîşiat în mod inevitabil între dorinţa de a descoperi cu farul perechile îmbrăţişate în iarbă şi teama de a privi spre întinderea neagră a cimitirului încă de cînd era copil îi fusese groază de flăcăruile care par să iasă din morminte), avea să-l mai găsească, oare, după cină, pe tînărul soldat nemişcat înaintea gheretei ? Cine ştie ? În orice caz, ceea ce simţea în momentul acela era amărăciune şi dezgust.

Totuşi ştia, o ştia foarte bine. Nerăbdarea, agitaţia aproape nebunească de care se simţea cuprins acum, gîndindu-se la santinela de gardă la pulberărie (poate că, odată deveniţi prieteni, aveau să meargă la cinematograf şi, mai tîrziu, deşi nu împlinise încă optsprezece ani, mai tîrziu, poate, la bordel...) nu se năşteau în el ca reacţie imediată la stupida *corvèe*[1] ce-i fusese impusă astăzi, ci veneau mult mai de departe, de foarte departe : de la un moment din trecut, pierdut în adîncul unei depărtări aproape infinite.

La funeraliile bunicului Benedetto, în august 1924, înainte de a coborî cosciugul în groapă, cioclii deschiseseră capacul. Apoi, peste cadavrul înfăşurat într-o pînză brodată, de in, fusese presărat var nestins potrivit unui străvechi rit ebraic. Aşa voise bunicul. Îndată ce încetase să respire, cineva şi dăduse fuga să deschidă testamentul. Testamentul spunea limpede : varul nestins trebuia pus în cosciug *după*, la cimitir, lîngă groapa deschisă. Nu înainte, acasă. În nici un caz.

Pe vremea aceea el avea nouă ani. Pe pajiştea din cimitir, unde nu mai fusese dus niciodată, îşi amintea bine cum, laolaltă cu primele umbre ale serii, coborîseră roiuri

[1] Corvoadă (fr.).

dese de țînțari. Și țînțarii, mai ales dacă-și acoperea un ochi cu mîna, i se păreau ciudat de asemănători cu avioanele de vînătoare pe care le văzuse într-o seară de august, cu mulți ani în urmă, traversînd silențioase; pe cînd aterizau, cerul imens ce se deschidea în fața sufrageriei unde bunicul Benedetto, rămas văduv a doua oară, cina singur. Războiul încă mai continua. Tata era pe front. Și mama ? Mama unde era ? Cineva, poate mătușa Edvige care, după dispariția bunicii Esterina, devenise guvernanta casei îi povestise că mama plecase la Feltre pentru a petrece cu tata o scurtă permisie. Dar Feltre ? Feltre unde era ? Și, mai cu seamă, *ce era* ? Și căile de comunicație din spatele frontului, de care vorbise mătușa Edvige, *ce erau* ? Aeroplanele de vînătoare coborau încet încet, unul după altul, din cerul ca de lapte al serii, fără să facă nici cel mai mic zgomot. Părea foarte ușor să le atingi. Pentru a le atinge ar fi fost destul să scoți un braț pe una din cele două ferestre de la sufragerie. Numai că, din nefericire, în spate era bunicul cinînd singur și citind, cu ochelarii pe nas, ziarul ținut, ca de obicei, rezemat de carafa de apă. Dacă bunicul, capabil să ghicească totul, pînă-și gîndurile cele mai ascunse, ar fi înțeles ce dorea să facă el, nu l-ar fi certat, nu, nici gînd. S-ar fi limitat să-l fixeze cu ochii lui duri și pătrunzători de email albastru. Și ar fi fost mult mai rău.

În cealaltă după-amiază de august, cea din '24, cînd fusese îngropat bunicul Benedetto, pajiștea din cimitir era proaspăt cosită, exact ca și acum. Te invita să alergi. Și într-adevăr el, desprinzîndu-se la un moment dat din mîna mamei ce stătea împreună cu ceilalți dinaintea gropii încă departe de a fi umplută, începuse să se joace de unul singur, urmărind roiurile de țînțari și îndepărtîndu-se tot mai mult.

Deodată căzuse, cît era de lung, cu fața în jos. Chiar în timpul căzăturii își dăduse seama că-și julise un genunchi. Și totuși, pe moment, nu de genunchi îi păsase. Privise împrejur. Cîtă singurătate dintr-o dată ! Deși-l durea piciorul, și încă rău, nimeni nu se ocupa de el, nici chiar mama. Lacrimile i se uscaseră încet pe obraji.

— Ce-ai pățit ? strigase mama cînd, în sfîrșit, ajunsese la el gîfîind. Nu stai o clipă locului. Nu știi că bunicul Benedetto a murit ?

Nu răspunsese imediat. În sfîrşit, amintindu-şi o frază pe care tatăl lui o rostise dimineaţa la masă, o repetase întocmai, aproape fără să-şi dea seama : absolut la fel.

— Numai morţii sînt liniştiţi, spusese suspinînd exact ca tatăl lui. Şi între timp, ridicîndu-şi pleoapele, o privea cercetător pe mama, de jos în sus.

După ce-l fixase îndelung cu ochii ei frumoşi, căprui, adînc încercănaţi din pricina nopţilor petrecute la căpătîiul socrului în ultimele luni de boală şi, cu toate acestea, mai vii şi mai luminoşi ca oricînd, mama îi pusese o mînă pe gură. Apoi se aplecase şi-i legase genunchiul cu batista.

II

Adriana Trentini nu răspundea întrebărilor furioase, insistente pe care i le adresa Bruno Lattes. „La dracu !" s-a gîndit, în cele din urmă, Bruno exasperat. Şi-a întors privirea în altă parte.

S-a uitat în direcţia bizarei ferestre semicirculare în formă de arc, cu vedere spre cîmpia dinspre Bologna. De-a lungul străzii largi trecea încet, încet un şir de căruţe pe două roţi. Pe dreapta, din coşul fabricii de zahăr de pe Eridania, ieşea năvalnic un fum negru, dens de funingine. Dacă o cunoştea ? ! şi-a continuat şirul gîndurilor. Timp de trei ani el nu făcuse altceva decît să vorbească. Pe cînd ea, dacă se gîndea bine, rămăsese întotdeauna tăcută. Sigur — a insistat asupra gîndului, simţind deodată o senzaţie de uşurare, de pură satisfacţie intelectuală — chiar şi atunci cînd se afla în plină vervă, cînd se lansa în faimoasele lui tirade spirituale, distractive, mondene, chiar şi atunci nu se putea bizui pe Adriana. De fapt îl asculta amenințătoare, tăcută. Ca un zid sau, ştiu eu, ca un pom...

Cînd s-a întors s-o privească, şi-a dat seama că nu se mişcase. O privea şi se înduioşa. Sprijinită de un perete al holului, Adriana fixa un punct din pardoseală şi, din cînd în cînd, cu o mişcare bruscă a capului îşi da la o parte părul de pe faţă. Iat-o acum, trăgînd cu coada ochiului, la iuţeală, de jos în sus... Ce încerca să facă, blestemata ? Nu cumva voia să citească ora la ceasul lui de mînă ?

A simţit că i se întunecă vederea.

— Mă duc, mă duc, a izbucnit. Mă duc, nu te teme.

Ar fi vrut s-o insulte, s-o facă prostituată, s-o bată. Numai că s-a înduioşat din nou :

— Adio, a adăugat şi s-a îndreptat spre uşă.

Simţea că n-avea s-o mai vadă. Din prag a repetat :

— Adio.

— Salut, a răspuns Adriana fără să facă nici un pas.

*

* *

În anul acela, fatalul '38, iarna a venit destul de tîrziu. Abia pe la sfîrşitul lui octombrie au început primele furtuni serioase, primele ceţuri. Deşi era la început, încă de atunci Bruno nu ieşea aproape deloc. Legile rasiale tocmai fuseseră promulgate. Pe lîngă aceasta, îi spusese Adrianei că pentru a termina lucrarea de diplomă avea să schimbe universitatea. Gata cu tot acel du-te vino între Ferrara şi Bologna, declarase, gata cu tot timpul pierdut în trenuri ! În cîteva zile avea să se mute la Florenţa şi să rămînă acolo... Dar minţise şi acum se temea ca nu cumva Adriana, aflînd adevărul, să-l considere un mincinos, un mic lăudăros ridicol.

Şi în casă se arăta numai minimum necesar : practic, exclusiv la mese, pe care, de altfel, le lua singur, fie înainte, fie după membrii familiei. Restul zilei şi-l petrecea închis în biroul de la parter, unde nimeni nu îndrăznea să calce. Ceasurile se scurgeau inerte. Prin fereastra înaltă şi strîmtă, ridicîndu-se ameninţătoare lîngă fotoliul de catifea verde şi birou, pătrundea o lumină fără culoare, insuficientă pentru citit.

Se lăsa purtat de fantezie. Cufundat în fotoliu, se gîndea la Adriana şi se întreba ce făcea în momentul acela. O vedea în camera ei : aceeaşi unde, începînd din ianuarie trecut pînă la începutul lui iulie, cînd familia Trentini plecase la mare, la Rimini, putuse intra noaptea de atîtea ori. Adriana fuma întinsă în pat. Însă cine ştie. Poate că într-o după-amiază o să se plictisească deodată să fumeze şi o să asculte discuri. Poate că într-o bună zi, cedînd unuia din impulsurile ei de moment, o să-i telefoneze, fie şi doar din pură curiozitate. O să-i telefoneze, iar el, fireşte, c-o să alerge la ea. O să ia bicicleta, o să traverseze oraşul şi, iată-l sub fereastra casei ei, dincolo de Esplanadă, modulînd fluieratul obişnuit, fluieratul *lor !* O să

urce în goană scările și o să ajungă în fața ei. Era atît de slăbit și de nenorocit, era atîta suferință în ochii lui, legile rasiale îl făcuseră demn de o asemenea compasiune, încît Adriana n-o să reziste, o să i se arunce imediat în brațe.

— Vreau să stau puțin singură, îi spusese cu o clipă înainte de a se despărți, înainte de a se închide în muțenia ei teribilă. Am chef să devin iar copil. Și, de altfel, adăugase cu un zîmbet crud, nu am decît șaptesprezece ani.

Așa se exprimase într-adevăr, dar ce însemna asta? Nu avea pe altcineva. Precis. În caz contrar s-ar fi găsit imediat un binevoitor care să-și dea osteneala să-l avertizeze! Și întrucît nu avea pe nimeni, totul rămînea oricînd posibil. Esențialul era s-o revadă, să-i vorbească. Trebuia numai să găsească modalitatea... Seara cobora lent. Cu cartea pe genunchi, Bruno se pierdea în nesfîrșite combinații.

Mai tîrziu, cînd urca pentru cină, mama îi comunica telefoanele de după-amiază. Deseori nu și le amintea cu precizie, încurca numele.

Nimic nu-l înfuria mai tare. Era în stare să înceapă să urle și să bată din picioare. Ca un nebun.

*

* *

Pentru a evita întîlnirile cu tatăl care, la rîndul lui, intimidat de chipul său înghețat și temîndu-se de discuții politice, luase obiceiul să nu se întoarcă acasă înainte de nouă, îndată după masă își îmbrăca paltonul, își îndesa pălăria pe cap și ieșea.

La jumătatea lui noiembrie, frigul era deja pătrunzător. După o zi întreagă petrecută înăuntru, într-o imobilitate apatică, aerul, mișcarea îl excitau. Se ținea departe de centru și de cafenelele lui, monopoluri ale burgheziei pe care o ura, o ura și o iubea. Alegea străzi lăturalnice. În loc de Giovecca, bulevardul Cavour sau calea Roma, prefera strada Delle Volte, strada Coperta, strada San Romano, strada Fondo Banchetto, strada Salinguerra, etcaetera, intrînd în cîte un birt sau cîte un bar de ultimă mînă. În picioare lîngă biliard asista la lungi partide între oameni de condiție intermediară, cu un aer deseori dubios. Intrarea lui era aproape întotdeauna neobservată.

Prezenţa lui aidoma, atunci cînd nu se oferea să numere punctele.

Uneori, înainte de a se întoarce acasă (în cazul cînd nu se oprea într-un bordel), uneori se ducea la bastioanele de lîngă Porta Reno, unde, într-un anumit loc, de pe zidurile oraşului răsărise încă din vară un parc de distracţii mic şi prăpădit : cîţiva căluşei, două, trei barăci printre care una de tras la ţintă, un mic teatru de păpuşi, la ora aceea închis invariabil cu tot felul de bare de lemn şi drugi de fier. Pentru care motiv nu se mai sătura să revină acolo, în pustietatea, în dezolarea aceea ? Ce-l aducea ? N-o ştia nici el bine.

Nu era vorba — se gîndea — de fata din baraca de tir, urmărită în fiecare mişcare de cîte un curtezan întîrziat, care o contempla mut, cu coatele sprijinite de tejghea : între ea şi Adriana nu exista nimic comun. În primul rînd era mai puţin înaltă. Apoi, avea un profil clasic, rigid şi ochi albaştri, e drept, însă reci, duri, răi. Iar mîinile cu care mînuia puştile cu aer comprimat, cu gesturi măsurate şi energice, aproape virile, erau nişte mîini înroşite, umflate, cu unghiile degetelor mari pătrate, diforme. Mîinile, ochii, trupul ei animalic într-un tricou roz, strîns mulat, puternicul accent toscan, totul îl atrăgea, îl fascina. O privea la fel ca şi ceilalţi : cu nesaţ. Orice amănunt din înfăţişarea ei îi vorbea de tainice păcate, de vicii nebuneşti. Îi căuta în permanenţă ochii. Dacă izbutea să-şi încrucişeze privirile cu ale ei, simţea cum îi zvîcneşte inima. Se alegea cu o plăcere amară, cu un fel de bucurie răzbunătoare.

Era întotdeauna ultimul, sau aproape, care pleca. În negura din spatele barăcii se desena silueta prelungă a unei căruţe de ţigani. Trei ferestruici împodobite cu perdeluţe lăsau să se întrezărească interiorul luminat de o lumină foarte vie.

— Frumoaso ! i-a spus odată cu glas tremurător, gîtuit, în timp ce fata îi reîncărca puşca. Ai nişte acumulatori ?

N-a fost socotit demn de vreun răspuns.

Dar într-o noapte, una din ferestruici s-a deschis. S-a auzit sunetul unui gramofon şi a apărut capul brun, creţ al unui bărbat.

I-a venit să rîdă.

— *Mon beau tzigan, mon amour*[1]... a început să declame încet, cu pleoapele pe jumătate închise.

Toscana abia a binevoit să-i arunce o privire, pe urmă, punînd jos pușca pe care tocmai i-o dădea, s-a îndreptat fără grabă spre căruță. A revenit peste vreo douăzeci de minute. Și-n timp ce își relua locul în spatele tejghelei și-i da iar pușca, a făcut cu ochiul spre ferestruica acum întunecată, pufnind din buzele groase și rujate.

În noaptea următoare, baraca de tras la țintă și căruța nu mai erau. Plecaseră, dispăruseră. Ca și cum, pur și simplu le-ar fi visat, și atît.

Și deodată a înțeles două lucruri : că abia începînd din clipa aceea știa ce înseamnă într-adevăr cuvîntul „suferință" ; și ca amintirea grimasei fetei de la puști (o grimasă care-l umpluse pe neașteptate în seara precedentă de fericire, gelozie și un obscur sentiment de abjecție) avea să-i rămînă imprimată în minte mulți ani de acum încolo, cine știe cîți. Ca o mică pecete : infimă, însă de neșters.

III

După o iarnă, o primăvară și o vară petrecute mucegăind în singurătate, fără să găsească puterea de a realiza mai nimic, citind puțin, neînvățînd deloc, rămînînd cu redactarea lucrării de diplomă aproximativ la o treime, și mergînd la Bologna cel mult o dată la cincisprezece zile, spre a se întîlni cu vechii colegi de universitate, acum aproape toți diplomați universitari, pe la sfîrșitul lui august '39 Bruno Lattes a început să ia serios în considerație necesitatea de a o revedea pe Adriana Trentini.

Nu își făcea iluzii excesive în această privință. Își dădea bine seama. După un an de cînd Adriana îl părăsise, și cu legile rasiale care se făceau din zi în zi tot mai aspre și mai apăsătoare (nu era de glumit : dacă-i prindeau, ea ajungea la poliție ca prostituată, iar el era condamnat la domiciliu forțat...) doar un nebun își putea imagina că e posibil să reîncepi în asemenea condiții. Și totuși de ce nu s-ar fi putut întîmpla ca tocmai acum, la mare, departe de Fe-

[1] Frumosul meu țigan, dragostea mea (fr.).

rrara, Adriana să accepte să facă dragoste pentru ultima oară ? *Trebuia* să accepte ! Indiferent cît ar fi costat-o... Oricum, era sigur că doar cu această condiție el ar fi reușit să se elibereze. După ce-și scutura din spinare jugul robiei, putea, în sfîrșit, să întoarcă pagina și să reînceapă să trăiască. Tezei despre Berchet [1] îi venea de hac în cîteva zile, după care devenea diplomat universitar.

În anul acela, familia Trentini alesese pentru mare o localitate neașteptată. În loc să închirieze aceeași vilișoară ca de obicei, la Rimini, la circa o sută de kilometri de Ferrara, se duseseră tocmai la Abbazia : un loc foarte departe, la capătul Istriei, pînă unde trebuia să mergi ore în șir cu trenul. În orice caz, era infinit mai bine așa. La Abbazia, la o aruncătură de băț de Iugoslavia, probabil că singurii ferrarezi erau ei, inginerul Trentini și familia : tată, mamă, cele două surori, Adriana și Rosanna, și frățiorul mai mic Cesare. Fără să se împiedice de alți ferrarezi, el și Adriana s-ar fi putut mișca în deplină libertate. Dacă le-ar fi venit chef, puteau chiar să meargă la plimbare împreună.

A plecat cu un accelerat pe data de 29, într-o marți dimineața devreme, și-a ajuns la Triest cam pe la două după-masă. Aici a coborît să schimbe. Calculase totul. Cu autobuzul putea ajunge la destinație cu cel puțin trei ore mai devreme decît cu trenul, deci cu mult înainte de lăsarea întunericului. Ceea ce i-ar fi dat posibilitatea să caute în liniște o cameră bună : nu prea scumpă, însă potrivită.

Mai trebuia să și mănînce. Însă ieșind în piața gării și recunoscînd autobuzul oprit lîngă trotuar, cu motorul deja mergînd, a înțeles că trebuia să sară peste masă. A zîmbit. Răbdare, și-a zis, grăbind pasul, în pofida valizei. Cu o oră în urmă, la Monfalcone, luase o pitușcă cu șuncă, și o bere. Putea foarte bine să reziste pînă seara.

După ce s-a cățărat pînă în vîrful podișului ce domina orașul, cursa a început să pătrundă într-un peisaj vast de pajiști ondulate, presărate cu păduri de mesteceni și brazi, dar mai ales cu pietre, pretutindeni grămezi de pietre albe ca niște oase. Bruno stătea lîngă o fereastră. Privea fîne-

---

[1] Giovanni Berchet (1783—1851) : poet și patriot al Risorgimentului, promotor al romantismului, a scris nuvele în versuri, poeme ca *I profughi di Parga (Refugiații din Parga)*, sau *Romanze*.

țele, arborii, mormanele de pietre, forțîndu-se să-și întipărească în memorie orice (a observat chiar că, deși lumina după-amiezei strălucea orbitor, aerul devenise mult mai răcoros). Zadarnic. Inutil. Ghemuit în colțul său, cu stomacul gol, după puțin gîndurile i-o luau iarăși razna.

*

* *

Adriana și situația internațională ; de cînd se urcase în tren, nu se mai gîndise la altceva.

Ce avea să se întîmple cu Polonia, se întreba întruna, după pactul dintre Germania și URSS ? Avea să fie suficientă garanția Franței și a Angliei s-o protejeze de invazia germană ? Armata poloneză se baza în special pe cavalerie, cavaleria care în '20, înfăptuind minuni de eroism, respinsese trupele rusești ajunse la porțile Varșoviei. Dar ce mai puteau face romanticii cavaleriști înarmați cu suliță, sabie și pistol împotriva miilor de tancuri ale Wehrmachtului ? Hitler înfulecase Austria și Cehoslovacia din două înghițituri. Era oare posibil să-l lase să înghită la fel și Polonia ? Dar Italia ? Și evreii italieni ? S-o lăsăm moartă, de data asta Hitler n-avea să îndrăznească. A îndrăzni însemna războiul. Or un război pe două fronturi, de o parte Anglia și Franța, de cealaltă parte Polonia (o spusese și o răs-spusese, o scrisese pînă și în *Mein Kampf*) n-ar fi riscat să ducă pentru nimic în lume.

Apoi iar Adriana și întîlnirea lor iminentă.

După cîte putuse afla, familia Trentini locuia la hotel *Victoria*, unul de mîna întîi. Foarte bun. Îndată ce o să coboare din cursă, o să telefoneze și o să i-o ceară portarului chiar pe ea, pe domnișoara Adriana. Dar stai o clipă : s-o ceară direct pe Adriana, sau mai degrabă pe sora ei, Rosanna ? Își amintea perfect : la început, acum patru ani, Rosanna, de doisprezece ani pe atunci, fusese întotdeauna deosebit de drăguță și de serviabilă. În multe situații, cînd era de anunțat ceva, ca de pildă, în seara asta mergem la cinema, la șapte trecem pe la *Zanarini*, Adriana mi-a spus să-ți spun că a fixat terenul, la Grand Hôtel, pentru mîine dimineață la opt, și așa mai departe, foarte des Rosanna fusese cea care făcuse naveta pe bicicletă între o vilă și alta, într-un cuvînt cea care-i ajutase să păstreze legătura. Dar acum ? După tot ceea ce se întîmplase, legile

rasiale și toate celelalte (în general surorile își fac mărturisiri între ele : în mod sigur Rosanna aflase că acum aproape un an petrecuse zeci și zeci de nopți în dormitorul Adrianei...) nu s-ar fi putut oare întîmpla să spună gata, nu, nu mai vreau să fac pe intermediara ? Acum avea și ea șaisprezece ani. Poate că își schimbase firea, poate că devenise dintr-o dată o ursuză, o moralistă. Sau poate că devenise o prefăcută : capabilă să insiste ca sora ei să nu-și mai piardă timpul cu o relație inutilă, nebunească, sau invers, pur și simplu invidioasă. De aceea, mai bine nu. Era mai înțelept să întrebe imediat de Adriana. Cu condiția să nu se întîmple cine știe ce *gaffes* dezastruoase, ireparabile.

Oricum, cu Adriana, în cazul că o găsea (și pe măsură ce cursa se apropia de Abbazia i se părea tot mai probabil să o găsească), cu Adriana trebuia să se poarte cu cea mai mare grijă : cu tot calmul și tactul necesare. Fără expresii tragice, ochi ieșiți din orbite, gesturi bruște de flămînd sau dement, fără grabă. Pentru început, ar fi putut s-o scoată la plimbare : exact cum făceau în prima perioadă, cînd se întorseseră la Ferrara după fantastica vară de la Rimini și își dădeau întîlnire la orice oră din zi și în orice loc, inclusiv la Montagnone și Mura degli Angeli. Într-o seară ar fi putut merge, eventual, la un *dancing* în aer liber, gen *Zanarini* din Rimini sau *Savioli* din Riccione, locuri absolut ideale ca să-ți lipești obrazul de al celuilalt și așa mai departe. Mai tîrziu, nu chiar atunci la *dancing*, ci într-o a doua etapă, ar fi convins-o să vină în camera lui. Dar și aici, atenție la alegerea camerei. O cameră de hotel n-ar fi fost potrivită. Era preferabilă o cameră la o pensiune. Însă și mai indicată una particulară. O *garçonière*, iată ce trebuia : s-o închirieze pentru două, trei zile, fără să se uite atîta la cheltuială. Acum sigur că așa ceva nu era ușor de găsit la Abbazia. În orice caz, pe lîngă Abbazia avea să mai caute și la Fiume, orășelul de frontieră învecinat, port la mare. Și dacă din cauza aceasta ar fi trebuit să-și mai amîne un pic întoarcerea acasă, nu-i nimic, putea foarte bine să-i anunțe pe ai lui printr-o telegramă.

Totuși mai exista și o altă imagine născută de închipuirea lui, care îi apărea din cînd în cînd, umplîndu-l de

un sentiment paralizant de neîncredere, de nesiguranță : imaginea în tonuri blond-roze a Adrianei întinsă pe pat, mare, goală, cu pielea ei catifelată, aurie, cu gura ei cărnoasă de *vamp* americană, cu părul atît de deschis la culoare, încît părea platinat, cu sînii, pîntecul, coapsele, mireasma ei. Atunci brusc descurajat își spunea :

— Oare e posibil ?

*
* *

În aceeași seară, la opt, a telefonat de la pensiune. Adriana, surprinsă dar foarte calmă, i-a spus că se întîlnea bucuroasă cu el, dar nu imediat : ea și Rosanna trebuiau să iasă cu niște prieteni. Da, la cină și pe urmă la dans, a precizat răspunzînd la o întrebare a lui. Dar de ce, a adăugat, nu venea mîine dimineață pe la zece ? Întîi făceau o baie. Apoi mîncau cu toții, evident la *Victoria*. Și mama (tata, din păcate, nu era ; se întorsese la Ferrara imediat după ziua de Sfînta Maria și de atunci nu mai călcase în Abbazia) și mama avea să fie foarte mulțumită să-l revadă.

În următoarele două zile, miercuri 30 și joi 31, n-a reușit să vorbească singur cu Adriana nici măcar un minut : nici în timpul înotului de miercuri dimineața. Dezinvoltura ei calmă în loc să-i dea curaj, îl intimida. Adriana era mare, bronzată, liniștită, puternică. În timp ce el, nervos, scheletic de slab, alb ca o brînză, nu putea să nu apară în postura unui tip neplăcut din mai multe motive (printre altele, era și un foarte prost înotător !) bun de abandonat, lăsat să se bălăcească în apă la cîțiva metri de mal, așteptînd răbdător ca ea, *vamp* americană și ariană, după ce se îndepărtase, dînd leneș din brațe, spre larg — într-atît încît ajungea să nu-i mai zărească grațioasa cască de baie trandafirie — să binevoiască, în sfîrșit, să se reîntoarcă la mal.

Urmase apoi prînzul în frumoasa sală de mese a vechiului hotel habsburgic, cu o largă terasă plină de umbrele multicolore, orientat cu fața spre marea albastră, bătută de briză : era un prînz dominat aproape în întregime de sporovăiala tipic femeiască, plîngăreață și neîntreruptă a doamnei Trentini.

Trecută deja de patruzeci, junonică, blondă, de același blond cînepiu ca și fiica mai mare, cu aceiași ochi albaștri,

la ea ceva mai bulbucaţi şi bovini, binevoitoare, extrem de umană şi îngăduitoare şi, mai ales, mulţumită să o arate (*ştia ?* Nu *ştia ?* Părea că nu, dar e greu de imaginat că nu cunoştea substratul relaţiilor lui cu Adriana), încă de la început distinsa doamnă se declarase mai mult ca sigură că războiul, considerat de toţi inevitabil, n-avea să izbucnească. Ca şi anul trecut, cînd cu Cehoslovacia, la un moment dat „noi" vom interveni să facem pace între adversari : fie şi în al doisprezecelea ceas. Dar el ? Deşi, în fond, mama Adrianei nu spusese nimic extraordinar (ieri, în timpul călătoriei, nu ajunsese oare şi el la aceleaşi concluzii, nu importă dacă sfîşiat între teamă şi speranţă ?), totuşi cîtă ciudă şi durere simţise ascultînd-o, privind această demonstraţie de optimism burghez, matern, obtuz şi egoist, atît de specific moşierilor din Emilia, atît de *goi !* Puah ! Fusese necesar s-o contrazică, să susţină că războiul avea să izbucnească şi că inclusiv „noi aveam să fim tîrîţi în masacrul general. Foarte puţin lipsise să nu se certe cu doamna Trentini, evident fiind amîndoi atenţi să nu ridice prea tare glasul, din pricina vecinilor de masă ce ar fi putut auzi şi, eventual, interveni. Între timp, atît Adriana cît şi Rosanna se feriseră ca de foc să scoată vreun cuvînt în acest sens. Izolate de cealaltă parte a mesei, formau o pereche separată şi nu păreau interesate decît de frăţiorul mai mic, Cesarino. Una blondă, mare, frumoasă, mai frumasă ca oricînd ; cealaltă brună, scundă de statură, destul de ştearsă fuseseră încă o dată de acord, solidare. Pur şi simplu nu-i dăduseră nici o clipă pace frăţiorului aşezat în capul mesei, mereu atente să nu mănînce cu mîna, să-l împiedice să-şi pună prea mult vin, etcaetera. În timpul rarelor momente de pauză pe care şi le acordau, schimbau între ele cîte o rapidă privire de înţelegere, o strîmbătură, o frază într-un jargon complet incomprehensibil.

Nu fusese nimic altceva. Ca şi cum cu înotul şi prînzul în familie de miercuri 30, Adriana s-ar fi considerat scutită de orice altă obligaţie de politeţe şi de amabilitate, devenise dintr-o dată de negăsit. Era o oboseală inutilă şi o pierdere de vreme să-i telefoneze. La aparat venea veşnic Rosanna, care se limita să dea despre sora ei informaţii evazive, încurcate şi odată chiar Cesarino pregătit sau, eventual, dirijat prin semne, de la distanţă, i-a comunicat că pe Adriana o durea capul, sta în pat şi nu putea fi de-

ranjată pentru nimic în lume. Dacă telefona cumva el — spusese Adriana înainte de a se închide în cameră — să lase numărul și mai tîrziu avea să-l cheme ea... Să-și facă iar apariția la *Victoria* ? Sincer vorbind, nu se simțise în stare, nu îndrăznise. Urmărea : își petrecuse toată ziua de joi 31 fără să părăsească o clipă pensiunea, întins în pat, cu mîinile sub cap și privirea în tavan.

Din cînd în cînd deschidea *Romancero* pe care-l adusese în valiză. Inutil. Oh, își dădea seama perfect, ar fi trebuit să iasă, să facă o baie singur și la revedere. Dar dacă Adriana îl chema ? Dacă, să zicem, s-ar fi trezit deodată cu ea în cameră ? Peste cîteva zile, sau poate peste cîteva ore, războiul avea să izbucnească : acum o știa cu precizie. Și, întrucît totul, totul avea să fie înghițit de abisul războiului de ce să-și interzică de pe acum să spere fie și absurd, să nu mai aștepte încă puțin ? Oricum mîine avea să plece. În orice caz.

*

* *

Ieșise foarte tîrziu, numai după ce observase că lumina din cameră începuse să scadă.

În cîteva minute ajunsese pe faleza înaltă și stîncoasă de unde, cu mîinile sprijinite de balustrada de ciment, contemplase îndelung spectacolul apusului. La Abbazia, soarele cobora pe partea dinspre uscat : ca și la Rimini. În timp ce vizavi, la Fiume... Aerul era blînd, lumina de un roșu cald, apa de mătase. Un frumos vapor alb, cu toate luminile de bord deja aprinse și un siaj elegant în urmă, traversa maiestuos golful. Se îndrepta în larg, spre dreapta, posibil spre Veneția. Cînd avea să ajungă la Veneția ? Dacă nu trebuia să facă escală la Pola, peste cîteva ore : cinci sau șase. Altfel, în dimineața următoare.

Apoi începuse să meargă de-a lungul trotuarului, în mijlocul mulțimii de vilegiaturiști, o mulțime încă numeroasă, încă voioasă, încă neștiutoare. Era gata să ajungă la cotitura dincolo de care ar fi putut zări comuna Laurana și, drept în față, mai bine ca acum, insulele Cherso și Veglia, cînd un „Bună seara !“ urlat la spatele lui de un glas de copil (un țipăt strident urmat de scrîșnetul frînei unei biciclete) îl făcuse să tresară și să se întoarcă brusc.

Era Cesarino.

Negricios, uscat de soare şi de sărătură, grozav de slab; în tricoul cu dungi albastre, pantaloni scurţi albi din pichet şi papuci de plajă ; după ce se lăsase să alunece din şa, rămăsese călare pe cadrul bicicletei, sprijinit de ghidon. Gîfîia şi rînjea. În lumina de un roşu închis a apusului, te făcea să te gîndeşti la un ştrengar din Neapole în căutare de clienţi. Sau la diavol.

— O cauţi pe Adriana ? îl întrebase trecîndu-şi vîrful limbii peste buzele de un violet bizar, de om asfixiat.

— Ce face ?

— Foarte bine.

— N-o durea capul ?

— Bineînţeles, răspunse prompt Cesarino. Însă cred că-i venise... povestea aia. Şi azi era rea ca o fiară. Dar mîine o să-i treacă totul. Cînd pleci ?

— Mîine.

Îşi luase privirile de la el, le lăsase în jos. De ghidonul cromat al bicicletei, o Bianchi albastră superbă, nouă, deşi cu apărătoarele de noroi deja coşcovite, atîrna ceva roşu. Întinse o mînă să-l atingă. Era un stegulet de pînză aspră în formă de triunghi, un fel de limbă de un roşu stacojiu, de culoarea sîngelui, lungă de vreo treizeci de centimetri. O desfăşurase uşor cu degetele, pînă văzuse apărînd în centrul ei micul semn negru de neconfundat : svastica.

— Şi asta ? îl întrebase ridicînd ochii şi arătînd cu bărbia. De ce o ţii aici ?

— A, de nimic, fusese răspunsul lui Cesarino.

Zîmbise, arătîndu-i dinţii puternici şi foarte albi, de cîine tînăr. Apoi, ridicînd din umerii ascuţiţi, adăugase :

— Aşa, de frumuseţe.

RAVENNA

Cea mai îndepărtată amintire despre Ravenna o am din anii imediat următori primului război mondial.

- Să fi avut vreo șase ani.

La Ravenna, locul de baștină al lui Francesco Baracca, fusese organizată o întrecere aviatică în cinstea memoriei marelui aviator căzut la Montello în ajunul armistițiului. Și tatei, care își dăduse jos doar de puțină vreme uniforma de ofițer și care era veșnic gata să prețuiască în totul, inclusiv în politică, latura sportivă, îi venise imediat ideea unei „escapade cu automobilul" pînă acolo.

Îmi amintesc multe amănunte din plimbarea aceea la Ravenna : oprirea în Lavezzola, la dus, pentru schimbarea unei roți ; iarba țepoasă, proaspătă, de pe marginea aeroportului ; aviatorii cu ochi violenți, aproape toți bruneți și mustăcioși ca Baracca și Ruffo din Calabria — ca și unchiul Giacomo, de altfel, singurul frate al mamei — toți țepeni în poziție de drepți în fața elicelor mari, nemișcate ale aparatelor aliniate pe teren pentru parada de deschidere ; vuietul înspăimîntător al unui avion de luptă ce se năpustise pe neașteptate asupra mulțimii, punîndu-i aproape pe toți pe fugă... Însă îmi amintesc deosebit de bine mai cu seamă un alt episod. E apus și ne aflăm deja pe drumul de întoarcere. După ce-am trecut de malurile îndiguite ale Renului, ne apropiem de Argenta. Cînd deodată, dintr-un grup de zilieri agricoli, ce ocupă partea stîngă a carosabilului, se înalță un strigăt :

— Îmbuibaților !

Un braț mușchiulos, ars de soare, vîntură amenințător o seceră. Lama încovoiată, amenințătoare, se ridică deasupra capetelor. Ca un steag.

— Îmbuibați ticăloși !

Mîna delicată a tatei, mînă de domn și de chirurg, se desprinde iute de pe volan, deschide sertărașul de la ta-

bloul de comandă și scoate un revolver. Deja trecusem, gestul nu mai are nici un sens, nici măcar unul demonstrativ, de aceea, după o clipă, revolverul dispare iar în ascunzătoare. Dar din momentul acela eu știu că lucrătorii agricoli cu ziua din Romagna, numiți în familie „bolșevici", au ceva contra noastră fiindcă posedăm o mașină Fiat, Fiat tip Doi. Dacă i-am lăsa, ar fi capabili să ne ia mașina. Dar nu vor reuși. De partea noastră, apărîndu-ne dreptul de a poseda un automobil, sînt așii din război cu care am fraternizat dimineața, pe aeroportul din Ravenna. Și, pe urmă, de fapt, ce poate face o seceră împotriva unui revolver adevărat, a unui revolver care trage ?

*

* *

Dacă ieși din Ferrara pe Porta San Giorgio, după circa treizeci de kilometri te afli în fața unui fel de zid ce pare să-ți bareze calea, împiedicîndu-te să mai înaintezi. E Reno, digul de pe malul stîng al fluviului. De acolo începe Romagna : o cîmpie tot atît de plată ca și cea ferrareză, însă tăiată de drumuri drepte, netede, interminabile care duc la Ravenna, apoi la mare.

Aveam zece sau unsprezece ani. Începusem deja să ne petrecem verile la Viserba, Rimini, Riccione, Cattolica, Cesenatico și pentru deplasări foloseam mașinile pe care le-am avut rînd pe rînd după Fiat tip Doi (îmi amintesc una marca O.M., alta Ansaldo, alta S.P.A. albă), înghesuiți între valize, scaune pliante, tot felul de bagaje și mărunțișuri. Înainte de '30, șoselele nu erau încă asfaltate. Aveam nevoie de o dimineață întreagă ca să străbatem suta de kilometri ce despărțea Ferrara de plajele din Romagna.

Țîșneam în piața principală din Ravenna — un oraș cu case mici, mai scunde chiar decît cele din Ferrara, cu străzi înguste, toate răsucite și întortocheate — pe la prînz, în soarele perpendicular al amiezii de iulie. Și tot acolo, mai ales în primii ani, după ce parcasem mașina la umbră, lîngă o cafenea înțesate de oameni corpolenți, cu fețele bronzate și niște ochi negri, catifelați, parcă ușor febrili, tot acolo ne acordam o jumătate de ceas de odihnă. Intram în cafenea să luăm ceva : tata și

mama o cafea expres, mecanicul Dino un *sandwich* cu salam și un pahar de Albana; iar noi copiii cîte o înghețată care, din cauza tifosului, nu putea fi decît de lămîie. Largă, în penumbră, răsunînd de glasuri de stentor, de exclamații peremptorii, cafeneaua era cea în care staționau, aproape în permanență, fasciștii locali. Iar tata, care începuse încă de atunci să se îndepărteze de fascism (n-avea să-l repudieze definitiv decît peste foarte mulți ani, în epoca legilor rasiale), tata îi privea cu o expresie ciudată, un amestec de admirație orgolioasă și repulsie.

Nu — îi spunea încet mamei — în comparație cu cei de aici, ai noștri fuseseră niște neisprăviți. Cel de acolo, din fund, de exemplu — continua, arătînd cu bărbia — trebuia să fie consulul Braga. În '20, sau poate în '19, un tînăr socialist aruncase o grenadă chiar în cafeneaua unde ne aflam, iar grenada explodase omorînd mai multe persoane. Ei bine, Braga, deși rănit la un picior, avusese puterea să se tîrască afară, să scoată din buzunarul hainei revolverul, și de acolo, de jos, întins cu burta pe pămînt, îl ochise calm și *poc !* trăsese. Atentatorul se afla deja departe, la vreo sută de metri distanță, însă glonțul lui Braga îi găurise țeasta, lăsîndu-l lat. Erau vestiți fasciștii din Ravenna și pentru jocurile pe care le inventau! Întreceri cu automobilul mergînd de-a-ndaratelea, concursuri nocturne de tras cu pistolul, avînd drept ținte felinarele de pe bulevardul gării din Ravenna, sau cele de pe faleza de la Cesenatico ; mese impunătoare, eventual îmbrăcați în *smoking*, în timpul cărora se putea întîmpla ca o frumoasă doamnă din societatea bună, venită în rochie lungă la brațul soțului, să se dea într-un spectacol scandalos, și asta fiindcă îi puseseră în farfuria cu rizotto cine știe ce porcării...

*

* *

Mai tîrziu, după '30, în loc de piață, ne-am luat obiceiul să ne oprim afară din oraș la Sant Apollinare in Classe.

Ieșeam prin Porta Cesarea într-un peisaj complet diferit de cel verde, torid prin care mersesem cu puțin înainte : un peisaj vast, bătut de brize mirosind a sare

și delimitat, de o parte de șirul negru, neîntrerupt al pădurilor de la Cervia și Classe, și de cealaltă, de cortinele albastre ale colinelor din Bertinoro, din Verucchio și din San Marino. Acum nu mai călătoream toți odată. De obicei eu și fratele meu Ernesto foloseam bicicletele. Plecam din Ferrara la prima licărire a zorilor, cu cel puțin trei ore mai devreme decît limuzina mare, sufocantă, marca O.M. la bordul căreia era îmbarcat restul familiei, cu tata la volan ca întotdeauna.

Condiția era următoarea : cei care ajungeau primii la Sant'Apollinare in Classe, la patru sau cinci kilometri dincolo de Ravenna, trebuiau să-i aștepte pe ceilalți. Între noi și tata exista veșnic un fel de pariu subînțeles. Cine o să ajungă primii ? Noi, prin forța picioarelor și a plămînilor, sau el, la volanul mașinii O.M. nou nouțe ?

Uneori, prăfuiți și leoarcă de sudoare, izbuteam să trecem noi primii pragul bazilicii. Și de fiecare dată răcoarea dinăuntru, lumina verde-azurie care o năpădea, ni se păreau la fel cu cele pe care știam că le vom întîlni peste puțin pe țărmul mării.

*

* *

La Ravenna m-a izbit întotdeauna intensitatea dramatică a contrastelor, posibilitatea coexistenței, într-o singură așezare urbană, a unor lucruri, persoane și sentimente radical diferite.

La Cesenatico, unde am mers în vacanță opt veri la rînd, ne-am împrietenit cu multe familii din Ravenna : îndeosebi cu Cagnoni-Bitti și cu Baldelli. Cagnoni-Bitti erau catolici, zeloși și militanți ; Baldelli anarhiști antireligioși. Primii, moderat, ceilalți violent antifasciști. Ce-i determina să facă parte din același cerc de băieți și fete de pe plajă, dacă nu același oraș de origine ?

Uneori, fără nici un motiv evident, Nullo Baldelli izbucnea într-o serie de înjurături îngrozitoare, însă bine ticluite, iar Libero, fratele mai mic era fidelul lui ecou. Auzindu-le, eu și Ernesto ne scandalizam. Cagnoni-Bitti, absolut deloc. Deși se duceau la liturghie în fiecare dimineață, cele trei fete suportau înjurăturile lui Nullo și Libero Baldelli fără să clipească. Era clar : înjurăturile nu aveau nici cea mai mică importanță pentru ele. Ce conta

era tainica ardoare, lava interioară în fierbere întunecată care, la un moment dat, le obliga să țîșnească afară, să explodeze. Fulgerul violent ce aprindea în aceste ocazii ochii bruni, catifelați, febrili ai lui Nullo și ai lui Libero, era evident din aceeași substanță cu cel ce strălucea în adîncul ochilor celor cinci bărbați ai casei Cagnonì-Bitti: cei patru frați și tatăl lor, avocatul Luigi, fost deputat al P.P.[1]

* * *

În '35 am mai cunoscut pe cineva din Ravenna, pe un oarecare Vezio Buscaroli. Deși își petrecea vacanța la Cervia, mi se povestiseră multe despre el: în primul rînd că locuia într-o casă splendidă, cu teren de tenis, în mijlocul unei pădurici de pini; în al doilea rînd că aspira să devină literat și în anul precedent chiar publicase o plachetă de poezii; în al treilea rînd că se bucura de multă simpatie în cercul vechilor fasciști din Ravenna, mai ales din partea pistolarului Braga: și aceasta de cînd se însurase cu o fată superbă din Massa Lombarda. Sigur că da — îi auzisem spunînd pe plajă pe Nullo Baldelli și pe Minto Cagnoni-Bitti, băieții cei mai mari din grup —: soția, o brunetă formidabilă, îi făcea tot soiul de figuri bietului Buscaroli. Și chiar sub ochii lui. Dar cine știe. Deși era veșnic cu capul în nori, sau poate tocmai de aceea, n-ar fi fost exclus ca Federația să-i dea într-o bună zi să facă ceva, o revistă, un jurnal, sau altceva în genul acesta. Și astfel s-ar fi aranjat și el.

Invitați chiar de Buscaroli care, deși nu practica nici un sport, se făcuse promotorul unei întreceri de tenis între echipa reprezentativă din Cesenatico și cea din Cervia, într-o după-amiază de august, pe la trei, noi cei din Cesenatico ne-am prezentat în fața casei sale. Eram șase sau șapte, îmbrăcați în costume de tenis, toți pe biciclete. Buscaroli stătea în grădină, la umbră. Citea o carte, întins într-un *chaise longue*.

După ce am deschis o portiță de lemn, ne-am apropiat. Și deoarece el nu spunea nimic, nici măcar nu se scula,

---

[1] Partidul Popular.

mărginindu-se să ne privească de jos în sus cu niște ochi inexpresivi, am fost obligați să-i explicăm cum de ne aflam acolo. Ce se întîmplase ? După ce anunțase meciul, sîcîind o grămadă de lume cu cărți poștale ilustrate-fulger și telefoane, Buscaroli uitase. Complet. Sta mărturie terenul de tenis dintre pinii grădinii, impracticabil și cu plasa zdrențuită.

— Ce idiot sînt ! spunea între timp Buscaroli despre el însuși, luîndu-se cu mîinile de cap și fără a mai găsi puterea să se ridice în picioare. Ce prost ! Frumoasă figură ne făcuse !

Distrus, nu reușea să mai spună nimic. Dar iat-o pe superba soție care se întorcea de la plajă într-un costum de baie Jantzen negru și papuci de baie, sosind chiar în momentul acela, pentru a face onorurile casei și, printr-un simplu zîmbet adresat tuturor celor din jur, scoțîndu-și soțul din încurcătură...

*

* *

Ne-am căsătorit în august '43, în timpul perioadei lui Badoglio. În vreme ce tancurile germane coborau tot mai numeroase din nord și bombardamentele aliate se înmulțeau, noi ne petreceam luna de miere la Ravenna, Marina di Ravenna, Cervia, Rimini. Erau locuri alese de mine. Doream să i le arăt lui Val care le cunoștea puțin și prost. Viitorul era atît de nesigur ! Trebuia neapărat să le vadă acum, imediat.

La Marina di Ravenna am rămas opt zile în șir ca oaspeți ai unui măcelar socialist cu care, seara, sub lampadarul unei sufragerii înăbușitoare, aveam lungi și plicticoase discuții politice. Toată ziua, însă, eram pe mare. Cînd încolo, cînd încoace, cînd într-o parte, cînd în alta. Am ajuns la o *batàna* [1] închiriată pe cîteva lire, o dată pînă la Cesenatico, iar altă dată chiar pînă la Comacchio.

Pluteam de obicei la doi, trei kilometri depărtare de mal, cu ochii ațintiți asupra pădurilor de pini ce se înălțau ca niște fortificații întunecoase în spatele liniei albe și ondulate a dunelor. Uneori se întîmpla ca din largul

---

[1] Bărcuță cu pînze, în dialect ferrarez.

Marinei, prin intrarea în portul-canal să izbutim să zărim acoperișurile caselor din Ravenna, turnurile scunde ale campanilelor și largile cupole ale bisericilor, voalate-n depărtare.

Pe cerul violet al înserării (soarele apus îndărătul pădurilor de pe litoral înfigea printre asprele trunchiuri seculare spade de lumină verde, nespus de blîndă), avioane mici, argintii, de vînătoare făceau zboruri de încercare. Cîteodată coborau în picaj, îndreptîndu-se hotărîte spre bărcuța noastră cu pînze și se înălțau doar în ultima clipă. Și vuietul lor asurzitor cînd treceau ca săgețile peste capetele noastre apropiate, ne umplea de o bucurie copilărească, urmată însă, în adîncul sufletului, de tainica tristețe a unui apropiat adio.

LES NEIGES D'ANTAN

I

Veşnic a existat ceva care m-a împiedicat să mă împrietenesc cu Marco Giori, să-i devin cu adevărat prieten.

Familia Giori nu era din Ferrara, ci din Ambrogio, adică de la ţară.

Şi cum în regiunea cîmpiilor cuprinse între Po şi Reno, oraşul nu s-a înţeles niciodată pe deplin cu satul, lucrul acesta a constituit neîndoielnic o piedică : prima.

A doua piedică : diferenţa de vîrstă.

În '30, cînd Marco avea douăzeci şi unu de ani, eu aveam abia paisprezece. Ceea ce însemna mult. Eu purtam încă pantaloni scurţi sau, cel mult, strînşi pe picior sub genunchi. Mă plimbam cu o bicicletă obişnuită, neagră, marca Bianchi, căreia, în intenţia de a-i da aerul uneia de curse, îmi venise ideea să-i scot apărătoarele de noroi. Eram renumit, şi în sinea mea mă mîndream, pentru notele mari pe care le luam la şcoală... În sfîrşit, nu eram decît un *putìn* [1], în tot şi-n toate.

Or la vremea aceea, Marco Giori nu mai era deloc un *putìn*. Posesor al unei maşini, o *spider* De Soto de culoare crem, la bordul căreia, cu cotul stîng sprijinit de marginea ferestrei, obişnuia să străbată în sus şi-n jos porţiunea dintre gară şi Prospettiva di Giovecca de cel puţin treizeci de ori pe zi ; deja la universitate (diploma de liceu reuşise s-o ia anul trecut apelînd la vechiul truc de a merge la San Marino, şi acum figura printre cei înscrişi la Facultatea de Agricultură din Bologna) ; înalt şi mai cu seamă elegant, cu părul blond-cenuşiu pieptănat cu cărare într-o parte şi o frunte teşită, joasă ca a lui Cary Grant, avea ochii de culoarea oţelului ; se poate spune că prin anii aceia nici un alt tînăr din oraş nu era mai atrăgător şi mai admirat decît el.

---

[1] Ţînc (dialectal).

Pentru mine, consecinţa era că atunci cînd goneam cu bicicleta pe bulevardul Giovecca şi zăream de departe silueta înaltă şi sveltă a lui Marco detaşîndu-se din mijlocul unui cerc de camarazi de aceeaşi vîrstă, mă părăsea nu numai curajul să mă opresc, ceea ce ar fi fost oricum absurd, dar pînă şi acela de a spune un simplu „salut". Tinerii care se duceau deja la iubite şi la bordeluri, unii pe punctul de a intra în rîndul aşa-numiţilor trîntori din oraş, stăteau adesea strînşi în semicerc împrejurul unui automobil străin, lăsat lîngă trotuar de un grup de turişti aflaţi în trecere. Ajungea să-i privesc absorbiţi în aprecierea calităţilor şi defectelor, ca să mă simt nu numai diferit, ci şi inferior. Era clar că prezenţa mea nu făcea nici doi bani. Inutil să-mi închipui că ar fi putut fi luată vreodată în consideraţie.

Dar nici în cursul anilor următori relaţiile dintre mine şi Marco nu s-au schimbat. Adevărul este că ori de cîte ori am încercat să-i cîştig încrederea, m-am trezit întotdeauna respins : politicos, însă foarte ferm.

De exemplu : cînd am ajuns şi eu la universitate, m-am înscris la Litere. Trebuie ţinut seama de faptul că Ferrara nu e Bologna, unde literatura este la ea acasă. La noi, oamenii de litere sînt priviţi oarecum ca preoţii. Sînt trataţi cu toată stima şi respectul cuvenite. Dar păstrînd veşnic o anume distanţă.

Iar după aceea ? După aceea, m-am căsătorit, am plecat din Ferrara am prins rădăcini în alt loc, am avut copii, am scris şi am publicat nişte cărţi : cu toate efectele bune şi rele ce au decurs de aici. În orice caz, am făcut şi eu ceva, cum se spune, la Roma, am muncit, m-am zbătut, am trăit.

În schimb Marco Giori, care la douăzeci şi unu de ani poseda deja o frumoasă maşină americană, şi care, în '33, reuşise să-şi convingă tatăl să-i cumpere o Bugatti albastră tip Mille Miglia (dar a avut imediat un accident grav, soldat cu un mort pe şoseaua spre Monselice ; după care *grimo* [1] nu a mai vrut să-i cumpere nimic, nici măcar o Balilla veche la a treia sau a patra mînă, astfel încît de atunci încolo trebuise să facă naveta între Ambrogio şi Ferrara cu cursa, la fel ca bătrînul) ; el care, dacă stă-

---

[1] Bătrînul, babacul (dialect ferrarez).

teai să-l asculţi, nu visa decît să părăsească Ambrogio, Ferrara şi Italia stabilindu-se în străinătate, el în schimb, în tot acest timp a rămas pe loc aşteptînd practic un singur lucru : ca tatăl să se decidă să moară şi să-i lase lui pămînturile.

*

* *

M-a uimit totdeauna diferenţa dintre Marco şi tatăl său, domnul Amleto. Cu vremea avea să apară şi ceva comun între ei, după cum vom vedea. Cert e că în urmă cu treizeci de ani nu păreau nici măcar rude de departe.

Să trecem peste felul cum erau îmbrăcaţi : Marco, după moda englezească, părea ieşit din paginile unei reviste de modă bărbătească, pe cînd bătrînul, în jachetă, cu pălăria veche de fetru trasă peste ochii mici şi rotunzi, de porţelan albastru, cu scobitoarea între buzele subţiri, cu ghete înalte negre sau maronii cu tălpile bătute în ţinte (în oraş se spunea că umblă astfel pentru a-i face milă agentului fiscal), nu se deosebea cu nimic de un mijlocitor de terenuri oarecare, din cei ce umplu şi astăzi, lunea şi joia, piaţa Catedralei sau bulevardul Martiri della Libertà.

Dar şi din punct de vedere fizic, ce diferenţă era între cei doi ! Scund, cu picioarele şi braţele scurte, cu pielea feţei şi a gîtului puternic bronzate de soarele de la cîmp (parcă era pingea nu piele), Giori tatăl părea să aparţină altei rase.

Şi doamna Carmen, mama lui Marco ? Pe ea n-o cunoscusem personal.

N-am aflat decît două lucruri : că a murit de anemie pernicioasă în '39 şi că n-a călcat niciodată în oraş, rămînînd toată viaţa exilată la Ambrogio, o mînă de case ţărăneşti amărîte, pitite sub malul drept al Padului, la treizeci de kilometri de Ferrara. Poate cu ea semăna Marco. Se pare că fusese din Vicenza, regiunea Veneto, înaltă, blondă, sveltă, cu o înfăţişare aristocratică.

Pînă acum cîţiva ani încă nu văzusem Ambrogio. Am nimerit acolo din întîmplare, într-o după-amiază tîrzie de octombrie, cînd mă întorceam din Deltă împreună cu nişte prieteni.

Maşina traversa la pas piaţa mare, urîtă ca formă şi pe jumătate pustie a satului. Să fi fost ora şase. Inten-

ționam să cinăm la Ferrara. De aceea aveam tot timpul să ne oprim să luăm ceva la singurul bar din partea locului.

Am coborît, am intrat în bar (la drept vorbind un fel de cîrciumă ordinară, un fel de pivniță absolut fără nici un client) comandînd cu glas tare unul cafea expres, altul puțin vin de Bosco, altul apă gazoasă.

Cu ceșcuța de cafea la buze, m-am întors în prag. Ce tristețe, îmi spuneam rotindu-mi privirea în jur. În cele cîteva minute, piața se făcuse și mai cenușie și mai posomorîtă. Devenise o suprafață vastă și informă, gata să fie ștearsă de bezna nopții.

Deodată, în fundul pieței, aproape vecină cu sărăcăcioasa biserică parohială, am văzut o casă. Nu era o cocioabă ca toate celelalte, ci o vilișoară burgheză cu două etaje, cu fațada acoperită de iederă, un mic balcon deasupra ușii de la intrare, o grădină modestă în față, totul apărat jur împrejur de un gard zdravăn din fier vopsit.

Priveam casa, lăncile negre de fier, ascuțite ale gardului. Și între timp, fără a mă întoarce ca s-o întreb pe femeia micuță și somnoroasă din spatele tejghelei dacă într-adevăr casa de lîngă biserică era casa Giori, sigur că nu mă înșelam, între timp gîndul îmi zbura la mama lui Marco. Îmi închipuiam cum bătrînul Giori o ținuse ani în șir, decenii, închisă-n casă. Niciodată în biserica aflată la un pas. În cimitirul de lîngă sat nu îi era permis să meargă nici măcar pe data de doi noiembrie. Niciodată la oraș. În grădină doar vara, către seară, ca să citească ori să brodeze. Ceea ce te făcea să presupui că, socotind-o vinovată de cine știe ce, se gîndise s-o facă să plătească prin exilul perpetuu într-un sat ca Ambrogio, locuit aproape în întregime de zilieri analfabeți.

Continuînd să privesc casa, mă gîndeam și la Marco. În ultima vreme mă întorsesem mult mai rar la Ferrara. Lipseam deja de peste doi ani. Nimic mai ușor ca *grimo* să fi murit, iar Marco, odată ce pusese mîna pe moștenirea paternă, să se fi grăbit să vîndă pămînturile, casa din Ambrogio, totul. Cine știe pe unde se afla. Poate la Paris, ca Pelandra, tipul acela frumos (firește, admițînd că Pelandra ajunsese la Paris), poate la Londra sau poate la New York, lăsîndu-se, în sfîrșit, fără nici o reținere în voia vieții de lux și de plăceri pe care o visase întotdea-

una. Și dacă, într-o bună zi, mi se întîmpla să-l întîlnesc la Roma ? Parcă-l vedeam. Desprinzîndu-se impetuos din pragul cafenelei *Excelsior*, venea spre mine în sfîrșit zîmbind : cu mîna întinsă și cu un „*ciao*" liber și fericit pe buze...

Cu poarta închisă, ușa și ferestrele de la intrare eventual zăvorîte pe dinăuntru, casa părea goală, nelocuită.

*
* *

Am ieșit din barul-cîrciumă și ne-am îndreptat spre mașină. Dorind să ne mai dezmorțim nițel picioarele înțepenite, o parcasem în partea opusă, în fața bisericii. În aerul serii se răspîndea parcă îndurerată bătaia clopotului pentru *Angelus*.

În spațiul dinaintea ei, un preot brun, palid, corpolent, cu pălăria pe ceafă și brațele încrucișate sta de vorbă cu doi bărbați, unul tînăr și altul bătrîn. Auzindu-ne venind, s-au oprit din vorbă și s-au întors toți trei.

I-am recunoscut imediat în cei doi bărbați pe Marco Giori și pe tatăl său ; ultimul, un pic adus de spate, dar mai vioi și mai pîrlit de soare ca oricînd, cu veșnica lui scobitoare în gură.

— Salut, am spus ridicînd o mînă și simțind, chiar dacă extrem de vag, vechea neliniște.

Domnul Amleto și-a scos pălăria. Parohul s-a înclinat ușor.

Mi s-a părut că Marco a ezitat o clipă. Apoi s-a desprins de lîngă ceilalți și a venit spre mine.

— *Com'è-la mai da'sti co' ?* [1] a întrebat calm, cu glas încet, schițînd din buze vechiul rînjet sardonic de altă dată.

Însă mai înainte de a-i răspunde eu, mi-a explicat el mie motivul pentru care se afla la Ambrogio. Tata avea peste optzeci de ani. Nu că ar fi fost bolnav. Dar era ceva mai slăbit și nu mai reușea să ducă singur mai departe gospodăria.

— Îți dai seama, sînt cinci sute de hectare, o frumusețe. Și-n plus, cu toate problemele de acum...

---

[1] Cum de-ați ajuns prin aceste părți ? (În dialect.)

Îl observam şi nu ştiam ce să cred. Era îmbrăcat neglijent. Purta o haină veche de lînă de culoarea tutunului, cu buzunarele deformate şi nişte pantaloni din postav gri, roşi şi cu burlane la genunchi, inadmisibili pînă şi la ţară.

O ducea bine cu sănătatea. Se făcuse mai gros, mai viguros, cum e normal să se întîmple pe la cincizeci de ani.

Şi-n timp ce-l prezentam prietenilor, iar el, la rîndul lui, ne prezenta pe toţi tatălui şi preotului, am văzut că, odată cu vîrsta, pielea gîtului era brăzdată de cute adînci. Era o piele groasă, arsă de soare, aproape neagră.

Semăna cu o pingea. Exact cu o pingea.

II

Nu mi se pare (şi de părerea mea este şi Uller Tumaini, fotograful, poreclit de prieteni *al duturet* [1], care ştie aceste lucruri şi le judecă mai bine ca oricare altul). nu mi se pare că în duzina de tineri ferrarezi ce formau în jurul lui '37 prestigioasa constelaţie a trîntorilor, astrul lui Mario Pisani, zis *Pelandra* [2], a avut o strălucire prea curată. Da, de acord, admite bunul Uller. La vremea respectivă, Pelandra atinsese şi el un nivel mai mult decît notabil în materie de viaţă oţioasă şi desfrînată. Dar hai să fim cinstiţi ! adaugă imediat. E absurd să compari un Pelandra cu trîntorii de talia unui Geppe Calura sau a unui Edelweiss Fegnagnani. Poţi să prizezi cîte prafuri vrei, să ajungi stricat pînă-n măduva oaselor, poţi chiar să atingi limita de sus *d'andar qualch volta zò da drè* [3]. Şi ce-i cu asta ? Ceea ce contează este vestitul stil, care nu-i niciodată preţuit şi admirat cum s-ar cuveni.

Uller are dreptate cu carul. Ţinuta, expresia, într-un cuvînt autoritatea : iată ce i-a lipsit întotdeauna lui Pelandra.

Din cîte se ştie, între douăzeci şi douăzeci şi cinci de ani — repet pînă prin '37 — n-a spus la nimic nu. Muie-

[1] Doctoraşul (dialect).
[2] Leneşul (dialect).
[3] Să mergi cîteodată şi de-a buşilea (dialect).

ratic și cartofor de prima mînă, renumit consumator de cocaină, eter în stare pură sau, în lipsă, de orice fel de amestec posibil, Pelandra, la fel ca Geppe Calura și Edelweiss Fegnagnani la timpul lor, sau ca Eraldo Deliliers și Gigi Prendato ulterior, și chiar Marco Giori, nu s-a dat în lături de la nimic. Dar unde era, în cazul lui Pelandra, calmul, liniștea, pașnica dar trufașa aroganță a vechilor maeștri și a colegilor de generație demni de maeștrii lor? Fața pămîntie cu care se prezenta spre prînz la cafeneaua Della Borsa din bulevardul Roma, de parcă din pricina pantofilor de piele foarte fină, lustruiți și ascuțiți ca niște pumnale, fiecare pas îl costa un efort mai degrabă moral decît fizic ; rînjetul nesigur, ușor tremurat din colțul gurii cu buze livide, pătate de nicotină și de cafea uscată (un rînjet umil, urîțit și, totodată, plin de o vagă prezumție, de parcă ar fi vrut să insinueze : „Foarte bine, sînt o căzătură, e clar, dar ce soi de căzătură, nu-i așa ?"). În fond, chiar la vremea aceea, dacă-l priveai bine, puteai ghici, fără prea mare efort, că tipul nu era blestematul de mare anvergură cum avea aerul că vrea să pară și, în consecință, să nu te mai mire faptele care s-au petrecut și pe care le voi povesti în continuare.

Conștiința n-o poți inventa. Dacă o ai, bine. Dacă nu, n-o poți căpăta. La fel ca și curajul.

Așadar, pe la mijlocul lui '38, cetățenii orașului au fost spectatorii total nepregătiți ai unei mișcări surprinzătoare ce dovedea că Pelandra avusese întotdeauna conștiință, aflînd că el, chiar el (exact, podoaba aceea în costum de culoarea cafelei cu lapte : prieten cu tînărul Giori, Marco și cu canalia de Deliliers care era singurul vinovat de moartea sărmanului doctor Fadigati, orelistul din strada Gorgadello, ce se sinucisese aruncîndu-se în Po, Deliliers care ar fi trebuit să stea la Porto Longone, nu în străinătate ca să petreacă cu banii și mașina doctorului !) hotărîse pe neașteptate să se logodească. Și nu în glumă, ci cît se poate de serios ! Familia din care făcea parte logodnica, Pasetti din strada Romei (a nu se confunda cu ceilalți Pasetti, din strada Cisterna del Follo), lăsînd la o parte condiția lor modestă de foarte mici proprietari agricoli, era o familie de oameni de treabă, care nu știau altceva decît casa și biserica ; Germana însăși, o măruntică fără nimic deosebit, mai mult urîtă decît frumoasă, după ce fusese crescută de călugărițele din strada

Colombara de la grădiniță pînă în a treia de gimnaziu, începînd de la paisprezece ani stătea mereu închisă între pereții casei ; și mai cu seamă el care, de cînd se logodise oficial, parcă nu mai era el, se schimbase cu o sută optzeci de grade : totul dădea impresia că se afla în fața unui lucru grozav de important, în fața unei adevărate convertiri.

*

* *

Se schimbase cu o sută optzeci de grade, transformîndu-se literalmente în alt individ.

Aceeași pasiune pe care înainte o transforma în orgie, o pasiune exagerată și fără stil, menită să-i facă să strîmbe din nas pe toți ticăloșii bătrîni și uzați care știuseră întotdeauna să se împartă cu chibzuială între bordeluri și droguri; o punea acum în a se conforma plăcerilor nevinovate ale oamenilor normali și cumsecade.

Se împăcase cu *grimo* și cu *grima,* doi bătrînei speriați, încărunțiți înainte de vreme din pricina lui, a fiului mincinos, trîndav și risipitor, complet diferite de cel de al doilea care la douăzeci de ani se angajase deja la o bancă și cîștiga bani. Ceruse și obținuse să lucreze ca simplu agent al Întreprinderii de Asigurări Generale din Veneția, dar în curînd își lărgise considerabil afacerile. Atunci cînd, obligat de necesități, o apuca pe bulevardul Roma, nu se oprea niciodată să șadă la Ceffè della Borsa. Trecea mai departe sobru și grăbit, salutîndu-i pe cei care-l salutau, dar fără să ia în seamă ocheadele de batjocură ale trîntorilor așezați împrejurul măsuțelor în poziția lor obișnuită : cu picioarele larg desfăcute și cu mîinile apăsate pe pîntece. Apoi nu exista duminică să nu-l vezi venind la San Carlo, la slujba de la prînz, cu logodnica la braț și părinții ei, tot la braț, în spatele lor (el lung și deșirat, aplecat ușor înainte spre a-i permite Germanei să se agațe de mîneca paltonului). Și dacă, în biserică, în momentul Înălțării, felul său de a îngenunchea îi uimea pe toți, zîmbetul serafic pe care-l arbora pe fața de neofit, ușor îngrășată, îi uimea și mai tare. Ce frumoasă era slujba — spunea prin zîmbetul său. Dar după-amiaza de duminică pe care, după supa cu tăiței făcuți în casă, rasolul de pui și de vițel cu garnitură din felii de salam de porc și murături asortate, para coaptă și cafeaua tur-

cească, o avea înainte — o după-amiază pe care s-o petreacă ţinînd mîinile logodnicei în ale lui şi privind amîndoi prin geamurile ferestrei de la salon mica grădină năpădită încet încet de amurg — nu era, dacă te gîndeai, la fel de frumoasă ? Nu, te simţeai infinit mai bine să fii bun şi serios. Iar sănătatea avea şi ea de cîştigat.

Logodnic exemplar timp de zece ani, fusese un soţ şi un tată la fel de exemplar.

Cariera lui la Asigurările Generale nu fusese una fulgerătoare, ci discret ascendentă (imediat după război fusese numit subfuncţionar fiscal şi apoi, în '47, promovat funcţionar). Deşi nu figura printre cei înscrişi în Partidul Democrat Creştin, participa asiduu, împreună cu doamna, la dezbaterile culturale organizate de Acţiunea Catolică în casa contelui Chiozzi de pe strada Santo Stefano, în timpul cărora, deşi nu luase niciodată cuvîntul, se arătase un ascultător atent şi meditativ. Îi dăruise soţiei patru copii, doi băieţi şi două fete. Şi modesta mîndrie ce răzbătea din întreaga lui înfăţişare, din privire, din mers, mai ales atunci cînd izbutea să-i conducă pe toţi la plimbare în sus şi-n jos pe bulevardul Giovecca sau pe bulevardul Cavour, era cel puţin emoţionantă. Situaţia financiară nu-i permitea să-şi ridice o casă proprie, aşa că trebuise să accepte ospitalitatea socrilor pentru el şi ai lui. Totuşi foarte curînd avea să posede o casă proprie, dacă e adevărat, şi este adevărat, că în primăvara lui '48, după alegerile de la 18 aprilie, Mario Spisani, cunoscutul şi stimatul funcţionar de la asigurări, apărea titular al unui apartament în rate, situat la etajul cinci într-unul din bloculeţele economice aflate pe atunci în construcţie în zona Apeductului, pentru care trebuia să verse ca avans, spre a-l putea cumpăra, suma bunicică de patru milioane în cap : după toate aparenţele, economisite cu sudoare.

Făcuse faţă şi în privinţa distracţiilor absolut necesare pe care trebuia să le ofere din cînd în cînd familiei. Şi într-un mod mai mult decît onorabil.

Soţii Spisani mergeau la cinema cel puţin trei seri pe lună, alegînd întotdeauna premierele şi cele mai bune locuri din sală. N-a existat nici o singură vară (fireşte cu excepţia celor din '43, '44 şi '45 petrecute pe mica proprietate Pasetti, la Formignana) să nu plece în vilegiatură cu copiii : o dată la Pievepelago, în Apeninii de lîngă Modena, celelalte dăţi pe litoralul din Romagna, ori la

Gatteo, ori la Viserbella. Sigur că în amîndouă localitățile nu prea sînt posibilități de distracții (sub acest aspect se pot compara, oare, Gatteo și Viserbella cu Rimini sau Riccione de lîngă ele, sau chiar cu Cesenatico ?) dar unde soarele, aerul, marea, calitatea nisipului — ca să nu mai vorbim despre largile perspective ce se deschid înaintea unui tînăr tată de a se transforma, fără risc de ridicol, într-un neobosit constructor de castele și autodrumuri de nisip pentru uzul și deliciul progeniturilor, ca și într-un însoțitor zelos la pipi și la caca după prima cabină întîlnită în cale — sînt poate cu mult mai bune decît în orice altă stațiune italiană.

*

* *

Cel care-mi amintește de toate aceste lucruri e Uller Tumaioli, fotograful, pe care trec să-l salut de fiecare dată cînd mă întorc la Ferrara.

Nu mi-a trecut niciodată prin minte să clarific unde e casa lui „*al duturèt,* și nici dacă are soție, copii, familie. Dar ce contează ? În ce mă privește, îmi ajunge să știu că-l pot găsi oricînd stînd în pragul „studioului" de pe strada Garibaldi și, pe deasupra, neschimbat, cu halatul lui alb de doctor descheiat peste pieptul slăbuț, cu chipul lui osos și cadaveric dintotdeauna, cu ochii lui negri impasibili, ușor voalați, cu gura mică, veștedă, strîmbă ca un accent circumflex. Nu e uimitor cum a reușit să-și păstreze intact, după atîția ani, aerul de tînăr bătrînicios pe care-l avea în jurul lui '37 ? Și nu e drept să-i fiu recunoscător că este așa cum este, un fel de încarnare a imaginii fidelității ?

Îmi place că e mereu același, și îmi place mereu să intru ca să stăm de vorbă.

Stăm într-o chichineață care n-are mai mult de trei pe patru. Uller, așezat în spatele unei măsuțe birou cu un raft de *perspex în* față, eu într-un fotoliu din țevi nichelate. Și cum Uller nu aprinde lumina decît în cazuri de strictă necesitate (nu-i place lumina, nici cea electrică nici cea naturală ; de altfel poartă pînă și seara ochelari fumurii), cînd afară începe să se întunece, putem considera, pe bună dreptate, că nimeni din cei care trec pe trotuar nu reușește să ne observe. Oricum, e o senzație ciudată ! Amîndoi aici, invizibili, parcă-n afara timpului,

ca nişte morţi. Iar dincolo, trezite din cînd în cînd de licărirea neonului din vitrină şi de fotografiile expuse, chipurile vieţii, ingenue, încrezătoare, neştiutoare, deschise şi parcă împingîndu-se înainte.

Între timp Uller îmi vorbeşte.

Ştiind ceea ce vreau, a început deja să-mi povestească despre deceniul '30—'40 : epoca de aur în care au înflorit trîntorii de calibrul unui Geppe Calura, al unui „Edel" Fegnagnani, al unui Eraldo Deliliers, al unui Gigi Prenduto. Şi iată-l ajungînd aproape imediat la Pelandra. Nu pentru a-l băga la grămadă cu ceilalţi, trîntori adevăraţi, autentici, marii trîntori ai tinereţii lui şi a mea, ci doar ca să-mi aducă aminte cum, vreme de zece ani buni, adică din '38 pînă în '48, a făcut *puvràz !* tot posibilul, absolut tot posibilul să devină un soţ foarte bun, cea mai serioasă şi mai demnă persoană, pentru ca într-o zi oarecare, într-o după-amiază de duminică, la fel cu atîtea altele, să dispară de acasă, din Ferrara, din Italia, poate chiar din lumea celor vii, fără să lase nimic în urma sa, absolut nimic, nici măcar o urmă de cadavru.

— Aşa se face ? deplînge cu înţelepciune faptul *al duturèt,* clătinînd din capul lui mic şi brun, pomădat cu grijă.

Uller nu ştie care a fost soarta lui Pelandra pînă la urmă. În această privinţă s-a limitat să înregistreze tot ce a auzit vorbindu-se în jur, fără să pună nimic de la el. Sinucigaş în Po ? Căzut în Algeria luptînd în rîndurile Legiunii Străine, în Katanga înhăitat cu mercenarii, în Vietnam ? Viu, trăind sub un nume fals la Paris, în Venezuela, în Australia sau în altă parte ? Totul este posibil, recunoaşte Uller obiectiv, ridicînd din umeri. Absolut totul.

În realitate se gîndeşte la altceva şi cu toate că, dat fiind individul, poate părea mai curînd incredibil, se gîndeşte numai la aspectul uman, moral al cazului. Fiindcă, Sfîntă Fecioară, nimeni nu poate — declară, pînă la urmă, sentenţios — să se transforme din drac în sfînt ! E mult mai bine să păcătuieşti, apoi să te căieşti, apoi iar să păcătuieşti şi iar să te căieşti. E de o mie de ori mai bine să duci o viaţă dublă, triplă, fie şi cvadruplă şi cvintruplă, decît să... Nu, nu ! exclamă el. Există anumite valori, şi familia e una din ele, în faţa cărora individului nu-i mai

rămîne decît s-o lase mai moale cu poftele, și să se sacrifice.

— *Dighia ben?* [1]

Poate sînt de acord, poate nu. Sau poate sînt și totodată nu sînt de acord. Oricum, nu intervin. Cuprins pe neașteptate de nerăbdarea de a-l face să ajungă la miezul problemei, mă grăbesc să dau din cap aprobator.

Probabil nu s-a petrecut exact așa cum o descrie el, totuși scena cînd „a tăiat coarda definitiv" sau „și-a tăiat definitiv craca de sub picioare", pe care Uller începe s-o povestească pentru a nu știu cîta oară, păstrînd pînă la capăt un chip de marmură în stare să trezească invidia celui mai dur *Killer* din Chicago (dacă stai să te gîndești, e o simplă anecdotă și, pe deasupra, destul de veche !) are întotdeauna puterea să-mi strîngă inima ca într-un cleşte, fără să știu dacă de fascinație sau de teamă.

Sîntem deci în salonul casei Pasetti, începe Uller, într-o duminică a lui octombrie 1948, între trei și patru după-amiaza.

Practic, casa s-a golit. Bătrînii Pasetti ieșiseră deja de cîteva minute împreună cu nepoţeii și cu servitoarea care împingea căruciorul lui Alcide, ultimul născut. Apărînd la una din ferestrele dinspre strada Roma, Germana i-a văzut cotind în grup pe strada Voltapaletto și îndreptîndu-se spre Montagnone.

Rămasă în salon, este atentă la două lucruri : la șoseta de lînă pe care o împletește cu andrelele și e aproape gata, și la somnul soțului întins cît e de lung pe canapeaua pe care se sărutau cînd erau logodiți. Sus, jos, sus, jos. Imparțială : o privire în sus spre spinarea lui Mario al ei, o privire în jos spre șoseta lui Fabrizio, cel mai mare dintre copii. Germana e o femeie măruntică, în jur de treizeci de ani, cu o înfățișare destul de plăcută, nu prea deformată de numeroasele nașteri consecutive.

Soțul doarme. O rază slabă de soare de toamnă coboară transversal, aurindu-i dosul bine hrănit. Germana se gîndește (o va povesti ea însăși mai tîrziu, de nenumărate ori, la mai bine de jumătate din oraș) că peste puțin, la ora patru, va veni momentul să-i spună : „Hai Mario, scoală-te !". Nu știe ce rulează azi la *Salvini,* nu-și

---

[1] Zic bine ? (Dialect ferrarez).

aminteşte, însă oricum ar fi destul de neplăcut să" intre după începerea spectacolului.

Dar în clipa următoare, fostul Pelandra se scoală singur.

Se aşază în fund. Cască.

Întreabă :

— *Cor'è ?* [1]

— A trecut de patru, spune Germana, după ce a aruncat o privire de verificare spre cesuleţul de la mînă. Ai dormit ceva !

— A fost bun orezul cu mazăre, bolboroseşte el.

Germana surîde.

— A, da ?

— Zău că da ! Se simţea că l-ai făcut tu.

— Te cred, fir-ar să fie ! Mama, săraca, veşnic pune prea puţin unt. Dar de data asta mi-am impus voinţa. Nimic nu e mai bun ca untul în mîncarea de orez.

Tăcere.

Cu chipul aplecat asupra ciorapului care e aproape gata, Germana se gîndeşte la casa cea nouă unde ea, împreună cu Mario al ei şi cu cei patru copii ai lor vor intra peste vreo cincisprezece zile, îndată după Sărbătoarea morţilor.

Şi Mario ?

Mario s-a ridicat între timp de pe canapea şi a pornit prin cameră, traversînd-o. Apropiindu-se de fereastra ce da spre grădină, a rămas acolo, întors cu spatele, privind atent afară. Voinic şi gras cum s-a făcut, slavă Domnului, acoperă aproape în întregime geamul.

— Ies un moment, anunţă el foarte liniştit, după două sau trei minute, fără să se întoarcă.

— Unde te duci ? În grădină ?

— *Machè mai giardino. A vagh chi zò dal tabacàr ad Zvèca. A m'è gnu vòja ad fumar, varda mò.* [2]

Uluită de vestea anunţată, pe deasupra şi în dialect, Germana şi-a înălţat brusc capul.

— Să fumezi ! exclamă. Ce-i cu noutatea asta ? Nu...

---

[1] Ce oră e ? (În dialect ferrarez.)

[2] Da de unde grădină ? Vreau să merg la tutungiul de pe Giovecca. Mi-a venit chef să fumez. (Dialect ferrarez.)

— Tu, între timp, te pregătești, o întrerupe el, pornind. Ești gata în cinci minute ? Fii atentă că programul începe la și trei sferturi.

Și dispare pe ușă.

Trec cinci, zece, douăzeci de minute. Trece o jumătate de oră, o oră și jumătate. Trec două ore. Pe la șase se întorc de la Montagnone bătrînii Pasetti, copiii și servitoarea. Toți sînt un pic cu sufletul la gură, în afară de Alcide care doarme. Bătrînii, din cauza mersului. Copiii, care au obrăjorii îmbujorați, din pricina alergăturii pe pajiște. Și fata (care e chiar transpirată de nerăbdare să alerge mai degrabă la soldatul ei) pentru că a rămas priponită lîngă cărucior de la două și un sfert pînă acum.

Întorși acasă, o găsesc pe Germana gata să iasă : în taior, pălăriuță și tocuri înalte. Plînge în picioare, la intrare. Printre suspine, povestește că Mario a ieșit acum două ore să-și cumpere de fumat („De fumat !" exclamă părinții într-un glas, făcînd ochii mari), și că de atunci nu s-a mai întors.

Și dacă i s-a întîmplat ceva ? continuă să se vaiete Germana. A plecat fără să se schimbe, în haina de casă. Inima îi spune că i s-a întîmplat ceva.

TREI APOLOGURI

I

S-a întîmplat cu mai mulţi ani în urmă, înainte de construirea marilor autostrăzi. S-a întîmplat ? E doar un fel de a spune, pentru că în realitate nu se întîmplă aproape nimic.

*
* *

Am plecat din Ferrara pe la patru după-masa (era ori în mai, ori în iunie), neştiind, ca de obicei, pe ce drum s-o luăm pentru a ne reîntoarce la Roma. Pe Flaminia sau pe Tiberina ? Pe la Rimini sau pe la Cesena ?

De data aceasta Val optează categoric pentru Flaminia.

— În primul rînd, zice pe cînd intrăm în Argenta, dacă o luăm pe la Rimini, oraşele prin care trecem se pot număra pe degetele unei mîini. În al doilea rînd, nu întîlnim nici o trecătoare în zona muntoasă.

— Ba este Furlo, obiectez eu.

— Doar nu vrei să compari strunga de la Furlo cu trecătoarea din muntele Coronaro ! spune ea, folosind o frază pe care, din păcate, mi-o recunosc imediat. Şi pe urmă, indiferent de trecători, nu-ţi aminteşti ce comod a fost anul trecut, cînd am venit la Ferrara cu copiii, să ne putem opri la Nocera Umbra, exact la jumătatea drumului ? Ai uitat micul restaurant unde am cinat ? Ţin minte cuvînt cu cuvînt ce-ai spus cînd am plecat.

— Cam ce anume ?

— Ai jurat că, pe viitor, de cîte ori o să facem drumul acesta cu maşina, nu numai că o să alegem Flaminia şi la dus şi la întors, dar o să şi oprim neapărat la Nocera Umbra. Un asemenea restaurant, de fapt un fel de han cu grajduri ca pe vremea lui Leopardi (chiar aşa ai spus), n-aveam cum să găsim în altă parte.

— O fi, mormăi eu.

— O fi ? exclamă Val. Chiar serios nu-ţi aminteşti ? Îmi amintesc şi încă bine. Cert e că după ce am lăsat în urmă Ravenna şi se vedea deja Sant' Apollinare in Classe, încă nu hotărîsem nimic.

Val tace. Nu deschid gura nici eu. Răscrucea care ne va obliga să alegem dacă o luăm drept înainte spre Rimini sau cotim la dreapta spre Cesena, se află în faţa noastră, la mai puţin de un kilometru depărtare.

Cînd am ajuns la răscruce, am răsucit cu hotărîre volanul spre dreapta şi, în acelaşi timp, parcă mi s-a dezlegat limba.

Dacă m-am hotărît pentru Tiberina — îi explic lui Val — nu am făcut-o dintr-un capriciu, ci dintr-un motiv bine întemeiat. E abia cinci. Dacă tragem un pic mai tare, putem ajunge la Sansepolero, dincolo de trecătoarea de pe Coronaro, cu mult înainte de căderea întunericului : deci avînd plăcuta posibilitate de a merge să aruncăm o privire asupra frescei lui Piero della Francesca, *Învierea.*

— Şi la naiba cu vechile hanuri cu grajduri de pe vremea lui Leopardi ! adaug în chip de concluzie.

— Fie şi la naiba, suspină Val amărîtă, de parcă prin renunţarea la Flaminia în favoarea Tiberinei i-aş fi dat o nouă dovadă a uşurătăţii şi instabilităţii caracterului meu, ca şi, ceea ce era esenţial, a ataşamentului meu tot mai slab faţă de ea şi de familie.

*

*   *

După ce-am depăşit rapid serpentinele trecătorii de pe muntele Coronaro, am ajuns, conform previziunii, cu mult înainte de căderea întunericului în şesul de la Sansepolero. Era timp mai mult decît suficient ca să luăm o cafea şi un ceai (eu cafeaua şi Val ceaiul) şi să revedem fresca lui Piero.

După ce am băut cafeaua şi ceaiul, intrăm în vechea sală de consilii din fundul căreia un Crist ţăran, cu o privire calmă dar teribilă, îi invită pe turiştii gata să-şi bage capul pe uşă să lase de o parte, măcar pentru o vreme, obositoarea lor frivolitate. Ca urmare, cînd am pornit din nou la drum, peste o jumătate de oră, s-a făcut deja seară.

Aprinzînd farurile, merg mai departe adîncit în gînduri, întristat, pe drumul larg şi neted ce duce la Città di Castello.

— Ce ai ? întreabă Val veselă. Eşti obosit ?

Răspund că nu. Dacă aş admite că sînt obosit, mi-ar fi apoi foarte greu să refuz să-mi ia locul la volan pînă la Perugia, unde am stabilit să cinăm.

*

* *

La poalele dealului în vîrful căruia se află Perugia, mă opresc la o staţie de benzină să fac plinul.

Cobor din maşină, mă îndepărtez cu cîţiva paşi, înaintez în scuarul larg şi întunecos, presărat la distanţe regulate de distribuitoare automate alăturate şi ţepene ca nişte jandarmi, şi înconjurat din trei părţi de o cîmpie neagră. Apoi mă uit în sus la luminile vii ale oraşului.

Să mîncăm, oare, sus, la Perugia, peste cîteva clipe ? mă întreb. Ori să mîncăm mai tîrziu la Todi, sau eventual la Narni ?

Mă gîndesc la Todi, la Narni, la ulicioarele lor întunecate, tăiate în piatră încă din evul mediu, o piatră dură ca diamantul, la bezna lor, la tăcerea lor. Şi-n vreme ce ideea unui popas la Perugia mi se pare tot mai absurdă, dacă nu chiar respingătoare, de parcă Perugia n-ar fi Perugia, ci o metropolă tentaculară ca Parisul, Londra, New York-ul sau, mai ales, ca Roma, visez că la Todi sau la Narni o să găsim cu siguranţă un loc potrivit ca să mîncăm, şi poate chiar ca să dormim. Ca să dormim, bineînţeles ! Căci cum ar putea — continui să-mi las gîndurile să zboare — cineva care s-a născut într-un oraş de mărime mijlocie din Valea Padului, unde încă mai are casa lui proprie, să se întoarcă la Roma fără o stare de anxietate. Cum ar putea, pentru Dumnezeu, nişte oameni ca noi s-o apuce noaptea tîrziu pe podul monstruos de peste Tibru, cel cu felinare şi cu vulturi uriaşi, dincolo de care se întinde imensul şi informul stup de beton unde ni s-au născut copiii ?

Mă întorc hotărît spre maşină. Val mă observă, cu capul scos pe jumătate pe fereastră.

— În fond, spune, arătînd cu bărbia spre o clădire scundă, dreptunghiulară, ce se înalţă asemenea unei cutii prelungi la celălalt capăt al scuarului, cel opus străzii, în fond am putea cina foarte bine şi aici.

Ciudat că nu-mi dădusem seama mai devreme. Într-adevăr. E un restaurant. Şi dintr-o dată, fără să ştiu de ce, mă simt aproape fericit.

Ne-am aşezat unul în faţa altuia pe terasa în aer liber unde, dinaintea unui televizor încă stins fuseseră aranjate circa o duzină de măsuţe. Continuăm să fim îmbufnaţi. Dar cu efort. Ghicesc cu uşurinţă că şi Val reuşeşte doar cu greu.

Parcă ne-am afla pe bordul unei mici nave ultramoderne, proaspăt ieşită de pe şantierul de construcţii şi ancorată pentru scurtă vreme la limita apelor portuare, în aşteptarea plecării în larg. Totul e nou pe punte. Televizorul aşezat pe suportul lui de aluminiu, feţele de masă din hîrtie, un fel de hîrtie care imită inul ; maşina de făcut cafea expres, cu o formă extraordinar de aerodinamică, cu interiorul licărind prin pereţii de cristal ; lumina siderală, fără viaţă, a tuburilor de neon : fiecare lucru de aici pare să nu vorbească decît despre viitor, de acel „ev viitor nemilos", curat, funcţional, aseptic, pe care nu-l vom vedea şi care ne va uita.

Mai tîrziu însă, iată-i apărînd pe locuitorii caselor ţărăneşti invizibile dimprejur, ieşind din bezna uniformă ce ne-nconjoară, atraşi de televizorul căruia între timp i se dăduse drumul şi aşezîndu-se în tăcere la măsuţele din metal inoxidabil devenite de uz curent. Biftecul meu şi *omelette confiture* a lui Val nu îi deconcentrează. După ce s-au aşezat, comandă liniştiţi unii cîte o litră de vin, alţii bere, alţii citrice, alţii apă gazoasă. Aşa că, pînă la urmă, e ca şi cum ne-am fi oprit la Todi sau la Narni. Sau, de ce nu, ca şi cum am fi ales Flaminia în loc de Tiberina şi ne-am găsi la Nocera Umbra, în ospeţie la hanul cu grajduri, poate din vremea lui Leopardi, căruia, în urmă cu mai puţin de un an, îi jurasem credinţă veşnică...

Am rămas acolo pînă la unsprezece, în răcoarea unei brize uşoare, fără să ne mai pese că pe la două sau trei dimineaţa trebuia să trecem blestematul pod peste Tibru.

La sfîrşitul telejurnalului, îi ating mîna lui Val.

— Vrei să mergem ? îi propun, de data aceasta pe un ton gentil, fratern.

— Să mergem, acceptă ea imediat cu un surîs cuminte, supus.

Şi, luîndu-mi-o înainte, se îndreaptă spre maşină.

II

Am sosit la Napoli pe seară. Siluetele argintii ale baloanelor imobile, aşezate în semicerc în vederea apărării portului, culegeau parcă cea din urmă lumină a zilei. Pe străduţele forfotind de oameni veseli, îmbrăcaţi în cămăşi, prăvăliile bărbierilor arborau nişte firme incredibile : *Barber Shop*.

Deşi fusesem de două ori la Neapole, prima dată în '37 pentru Lictorialele de Cultură şi a doua oară în anul următor pentru cele de sport, atunci cînd camionul militar american în care călătorisem m-a depus în apropiere de Maschio Angioino, mi-am dat seama că n-o să-mi fie deloc uşor să găsesc casa lui C., subsecretar de stat la Finanţe. După multe întrebări şi trimiteri de colo pînă colo, pe la nouă urcam cu valiza pe umăr pe o străduţă abruptă ce mergea în zigzag printre terase cultivate cu grădini de zarzavat pînă ce ajungea pe o înălţime situată deasupra unei laturi a pieţei Dei Martiri. Din cînd în cînd mă opream să-mi trag sufletul şi să privesc oraşul vechi şi malurile rîului Chiaia, înţesate deja de lumini. Le recunoşteam foarte bine. Dar aici unde mă aflam acum, îmi spuneam, mai fusesem vreodată ? Sigur nu.

Casa C. se afla în vîrful dealului : chiar acolo unde se terminau grădinile şi casele deveneau iarăşi dese. Era o vilă izolată, de culoare crem, cu două etaje şi cu o înfăţişare rezervată. Uşa de la intrare, din lemn de culoare deschisă, prevăzută cu două ivăre de alamă perfect lustruite, avea un aer la fel de distins.

Am apăsat pe micul buton al soneriei. După cîteva clipe a venit să-mi deschidă o femeie înaltă, brunetă, deosebit de bine făcută, cu o carnaţie foarte albă.

M-a primit înăuntru şi a închis la loc uşa.

— Ce doriţi ?

I-am explicat cine eram şi de unde veneam. În timpul acesta, ridicîndu-şi braţul spre a-şi aranja părul şi arătîndu-mi astfel o subsuoară incredibil de păroasă, continua să mă privească fix.

Excelenţa Sa încă nu sosise, a declarat în final. Imediat după-prînz au venit să-l ia şi să-l conducă la Salerno, unde în după-amiaza aceea fusese Consiliu.

— Şi la ce oră se întoarce ?

A ridicat din umerii puternici şi a făcut o strîmbătură.

— Depinde. Uneori se întîmplă să ajungă şi pe la două, trei...

A zîmbit ironic.

— Bineînţeles, după miezul nopţii, a adăugat făcîndu-mi cu ochiul.

— Pot să aştept ?

— Cum doriţi, a spus femeia.

Şi întorcîndu-mi spatele, m-a lăsat în anticameră.

M-am aşezat pe o banchetă lipită de peretele de lîngă uşă. În anticameră era răcoare. Era luminată de un mic candelabru atîrnat sus de tot, în înaltul tavanului larg, concav, cu arcuri de boltă convergente, de unde răspîndea o infimă lumină roşiatică. Nu puteam să-mi doresc ceva mai odihnitor pentru faţa şi ochii mei inflamaţi de soare, de vînt şi de praf.

Femeia trebăluia prin camera vecină fără să se oprească o clipă din fredonat. I-ascultam vocea joasă, uşor răguşită, îi ascultam papucii din pînză lipăind întruna pe pardoseala probabil din gresie, ascultam venind de departe, tocmai din fundul casei, un zgomot confuz alcătuit din rîsete, exclamaţii, pahare şi tacîmuri lovite cu putere.

Deodată, după o scurtă pauză de linişte absolută, uşa din faţă s-a deschis larg.

A apărut un bărbat în cămaşă.

— Eşti aici şi nu spui nimic ? ! a exclamat din prag.

A venit spre mine cu mîna întinsă.

— Fă-te comod, ce dracu ! continua să vorbească aproape strigînd. Ai cinat ? Hai, vino să te prezint tovarăşilor !

Mi-a strîns viguros mîna.

— Sînt P. a spus în încheiere, cu un zîmbet obosit.

Deci era chiar el, Giulio P., cunoscutul organizator sindical originar din Livorno, despre care auzisem atît de des vorbindu-se la Roma, la ziar şi la partid : cel cu cinci ani

de închisoare, patru de exil şi şapte petrecuţi în Franţa alături de Carlo Rosselli ! În timp ce străbăteam un coridor lung, pe jumătate în beznă, el înainte şi eu în urmă, îl priveam întristat. Bietul de el, îmi spuneam. Gîrbovit, încălţat într-un fel de opincuţe din catifea neagră legate cu curele cum se poartă în Friuli, cu pantaloni cu bretele şi mînecile cămăşii suflecate pînă deasupra coatelor ascuţite şi palide, ce avea oare ? Era bolnav sau doar pe cale de a îmbătrîni ? În anticameră, cu o clipă înainte, îmi zîmbise. Buzele fără sînge lăsaseră să se vadă şirul dublu al unor dinţi gălbui cu alveolele devastate de puroi.

Sufrageria era atît de luminată, încît intrînd am fost orbit pe moment. Apoi am început să disting şase sau şapte persoane aşezate în jurul unei mese mari, ovale, acoperite cu o faţă de masă din pînză albă : toţi bărbaţii, toţi în cămăşi la fel ca P. dar, spre deosebire de el, cu pielea feţei roşie, lucind, aprinsă de vin, de mîncare şi de bucuria de a trăi. Nu era nici unul care să nu-mi zîmbească cu simpatie. Frumoasa cameristă, bucătăreasă, guvernantă şi ce-o mai fi fost, sta în pragul bucătăriei, sprijinită de coada măturii şi, înaltă fiind, îi domina pe toţi.

— Ai cinat ?

Nu cinasem. Şi cu toate acestea, nu ştiu de ce, am răspuns că da.

— Sper că nu îţi e jenă ?

Am dat din cap.

— Povesteşte-ne ce mai e pe la Roma.

Pe masă se aflau diferite cutii de conserve ; unele deschise, altele nu : bineînţeles, cutii americane. Nu mai văzusem aşa ceva pînă atunci. Citeam fascinat *Meat and Vegetables, Pork.*

Mi-am scos pipa din buzunar.

— Las-o, fumează de aici, mi-a spus cineva.

O mînă îmi întinse ceva verde, plat şi lucios. Ce minune ! Am luat pachetul, l-am dus la nas cu partea care fusese ruptă şi am închis pe jumătate ochii.

*

* *

La Roma, la partid, îşi făcuseră cam multe iluzii în privinţa casei C. Deşi fusese rechiziţionată de aliaţi şi, deci, trebuia să fie printre cele mai bune din Neapole, nu era deloc genul de hotel militar pe care şi-l imaginau.

Cînd s-a făcut socoteala camerelor, s-a văzut imediat că nu mai era loc și pentru mine. În aceeași seară, C. în persoană m-a instalat în apropiere, pe strada Carlo Poerio ca oaspete al unui vechi tovarăș de-al lui și de lupte politice și de exil, aflat în prezent în dependența serviciului secret american.

Dar nici aici nu prea era spațiu. Fără îndoială, clădirea barocă a cărei fațadă negricioasă și acoperită de mușchi atîrna în strada Poerio ca un bătrîn povîrniș din Apenini gata să se prăbușească, era mare, aproape uriașă. Dar apartamentul, sau mai degrabă „cutiuța" tipică, ocupată de prietenul lui C. la primul etaj ? Lăsînd la o parte baia mică, bucătăria unde de-abia te puteai învîrti, și un mic holișor unde dormeam eu pe un pat de campanie, se compunea numai din două camere : un dormitor și o sufragerie. Deci destul de incomod pentru conviețuit. Categoric.

Cît despre amfitrionul meu, îmi amintesc că se numea Pietro, Pietro M. Piemontez, probabil din Novara, fost căpitan de jandarmi, emigrat în Franța în perioada delictului Matteotti și de acolo în Statele Unite după ruperea liniei Maginot, nu părea preocupat decît de *rations,* de rațiile sale personale, private, ținute închise bine în șifonierul cu oglinzi verticale din dormitor, în comoda din sufragerie și în dulapul din bucătărie.

Tiranic și cicălitor ca o *arzdòra* dintr-un sat de pe lîngă Ferrara, cu care semăna, în afară de legătura de chei de la brîu, prin mărimea burții și a șezutului, avea niște schimbări de dispoziție absolut surprinzătoare. În unele zile cînd era în toane rele, ajungea să-mi spună brutal că-i mănînc mîncarea pe gratis, că trăiesc pe spinarea lui, dîndu-mi să înțeleg cît se poate de limpede că dacă nu găseam o modalitate de a-l recompensa, mai devreme sau mai tîrziu va fi obligat să mă dea afară (nu pretindea bani, nu, nici gînd ; dar cum un ziar american din New York îi cerea cu insistență un articol cît mai colorat despre Napoli, și el n-avea timp să-l facă, aș fi putut foarte bine să i-l scriu eu...). În schimb, în altă zi, îmi făcea cele mai intime confidențe. O remarcasem pe camerista din casa C. ? era capabil să-mi șoptească, făcîndu-mi cu ochiul. Ei bine, da. În ciuda bunului P. care de multă vreme îi da tîrcoale degeaba, el era în relații amoroase cu ea : așa că, inclusiv din acest motiv, nu era deloc comod să mă aibă veșnic

în casă ! Dar încet încet, în zilele cînd era în toane bune, mi-a povestit multe despre el. Mi-a povestit că făcea parte din masonerie ; că se afla, într-adevăr, la Napoli trimis de serviciul secret american, dar mai ales pentru a încerca să pună pe picioare loja locală, foarte înfloritoare înainte și decăzută mult în anii fascismului ; că era un personaj important în masonerie, chiar foarte important...

N-aveam nici un motiv să cred că exagera. Și la prînz și la cină clopoțelul de la ușă suna întruna. Iar el se ducea să deschidă cu un aer conspirativ. Rămas la locul meu, în timp ce continuam să mănînc, îl auzeam vorbind încet în holișor. Cu cine ? Era clar cu cine. Dar n-ar fi admis niciodată să-l întreb, atunci cînd își făcea din nou apariția.

Odată, cînd M. fusese obligat să se scoale de la masă și să dea fuga în baie (în asemenea împrejurări avea o agilitate uluitoare) o sonerie deosebit de energică m-a făcut să mă duc în locul lui.

A intrat un domn de vîrstă mijlocie, înalt, distins, cu ținuta autoritară a unui mare profesionist.

— Unde ești ? a întrebat cu glas tare.

Fără să aștepte răspunsul, a pătruns în sufragerie. Dar cum a pus piciorul înăuntru, l-am văzut oprindu-se brusc.

În mod evident, spectacolul mesei puse și, mai ales, al comodei deschise, îl tulburaseră. S-a apropiat de comodă, s-a lăsat într-un genunchi și stînd cocoșat, aproape ghemuit, a început s-o cerceteze : o atitudine identică — mă gîndeam — cu cea a literatului aflat pe neașteptate în fața unui dulap plin cu rarități de preț.

— *Stew, Salmon, Corned Beef, Corn, Evaporated Milk, Eggs*... citea silabisind, cu o excelentă Pronunție.

M. a năvălit în sufragerie cu mîna la cureaua pantalonilor.

Celălalt s-a sculat grăbit în picioare.

— Sănătate, a spus stînjenit.

Fostul ofițer de jandarmi n-a răspuns. Dîndu-și seama că ușile comodei rămăseseră deschise, mi-a aruncat o privire furibundă. Și-a apucat prietenul de braț și, fără menajamente, l-a tîrît aproape cu forța în holișor.

Au șușotit acolo, agitați, vreo cinci minute bune. La sfîrșit, ușa dinspre scară a fost trîntită cu violență.

— De cîte ori trebuie să repet, a urlat Pietro M. întorcîndu-se în sufragerie, să nu dai drumul la nimeni ? Dacă sună, lasă-i să sune.

*
* *

Mă îngrăşam rapid. În iarna lui '43—'44 petrecută la Roma sub ocupaţia nemţească ajunsesem numai piele şi os. Seara, înainte de a adormi, mă gîndeam la cafeaua cu lapte, la unt, la gemul de portocale de a doua zi dimineaţă. Le consumam anticipat în gînd de mii de ori.

Am confecţionat pentru M. bucata plină de culoare despre Napoli ; folosindu-mă de o maşină a partidului, care făcea curse între Roma şi Neapole, am trimis la ziar diferite articole ; lui Val îi scriam aproape zilnic. Dar cea mai mare parte a timpului mi-o petreceam hoinărind şi, la drept vorbind, trîndăvind.

În fiecare dimineaţă luam trenul mergînd pînă la Lacrino. Trenul se oprea chiar în faţa unui mic stabiliment balnear, pe jumătate distrus de tunuri şi de mitraliere. Pe plajă, cu spatele sprijinit de o cabină de baie, mă aştepta B., un vechi coleg de universitate pe care avusesem surpriza să-l întîlnesc în casa C. la cîteva zile după sosirea mea. Întors din Rusia unde, fireşte, luptase pentru „Axă", locuia prin părţile acelea, într-o vilişoară rechiziţionată de contraspionajul american, care amenajase în împrejurimile lacului Averno un teren de instrucţie pentru paraşutişti.

Aveam multe lucruri în comun cu B. : universitatea despre care deja am vorbit, apoi Lictorialele de la Neapole şi, în prezent, apartenenţa la acelaşi partid. Şi totuşi, nu ştiu de ce, vorbeam întotdeauna despre altceva. Eu, despre idei generale : liberalism, socialism, comunism, etc. El, despre lansările cu paraşuta pe care le făcea, după cum mi-a mărturisit, trebuind să învingă de fiecare dată răzvrătirea întregii sale fiinţe. Suferea de ameţeli. Pentru el, a se arunca din avion cu paraşuta reprezenta cea mai dură autopedepsire.

Cînd mă vedea venind, înălţa braţul.

— Ehei, făcea.

Şi apoi, cu pronunţia lui emiliană lentă, accentuată din pricina amărăciunii :

— Azi am mai făcut o lansare.

Dar de cele mai multe ori găsindu-l dormind (gras, bronzat, mirosind la subsuori, sforăia zdravăn), mă aşezam alături pe nisip, cu mîinile încolăcite peste genunchi. În

golf nu sufla nici o adiere de vînt. Marea, greoaie parcă din cauza petrolului ce se scurgea dintr-o duzină de mijloace de debarcare oprite la cîteva sute de metri de țărm, se ridica în valuri leneșe, amorțite, fără zgomot.

Cînd se trezea, prietenul meu se comporta întotdeauna la fel.

Își ridica greu pleoapele.

— Așteaptă un moment, spunea privindu-mă cu ochii lui negri, opaci, ușor febrili. Ai mîncat ? *Primum edere, postea philosophari* [1].

— Sigur că am mîncat.

El însă nu mă asculta. Se ridica gemînd ; dispărea în cabină ; ieșea de acolo ținînd în brațe un rucsac plin cu toate bunătățile din lume : termosul cu cafea cu lapte, toate soiurile de conserve de carne, pui prăjiți, diverse marmelade și brînzeturi, fructe însiropate, bere la sticle și la cutii.

Greu să reziști.

— Vrei să fumezi ? mai spunea B. peste cîteva clipe, în timp ce eu, înghițind cu lăcomie, cu încăpățînare, încercam să-mi înving greața care creștea.

Și scotea dintr-un buzunăraș al costumului de baie pachetul de țigări Camel.

III

Îmi telefonează tînăra prietenă cu ciorapi roșii și coadă de cal, redactor la un jurnal de seară. Astăzi are următoarea noutate : îmi cere să-mi arunc privirea peste vreo douăzeci de fotografii de actualitate (îmi spune că o să mi le trimită imediat printr-un motociclist) și pe urmă să-i spun, dar „în cursul zilei", care din ele mă interesează mai mult și de ce. Răspunsul meu îi trebuie pentru o „mare" anchetă, pe care tocmai o face în rîndul „scriitorilor".

— Haide, fii drăguț, mă roagă de la celălalt capăt al firului, apelînd la toată grația pronunției toscane.

N-a trecut nici o jumătate de oră și motociclistul a și sosit : un tînăr înalt, gras, cu scurtă de piele, caschetă de

[1] Întîi mănînci, apoi filozofezi (lat.).

piele, mănuşi, ochelari şi obrajii înroşiţi de primul frig al toamnei.

Toate fotografiile ţin, mai mult sau mai puţin, de cronica de scandal. Una este cu funeraliile mondenei înjunghiate de peştele ei care apoi se sinucisese. Alta, cu soţia industriaşului din domeniul farmaceutic care pusese pe cineva s-o suprime. Iată-l şi pe obezul şi seraficul delapidator al miliardelor catolicilor, aşezat la masa din bucătărie, surprins în momentul cînd îşi întindea guriţa lacomă spre o furculiţă cu spaghete pe care o mînă nevăzută i-o ţine deasupra frunţii. Mai e şi tînărul actor englez, muşchiulos şi vestit pînă astăzi mai degrabă pentru renumitele lui beţii decît pentru merite cinematografice, care, sub ochii superbei soţii ce privea scena din interiorul unei maşini parcate noaptea pe strada Veneto, îşi vîntură zadarnic pumnii în direcţia unui stol de fotoreporteri puşi pe fugă... Trec în revistă toată colecţia, dar cînd să aleg, mă blochez. Să aleg, de acord. Dar cum ? Mai bine să-i dau voie să plece motociclistului (ceea ce fac imediat) şi să privesc din nou fotografiile una cîte una.

Una, două, trei, patru. A cincea din serie e un instantaneu ce-l reprezintă pe un oarecare domn T., cred că într-o cameră de poliţie în timp ce se apără de acuzaţia de a se fi lăudat în public cu Medalia de aur. Şi mă întreb cum am putut, puţin mai înainte, să nu fiu atras de o asemenea imagine ? Cum de nu l-am simpatizat imediat pe un individ care întîi de toate se numeşte T., Riccardo T. (numele este un cuvînt destul de caraghios, bisilabic, cu accentul pe ultima silabă), în al doilea rînd, s-a dat drept decorat cu Medalia de aur, în al treilea rînd, e îmbrăcat aşa cum e îmbrăcat respectiv cu un costum în dungi, jerpelit, ros şi rupt, şi care, deşi arborează în vîrful capului ca o cupolă un smoc de păr negru ca pana corbului, e un bătrîn, orice ar face, de cel puţin şaptezeci de ani ?

Privesc mai bine, printre pleoapele întredeschise, ca şi cum n-aş avea în faţă un individ real, ci un personaj închipuit. Operaţia pe care o întreprind, de a amesteca adevărul cu falsul sau cu imaginarul, ceea ce-i acelaşi lucru, îmi apare de data aceasta deosebit de arbitrară, de nemiloasă. Dar ce contează ? Pe lîngă faptul că e inteligent (o deduc după ochişorii ca nişte gămălii de ac care-i strălucesc viclean în spatele lentilelor), domnul Riccardo T. este, fără îndoială, o persoană gentilă şi înţelegătoare :

în orice caz, mai mult decît atîtea alte modele luate din viață la care am fost obligat să apelez de cînd scriu nuvele, povestiri și romane. Dacă se va-ntîmpla să citească vreodată aceste rînduri inspirate de el și dedicate lui, sînt sigur că va fi de acord.

*

* *

Ne aflăm deci la poliție, într-un birou oarecare. Camera e împărțită în două părți distincte : una în lumină, cealaltă în umbră. Din cei chemați, numai domnul T. așezat în fața biroului comisarului stă în partea luminată. Comisarul și cei trei agenți care asistă la interogatoriu (unul dintre agenți, care face și pe fotograful, declanșează din cînd în cînd cîte un *flash*) stau toți în partea în umbră ca niște siluete abia vizibile. Sînt niște tipi oarecare : meridionali, cum sînt atîția în poliție. Oricum, destul de politicoși, binevoitori și, de fapt amuzanți.

Astăzi nu prea e nimic de făcut. Și, în plus, e o oră moartă. Din spatele biroului, comisarul îl observă pe domnul T. cu oarecare simpatie. Înțelege. Inculpatul, pe lîngă că e bătrîn și sărac lipit, mai e și nemîncat.

Zîmbește.

— Ei, începe. Cum stăm cu sănătatea ? Ne descurcăm ?

Domnul T. răspunde prompt. Spune că la cei șaizeci și opt de ani ai lui nu are dreptul să se plîngă. N-are nici una din bolile grele ale bătrîneții (cu excepția dinților din care i-au mai rămas doar trei sau patru). Ceea ce-l pune pe gînduri este, mai degrabă, „situația sa economică".

Comisarul are într-adevăr timp de pierdut.

— De ce nu încercați să vă găsiți de lucru ? întreabă.

Cum să nu ! replică Riccardo T. cu vioiciune. Sînt ani de cînd tot caută. Dar să fie clar, muncile grele nu sînt pasiunea lui și n-au fost nicicînd. Ca să fii salahor sau hamal ai nevoie de mușchi, suflu, etcaetera, iar el în privința asta... Și, în plus, pe vremuri familia T. era o „familie nobilă", cu ditamai apartamentul proprietate personală pe strada Aranccio. Așadar, în concluzie : era de acord să muncească, chiar foarte de acord, însă în anumite condiții. Oh, să găsească, de pildă o slujbuliță liniștită, intelectuală, la care să stea jos !

— Așa e, spune comisarul făcînd o strîmbătură.

Nici în ceea ce privește meseria, omul nu este prea pretențios.

Dar în momentul acesta, comisarul începe să se simtă stînjenit. Scoate pachetul de țigări, se întinde peste birou spre a-i oferi una domnului T., alege alta pentru el. Conversația a luat o întorsătură ciudată, se gîndește el în timp ce și-o aprinde și i-o aprinde, ciudată și antipatică. În orice caz, stop. Trebuie să i-o taie scurt și să atace subiectul propriu-zis.

— Credeți-mă, domnule comisar, n-a fost decît o glumă... începe cu voce scăzută.

Între timp clipește de parcă le-ar sugera ca înainte de a-l judeca să se țină seama cum se cuvine de ochelarii lui cu ramă de baga, de cea mai bună calitate, de cravata pasabilă, de cămașa aproape curată, de faptul că se răsese azi dimineață, de pixul ce îi iese din buzunarul hainei atestînd, dacă mai e nevoie, că a învățat, că știe să scrie, ca și de unghia ceva mai lungă de la degetul mic, lungă nu din neglijență, ce Dumnezeu, ci în semn de eleganță și distincție. E adevărat, adaugă cu un suspin. Știe și el foarte bine că hainele lasă de dorit în privința călcatului, mai ales, pantalonii. Dar, pe de altă parte, ce să facă ? Atunci cînd trăiești singur, fără nici o femeie în casă, soție, fiică sau servitoare, ce-o fi, și cînd, zîmbește ironic, de fapt nici nu ai casă, cum poți să... Mai rămîn pantofii, care fiind pantofi de tenis, deschiși la culoare, distonează puțin cu costumul. Dar cînd toate celelalte, *totul* este mult mai demn, ce importanță mai poate avea o pereche de pantofi?

*

* *

Clipește iar. Își strînge degetele de la mîna dreaptă ca într-un buchet și ridică din umerii slabi.

— Trebuie să mă credeți, domnule comisar, repetă. Am vrut să glumesc. Am declarat că aveam Medalia de aur, doar ca să-i impresionez. Se apucaseră să-și bată joc de mine din cauza pantofilor și atunci eu... Dar nu vorbeam serios... nu voiam...

Din prudență, nu spune mai mult.

Dar presupunînd că în fața lui, în locul funcționarului de la poliție, ar sta altcineva (de pildă, cine scrie), nu-mi închipui că s-ar opri aici.

Poți foarte bine, ar spune, și mie nu mi-ar rămîne decît să aprob să dau din cap încurajîndu-l să se descarce, să-și golească sacul pînă la fund, poți foarte bine să ai șaizeci

și opt de ani și să nu reușești să-ți procuri nici cea mai modestă diplomă. Poți foarte bine să ajungi să aduni chiștoace ca să fumezi ; să te duci la călugări ca să mănînci, fiindcă-ți dau întotdeauna o ciorbă ; să dormi pe unde apuci, la gară, la poștă sau prin părculețe. Dar asta nu înseamnă să renunți la orice demnitate în fața celorlalți. Orice om are dreptul să-și păstreze un minim de respect față de sine însuși !

Iată ce ar spune domnul T. dacă s-ar găsi aici, în această cameră, așezat în fața biroului meu.

Dar ar fi, oare, gata ? Și-ar fi golit tot sacul ?

Stăm unul dinaintea celuilalt și ne privim în ochi.

— Să fim cinstiți ! izbucnește deodată domnul T., arătînd spre mine cu degetul pătat de nicotină. Domnule profesor, dacă în seara cînd cu pantofii de tenis ați fi fost în locul meu, n-ați fi spus poate și dumneavoastră o mică minciună ? Fiți sincer, nu-i așa că o spuneți ori de cîte ori aveți nevoie... inclusiv... inclusiv cînd scrieți... cînd, și rînjește, compuneți ? Și, pe urmă, tocmai din partea dumneavoastră, care a-ți scris *Ochelarii cu ramă de aur* și *În spatele ușii,* un amărît ca mine să nu se bucure de înțelegere ?

În seara aceea nenorocită, continuă, cu o neașteptată expresie de remușcare pe chip, e adevărat că scăpase o minciună cam gogonată : o minciună de care, mde, s-ar fi putut lipsi... și din considerația datorată celor care... Fără îndoială.

Numai că sînt atîtea Medalii de aur în jur, adăugă arborînd iar vechiul său rînjet de bătrînă, frățească epavă a vieții, sînt atît de multe în jur cu toate războaiele în care s-a vîrît Italia, începînd cu cel din Libia ! Să fim drepți, una în plus sau în minus ce mai contează ?

ACOLO, ÎN FUNDUL CORIDORULUI

Lida Mantovani a avut o gestaţie extrem de laborioasă. Am schiţat-o în '37, la douăzeci şi unu de ani, dar am refăcut-o de cel puţin patru ori în anii următori : în '39, în '48, în '53 şi, în sfîrşit, în '55. La ea am lucrat cel mai mult, aproape douăzeci de ani.

O să mă întrebaţi cum de mi-a trebuit aproape un sfert de secol ca să însăilez o povestioară de abia patruzeci de pagini. Ce pot să spun ? Cert este că încă de la început am întîmpinat mari greutăţi nu numai în ce priveşte realizarea, în sensul cèzannian al cuvîntului, ci pur şi simplu scrierea în sine. Nu, din păcate n-am simţit nicicînd faimosul „har". Chiar şi acum, cînd scriu, mă împiedic la fiecare cuvînt, risc să pierd şirul la jumătatea fiecărei fraze. Fac, şterg, refac, iar şterg. Şi aşa la nesfîrşit.

Apoi trebuie să mai ţinem seama şi de o altă împrejurare.

Fusesem îndemnat să elaborez pentru a treia oară, în iarna lui '47—'48 *Povestea Deborei* (aşa se numea povestirea la început ; avea să primească titlul actual peste alţi şapte ani, respectiv, cum spuneam, în '55), mai ales de către Marguerite Caetani di Bassiano, o doamnă pe jumătate americană, pe jumătate franţuzoaică şi pe jumătate italiancă, care *entre les deux guerres*[1] fusese animatoarea celebrului *Commerce* de la Paris, şi acum, stabilindu-se la Roma, intenţiona să fondeze o nouă revistă internaţională. Ciudat, nu ? Şi totuşi chiar aşa s-a întîmplat. Dacă în primul număr al revistei *Botteghe Oscure*, din primăvara lui '48 am apărut din nou ca narator (între '42 şi '47, anii în care mă mutasem din Ferrara la Roma, compusesem aproape exclusiv poezii), n-a fost atît ca să ascult de chemarea unei vocaţii expresive ineluctabile, cît ca să nu în-

[1] Între cel două războaie (fr.).

şel aşteptările afectuoase şi, în acelaşi timp imperioase, ale unei prietene. E purul adevăr. Şi la fel de adevărat e că fiecare poezie, fiecare povestire scurtă sau lungă, fiecare roman, şi, mai mult, fiecare studiu sau articol s-au născut întotdeauna, mai mult sau mai puţin, ca *Lida Mantovani* : cu trudă şi, în bună parte, din întîmplare.

*

* *

Şi *Plimbarea dinaintea cinei* m-a costat o foarte mare trudă. Am început s-o scriu către sfîrşitul lui '48 şi am lucrat la ea peste doi ani. Scrisesem dintr-un foc prima pagină, apoi mă oprisem. Simţeam că începutul era bun, bogat în nesfîrşite implicaţii şi promisiuni. Dar unde naiba avea să mă ducă străduţa întortocheată pe care apucasem, pur şi simplu nu ştiam.

Pagina a rămas aşa, la punctul în care mă oprisem, timp de cîteva luni. Soarta a făcut ca într-o bună zi să i-o arăt lui Mario Soldati, cu care mă împrietenisem încă din '45. De data aceasta, el a fost cel ce m-a stimulat. De ce nu încercam să merg mai departe ? îmi zicea. După părerea lui, ca idee, povestirea era deja gata. Nu mai rămînea decît să o construiesc, să o realizez. Şi ca să reuşesc, trebuia să-mi impun imediat următorul lucru : să termin (evident, nu definitiv, ci doar pentru cîtva timp !) cu hoinăreala prin Roma cu bicicleta. Uitasem de recomandarea făcută de bătrînul Flaubert tînărului Maupassant ; „Mai puţine prostituate şi mai puţin canotaj“ ? Ei bine, el se mărginea să-mi recomande : mai puţină bicicletă şi *mai multă* masă de lucru. Bicicleta putea fi bună ca să faci poezii. Pedalezi, te gîndeşti la un vers, te opreşti să-l notezi, porneşti iar. Dar pentru un scriitor de nuvele, povestiri, romane — obligat să dea la iveală tot ce are-n el, însă numai încetul cu încetul — bicicleta era, cu siguranţă, foarte nocivă. Potrivit formulei folosite adesea de Emilio Cecchi, eu trebuia „să stau binişor locului cinci minute“. Restul avea să vină de la sine.

Totuşi nu la Roma, ci la Napoli, unde mă mutasem definitiv din toamna lui '49 (fusesem numit profesor titular la Institutul Nautic local) şi unde întîmplarea a făcut să nu am bicicletă, am reuşit să mă apuc de povestire cu perseverenţa necesară.

Dar şi cu cîtă trudă şi cît chin ! După ce îmi petrecusem dimineaţa la şcoală, şi după-amiaza, închis în cămăruţa, mea mă străduisem să scriu cinci sau şase rînduri, seara, cînd ieşeam în căutarea unei pizzerii, mergeam pe trotuarul străzii Chiatamone cu un pas nesigur, ca de beţiv. Mîndru de ardoarea cu care mă apucasem de lucru, dar profund nemulţumit de rezultate, mă întrebam la ce să mă aştept în viitor. Bine, îmi ziceam în sinea mea. Redactarea povestirii înainta, închegasem deja cîteva capitole. Dar cît o să mai pot continua astfel, fără să ştiu unde o să ajung ? Nu, categoric nu ! Chiar dacă o s-o scot la capăt pînă la urmă cu *Plimbarea dinaintea cinei,* n-am să devin niciodată un romancier. N-am să devin niciodată un Soldati, un Moravia, un Pratolini (cu ultimul, care locuia atunci la Napoli, mă vedeam destul de des ; şi de fiecare dată cînd urcam să-i fac o vizită în casa situată chiar sub Vomero, avea obiceiul să-mi citească lungi fragmente dintr-un roman inedit), care erau capabili, spre norocul lor, să umple cu uşurinţă sute şi sute de pagini. Dar, pe de altă parte, îmi spuneam, şi inima mi se umplea iarăşi de mîndrie şi de speranţă oarbă, oare nu era aceasta dovada faptului că eram *diferit* în esenţă ? Deşi, de cîtva timp, nu-mi mai venise chef să scriu poezii, nu eram, în fond, un poet ?

Au trebuit să treacă mai multe luni pînă să reuşesc să termin *Plimbarea :* tot anul '50 şi o parte din '51 ; iar finalul, aşa cum mi se întîmpla nu rareori, venise pe neaşteptate, dintr-o dată. Într-o dimineaţă eram la lecţie, la şcoală. Uşa clasei s-a întredeschis brusc. Era omul de serviciu cu o telegramă. Cu cîtă bucurie am citit-o ! Îmi telegrafiase Marguerite Caetani. Îmi spunea că *Plimbarea* îi plăcuse şi spera s-o publice în numărul viitor al revistei.

*

*   *

O placă memorială pe strada Mazzini a cunoscut şi ea o elaborare dificilă, dar, comparativ cu cea a *Plimbării,* a fost un fel de glumă.

Faptul că o scosesem la capăt cu *Plimbarea* fusese important, dacă nu chiar decisiv. Înţelesesem, de pildă, că doctorul Elia Corcos şi biata Gemma Brondi, soţia lui, nu erau singurele personaje remarcabile ale povestirii. Un

alt personaj remarcabil era Ferrara, orașul unde se petrecea întîmplarea ; Ferrara care, în loc să vină în față ocupînd și ea primul plan, rămînea undeva în spate, ca un fundal. Mai înțelesesem că o narațiune, pentru a fi într-adevăr semnificativă, poetică, trebuie să-și dea interesul să-l captiveze pe cititor, rămînînd însă în același timp joc, joc pur, geometrie abstractă de volume și spații. *Plimbarea* povestea despre Elia Corcos, Gemma Brondi, cele două *clans* familiale opuse, Ferrara etcetera. Totodată însă, mai povestea și despre altceva : respectiv despre satisfacția mea pur personală, și aparent neînsemnată, gratuită, încercată de mine, ca scriitor creînd un tip de narațiune care să te facă să te gîndești, prin însăși forma sa compozițională, la o lungă, foarte lungă deplasare a aparatului de filmat în plan orizontal, în toate direcțiile. Ce era *Plimbarea,* considerată exclusiv din punct de vedere structural, dacă nu evenimentul dinamic dintr-o imagine la început confuză, greu de descifrat, care treptat, iese la lumină, dar cu extrem de mare încetineală, aproape silit ? Trecutul nu e mort, afirma în felul ei specific, structura povestirii, nu moare niciodată. Se îndepărtează, într-adevăr, cu fiecare clipă. Așadar recuperarea trecutului e posibilă. Numai că, dacă ai cu adevărat chef să-l recuperezi, trebuie să străbați un fel de coridor ce se lungește cu fiecare clipă. Acolo, la capătul cel mai îndepărtat, punct însorit de convergență a pereților negri ai coridorului, stă viața, vie, pulsînd la fel ca odinioară, ca atunci cînd s-a născut întîi. Deci eternă ? Eternă. Și cu toate acestea tot mai îndepărtată, scăpînd printre degete, îndărătnicindu-se să nu se lase surprinsă din nou.

Și în *Placa memorială de pe strada Mazzini* domina un protagonist central, un *monstre sacrè.* În locul lui Elia Corcos, medicul curant din Ferrara, evreul venerat de toți cetățenii decenii întregi, Geo Josz, tînărul ferrarez, singurul evreu reîntors din infernul lagărelor de concentrare naziste. Dar aici orașul Ferrara nu mai apărea în cel mai important rol secundar, încă vag mitizat, vag analizat și reliefat, cum se întîmpla în *Plimbarea.* Acum, pe scenă, ținîndu-i piept protagonistului și împărțind cu el luminile rampei se afla și orașul. În ce privește structura povestirii, de data aceasta socotisem oportun să pun accent pe geometria ei. În timp ce scriam, mă gîndeam permanent la o pereche de sfere de dimensiuni egale, suspendate în aer

la o înălţime egală şi învîrtindu-se lent în jurul axelor. Două sfere identice : ca volum, ca lentă mişcare sincronă, întru totul, Numai că una se rotea într-un sens, cealaltă în sensul opus. Două universuri : apropiate însă separate. Niciodată nu avea să fie posibil un acord între ele.

Ultimii ani ai Cleliei Trotti şi *O noapte a lui '43* le-am scris fără prea mare greutate, între '53 şi '55. În ce priveşte numele personajelor şi amplasarea lor scenică, ambele povestiri repetau oarecum *Placa memorială :* de o parte protagonistul (în *Ultimii ani,* Clelia Tronti, bătrîna învăţătoare socialistă ajunsă să trăiască nişte vremuri meschine şi crude, în *Noaptea,* farmacistul Pino Barilari, şi el, ca Geo Josz, singurul martor al unui masacru), de cealaltă parte, ca al doilea actor principal furnicarul uman, hidra cu mii şi mii de capete, cu conştiinţă sau inconştienţă colectivă. În orice caz, fiecare povestire îşi avea structura ei. Cea din *Ultimii ani* nu avea nimic comun cu liniile convergente în perspectiva din *Plimbarea* sau cu sferele rotitoare din Placa. Era vorba de patru elemente verticale rigide, dintr-o materie opacă şi translucidă, mai aproape de stofă sau hîrtie, decît de piatră sau metal : toate patru largi şi plate, separate dar paralele. Structura *Nopţii,* dacă nu mai avea ca sursă de inspiraţie sfera, avea în schimb cercul. Îmi imaginasem o mulţime de cercuri : unul înăuntrul altuia. Ultimul, cel mai mic, atît de mic încît coincidea cu propriul său centru, era cămăruţa-celulă de închisoare, cămăruţa-chilie de pustnic, cămăruţa-mormînt de la fereastra căreia, într-o îndepărtată noapte de decembrie, Pino Barilari, farmacistul paralitic, văzuse într-o străfulgerare orbitoare ce *que l'homme a cru voir.* [1]

Povestirile au apărut una cîte una în revistă, înainte de a le strînge în volum cu titlul *Cinci povestiri din Ferrara,* ceea ce s-a întîmplat în '56.

Contrar aşteptărilor mele, *Ultimii ani ai Cleliei Trotti* nu-i plăcuse Margueritei Caetani. O găsise inferioară celor anterioare, „uşor plictisitoare". Este adevărat că între

---

[1] Ceea ce omul a crezut că vede (fr.).

timp fusesem invitat de Roberto Longhi, maestru şi prieten de-o viaţă, să intru în redacţia revistei *Paragone*, unde mă simţeam ca acasă. Neaşteptatul refuz un pic misterios al Margueritei mă determinase, de fapt, să cer ospitalitate altundeva.

Oricum, cînd am terminat redactarea povestirii *O noapte a lui '43* am avut sentimentul că epuizasem un ciclu. Acum, Ferrara *exista*. Tot mîngîind-o şi cercetînd-o pe toate feţele, mi se părea că am izbutit s-o pun pe picioare, să o transform treptat în ceva concret, real, într-un cuvînt, credibil. Mă gîndeam că era mult. Dar şi puţin. Şi, în orice caz, insuficient.

Am devenit pe deplin conştient, în mod critic, de ceea ce mai trebuia făcut pentru ca primele cinci povestiri ferrareze să aibă o continuare (*trebuiau* s-o aibă ! Aveam atîtea alte lucruri de povestit, de spus...), de abia după un an şi jumătate, cînd am început să lucrez la *Ochelarii cu ramă de aur*. De abia atunci, după ce terminasem de scris al treilea capitol al cărţii, care nu mai era o povestire ci un roman de sine stătător, nu contează dacă scurt şi ferrarez, mi s-au limpezit dintr-o dată ideile. În punctul unde mă aflam, Ferrara, micul univers izolat inventat de mine, nu-mi mai putea dezvălui nimic nou ca substanţă. Dacă voiam să-l fac să-mi mai spună ceva, trebuia să reuşesc să-l integrez în el şi pe cel care, după ce se despărţise, se străduise atîţia ani să înalţe între zidurile roşii ale patriei teatrul propriei sale literaturi, adică pe mine însumi. În fond, cine eram eu ? — venise vremea să încep să mă întreb, la fel cum se întrebase Geo Josz în ultimele rînduri ale *Plăcii memoriale*. Un poet, de acord. Şi pe urmă ?

Nu din ariditate sufletească, ci, dimpotrivă, pentru a mă feri de o excesivă participare emoţională, practic, eu nu figuram în cele *Cinci povestiri din Ferrara*. Povestind despre alţii, cu un suflet poate cam prea fratern şi solidar, avusese întotdeauna grijă să rămîn ascuns în spatele jocului patetic şi totodată ironic al sintaxei şi al retoricii. Dar cum o să mai pot de acum încolo, socoteam în sinea mea, să continui aşa, limitat doar la o mînă care scrie ? Cum o să izbutesc să fac faţă noilor dificultăţi, mai cu seamă de ordin moral, cum mi se întîmplase în finalul *Nopţii*, cînd fusesem obligat să pătrund în cămăruţa lui Pino Barilari, unde nu pusese piciorul nimeni din oraş cu excepţia soţiei sale, Anna, recurgînd la ajutorul imagina-

ției și la tot felul de ocolișuri dureroase ? Nu, gata. Chiar dacă, foarte probabil, o să continui să mă joc cu forme geometrice, de preferință sferice, conuri, pîlnii, cercuri concentrice (aceasta era regula artei și, dat fiind că încă mai voiam să scriu, trebuia s-o accept), acum pe scena micului meu teatru provincial trebuia să-mi găsesc și eu un loc — dar unul principal, nu secundar.

Așadar, de acum înainte, reflectoarele asupra mea, asupra mea *în totul*, ca scriitor și ca ne-scriitor. De acum înainte poate că merita ca autorul povestirilor *Lida Mantovani, Plimbarea dinaintea cinei, O placă memorială pe strada Mazzini, Ultimii ani ai Cleliei Trotti, O noapte a lui '43*, ca și al primelor capitole din *Ochelarii cu ramă de aur* să încerce să iasă și el din ascunzătoare, să se definească, să îndrăznească să spună, în sfîrșit, „eu“.

CUPRINS

Lector : FLORIN CHIRIȚESCU
Tehnoredactor : VICTOR MAȘEK

Coli de tipar : 46
Bun de tipar : 28.02.1989

Comanda nr. 80 520
Tiparul realizat la Combinatul poligrafic București
ROMÂNIA

«Extrem de modern ca impresie şi tuşă — amintind de narativa lui James şi de pictura unui Vuillard — el demonstrează în aceste povestiri ferrareze că posedă arta de a îndepărta imaginile, aşezîndu-le oarecum sub un geam.»

EUGENIO MONTALE

univers

Lei 38

ISBN 973-34-0031-9